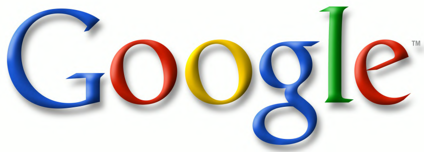
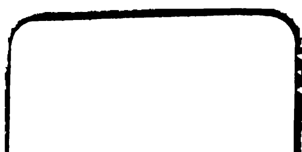

Stanford University Libraries
3 6105 008 101 797

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUNIONDE ÅRGÅNGEN

1909

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1910

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Öfversikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

S. 130 i 1908 års bibliografi står 9 r. nedifrån Nordisk Tidskr. 1908, skall vara Ord o. Bild 1908.

Vårt hundraårsminne: krisen 1808—1809.

AF

SAM. CLASON.[1]

Man brukar stundom säga om oss svenskar, att vi äro för mycket benägna att fira våra historiska minnen. Anmärkningen har sitt berättigande, om firandet tar karaktären af skryt. Men för så vidt vi äro ense därom, att icke blott materiella krafter betyda något i den enskildes och folkens lif, utan ock ideella impulser, så *är* erinringen om hvarje ädel gärning i gången tid, den må nu ha bestått i ett modigt steg framåt eller en manligt buren börda, i förmågan att segra eller förmågan att uppoffra sig — hvarje sådan erinring är eller kan bli en ideell impuls, som vi icke ha råd att afvara.

Sveriges historia är emellertid ej endast historien om segrar och framgång; det finnes ock kapitel om nederlag och tillbakagång, som vi icke heller få förbigå. De kunna vara lika väckande som de förra — man lär sig ju icke blott af medgång, utan äfven af motgång, och kanske biter den sista till och med bättre i erfarenheternas skola. Men dessutom, om vi med glädje erinra oss framgångarna, om vi i vår åtanke af fädernas bragder vilja lägga in en viss stolthet öfver att med namnet Sverige och svensk följa ärorika minnen, så få vi icke samtidigt göra oss urarfva inför

---

[1] Efterföljande uppsats utgör egentligen ett föredrag, som i något olika form hållits dels vid Svenska Historiska Föreningens årsmöte i Stockholm den 23 mars 1908 dels vid sommarkursernas afslutning i Lund i augusti s. å. Omständigheterna hafva icke medgifvit någon väsentligare omarbetning, men en del noter hafva tillagts till belysning af texten.

gångna släktens missgrepp, äfven om det skulle kunna finnas något förödmjukande i att minnas dem. Ty inför de utomstående — främmande nationers blickar, en opartisk historieforsknings granskning och eftervärldens dom — följa oss de senare minnena lika väl som de förra, och hvad som är mera, de följa med sina resultat och efterverkningar folket själft i dess eget lif, och vill det förstå sitt eget lif, får det därför icke gå förbi dem.

Innevarande år och de omkringliggande skrider förbi oss hundraårsminnet af en af de betydelsefullaste vändpunkterna i vårt folks historia, den som kan betecknas såsom krisen 1808—1809. Det är ett minne af öfvervägande allvarlig och beklämmande art — riket mister ju mer än en tredjedel af sitt område — men det är dock vårt aktuella hundraårsminne, och vilja vi icke blunda för verkligheterna i vår historia, få vi ej underlåta att eftertänksamt studera det. Vi kunna taga hvilken årstid, hvilken månad, snart sagdt hvilken dag som helst allt ifrån senhösten 1907; gå vi då jämnt hundra år tillbaka, skola vi dag för dag finna våra fäder stå i allvarligare lägen och inför brydsammare afgöranden än vår egen generation någonsin haft att genomgå. Särskilda anledningar hafva gjort, att dessa dagligen återkommande hundraårsminnen under den senare tiden ständigt trängt sig på mig och därmed frågan om deras verkliga betydelse för Sveriges historia. Det har då förefallit mig, som på detta område en något förändrad uppfattning mot den tidigare kan hafva vissa skäl för sig. Någon detaljundersökning däraf kan emellertid gifvetvis ej presteras inom ramen af denna uppsats, blott vissa allmännare synpunkter beröras och ett eller annat problem uppställas, som kunna vara ägnade att framkalla ytterligare diskussion öfver och ett fördjupadt studium af denna tid.

* * *

Låt oss inledningsvis anknyta vid en liten episod från utvecklingen något år efter den egentliga krisen. Det var den 28 november 1811 föredragning uti civilärenden inför davarande kronprinsen-regenten — konungen själf var närvarande

gen sjuk. Man hade slutat öfriga ärenden; då upptogs, utan att man af protokollet kan se någon yttre impuls därtill, ett nytt, som resulterade i att till samtliga Kungl. Maj:ts befallningshafvande i riket jämte vissa andra myndigheter skulle aflåtas ett cirkulär af följande lydelse:

»Vi Carl *etc.* hafve i nåder funnit för godt, att ifall taflor, uppsatte på allmänna ställen, såsom å posthus, tullhus, tullportar, nummerlotteriförsäljningskontor m. m. skulle vara tecknade med f. d. konungens namn eller chiffer, bör i deras ställe sättas vårt eget höga namn Carl XIII eller chiffer.[1]

Skulle å allmänna ställen kungörelser, påbud eller taxor med f. d. konungens namn vara anslagne, böra de nedtagas samt berättelse därom i underdånighet afgifvas, på det i händelse deras anslående må vara nödigt, de då måge af oss i nåder förnyas,

om hvilket allt vi härmed velat Eder till behörig och noggrann verkställighet i nåder förständiga *etc.* Stockholms slott den 28 nov. 1811.»

Här är icke plats för någon fullständig redogörelse för det sätt, hvarpå denna förordning blef tillämpad hos alla de olika ämbetsmyndigheter, till hvilka den var riktad, ehuru det är en rätt originell historia. Det må blott anmärkas, att saken naturligtvis fick olika förlopp på olika håll allt efter graderna i ämbetsmannanitet och efter de ställen, där det till utrotning anbefallda namnet var placeradt. Medan man sålunda somligstädes gick tämligen radikalt till väga, såsom i Hallands län, där en del kronofogdar ådagalade sitt nit bl. a. genom att »uthacka och osynliggöra» den afsatte konungens namn och chiffer, som funnos »inhuggna å stenar, inmurade å kyrktorn och öfver kyrkodörrar», ehuru »med själfva stenarnas bibehållande»,[2] eller i Blekinge län, där man på liknande sätt behandlade milstolparna, ehuru ej bättre än att det gamla lyste igenom,[3] sa ansåg man sig

[1] Chiffret är infördt i protokollet och består af två korslagda C.

[2] Landshöfdingeämbetet i Hallands län till K. M:t d. 13 febr. 1812.

[3] »Modellkammaren (i Karlskrona) är vacker och intressant, ... den bär nu äfvensom mycket annat exempel på denna tidens dålighet: uti inskriptionen har på ett ställe stått *Gustaf Adolph*, och detta är ändradt till Konungen, men ej bättre verkställdt, än att det synes hvad som stått förut. Samma dålighet är gjord med milstolparne i Blekinge, som fått länsvapnet i stället för G. A., som de hade förut. Troligen är allt detta uppkommet genom blotta lycksökeri, ty jag vill ej tilldömma allerhögst desamma sådane dåligheter.» C. H. Anckarsvärd till sin fader d. 12 juli 1817, Ericsbergs arkiv.

annorstädes i liknande, tvistiga, besvärliga eller uppseendeväckande fall böra begära Kungl. Maj:ts ytterligare nådiga resolution i saken, hvilken då merendels utföll i mild riktning och brukade utgå från den principen, att om en inskription endast afsåg att utmärka det historiska faktum att ett visst byggnadsarbete verkställts under Gustaf IV Adolfs regeringstid, en sådan erinran fick bli beståndande. På det viset sluppo sålunda häradsborna i Västerbottens län att omgjuta sina milstolpar af tackjärn, hvilket skulle erfordrat betydliga kostnader;[1] på det viset fick också Bjursås kyrka i Dalarne, som Carl XIII själf såsom förmyndare för brorsonen resolverat skulle heta Gustaf Adolfs kyrka, behålla ett namnchiffer med kunglig krona och årtalet för sitt färdigbyggande, och på samma sätt slapp Hjo stadskyrka att bli af med en minnessten, på hvilken det stod, att kyrkan var »helgad Gud under Gustaf IV Adolfs 7:de regeringsår år 1799».[2] Af samma anledning fick också efter något funderande den bekanta obelisken å Slottsbacken i Stockholm behålla den inskrift, som erinrade om att den rests af Gustaf IV Adolf, medan däremot ett annat minnesmärke, som af borgerskapet upprests nedanför nuvarande Lejonbacken med anledning af Norrbros färdigbyggande och bland annat bar f. d. konungens namn, aflägsnades, enär, som det hette, »Kungl. Maj:ts nådiga afsikt var att till slottets fullkomnande och prydnad följa» den på sin tid af Tessin uppgjorda planen, på hvilken nämnda plats var fri.[3]

---

[1] Landshöfd.-ämbetet i Umeå till K. M:t d. 5 juni 1812 samt K. M:ts svar d. 3 juli s. å.

[2] Landshöfd.-ämb. i Falun till K. M:t d. 12 febr. 1812; d:o i Mariestad samma dag; K. M:ts resolution till båda d. 21 febr. s. å.

[3] Frågan var å bane i statsrådet d. 16 jan 1812, men uppsköts då till d. 23. då den afgjordes. Öfverståthållaren A. F. Skjöldebrand hade tillstyrkt borttagande af Norrbrominnesstenen, emedan den vanprydde »slottets stora och enkla arkitektur», men däremot i fråga om obelisken hemställt. huruvida »utan rubbning af själfva obelisken och med bibehållande af inskriftens ordalydelse i allt öfrigt, för detta konungens namn därifrån nedtagas bör» [Öfverståth.-ämb. till K. M:t d. 24 dec. 1811 och 10 jan. 1812]. Det sista hade onekligen sin svårighet. då inskriptionen lyder: »*Gustaf III beslöt efter återvunnen fred MDCCXC, Gustaf IV Adolph upprest MDCCXCIX detta minne af Stockholms borgerskaps trohet och ni under kriget.*»

Resolutioner i namnchiffersfrågan finnas med anledning af gjorda förfrågningar äfven till landshöfdingarne i Hallands län d. 5 mars 1812, i Kalmar län s. d., i Stockholms län d. 14 febr. s. å. — där vid Forsmarks bruk milstolpe inom bruket tilläts behålla inskriften »Gustaf den 4:de Adolf»

Cirkuläret lärer för öfrigt icke varit den enda åtgärd i samma riktning, som efter hand vidtogs. Drottning Hedvig Charlotta berättar nämligen i sina memoarer, att det längre fram efterföljdes af en anmodan till societetskretsarna i Stockholm att från sina rum och smycken (medaljonger o. d.) aflägsna alla bilder af den forna konungafamiljens medlemmar, likasom ock att af samma anledning namn på stiftelser förändrades, så att t. ex. ett sjukhus, som burit drottning Fredrikas namn, hädanefter kallades enbart »drottningens sjukhus».[1]

Nu berörda episod torde vara ganska typisk såsom ett bevis på den ifver, med hvilken man ännu 2½ år efter revolutionen sökte utplåna, hvad som kunde erinra om den konung, som bar Sveriges krona under den brydsamma krisen vid 1800-talets början. I denna stämning ligger i själfva verket icke heller något så underligt. När man går till en sådan åtgärd som en revolution, så innebär detta, att man likasom drar ett bredt streck öfver den närmast föregående utvecklingen; man kasserar den såsom riksfördärflig, och ju högre värde man sätter på sitt eget verk, dess mörkare taxerar man dess bakgrund. Men därmed är da också gifvet, att om det i allmänhet gäller, att samtiden icke kan uttömmande skildra sin egen historia, både därför att den icke tillräckligt kan se, hvart utvecklingslinierna löpa, och därför att den icke står opartisk inför sin egen andel i arbetet, så gäller detta i alldeles särskild grad i upprörda tider, och det gäller mer än någonsin, om det blir fraga om, att de, som genomfört en statshvälfning, själfva skola ensamma skildra tillståndet närmast före och under den. Det kan emellertid med fullt berättigande sägas, att just detta i stort sedt varit förhållandet med krisen 1808—1809; den skild-

o. s. v. Däremot borttogos genom konsistorii försorg ur åtskilliga kyrkor i samma län det därstädes uppsatta f. d. konungens tal till riksens ständer vid riksdagen i Norrköping 1800. Posttaxor, som till allmänhetens upplysning voro uppspikade å postkontor i riket och buro f. d. konungens namn, undertrycktes och försågos med Carl XIII:s [statsrådsprot. i civilärenden d. 23 jan. 1812]. Märkligt nog fick Gustaf Adolfs torg i Malmö behålla sitt namn.

[1] Drottning Hedvig Elisabeth Charlottas dagboksanteckningar febr. och mars 1812. jan. 1813. — Det har uppgifvits, att af Gustaf IV Adolfs familj relativt få porträtt skulle finnas i behåll. Om så förhåller sig, ligger i det relaterade en af anledningarna.

ring däraf, som vi länge haft, har just varit den dåtida generationens, och säger jag då, att denna skildring helt naturligt måste vara bristfällig på grund af omöjligheten för de medspelande att se händelserna mot en tillräckligt omfattande bakgrund, och att den tillika antagligen är skymd af deras egen partiståndpunkt, så är detta ingenting annat än hvad från allmän historiskt-kritisk ståndpunkt måste förefalla ytterst naturligt. I ganska väsentliga stycken går för öfrigt denna skildring just tillbaka till den bekanta försvarsskrift för deras eget verk, som revolutionsmännen redan 1810—1811 läto utgifva under titeln *Historisk tafla af f. d. konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår*, och i hvilken man genom närmare granskning nog skulle kunna destillera ut, hvad hvar och en af dem själf tillredt.

För en mera kritisk historieforskning har 1800-talets svenska historia först under de allra senaste decennierna *börjat* blifva föremål. Så vidt jag kunnat finna, har då ock inträffat att, på olika håll och hos af hvarandra oberoende forskare, en något annorlunda färgad uppfattning börjat tränga sig fram, än den som var samtidens. De allmänna synpunkter, jag här ville framhålla, vilja ock ge uttryck åt en sådan uppfattning.

Det centrala momentet i den svenska krisen 1808—1809 är naturligtvis den statskupp, genom hvilken Gustaf IV Adolf, som då befann sig i krig med båda sina grannar, Ryssland och Danmark, samt tillika med Frankrike, togs till fånga af ett antal militärer i Stockholm och därmed aflägsnades från regeringen. Framställningen i det följande kan ock lämpligen grupperas kring denna tilldragelse och anknyta sig till först dess *orsaker*, så dess *förlopp* och slutligen *vissa af dess följder*.

Hvad först angår orsakerna till statshvälfningen, så voro de naturligtvis, helt allmänt taladt, det rådande missnöjet hos *vissa ledande kretsar* inom landet med konungens styrelse. Jag säger med flit vissa ledande kretsar och icke hela folket, och jag gör det af två skäl. Det ena därför, att i en tid sådan som denna med dess långsamma samfärdsmedel — 5 à 6 dagar den normala posttiden Stock-

holm—Malmö, dubbelt för att få svar, och det dock en af de allra snabbaste linjerna —, dess klena tidningspress, dess brist på deltagande från folkets sida i det politiska lifvet — riksdag hade ej förekommit sedan 8 år — den allra största delen af folket säkerligen stod fjärran från ett mera aktivt deltagande i det politiska lifvet, så att ledningen och ansvaret tillkom blott ett fåtal, framför allt, jämte konungen, de högsta civila och militära ämbetsmännen och dessutom hufvudstadsbefolkningen. Den stora massan af folket däremot lefde i stort sedt utan ansvar och inflytande. Den kunde vara missnöjd med ökade skatter eller skjutsningar, som vallades af kriget, men någon reflexion om detta krig varit frånkomligt eller oundvikligt, hade man i allmänhet nog icke därute i bygderna. Kriget betraktades där helt visst såsom ett nödvändigt ondt, men under hvilket man i det egentliga Sverige dock fann sig få mycket bra betaldt för sina produkter och prestationer. Och att någon allmännare *nöd* på grund af kriget efter allt att döma icke därstädes uppstått ännu vid årsskiftet 1809 — landtvärnssjukan var nämligen då ännu tämligen lokaliserad — det kan man finna af samtida anteckningar äfven från personer, som stodo revolutionstanken nära och således ej voro benägna att se sakerna ljust.

Trolle-Wachtmeisters *Anteckningar* kunna ge flere exempel härpå. Den 10 december 1808 heter det sålunda:

»De utpantningar af krigsgärdsspannmålen, som på flera ställen ej kunna ske utan våld, helst då själfva säden flerestädes ej finnes att taga, lära väl *öppna ögonen på allmogen, som hitintills* (utom där kronoskjutsar gått fram) *ej till fullo känt krigets fasa eller haft något begrepp om våra tillgångars otillräcklighet att fullfölja det. Tvärtom hafva de höga spannmålspriserna synts allmogen en förmån af kriget på de ställen, där årsväxten varit så god, att de kunnat hafva att aflåta.* De lägre folkklasserna, som ej hafva något förutseende eller känna det inre af sakernas ställning, *kunna ej få begrepp om det allmänna eländet, förrän det kommit till den punkt, att det direkt drabbar dem.* Det är på missnöjets verkan och utbrott *nerifrån*, som man väntar, om kungen ej dessförinnan kan fås att sammankalla ständerna. Kungen önskar ej högre, än att det utbröt i de högre klasserna, för att få tillfälle att anropa menigheten mot *herrarne*, kasta all skulden på dem och befästa sin makt med blod. Flera uttryck af honom bevisa denna uträkning. *Ju senare utbrottet, ju allmännare hinner*

nöden sprida sig och hatet inrotas, samt således ju mindre blir ett inbördes krig att befara.

Här om dagen hade en bonde varit hos kungen och yttrat, att på landet var ännu ingen nöd att klaga öfver; tillgångar kunde ännu finnas; felet vore blott att kungen ej befalte.»[1]

»*Det allmänna eländet*», hvarom antecknaren talar, har således ännu ej direkt nått allmogen eller »de lägre folkklasserna» — man kunde ju frestas till frågan, huru det då kunde kallas allmänt —, utan man måste i »de högre klasserna» ännu gå och vänta, att nöden skall bli riktigt allmän, och att hatet skall inrota sig; förr törs man icke göra något. Ännu den 22 januari 1809 återkommer antecknaren till samma tankegång. Han resonnerar då öfver ett framkastadt förslag, att de högre ämbetsmännen skulle begära fred eller afsked samt utsprida detta bland allmänheten, men, säger han, detta skulle ej leda till åsyftadt mål, ty följden skulle blifva, att

»lagarna skulle låna kungen sin styrka att straffa, en åtgärd, hvilken han lätt kunde utmåla för allmänheten, det vill säga för packet, som ett ytterligare bevis på de förnämas hemliga förstånd med fienden, enär de vilja tvinga honom till en fred, hvars första villkor han utan svårighet utvisar vara undergifvenhet för Ryssland, under hvars herrskap herren är *mäktig*, men *bonden slaf*. Jag sade *ytterligare bevis*, ty allt sedan krigets början har den aldrig tänkande hopen ansett de så kallade *herrarne* såsom ryskt sinnade och orsaken till krigets olyckliga utgång. Ett misslyckadt försök till motstånd blefve ett kraftigt stöd för en vacklande regering».[2]

Det är således tydligt, att »allmänheten», »packet» eller »den aldrig tänkande hopen», såsom den såsom »liberal» kände aristokraten uttrycker sig, ännu i slutet af januari 1809 icke af krigsläget eller ställningen inom landet hunnit drifvas till tanke på revolution *mot* konungen.

Hos de ledande kretsarne inom landet råder emellertid allmänt missnöje med konungens politik. Hvarpå beror då detta missnöje? Ja, de själfva och efter dem länge äfven en senare tid uppfattade saken på ungefär följande sätt:

Kriget, som konungen för, är fullkomligt onödigt och beror uteslutande på hans personliga fiendskap mot kejsar

[1] H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och Minnen, I, sid. 133. Kursiveringarna af »*nerifrån*» och »*herrarne*» af T.-W.; i öfrigt af mig.

[2] H. G. Trolle-Wachtmeister, a. a, I, sid. 155.

Napoleon. Men det är icke blott onödigt, det är ock absolut stridande mot landets intressen, ty Napoleon är oöfvervinnelig; han har besegrat de flesta andra makter i Europa; det är rent vansinne att motsätta sig hans vilja. Dessutom är kungen också oduglig till att, såsom han gör, utöfva högsta ledningen i krigföringen; han kan ej sköta den klokt, han t. ex. splittrar sina trupper på ett oförsvarligt sätt, ger okloka order o. s. v.; allt går i följd häraf illa. Hvarje dag, som går, och som vi fortfara att föra krig emot den oöfvervinnelige, ökar eländet och risken. Vi uppmana kungen att sluta fred, men det vill han icke; alltså finnes det icke någon annan råd än att tvinga honom därtill eller att taga makten ifrån honom.[1]

Det torde väl stå fast, att en senare tids forskning icke är benägen att utan vidare underskrifva allt detta, först och främst icke hvad det innehåller rörande krigets *orsaker*. Man menar väl fastmer, att det alldeles ej är säkert, att krig öfver hufvud kunnat undvikas, äfven om kungen aldrig så gärna velat det. Krigets orsak var icke kungens vilja, utan det var den världshistoriska kris, som då för tiden pågick uti Europa, och som hade sin djupaste grund i Frankrikes utvidgnings- och världshärskarpolitik under Napoleon och i det motstånd, som denna politik rönte hos andra europeiska stater, först och främst England. Denna kris hade ju länge pågått tämligen fjärran från Sveriges gränser, men i och med det att den närmade sig de nordtyska staterna, så närmade den sig också Sverige, eftersom Sverige i norra Tyskland ännu innehade Pommern med lika skyldighet att intressera sig för och försvara den landsdelen, som något annat af sina områden. Man kan tvista om *när* Sverige i alla fall skulle kommit med, äfven om det försökt att hålla sig utom. Såsom professor Stavenow framhållit med hänsyn till vår ställning ännu sommaren 1807, visa emellertid både Preussens och Dan-

[1] Jfr t. ex. de utrikespolitiska resonnementen i Värmländska fördelningens proklamation vid uppbrottet från Karlstad. På samma sätt uti inledningen till »Historisk Tafla» etc., där dess förf. uppmanar läsarne att först afgöra med sig själfva, »huruvida de anse för en konungs skyldighet att framför allt annat söka sitt folks välstånd *eller om de tro ett folk förpliktadt att uppoffra lif och egendom endast för sin konungs personliga missnöje* och utan möjlig utsikt att genom sina uppoffringar förskaffa fäderneslandet den ringaste fördel» (a. a., I, sid. 6. Kursiv. af mig).

marks öde »ett neutralitetspolitikens fiasko, som var vida värre än det Sverige dittills lidit till följd af sin krigspolitik».[1] Gent emot det bagatelliserande, som stundom förekommit beträffande Sveriges uppträdande i det pommerska kriget, må för öfrigt endast i förbigående erinras, att Napoleon själf uttalat ett annat omdöme om betydelsen af den svenska diversionen i norra Tyskland.[2]

Med pommerska kriget må emellertid vara huru som helst, säkert är, att ett ödesdigert ögonblick för Sverige i hvarje fall inträder genom freden i Tilsit sommaren 1807 med den därvid ingångna alliansen mellan Ryssland och Frankrike och där sålunda träffade öfverenskommelser, att de stater i Europa, som ville förblifva neutrala i striden, icke skulle få blifva det, utan med godo eller ondo tvingas att bryta med England. Denna brytning skulle som bekant närmast framtvingas för kontinentalsystemets, fastlandsspärrningens skull, och vi veta, hvad detta närmast innebar: när Napoleon icke på annat sätt kunde få bukt med England, som med sina flottor behärskade hafven, så skulle han kufva det genom att tillintetgöra dess handel. När alla fastlandsstater enade sig att i sina hamnar mottaga hvarken engelska fartyg eller engelska varor, så skulle den engelska köpmanskåren och industrin efterhand ruineras; i England skulle hopas ofantliga lager af osäljbara varor, det skulle bli en ofantlig krasch, och därigenom skulle det brittiska kabinettet tvingas att ge vika. Brytningen med England plägade emellertid vid denna tid

[1] Sveriges historia intill tjugonde seklet, 8, sid. 255

[2] I en depesch från Paris af d. 15 jan. 1810 redogöra de svenska fredsunderhandlarna där, Gustaf Lagerbielke och H. H. von Essen, för en audiens som de d. 11 haft hos kejsaren, och hvarunder denne förde in samtalet på sin allmänna politik gent emot Sverige och Gustaf IV Adolf: Napoleon beklagade därunder, att vid tiden för hans ryska fälttåg Gustaf Adolf icke kunnat förmås till fred. »Veten I emellertid», sade han bland annat, »hvad ondt Eder konung gjort mig. Jo, en skillnad på 100,000 man. Jag måste lämna 30,000 man bakom mig. Ryssarne hade bort hafva 50,000 mot Er och hvar skulle de hafva tagit dem? Lägg därtill 20,000 man såsom fyllnadsmanskap å ena och andra sidan — och Ni har 100,000 man». O. s. v. Längre fram yttrade han: »Jag sluter ändtligen fred med Ryssland; det är Er konungs olycksbringande envishet, som till en del tvingar mig därtill — och nu uppträder han och begagnar just detta ögonblick för att uppsäga den mellan oss rådande vapenhvilan.» Depeschen är delvis tryckt i Schinkel: Minnen ur Sveriges Nyare Historia, Bihang, II, sid. 136 ff.

Det skulle för öfrigt vara af intresse att äga en objektiv redogörelse för den inverkan, som försenandet af framför allt de utlofvade engelska hjälptrupperna utöfvade på den svenska krigföringen i Pommern.

ej blott inskränka sig till anslutning till fastlandsspärrningen, utan för de länder, som hade flottor, brukade den också betyda dessas effektiva anslutning till den franska sjömakten. Efter Tilsit-freden är således *neutralitet* för Sverige icke mera möjlig; *krig är oundvikligt;* frågan gäller blott, om vi skola föra krig mot *England* eller mot *Frankrike.*[1]

Enligt min uppfattning funnos därvid åtskilliga skäl, som talade för att man borde ställa sig på Englands sida mot Frankrike, icke tvärtom. Till de grunder, som vid valet inverkade på Gustaf IV Adolf, hörde gifvetvis hans personliga uppfattning af Napoleon såsom våldsmannen och eröfraren, hvars uppträdande och välde voro stridande mot all god ordning i Europa, och det har ju försäkrats, att konungens uppfattning häraf tog en mycket starkt personlig karaktär. Det är då klart, att huru än detta motiv må ha vägt i valets stund, får det icke väga tungt inför en kritiskt bedömande eftervärld: en furste, som har att svara för sitt folk, får ej låta sig bestämmas af blott personliga sympatier, utan skall låta leda sig af hvad som ytterst är gagneligt för folket. Men när man bedömer denna Gustaf Adolfs personliga uppfattning, så får man icke glömma, att om den stod han visst icke ensam. Just under dessa år, åren efter Preussens nederlag vid Jena, framväxte tvärtom alltmer på olika håll i Europa hos många bland dess framstående män en liknande djup öfvertygelse, att det napoleonska väldet och utvidgningsbegäret *var* oförenligt med de europeiska staternas själfständighet och rätt till egen utveckling, och från denna sida finnes på olika håll ett väl så kraftigt fördömande af Napoleonspolitiken som hos Gustaf IV Adolf.[2] Vi behöfva ju ock från

---

[1] Man finner stundom förebråelser riktade mot Gustaf IV Adolf, att han icke efter freden i Tilsit valde neutraliteten. Det skall emellertid då först bevisas, att neutralitet verkligen var möjlig för Sverige på en tid, då den ej tilläts någon annan stat i Europa. I själfva verket försökte konungen vid års-skiftet 1808 vinna Rysslands bifall till Östersjöns neutralisering, men utan framgång: det egentliga svaret blef ryssarnes inbrott i Finland.

[2] Jfr Holland Rose, The idealist revolt against Napoleon, i Napoleonic Studies (London 1904) samt den af Rose åberopade Fichte äfvensom andra tyska författare under befrielsekriget mot Napoleon. Äfven den religiösa färgningen af motviljan mot Napoleon var ingen egendomlighet för Gustaf IV Adolf, utan gjordes gällande t. ex. äfven af Alexander I både före 1807 och efter 1811, Schiemann, Geschichte Russlands unter Niko-

1808—1809 endast förflytta oss ett par år fram i tiden till 1811—1812 för att se flertalet af de europeiska staterna, äfven Sverige, förena sig om den europeiska frihetskampen mot Napoleon, d. v. s. stå eniga om just hvad som hela tidet varit en kärna i Gustaf IV Adolfs politik. Men hvad som kan betraktas såsom *principiellt* rättmätigt och riktigt år 1811, får ej betraktas såsom principiellt uteslutande fördömligt 1809, ehuru visserligen det kunnat vara mindre opportunt att slå sig till riddare för det så tidigt som 1809. Man skulle kunna uttrycka saken så, att Gustaf IV Adolf hade den olyckan att med sin uppfattning vara ett par år före sin tid och att tro på en idé, som först två år senare blef tillräckligt modern.

Men det fanns ett annat, mera reellt skäl, som enligt min uppfattning måste tala för, att Sverige efter freden i Tilsit, om neutralitet ej stode att vinna, skulle taga det parti, som Gustaf IV Adolf valde, och det var hänsynen till dess näringslif. Där möter oss en punkt, som, egendomligt nog, förut alls ej tillräckligt beaktats, och det ehuru krisen framför allt gällde fastlandsspärrningen d. v. s. en i eminent grad näringspolitisk fråga. Vi måste naturligtvis fråga oss: Hvad skulle en anslutning till fastlandsspärrningen nationalekonomiskt betydt för Sverige? och vi måste säga oss, att utan den frågans utredning kan hela situationen i öfrigt icke gärna rättvist bedömas. Så vidt jag förstår, fanns det emellertid antagligen intet land i Europa — mer än Norge — för hvilket det faktiskt var så farligt att afbryta all handel med England, som just Sverige, och detta redan därför, att alla de andra länderna hade utom sina sjögränser äfven landgränser, på hvilka de kunde i mellanfolkligt handelsutbyte utföra sina produkter och hämta sina förnödenheter, medan däremot Sverige praktiskt taget ingen sådan landgräns hade — sträckan längst upp i norr var ju utan betydelse, och Norge ingen tillräcklig afnämare. Anslöte sig Sverige till Englands fiender, betydde detta alltså, att England, som behärskade hafven, kunde med sina flottor afspärra så godt som all handel till och från Sverige.

laus I, I, sid. 65, 82. »Napoleon erschien ihm (Alexander) immer mehr als die Verkörperung des bösen Prinzips; und die Frage trat ihm vor die Seele, ob nicht er bestimmt sei, das Werkzeug des Herrn gegen jenen zu werden.»

Men Sveriges näringslif gent emot utlandet lefde sedan lång tid tillbaka framför allt på utförseln af järn och trävaror, hvaraf en stor del gick till England, och Sverige behöfde för sina egna invånares skull också en hel del varor, som infördes sjövägen, framför allt salt, kolonialvaror (socker m. m.), bomullsvaror o. d., och hvilka det icke, såsom de andra europeiska staterna, kunde hoppas på att få smuggla in landvägen, om sjövägen blefve stängd. Man talar i våra dagar ibland om *trävaruexportens* betydelse för vårt land; den uthärdar dock på långt håll ingen jämförelse med, hvad på den tiden *metallvaruexporten* belöpte sig till i förhållande till hela exporten, ty ensamt bergslagsartiklarna (järn, stål, koppar m. m) gingo 1800 upp till mer än 64 % af exportvärdet, däraf järn och stål till omkring 59 % af det hela, och den främste afnämaren var just England.[1] Det måste alltså för Sveriges hela näringslif vara ytterst betänkligt, om landet komme i krig med England.

Hans Järta karakteriserade en gång på senhösten 1807 Sveriges dåvarande merkantila ställning med följande ord: »*Om fred ej mellankommer*» (d. v. s. den allmänna världsfreden), *blifver till våren antingen våra hamnar spärrade eller alla andra hamnar spärrade för oss, allt efter det politiska parti vi taga.*»[2] Hans mening är tydligen, att det förra alternativet skulle inträffa, i händelse man ginge mot England, och det senare, om man ginge mot kontinentmakterna. Yttrandet är betecknande för det svåra läget, men alternativen i själfva verket vilseledande, ty de borde i stället lydt: »antingen bli, vid krig mot England, våra hamnar spärrade och därmed naturligtvis *all* vår handel hämmad eller ock bli, vid krig mot Frankrike, kontinentens hamnar spärrade för oss, men *icke de engelska*, alltså *en del* af vår handel fri». Antagligen hade det första alternativet icke heller stannat allenast vid hamnspärrningen från Englands sida; det blef åtminstone Hans Järtas öfvertygelse i fråga om en nästan analog situation längre fram, då han själf 1810—1811 satt såsom ledare af statens dåvarande finanspolitik och gjorde allt hvad han kunde för att und-

[1] Jfr min framställning i Sveriges historia intill tjugonde seklet, 9, sid. 18, 26 ff.

[2] Hans Järta till J. G. Gahn d. 26 nov. 1807, Järtaska saml., Uppsala Universitetsbibliotek. F. 857 h.

vika brytning med England. Vi ha ett belysande uttalande därom i ett bref några år senare, hvari Järta närmare försvarar denna sin finanspolitik mot det klander, som på grund af den därmed förenade transitohandeln och engelska massimporten riktades mot densamma vid 1815 års riksdag. Han frågar däri, om hans angripare tänkt på,

»att berörda transitohandel — den må hafva varit nyttig eller skadlig i sig själf och under vanliga förhållanden — var då ett *nödvändigt* villkor för friden med England äfven under det deklarerade krigstillståndet; att utan den hade vi haft våra hamnar spärrade, våra sjöstäder och kuster kanhända brände, vår kustfart hämmad; att utan den hade vår ändock ringa export blifvit alls ingen. — — — Jag har ej läst, hvad Rosen skrifvit, men Uhrs svar är bittert mot en embetsman, som efter min öfvertygelse och efter de bevis jag har i mina händer egentligen räddade Sverige 1810. Utan Rosen i Göteborg *då* hade herr af Uhr *nu* icke talat på Riddarhuset. Det finnes ingen olycka, som ej öfvergått oss, om Rosens verksamhet och den högsta förtrolighet emellan honom och mig icke afböjt engelska fientligheter hela sommaren 1810, da amiral Saumarez ifrån Maji månad låg med en stark flotta dels i Östersjön och dels utanför Göteborg. Med en allmän sinnesjäsning i landet och uppror i hufvudstaden, utan tronföljare, ännu oenige om valet däraf o. s. v., hvad hade vi varit, om blott ett par engelska fregatter blifvit lagda vid inloppet till Stockholm att förhindra all tillförsel af lifsmedel dit?»[1]

Denna målning af, huru farlig en effektiv brytning med England kunnat blifva 1810, kan mycket väl tillämpas äfven på 1808; och huru England då i själfva verket uppträdde mot makter, som föllo undan för orderna från Tilsit, därom hade man ju också i Sverige fått en mycket närgående erinran i både Köpenhamns bombardement i september 1807 och Norges uthungrande året därpå.

Står det sålunda fast, att en brytning med England efter freden med Tilsit varit en statsekonomiskt mycket betänklig sak, så kan emellertid mahända äfven den frågan framställas, om Gustaf IV Adolf själf hade någon föreställning härom, och om detta i så fall inverkat på hans beslut

[1] Hans Järta till A. Mannerheim d. 27 april 1815, Järtaska saml. (Uppsala Universitetsbibliotek. F 857 g). — Rosen är landshöfdingen i Göteborg Axel von Rosen, som lyckades upprätthålla ett godt förhållande till engelsmännen; Carl David af Uhr en af riddarhuskritikerna. Hela brefvet är skrifvet i ett ganska energiskt språk, som dock ej torde upphäfva dess beviskraft i nu föreliggande hänseende.

För så vidt man får tro hans egna ord — och det torde man i regel få göra — måste den frågan besvaras jakande. Han har nämligen berört saken i en af de få skrifter, som finnas i behall af hans hand, skildringen af »*Den trettonde Mars*», där inledningsvis han något går in på krisens djupare orsaker. Det framhålles däri, att dessa egentligen härrörde från Napoleons »vidt utgrenade planer till en kontinental despotism» samt hans afsikt att tvinga Sverige »*att afstå från sin själfständighet till sjöss till förmån för kontinentalsystemet*», och det betonas vidare, hurusom konungens hållning efter freden i Tilsit betingades däraf, att han »orubblig i sina grundsatser, icke af egensinnighet, utan af öfvertygelse, trodde sig nu böra sluta sig än närmare till England och sätta sig emot hvarje förbund, *som stridde mot Sveriges kommersiella intresse och dess själfständighet*».[1] Nödvändigheten att bekämpa kontinentalsystemet och häfda rikets kommersiella själfständighet till sjöss framträder alltså här såsom en fullt medveten faktor i konungens politik.

Man kan då ock fråga, huruvida hans oppositionella omgifning i stället saknade hvarje riktig uppfattning af denna den nationalekonomiska sidan af de samtida politiska striderna. Det kan verkligen ifrågasättas rörande åtskilliga, exempelvis rörande den blifvande utrikesministern Lars von Engeström, åtminstone om man får döma af hans betraktelsesätt i frågan, då han mot midten af 1790-talet befann sig i London och på nära håll såg Englands begynnande deltagande i konflikten. Man häpnar öfver, huru oförstående en svensk diplomat kunde stå inför en sådan världshistorisk kris som den pågående.[2] Det fanns emellertid i Sverige

[1] Öfverste Gustafsson, Den trettonde Mars eller de viktigaste tilldragelser vid revolutionen i Sverige 1809. Sthlm 1836. sid. VII ff.

[2] »Det pågående kriget var», skrifver Engeström. »icke att anse såsom engelska folkets krig mot Frankrike, utan som fördt af staden London och dess rika bankirer.» Han utvecklar därpå tanken vidare. Kriget berodde på en gemensam privat spekulation af vissa olika faktorer. En var konungen, som leddes af lord Hawkesbury, hvilken »önskade kriget för att kunna krossa allt, som lade hinder i vägen för den oinskränkta konungamakten». En annan var William Pitt. Denne, som »under freden var en mycket nyttig och sparsam minister» och icke önskade kriget, skulle, »om han hade afträdt ur styrelsen vid krigets förklarande, ha spelat en ärofull rol (!). Men han ville behålla sin plats och blef under kriget en ganska medelmåttig minister (!). Han ansågs för att vara envis och därför påstod man att han önskade krigets fortsättning». — — — »Han understöddes af alla, som

utan tvifvel bland de mera skarpsynta sådana, som insåg den stora faran af en brytning med England, men om de icke dess mindre i alla fall ogillade konungens politik, så synes det hafva berott på två föreställningar. Den ena är deras förut berörda tro på Napoleons oöfvervinnerlighet; de hoppas nämligen, att äfven England inom kort skall tvingas att ge efter; innan dess blir det en förfärlig tid, mena de, då all Sveriges handel är afstängd, men sedan har man åtminstone den fördelen att ha stått på segrarens sida i krisen[1]. Den andra medverkande föreställningen är tron på Napoleons ädelmod; han vill oss, mena de, blott väl, han behöfver oss mot Ryssland, han skall icke på allvar fordra vår anslutning till fastlandsspärrningen, ty den skulle ruinera oss, hans blifvande bundsförvant; han skall tvärtom i denna fråga låta oss vara neutrala, d. v. s. vi skola sitta såsom »Europas köpmän» under krisen och göra goda affärer genom vår neutralitet.[2] Båda dessa föreställningar voro emellertid lika falska: Napoleon var icke denne ädelmodige, en smula behöfvande vän, och England gaf icke efter, blef icke heller öfvervunnet, utan den, som till sist blef öfvervunnen, var Napoleon själf.

Skulle däremot England hålla sig och ej låta sig tvingas till fred, då var också, synes det mig, tanken att med

kunde skaffa penningar, och deras magt var ofantligt stor i parlamentet.» Dessa penningematadorer drogo nämligen fördelar af (stats)lånen, och kände konsten att efter behof höja och sänka penningvärdet samt att af sina lånetransaktioner draga betydande vinster. Ministären och de rike bankirerna blefvo på detta sätt ömsesidigt beroende af hvarandra. »Det var denna förenings intressen, som afgjorde till förmån för kriget, och ingalunda landets» o. s. v. Lars von Engeström, Minnen och anteckningar, I, sid 239 ff., hvars redogörelse är hämtad ur en officiell berättelse från E. till svenska sändebudet baron Staël i Paris af d. 17 Dec. 1795.

[1] »I denna ställning spela vi», skrifver Hans Järta till J. G. Gahn d. 30 Nov. 1807, »om vår existens som stat och till det minsta, om man vidtager det parti, som nöden synes befalla, om vår handel för nästa år, *såframt icke England slutligen tvingas till fred*» (Kursiv. af mig). Den 27 aug. s. å. uttrycker han sin osäkerhet, huru engelsmännen skulle gå i land med företaget mot Köpenhamn, och d. 7 dec. meddelar han, att köpmännen så litade på allmän fred, att de upphandlade exportvaror och hoppades hålla sig skadeslösa genom dåvarande höga kurs, hvarefter varorna skulle betalas. Äfven i början af 1809 omnämner han rykten om blifvande fred mellan Frankrike och England. Järtaska saml., Uppsala Univ.Bibl., F 857 h) och i).

[2] Tron på Napoleons välvilja och behof af Sverige är, som bekant, grundtanken i den utrikespolitik, som under Lagerbielke blef dominerande kort efter statskuppen den 13 mars. Den tog sig oupphörligt uttryck. Ett rätt betecknande möter t. ex. i hertigens första bref till Napoleon (d. 17 mars): »Jag vänder mig med förtroende till Eders Kejserl. och Kungl. Maj:t såsom den, hvilken de underhandlingar jag önskar föreslå, egentligen röra

Englands hjälp motsätta sig Napoleons anspråk visst icke så utsiktslös. Tack vare understödet af den engelska sjömakten kunde, åtminstone under allra största delen af året, danska och franska trupper hållas tillbaka från att öfvergå till Skåne; och hvad Ryssland angick, hade ju Sverige senast under Gustaf III, alltså för mindre än 20 år sedan, med heder bestått en strid på det hållet. Dessutom var det bekant, att en mycket allmän folkstämning i Ryssland just i dess högre kretsar alls icke gillade förbundet mellan Ryssland och Frankrike, utan tvärtom önskade, att Ryssland skulle motsätta sig Napoleons sträfvanden, och den stämningen var till och med så stark, att det talades om åtskilliga allvarsamma fronderier i Petersburg mot Alexanders tsarvärdighet.[1] Det var således ej underligt, om man i Sverige till en början ej trodde, att Ryssland hade så mycket allvar med sina hotelser. Faran af en brytning med England kunde, helst efter Köpenhamns bombardement, förefalla vida mer näraliggande.

— i förbigående sagdt ett betraktelsesätt, som. framfördt äfven inför kejsar Alexander, naturligtvis retade denne — »öfvertygad, att dess fredliga afsikter skola genast förmå dess bundsförvandter att sluta det krig de föra emot sitt fosterland (!)» (Historisk Tafla, III, Bil. sid. 147). Ännu i statsrådsprotokollet d. 30 aug. 1809 vid öfverläggningen om Rysslands ultimatum yrkade Wetterstedt, att med hänsyn till kontinentalsystemet i freden borde utsättas rättigheten för Sverige att till England få utföra sina produkter». (Alin, Carl Johan och Sveriges yttre politik 1810—1815, Bil. sid. 21.) Våra motståndare voro fullt på det klara med detta svenska sträfvande att trots freden med Ryssland-Frankrike bevara neutralitet med England. Det beröres exempelvis upprepade gånger under den franske ambassadörens i Petersburg Caulaincourts samtal med Alexander och Rumiantsev. Så skrifver t. ex. C. d. 15 juli 1807 om meddelanden, dem R. lämnat honom efter ankomsten af en svensk kurir: »Il (Rumiantsev) m'a ajouta, qu'il savait, par l'officier qui avait apporté les passeports demandés par M. de Stedingk et qui était arrivé depuis peu de jours, qu'en Suède toutes les opinions étaient d'accord pour se rapprocher de la France, que cela ne pouvait que servir les intérêts de la Russie et par conséquent lui convenir, que l'influence de l'Angleterre était diminuée, mais qu'à cet égard il paraissait que rien n'était changé, *que l'intimité de la Suède avec l'Angleterre était toujours la même, que, cette dernière étant maîtresse de la mer, cela ne pouvait changer, que les Suédois visaient à être marchands de l'Europe en conservant leur neutralité avec tout le monde, que, pour cet avantage ils feraient sûrement tous les sacrifices qu'on voudrait, que cela leur importait beaucoup plus que la Finlande.*» Den svenske kuriren har som tydligt varit olämpligt meddelsam. Nicolas Mikhaïlowitch, Les relations diplomatiques de la Russie et de la France 1808—1812, III, sid. 391.

[1] Schiemann, Geschichte Russlands unter Nikolaus I, I, sid. 69. Stedingk inrapporterade till Stockholm ryktena om sammansvärjningen mot tsaren.

Det torde af det sagda framgå, att det verkligen fanns ganska reella skäl för Sverige att i krisen ställa sig icke *mot* England, utan *med* England, och vidare, att de grunder, som särskildt ledde konungens motståndare, tanken på Napoleons ädelmod samt tron på hans oöfvervinnerlighet och Englands snara nederlag, icke visade sig hålla streck. Från denna synpunkt sedt kan konungens politik betraktas såsom väl så befogad som motpartiets. Men den första orsaken till, att krisen leder till statshvälfning, är just, att det rådde *en så bestämd motsats mellan honom och dem i tanken på hvad som var den riktiga politiken.*

Den andra orsaken är *olyckorna under krigets utförande.* De enskilda tapperhetsprof, som Runeberg besjungit, hindrade som bekant ej, att det i stort sedt gick olyckligt. Äfven dessa olyckor torde emellertid en nyare forskning vara böjd att ställa i något annat ljus än tidigare. Förr har man varit benägen att lägga så godt som all skuld på konungen, — han ensam är syndabocken, som till sist också offras —, men den uppfattningen torde nog icke i längden hålla streck. Generalstabens under utgifning varande arbete om *Sveriges krig 1808 och 1809* vittnar om en hel del brister äfven på andra håll, och sol och skugga börja skifta mera jämnt än tidigare. Jag har naturligtvis icke tillfälle att här gå i detalj pa detta område, men ett par punkter må dock beröras.

Det finnes i åtskilliga afseenden rätt märkliga analogier mellan Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs historia, och det finnes bland annat också en i fråga om de första skedena af deras ryska krig, den nämligen att vid båda tillfällena *den svenska krigsplanen redan från början stäckes genom förräderi.* För Gustaf III var det Anjalaförbundet, som omöjliggjorde det tilltänkta anfallet på Petersburg, för Gustaf IV Adolf är det *förräderiet på Sveaborg*, som knäcker hans försvarsplaner. Den svenska krigsplanen var nämligen sedan gammalt den, att under ett vinterfälttåg hären skulle retirera, men Sveaborg hålla sig, hvarpå vid första öppet vatten förstärkningar skulle sändas dit för att taga fienden

i ryggen eller utmanövrera honom[1]. Att Sveaborg verkligen också hade alla möjligheter att hålla sig till öppet vatten, lider icke minsta tvifvel.[2] Så kom förräderiet, och därmed är då, naturligtvis alldeles utan konungens förskyllan, hela krigsplanen bräckt. Men bland de motiv, som här medverkat, möter oss, bland andra, åter det nyssnämnda: hvartill skall det tjäna att strida — motståndaren skall i alla fall segra.[3]

Exemplen skulle kunna mångfaldigas på missgrepp under kriget, till hvilka konungen icke bar skulden. Jag är för min del ej ens öfvertygad om, att allt i *ledningen*, för hvilket han skylles, också faller på hans lott. Man får komma ihåg, att en stor del af hvad hans samtid därom uttalat är dels yttradt af hans gifna motståndare dels tillkommet *efter* afsättningen i den situation, som då uppstod, och under hvilken den allmänna tendensen var den att lägga all skuld på den afsatte och själf skrifva sig fri. Om jag ej misstager mig, är mer än en af de särskildt anlitade källorna till krigets historia uppkommen först under denna senare situation.[4] Under senare tid har ju som bekant framträdt en uppfattning, som, efter hvad det synes med full rätt, menar, att tidsenlig krigföring i allmänhet icke var de svenska befälhafvarnes starka sida, och att den mest moderna bland dem törhända var Tibell.[5] Det kan då intressera, att från ett tidigare krig, det pommerska, från hvilket man ju alltid plägat höra ungefär liknande omdömen om konungens oduglighet som rörande det finska, hos det kri-

[1] C. O. Nordensvan. Finska kriget 1808—1809, sid. 14 ff, 42.

[2] Jfr framställningen i Generalstabens arbete öfver Sveriges krig 1808—1809. II, samt min recension af Caulaincourts depescher i Hist. Tidskr., Öfversikter och Granskningar, 1908, sid. 18. »Man hade i början tänkt taga den med stormning: jag har aldrig instämt däri, ty jag visste genom Sprengtporten, att denna stormning ej kunde lyckas», skref C. efter ett samtal med kejsaren d. 26 mars 1808. Att uppgifvandet var alldeles oförsvarligt och förrädiskt, framgår af båda dessa arbeten.

[3] Om detta motivs inverkan vid uppgifvandet, se t. ex. Sveriges krig 1808—1809 II, sid. 349.

[4] Så t. ex. af Tibells bekanta Underdåniga ämbetsberättelse, då han nedlade befattningen som konungens tjänstgörande generaladjutant, tryckt i Krigsvetenskapsakademiens handlingar 1818—1821, sid. 41 ff. Den är daterad den 19 mars 1809, men torde vara slutförd först något senare.

[5] »Tibell var en i krig och genom trägna studier bildad man, en af de få den tiden, som ägde verklig insikt i krigföringens konst.» Nordensvan, Finska kriget 1808—1809, sid 184.

tiserande befälet påträffas ungefär lika kraftiga lamentationer öfver att också Tibell var utomordentligt oduglig.[1]

Till bevisen för att konungens oskicklighet icke är den enda orsaken till olyckorna under kriget, kan slutligen läggas ett enligt min tanke afgörande: krigföringen *efter* afsättningen. Det är då icke längre konungen, som bestämmer vare sig, hvilka skola föra befälet, eller hvilka trupper skola användas, men det går icke dess mindre minst lika illa. Det finnes från den föregående delen af kriget knappast motstycken till sådana missgrepp som vare sig Cronstedts underlåtenhet att göra slut på de öfver Qvarken kommande, af tre dagars marsch öfver isen fullkomligt upprifna ryssarne, eller de många missgreppen under expeditionen till Ratan.[2]

[1] »Att gifva en fullkomlig berättelse», skrifver Carl Henrik Anckarsvärd från Rostock d. 14 febr. 1806 till sin far, »om vårt fälttåg vore omöjligt, med mindre än att skrifva ett helt verk, och det skulle blifva det allra naivesta supplement till Jerusalems skomakares vandring öfver verlden: ifrån början till slut en myckenhet af ordres, hvars verkan varit oredighet. Tibell är den, som styrt och styrer alla operationerne, om man kan gifva detta namn åt hans konfusioner; han bevisar emellertid tydligen, att det är ej nog att kunna prata och sätta öfver militäriska böcker: det fordras att kunna tänka och sluta för att vara fältherre, och herr Tibell har gått för bittida ifrån mästaren, eller snarare har aldrig af naturen varit ämnad till det han är, ty det är honom omöjligt att skaka utaf sig en yta och kärna af parveny, som gör honom högst oangenäm.» Kort förut yttras i samma bref, med tydlig hänsyftning på Tibell: »Tänka brukas intet, förstånd behöfves ej, och det är ej mera skicklighet, utan lycksökeriet, som leder till fältmarskalksstafven» (Ericsbergs arkiv).

Hvad konungen själf beträffar, så har kommendör Herman Wrangel, som verkställt studier rörande flottans historia under 1808—1809 års krig, meddelat mig, att koncepter till utgående generalorder ofta äro rättade af konungens hand, och att rättelserna i regel äro mycket kloka. Alldeles samma uppfattning af konungens rättelser meddelade mig från den inre förvaltningens område en annan forskare, som af särskild anledning kommit att genomgå koncept i inrikes ärenden och likaledes funnit dem förmånligt rättade af konungen.

I ett bref i enskild ägo, som är skrifvet af en militär på Åland kort efter Helsingeaffären, hvilken som bekant föranledde gardenas degradering och därigenom blef en af impulserna till statskuppen, ett bref af hvilket jag tyvärr för närvarande dock blott äger ett kort utdrag, fäller brefskrifvaren, efter att högeligen ha berömt öfverstelöjtnant Lagerbrings uppträdande under striden, följande yttrande: »Hade han ej varit, hade hela armén blifvit tournerad den sista dagen vid Helsinge; *skada nu, att det blef förhindradt.*» (Kursiv. af mig.) Förbittringen öfver degraderingen har gifvetvis färglagt yttrandet, men nog vittnar det i alla fall om bristande vilja att segra.

[2] Däremot har säkerligen själfva statskuppen inverkat menligt på krigföringen, och speciellt synes underrättelsen därom varit en medverkande orsak till kapitulationen i Seivis (Kalix). De finske befälhafvarne där uppfattade afsättningen såsom bevis på att Finland skulle uppgifvas, och att vidare strid sålunda var onödig. Jfr. framställningen af kapitulationen i Danielson, Finlands krig och Finlands krigare. — Bland konungens sista

Just på krigföringens område, åtminstone om man dit äfven räknar de civilmilitära bestyren med att *skaffa medel till kriget*, har emellertid åter i hög grad inverkat motsättningen mellan konungen och många af de ledande i fråga om krigets egen betydelse. Man ma hafva haft hvilka åsikter som helst om *huru* det kommit öfver Sverige, detta hade ju i alla fall skett mot dess vilja genom ett trolöst öfverfall, och när det en gång kommit, så hade tvifvelsutan rätta sättet varit att söka kämpa ut det, sa godt man kunde, och att till det yttersta söka hindra landets stympning. Anfallet från Ryssland var ock länge rätt lamt. Men så tar man icke saken; man betraktade nästan sasom riksfördärfligt att öfver hufvud strida, och mot konungens befallningar rörande medelanskaffningen sätta därför vissa af hans underlydande pa detta område stundom ett tyst motstånd eller en dof motvillighet, som afser att söka tvinga honom till fred, och som i hög grad måste ha förlamat hans åtgärder. Att fullt belysa denna fraga är mig visserligen icke här möjligt, da det skulle kräfva ett genomforskande af krigets hela finansiella historia, som det ej statt mig öppet att företaga, men sa pass många drag torde dock kunna samlas, att problemet med skäl kan ställas under debatt.

Ett rätt betecknande drag kan exempelvis hämtas fran historien om landtvärnets beklädnad. Som bekant varierade under krigets första del åsikterna, huru denna beklädnad lättast skulle anskaffas, om af kronan eller genom sammanskott i orterna; när emellertid hösten närmade sig, beklädnadsbristerna blefvo alltmer aktuella, och andra medel ej funnos, så beordrades landshöfdingarna att i orterna söka skaffa den erforderliga klädesutrustningen, en åtgärd, som, så vidt jag förstår, icke öfverskred konungens konstitutionella rätt att i försvarskrig utskrifva gärder.[1] Nu yppade sig emellertid en viss osäkerhet, huru förordnandet skulle tolkas: om det afsåg en direkt utskrifning af en beklädnads-

under själfva afsättningsdagens morgon hade äfven befunnit sig den. att Klingspor. Adlercreutz och öfriga i hufvudstaden varande officerare fran norra armén skulle ofördröjligen afresa till densamma. Dess befäl hade i sådant fall erhållit en välbehöflig förstärkning.

[1] § 45 i 1772 års regeringsform. som handlade härom. löd:

»Kongl. Maj:t eger frida och frälsa riket. särdeles mot utrikes och fiendens makt: men må ej emot lag. konungaed och försäkran pålägga undersåtarne några krigshjälper, nya gärder. utskrifningar och andra afgifter utan

gärd, eller om det var fråga om frivilliga underhandlingar i bygderna; landshöfdingarna tydde det olika, somliga gjorde föreställningar mot det förra förfaringssättet — något, som betydligt fördröjde verkställigheten — och utverkade då ett nytt kungabref med mildare tolkning, andra åter synas omedelbart ha tillämpat direkt utskrifning, bland dem äfven landshöfding af Nordin i Dalarne, som bekant en ifrig »gustavian». Man finner då en så pass klok man som Hans Järta anbefalla åt sina vänner vid Kopparberget att för denna åtgärd anmäla landshöfdingen hos justitiekanslern, och han tillägger: »drotsen» — hvilken då själf förvaltade justitiekanslersämbetet —» är högeligen emot allt detta, och skulle visserligen icke underlåta att beifra Nordins förhållande, om det, som troligt är, icke är behörigt». Det är möjligt att formella skäl — förordnandets otydlighet eller dylikt — kunnat anföras till stöd för en dylik process, men nog torde betraktelsesättet få erkännas vara tämligen formalistiskt i en tid, då riket hade att strida för lifvet, och inför en årstid, då som bekant bristen på kläder blef en af de allra främsta orsakerna till landtvärnets olyckor. Medan proceduren förhalades, dog truppen.[1]

---

riksens ständers vetskap, fria vilja och samtycke; dock undantagande den olyckeliga händelse, att riket med härsmakt angripit blefve: då eger Kongl. Maj:t rätt att taga de mått och steg, som med rikets säkerhet och undersåtarnes fromma öfverensstämmande äro; men så snart kriget upphör, böra ständerna sammankomma och de nya gärder, som för krigets skull pålagts blifvit, genast upphöra.» Enligt detta stadgande är konungens beskattningsmyndighet under försvarskrig obegränsad.

[1] Hans Järta till J. G. Gahn d. 3 nov. 1808, jfr ock bref d. 17 och 24 okt. samt d. 17 nov. Järta vet ej med säkerhet, om Nordin förfarit rätt eller ej, utan tror äfven det senare kungabrefvet vara obestämdt och landshöfdingarna lämnade åt sig själfva, samt föreslår anmälan för att utröna, *i fall* den ifrågavarande utskrifningen icke vore laglig.

Af framställningen i »Historisk Tafla» (III, sid. 14 ff) framgår, att konungens första bref i saken var redan af d. 13 sept.; att de opponerande landshöfdingarnas föreställningar närmast fördröjde den till in uti oktober, då d. 11 det nya kungabrefvet kom, som enligt denna källa anbefallde landshöfdingarna att med »tjänliga föreställningar» uppmuntra länsinnebyggarne till saken; att emellertid innan detta senare bref »hann att till vederbörande expedieras, i länen kungöras och sammankomsterna därom hållas», oktober månad förflutit; att alltså munderings-tillverkningen »ej kunde företagas och fullbordas förrän i november», och utdelningen först ske i början af december, »då beklagligtvis större delen af landtvärnsmanskapet, i brist på kläder, under den inträffade stränga årstiden dels intagit sjukhusen, dels redan dött». *Så* dåligt var dock nog ej tillståndet redan i *början* af december, ehuru landtvärnssjukan då *begynt* att härja. Tydligt är emellertid — hvad »Historisk Tafla» ej påvisar — att *konungen* har den minsta skulden i uppskofvet. Enligt Trolle-Wachtmeisters Anteckningar (I, sid. 108 ff)

Denna beklädnadsepisod är emellertid icke enastående, utan har snarare förefallit mig betecknande för det sätt, hvarpå vissa civila kretsar tyckas ha uppfattat sin ställning, då det gällde att bereda medel till kriget. En af de främsta auktoriteterna i finansfrågor var på den tiden som bekant presidenten i statskontoret Carl Eric Lagerheim, och han blef ock själen i alla de kommittéer eller beredningar, som konungen tillsatte för att anskaffa medel till krigskostnaderna. Det finnes i åtskilliga ännu bevarade anteckningar af hans hand rätt märkliga bidrag till huru han uppfattade dessa sina uppdrag.[1] Grundaskådningen är mycket enkel och klar:

»Ifrån början af våra krigsrustningar detta år», skrifver han på våren 1808,» har jag ej annat förstått än att kriget, som oss för Englands skull påkommit, skulle föras på bekostnad af engelska subsidier, och i denna tanke har jag äfven blifvit styrkt af anledningar, som gjort min öfvertygelse därom fast och säker». Själft hade riket inga tillgångar för ändamålet. »Är Sveriges själfständighet för England icke likgiltig, och engelska ministärens för konungens ståndaktighet betygade erkänsla samt gifna försäkran uppriktiga att med all makt understödja konungen, så måste sådant absolute ådagaläggas i själfva gärningen, och det icke till hälften eller någon del, utan fullt, alltså, att ändamålet kan vinnas. Ty i annat fall

---

hvilka häruti bestyrkas af uttryck i Järtas bref — synes däremot dröjsmålets egentliga upphof vara den *t. f. regeringen* i Stockholm, hvars ordförande var drotsen. Konungens första bref var nämligen utfärdadt från högkvarteret på Åland: landshöfdingar begärde då hos *t. f. regeringen* närmare föreskrifter om grunderna för beklädnadsgärden, hvarpå *t. f. regeringen* — »af eget bevåg», säger Järta — förklarade densamma grundlagsstridig, så framt ej undersåtarne därtill gåfvo sitt fria samtycke. Så inleddes den långa och ödesdigra uppskofsproceduren. Däremot gaf konungen ur egen handkassa på Åland 6,000 rdr b:o till ändamålet. Krigsvetenskaps Akademiens Handlingar. 1818—1821, sid. 175.

[1] Lagerheims papper finnas i behåll i Riksarkivet, Lagerheimska saml.; de här särskildt åsyftade anteckningarna försvaras i vol. 11 och utgöras af flera koncept till framställningar rörande medelanskaffningen. Ehuru de äro odaterade, framgår af innehållet *ungefärliga* tidpunkten för deras tillkomst, och en närmare undersökning, än jag haft tillfälle företaga, skulle [illegible]ända för hvarje särskild handling äfven möjliggöra fix datering. Att de på ett intimt sätt återgifva Lagerheims egen uppfattning af förhållandena, lider intet tvifvel. I det följande citeras särskildt tre dylika koncept, det ena synbarligen från våren 1808 (citeras här P. M. våren 1808), det andra, det utförligaste, tydligen från tiden närmast efter statskuppen och utgörande en [illegible] vidlyftig framställning af finansernas historia under kriget med återblickar ända till 1800 — enligt min tanke ett förarbete till framställningen »Historisk Tafla» — (citeras här P. M. mars 1809), och det tredje från sommaren 1809, då behofvet af nya krigskostnader starkt framträdde (citeras P. M. sommaren 1809).

äro vi genom Englands förvållande mot oss förda i lika djupt. och ej större fördärf, än det, som oss tillämnas af våra fiender.»[1]

Kriget föres alltså uteslutande för Englands skull, och England skall därför helt bekosta det. När då de först aftalade och gäldade engelska subsidierna icke räckte, gällde det alltså blott att skaffa mera ur samma källa, ty någon annan fanns icke; och Lagerheim berättar sålunda senare, huru han och hans medkommitterade efter flere föregående liknande framställningar i juni sågo sig föranlåtna att åter framställa detta förhållande samt »yrka förnyad nådig befallning till svenske envoyén i London att besörja (!), det frågan om tillökning i subsidierna, som blifvit uppskjuten, utan allt vidare uppskof måtte blifva afgjord samt 350,000 pund erfordrades i augusti och 300,000 pund i september samt så vidare för hvar månad».[2]

England befanns emellertid som bekant icke benäget att effektuera krafvet, — något, som Lagerheim antyder egentligen vara konungens fel såsom föranledt af den bekanta tvisten mellan honom och general Moore. Därpå följer i den redogörelse jag härvid citerar: »*Hela tyngden af kriget skulle således falla på riket, och det blef därför af högsta vikt*» — ja, man skulle här ju vänta i fortsättningen någonting om den synnerliga vikten att på ett eller annat sätt skaffa medel, tills en hederlig fred kunnat erhållas. Så skrifves emellertid icke, utan fortsättningen lyder: »(Det blef därför af högsta vikt) *att för konungen ådagalägga omöjligheten däraf.*» »*I sådant syfte* (!)», heter det vidare, »och som man erfarit, att konungen städse gjorde sig stort begrepp om rikets resurser, företogo sig kommitterade att, till undanrödjande däraf, uti U. P. M. uppgifva och beskrifva beskaffenheten utaf hvar och en af de utvägar, vid hvilka konungen fäst ett sådant begrepp eller såsom tillgångar understundom kunnat blifva af okunnighet satta i fråga;» och därefter skildrar nu L., huru finanskommitterade utarbetade sina betänkanden, hvilka alltså voro tillkomna, icke för att *finna* utvägar, utan för att för konungen ådagalägga, att *inga funnos*, och hvilka han därför också

[1] Lagerheimska saml., 11. P. M. våren 1808.
[2] Lagerheimska saml., 11. P. M. mars 1809.

menade »bort föranleda till fredligare tänkesätt samt till sådana åtgärder, som kunde förmå engelska regeringen att godtgöra något hufvudsakligt af de uppoffringar riket i och för kriget fått vidkännas». Emellertid vågade man icke vara alldeles konsekvent i standpunkten, att intet fanns att tillga, utan fann sig nödsakad att samtidigt framlägga åtminstone något förslag till penningeunderstöd för att »konungen skulle afhållas från vidtagande af en kanske alldeles riksförstörande utväg därtill vid den totala brist, som då var för handen, just under det att armén och flottan voro i verklig strid med rikets fiender» — man åsyftade härmed, att han skulle vilja låna ur banken eller vända sig mot enskildes förmögenhet[1] —, och därför påfann och uppgaf man »ett sådant förslag, som», säges det, »hvarken skadade rikets finanser eller föranledde till förökande af de tyngder, som för det närvarande tryckte rikets invånare» — det blef lån ur riksgäldskontoret.[2]

I jämnbredd med denna de finansiella rådgifvarnes metod, att när de voro anbefallda att söka finna utvägar, i stället arbeta för att visa att inga funnos, synes, så vidt jag kunnat förstå, äfven hafva gått en annan, den nämligen, att om konungen själf föreslog några, framställa dem,

[1] Historisk Tafla, III, sid. 22.

[2] Lagerheimska saml., 11. P. M. mars 1809. De förhandlingar, Lagerheim på detta sätt skildrar, ägde rum i juli 1808, och hans redogörelse öfverensstämmer faktiskt med de betänkanden, som »kommitterade till de engelska subsidiemedlens indragning», såsom medelanskaffningskommittén kallades, då afgåfvo, ehuru naturligtvis i dessa afsikten att ingenting finna icke framträder.

I augusti återkom frågan på grund af penningekraf från krigskollegiets krigsdepartement, hvilka remitterades till L. Äfven då svarade han, trogen sin standpunkt, enligt här följda redogörelse, »att bland dessa utvägar» (de förut diskuterade) »den att erhålla tillökning i subsidierna borde ställas i främsta rummet», att någon verksammare till snart vinnande af tillgång »hvarken kunde uppgifvas eller blifva att tillga», samt att han för sin del »icke heller insåg någon annan»; dock förordades därjämte en utredning rörande tillgången på allehanda varor i landet. Om konungens svar å detta utlåtande heter det hos L.: »I detta utlåtande instämde den tillförordnade regeringen, och konungen behagade den 3 sept. bifalla detsamma, med tilläggning till krigsdepartementet, *att departementet borde förständigas att uppgifva alla de medel och utvägar, som borde vidtagas till arméernas förseende med sina behofver*, och då, som orden vidare lyda, *riket måste förse arméerna till det mesta härmed, så åligges krigsdepartementet, att vid strängaste ansvar icke underlåta något häruti.* Presidenten friherre Lagerheim åter *skulle erinras, att subsidiemedel endast kunna erhålla andra rummet, då fråga är om rikets försvar och självständighet.*» Kursiveringarna äro Lagerheims, som med dem tydligen velat understryka sin förundran öfver orimligheten i dessa kungliga erinringar.

som synas en utomstående värda ett försök, såsom alldeles otänkbara, hvaraf följden naturligtvis måste blifva, att han drefs till andra, som voro vida mindre tillfredsställande. Så när konungen i juli 1808 föreslog lån på enskild väg i England och ifrågasatte utfärdande af ett slags kreditsedlar mot säkerhet af tillverkadt, men ännu ej utskeppadt järn, det sistnämnda äfven för att underlätta penningerörelsen för bruksidkare, som ägde nederlag af oförsåldt järn; kommitterade afstyrkte naturligtvis båda dessa åtgärder, och Lagerheim kan anteckna i sin redogörelse, att »all vidare fråga om dem förföll». Det tyckes också vara på ungefär liknande sätt, som den beryktade krigsgärden kom till. Det fanns antagligen intet land i Europa, som på den tiden förde krig på sådant sätt, att krigskostnaderna hufvudsakligen betäcktes genom direkta skattemedel, utan man anlitade i möjligaste mån krediten d. v. s. upptog lån och lät sedan med skattemedel betala räntorna på dessa. Konungen var mer än en gång inne på den tanken och ville, likasom skett i England, upprätta en s. k. amorteringsfond, med hvars tillgångar skulle täckas räntan på statslån, upptagna för krigskostnaderna, men det plägade då svaras honom, att visserligen ägde han rätt att skrifva ut gärder, men en gärd till en amorteringsfond för att garantera eventuella statslån var det icke värdt att försöka utan ständernas sammankallande, ty en sådan gärd skulle ständerna efter krigets slut kunna neka att betala, och af fruktan därför skulle utlänningen icke gifva något lån.[1] »Han skall tvingas till riksdag», låter H. G. Trolle-Wachtmeister sin fader riksdrotsen den 26 dec. 1808 säga till Ugglas, men detta

[1] Jfr skildringen hos Trolle-Wachtmeister (Anteckningar I, sid 115 ff) af konungens samtal i nov. 1808 med riksdrotsen om medel till kriget, bland annat om en gärd för en amorteringsfond. Af det hela vägen betecknande replikskiftet må här anföras följande:

»Konungen: Nå, jag skrifver ut gärder, ej en sådan lumpen gärd, som denna sista, utan vida betydligare, och dessa gärder anslår jag till en amortissementsfond, hvarmed jag afbetalar skulden, som uppkommit genom utländska lånet.

Riksdrotsen: Men gärderna kunna ej fortfara, ända tills skulden är betald. När kriget slutas, skola ständerna tillsammans enligt regeringsformens uttryckliga föreskrift: och då upphöra äfven alla gärder.

K.: Hvar står det skrifvet?

R.: I regeringsformen.»

Sedan de tvistat något därom, fortsattes:

»K.: — — — Men lika mycket: jag gör en amortissementsfond och gärderna skola subsistera, tills lånet blifvit försvunnit. Om vid krigets slut

icke för att ständerna skulle hjälpa honom med medel, utan därför, att han själf ej ville »göra fred. Men *därtill* skola ständerna förmå honom».[1] Och något tidigare har han meddelat, *huru* konungen skulle tvingas till denna riksdag: »*Han skall förmås därtill på det sättet*, att man visar honom nyttan däraf *och förtager honom alla andra medel*, under det man synes råda honom därifrån.»[2] Dit ville emellertid konungen ej låta sig tvingas — »jag ser nog, hvad han vill», sade han om riksdrotsen, »han vill narra mig till riksdag»[3] — och så drefs han då öfver till tanken på en gärd att *direkt* betäcka krigskostnaderna med. Det var då till en början tal om att taga denna i form af en *förmögenhetsbeskattning*, men äfven det sökte man inbilla honom vara inkonstitutionellt,[4] och på det viset blef då hans sista

---

ständerna komma tillsammans, så skola de ändå låta gärderna blifva kvar till skuldens afbetalande; det skola de.

R.: Men utlänningen tror ej den utgången. Han läser i regeringsformen, att vid krigets slut upphöra gärderna, och finner således ingen säkerhet däri. Utan garanti af ständerna lämnar han inga pengar.» O. s. v.

[1] Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 141. Ugglas hade frågat: »Men hvad skall här blifva af? Skall man hindra honom att försvara riket, och binda händerna, då fienden hotar oss?»

[2] Trolle-Wachtmeister, a. a. I, sid. 128. Kursiv. af mig. Yttrandet är nedskrifvet den 1 dec. med anledning af en debatt mellan konungen och drotsen om medelanskaffningen. Redan den 5 november heter i fråga om den i sept. tillsatta s. k. finanskommittén: »Först bör man veta, att riksdrotsen och Håkanson, de enda verksamma i finanskommittén, hålla ihop och vilja hafva riksdag; men att denna deras relation med hvarandra skall vara dold för kungen för att ej väcka misstroende hos honom.» A. a., I, sid. 115.

[3] Den 28 november 1808. Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 125. Äfven vid andra tillfällen klagade konungen, att han märkte komplotter emot sig.

[4] Riksdrotsen förmår först den 5 jan. 1809 kungl. beredningen att uttala sig i denna riktning, och hade sedan den 7 jan. »en häftig konversation med kungen angående förmögenhetsbeskattningen, och att ej kungen, utan blott rikets ständer kunde ålägga den. Bland annat anmärkte riksdrotsen, att, om det än påbjöds, så fick man ändå ej några beskattningsmän, eftersom hela författningen vore alldeles konstitutionsvidrig». Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 148 ff. Det framgår där dock ingenstädes med klarhet, hvilken argumentering man använde för att deducera fram, att en gärd baserad på en förmögenhetsbeskattning skulle vara inkonstitutionell, då andra gärder ej vore det. Det förefaller, som om man sökt häfda, att själfva den taxering, som förmögenhetsafgiftens grunder förutsatte, ej kunde ske utan ständernas bifall (Historisk tafla, III, sid. 52); kungen skulle alltså vara bunden vid att utskrifva gärderna efter just de taxeringsgrunder, som senaste riksdag antagit. Något rimligt skäl för denna skillnad finns icke; ej under alltså, att t. ex. Zibet »ej kunde eller ville strax finna skillnaden emellan en *gärd* och en *förmögenhetsafgift*». Kungen själf svarade på riksdrotsens advokatyr: »Ja, då, vet Ni hur jag gör? Jag publicerar till allmogen och säger: Ser ni, huru de rika äro: de vilja ej lyda mig, då jag vill, att de skola kontribuera till staten. De vilja lägga all tyngd på er.» Trolle-Wachtmeister, a. a., I, sid. 150.

resurs den bekanta femmillioners-krigsgärden d. v. s. antagligen det klumpigaste sättet af alla att skaffa penningar. Det kan emellertid förtjäna att framhållas, att till trots af allt tal om dess orimlighet riksdagen omedelbart efter kriget beslöt att bestämma sig för 2 1/2 millioner såsom en lagom afpassad bevillningssumma — krigsgärden, som var fördelad på tre terminer, hade sålunda åtminstone delvis kunnat utgå —, och det kan också anmärkas, att det af enskilda underrättelser är bekant, att man före revolutionen på åtskilliga håll i landet börjat göra sig i ordning att betala den del af gärden, som då skulle utgå.[1]

[1] Åtskilliga tecken tyda på, att det finansiella tillståndet i landet icke var fullt så jämmerligt, som de vanliga skildringarna från statskuppsmännen pläga uppgifva. Det egentliga stödet därför är framställningen i *Historisk Tafla*, hvars uppgifter äro byggda på uttalanden eller utredningar af olika finanskommitterade, men, såsom ofvan påvisats, har man flere skäl att betrakta desses ståndpunkt såsom förutbestämd. När t. ex. den s. k. finanskommittén d. 21 nov. 1808 uppskattade nästa års kontanta krigskostnader till 26 millioner rdr, så ligga där bakom visserligen primärberäkningar efter viss truppstyrka o. d., men åtminstone mig ha dessa förefallit uppställda väl mycket efter maximalmått: i hvarje fall kostade kriget under 1809 icke på långt när sådana summor. Tillgångarna åter beräknade kommittén efter införskrifna landshöfdingerapporter — i förbigående sagdt ett synnerligen intressant material för landets inre historia — men det kan ifrågasättas, om icke äfven dessa voro i hög grad beroende af afsändarnes personliga ställning till hela saken. På mig gjorde det ett ganska egendomligt intryck, när i raden af öfrige, hvilka till största delen hade intet eller litet att föreslå, landshöfdingen i en af rikets notoriskt fattigaste bygder, Kronobergs län, grefve Carl Stellan Mörner med frejdigt mod olikt de andra den 5 okt. 1808 förklarade, att visserligen hade de flesta hushållen blott till eget behof, »men under en så beskaffad konjunktur som denna, då hvar och en är i skyldighet att använda sina yttersta krafter för att bistå konung och fädernesland, får icke göras afseende på alla sig företeende olägenheter, utan hvarje undersåte vidkännas billiga uppoffringar». Han förmodade därför, att hvarje helt förmedladt hemmantal »utan särdeles olägenhet öfver hufvud räknadt skulle kunna aflämna en tunna spannmål», och framlade härpå liknande beräkningar rörande hö, som skulle kunna lämnas, så att mistningen blefve »omärklig», churu »hötillgångarna äro äfven ganska små i år», o. s. v. Trolle-Wachtmeister förutsätter (Anteckningar, I, sid. 151), att landshöfdingarne i allmänhet på förhand hade sin ståndpunkt klar i fråga om krigsgärden: »Som kungen ändå lär expediera gärdsförordningen, så har man kommit öfverens att inge honom idéen att befalla landshöfdingarna i alla län att uppge, hvilka som ej kunna betala gärden. Det är ej svårt att förutse, hvad landshöfdingarnas svar blir.»

När gärden väl var utskrifven, äro emellertid tankarna om dess erläggande ej alltid lika pessimistiska. Landshöfding Håkanson, som enligt Trolle-Wachtmeister (jfr ofvan sid. 27 not 2) tillhörde dem, hvilka med talet om omöjligheten att skaffa medel velat framkalla riksdag, skref då till Toll d. 22 febr. 1809 ett bref, hvari han framlade sina tankar om dess utgående. Konungen hade ifrågasatt, att man skulle upptaga lån mot hypotek i den efterhand inflytande gärden, men detta ansåg Håkanson ej görligt, och förklarade sig i stället vilja mana sitt läns invånare att betala krigsgärden

Med penningeanskaffningen under konungens tid bör för öfrigt ock jämföras den metod, som tillgreps omedelbart efter afsättningen — det blef som bekant just hvad gent emot konungen anförts såsom det mest olämpliga af allt och »alldeles riksförstörande», nämligen *lån ur banken* (200,000 rdr i veckan, till krigets slut cirka 6 mill.). Och med alla de finansiella betänkandena från 1808 förtjänar likaledes att sammanställas, hvad Lagerheim i en analog situation skref sommaren 1809, ty då inledde han i stället sin framställning på följande sätt:

förskottsvis utan afvaktan på uppbördsterminerna: »jag hoppas», säger han, »att detta skall någorlunda lyckas och ändamålet vinnas» (Tolls arkiv, Universitetsbiblioteket, Lund.) Han tviflar sålunda ej ens på dess erläggande förskottvis. G. F. Mörner på Gottenvik beklagar, att när han skulle betala gården, fick han ej tillfälle att under året, som han eljes tänkt sig, afbetala den skuld, han hade på sin egendom (bref till fadren d. 20 febr. 1809, Esplunda arkiv).

Här må ock anföras några betecknande ord ur ett memorial rörande regleringen af rikets finanser, som en framstående medlem af borgarståndet, borgmästaret Birger Rothoff d. 28 aug. 1809 ingaf till sitt stånd (tryckt separat). Han beräknade däri bl. a., huru stor bevillning riket borde kunna bära, »utan att det för landtbrukets och alla andra näringars fulla bedrifvande och tillväxt nödiga kapital minskas». »Då det nästlidna året» (1808), heter det, »som i anseende till missväxt och en, mer än detta, inskränkt handel var svårare än det innevarande, kunde, under brinnande krig, *utan (medgifvom det) någon alltför stor känning*, utgöras 1,312,000 rdr i bevillning, däri Finland för obetydligt deltog, 800,000 rdr krigsgärd, 21,000 tunnor spannmål, utgörande à 8 rdr tunnan 168,000 rdr, tillsammanstagne kring 2,300,000 rdr, oberäknadt alla de stora utgifter, som för rekrytering, vargerings upprättande, landtvärnets beklädnad, matsäckar på flere veckors tid åt större armékårer, underhåll af fångar och egne troppar emot en ringa betalning, hvilka alla tillsammanstagne måste uppgå till en ansenlig summa, och hvartill ännu kommer den oberäkneliga kostnad, som täta och högst tryckande kronoskjutsar medförde, så böra vi knappt misströsta, att en dylik summa och därutöfver må kunna utgå». (Kursiv. af mig.) Han föreslog därför en bevillning af 2½ millioner — hvilket ständerna sedan beviljade — och »kan ej heller föreställa mig, att det för produktionen nödiga kapital därigenom skall så förminskas, att näringarna lida». Uttrycket att skattebördorna 1808 ej varit alltför kännbara, är märkligt. Jfr konungens ord till Toll i nov. 1808: »Här är pengar mera än någon kan tro, men de vilja icke fram med dem» (Trolle-Wachtmeister, I, sid. 122.)

Slutligen må framhållas, att frågan hvad landet kunde behöfva släppa till under ett krig, naturligtvis ej får afgöras efter jämförelse blott med normala bevillningar under fredstid. När man har att strida för lifvet, kunna, äfven finansiellt sedt, de eljes vanliga förhållandena ej vara norm. Jämförelsen skall i stället göras med de finansiella uppoffringar andra krigförande makter under samma period måste göra för att värna sitt oberoende, och man finner då hos dem oupphörligt de allra tyngsta bördor pålagda och gäldade. Napoleonskrigen voro oerhördt tryckande för samtliga europeiska staters finanser, och Sverige slapp antagligen själft jämförelsevis lindrigt undan. Jfr t. ex. för Österrike Adolf Beer, *Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert.*

»Kungl. Maj:ts nådiga framställning af den 25 i denna månad visar, att förhoppningen om fred fordrar, att rustningar göras till krigets fortsättande, hvartill alltså medel måste anskaffas, om riket skall kunna frälsas.

Frågan angår följaktligen ingenting mindre, än om vi skola öfvergifva all förhoppning att vidare vara och förblifva en själfständig stat, ett särskildt rike, och på bästa villkor, som kunna erhållas, öfverlämna oss till fienderna, eller använda våra än återstående yttersta krafter till vårt, till rikets försvar.

Vilja eller kunna vi icke det senare, så måste följden däraf oundvikligen blifva det förra. Man kan dock icke ett ögonblick tveka, att ju svenska folket vill vara fritt och själfständigt och därför våga lif och egendom. Verkställigheten af ett sådant beslut fordrar, att medel till krigets fortsättande, till rikets försvar skyndsamt anskaffas, och därtill gifves efter mitt begrepp ingen annan utväg, än att rikets invånare, hvar och en efter sin förmåga, därtill bidraga.[1]

Det är, som man finner, en betydande skillnad mellan detta språk och det, som fördes tidigare om att kriget egentligen gällde England och därför af England borde betalas. *Nu* har man vaknat till tanken, att det gällde rikets frälsning, och att därför hvar och en måste offra lif och egendom.[2]

Jag har med någon utförlighet uppehållit mig vid dessa finansiella spörsmål, eftersom enligt min uppfattning äfven där föreligger en fråga, som kräfver en vida noggrannare undersökning än förut. Hvad emellertid redan nu kan slås fast, är att de civile ämbetsmännens uppträdande på olika punkter af denna medelanskaffningsfråga i högsta grad *förlamade* regeringsmaktens verksamhet, och att den endräkt alldeles saknades, som under en sådan kris som denna varit det första villkoret för en lycklig utgång.

Här tillkom då såsom ett mycket vägande moment för krisens utveckling *förhållandet mellan konungens stark[a] makt och hans personlighet.* Hans makt gjorde, att han åtminstone offentligen fick bära allt ansvaret, ehuru han

[1] Lagerheimska saml., 11, P. M. sommaren 1809.

[2] Skrifvelsen utmynnade för öfrigt i förslaget, att banken fortfarande skulle låna medlen till kriget, alltså åter den enligt yttrandet 1808 »alldeles riksförstörande» utvägen. Statskuppen själf afskar däremot en annan: de engelska subsidierna, som dittills utgått med närmare 450,000 rdr i månaden, men af England indrogos inför den bebådade svängningen i Sveriges politik.

gifvetvis ej kunde öfvervaka allt. Hans personlighet åter var visserligen långt ifrån den rätta att i en sådan kris uppbära den ledning, som hans makt pålade honom. Han hade, såsom jag annorstädes framhållit,[1] åtskilliga goda egenskaper, som voro värdefulla för en svensk konung — stark pliktkänsla, öfvertygelsetrohet, arbetsamhet, sparsamhet, sedesträngliet, gudsfruktan m. m. — ehuru ej tillbörligt uppskattade af samtidens lättsinniga och njutningslystna släkte, men olyckan var, att han alldeles saknade ledareegenskaperna; han kan icke rycka andra med sig, icke öfvertyga dem, icke såsom fadern tjusa dem. I stället står han där, tyst och sluten, med sin öfvertygelse om hvad som måste göras och sin känsla att på honom hvilade ansvaret, att det blefve gjordt, men å andra sidan också med all sin oförmåga att få en enda människa på allvar med sig,[2] i dess ställe på alla håll mötande detta tysta motstånd. Så vidt jag förstår, borde en sådan situation vara en alldeles utomordentlig jordmån för att drifva en person med ansvarskänsla till sinnessjukdom, och ehuru vi ännu sakna en genomförd psykologisk studie af Gustaf IV Adolf, lärer det väl ej vara tvifvel, att han drifvits vare sig öfver eller bra nära intill den gränsen.

Vi sammanfatta än en gång orsakerna till statshvälfningen: det är *motsättningen mellan konungen och flertalet bland de ledande kretsarne inom folket* om hvilken politik borde föras i krisen; det är den däraf följande *kraftlösheten och oenigheten vid krigets utförande:* och det är de såväl härpå som på konungens bristande ledareskicklighet beroende *olyckorna under dess fortgång*, för hvilka på grund af konungens maktställning man, ehuru ej med fog, lägger all skuld på hans person.

•

Vi komma så till *revolutionens förlopp.* Äfven med afseende därå torde nog skäl finnas för en något annan uppfattning än den äldre. Först kan väl ifrågasättas, om ej

[1] Sveriges historia intill tjugonde seklet. 9. sid. 46 ff.

[2] Jfr hans uttryck redan i april 1807: »Det är svart att styra, när man har att göra med så odugliga ämbetsmän som Ni». Trolle-Wachtmeister. a. a, I. sid. 63.

själfva sättet för konungens oskadliggörande gärna kunna vara annorlunda. Det synes mig kunna sägas, att för så vidt de ledande kretsarna, såsom förhållandena tyckas ha varit, redan sedan länge betraktade konungen såsom sinnessjuk och ur stånd att på ett förnuftigt sätt sköta regeringen,[1] så hade det varit deras plikt att långt före detta ingripa. Former kunde lätt hafva funnits; samtida föredömen gåfvos ju från andra länder — t. ex. Danmark och England — med sinnessjuka konungar, som man periodvis satte ur regementet. Så vidt jag förstår, hade detta varit riktigare än att låta det hela gå, att till och med bidraga till hvad man ansåg så fördärfligt genom att alltjämt följa hans befallningar, låt vara daligt och motvilligt. Det borde åtminstone långt tidigare varit vederbörandes skyldighet att nedlägga sina ämbeten. Frågan blef upptagen på 1809—1810 års riksdag genom ett ganska ampert diktamen d. 1 juni 1809 på riddarhuset af löjtnanten O. F. Palman, som begärde ett ständerutskott för granskning af de högre ämbetsmännens förhållande sedan 1800 års riksdag; å dessas vägnar svarade Wetterstedt dagen därpå bland annat med frågan, huru ansvar kunde fordras af ämbetsmän, som verkat under en författning, »som icke kräfde någon ansvarighet af dem inför nationen», och framhöll tillika, att konungens befallningar ofta gifvits under fyra ögon, hvadan alla bevis saknades, att vid bedömande af förebråelsen för uraktlåten ämbetsnedläggelse man måste uppmärksamma den ofantliga skillnaden »mellan riksförräderi och svaghet», samt att han ej såge något skäl, hvarför den föreslagna undersökningen skulle »stanna vid de högre ämbetsmännen och ej äfven sträckas till de lägre och vidare till alla klasser af medborgare, hvilka åtminstone genom lydnad medverkat till rikets vanmakt och förstöring»[2]. Med denna

[1] Redan i september 1807 talar Trolle-Wachtmeister om konungen såsom sinnessjuk. »Från armén citeras hundrade drag af galenskap.» — »Detta är något, som förr aldrig skett och visar hans galenskap.» — »Så gjorde äfven Saul, när han var galen.» — »Nu icke något tecken till galenskap, men Gyllenborg sade, att han varit riktigt galen» o. s. v. A. a., I, sid. 76—78. Konungen hade tydligen då en period af särskild depression i kropps- och själskrafter.

[2] Ridderskapet och Adelns Protokoll 1809—1810, I, sid. 31 ff, 432 ff, 641 ff.

Påhlman hade bl. a. yttrat, att om den olycklige konungen afvikit från de förfäders exempel, hvars namn han bar, så hade flere af hans rådgifvare

argumentation, som naturligtvis lika väl kunnat användas till försvar äfven för konungens gärningar, blef oron till en del stillad; återstoden koncentrerade sig på ett kraf om en närmare granskning af medelförvaltningen, hvilket sär-

---

lika litet liknat de män, som under Gustaf II Adolf utgjort rikets heder och stöd. Af den lägste militärbefälhafvare kräfde man beredvillighet att offra allt; borde man väntat mindre af statens högste ämbetsmän? Vore deras ämbeten endast inrättade till öfverflöd och maklighet, vore det orättvist att begära, att de i farans stund äfven bort våga något till fäderneslandets räddning, och kunde det förundra, om man ansåge, att de åtminstone borde lämnat sina platser? Han klandrade därefter dem, som underblåst konungens kortsynthet och självförtroende, och speciellt all den smickrande hyllning, som mött honom efter återkomsten från pommerska kriget: »menniskor hade nedstigit under moraliska varelsers värdighet för att utestänga hästarne från de ärestället, hvartill endast de efter naturens allvisa lagar tyckas vara bestämde» (!) Var det underligt, om konungen, när de, som vunnit hans förtroende, och själfva nation upphöjde hans gärningar till skyarne, icke lyssnat till andras motsatta råd? o. s. v.

Det är alldeles riktigt, hvad Pålman antyder, att konungens uppresa genom landet vintern 1807 utmärktes af rika hyllningar. Den samtida pressen bär talrika bevis. De kulminerade vid aftäckningen af hans faders bildstod å Skeppsbron i Stockholm den 24 januari 1808, då exempelvis Johan Olof Wallins berömda dityramb (»O, lyssnen! O, hörden I ljuden!» etc.), tryckt den 25 jan. i Stockholmsposten, hade följande afslutning, som emellertid efter statskuppen ersattes med den numera förekommande:

»Jo, Gustaf lefver än. Jo, Han, odödlig blifven
blef ej från våra hjärtan skild.
Oss dubbelt kär, oss dubbelt återgifven
uti sin ättling och sin bild,
för oss han lefver lika mild. —
För våra barn så sannt förklarad
på konstens trollande befäl,
för oss i Gustaf Adolphs själ
är Gustaf sannare bevarad.
O, Du, — i folkets bygd mer nöjd än i ett hof
o. Du, som återburen i vårt sköte,
hör alla stämmor ljuda till Ditt lof,
ser alla hjärtan flyga till Ditt möte.
Hvad äga vi för lön åt detta hjältemod,
åt detta fadersnit, hvarmed Du för oss vakar?
Hvad äga vi för ärestod,
som ej Din stora själ försakar?
Men, dyre, dyrkansvärde Kung!
men då, af ädla sorger tung,
— lik fjällen, himlens stöd, kring hvilken åskor bullra,
Du ensam står på Nordens strand,
och lyfter vis en pröfvad skullra
med bördan af Ditt fosterland,
se, Prins!, till denna vård —, tänk här, förnöjd och lugnad,
på Göters gamla tro mot Vasars ädla stam,
och krön Ditt verk och känn med hugnad,
att Svea ej blir otacksam!»

Allusionen på ärestoden syftar på konungens bekanta vägran i Skåne att mottaga en erbjuden minnesstod.

skildt i bondeståndet vann lifligt understöd, och utmynnade i en begäran om en kommitté för ändamålet, men äfven en sådan åtgärd lyckades regeringen vid 1812 års riksdag afvända under förklaring, att därtill skulle kräfvas ett helt ämbetsverk, och så fick frågan förfalla.

I stället för andra utvägar att oskadliggöra konungen valde man då uppresningen. Det är bekant, huru den kom till; en arméкår, som stod ända borta vid norska gränsen, satte sig under Adlersparre i rörelse för att under långsamma dagsmarscher rycka mot hufvudstaden och genomföra en militärrevolution. Underrättad därom är emellertid konungen till en början alltför hederlig att tro därpå, använder ett par dar till fruktlösa rannsakningar, under hvilka alla ljuga för honom, och slutar med att arrestera den förste ryktesspridaren, därför att denne farit med ogrundadt tal om hans hederliga armé! När till sist saken dock besannades, så beredde han sig som bekant att afresa till andra trupper, som han ansåg trognare; det hotade alltså att utbryta ett inbördes krig, hvilket emellertid Adlercreutz med sin rådighet lyckades afvända genom att med några få behjärtade män — enligt somliga uppgifter blefvo de färre för hvarje steg han tog — på slottet taga konungen i fängsligt förvar. Det hela gick som bekant underbart lyckligt; icke en droppe blod spilldes. Jag säger med flit underbart, ty själfva planen var visserligen icke sådan, att denna utgång var gifven. En arméкår bryter upp i andra ändan af riket och marscherar långsamt framåt; det vill mycket till för att konungen under sådana förhållanden skall stanna kvar för att helt enkelt låta sig fångas. En smidigare person än Gustaf IV Adolf hade utan tvifvel dragit sig ur spelet, och då hade man haft inbördeskriget. Det lider alltså intet tvifvel, att det är Adlercreutz, som räddar situationen; utan honom hade det föregående steget, västra arméns uppbrott, varit ett mycket dumdristigt och antagligen också misslyckadt företag.

När man talar om förloppet af statshvälfningen 1809, brukar man vanligen åsyfta konungens fängslande den 13 mars; man tänker sig revolutionen afslutad därmed. Detta är oriktigt, för så vidt man med statshvälfning menar, att

i landet råder ett tillstånd, då vanliga författningsenliga former icke följas, utan man litet emellan handlar på sidan om dem. Ty inför en sådan uppfattning äro tilldragelserna den 13 mars endast en början, ett första steg, det inledande, som ligger till grund för men som efterföljes af en hel rad andra, hvilka äfven de gå på sidan om laga former, så att det dröjer ganska länge, innan man åter kommit in i de lagliga gängorna.

I denna serie af tilldragelser med revolutionär karaktär är det nu särskildt en, som fick den allra största betydelse för krisens följande utveckling, och det är *den värmländska fördelningens uppträdande efter* den 13 mars. Den hade, som bekant, vid Adlercreutz' ingripande i Stockholm blott hunnit ett stycke på vägen, till Örebro; där fick den underrättelse om det skedda samt om den nya regeringens konstituering och dess första åtgärder. Till dem hörde såväl den kungörelse, hvarigenom alla rikets invånare ålades att visa den nya regeringen lydnad, som ock de särskilda befallningar, som hertigen-riksföreståndaren omedelbart lät sända värmländska fördelningen. Som bekant gingo dessa ut på, att Adlersparre själf skulle genast infinna sig i Stockholm, låta en del af sin styrka äfvenledes marschera dit, men låta den andra delen enligt den första ordern stanna där den befann sig, enligt en senare gå mot ryssarne, som hotade att från de Åländska öarne öfvergå till Roslagen. Det är då, som den värmländska fördelningen vägrar lyda order och förklarar sig endast odelad tillsammans med sin chef vilja marschera till Stockholm, och det är inför denna förklaring, som den nya regeringen, klämd som den är mellan två sköldar, ryssarne å den ena sidan, den olydiga arméкåren å den andra, och själf stödd på otillräckliga stridskrafter i hufvudstaden, hvilkas tyska beståndsdelar till på köpet misstänktes för vissa böjelser till förmån för den afsatte konungen, icke törs hålla sin auktoritet uppe, utan ger vika och låter Adlersparre göra bäst han behagar. Detta är den *andra* statskuppen. Den är till sina följder nästan lika viktig som den första, ty den kastar ett alldeles nytt element in i krisen. Förut hade denna blott gällt konungens aflägsnande från regementet, nu kommer den också att innebära

en strid om makten mellan rivaliserande parter, af hvilka partiet Adlersparre tills vidare fick öfverhanden, eftersom det kunde stödja sig på den starkaste truppstyrkan, som af Adlersparre förlades i fullt militäriskt läger i hufvudstaden och där bildade ett slags stat i staten.[1]

Hvad var då anledningen till denna Adlersparreska kupp? Såvidt jag kunnat finna, har man, såsom jag annorstädes framhållit,[2] att söka den uti den hos Adlersparre och hans män vid denna tid oupphörligt framträdande och uttalade farhågan för efterräkningar.[3] Det var ju i själfva verket så, att hela hans företag — hans åtgärd att under pågående krig med sina trupper marschera från den lands ända han var satt att försvara — i sig själf var betänkligt, och äfven bland dem, som gillade själfva revolutionsverket, torde det ha funnits sådana, som ej kunde förlika sig med ett dylikt tilltag. Jag har annorstädes påpekat ett märkligt bidrag till historien om huru den åländska fördelningen något tidigare ställt sig till samma problem. Frågan, om man ville medverka till en statskupp, hade i början af februari genom en utsänd officer från Stockholm framställts till alla på Åland befintlige truppbefälhafvare med undantag af generalbefälhafvaren; och en konferens hade anordnats af vederbörande chefer, ty »en samvetssak var i fråga».

»Men svaret blef, det man ansåg sin första plikt mot konung och fäderneslând vara att i yttersta stunden försvara rikets gränser; att vi således ej kunde aflägsna oss ifrån dem under annat villkor än en garanti af general C. J. Adlercreutz, som ansågs vara ledare och hufvudman, att sådane negociationer voro uppgjorde med de motstående fiendtlige öfverbefälhafvarne eller ett slags stillestånd, att rikets gränser under truppernas frånvaro icke oroades eller öfverträddes. Om en sådan försäkran kunde lemnas, funno vi v

[1] Jfr härom dels M. Sandegren, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809, sid. 6 ff, dels B. Sjövall, Den Adlersparreska revolutionen i denna tidskrift 1907, där den utförligaste framställningen finnes om Adlersparres hållning närmast efter den 13 mars.

[2] Sveriges historia intill tjugonde seklet, 9, sid. 59, 62.

[3] Temat återkommer under dessa dagar exempelvis både i Adlersparres olika bref till hertigen och Adlercrentz (Sandegren, a. a., sid. 6 ff) och i C. H. Anckarsvärds tal på officerssammankomsten d. 29 mars till förmån för planen att genast göra hertigen till konung (C. H. Anckarsvärd, Politisk Trosbekännelse, sid. 18 ff.)

plikt vara att i första rummet bidraga till det, som under rikets närvarande brydsamma belägenhet lände till dess upprätthållande och nytta utan afseende på, om det kunde förenas med konungens bestånd eller fall.»

Sedan den utskickade officeren återvändt med detta muntliga svar, tillbragtes några dagar under den pinsammaste ovisshet.

»För den redligt tänkande, samvetsömme mannen är edsbrott eller revolution ryslig. Ovissheten, om man handlar rätt eller orätt, osäkerheten om följderna blifva lyckliga eller skadliga, sväfva oafbrutet för tankarne och gnaga som en frätande mask på lugnet. Dessa föreställningar, oaktadt man blott på de strängaste villkor bifallit propositionen, måste jag uthärda i tre dygn, då samme utskickade återkom från Stockholm med den hugneliga tidning, att hela planen och företaget upphört; detta var en verklig lättnad.»[1]

Den åländska fördelningen var sålunda visserligen beredd att låta underhandla med fienden om tillstånd att lämna gränsen för att göra statskupp hemma, men ville icke på villkor öfvergifva sin post, om ej på detta sätt absolut säkerhet vunnits för rikets trygghet under truppernas frånvaro. Adlersparre åter hade börjat uppbrottet från sin gräns, innan en dylik uppgörelse ens försökts, och hade sedan *misslyckats* att erhålla den garanti af fienden, som han begärt.[2] I stället mötte honom nu på en gång budskapet om ryssarnes anfall österifrån, inför hvilken eventualitet norrmännen uttryckligen proklamerat möjligheten af ett norskt angrepp från väster, och underrättelsen om hvad som passerat i Stockholm: konungen är visserligen afsatt, men utan hans medverkan, och andra personer än hans armékår hafva tagit makten. Ej under om han inför dessa underrättelser började frukta, dels att själf blifva åsidosatt dels att kanske till och med utsättas för efterräkningar för hvad han tagit sig före. Det är från detta han och hans medhjälpare ville skydda sig genom sitt uppträdande; det blir ett af hufvudmotiven för hans handlingssätt, och eftersom nu han för en tid bortåt blef en af de

---

[1] E. H(ederstierna), Anteckningar under lugnet efter en lång och omskiftande tjenst- och lefnadsbana, Vexiö 1857, sid. 62. Jfr min uppsats: »Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger mars 1809?» i »Historiska studier, tillägnade prof. Harald Hjärne.»

[2] Jfr »Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger», sid. 573, 577.

mest inflytelserike männen i styrelsen, så kom detta äfven att oupphörligt spela in såsom ett centralt moment i det ledande partiets åtgöranden. Detta visar sig då ock i hvad som efter dessa båda nu berörda kupper kommer att passera, d. v. s. i hvad som kan betecknas såsom statshvälfningens *närmaste följder.*

Vi möta dessa följder dels i *rikets förhållanden till främmande makter* dels i *inre förhållanden.* Jag börjar med de förra.

Likasom *före* statshvälfningen hos en del svenskar framträdt en egendomlig missuppfattning af de utrikespolitiska förhållandena, så framträder den också efteråt — det är ju för öfrigt alldeles naturligt, att den icke hastigt kunde försvinna. Förut hade man trott, att kriget egentligen blott berott på Gustaf IV Adolfs personliga ovilja mot Napoleon, och man hade ej förstått, att där bakom lågo helt andra förhållanden, verkligt stridiga *intressen* af den allra största betydelse, i detta fall motsättningen mellan Frankrike och England. Nu trodde man fortfarande, att *eftersom* kriget egentligen blott berott på konungens personliga ovilja mot den franske usurpatorn, så skulle det också lätt och ledigt kunna slutas utan vidare, ja, till och med utan förluster, blott Napoleon och Sveriges öfriga fiender fingo veta, att Gustaf Adolf blifvit afsatt. Typiska uttryck härför möta på många ställen. Se t. ex. Adlersparres proklamation vid uppbrottet från Karlstad: »Vår bundsförvandt England skall veta värdera ett folk, som bryter sina bojor och rotfäster lagbunden frihet inom sitt sköte. Frankrikes och alla århundradens hjälte skall högakta ett folk, som jämnliknar honom i bedrifter och krigsära. Rysslands och Danmarks regenter, oupphörligt syftande på sina nationers upplysning och ekonomiska omskapning, skola ej ofreda ett folk, som har samma syftemål. När allt personligt agg undanrödjes, återstår blott gemensam högaktning, gemensamma fördelar, gemensam föresats att lefva eller dö själfständiga folkslag.» Det är nästan som om det tusenåriga riket skulle stå för dörren, blott Gustaf IV Adolf blifvit afsatt. Särskildt väntade man nu allt af Napoleon. Man hade en aning om, att trots det intima sambandet mellan Ryssland och Frank-

rike allt icke var godt mellan de båda kejsarne, och man menade, att Napoleon därför gärna skulle stödja Sverige mot Ryssland. Blott Napoleon underrättades om regentskiftet i Sverige, borde han alltså förmå Ryssland och Danmark till fred och därvid förmå Ryssland att afstå åtminstone en mycket betydande del af sina eröfringar. Man hoppades därföre vinna slut på kriget blott genom de budskickningar, som den ena efter den andra under våren 1809 afsändes till Napoleon.[1]

Det är lätt att förstå, att denna förhoppning hvilade på alldeles falska förutsättningar. För Napolen, realpolitikern, hade kriget ej varit någon personlig affär med Gustaf Adolf, utan ett led i hans stora strid mot England. Huru han nu skulle komma att ställa sig, berodde uteslutande på hvad han fann för sig fördelaktigt. Ryssland var för närvarande hans vän och bundsförvandt, Sverige hans fiende; det var då orimliga anspråk, att han skulle för fiendens skull bryta med bundsförvandten; åtminstone skulle man för en sådan svängning hafva bra mycket att bjuda. Men hvad Sverige för närvarande hade att bjuda var ungefär lika med intet, när man räknade med reala maktmedel, och det sätt, hvarpå Sverige under den närmast föregående tiden fört sitt krig, var ej på något sätt ägnadt att ingifva respekt. Likasom så ofta tillförene sannades äfven nu den gamla erfarenhetssatsen, lika giltig för stater som för enskilde, att om man vill bli respekterad af andra och vinna deras bistånd, man först och främst får lof att uppträda så, att man inger respekt genom att hafva sökt göra det bästa möjliga med egna krafter.

Den nya svenska regeringen räknade sålunda alldeles miste, när den hoppades på att Napoleon skulle återskänka oss våra af ryssarne eröfrade finska provinser; han visade därtill ingen lust. Äfven *om* han hade haft lust, var för öfrigt tidpunkten närmast efter den svenska statshvälfningen

[1] Jfr härom dels ofvan, sid. 16, not. 2, dels Sandegren, a. a., sid. 2 ff., där flere citat finnas ur de afsände gesandternas instruktioner. Sandegren har ock påmint om Brinkmans omdömen öfver denna politik såsom hörande till »våra hvälfningspolitikers lyriska inbillningar», till hvilka i synnerhet hörde »en allmänt rådande förtröstan på en högre hjälp, på en Deus ex machina — nog lika en nyss förutgången förvillelse, *blott med den skillnaden, att med vår Herre numera förstods Napoleon.*» (Kursiv. af mig.)

ovanligt olämplig; det var nämligen just då, som hans krig med Österrike bröt ut, och med hänsyn därtill var han gifvetvis i alldeles särskild grad nödsakad att fasthålla förbundet med Ryssland. Konsekvensen häraf blef då hans svar på de svenska framställningarna i de bekanta orden »Kejsar Alexander är ädelmodig, stor. Må Ers Kungliga Höghet vända sig till honom.»[1]

Vi sågo nyss — i Adlersparres proklamation — huru äfven kejsar Alexanders ädelmod icke var en alldeles oanvänd tanke i de svenska revolutionsmännens talesätt. I verkligheten var däraf dock intet att vänta. Kejsar Alexander hade visserligen icke fört kriget för att vara ädelmodig, icke heller af personlig ovilja mot sin svåger på den svenska tronen — hvars detronisering i själfva verket misshagade honom, emedan han tyckte den vara ett otrefligt föredöme för fronderande undersåtar på andra håll — utan han hade gjort det, emedan det hörde till hans förbund med Napoleon; och när han nu gjort det, ville han naturligtvis häraf hafva så mycken valuta, som passade honom. Som bekant blef detta ej blott det fasta Finland, utan äfven de Åländska öarna och en del af svenska Västerbotten och Lappmarkerna. Det ser ut, som om först nu, sent på våren 1809, man på den svenska sidan insåg, att om man ville hafva bättre villkor man fick lof att anstränga sig till det yttersta. Det är nu, som Lagerheim skrifver i sitt nya betänkande, att »medel måste anskaffas, *om riket skall kunna frälsas*»[2], och det är nu, på sommaren 1809, som man vill göra en militärisk kraftansträngning, mycket kraftigare än man någonsin velat göra så länge Gustaf Adolf satt på tronen. Men nu är det för sent; den rätta tidpunkten är förliden, och dessutom hade det ständiga talet om att Gustaf Adolfs person varit den enda anledningen till kriget och det enda hindret för freden utöfvat sin inverkan; det fanns på många håll icke mycken håg kvar att göra dessa ytterligare ansträngningar. Hvad som göres, utföres till på köpet så illa som expeditionen till Säfvar och Ratan. I denna situation nödgas man då omsider i Fredrikshamn den 17 september 1809 ingå på ryssarnes

[1] Napoleon till hertig Carl, Donauwörth den 18 april 1809. Correspondance de Napoléon I, n:r 15,089.

[2] Jfr ofvan sid. 30.

fredsvillkor och sluta den sorgligaste fred Sverige någonsin undertecknat, den som skar bort mer än en tredjedel af rikets område och omkring en tredjedel af dess befolkning, som tog icke blott alla de finska länen, utan ock ett godt stycke rent svensk jord — man kan taxera arealen af det område i Västerbotten och Lappmarken, som gick förloradt, till ungefär lika mycket som hela Götaland utom Västergötland — och som, enligt hvad man då hade ganska klart för sig, i och med det att den tog de Åländska öarna, tog nyckeln till Bottniska viken och Sveriges hufvudstad.

Man har ej sällan i senare tid fått höra freden i Fredrikshamn framställd nästan såsom en lycka; Finland »hade i alla fall aldrig i längden kunnat försvaras», och då var det ju nära nog en förmån att bli af med det så godt först som sist. Stundom söker man också stärka den uppfattningen med en erinran om de för svenska sinnen icke alltid så uppbyggliga nationalitetsstriderna i Finland, sägande, att det åtminstone varit en lycka för oss, att vi icke haft det besväret att tas med. Jag har för min del aldrig kunnat dela den åskådning, som betraktat Sveriges stympning 1809 ur någon sådan lyckosynpunkt. Låtom oss tänka oss en ättling af en gammal förnäm familj; det kan omöjligen betraktas såsom en lycka för honom, om det gått så utför med familjen, att han måst göra sig af med en tredjedel af den fäderneärfda jorden och lämna arfvet åt sina barn en tredjedel fattigare, än han mottog det; och smärtan för familjen kan enligt min tanke icke gärna minskas, om den framdeles skulle få se, huru på de afträdda tegarne den af fädernas arbete vunna odlingen icke kunde hållas uppe, utan det började växa vildgräs från helt andra marker. Det fanns icke heller någon svensk, som 1809 tröstade sig med sådana argument; den enda tröst, man hade, var hoppet om snar återförening,[1] ett hopp, som dock icke byggdes på egen kraft

[1] Jfr Wetterstedts yttrande till statsrådsprotokollet d. 30 aug. 1809, då han tillstyrkte antagandet af ryssarnes fredsvillkor. Sedan han påpekat de faror rikets stympning måste medföra för dess framtid, fortsatte han: »Men om denna utsikt för framtiden är mörk och nedslagande, så bör den likväl icke utestänga hoppet om lyckligare tider. Antingen skall nationen sjålf. efter vunnen tid att återhämta sina krafter, bereda ett verksamt värn så väl emot Rysslands hemliga anslag, som emot dess uppenbara fientliga försök. eller ock skall den dag inträda (och må hoppet om dess snara inträdande icke förvägras hvarje trogen undersåte och redligt sinnad svensk man), då emot Ryssland de åskviggar skola riktas, som i öfverensstämmelse med våra lifligaste önskningar skola sönderplittra dess förhateliga regements-

och egna resurser, utan på växlande konjunkturer ute p det värdspolitiska stridsfältet.

Det smärtsammaste med förlusten i Fredrikshamn ä emellertid, att det väl med fog kan betviflas, om den va nödvändig, med andra ord om den berodde på, att Sverig måste duka under, och ej fastmer berodde på, att den inr tvedräkten gjorde försvarsåtgärderna tveksamma och kraf lösa. Det har någon gång sagts, att förmodligen aldrig et rike gjort mindre ansträngningar för att hindra, att e tredjedel af dess område skulle slitas från det, och det ligge nog ganska mycken sanning i det uttalandet, därmed natur ligtvis intet förklenligt sagdt om den enskilda tapperhet som *de* trupper mångenstädes visade, hvilka verkligen komm i elden. På fredsslutet inverkade för öfrigt äfven i ej ring grad partistriderna efter statshvälfningen. Bland freden följder åter må erinras om ytterligare två. Den ena er som sträckt sin betydelse långt fram i tiden ända till vår dagar: det är den fascinerande tro på Rysslands omätlig öfvermakt, som sedan dess gripit Sverige, och som *icke* fanns då Sverige 20 år före freden i Fredrikshamn under Gustaf III: regering med framgång utkämpade en strid med Ryssland Den andra en, som för den dåvarande generationen kände synnerligen starkt, nämligen den på grund af freden med Ryssland ytterst hotande faran af ett krig med England Hvarför ett sådant dock ej kom att utbryta, tillhör ett sär skildt kapitel, som jag här ej har tillfälle gå in uti; jag tror emellertid, att man med fog skulle kunna säga, att detta till väsentlig del var Gustaf IV Adolfs verk genom de bevis, han lämnat på att Sverige icke lättvindigt anslutit sig till kontinentalsystemet, utan att åtminstone *han* gjort det mesta möjliga för att undslippa det. Sverige lefde eko

byggnad. När från Njemens stränder, från det på nytt födda Polens landa mären de segrande franska härarna skola intränga på Rysslands område, då är stunden inne att med hela nationalstolthetens känsla, med ett självständigt folks sammanstämmande kraft, med det djupt rotade hatet i hvarje barm och med den heliga förbindelsen att antingen segra eller dö åter höja de hvilande svenska vapnen och i förening med Frankrikes behärskare kräfva en blodig räkning af Ryssland. Må således hoppet om denna efterlängtade tidepunkt mildra vår rättmätiga sorg öfver samtidens förluster, och den heliga eld aldrig slockna i våra bröst, som en dag skall föra befrielsen till det ädla Finland och hämnden till dess förtryckare.» o. s. v.

Yttrandet är målande äfven för Wetterstedts frasrika språk och förtjänar att läggas vid sidan af dem, hvari han ett par år senare förfäktade — 1812 års politik.

nomiskt närmast efter 1809 på minnena från den afsatte konungens politik.

Det är slutligen ännu en anmärkning, som synes mig med skäl kunna göras med hänsyn just till det ryska kriget. Bekant är, huru det napoleonska väldets framfart på olika håll i Europa blef till en väckelse och pånyttfödelse för folken, så att de efter förtrycket reste sig starkare och spänstigare än förut. Sverige hörde ock till de länder, som bragtes i beröring med detta tryck, men det kan icke sägas, att det genomgick någon sådan nationell pånyttfödelse som t. ex. dess germanska stamfränder söder om Östersjön. Så vidt jag förstår, har detta just berott därpå, att vårt folk i dess helhet icke 1808—1809 på allvar tog upp striden med Napoleon just i det ögonblick, då den gällde Finland och alltså kunnat föras i enlighet med våra fäderneärfda traditioner och såsom ett led i den urgamla striden mellan den västerländska odlingen och den rysk-asiatiska. Vårt folk kom också senare en gång med i de napoleonska striderna, 1813, men da var det i en helt annan situation, som alls ej kunde bära upp en dylik väckelse, ty då fick det icke längre offra ens en blick åt det håll, dit alla gamla traditioner pekade; och medan andra nationer i Europa stredo för att återvinna förlorade landsdelar och befria forne landsmän, så hade svenskarnes mål förlagts icke mot öster, utan på ett helt annat område, mot väster, där för den skull också deras politiska sträfvanden i viss mån blefvo rotlösa.

Gent emot Ryssland hade sålunda den nya statskuppen alls icke haft de följder, dess främste målsmän väntat och förespeglat. Detta blef äfven fallet på ett annat håll i förhållandena utåt, nämligen i ställningen till den andra grannmakten, *Danmark—Norge*. Där gestaltade sig sakerna, som bekant, på ett mycket egendomligt sätt. Danmark—Norge hade, såsom vi veta, i den europeiska krisen kommit att intaga motsatt ståndpunkt mot Sverige, nämligen sällat sig till Napoleon, men följderna hade dock ej blifvit förmånligare, ty först hade riket förlorat hela sin flotta, och så höll Norge på att uthungras genom den engelska blockaden. Detta utsvältande hade då väckt norska sinnen till begrundande af det orimliga i landets fastläsning vid en dansk

politik, hvars hufvudintressen ofta lågo i frågor vid d
holsteinska gränsen; och mot denna bakgrund hade efter ha
framträdt alla dessa skiftande planer om stillestånd mell
Sverige och Norge eller separatfred mellan dem eller Norg
förvärf för Sveriges räkning eller Sveriges anslutning t
den dansk-norska monarkien, hvilka gjorde kriget därbor
till långt mindre ett verkligt krig än ett militär-diplom
tiskt intrigspel. På alla de olika faserna häraf kan j
här icke ingå.[1] De sista akterna i detta intrigspel ä
emellertid de, som knyta sig kring Adlersparre, norrmann
grefve Wedel-Jarlsberg och den danske prinsen Christi
August af Augustenborg — sedermera vår kronprins Ca
August — med de båda förstnämnda såsom hufvudaktör
och den sistnämnde såsom en tämligen orörlig pjäs, som
förre söka, men ej kunna flytta än hit än dit. Äfven i des
sista akter förefinnas nämligen mycket växlande scen
Först intrigörernas plan om uppror i Norge under prinse
som skall lösslita bandet från Danmark och *därpå* blif
svensk tronföljare; den misslyckas, ty man fann, att prins
icke skulle låna sig till saken. Så planen, att det svensk
tronföljarvalet skall *föregå* resningen i Norge, och prinse
därigenom komprometteras i sitt förhållande till Danmar
samt på det viset Norges frigörelse från Danmark och a
slutning till Sverige äga rum; det är denna plan, som
juli 1809 framdrifver det hastiga och egendomliga tronfölja
valet i Sverige, då man väljer en fientlig general till tro
följare, men äfven den misslyckas, ty prinsen vill för
komma efter frederna.[2]

Adlersparre höll emellertid i det längsta i med si
förhoppningar och förespeglingar, och ännu i slutet
augusti 1809 kunde han från gränsen, efter mottagande
några penningeposter till stöd för sina machinatione
skrytsamt svara: »Haf ännu 5,000 rdr i beredskap, så ska
konungariket vara vårt; jag tycker det är ej oköp».[3] Slu

---

[1] I förbigående må dock framhållas, att, i motsats till Elof Tegr
i hans »Gustaf Mauritz Armfelt», jag anser sannolikt, att redan Arm
börjat stämpla med norrmännen om ett tronskifte i Sverige, och att de
stämplingar förmodligen medverkat till hans hastiga aflägsnande från befa

[2] Om de olika faserna i denna politik rörande Norge, se särskildt
Höjer, Norsk nationel historieskrifning, i denna tidskrift, 1887, sid. 223

[3] Adlersparre till B. B. von Platen d. 28 augusti 1809, Adlersparres
saml., Lunds Universitetsbibliotek.

resultatet blef dock som bekant ett helt annat, det som Armfelt någon gång lär ha antydt, då han menade, att prinsen nog skulle komma, men »utan skatten». Äfven på denna sida hade sålunda utrikespolitiken närmast efter statshvälfningen grundligt misslyckats. Det är emellertid ett par erinringar, som i detta sammanhang med skäl må göras. Den ena, att dessa norska planer ingalunda voro utan återverkan på förhållandet till Ryssland, utan, så vidt jag förstår, med hänsyn till detta utöfvade en ganska ogynnsam inverkan, bland annat därutinnan att de ökade Sveriges benägenhet att gifva efter i Fredrikshamn för att få den fred, som skulle föra med sig prinsen och Norge. Den andra, att det råder en ganska egendomlig oförenlighet mellan den svenska politiken österut och västerut, i det att den förra hela tiden hvilar på förutsättningen och förhoppningen af *Frankrikes* vänskap och understöd, medan däremot förvärfvet af Norge måste förutsätta fria förbindelser med *England*. När denna norska politik står på sin höjdpunkt, förefinnes det i följd af sistnämnda nödvändighet ett ganska påfallande släkttycke mellan densamma och en annan politik, som man eljes icke skulle vänta efterbildad af revolutionsmännen, nämligen — Gustaf IV Adolfs: vänskap med England och i samband därmed Norges förvärf.[1]

Planen om Norges förvärf genom den danske prinsens tronföljd har dock betydelse icke blott i och för sig själf, utan jämväl i mycket hög grad för de inre förhållandena i Sverige, för *statshvälfningens följder på statslifvets inre områden*, om hvilka jag till sist i största korthet äfven ville göra ett par erinringar. För att kunna besluta om tronföljd behöfdes ledighet i tronföljden, men en sådan ledighet existerade icke blott därför, att man satt Gustaf IV Adolf ur stånd att regera. När Adlercreutz det gjorde, hade nämligen han och många med honom ingen annan tanke, än att Gustaf IV Adolfs då 9-årige son, prins Gustaf, skulle blifva faderns

[1] Blott i förbigående må här erinras, att äfven på det tredje håll, som den svenska utrikespolitiken hade att särskildt uppmärksamma, *Frankrike*, den nya politikens sträfvanden ingalunda lyckades uppnå de önskade resultaten. Man hade hoppats på förtrolig vänskap med Napoleon och rätt till fortsatt handel med England; man fick i stället underkasta sig den strängaste anslutning till kontinentalsystemet och omsider krigsförklaring mot den brittiska makten.

efterträdare, och de arbetade också med rätt mycken ifv i denna riktning. Mot denna tanke uppreste sig emellert Adlersparre och andra med yttersta bestämdhet dels m hänsyn till de sedan misslyckade planerna på Norge, de under hänvisning till hertigens skröplighet och farhågan f en minderårighetsregering,[1] dels ock det i mycket hög gra på grund af just det motiv, som jag förut omnämnt såsom e af de väsentliga för värmländska fördelningens hela up trädande, nämligen dess farhågor för framtida efterräkninga Adlersparre och hans män kommo gång på gång åter ti detta argument: komme prinsen i en framtid till makte skulle han komma att hämnas, hvad man tillfogat han fader; och de läto förstå, att hellre än att på något v medgifva tronföljd åt sonen skulle de med väpnad mak inskrida däremot: åtgärder till prinsens förmån skulle sät hans lif i fara. »Tror Ni», sade Adlersparre vid ett til fälle till hertiginnan, »att vi vilja utsätta oss för hämn från sonen till den, som vi detroniserat; hellre våga våra lif. Tror Ni, att en hel armékår vill exponera sig fö en sådan pojke och riskera en ny revolution; det är min sann ej roligt att göra en, och det är så godt, att man g ifrån sig och ej riskerar en ny!»[2] Liknande uttalanden möt oupphörligt i enskilda bref och offentliga uttalanden, stun dom skärpta ända därhän, att den unge prinsen skulle var en dålig son, om han ej vid mogen ålder sökte hämnas si fader. Här är icke tillfälle att gå närmare in på deta jerna i den tronföljdsstrid, som sålunda uppstår; den har mång egendomliga moment, där man visst icke alltid var nogräk nad med fakta eller former,[3] till dess den genom påtryck

---

[1] Hertiginnan berättar emellertid i sin dagbok, att man plägade bekla att hertigen och hon icke hade några barn, ty i sådant fall hade man ick behöft gå längre. Enligt sin egen uppgift erbjöd hon sig då till både hert gen och Essen, som i tronföljdsfrågan efter hand anslöt sig till Adlerspar att skilja sig från sin make, för att måhända ett annat äktenskap sku skänka honom barn, men hertigen vägrade bestämdt att reflektera på försla get. Hertiginnans dagbok, april 1809, Ericsbergs arkiv.

[2] Samtal mellan hertiginnan och Adlersparre »samma dag, som Herk peus anlände» (kuriren med Bernadottes svar på De la Granges beskick ning) d. v. s. den 12 april 1809. Hertiginnans dagbok, Ericsbergs arkiv.

[3] En särskild belysning förtjäna exempelvis de bemödanden, som gjord för att först inför Napoleon framställa prins Gustafs kandidatur såsom saknad af hvarje stöd i Sverige och sedan i Sverige framställa Napoleon likgiltiga svar såsom ett absolut veto mot hvarje tanke på prinsen.

ning från värmländska fördelningen fick sitt första afgörande, då riksdagen i början af maj förmåddes förklara, att ej blott Gustaf Adolf var tronen förlustig, utan ock hela hans ätt. Därigenom hade man alltså fått den tronledighet, som kunde användas till de norska planerna, men därmed hade man också förorsakat något helt annat: man hade till de föregående tvistefrågorna lagt en ny, den om tronföljden, om *när* och *hur* denna skulle närmare ordnas. Det blef en fråga, i hvilken meningarna blefvo ytterst delade, och genom hvars behandling revolutionsmännen mot sig skapade ett energiskt motparti af alla de många, som voro missnöjda med att på detta sätt sonen skulle straffas för faderns brott; det blef därigenom ock en fråga, som i hög grad bidrog till, att andra viktiga spörsmål — t. ex. det om utrikespolitiken och frederna — kommo att behandlas och afgöras under inre oenighet.[1] Man finner på detta sätt tronföljdsfrågan gång efter annan menligt inverka på de andra spörsmålens lösning; andra tvistefrågor sammanknötos med denna, och sålunda blef i själfva verket 1809—1810 års riksdag ett af partistrider i mycket hög grad sönderslitet riksmöte, under hvilket mer än en gång både planlades och genomfördes små nya kupper, hvilkas författningsenlighet är synnerligen tvifvelaktig. Denna partistrid slöt icke med det första tronföljarvalet, utan fortsattes hela riksdagen igenom och äfven därefter; det är den, som under sommaren 1810 fick sin kulmen i det Fersenska mordet, då Sverikes riksmarskalk midt under det att han å ämbetets vägnar deltager i en offentlig förrättning, i hufvudstadens centrum, i omedelbar närhet till bevakande trupper och i närvaro af deras befälhafvare under loppet af 1½ timme så småningom pinas ihjäl. Tilldragelsen hade varit oförklarlig, om ej partilidelsen nått en sådan höjd, att regeringspartiet kunnat tro en smula skräck injagad hos motpartiet ej vara alldeles olämplig, låt vara att man ej åsyftade att det skulle gå så långt. Men därmed har också den nationella depressionen nått längre än någonsin; man har kommit dju-

[1] En egendomlig ödets ironi gjorde för öfrigt, att, såsom vi numera med visshet veta, den valde, Carl August, fattat föresatsen att leda tronföljden efter sig just till — prins Gustaf. Hans Schulz, Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Danemark, Leipzig 1908, sid. 521 ff.

pare ned än till och med vid nyåret 1809; det finnes i hela landet knappast mer någon enda fast punkt att bygga på »Sverige är en sjuk man, döende af tvinsot», säger som bekant Rysslands utrikesminister i slutet af juni 1810.[1] Det är i känslan af denna maktlöshet som man så handlöst, som sker vid det nya tronföljarvalet 1810, kastar sig åt det håll, där man trodde någon kraft vara att hämta, och det är på grund af densamma, som man ock sedan så viljelöst låter sig tämjas, ledas och upprättas af Carl Johans starka hand, äfven då den förde åt ett håll, som man rakt icke väntat.

Det återstår emellertid att beröra ännu en af statshvälfningens följder på det inre området, *författningens omskapning.* Där möta vida mer glädjande resultat. Äfven den saken började emellertid rätt illa, ty det såg ut, som om det ej skulle bli någon enighet ens, om huru man därvid skulle gå till väga. Adlersparre tänkte gång på gång på en oktrojerad författning, genomförd genom en ny kupp. Slutet blef dock långt bättre än början, och författningsarbetet blef verkställdt med en underbar både raskhet och skicklighet, hvaraf förtjänsten som bekant till största delen är Hans Järtas. För oss, som är vana vid, hvilken tid det brukar taga att t. ex. blott skrifva stadgar i en förening för att nu ej tala om att genomföra nya lagar, låter det ju som en saga, att konstitutionsutskottets arbete med den nya regeringsformen blott tog 14 dagar — däraf all genomgånget och bestämdt på en vecka, justeradt under den följande — och att därefter blott något mer än ytterligare en vecka kräfdes för att få den antagen hos ständerna. Här behöfver säkerligen ej framhållas dess sällsynta förtjänster; vi erinra oss dock, att den numera är den äldsta i Europa, den enda, som stått sig i 100 år. Här behöfver ej heller framhållas, att om en af orsakerna till denna dess stabilitet naturligtvis var, att man hade så mycket godt inhemskt material att bygga af, så var det en ännu väsentligare, att man så väl förstod att bygga därmed. Men det är också värdt att minnas, att just de svårigheter, un

[1] Nicolas Mikhaïlowitch, Les relations diplomatiques V, sid. 56.

ler hvilka den kom till, i hög grad bidrogo till arbetets framgång. I det tryck, hvari man befann sig, med fiender rundt omkring, hade man icke tid att falla i tvist, utan måste i endräktens namn offra skilda meningar i detaljerna. Men när sedan faran gått öfver och ständerna fått mera tid på sig att skrifva de öfriga författningslagarna, så gjorde de dem vida sämre.

Men jag skulle vilja sluta med en annan erinran. Den *stora, behållna betydelsen* af 1809 års författningsändring och af hela statshvälfningen är den, att folket på ett vida kraftigare sätt än närmast förut åter togs upp såsom medarbetare i statslifvet, såsom en regelbunden faktor däri, så att detta statslif alltid framgent skall fortgå under samverkan mellan konungamakt och ständermakt. Krisens inbrott 1808—1809 berodde, så vidt jag förstår, *icke* på att Gustaf IV Adolf regerade utan sådan samverkan med ständerna, ty krisen hade kommit ändå, men dess *förlopp* berodde i mycket på, att sådan samverkan icke i tillräcklig grad existerade. Sådant skall nu för framtiden vara förebyggdt, och folket har i långt större utsträckning åter sitt eget öde lagdt i sina egna händer d. v. s. det bär vida mer ansvar därför än då. Och skulle man med hänsyn därtill vilja draga någon lärdom af tilldragelserna 1809, så ligger kanske närmast till hands den, att det för hvar och en, som är intresserad för sitt folks utveckling, måste ligga största vikt på att uppmärksamma icke blott de inre förhållandena, utan äfven förhållandena därutanför, så att man icke invaggar sig i säkerhet, och så att, om kriser därute uppstå, hvilka till sist äfven kunna komma att beröra det egna landet, man räknar med fakta, sådana de äro, och ej hängifver sig åt drömmerier, som försvinna som dunst. Vi hafva vid de två sista århundradenas början fått denna erinran upprepad: 1809 *och 1905*. Därvid kvarstår ock den lärdomen, att huru man än må ha skilda meningar i inre frågor, *utåt* måste man då söka uppträda så enigt som möjligt, ty andra makter fråga blott efter sina intressen, och endast genom enighet och styrka inger man dem den respekt, som gör att de fästa något afseende vid ens vilja att få lefva sitt eget själfständiga, nationella lif.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Till frågan om Pipers politiska hederlighet.

I den historiska litteraturen i synnerhet från 1700-talets för- hälft ser man ofta den beskyllningen riktas mot kungl. rådet Car Piper, att han vid hertigens af Marlborough bekanta besök ho Karl XII i Alt-Ranstadt (april 1707) låtit muta sig. Så berätta Moreau de Brasey, att Piper af hertigen emottagit engelskt o holländskt guld och förmått Karl XII att afbryta de underhandlingar som påbörjats med Frankrike för att tvinga de stridande makterna i Väst-Europa till en allmän fred, och att i stället förfölja tsa Peter »jusques dans son pays».[1] En ungefär liknande framställnin återfinnes hos Limiers.[2] Lamberty preciserar den summa, so skulle ha gifvits Piper, till 25,000 pund sterling.[3]

I våra dagar har samma tema upprepats af en engelsk för fattare, A. E. Stamp.[4] För sin del anser han, att hertigens besö i Alt-Ranstadt kan sammanfattas under följande två frågor: Gjord han verkligen Karl XII de komplimanger, som Voltaire och andr ha tilldelat honom?[5] Mutade han de svenska ministrarna? De första måste han till sin ledsnad besvara jakande. Och på de andra utfaller också svaret med ja. Han menar, att den engelsk gesandtens i Leipzig, J. Robinsons, bref till fullo ådagalägga, at Piper låtit muta sig med 1,500 pund sterling. Till bevis anf han så ett bref från Robinson till statssekreteraren Harley af d

---

[1] [Moreau de Brasey], Mémoires politiques, amusans et satiriques de J. N. D. B. C. de L. I (Veritopolie 1716), s. 5. — Förf. stod en tid i rysk tjänst som öfverste för ett regemente dragoner.

[2] Limiers, Histoire de Suède sous le regne de Charles XII, IV (Amsterdam 1721), s. 230.

[3] Lamberty, Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII siècle, IV (La Haye. 1727), s. 435. Samma uppgift förekommer i en i Stockholm 17.. tryckt tysk öfversättning af Voltaires arbete (s. 162 not).

[4] Stamp, The meeting of the duke of Marlborough and Charles XII at Altranstadt, april 1707 i: Transactions of the royal historical society. N. S. Vol. XII (1898), s. 103—116.

[5] Denna utvecklar han med följande karakteristiska sats: »Had even Marlborough the brazen-faced audacity to say that he should like to serve a campaign under the King of Sweden, to learn what he did not yet know of the art of war.» Anf. arb. s. 112.

9/30 april, där följande uttryck förekommer:[1] »By his Grace's rders I have acquainted Count Piper, Mr Hermeline and Cederıilm that her Majesty will give yearly pensions to the first fifteen undred pound and to each of the other five hundred but the ›cond for the first time one thousand and that the first payment hall be made without delay.» Att på en så lös grundval fälla ett ı hårdt och afgörande domslut synes något förhastadt. Ty det iges ju alls icke, att någon af dem, till hvilka Robinson på hertiens befallning gjort meddelandet, att drottningen vore beredd att e dem pensioner, *verkligen* tagit emot hvad som erbjudits. Hvad lermelin och Cederhielm angår, kan det konstateras från annat åll, att så varit fallet.[2] Men beträffande Piper tala flera skäl, om i det följande skola framläggas, för att beskyllningen saknar ıvarje historiskt underlag.

Redan Voltaire tviflar på den.[3] Han framhåller visserligen, tt som få underhandlingar komma till stånd utan penningar, låg let nära till hands att antaga, att hertigen endast lyckats genom en tor summa till Piper — ett antagande som troddes öfverallt i Europa. Men de undersökningar, som han låtit företaga, hade ledt ill det resultat, att Piper ingenting mottagit af Marlborough.[4]

Nordberg[5] berättar, huru han, med anledning af att detta rykte kommit till synes i någon tysk avisa, frågat Piper, då han vid dennes sjukdom i Moskva 1712 biktat honom, hur det egentligen förhöll sig med den saken. Piper försäkrade då att det »dels är en misstancke dels en opdicktad osanning», men tillstod, att hans grefvinna af hertigen mottagit en diamantring.

Ett något säkrare bevis för Pipers oskuld gifver Marlboroughs korrespondens för denna tid.[6] Det lider intet tvifvel, att däri skulle framkommit någon antydan, om han gjort något försök att muta Piper och lyckats, då han i öfrigt ej döljer sådana transaktioner.[7] Den Marlborough åtföljande hannoverske sekreteraren Robethon anmärker också i ett bref till den engelske gesandten i Berlin, Lord Raby, att Hermelin och Cederhielm efter mottagande

---

[1] Anf. arb. s. 115—116. Endast tvenne af Robinsons bref anföras: det första af d. 17/28 april skildrar M:s bekanta besök hos Karl XII, det andra hufvudsakligen underhandlingarna om de holstein-gottorpska affärerna.

[2] Se s. 52.

[3] Voltaire, Histoire de Charles XII, I (Basel 1732), s. 156—157.

[4] Däremot anser Voltaire, att Piper af kejsaren genom vice kanslern Wratislaw med Karl XII:s medgifvande tagit emot »un present médiocre». Uppgiften har ej kunnat kontrolleras från något annat håll. Stamp (anf. arb. s. 104) tror, att denna uppgift syftar på hertigen af Marlborough. Skulle ej denna gåfva möjligen vara identisk med det porträtt, som Christina Piper erkänner sig ha fått af kejserliga hofvet? (Se nedan s. 56) Jfr Klopp, Der Fall des Hauses Stuart, XII (Wien 1886), s. 415.

[5] Nordberg, Konung Karl XII historia, I (Stockholm 1740), s. 777 not.

[6] The letters and dispatches of John Churchill, first duke of Marlborough. Edited by G. Murray. Vol. III. London 1845.

[7] Jfr Carlson, Om Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—7 (Stockholm 1877), s. 57.

af de engelska penningarna syntes som förändrade, men hvad Pip anginge, ansåge hertigen honom »comme estant au-dessus des offr de cette nature».[1] Denna friande utsago bör naturligen tillmät stor beviskraft. Den visar också, att den förfrågan, som hertig före sin afresa till Alt-Ranstadt gjort i Hannover, hur stor summ han skulle bjuda Piper för att vinna honom,[2] icke kan använd som fällande för Piper.

Icke heller den holländske gesandten J. von Haersolte's bref ti Generalstaterna eller rådspensionären Anton Heinsius,[3] hvilka ja haft tillfälle att genomgå, nämna något om att Piper skulle h mottagit penningar af Marlborough. Haersolte var intimt lierad me Englands sändebud hos Karl XII, J. Robinson, genom hvilkens händ öfriga engelska »pensioner» gingo. Haersolte omtalar nämligen, h Robinson gifvit sekreteraren O. Hermelin 5,000 riksdaler med lör om en årlig pension af 2,000 och att samma belopp utbetalts oc lofvats åt sekreteraren Cederhielm.[4] Alldeles otvifvelaktigt skull Haersolte omnämnt, om Piper tagit emot engelskt guld, då man gärna kan förutsätta, att Robinson skulle hemlighållit detta fö honom.[5]

Att Piper icke mottagit penningar af det engelska hofvet be dyrar »inför Gud, Eders Kl. M:t och hela verlden» äfven hans fr grefvinnan Christina Piper i sin nedan anförda inlaga till regering i Stockholm. Däremot medgifver hon, att hon själf fått som gåfv ett par örhängen värderade till 5,000 riksdaler. Hon nämne visserligen ej uttryckligen, att det skett vid hertigens besök i Alt Ranstadt, men det troliga är att så varit fallet, synnerligast o

[1] Klopp, a. a., s. 386.

[2] The letters and dispatches... by Murray, III, s. 320.

[3] J. von Haersolte (så skref han själf sitt namn, ej med tillsatsen d Cranenburg) vistades i Leipzig från midten af november 1706 till slutet a september 1707. Hans bref till Generalstaterna förvaras i Algemeene Rijks archief i Haag, i samlingen: Zweden. Secrete Brieven 1705—25; han bref till Heinsius därsammastädes i: Het Archief van Heinsius. Sign 39 A.

[4] Haersolte egenhändigt till Heinsius d. 4 juni 1707: »De Heere Robinson heehr voor weijnich dagen aan Hermelin gegeven een wissel van vyff duysen rijcsdaelders met belofte van een jaarlijke pensioen van twe; het selve sa oock an Cederhjelm geschieden. Wat sulk sal opereren, hurt(?) de tijt — Dess bättre hindrade detta dem ej att samtidigt taga penningar från Frankrike. Besenval till Ludwig XIV d. 22 och 23 april 1707. Wa renbergs afskriftssamling i RA. Syveton, Louis XIV et Charles XII Au camp d'Altranstadt 1707 (Paris 1900), s. 68. Får man tro Fa ber, Der ausführlichen Lebensbeschreibung Carls des XII, VIII (Franck furth und Leipzig 1708), s. 166—167, fick Cederhjelm, när han återvänd från underhandlingen med August i Dresden (april), af honom en silfver servis värderad till 1,000 riksdaler. Uppgiften är säkerligen hämtad frå den i Haag utkommande tidskriften Mercure historique et politique XLII (1707), s. 518.

[5] Fryxell, Berättelser, XXI: 1 (Sthlm 1856), s. 341 antager, att Marl borough möjligen stoppat penningarna i sin egen ficka en åsikt, som äfven Syveton (anf. arb. s. 91—92) ansluter sig till. En sådan förmodan ligger ju nära till hands men synes föga sannolik.

man sammanställer detta med den af Piper till Nordberg lämnade uppgiften om en diamantring.

Allt talar således för att beskyllningen mot Piper är osann, ett grundlöst rykte som uppfunnits i någon tysk gazettutgifvares fantasi för att tillfredsställa en läsande allmänhets längtan efter sensationella nyheter. För öfrigt äfven om det trots allt kunde ledas i bevis, att Piper mottagit penningar af Marlborough, är ju ej därmed sagdt, att han låtit sitt handlingssätt däraf påverkas. Piper hade ju från början afrådt infallet i Saxen, och sedan det skett, yrkat att Karl XII så fort som möjligt skulle vända sig mot tsaren.[1] Hans uttalade mening öfverensstämde således med hertigens lifligaste önskan. Ty ett af hufvudändamålen med hans resa till Alt-Ranstadt var ju just att förmå Karl XII att så fort som möjligt lämna Saxen. Han hade således ingen som helst anledning att därför behöfva muta Piper.

Det har äfven påståtts, att Piper i Saxen skulle ha mottagit franska vängåfvor och franskt guld. Fryxell visar, att talet om den stora silfverservisen är en ren dikt.[2] Syveton omtalar, hur den franske gesandten Besenval, som hade befallning att bjuda Piper 300,000 livres,[3] d. 17 mars gjorde ett anbud om belöning, men att Piper slog döförat till därför och afklippte tråden genom att inkalla Hermelin.[4] Några dagar senare upprepades försöket men Piper iakttog tystnad och Besenval fann för godt att byta om samtalsämne. Och sedan vågade han icke mera anslå den strängen.

På grund af hvad ofvan anförts, kan man med skäl anse att Piper i Saxen hvarken mottagit engelska eller franska penningar. Öfver hufvud får man det intrycket, att Piper äfven under sin föregående statsmannaverksamhet afböjt utländskt guld.[5] Och de stora presenter, hvarmed hans grefvinna begåfvats och som hon uppräknar i sin nedan nämnda inlaga, göra det i sin mån troligt, att man i stället adresserat sig till hans praktälskande grefvinna, då han själf

---

[1] Carlson, a. a., s. 5 och 56.

[2] Fryxell, anf. arb., s. 341.

[3] Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France. Suède. (Paris 1885), s. 229. Instruktionen var utfärdad för de Ricous men gällde äfven för Besenval.

[4] Syveton, a. a., s. 77—78. Jfr härmed Besenvals bref till Torcy d. 22 mars 1707. Wahrenbergs afskriftssamling i RA., där en annan version omnämnes. Besenval hade bjudit Piper till middag för att vara ensam med honom och försökte genom skämt skingra hans allvar. Då B. slutligen framkastade, att Ludvig XIV vore beredd att ge P. bevis på sin erkänsla, återtog han sin allvarsamma min och sade: »Jag gör min pligt, då jag tjenar min herre.»

[5] Så fick Robinson på hösten 1703 fullmakt att lofva de svenska ministrarna 120,000 kr., om de kunde utverka fredens afslutande med August på vissa angifna villkor. Robinson till Hedges d. 28/10 1703. Wahrenb. afskriftss. RA. För egen del tyckes Piper ha afböjt något förslag i den vägen att döma af följande uttalande: »I said something to the Count about [chiffer som af afskrifvaren uttydts med: korruptionen(?)] which he did not seem much to reflect on. Robinson till Hedges d. 15/11 1703. Ibidem.

vägrat. Hon medger dock, att Piper *en* gång, vid Alt-Ranstadt-fredens afslutande, mottagit 4,000 riksdaler af konung August. Men att Piper då tog emot summan och knappast kunde vägra, berodde därpå, att Karl XII redan gifvit åt Augusts underhandlare en lika stor belöning. Dylika gratifikationer voro ju ytterst vanliga åt de vid en traktats afslutande medverkande personerna — de ha så träffande jämförts med våra tiders tomma ordensdekorationer.

Det var en allmän sed, som de svenska statsmännen delade med sina kolleger vid andra europeiska hof, att från främmande makter mottaga pensioner eller gratifikationer. Den florerade så starkt och så öppet, att Karl XI utfärdade en förordning med strängt straff för den som »af främmande herrskap anammade pensioner».[1] Det blef en död paragraf, som ej förmådde hejda korruptionsväsendet. Men det är *en* sak att för klingande valuta sälja sin öfvertygelse eller förråda någon viktig statsangelägenhet. En *annan* är att sedan ett rådslag gifvits eller en fråga bragts till afgörande eller närmare sin lösning därför behålla någon bjuden erkänsla. Att ha mottagit sådana efter den tidens sed som fullt lofliga ansedda sportler, kan man ej fritaga Piper.[3] Men att därför anse honom egennyttig, oärlig och mutbar vore att mäta hans handlingar efter en annan tids måttstock.

* * *

Ryktet om att Piper utaf hertigen af Marlborough mottagit engelska penningar, nådde äfven till Stockholm. Där tillät sig hof-

[1] Kongl. May:tz förordning at ingen uppenbahra eller uthan tilstånd communicera secrete rådslag och skriffter, ey heller wid utrijkes beställningar sökia och befrämia sin egennytta förmedelst pensioners anammande af fremmande herrskap, wid straff som det 6. cap. i högmåhls-balken stadzlagen förmäles. Gifwen den 9 decemb. 1696.

[2] Se de af Brulin, Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen 1700—1701 (Stockholm 1905), s. 17—23, systematiskt sammanställda uppgifterna om de svenska statsmännens penningemottagelser omkring år 1700.

[3] Så gaf, för att anföra några exempel, Magnus Stenbock 1702 åt Piper 500 dukater för att därigenom fortare befordra till verkställighet Karl XII:s beslut om utbetalning åt Bengt Oxenstjernas änka af dennes lön under hennes återstående lifstid. Annerstedt, Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. Minnesteckning (Stockholm 1905), s. 79—80. — För att fortare få resolution på några af sina inlämnade memorial skänkte öfversten och kommendanten i Elbing Claës Ekeblad d. ä. på hösten 1706 Piper en större summa. »Hegelin skrifver mig, at k. bror har ordonerat 2,400 gulden til hans Ex. tienst, iag har det berättat, och tackar han därföre hörsamst, iag har också fått ordres, at draga hijt dem per vexel.» Casten Feif till Ekeblad, Alt-Ranstadt d. 13 sept. 1706. Jfr brefvet af d. 16/26 okt. Engeströmska saml. B. — VI: 1—45. Th. 15. Kungl. Bibl. — Det synes ha upprepats på sommaren 1707. — »Jag har ännu intet talt med hans Excellence hvarken om hästarne eller brefvet. Men det skal skee, så snart fremmandet går bårt som nu är hos honom, det lärer myket behaga hans Ex., at hästarne väl komma fort och tviflar iag intet på at iag får låf at upsättia et alfvarsamt bref til statscontoret och måste k. bror intet undra, at de äre så tröga at betala beklädnaden . . .» Feif till Ekeblad Alt-Ranstadt d. 4/14 juni 1707. Eng. saml. B. — VI: 2—10. Th. 25.

predikanten Johannes Ekendahl[1] att vid aftonsångsgudstjänsten i Jakobs kyrka böndagen den 15 januari 1714 offentligen alludera därpå. Med anledning däraf inlämnade Christina Piper till regeringen följande aktstycke:[2]

Stormächtigste, allernådigste konung!

Det hafver för någon tid sedan hoffpredikanten H. Johan Ekendahl förleden store bönedag i afftonsongspredikan låtit förstå, som skulle den tiden E. K. M. stod i Saxen, en förnähm herre från Engeland sig hos E. K. M. minister dersammastädes infunnit med store och anseenlige penningar, hvar uppå skal vara skiedt, att E. K. M. låtit sig förleda att gå öfver Nieperströmen, och således E. K. M. rijke råkat i den olyckan, uti hvilken det sig nuför tiden befinner; med flere efftertänckelige ord, som de sig bäst lära kunna påminna, som samma H. Johan Ekendahls predikan åhörde; skolandes de, som allmänt säies, intet annat kunnat förstå, än att bem:te taal syfftat och på ingen annan kunnat uttydas än på min nu i sitt fångenskap varande k. man, hälst emädan han, den tiden E. K. M. vistades i Saxen, förde directionen vid E. K. M. hoff och cantzelij. Så ehuru väl iag i begynnelsen tänckte med stilla tigande låta sådant förbijgå, af fruchtan att vara E. K. M:tz besvärlig, som vid desse svåre och bedröfvel. tiders beskaffenhet med så vigtige och högst angelägne saker är öfverhopad; icke dess mindre nähr iag mig till sinnes förer, hvad consequence och påfölgd det skulle hafva, om iag här vid aldeles skulle tiga stilla, och folcket, som dess utan alt för benäget är at döma illa, i den tanckan lämna skulle, som vore min k. man till en så grof och faaslig crime skyldig, ty förmodar iag underdånigst, at E. K. M. intet lärer onådigt uptaga, om iag, till at salvera min k. mans honneur och reputation, den han med så många åhrs trogna tiänster sig så dyrt förvärfvat, låter sanningen komma i dagzliuset, på det härigenom måtte allmänt blifva bekant, at hvad H. Johan Ekendahl här vid berättat, intet annat är än en skändelig calomnie, som alla menniskior illa anstår, men särdeles en prästman, hvilken på alla ställen bör undfly en så fördömmelig last och odygd, men besynnerl. på det rum, hvarest han förnämligast bör föregå andra med godt exempel och näst Gudz helga ord intet annat tala än hvad han vet sant vara och lända till upbyggelse; men ingalunda calumniera på dem som oskyldige äro och frånvarande uti fiendens våld, utan at kunna visa sin oskuld. Det kan intet annat än förorsaka hos mig en hiärtans sorg och ängslan, när jag påtäncker, att min k.

[1] J. Ekendahl, f. 1668; student i Upsala 1685; 1696 pastor vid Skeppsholms kyrka; huspredikant hos riksamiralinnan Christina de la Gardie: af henne kallad till kyrkoherde i Västergötland men tillträdde ej; 1702 kaplan i S:t Jakobs församling; 1711 hofpredikant; 1715 kyrkoherde i K. Riddarholmens och Bromma församling: d. 1722. Westén, Svenska kongl. hof-clericiets historia, I: 2 (Örebro 1801) s. 269—273.

[2] I samlingen: Skrifvelser till K. M:t från svenskar i RA.

man, som i sitt fångenskap ifrån så lång tid tillbaka nästans in tima är säker om sitt lijf, nu måste här hemma på en allmän rijk dag uti höga öfverhetens och så många förnäma personers närva lika som blifva utropad och belastad för en crime, som utan horre och fara intet kan åtänkas, mindre begås och bedrifvas. För deusk oachtadt E. K. M. bättre än någon annan vet min k. mans osky dighet härutinnan, så at iag i det anseende intet behöfver hos K. M. honom justificera, icke dess mindre på det sådant må allmä kunnogt blifva, bönfaller hos E. K. M. iag allerödmiukast, det täck E. K. M. låta sig härom underrättas af den härvarande engelske re denten, som utan tvifvel fullkomligen lärer kunna bijdraga hvad so sanningen till sty[r]cka här utinnan lända kan, hälst H. Johan Eke dahl i sin predikan begärt, at det måtte undersökas, hvaräst en s dan spilning sig finner, som hans ord egentl. skolat lyda; till d iag förmodeligen innan kort kan få andra autentiques bevijs ifrå främmande orter om min k. mans oskyldighet; kunnandes iag eme lartid för Gud, E. K. M. och hela verlden bedyra at han hvark af det engelska eller något annat främmande hof några penning emottagit eller åtniutit hafver; förutan det at han af K. August 4,00 rckr åtniutit i anseende der till, att E. K. M. en lika summa had förärat åt dess minister, som freden undertecknade. Och såsom i vid detta tillfället ingen sky drager at för hela verlden uppenbar alt hvad min k. mans huus af främmande hof åtniutit, så har iag såso till en liten faveur af det keiserliga hofvet för många åhr sedan få ett portrait, hvaremot en af E. K. M:tz förnäma, af lika caracter som min k. man, ett dylika föräring samma tid bekommit; af det engel ska ett par örhänge, och af det kl. preussiska ett bracelet eller arm band; hvilka stycken, ehuru pretieuses de mig äro, i anseende der til at iag dem af så höga händer bekommit, så skulle dock ingen de nu till högre summa värdera än portraitet till vid pass 4,000 rckr örhängen 6,000 och armbandet äfven till sex tusend rckr; hafvande min k. man hafft den nåden att visa åt E. K. M. sielf portraitet oc örhängen, hvilket med armbandet intet kunnat ske, emädan det mi på min återresa till Sverige utur Saxen är vordet förärat. Förutan detta har iag af det kl. danska hofvet fått ett par hästar. Detta ä alt hvad min k. man af främmande herskaper åtniutit. Skulle någon utom detta debitera, att min k. man af något främmande hof några presenter bekommit, så vill iag här med hafva den samma of fenteligen förklarad för en calumniant och ärelös menniskia, till dess han sådant bevisar, eho den och vara må, andlig eller verldzlig; an hållandes hos E. K. M. iag i djupesta ödmiukhet, det måtte H. Johan Ekendahl behörigen blifva ansedd för det han så samvetslöst och allenast i anledning af en gazette, som han mig på tillfrågan berättat, hållit ett så eftertänckeligit och högst ärerörigt taal och min k. herre velat calumniera, samt vid denna ständernas allmänna sammankomst sättia en svår blame på dess namn, göra honom förhatelig hos sin höga öfverhet och hvar redelig svänsk man och således

komma dess huus uti yttersta ruin och förderf; förblifver till min död med djupeste vördnat,

Stormächtigste, allernådigste konung,
Eders Kongl Maj:tz

Alderunderdånigste och tropligckt undersåttare och tiennarinna
Christina Piper.

När klagoskriften den 5 februari af kansliet Anders Lejonstedt föredrogs i rådet, uppstod däröfver följande diskussion:

Hennes Kongl. Höghet: Jag tycker det går oss eij an at härom informera oss, men det giör mig oudt, at Ekedahl skulle så hafva predikat.[1]

Gr. Cronhielm: Det skulle ingen på detta sättet af Kongl. Majtt:s råd vara säker, der sådant tillåtes, varandes så mycket efftertänckeligare, at han som en ho[f]predikant attaquerat öfverste marskalken, hälst vid ständernas almänna sammankomst.

B. Tessin: Det vore väl, at sådant förekommos.

C. R. Leijonstedt föredrog, at grefvinnan Piper ej åstundar Ekedahls förderf, utan allenast, at dess mans oskuld må bli bekant för hela verlden.

Gr. Frölich mente, at som han eij nämbt gref Piper, så kan han eij straffas härföre.

B. Tessin: Det är betänckeligit, att prästen tagit en advis til fundament, och på detta sättet kan ingen vara säker.

Hennes Kongl. Höghet: Man kan eij mer giöra än remittera saken til lag och rätt, eller och kunna vi lemna detta till kungen sielf, och kan iag eij befatta mig härmed.

C. R. Ehrenstrahl föreställte, at Possieth, för det han attaquerat liffländarne, giordt afbön i consistorio.[2]

B. Tessin: År grefvinnan Piper dermed nögd, så är väl, men elliest kan hon söka honom vid lag och rätt.

Hennes Kongl. Höghet: Det blir kungar och fursteliga personer eij förskonte, så kan det eij vara underligit för andra.

Discourerades, att prästerna hafva Guds befallning att säija sanningen, men eij osanning.

Gr. Cronhielm föreställte, at det är svårt, at gr. Piper, som är fången och eij kan försvara sig, så skal beskyllas.

---

[1] Enligt Westén (a. a.), s. 270 synes Ekendahl ha åtnjutit prinsessan Ulrika Eleonoras särskilda ynnest.

[2] Hofpredikanten J. Possieth hade pingstdagen 1713 i aftonsångspredikan antydt, att est- och lifländingarna haft landsförrädiska förbindelser med fienden, och därför angifvits af flyktingar från Östersjöprovinserna, som befunno sig i Stockholm. Possieths förklaring i samlingen Biographica. P. 23. RA. Hof-Konsistorii protokoll för den 8 juli 1713. Slottsarkivet.

Resol.: communiceras till förklaring med hofpredikanten Ekedahl.[1]

Tyvärr har det ej lyckats att få tag i Ekendahls förklaring, då den enligt rådsprotokollet öfverlämnades till Christina Piper. Jag får nöja mig med de få ord i senatens protokoll för den 15 februari 1714, där förklaringen omnämnes:

C. R. Leijonstedt upläste hofpredikanten Ekedahls förklaring öfver fru grefvinnan Pipers klagomål öfver des predikan, betygandes vid sin siäl och salighet, at han eij meent deruti beskylla gref Piper eller dess hus etc.[2]

Det är antagligt, att grefvinnan Piper låtit sig nöja med denna förklaring.

S. Bring.

Underrättelser.

— Nyligen har Frankrike i Achille Luchaire, professor vid Sorbonne och medlem af Institut de France, död vid 62 års ålder d. 13 november 1908, förlorat en af sina mest framstående historiker. Ursprungligen filolog, debuterade han såsom historiker med en afhandling om *Alain le Grand, sire d'Albret. L'administration royale et la feodalité du midi 1440—1522* (1877) men koncentrerade senare sina studier på det område, som han framför allt gjort till sitt, nämligen den period af medeltiden, som ligger mellan 900-talets slut och 1200-talets början. Mest kända och uppskattade äro hans skarpsinniga och grundlärda, om än en smula torra arbeten öfver de franska samhällsförhållandena under nyss angifna tidsskede — *Histoire des institutions monarchiques de la France sous les premiers Capétiens (987—1180)*, hvilket i två band utkom 1883, *Les communes françaises à l'époque des Capétiens directs* (1890) samt den ypperliga *Manuel des institutions françaises. Période des Capétiens directs* (1892). Nämnas må ock de viktiga undersökningarna *Etudes sur les actes de Louis VII* (1885) och *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1081—1137) avec une introduction historique* (1890). För den stora under Lavisse's ledning utgifna *Histoire de France* författade Luchaire tvenne delar: *Les premiers Capétiens (987—1137)* och *Louis VII, Philippe-Auguste, Louis VIII (1137—1226)*, båda utkomna 1901, hvilka enligt en fransk historikers ord »i många punkter, äfven för specialister, blefvo en verklig uppenbarelse». Hans

[1] Senatens protokoll för d. 5 febr. 1714. RA. Inlagan har också en af Leijonstedt gjord anteckning, att den samma dag tillställts Ekendahl.
[2] Senatens protokoll för d. 15 febr. 1714. RA.

sista arbete, fullbordadt kort före hans död, var en sex band omfattande teckning af *Innocent III* (1904—1908), hvilket arbete emellertid af den tyska kritiken blifvit tämligen hårdt åtgånget.

— Den 17 november afled professor Gustav Droysen kort efter det han lämnat den professur i Halle, som han sedan 1872 oafbrutet innehaft. Född 1838 och son till den berömde historikern Johann Gustav Droysen, blef han 1869 e. o. professor i Göttingen och tre år senare ordinarie professor i Halle. Hans omfattande vetenskapliga produktion faller hufvudsakligen inom området för det 30-åriga krigets historia. Det mest kända och väl äfven mest betydande af hans arbeten är hans stora verk *Gustav Adolf* (2 bd, 1869—1870), hvilket afsåg icke att gifva en lefnadsskildring af den store konungen, utan att klargöra hans europeiska betydelse, hans ställning i världshistorien, att skildra det afgörande inflytande han haft på omgestaltningen af hela vår världsdels förhållanden. Den hufvudsynpunkt förf. därvid, icke utan åtskillig ensidighet, gör gällande är, att det icke var religiösa eller religionspolitiska, utan uteslutande rent politiska motiv, som ledde Gustaf Adolf att ingripa i de tyska angelägenheterna, nämligen nödvändigheten att försvara och rädda det hotade fäderneslandet. Utom nyssnämnda arbete må ock särskildt framhållas den vidlyftiga teckningen af *Bernhard von Weimar* (2 bd, 1885), äfven den icke så litet ensidig i sitt betonande af tyska nationella synpunkter. Af D:s öfriga skrifter märkas *Beiträge zur Geschichte des Militärwesens in Deutschland während der Epoche des dreissigjährigen Krieges* (1875), *Gustaf II Adolf, Schriftstücke zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands* (1877), *Brandenburgische Audienzen bei Gustaf Adolf* (1878), *Die evangelischen Kurfürsten und der Reichskanzler Oxenstiern nach Gustaf Adolfs Tod* (1879) samt *Die Verhandlungen über den Universalfrieden im Winter 1631—32* (1880). I Onckens bekanta samling har Droysen skrifvit *Geschichte der Gegenreformation* (1888), liksom han utgifvit en lätthanterlig och mycket använd historisk handatlas (1885). D. har äfven grundat den bekanta serien *Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte*, som bl. a. innehåller åtskilliga värdefulla bidrag till trettioåriga krigets historia. På senare tid ha mot Droysen och hans metod riktats icke helt oberättigade anmärkningar för ytlighet och hyperkritik. D. var sedan 1887 ledamot af Vetenskapssocieteten i Uppsala.

— Den 28 november 1908 afled den berömde österrikiske statistikern, nationalekonomen och historikern Karl Theodor von Inama-Sternegg. Född 1843 blef han efter studier i München 1868 extraordinarie och 1871 ordinarie professor i Innsbruck, verkade senare någon tid såsom professor i Prag och utnämndes 1881 till honorär professor i Wien och direktör för byrån för administrativ statistik, hvilken befattning han 1905 lämnade. Såsom nationalekonom tillhörde I. närmast den historiska skolan, och såsom häfdaforskare har han varit verksam främst på den ekonomiska historiens

område. Hans första försök på detta område utgjordes af en Raumers Taschenbuch år 1864 publicerad undersökning om *Di volkswirtschaftlichen Folgen des dreissigjährigen Krieges fü Deutschland*. Hans forskning vände sig därefter till den medeltid agrarhistorien, som därefter ständigt var föremål för hans speciell intresse, och 1872 framlade han sina *Untersuchungen über da Hofsystem im Mittelalter mit besonderer Beziehung auf deutsche Alpenland*, 1878 följde en framställning af *Die Ausbildung de grossen Grundherrschaften in Deutschland während der Karolingerzeit*, hvilket kan betraktas såsom en förberedelse för hans om fångsrikaste och mest berömda verk såsom historiker *Deutsche Wirtschaftsgeschichte* (4 bd. 1879—1901), hvilken når fram till medeltidens slut. Invändningar, och berättigade sådana, mot detta stora verk ha visserligen icke uteblifvit: man har vändt sig mot författaren alltför stora böjelse för generaliseringar, hypoteser och kombinationer, mot det begagnade käll- och litteraturmaterialets ojämnhet mot bristen på skärpa och precision och mot en viss ensidighet synpunkterna: de agrariska problemen, från hvilka författaren i sin forskning utgått, ha alltför mycket fått behärska framställningen Men med allt detta måste arbetet, särskildt om man betänker tidpunkten för dess första framträdande, betraktas såsom ett storverk som har varit af vidtgående betydelse för forskningens utveckling på den ekonomiska historiens område.

— Den 20 januari afled i den höga åldern af 86 år en af Norges främste vetenskapsmän och på sin tid en af dess ledande politiker professor Torkil Halvorsen Aschehoug. Efter år 1844 aflagd juriskandidatexamen blef han 1846 universitetsstipendiat, inträdde 1848 i finansdepartementet, där han slutligen blef byråchef utnämndes 1852 till lektor och tio år senare till professor i lagkunskap vid Kristiania universitet och öfvertog 1870 efter Schweigaards död dennes professur i statsekonomi och statistik. Såsom medlem af 1865 års unionskommitté tog A. en väsentlig del i utarbetandet af dess betänkande, som han ock talangfullt försvarade mot Dunkers angrepp. Under tiden 1868—1882 var Aschehoug medlem af stortinget. Men det är framför allt såsom forskare på det statsvetenskapliga området, som han kommer att gå till eftervärlden. Hans förnämsta arbete är det af en sällsynt lärdom och skarpsinne präglade stora verket *Norges offentlige Ret*. Den första delen, som utkom redan 1866, innehåller en för sin tid utmärkt framställning af den norska och danska statsförfattningens historiska utveckling fram till 1814. De senare delarna (3 bd. 1875—85, ny uppl. 1891—93) innehålla en fullständig framställning af den norska statsförfattningsrätten, en framställning, som än i dag är grundläggande för kännedomen om Norges konstitutionella förhållanden. För *Nordisk Retsencyklopædi* utarbetade han en förträfflig kortare öfversikt af *Den nordiske Statsret* (1885) och i Marquardsens bekanta »Handbuch» har han lämnat en framställning

af Sveriges och Norges statsrätt (1887). Under sina sista lefnadsår (1902—1908) hann han fullborda en omfattande systematisk framställning af den moderna nationalekonomien *Socialökonomik* (3 bd) — ett för en åttioåring i sanning enastående kraftprof. Aschehoug, som hade många förbindelser med Sveriges vetenskapliga värld, blef 1868 juris hedersdoktor vid Lunds universitet.

— Till amanuens i Riksarkivet har utnämnts fil. d:r L. M. Bååth.

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har utnämnts fil. d:r G. Wittrock.

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: N. Jacobsson, Den svenska Herrnhutismens uppkomst. Bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Sverige under 1700-talet; Lund: R. Malmgren, Om särskilda utskott. Till belysning af den svenska riksdagens utskottsväsende; Göteborg: S. Brisman, Realisationsfrågan 1808—1834. I. Frågans förhistoria och första framträdande 1808—1818.

— Af *Samlaren*, Svenska Litteratursällskapets bekanta tidskrift, har tjugunionde årgången (1908) nyligen utkommit. Flera af de däri intagna uppsatserna äga intresse ej blott från den rena litteraturhistoriens synpunkt. O. Wieselgren meddelar en studie öfver en hittills föga känd 1700-talspoet *Samuel Olof Tilas*, en son till den bekante genealogen Daniel Tilas. Af Schücks hand föreligga tvenne mindre undersökningar. Den ena upptager till behandling den bekanta frågan rörande *Konungastyrelsens författare.* Undersökningen utmynnar i det efter hvad det vill synas plausibla resultatet, att författaren varit Magnus Erikssons kansler, dekanen i Linköping, artium magister och decretorum doctor Philippus Ragvaldi (Puke), hvilken tillhört Magnus Erikssons förmyndarstyrelse och därigenom haft en påtaglig och praktisk anledning att författa en handbok i regeringskonst — ett arbete för hvars utförande han väl framför de allra flesta sina svenska samtida innehaft de teoretiska förutsättningarna. Bevisas kan naturligtvis ej den lärde dekanens författarskap; men hypotesen förefaller synnerligen tilltalande. I den andra af sina undersökningar uppvisar Schück, att en i Codex Bildsteneanus förekommande strof, som anförts såsom bevis för den s. k. folkvisans förekomst i Sverige under medeltiden, endast utgör en korrumperad öfversättning från en latinsk strof, inlagd i en legend, som ytterst går tillbaka till klostret Hersfelds annaler. Anton Blanck meddelar *En nyfunnen fortsättning till Erik Gustaf Geijers Feodalism och Republikanism.* Af det i Uppsala universitets bibliotek förvarade manuskriptet till en af Geijer författad och 1833 under hans presidium af C. A. von Nolcken försvarad afhandling *Betraktelser öfver Europeiska kolonialväldets grundläggning* framgår, att vi just »i denna afhandling ha åtminstone delvis den utlofvade fortsättningen af Feodalism och Republikanism». Manuskriptet innehåller emellertid åtskilligt, som i afhandlingen strukits eller utelämnats, äfvensom en passus i slutet, som ej ingick i

densamma och aldrig offentliggjorts. Just dessa i afhandlingen inryckta ställen, hvilka af Blanck aftryckas, anknyta direkt till tank gången i »Feodalism och Republikanism» och visa sålunda, hu Geijer tänkt sig denna afhandling vidare utförd. I slutet af s undersökning tillfogar Blanck några anmärkningar rörande den pol tiska åskådning, som i skriften om »Feodalism och Republikanism tagit sig uttryck. Han afvisar bestämdt »dogmen» om att den bö betraktas såsom ett reaktionärt programuttalande. Tvärtom kan d knappast lida något tvifvel, att Geijer vid tiden för skriftens fö fattande hade »en konservativ konstitutionell åskådning», att »de stora engelska kompromissen» var hans ideal. — Med den nya ti skriftsårgången följa nya häften af Bygdéns *Svenskt anonym- oc pseudonymlexikon* samt af Ljunggrens och Polacks edition a *Lejonkulans dramer*.

— En framställning af *Emanuel Swedenborgs åsikter om mynt och myntvärde* lämnar Erik Sjöstrand i *Statsvetenskapli Tidskrift* (1908: H. 3).

— Under titeln *Olika uppfattningar af orden folk, nation folkrepresentation och nationalrepresentation* har professor S. . Boëthius i den nu afslutade elfte årgången af *Statsvetenskapli Tidskrift* (s. 129 ff., 229 ff.) offentliggjort en på den nyaste stat vetenskapliga litteraturen fotad terminologisk-politisk undersöknin som äfven för historikern äger åtskilligt af intresse. Särskildt fö tjänar att framhållas utredningen af begreppet nation, hvarmed bad inom politiken och den historiska vetenskapen åtskilligt ofog be drifvits och på sina håll ännu bedrifves: det nationellt enande sök efter modern vetenskaplig uppfattning ej uteslutande i gemensar härkomst eller gemensamt språk utan i en kulturell samhörighets känsla, som äfven kan vara uppvuxen ur andra förhållanden än ge mensamhet i ofvannämnda afseenden. Påpekas må äfven den syn punkt förf. i slutet af sin undersökning sätter emot den socialistisk historieuppfattningen, den nämligen att där den politiska utvecklinge varit sund »sociala maktfaktorer gjort sig till — icke herre öfve utan verktyg åt statsidén och därmed vunnit politiskt inflytande

— I *Kult och Konst* (1908: H. 3) fortsätter Johnny Roosva sina *Gottländska forskningar* med en rekonstruktion af Lokrum och Träkumla kyrkors byggnadshistoria. Hvad förf. med användand af en känd Gotlandsforskares ord meddelar angående den vandalism för hvilken sistnämnda kyrka varit utsatt, utgör ett bedröfligt bidra till kännedomen om den likgiltighet att icke säga något värre, hvar med en flydd tids minnesmärken i vårt land alltför länge betraktats — Af häftets innehåll föröfrigt märkes en uppsats af Axel Romdah om *Roger van der Weyden och ett par broderier från Sverige medeltid*. Förf. söker uppvisa, att ett i Janse's »Medeltidsminne från Östergötland» afbildadt broderi från Vadstena kloster utfört efter en kartong af Roger van der Weyden eller någon konstnär hans omedelbara närhet. Likaså vill förf. finna, att mater-dolorosa

gruppen å en hos Janse likaledes afbildad mässhake, tillhörig Styrestads kyrka, ytterst haft till förebild ett från samma mästare utgånget verk.

— Ur det sist utkomna häftet af *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (Bd. 4: H. 3) anteckna vi en uppsats om *Jämtska ortnamn och sägner*, författad af den kände norrlandsforskaren adjunkten Johan Nordlander.

— Den bekante kyrkohistorikern professor Th. Brieger behandlar i januari-häftet af *Preussische Jahrbücher* en mycket omdebatterad fråga nämligen *Luther und die Nebenehe des Landgrafen Philipp von Hessen.* Inledningsvis framhålles den olycksaliga inverkan landtgrefvens »turkiska äktenskap» haft på reformationens utveckling i Tyskland och de stränga omdömen, som framkallats af Luthers förhållande till saken — förf. anför i detta sammanhang Köstlin, Varrentrapp och särskildt Hausrath. Den sistnämnde företräder den uppfattning, att det företrädesvis varit politiska hänsyn, fruktan för landtgrefvens öfvergång till det katolska partiet, som bestämt Luthers uppträdande i denna fråga. Mot denna uppfattning vänder sig Brieger i sin undersökning. Han finner den ohållbar redan därför, att Luther, om han betraktat saken från dess politiska sida, med sin klara blick ofelbart måste ha insett, att från politisk synpunkt detta giftermål var jämnt upp det oklokaste steg som kunde tagas. Brieger finner förklaringen till Luthers ställning i hans teologiska uppfattning — hans uppfattning af bibeln, af äktenskapet och af bikten och därmed sammanhängande ting. Luthers hållning i denna fråga sammanstämmer med påfven Clemens VII:s behandling af ett likartadt fall (Henrik VIII); just på denna punkt framträder den rest af medeltida uppfattning, som fanns kvar i Luthers åskådning.

— I *Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar* (1907—1908, N:o 12) har d:r P. O. v. Törne offentliggjort en kort studie öfver *De tidigare försöken till en katolsk eröfring af England under drottning Elisabeth.* Vid sin framställning tager förf. till utgångspunkt den uppfattning, som särskildt i ett nyligen utgifvet arbete (*Papsttum und Papstwahl im Zeitalter Philipps II.*, Leipzig 1907) gjorts gällande af P. Herre, nämligen att hos Filip II under det senare skedet af hans regering det nationella sträfvandet mer och mer tvingar tillbaka det religiösa. Men förf. anser, att dessa tendenser redan före den stora armadans afsegling — af Herre betecknad såsom vändpunkten i Filips politik — tagit sig uttryck. Detta förhållande finner förf. tydligast belyst af Filips engelska politik. Genom en analys af densamma fram till 1578 söker han uppvisa, att Filip i sitt förhållande till jungfrudrottningen i främsta rummet bestämts af den allmänna europeiska situationen och framför allt af motsättningen mellan Spanien och Frankrike. Under större delen af här ifrågavarande period måste förhållandet mellan Filip och Elisabet betecknas såsom i stort sedt tillfreds-

ställande, och de aggressiva åtgärder, som vid några tillfällen (t. ex. 1571) från Filips sida vidtogos, äro som regel mindre spontana utslag af hans nit för den katolska saken, än resultat af bearbetningar från andra håll (från påfven, de engelska katolikerna o. s. v.). Särskildt framhålles det tillbakahållande inflytande, som Alba utöfvat. Betecknande är, att både Filip och hans rådgifvare gjorde allt för att hindra publiceringen af 1570 års bannlysningsbulla mot Elisabet. »I hela sitt förhållande till Elisabet», så summerar förf. upp resultaten af sin undersökning, »hade Filip II af omsorg för sina staters säkerhet försummat den katolska religionens intressen, hvilka i England på ett uppenbart sätt stodo på spel».

— Vid förra årets historiska kongress i Berlin hölls, såsom i denna tidskrift redan omnämnts (årg. 1908, s. 156), af professor Yngvar Nielsen ett föredrag med titel »Skandinavisk politik i augusti 1814», byggdt på hittills delvis obegagnadt ryskt material. Det ryska materialet insamlades på en af professor Nielsen företagen studieresa till St. Petersburg och har nu publicerats under titeln *Diplomatiske Aktstykker fra 1814* (*Historiske Samlinger*. III, s. 179 ff). Denna samling består af 1) bref från Karl Johan till kejsar Alexander jan.—nov. 1814, af hvilka de flesta äro förut publicerade af Alin och — i svensk öfversättning — i de Schinkelska minnena; 2) bref från kejsar Alexander till Karl Johan jan—dec. 1814, flertalet i utdrag eller regester, de flesta förut i svensk öfversättning tryckta i de Schinkelska minnena; 3) skrifvelser till ryska sändebudet i Stockholm 1814; 4) rapporter från general van Suchtelen till grefve Nesselrode juli—dec. 1814, delvis i utdrag eller regester; en rapport är tryckt i svensk öfversättning i de Schinkelska minnena och ett par hos Ahnfelt; 5) bref från generalmajor Paul van Suchtelen till grefve Nesselrode, okt. 1814. I en efterskrift utvecklar professor Nielsen sin uppfattning af Karl Johans politik under senare hälften af året 1814, sådan han finner den framgå ur de förut meddelade aktstyckena. Grundtanken i kronprinsens hela handlingssätt är, säger han, »den uppfattningen, att han är quitte envers la Suéde, sedan han bragt Norge i nära förbindelse med detta och därigenom, enligt sin förmening, skänkt Sverige en ersättning för förlusterna 1808 och 1809. Han är då sin egen herre och kan fritt bestämma hvad han skall göra. Så går tanken mot Frankrike och han väntar sig därvid mycket af den ryske kejsarens personliga välvilja. Han vill träda i den intimaste förbindelse med denne såsom hans vän, hans general, hans adjutant, under det han öfverlåter de två skandinaviska kungarikena till sin son Oskar». Förf. ställer i utsikt en undersökning i frågan, afsedd att ingå i norsk *Historisk Tidsskrift*.

— Såsom bilaga till Svenska Fornskriftssällskapets årsmöte har Robert Geete efter en Uppsala-handskrift utgifvit *Biskop Nils' visitationsstadga för Vadstena kloster af jan. 1448*. I sina hufvuddrag utgör den här för första gången publicerade stadgan en upp-

repning af en i Svenskt Diplomatarium från och med år 1401 (III, N:r 2680) tryckt stadga af d. 1 Sept. 1419.

— Af *Svenska Riksdagsakter* har nu fjärde delens första häfte utkommit, redigeradt af T. Höjer (Stockholm 1909; 168 s.; pr. kr. 3,25). I detta nya häfte inrymmas aktstycken rörande förhandlingarna i landsorterna maj—september 1597 samt rörande ständermötet i Stockholm i juli och augusti samma år.

— Såsom minnesskrift vid öppnandet af Stockholms stads nya arbetsinrättning har en bekant forskare på fattigvårdens område dr. Jos. Müller utgifvit en rikt illustrerad historisk öfversikt öfver *Fattigvården i Stockholm från äldre till nyare tid jämte beskrifning af Stockholms stads arbetsinrättningar* (Stockholm 1906; 437 s.). Det ståtliga arbetet, som i dagarna belönats med det Arnbergska priset, skall blifva föremål för ett utförligare omnämnande.

— Vår personhistoriska litteratur har ökats med en samling biografiska anteckningar rörande *Kungl. Hälsinge regementes chefer*, på grundval af framlidne öfversten friherre Axel Leijonhufvuds samlingar utarbetade af kapten Otto Bergström (Stockholm, Norstedt 1909; 82 s. + 22 porträtt; pr. 3 kr.).

— I Svenska Humanistiska förbundets skriftserie har docenten Lennart Kjellberg offentliggjort en studie rörande *Polygnotos och hans betydelse för den grekiska målarkonsten under femte århundradet f. Kr.* (Stockholm, Norstedt 1908; 34 s.; pr. kr. 0,65).

— Den bekante danske kyrkohistorikern Hans Olrik har påbörjat en biografi öfver *Absalon*, »den største Dansker, som har levet». I sitt företal framhåller förf., att vår tids historiska litteratur icke bör sakna en mera detaljerad bild af honom. Därest kunskapen om en gången tid icke skall vara ett dödt vetande utan göras fruktbringande för våra egna lifsförhållanden, så skall man i Danmark alltid äga skäl att minnas Absalon. Tiderna växla, samhället får ett annat utseende, andra uppgifter. Men det är något för alla tider giltigt hos en man, hvars vilja var lika ren, som den var stark, för hvilken fosterlandet var en idé, som omslöt alla intressen, och som förmådde lyfta sina landsmän på alla områden. Af nämnda biografi har nu första delen nyligen utkommit (Köpenhamn 1908; 252 s.; pr. 5 kr.). Den utkomna delen skildrar Absalons lefnad och verk till omkr. 1170, främst naturligtvis kampen mot de vendiska stammarna. Särskildt lärorikt är det sätt, hvarpå förf. lyckats sätta in sin hjälte i hans allmänna historiska miljö och teckna den allmänna europeiska politikens inverkan på den danska. Sålunda må papekas den hufvudsakligen på Hauréaus, Denifles och Kaufmanns arbeten byggda skildringen af studiearen i Paris; den verkligen mycket slående jämförelsen mellan Absalon och abboten Suger af S. Dénis; teckningen af inflytandet från den stora kyrkopolitiska kampen och det Hohenstaufiska kejsardömet; vidare redogörelsen (i kapitlet »Absalons Borg og By») för de på de sista åren

(1902 och 1907) företagna gräfningarna i Köpenhamn och e lämningar af Absalons gamla borg, som därvid anträffats; samt ti sist den i slutkapitlet inrymda karakteristiken af Absalons betydel för kyrka och stat omkring år 1170. Vid läsningen af det fö öfrigt intressanta arbetet kan man knappast värja sig för det in trycket, att förf. lagt sin skildring alltför bredt, att de vidlyftig utläggningarna ibland bygga på ett nog så tunt källmaterial, ko sagdt att biografien skulle ha vunnit på att koncentreras i en voly i st. f. två. De talrikt förekommande jämförelserna med nutide vittna ej alltid om den bästa smak; dit torde få räknas samman ställningen mellan 1100-talets utrotningskrig mot venderna och de nuvarande preussiska regeringens polska politik. Men arbetet är i si helhet synnerligen gediget och fängslande. Det är prydligt utstyrt och försedt med ett flertal fina afbildningar.

— Af den af danska riksarkivet genom L. Laursen utgifn publikationen *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indr Forhold* har utkommit ett nytt band omfattande åren 1588—159 (Köpenhamn 1908; IV + 1026 sid.; pr. 9 kr.).

— Litteraturen öfver den Napoleonska epokens historia är so bekant oerhördt rik. Nästan dagligen utkomma nya arbeten, och de är för en forskare förenadt med ganska stora svårigheter att orienter sig inom det stora materialet. Det bör därför hälsas med tillfredsstä lelse, att en bekant samlare på området, F. M. Kircheisen, påbörja utgifvandet af en förteckning öfver ett urval af de viktigaste arbeten rörande det Napoleonska tidehvarfvet. Denna *Bibliographie des Napo leonischen Zeitalters* är icke begränsad till Frankrikes eller Napoleon egen personliga historia utan afser att omfatta hela världen, för såvid den indragits i den Napoleonska politiken, och beräknas skola upp taga omkr. 8000 arbeten. Första bandet föreligger färdigt (Berlin E. S. Mittler 1908; XLVIII + 412 s.; pr. m. 12,50); det andr väntas utkomma under detta år. Det utkomna bandet har af de tyska kritiken rönt ett välvilligt mottagande. Hvad angår den svensk afdelningen, synes förf., om man får döma af hvad han meddela om sina källor, känna hvarken Setterwalls stora bibliografi elle Historisk Tidskrifts årsbibliografier. I följd däraf saknas ock i för teckningen åtskilliga särskildt monografiska arbeten, som man vänta att i densamma finna upptagna. Af här omnämnda förhållande för klaras ock en del smärre inadvertenser, ojämnheter och ofullstän digheter i uppgifterna, som genast falla en sakkunnig svensk läsare i ögonen. Äfven korrekturläsningen, som ombesörjts af d:r K. Schmid i Odense, lämnar ett och annat öfrigt att önska. I det stora hela måste dock den Kircheisenska bibliografien äfven på här ifrågavarande område erkännas vara ett aktningsvärdt arbete, som kan lämna den utländska forskaren god handledning på ett område, där han eljest ej torde ha så lätt att orientera sig.

— Under titeln *Islands staatsrechtliche Stellung von der Frei staatszeit bis in unsere Tage* (Berlin 1908; 62 s.; pr. M. 1,50)

har redaktör Ragnar Lundborg utgifvit en kort studie öfver den på de sista åren i Danmark lifligt debatterade och för ögonblicket mera än någonsin aktuella frågan om Islands ställning inom den danska monarkien. Förf. ansluter sig helt till den isländska ståndpunkten: Island är fortfarande *de jure* en suverän stat i personalunion med Danmark. Ty rättsgrunden för de båda ländernas förening är ytterst att söka i isländarnes fördrag med de norska konungarne, hvarigenom en personalunion mellan två suveräna stater skapades — särskildt betonas den klausul i urkunderna, enligt hvilken isländarnes förpliktelser skulle upphöra, därest de norska konungarne ej uppfyllde sina —, och under den följande tiden allt intill nu ha isländarne själfva aldrig uttryckligen gått in på någon väsentlig förändring i den ställning, de fingo genom de ofvannämnda fördragen. Mot den juridiska konstruktion förf. här framlägger kan väl, liksom i allmänhet mot konstruktioner af detta slag, riktas den generella anmärkning, att de gamla urkunderna tolkats med utgångspunkt i rättsliga förhållanden och doktriner, som först långt efter fördragens tillkomst utbildat sig. Särskildt torde den ofvannämnda, med så mycken skärpa framhållna klausulen ha en helt annan innebörd än den förf. däri inlägger. Att Island vid sin öfvergång från republik till monarki genom fördragen med de norska konungarne ej fick någon titel, som gaf uttryck åt dess ändrade förhållanden i statsrättsligt afseende, finner förf. visserligen anmärkningsvärdt, men han nöjer sig med att hänvisa till den i detta fall lika vanlottade, numera aflidna Kongostaten. Hvad vidkommer bevisföringens andra led, nämligen att Island aldrig afstått från den ställning det gentemot de norska konungarne intagit, så finnas äfven där vissa fakta, som knappast låta bringa sig i samklang med den af förf. omhuldade teorien. Danmarks högsta domstol har i långliga tider varit högsta instans äfven för Island. I afseende härpå hänvisar förf. till att det suveräna furstendömet Liechtenstein enligt en traktat af 1884 har öfverlanddomstolen i Innsbruck såsom högsta instans. Faktiskt styrdes Island under århundraden från Köpenhamn såsom en dansk provins, och den lag af 1871, som utgör grundvalen för fördelningen mellan de saker, som angå hela riket, och dem, som enbart röra Island, och till hvilken 1903 års författning uttryckligen hänvisar, stiftades af konungen och den danska riksdagen tillsammans. Något själfständigt vetenskapligt värde äger här föreliggande uppsats naturligen ej — den utgör helt och hållet ett andrahandsarbete — men den har sitt intresse såsom en sammanfattning af den isländska ståndpunkten.

— Af *The Cambridge Modern History* har nyligen utkommit elfte bandet *The Growth of Nationalities* (Cambridge, University press 1909; XL + 1,044 s.; pr. 16 s., för subskribenter 12 s. 6 d.). Liksom den närmast föregående räknar äfven denna del ett påfallande stort antal främmande medarbetare. Så har Fr. Meinecke författat ett kapitel om liberalism och nationalism i Tyskland och

Österrike, W. Oechsli skildrat det schweiziska enhetsverkets fullbordande och H. Friedjung behandlat Österrike, Preussen och Tyska förbundet 1852—62. G. Roloff har gifvit en klar och öfversiktlig teckning af Bismarck och det tyska enhetsverket. Julimonarkiens sista skede (1840—1848) samt den tredje republiken tecknas af Emile Bourgeois och det tredje kejsardömet af Albert Thomas. Framställningen af den italienska historien 1846—70 är gjord af E. Masi. Bland de af engelsk hand skrifna bidragen må påpekas sir Spencer Walpoles teckning af den engelska historien under tidsskedet 1852—1868 samt förre engelske ministern i Peking sir E. M. Satows kapitel om Japan och den fjärran östern. De skandinaviska ländernas historia behandlas i den nya delen liksom i de föregående med sympati och sakkunskap af W. F. Reddaway. Mot själfva dispositionen och stoffurvalet i den nya delen kunna tvifvelsutan berättigade invändningar göras. Så t. ex. ägnas tio sidor åt den ungerska litteraturen och fem (författade af E. Gosse) åt den norsk-danska (före 1870), under det att den svenska affärdas med några rader om Geijer och Tegnér inuti framställningen af den politiska historien. Likaledes synes det vara en bestämd brist, att Förenta Staternas historia förvisats till en särskild volym (den sjunde); det nordamerikanska secessionskriget är nära inväfdt med det skede af de europeiska staternas historia, som i föreliggande del skildras, och hade bort i detta sammanhang tecknas. — De i volymens slut såsom vanligt meddelade bibliografierna äro af stort värde.

— Herr Henrik Hyltén-Cavallius utgaf i febr. 1907 en förteckning öfver *Samlare i Sverige af konstföremål, antikviteter, kuriosa och rariteter af olika slag.* Sedan denna förtecknings utgifvande ha flera i densamma upptagna personer aflidit och dessutom äfven andra förändringar inträffat i afseende å samlingarna, och utgifvaren förbereder därför nu en ny upplaga, afsedd att upptaga icke blott samlare af ofvan angifna slag utan äfven personer (bosatta i Sverige eller svenska medborgare på utländsk botten), som innehafva eller äga dylika samlingar utan att föröka dem. Anmälningar till intagande i förteckningen, upptagande noggranna uppgifter om namn, titel, adress samt samlingar, torde insändas till utgifvaren under adress Växjö.

— Öfverdirektören professor E. Carlson har bedt oss meddela, att han i anledning af professor Stilles i sista häftet af 1908 års årgång införda uppsats »Om metod och kritik vid Karl XII:s-forskningen» hos redaktionen begärt och erhållit plats i nästa häfte för en gensaga »Några ord om modern historisk kritik».

Johan III och Stefan Batori år 1582.

Dominico Alamannis beskickning till Sverige.

AF

HELGE ALMQUIST.

Den märkliga episod i Polens historia, som utgöres af Stefan Batoris ryska härtåg, med den oväntade spänning af landets krafter, som den store konungen i samförstånd med sin kansler, adelns förtroendeman och ledare, för en kort tid mäktade åstadkomma, är genom polska och ryska urkundssamlingar samt bearbetningar i det hela väl känd och till sin betydelse uppskattad.[1] Forskningens uppmärksamhet har på sistone också riktat sig på sambandet mellan Polens tillfälliga expansionsförsök och den romerska kurians traditionella, aldrig uppgifna planer att leda det schismatiska Ryssland tillbaka i den katolska kyrkans sköte eller åtminstone vinna dess medverkan till den stora kristna ligan mot turkarna.[2] Men ännu har man icke på allvar sökt utreda de förvecklingar mellan Polen och Sverige, som skapades genom ryssarnas gradvisa undanträngande från Livland, då denna landsända blef ett tvistefrö mellan den af framgången uppblåste polske krigarkonungen och den hetsige, på sin rätt trotsande Johan III.[3] Här skall endast gifvas ett bi-

---

[1] Bland hithörande arbeten må här nämnas Kojalovitjs stora urkundssamling Dnevnik poslednjago pochoda Stefana Batorija na Rossiju ... Petersburg 1867) och den nyaste sammanfattande skildringen, V. Novodvorskijs Borba za Livoniju 1570—82 (Zapiski istor.-filol. fakulteta Imp. S. Petersburgsk. universiteta vol. 72, Petersburg 1904.)

[2] Pierling, La Russie et le Saint-Siège, II (Paris 1897). Om tidigare arbeten af samme förf., se K. Hildebrands i nästa not cit. arb. s. 1 f.

[3] F. Ödberg har visserligen med vanlig intensiv samlarflit i sin skrift om Anders Lorichs, k. Johan III:s ständige legat i Polen, och hans tid (Progr., Skara 1893) hopat ett rikt material till denna frågas belysning, men mindre i den vetenskapliga framställningens än i de mer lösliga »anteckningarnas» form. Om hans bristande noggrannhet i en viss detalj se *bil. IV*. Och K. Hilde-

drag till kännedomen om dessa förvecklingar i ett kritiskt moment, under loppet af år 1582, stödt på hittills okända eller obegagnade källor.

Den märkliga beskickning, som konung Stefan i början af nämnda år affärdade till Johan III, har länge varit känd för den historiska forskningen, men det verkliga förloppet och innebörden af Dominico Alamannis diplomatiska värf i Sverige kan ännu skrifvas på ett tomt blad i den tredje Vasakonungens häfder. Den väckte från första stund åtskilligt uppseende, och redan en samtida krönikeskrifvare, kurländaren Laurentius Müller, kunde i sin skildring af de pågående östeuropeiska förvecklingarna infläta en kortare redogörelse för »den italienske köksmästaren Dominici» uppträdande vid det svenska hofvet och för det kärfva besked, som han fick med sig tillbaka.[1] Med djupare inblick i händelsernas sammanhang kunde konung Stefans sekreterare Reinhold Heidenstein i sina efter hög klassisk förebild skrifna »kommentarier öfver det moskovitiska kriget», hvilka som helhet voro afsedda till den store konungens och hans kanslers förhärligande, meddela upplysningar också om dessas planer gent emot Sverige vid denna tid och utförligt redogöra för innehållet i Alamannis instruktion.[2] Från svensk sida ägnade redan Johannes Messenius i sin Scondia illustrata någon uppmärksamhet åt samma ämne, därvid skarpt betonande det oerhörda och oblyga i de framställda polska krafven och det berättigade i konung Johans häpna indignation.[3] Och Aegidius Girs i sin Johan III:s krönika gaf redan en utförligare framställning af konungens mellanhafvande med legaten, ehuru han därvid i mycket endast upprepar Laur. Müllers notiser och omdömen.[4]

brand har i sin uppsats Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—1582 (i Hist. Studier, festskrift tillägnad C. G. Malmström, Stockholm 1897) gjort en beaktansvärd ansats i denna riktning, men han är själf medveten om att icke ha uttömt vare sig det svenska arkivmaterialet eller den utländska litteraturen rörande denna fråga.

[1] Polnische, Liffländische, Moschowiterische, Schwedische und andere Historien ... mit fleisz zusammengezogen durch D. Laurentium Müller ... (Frankfurt a. M. 1585), fol. F.

[2] Reinoldi Heidensteinii, Secr. Regii, de bello Moscovitico commentariorum lib. sex. (Krakau 1584.), s. 238 ff.

[3] Scondia illustrata VII (Stockholm 1702), s. 65 f.

[4] Konung Johan den III:des Chrönika (Stockholm 1745), s. 90 f. Lånen från Laur. Müller äro flerstädes nästan ordagranna.

Nytt och viktigt material rörande denna fråga har först i vår tid framdragits af I. Polkowski i hans stora, Stefan Batoris regering omfattande urkundssamling, där man bland annat finner den vidlyftiga, på polska affattade relation, i hvilken Alamanni redogjorde för gången af sin beskickning till Sverige.[1] Samtidigt berörde T. Wierzbowski samma ämne i den biografi och urkundssamling, som han ägnade Christofer Warszewicki; den namnkunnige jesuiten besökte som bekant det svenska hofvet kort tid efter Alamanni och i samma ärende som denne.[2] Detta nya material är hittills icke användt af svenska forskare. Om Alamannis beskickning ha F. Ödberg och K. Hildebrand i sina citerade arbeten sammanställt några notiser från skilda håll, men den senares totalomdöme, som icke jäfvas af någonderas framställning, är »att om hans beskickning föga är kändt».[3]

Det är väsentligen på grundval af detta obegagnade källmaterial, kompletteradt med aktstycken ur staden Danzigs arkiv,[4] svenska Riksarkivet,[5] och Upsala Universitetsbibliotek, som jag skall söka gifva en skildring af Alamannis beskickning till Sverige och förutsättningarna för densamma jämte några antydningar om den livländska frågan, sådan den i detta sammanhang, sedd liksom i ett tvärsnitt, ter sig. Ett särskildt intresse äger Alamannis relation därigenom att den ger en utomordentligt åskådlig bild af Johan III:s egen person, sådan den framträdde i de muntliga förhandlingarna med den polske rivalens ombud. Hans koleriska temperament och dialektiska fyndighet voro så starkt utpräglade, att det till och med för en slug italiensk diplomat eller för en lärd och smidig jesuit kunde ha sin farlighet att inför honom uppträda med alltför anspråksfulla later. Bakom hans högdragna och trotsiga, stundom nästan utmanande hållning gent emot konung Stefans utskickade låg för öfrigt icke blott en stark känsla af det egna majestätets

[1] Sprawy wojenne króla Stefana Batorego. Dyaryjusze, relacyje, listy i akta z lat 1576—1586. (Acta historica res gestas Poloniæ illustrantia. XI, Krakow 1887.)

[2] Krzysztof Warszewicki 1543—1603 i jego dziela, Warszawa 1887. — Krzysztofa Warszewickiego niewydane pisma . . ., *ib.* 1883.

[3] K. Hildebrand, a. a., s. 35.

[4] Deponeradt i Kungl. Preussiska Statsarkivet i Danzig.

[5] Där ej annorlunda säges, äro de i det följande citerade aktstyckena befintliga i detta arkiv.

helgd, utan också en hetsig vilja att häfda sin och Sveriges rätt mot allt afundsjukt intrång.

* * *

För Sverige och Polen hade helt visst det gemensamma intresset mot Ryssland, moraliskt stärkt genom hela kristenhetens afsky för den grymme och eröfringslystne »tyrannen» i Moskva, [1] kunnat leda till en planmässig samverkan med mål att utdrifva ryssarna ur Livland och förfölja dem med tuktande hand äfven inom deras egna gränser. Men de uppslag i denna riktning, som tid efter annan förspordes, voro dömda att trängas undan af den växande rivaliteten mellan de båda makternas intressen i Livland,[2] hvarvid också konung Johans penningfordringar på Polen, för egen och för sin drottnings räkning, lätt kunde ytterligare öka spänningen. Redan då konung Stefan år 1576, kort efter sin tronbestigning, låtit för sin svåger i Stockholm framlägga ett projekt om samverkan mot Ryssland, hade frågan om Livland framträdt som ohjälpligt söndrande: det öppet uttalade önskemålet, att svenskarna skulle till den nya bundsförvanten afstå hela Estland med Reval, måste för konung Johan framstå som oblygt, äfven om det åtföljdes af förespeglingar, att Sverige med polskt understöd skulle kunna vinna hederlig kompensation i ryskt land utmed Finlands gränser. [3] Att den djupt liggande territoriella intressemotsatsen icke omöjliggjorde tillfällig samverkan mellan svenska och polska stridskrafter, det hade visat sig på ett för ryssarna olycksdigert sätt i kampen om Wenden 1578, men vid fördelningen af det tagna artilleriet hade den ömsesidiga afundsjukan ånyo kommit till synes. Skarpt och oförsonligt hade Polens anspråk stått mot Sveriges rätt och intressen under de diplomatiska förhandlingarna följande år (1579): konung Stefan, som då befann sig på det segerrika tåget mot Polotsk, hade

[1] »Tyrann» och »arffiende» äro tsar Ivans stående epitet i livländarnas terminologi; framför allt genom deras krönikor och flygblad fick han sitt dåliga rykte befäst äfven i Västeuropa.

[2] En gång för alla må här erinras hur begreppet *Livland* enligt 1500-talets språkbruk innefattade äfven Estland.

[3] Jan Herburts legation: Odberg, s. 41 f. och Hildebrand, s. 7 f. efter Sven Elofsson (H. S. H. XII, s. 205 ff.) Man bör emellertid jämföra Heidenstein, s. 155. — I Inventarium på bref och acta i k. Johans skåp är under 10 apr. 1576 antecknadt: Foederis exemplar contra Moschum pro voluntate M. V:ræ mutandum corrigendumque.

visserligen inbjudit sin svåger att på sitt håll angripa den gemensamma fiendens land, men samtidigt uttryckligen fordrat, att konung Johan icke skulle befatta sig med Livland, som rätteligen hörde Polens krona till. Konung Johan hade i sitt svar på detta budskap med kraft häfdat sitt billiga anspråk att på egen hand få bestämma, hvart han ville sända sina trupper, och han hade därjämte uttalat den principen, att eröfringens rätt borde af honom liksom af konung Stefan kunna göras fullt gällande emot ryssarna utan någon som helst fridlysning af Livland.[1] Det hjälpte konung Stefan föga, att han året därefter (1580) sökte vinna drottning Katarinas medverkan för att bibringa konung Johan oskadligare och anspråkslösare åsikter i denna fråga, och han kunde knappast räkna på gehör för sin egen mening, då han högfärdigt framställde sig som Liflands räddare undan fiendens klor och som dess nye rätte ägare, därvid som förut hänvisande den svenske rivalen till eröfringar på annat håll.[2] Konung Johan lät icke på sådant manér utvisa sig från Estland — det blef i handling visadt genom Pontus De la Gardies fälttåg under åren 1580—1581, då bland raden af ståtliga eröfringar Wesenberg, Weissenstein och framför allt Narva (sept. 1581) lades under Sveriges krona.[3]

[1] Laurentius Goslickis beskickning: antydd hos Hildebrand, Johan III och Europas katolska makter, s. 308 och hos Ödberg, s. 68, men utan upplysning om dess innebörd. Man finner dock hos Heidenstein, s. 156 f. en framställning däraf, som bekräftas och närmare förklaras af uttalanden från svenskt och polskt håll under Alamannis förhandlingar år 1582 (då konung Johan bl. a. ånyo häfdar principen omnia occupantis fore); se s. 88 f. Om Goslickis afresa till Sverige: se hans bref till Stan. Hosius(?), Lubava 2 apr. 1579 (or., Ups. Univ. bibl., H. 157).

[2] Inventarium på bref och acta i k. Johans skåp, under 13 aug. 1580: »Ostendit Rex Poloniæ mansurum se in eadem erga Reginam et eius coniugem benevolentia, quam superioribus litteris testificatus est, quamvis pactiones foederis inter utriusque M:tem contra communem hostem sanciendæ non processerunt. Deinde rogat, Regina Regem suum ut admoneat, ne quid hostile tentet contra Livoniam, quam e faucibus hostium liberavit et hac ratione totam sibi acquisivit, sed potius recuperet quod sibi ab hoste ablatum est aut accepta occasione hac oportuna aliquam hostis provinciam sibi subigat.»

[3] Konung Johans ståndpunkt framträder klart i ett bref af 12 dec. 1581 till herr Pontus (Riksregistr.): »... Och efter dett vij väl förnimme, att the Påler misunne oss den lycko, som Gudh alzmechtigh oss härtill gifvitt hafver, derföre förmane vij eder ännu härmedh såsom tillförende gunsteligen och alfvarligen, att I slett inthet achte, huadh heller Konungen i Palend och hanss undersåther äre vrede eller gladhe, uthan beflithe eder att intage oss och Sverigis Crone till gode allt thet som mögligitt kan vare bådhe utij Lifland och Rysland, såsom oss inthet tviflar, att I giörendes vardhe, förty vij velle icke lathe oss nogott förskrifve anthen af the Påler eller andre, huadh vij utij så motte velle hafve uttrettedh ...»

De svenska vapnens framgångar i Estland måste hos den polska politikens ledare väcka svåra bekymmer och djup förtrytelse. Från deras synpunkt var Johan III en slug, men samvetslös politiker, hvilken förstod att i eget intresse girigt utnyttja de gynnsamma konjunkturerna under den polsk-ryska kraftmätningen: genom det polska infallet i Väst-Ryssland hade de moskovitiska stridskrafterna till stor del dragits bort från Livland, och svenskarna hade då skyndat att »bakom polackernas rygg sätta sig i besittning af de på tillräcklig besättning blottade fästningarna». [1] Sverige och Polen syntes dem i kriget mot Ryssland vara att förlikna vid deltagare i ett gemensamt fiskafänge, hvarvid Johan III var den vid stranden lugnt och utan ansträngning håfvande fångstmannen, medan åter konung Stefan var den på öppna hafvet fiskande seglaren, som hade att kämpa mot elementens raseri för att i sitt anletes svett förtjäna sin näring. [2] Att låta svenskarna vinna alltmer fotfäste i Livland tycktes dem för konung Stefan vara detsamma som »att nära en orm vid egen barm», och de uttalade farhågor, att de djärfva inkräktarna skulle »efter franska ingifvelser» fresta på att angripa Polen självft. [3] — Det är under sådana förhållanden tydligt, att svenskarnas framgångar i Livland måste i sin mån göra de polska statsmännen benägna att taga i allvarligt öfvervägande de möjligheter till fredlig uppgörelse med Ryssland, som vid denna tid hade yppat sig.

Förhandlingarna i Jam Zapolskij (dec. 1581—jan. 1582), där Possevino i den romerska kurians intresse arbetade för en polsk-rysk försoning, äro till sitt förlopp och sin innebörd väl kända. [4] I detta sammanhang kunna de ömsesidiga anspråken och gradvisa eftergifterna i det hela lämnas å sido: uppmärksamheten bör fästas endast vid förhandlingarna angående Livland liksom också vid de omständigheter, som redan från början ledt till Sveriges och de svenska intressenas

[1] Konung Stefan till Andrzej Opalinski 1 nov. 1581: Kojalovitj, s. 365 f. Beskyllningen återkommer i Alamannis andraganden; se nedan s. 97

[2] Joh. Zamoyski till biskopen af Plock 24 dec. 1581: Kojalovitj, s. 449.

[3] Dens. till konung Stefan 21 jan. 1582: Mittheil. aus dem Gebiete der Gesch. Liv- Ehst-und Kurlands. VIII (Riga 1857), s. 405.

[4] Pierling, II s. 115 ff.; Novodvorskij, s. 267 ff.; Hildebrand, s. 22 f.

fullkomliga undanskjutande vid detta fredsverk. Ty från båda dessa synpunkter skulle förhandlingarna i Jam Zapolskij blifva föremål för ett ingående meningsutbyte under Alamannis diplomatiska trätor med konung Johan och hans tromän.

Man hade på svensk sida ingalunda varit blind för den fara, som en uppgörelse mellan Polen och Ryssland bakom Sveriges rygg alltid måste i sig själf innebära. Det svenska riksrådet hade år 1580 yrkat en beskickning till Polen, i hvars uppdrag det bland annat skulle ingå att söka förebygga en dylik eventualitet.[1] Samma farhågor och önskemål kommo upprepade gånger till uttryck i framställningar till konungen från hans fältöfverste i Estland och från hans ståthållare i Reval. Den senare, Johan Berndes, hade redan i jan. 1581 bragt frågan på tal inför sin kunglige herre och uttryckligen framhållit nödvändigheten för Sverige att komma med i en polsk-rysk fredsuppgörelse.[2] Och några månader senare hade samme man, under intrycket af konung Stefans nya krigiska bedrifter, betonat samma önskemål i ett bref till en af konungens sekreterare.[3]

Konung Johan försummade emellertid trots alla varningar att i tid söka vinna sin svåger i Polen för ett gemensamt uppträdande vid eventuella fredsunderhandlingar med Ryssland; först i ett bref af 15 jan. 1582 till konung Stefan

---

[1] Svenska Riksdagsakter, II s. 577.

[2] Joh. Berndes till Johan III. Reval 8 jan. 1581. Or. Livon., Ståthåll. öfver Estland och Reval till K. M. 1562—1592. ». . . . Nam nihil certius est, si status et ordines Polonici Regi imposterum pecuniam in bellum denegarint, quod multi prudentes homines omnino futurum arbitrantur, eum volentem nolentemque oportere facere inducias. Quod si contingat, consultum Regiæ V:ræ M:tati videtur, quo Regia V:ra M:tas per idoneum internuncium quam officiose cum affini agat, ut Rex Poloniæ Polonicique ordines nullas faciant cum Moscho inducias, in quibus non V:ra Regia M:tas cum Regno Sueciæ et hac parte Livoniæ sit comprehensa. Quod nisi fiat, vereor id, quod sæpenumero antea contigit, ne data per inducias Moscho respirandi facultate V:raque Maiestate exclusa, tota moles belli nimis gravis V:ræ R. M:tis provinciis incumbat et immineat. Quanta tum sit futura difficultas, opus et labor immanissimum tyrannum in hunc ordinem denuo redigendi, in quem Dei singulari beneficio iam nolens volensque coactus est, V:ra id R. M:tas pro singulari sua regia prudentia facile videt.» . . .

[3] Dens. till Joh. Henriksson. Reval 10 aug. 1581. Or. Bref till Johan III:s kansli. ». . . . Men käre D. Joannes, meg tyckes på tette kriget, at til efuentyrs Konungen i Polen igenom thenne sommer sine saker vel kan til ende före och tijl lijdelige conditioner komme. Är förtenskul min venlige erinnering. at Kon. Mai:t v[år] a[ller] nadigste herre vil upå thet venligaste handle med Konnungen i Polen, att han ingelunde gör med then tyrannen frid. med minder thenne och andere Kon. Mai:tz lande bliffue ther med inbeslutet, ihuru thet kan gå med Konnungen i Dennemarck . . .»

framlägger han Sveriges kraf på att därvid äga ett ord med i laget, på samma gång som han varnar för moskovitisk svekfullhet och trolöshet. [1] Pontus De la Gardie gjorde däremot i sista stund på eget ansvar ett försök att bevaka Sveriges intressen vid de i Jam Zapolskij öppnade förhandlingarna: han fann en anledning därtill också i Possevinos trägna påstötningar i denna riktning. [2] Den 10 jan. 1582 infann sig i det polska lägret vid Pskov den italienske kaptenen Lorenzo Cagnoli [3] med ett af herr Pontus utfärdadt kreditivbref för underhandlingar med konung Stefan. Denne hade emellertid vid denna tid lämnat lägret, och det blef därför till kanslern Zamoyski, som budbäraren fick framföra sitt uppdrag. Utom klagomål öfver de polska kosackernas självsvåld och öfvergrepp på svenskt område [4] innehöll detta också ett erbjudande, att svenska hjälptrupper skulle stå till polackernas förfogande, dock under förutsättning af återtjänst, och en begäran, att Polen och Ryssland icke måtte sluta en separatfred med undanskjutande af Sverige. Som stöd för denna begäran framhölls den mellan Sveriges och Polens konungar bestående »frändskapen och vänskapen», och Cagnoli uppgaf därjämte, att konung Johan ämnat förhandla med sin svåger om gemensamma intressen genom en beskickning, som dock på grund af naturhinder måst inställas. [5] Den svenske budbäraren anhöll till sist om fri passering till Jam Zapolskij, där han hade uppdrag att med Possevino förhandla i sin kunglige herres angelägenheter. — Zamoyski svarade på detta andragande med en försäkran, att hvarje verkligt öfvergrepp från polska truppers sida skulle vederbörligen beifras, men i fråga om

[1] Sprawy wojenne, s. 355, anm. 14. Jfr Hildebrand, s. 34.

[2] Se därom Hildebrand, s. 18 ff.

[3] Cagnoli (namnet ömsom stafvadt så och Caguioli) omtalas såsom varande i svensk tjänst redan i början af 1570-talet. Se Ödberg, Om stämplingarna mot konung Johan III (Stockholm 1879), ss. 130, 283.

[4] Se därom Henr. Matssons (Hugguts) bref till konung Johan, Narva 26 jan. 1582 (Or., Bref t. Johan III): man fruktar vid denna tid till och med ett öfverrumplingsförsök:» . . . Thet samme partij medh någre tusendh Ungerer och andre skulle haffve i sinnet att förraske thenne befestningh Narffven, thertill allredhe skall vare giordt nagre hundredhe steger, thermedh the vele bestige muren. The haffve och i sinnet att göre vachten drucken, på thet ingen skulle vethe, förre än the vore inkomne, lijke som thet skedde med Räfle slott, när Claess Kurtzel thet innehadhe . . .»

[5] Denna beskickning skulle ha varit uppdragen åt Pontus De la Gardie och Cagnoli.

herr Pontus' öfriga önskemål förebar han betänkligheter att utan kungligt tillstånd fatta så ansvarsfulla beslut. Visserligen skulle konung Stefan, om han varit tillstädes, troligtvis icke ha lagt hinder i vägen för Cagnolis resa till Jam Zapolskij, men under förhandenvarande omständigheter gjorde denne bäst i att själf uppsöka konungen och mottaga besked. Konung Johans intressen låge för öfrigt hans svåger varmt om hjärtat, och denne hade icke försummat att gifva sina fullmäktige i Jam Zapolskij instruktioner, som ålade dem att i görligaste mån förfäkta Sveriges intressen. Till sist antydde Zamoyski liksom i förtroende att man inom den polska senaten icke vore väl till freds med svenskarnas eröfringar i Estland, ty man hade inlåtit sig i krig med Ryssland just för Livlands skull; Cagnolis replik lydde, att Sveriges framgångar i Estland i alla fall hade gagnat polackerna därigenom, att de gjort moskoviten än värre modlös och eftergifven vid fredsunderhandlingarna i Jam Zapolskij. — Bakom alla kanslerns diplomatiska förklaringar, som trots den välvilliga tonen stängde vägen för Cagnoli till den polsk-ryska förhandlingsplatsen, låg i självfva verket en misstänksam farhåga, att den väntade uppgörelsen med Ryssland i sista stund kunde äfventyras genom en svensk inblandning, som hade att påräkna den energiske Possevinos stöd. Zamoyski ansåg sig till och med böra särskildt förmana de polska kommissarierna i Jam Zapolskij att påskynda uppgörelsen, emedan »de nya vindarna» från den svenska sidan lätt kunde inverka störande. Cagnoli tilläts icke ens att sända en budbärare till Possevino; själf stannade han några dagar i det polska lägret, troligen mindre af egen drift än på kanslerns tillskyndan, och fördref tiden med fruktlösa förhandlingar om Sveriges anspråk på sin andel i det vid Wenden tagna ryska artilleriet. Samma dag, som han bröt upp för att återvända till Narva (15 jan. 1582), afslöts stilleståndet mellan Polen och Ryssland i Jam Zapolskij. [1]

[1] Om Cagnolis beskickning har Hildebrand (s. 29 f., jfr s. 22) en del notiser, hvilka han dock själf finner innehålla »ringa upplysning». Närmare besked vinner man af Cagnolis relation om sin beskickningsresa (hittills obeaktad, tryckt nedan som *bil. I*) och af vissa urkunder hos Kojalovitj: Zamoyski till konung Stefan, lägret vid Pskov 13, 16 jan. 1582 (s. 578, 597 ff., jfr s. 594); till kommissarierna i Jam Zapolskij 13, 15 jan. (s. 582 f., 584 f.); till Pontus De la Gardie 16 jan. (s. 593); till konung

Den polske kanslerns uttalanden till Cagnoli om sin konungs nitälskan för Sveriges intressen kunna visserligen lätt sättas i ironisk belysning, men voro å andra sidan icke alldeles falska eller meningslösa. Konung Stefan var från två håll utsatt för påtryckningar i svenskvänlig riktning: dels från den i kurians syften arbetande Possevino,[1] dels också från sin drottning, hvilken liksom sin syster i Sverige, närmast af släkthänsyn, gärna åtog sig fredsstifterskans roll. Lika väl som Possevino hade drottning Anna, enligt ett trovärdigt vittnesbörd,[2] sökt hos sin gemål utverka, att Sveriges intressen icke lämnades alldeles å sido vid Polens uppgörelse med Ryssland. Den polska politikens ledare hade dock säkerligen tagit mest intryck af Possevinos argumentering, att tsaren skulle blifva än värre modfälld och kunna tvingas till ytterligare eftergifter, om han vid fredsunderhandlingarna ställdes emot en svensk-polsk koalition.[3] — Det är under sådana förhållanden icke oförklarligt, att de polska ombuden i Jam Zapolskij, trots den bestående spänningen mellan Stefan Batori och Johan III, vid förhandlingarnas början framställde yrkande om Sveriges upptagande i det blifvande fredsfördraget. Detta var närmast blott en demonstration i nyss antydt syfte, och man gjorde sig intet vidare besvär att söka bryta de moskovitiska ombudens motstånd på denna punkt. Tsar Ivan hade under Possevinos tidigare besök i Ryssland (aug. 1581) varit utsatt för dennes bearbetningar i samma riktning;[4] han hade väl förstått sitt rent motsatta intresse i denna fråga och därför uttryckligen förbjudit sina ombud att inlåta sig på några underhandlingar om Sveriges upptagande i freden.[5] Att denna ryska ståndpunkt blef den segrande, det kunde icke väcka bekymmer eller förtrytelse hos någon annan än Possevino;

Johan (s. 592 f.). Jfr Heidenstein, s. 16 ff. och Mittheil. aus dem Gebiete der Gesch. Liv- Ehst-und Kurlands VIII, s. 401 ff. — Om en tidigare svensk beskickning till det polska lägret, hvilken troligen står i sammanhang med den af Hildebrand, s. 29 meddelade instruktionen, se *ib.* s. 389.

1 Hildebrand, s. 16 ff.

2 Heidenstein, s. 208 f. Jfr Possevinos uttalande 20 okt. 1581: Hildebrand, s. 20.

3 Pierling, Un nonce du Pape en Moscovie (Paris 1884), ss. 209, 213.

4 Hildebrand, s. 16 f.

5 Novodvorskij, ss. 273 ff., 282 f. Jfr de ryska ombudens uttalande 28 dec. 1581: »de Rege Sueciæ ne verbum quidem inseri posse in litteris de pace conficiendis» (Starczewski, Hist. Ruthenicæ scriptores exteri, II, Berlin—Petersburg 1842, s. 58).

polackernas verkliga hjärtelag kom bäst till synes i Zamoyskis åtgärder vid Cagnolis beskickning.

Vid förhandlingarna i Jam Zapolskij, där Sverige sålunda icke hade minsta ord med i laget, måste dock i sammanhang med den livländska frågan Sveriges rätt och intressen blifva på det närmaste berörda. Från de oundgängliga diskussionerna om Polens och Rysslands rättsanspråk på Livland skred man denna gång snart till försök att vinna en territoriell uppgörelse, som utgick från de faktiska, för Polen gynnsamma besittningsförhållandena i Livland och i den omstridda västryska landsändan. Det blef en segsliten byteshandel, hvarvid polackerna hade trumfen på hand och förstodo begagna dem; som vanligt förmådde dock moskoviternas envishet och barbariska formalism att aftvinga motståndaren en eller annan eftergift. Tsar Ivan hade i själfva verket gifvit Livland förloradt, men han ville erhålla en anständig lösepenning af de polska eröfringarna i Väst-Ryssland och sökte i uppgörelsen insmuggla någon formel, som kunde begagnas vid ett framtida upplifvande af hans livländska anspråk. Till långvariga tvister ledde den viktiga frågan, om svenskarnas eröfringar i Estland skulle inbegripas under tsarens afträdelser — ett kraf, som från polsk sida enträget förfäktades, men af ryssarna lika enträget blef bestridt. Polackerna ansågo detta som en självklar följdsats, när tsaren öfver hufvud nedlade sina livländska anspråk; ryssarna funno sitt argument i det till synes öfvertygande påståendet, att tsaren icke kunde afstå, hvad han icke hade i sin ägo. I själfva verket var man å hvardera sidan betänkt att efter stilleståndets afslutande för egen räkning göra den svenske konungen hans eröfringar stridiga, och man unnade därför icke motparten några konkurrerande rättsanspråk. Tanken på en koalition mot Sverige, med endräktig delning af framtida byte, låg sålunda de underhandlande så fjärran som möjligt; man var icke ens villig att tillmötesgå hvarandra med ett erkännande af den princip, som Johan III häfdat mot konung Stefan: omnia fore occupantis. Under sådana förhållanden tillgreps för lösande af tvistefrågan en utväg, som i viss mån reserverade båda parternas anspråk på de omstridda delarna af Estland, och som på intet sätt bröt mot deras diplomatiska sedvänjor och folkrättsliga

åskådningar. De svenska besittuingarna i Estland blefvo stilleståndsbrefven icke upptagna bland de polska och rys gränsdistrikt, som där noggrant uppräknades och för he stilleståndstiden fridlystes; det svenska Estland undanto sålunda från det fridlysta området, och i en af fredsup görelsens biakter förutsattes uttryckligen, att Polen o Ryssland på det hållet kunde råka i en konflikt, som do skulle begränsas till denna skådeplats.[1] Nämnda biakt u gjordes af en högtidlig protest, afgifven inför Possevino de polska kommissarierna, i hvilken de kungjorde sin herr afsikt att sätta sig i besittning af det svenska Estland m Narva och Reval, som de ryska ombuden förklarat sig ic kunna upptaga bland tsarens afträdelser, då det icke befun sig i dennes ägo.[2]

Uppgörelsen i Jam Zapolskij, i mycket en triumf f konung Stefan och hans kansler, innebar tydligen ing säker garanti för frid och endräkt mellan de i Livland r valiserande makterna; den tycktes tvärtom förebåda en sn konflikt i det svenska Estland mellan detta lands verklig herre och två inbördes afundsjuka pretendenter, af hvilk den ene var pockande och uppblåst efter vunna segrar, de andre angelägen att reparera lidna förluster. Det väckte p vissa håll undran och farhågor, att konung Stefan icke fö stått att en gång för alla betaga moskoviten lusten o möjligheten att åter inblanda sig i de livländska stridi heterna. Ett uttryck för dylik undran och dylika farhåg är följande bref, skrifvet kort efter stilleståndet af en polska statssaker invigd person — tillika ett vittnesbörd o en polsk patriotism, som harmades öfver afundsamma intrig mot den store konungen:[3]

---

[1] Man kan till jämförelse erinra sig, huru stilleståndstraktaten Dorpat 1564 fridlyste den svensk-ryska gränsen allenast för Livlands vi kommande.

[2] Det bevarade aktstycket (Starczewski, II, s. 66 f.) är egentlig Possevinos kungörande af den (muntligen?) inför honom skedda protestatione Hildebrand, s. 24, uppger mindre exakt, att denna afgifvits »inför de rys sändebuden och Possevino, hvilken redigerade densamma skriftligen». O han öfversätter oriktigt ett i noten anfördt uttryck ur densamma: »hoc salte cauto, ut ... (*H. öfvers.:* detta af försiktighet, på det att ...: *bör var* allenast med det förbehåll, att ...)

[3] O. Herman, staden Danzigs ombud vid polska hofvet, till borgmästa och råd i Danzig.' Wilna 11 febr. 1582. Or. Acta internuntiorum XXXI 1582, Staatsarch., Danzig.

»... Der einige Punct in der Friedstractation wegen der Narva, das mans also beschlossen undt von beiden Seiten belebet hatt, wer sie eher dem Schweden nimmet, der soll sie behalten, der hatt viel selzames in sich. Undt were wol zu wünschen, das der Schwed die Narva gegen leidlicher Tractation der Kon. M:tt. abtrette, also were der Moschkowiter von ganz Lifflandt ausgeschlossen, sonst wirdt er leichtlich was einwenden und sich des Lifflands ganz und gar nit begeben wollen. Ich mag auch Euren Erbarn Würden nit verhalten, das stark geredet wirdt, es müssen etwa ezliche sein, welche ein heimlichen Verstandt mit dem König in Schweden haben, also das man unsserm allergnedigsten Herren dem König zu Polen die Narva nit hatte gönnen wollen, da doch niemands aus den andern Potentaten dem Feinde den Kopf so nahe gebotten als unsser König. Undt ist warhaftig ein ganz unbilliche undt beklagliche Sache, nachdem die deutsche Potentaten undt Fürsten nie haben Mittel undt Weg finden können, das Lifflandt zu schützen undt zu erhalten, dass man solchs gleichwol einem andern unturbirt nit lassen will...»

* * *

Den polska taktiken mot Sverige efter stilleståndet med Ryssland gick icke ut på något brutalt försök att omedelbart och med militärmakt genomdrifva de anspråk på det svenska Estland, som man inför Possevino så eftertryckligt hade häfdat. En kraftmätning med Pontus De la Gardie framstod som ett vågsamt och besvärligt företag, och man ansåg klokare att pröfva verkan af diplomatiska förhandlingar; man trodde sig kunna räkna på, att svenskarna under det färska intrycket af den polsk-ryska uppgörelsen voro mycket modfällda och att deras ängslan växte vid de genast utspridda ryktena om en förestående rysk aktion mot Sverige. Zamoyski spekulerade i dylika påräknade svenska stämningar, då han ett par veckor efter stilleståndet afärdade en beskickning till herr Pontus för att formligen framställa de polska anspråken på det svenska Estland.[1] Därvid ansåg han lämpligt att utlägga uppgörelsen i Jam Zapolskij så, som hade ryssarna till Polen afstått alla rättsanspråk på sina forna besittningar i denna landsända, och han anmälde därför konung Stefan som laglig arftagare till desamma. Han begärde klart besked, om herr Pontus ville

[1] Att sammanhanget är sådant, framgår af Zamoyskis bref till konung Stefan 4 febr. 1582 (Kojalovitj s. 693 ff.)

efterkomma eller bestrida detta anspråk, och föreslog sc
en lämplig och rättvis garanti mot hvarje skadligt mi
förstånd mellan konungarna, att polska trupper utan drö
mål finge taga Narva och öfriga fästningar i besittnin
därefter kunde fullmäktige för båda rikena sammanträda
lämplig ort och slita deras inbördes tvister. För Sveri
vore en dylik lösning af de sväfvande frågorna till störs
gagn och lisa, ty annars skulle troligen ryssarna begag
vintern, med det då förorsakade afbrottet i de svensk-es
ländska kommunikationerna, till att eröfra dessa svensk
besittningar. Genom att visa dylik skälig undfallenhet f
Polens billiga kraf skulle Sverige vinna möjlighet att ut
risk koncentrera sina krafter mot Ryssland och dessuto
kunna påräkna konung Stefans välvilliga medling för e
vänskaplig uppgörelse med denne arge fiende. Förhålland
mellan Sverige och Polen, som varit hotadt genom konun
Johans bristande förbundstrohet och hans lyckade förs
att »bakom polackernas rygg» göra eröfringar i Estlan
skulle sålunda kunna återställas till den förra sämjan o
enigheten; afgörandet låge närmast i den hos sin konung s
inflytelserike fältherrens händer.[1] — Pontus De la Gard
kunde naturligtvis icke betrakta denna Zamoyskis hänvän
delse som något allvarligt eller värdefullt uppslag till fö
handlingar; i fråga om dylika projekt att förse svensk
besittningar med polska skyddsgarnisoner lämnade konun
Johans instruktioner intet i tydlighet öfrigt att önska
Men han fick tillfälle att i sitt svar till den polske fäl
herren framlägga de svenska synpunkterna på den nys
fullbordade polsk-ryska separatförlikningen och att samtidig
betona sin redobogenhet att tillmötesgå alla *rimliga* polsk
anspråk, såsom också tillförene varit hans sträfvan. Ha
uttalade tydligt nog sin förvåning öfver konung Stefans sät
att vid förlikningen i Jam Zapolskij icke ägna en tanke å
Sverige och dess intressen, hvilka han tidigare varit ang

[1] Zamoyskis instruktion för Ernst Weier och Mikael Konarski, läge
vid Pskov 29 jan. 1582: Kojalovitj. s. 674 ff. I sammandrag hos Lo
sius, Die Urkunden der Grafen de Lagardie in der Universitätsbibliothe
zu Dorpat (Dorpat 1882), s. 59 ff.; efter honom Hildebrand. s. 32.

[2] Senast 20 dec. 1581 hade Johan III inskärpt hos herr Pontus.
»Konnungen i Pålendz folck eller någre andre främmande skolle icke instädi
på H. K. M. befästninger» (Memorial för J. Stake och H. Krank; Rik
registr).

lägen att förlika med Polens; i motsättning därtill framhöll han, hur konung Johan i obrottslig förbundstrohet släppt ifrån sig flera tillfällen att vinna en förmånlig separatuppgörelse med Ryssland. Han lät förstå, att Polen till sin skada kunde komma att få pröfva moskoviternas sätt att hålla besvurna aftal, och han uttryckte sin farhåga, att tsaren skulle slugt utnyttja den politiska skilsmässan mellan Sverige och Polen till sina egna planers främjande. Trots allt hade herr Pontus gått långt i vänskapliga eftergifter för den polske konungens anspråk och intressen; vid underrättelsen om stilleståndet i Jam Zapolskij hade han på anfordran upphäft belägringen af Pernau och af det till vanmakt bragta Oberpolen. Men Zamoyskis utskickade befallningsmän hade icke nöjt sig ens med denna undfallenhet, utan oblygt gjort anspråk på rent svenska områden och hotat att med våld taga dem i besittning; de hade till och med låtit förstå, att Polen i samförstånd med Ryssland hade makt att utrota allt hvad svenskt hette i Estland! Mot dylika hotelser inlade herr Pontus sin allvarliga gensaga, och han hemställde hos Zamoyski att tillhålla sina befallningsmän större återhållsamhet i sin lystnad efter främmande egendom — i denna hemställan låg samtidigt, ironiskt formuleradt, svaret på den polske kanslerns förslag om det svenska Estlands utrymmande. Herr Pontus slutade sin diplomatiska replik med en önskan, att alla tvisteämnen mellan Sverige och Polen måtte aflägsnas genom vänskapliga underhandlingar, icke genom väpnad uppgörelse, och han förklarade sig beredd att i sådant syfte dels affärda fullmäktige till konung Stefan och Zamoyski, dels också inhämta närmare besked hos sin kunglige herre, som till fullo delade hans fredsvänliga tänkesätt.[1]

[1] Pontus De la Gardie till Zamoyski, Wittensten 10 febr. 1582: Kojalovitj, s. 706 ff.; i sammandrag hos Lossius, s. 61 ff., och efter honom i största korthet Hildebrand, s. 32 f. — I ett bref från Jan Piotrowski till A. Opalinski, Dorpat 23 febr. 1582 (Sprawy wojenne, s. 345 ff.) heter det: »... Herr hetmanen hade skickat Wajer till de svenskes hetman Pontus, föreläggande denne att ofördröjligen afstå Narva; i så fall skulle man lätt komma till enighet om öfriga tvistefrågor. Men han [Pontus] ville ingenting göra däråt, utan hänsköt allt till sin herre. Det är, som Wajer säger, en mycket lättsinnig man, en äkta fransos, därtill en vindrinkare. Han hade velat eröfra Pernau, men drog sig tillbaka på grund af Wajers ankomst: han har högst fåtaliga trupper, och vi skulle lätt kunna röka ut honom ... Så snart det blir öppet vatten, skola de svenske säkert förstärka garnisonerna på de slott, som de tagit.»

I enlighet med dessa förklaringar affärdade herr Pont (i midten af mars 1582) Caspar v. Tiesenhausen med br från honom själf och från hans kunglige herre till konu Stefan, som vid denna tid hade anländt till Riga. Om inr hållet i detta budskap är emellertid intet närmare känd troligen gick det ut på ett vidhållande af den svenske fä herrens försonliga, men mot de polska utvidgningsplaner afvisande ståndpunkt. Att man äfven å den polska sid fann en fredlig lösning af tvistefrågan vara möjlig och efte sträfvansvärd, visar ett något tidigare uttalande af Danzi representant vid det kungliga hofvet:[2]

»... Wegen des Königs in Schweden Kriegshendel ist man gutter Hofnung, das die Sachen mit unsserm allergnedigsten Kön und Herren zu einem gütlichen Vertrag möchten geraten, welchs d allmechtige Gott verleihen wolle ... Der Herr Obrist Ernst Wey ist noch von Pleskaw an des Königs in Schweden Kriegsobristen a gesandt gewest und nach verrichter Werbung alher gen Riga a kommen. Was die Werbung und Verrichtung sey gewest, ist no nit bewust, man helt aber dafür, dass die Sachen mit dem Schwed zu gutten Mitteln sollen geraten, welchs der Allmechtige verleihe ..

En vecka därefter kunde samme man meddela om e till sommaren förestående beskickning mellan de båda riv liserande potentaterna,[3] och redan 19 mars 1582 var konur Stefans instruktion för sitt sändebud till Sverige vederbö ligen utfärdad. Bland svenskarna i Estland yppade sig ju vid samma tid allvarliga farhågor, att polackerna förehad något anslag mot denna landsända; den polske slottsherre på Pernau utmärkte sig framför andra genom att söka sa med de svenska gränsdistriktens bebyggare.[4]

* * *

[1] Pontus De la Gardie till konung Johan, Reval 16 mars 1582. Ko Handl. rör. ryska kriget 1570—1595.

[2] O. Herman till borgmästare och råd i Danzig, Riga 8 mars 158 Or. Acta intern. 1582, Staatsarch., Danzig.

[3] Dens. till des., Wilna 14 mars 1582. Or., *ib.* — Af Inventarium bref och acta i k. Johans skap får man upplysning om en skrifvelse a mars från drottning Anna till konung Johan: »Significat Regi Regina Po niæ Regem suum pacem cum Muscho constituisse, se autem et Sereniss ritum suum dolere, quod ipsius M:tas conditionibus pacis includi non potu veruntamen hoc fiat in posterum, difficile non erit R. eius M:ti, si cum s marito animis et sententiis congruerit.» — Det är svårt att afgöra, om det bref framburits af Alamanni eller, före hans ankomst, af någon annan bu bärare.

[4] P. De la Gardies nyss cit. bref af 16 mars.

Konung Stefans beslut att affärda en beskickning till 'erige förestafvades troligen framför allt af hans önskan t uttryckligen formulera och för närmaste vederbörande ımlägga sina anspråk på det svenska Estland, som ju en- ;t polsk traktattolkning innefattades i den ryske tsarens ıaste afträdelser. Däremot torde han knappast ha delat ssa sina tromäns förhoppningar, att han endast behöfde lgripa en dylik diplomatisk kupp för att förmå konung han att stillfärdigt öfverlåta en klenod som Narva till det ·er moskoviten, men ännu icke öfver Sverige triumferande ·len.[1] I sin instruktion för den utsedde legaten, hvilken r en i polsk tjänst upptagen italienare, Dominico Ala- ınni,[2] framställde konung Stefan sina fälttåg mot Ryssland som företagna uteslutande i syfte att fråntaga tsaren hans ättmätiga eröfringar i Estland och Livland. Och i an- ıtning till den polska tolkningen af Jam Zapolskijtraktaten fallde han sitt ombud att af konung Johan uttryckligen gära, att denne skulle till Polen återlämna den del af ssa eröfringar, särskildt Narva och Weissenstein, som han der krigets lopp, bakom polackernas rygg, hade gjort till ıa. Därjämte skulle Alamanni söka företräde äfven hos ottning Katarina och söka utverka hennes bistånd till nomdrifvandet af dessa polska kraf, hvarvid hon borde ·kas med utsikten, att hennes och hennes kunglige makes nningfordringar på Polen i så fall skulle kunna blifva till ısesidig belåtenhet uppgjorda.[3]

Sedan Alamanni redan anträdt resan från Riga till ·rige, mottog konung Stefan från sin svåger en skrifvelse, m synes ha innehållit beklaganden öfver Polens separat- litik och öfver dess livländska anspråk. Konung Stefan

[1] J. Piotrowski till A. Opalinski, Ludnik 14 apr. 1582 (Sprawy ·nne. s. 351): »... Gud gifve, att herr köksmästaren kunde genom prak- ·r därborta förskaffa oss Narva.»

[2] Denne, af en ansedd florentinsk släkt, hade år 1566 låtit naturalisera i Polen och snart fått rang af littauisk »stolnik» (kammarherre) och ·zlig »kuchmistrz» (köksmästare, liksom stolnik ett af de gamla hof- ·ena). Han hade redan förut varit i Sverige såsom deltagare i Jan af ·zyns ambassad, hvilken år 1561 sändts att underhandla om giftermål ·lan hertig Johan och prinsessan Katarina.

[3] Instruktionens innehåll angifvet efter det korta referatet i Sprawy ·tne. s. 353, n. 1. I fråga om dess detaljer får man tills vidare söka upp- ·ng af Alamannis uppträdande under de senare förhandlingarnas gång. — ·truktionens innehåll återgifves också, med några bifogade reflexioner, af Piotrowski i bref till A. Opalinski, Wilna 15 maj 1582 (*ib.*, s. 355 ff.).

häfdade i sitt svar Polens rätt att utan rådfrågningar up göra sina mellanhafvanden med Ryssland, och han bänvisa för öfrigt beträffande sin ståndpunkt till de budskap, so hans legat skulle medföra till Sverige.[1]

Alamanni ställde sin resa öfver Reval, där han af he Pontus förságs med två pristaver, och därifrån sjövägen t Stockholm, dit han anlände 13 apr. 1582, sedan han åtsk ligt uppehållits genom snöväder och islossning. En, bu bärare, som han skickat i förväg med uppdrag att anhal om härbärge, kunde genast meddela sin herre, att konu Johan redan fått kännedom om arten af Alamannis uppdr och i sitt misshag ämnade hålla denne i fullkomlig afspär ning från omgifningen; den polske diplomaten fann i själf verket mycket snart, att han befann sig »i ett slags hederl fångenskap». Han blef dess angelägnare om snar audie och lät hos både konungen och drottningen anhålla om såda före påskhelgens ingång; för drottningen antydde han s önskan att helst erhålla enskildt företräde, då han till hen förde budskap från närskylda; samtidigt lät han ansöka o tillåtelse att få fira påsken med gudstjänst och nattvard gång. Konung Johan gaf härpå det beskedet, att Alaman först efter helgen skulle mottagas af honom såväl som drottningen; i fråga om påskfirandet tillät han på den senar förbön, att en svensk jesuit förrättade mässan till legate uppbyggelse, medan däremot alla polacker i hufvudstade både andliga och lekmän, måste förbinda sig att hvark muntligen eller skriftligen söka förbindelse med diploma härbärget. Alamanni lyckades trots allt att uppsnapp rykten om konung Johans stämning i de brännande fråg som snart skulle dryftas; han trodde Alamanni vara u sänd att förklara krig, om icke Estland afträddes, men ha vore besluten att icke afstå sina eröfringar; han förment böjd att öfver sommaren uppskjuta svaret på legatens a draganden för att vinna tid att hembära framgångar ell fred på den ryska sidan.

---

[1] »3 apr. 1582. Significat Stephanus Rex resolvisse se super eas res, quibus R. M:tas scribit, prius per suum nuntium idioque nunc non opus e pluribus ad eas respondere: solumodo hoc addit non videre se posse, cur i non liceat pacem cum Muscho constituere.» Inventarium på bref och a i k. Johans skåp.

Från första stund sökte den polske diplomaten att genom Stanyslaw Warszewicki vinna drottning Katarina för Polens sak och därefter utnyttja hennes inflytande hos konungen. Den jesuitiske hofpredikanten borde med framhållande af hennes härstamning från den berömliga jagellonska ätten söka utverka större bekvämligheter för hennes frändes ombud, men framför allt söka förmå henne att förorda Narvas afträdande, hvarigenom Sveriges och Polens härskare ånyo skulle komma på vänskaplig fot. Warszewicki försummade icke att utföra detta uppdrag, och drottningen öfverlade verkligen med sin gemål i dessa frågor, men tills vidare afhördes intet gunstigt besked. Måhända var det dock på grund af drottningens föreställningar, som konung Johan kort därefter (17 apr.) skickade sekreteraren Per Rasmusson[1] till den polske legaten för att höra sig för om hans välbefinnande och anställa pristaver »till hans bekvämlighet». Men ett uttryck af missaktning låg dock i konungens samtidigt framställda förslag, att Alamanni genom sekreterarens förmedling skulle andraga sina ärenden till konungen och drottningen. Den polske legaten mottog pristaverna något sötsurt »såsom en hedersvakt», hvilken han förmodligen anade vara satt att spionera på honom, men han anhöll bestämdt om en snar personlig audiens hos konungen, hvars beviljande också kunde ligga i dennes eget intresse. Konung Johan gjorde sig dock ingen brådska; den 19 april fick legaten det beskedet, att konungen de närmaste dagarna ville vara befriad från alla dylika bestyr och ägna sig åt jaktens nöjen; han ville dock åtminstone den 23 april, påföljande måndag, bevilja den begärda audiensen. Han sades afvakta ankomsten af åtskilliga herrar, som han hade efterskickat,[2] bland andra äfven Pontus De la Gardie, som hvarje dag kunde väntas till hufvudstaden.

[1] Denne är tydligen afsedd med beteckningen »Piotr Crapnusa syna Brum». Jfr Edén, Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden, s. 206 f., där man finner sekreterarelängder från 1578 och 1584.

[2] Samma dag som Alamanni anländt till Stockholm (13 apr.) hade konung Johan ditkallat Ture Bielke, drottningens hofmästare: » . . . Vij vele eder icke förhålle, Ture Biällke, att Kongen i Pålens uttskickede sändningebud är nu såsom i dagh hijtt till Stockholm ankommit, och äffter vij achtte med thet förste städie för:de sändebudh till förhör, upå thet vij måge förnimme hans värff och theräffter rätte våre saker och vij på same tijd gärne vele hafve någre våre gode männ aff adelenn såväl uthan som innen rådz här hoos oss tillstädes, dherföre är härmed vår villie och be-

Redan den 22 april blef emellertid legaten afhämtad i sitt härbärge af herr Krister Klasson (Horn)[1] och på en präktigt sirad häst förd till slottet; han passerade genom ett par af hoftjänare, drabanter och borgare fyllda salar, därvid hälsad af hofmarskalken herr Gustaf Banér,[2] och infördes till sist i konungens enskilda gemak, där denne mottog honom, omgifven af trenne herrar. Då legaten öfverlämnade sitt kreditivbref, blottade konungen sitt hufvud, men antvardade brefvet oläst till hofmarskalken; därefter bad han Alamanni i nästan uppbragt ton att framställa sina andraganden. Dennes senare relation ger en färgrik bild af det nu följande märkliga meningsutbytet, under hvilket konung Johan med vidlyftiga historiska deduktioner eller i korta, hetsiga repliker häfdade Sveriges rätt till det transmarina välde, som hans broder grundlagt och han själf försvarat och utvidgat:

»När jag kom till den punkten i mitt andragande, att E. M:t genom pater Goslickis beskickning häfdat sin rätt till hela provinsen Livland,[3] lät mig konungen icke fortsätta, utan genmälte häftigt: Det är osanning. — Jag svarade: Jag kommer dock i håg, hvad min kunglige herre befallt mig andraga. — Konungen återtog: Han har aldrig häfdat en sådan rätt. — Då jag i mitt fortsatta anförande kom till den punkten, att hans fältherre intagit E. M:t tillhöriga hus och därför anmanats att icke befatta sig med E. M:ts egendom, och då jag erinrade honom, att den ryske legaten i Wilna afstått hela Livland utom Narva och tre andra små hus,[4] så utbrast konungen åter med stor våldsamhet, liksom gnisslande tänderna och med handen på värjan: »Hvad ryssen afstod, därtill hade han ingen rätt; och hvad äger då konungen, din herre, för rätt därtill? Vi veta dock, hur långt ordensherrarnas myndighet sträckte sig, hvad de förmådde gifva och hvad de icke förmådde gifva.» Och då de gifvit sig till konung Johan, hade Narva varit i ryssarnas händer, och

falning, att I med thet förste begiffue eder hijtt till oss, så lagendes edre saker, att I motte vare här tillstädes innen näste söndag äffter påschedagh nu tillkommendes. Dherföre vij och någre flere aff för:de våre gode männ, som här närmest för handen äre, till för:de tijd hijt hafue förskriffue latit...» (Or., Johan III:s konc.)

[1] »Kristin Clausow syn.»

[2] »Pan Marszalek.»

[3] Se ofvan s. 72 f.

[4] I maj 1581, då konung Stefan uppehöll sig i Wilna, hade verkligen tsar Ivan, genom en dit affärdad stor ambassad, erbjudit sig att till Polen afstå sina anspråk på Livland, med undantag af Narva, Neuschloss, Neuhausen och Neumühlen, mot det att han återfinge åtminstone Velikie Luki och några andra gränsfästningar. En uppgörelse hade vid detta tillfälle synts möjlig, men just frågan om Narva hade utgjort stötestenen. Novodvorskij, s. 210 f.

konungen af Polen hade aldrig innehaft Narva, som konung Johan förvärfvat med krigets rätt; liksom den polske konungen fritt ägde taga allt hvad han kunde, så borde det också stå honom fritt att taga hvad han kunde: den som komme först, ägde den bästa rätten. Om han förmådde taga Dorpat, skulle han förvisso icke heller afstå det åt någon; och han visade tydligt, att hans tankar kretsade kring Dorpat. Jag tycktes hafva kommit för att förmå honom göra afträdelser, men däraf skulle blifva intet; hvarken till polackerna eller ens till det romerska riket ämnade han afstå något af sina besittningar i Livland. Det hade varit bättre, om jag stannat hos min kunglige herre och skött mina åligganden; konung Stefan hade för öfrigt hellre bort affärda en senator som sändebud; sådana rätter som de, hvilka jag komme med, smakade honom icke.[1] Konung Stefan och Polen hade rätteligen bort uppfylla hans billiga kraf och utgifva, hvad som tillkomme hans gemål och barn, men i stället gjorde de anspråk på något, som icke hörde dem till; visste vi då icke, hvad han gifvit i pris för Livland, där hans undersåtar ymnigt låtit sitt blod flyta och som han på inga villkor skulle afstå, bjöde man honom ock — han visste icke hvad.

Jag bad honom att vara tålmodig och låta mig andraga allt, hvad E. M:t pålagt mig. Han svarade: Jag aktar icke på det, du må säga, hvad du vill. — Och han bedyrade åter med många ord och med än större häftighet, att han icke ämnade afstå från Narva och öfriga hus, icke heller minsta by i Livland, ja, icke ens så mycket mark, som kunde täckas af en fot — och han stampade med foten mot golfvet. Han tillade: Må konungen, din herre, handla som honom lyster; jag har ju alltid rönt stor ovänskap af herrar polacker. De hafva städse uppträdt som fiender emot mig, både vid underhandlingarna i Stettin[2] och vid sina beskickningar; föraktande mig i sin uppblåsthet, hafva de sökt vinna öfvertaget öfver mig, men jag förmenar mig vara en fri konung och jämngod med deras. Och äfven vid detta tillfälle bevisar du mig icke de hedersbetygelser, som du borde bevisa mig; du gifver mig allenast titeln Ers Nåde, icke Ers Kungl. Majestät, liksom också tvenne andra polska sändebud tillförene gjort, antingen att skymfa mig eller af oförstånd. Men jag är af lika högt majestät som din konung.»

Efter en stunds tvistande om denna titelfråga, i hvilken konung Johans monarkiska självkänsla så karakteristiskt framträder, återfördes diskussionen till sin utgångspunkt, den polsk-ryska uppgörelsen och de polska anspråken på Estland. Alamanni sökte öfvertyga konung Johan, att både

[1] Anspelning på Alamannis polska hoftitel, köksmästare.

[2] Se t. ex. D. Schäfer, Geschichte von Dänemark, V (Gotha 1902), s. 192, där det på tal om underhandlingarna i Stettin heter: »Aber nun stellten sich die Polen, mit ihren livländischen Ansprüchen im Auge, keineswegs so schwedisch, wie man gedacht hatte.»

konung Stefan och Possevino gjort allt för att skaffa äfven Sverige fred med moskoviten, men att de svenska truppernas rörelser motverkat medlarnas oegennyttiga ansträngningar. Konung Johan ställde sig dock solidarisk med sin fältherre och utgöt sig åter i häftiga beskyllningar mot den polska politiken: vid stilleståndet i Jam Zapolskij hade man icke frågat efter hans intressen, ehuru tsarens fredsvillighet gent emot Polen egentligen berodde på den ryska skräcken för Sverige; polackerna hade därtill angripit svenskt område och föranledt blodsutgjutelse, ehuru de sedan kommit med tomma undflykter och framställt angriparna som en självrådig äfventyrarskara, hvilken konung Stefan ej förmått hålla tillbaka.[1] Redan tidigare hade konung Johan rönt bevis på polsk trolöshet: när konung Stefan en gång lofvat angripa Ryssland i samförstånd med Sverige, hade han i stället vändt sig mot Danzig, och efter slaget vid Wenden hade han ånyo gäckat svenska förhoppningar genom att trots högtidliga löften från polsk sida vägra utlämna något af det eröfrade artilleriet. Och man menade till sist, att konung Johan icke visste, hur polacker och ryssar i stilleståndet kommit öfverens om Narva: att de liksom skulle täfla om att först rycka det från Sveriges krona! — Den uppretade konungen utbreder sig därefter öfver polackernas lumpna försök att genom öfvertalning och hotelser förmå hans fältherre att förrädiskt öfverlämna Narva,[2] och i det han ånyo med våldsam energi häfdar sin rätt till Estland, låter han undfalla sig dunkla antydningar om maktmedel och anspråk, som kunde blifva farliga för det polsk-littauiska dubbelrikets härskare:

»Du har under din resa uttalat, att Livland tillhör en enda potentat,[3] men jag förmenar mig vara herre öfver den del af Livland, som jag innehafver, och liksom Gud satt kronan på mitt hufvud och hitintills låtit mig behålla den, så har han måhända

---

[1] Jfr ofvan s. 76. I Henr. Matssons där cit. bref af 26 jan. heter det, på tal om kosackernas öfvervåld på svenskt område och deras planer mot Narva: »... Och skall sådent theris ahnslagh icke hethes vare stemplet aff the Påler, uthan att the aff sigh sielffve såden motvillighet giordt haffve. effter the icke ähre undergiffne något regementhe. Sådent haffver förne capiten Lorentz [Cagnoli] förfaredt och migh berättedt ...»

[2] Syftar tydligen på Weiers och Konarskis beskickning till herr Pontus jan.—febr. 1582; se ofvan s. 81 f.

[3] Om sådana uttalanden af Alamanni, från hans synpunkt högst naturliga, saknas för öfrigt närmare underrättelser.

bestämt åt mig ett herradöme icke blott i Livland, utan ock i Ryssland, där jag redan har underlagt mig hundra mil af ryskt land. Den moskovitiske storfursten har dräpt sin son;[1] ovisst är, om han själf är i lifvet, och hans andre son bekymrar sig endast om kyrkklockor och klockringning;[2] om moskoviten vill sluta fred med mig, måste han afstå lika mycket till mig, som han afstått till Polens konung. — I talen om mindre viktiga ting, jag skall tala om viktigare: mina söner äro Littauens arfvingar, och hvem vet, hvarthän det kan komma oss emellan? Sigismund August brukade titeln herre och arfvinge till Littauen, och Littauen har ingalunda rätt till fritt konungaval, ity att det är ett arfrike. — Du bör därför utan dröjsmål förklara, om du kommit för att bringa mig en krigsförklaring; i så fall skall jag vara redo om två veckor; tsaren aktar jag icke stort; herrar polacker fruktar jag icke och står icke under deras domvärjo, utan jag har ett eget konungarike och är en oafhängig konung. Jag vill allenast veta, om du kommit för att båda krig.»

Det är högst märkligt att finna konung Johan på detta sätt framställa ett rättsanspråk på Littauen för sina på mödernet från Jagellonerna stammande arfvingars räkning. Detta anspråk innebar i själfva verket ett underkännande af det polsk-littauiska dubbelrikets bestående grundlag, den år 1569 afslutna unionen i Lublin, hvilken bekräftat konung Sigismund Augusts afsägelse af arfsrätten till Littauen och för all framtid stadgat gemensamt konungaval för de båda brödrarikena. Konung Johan formulerade icke inför Alamanni någon uttrycklig protest mot denna grundlag och hans uttalade anspråk kunde framstå som en i diskussionens hetta tillgripen retorisk fras utan allvarlig innebörd, om han icke vid andra tillfällen (såsom år 1585) verkligen hade bestridt både konung Sigismund Augusts rätt att nedlägga sin arfsrätt till Littauen och unionsaktens uttolkande såsom ett uttryck för det littauiska folkets verkliga önskningar. Det är också bekant, att han lät sin son Sigismund antaga titeln af arfvinge till Littauen och att denna usurpation gaf anledning till polska klagomål.[3] — Alamanni synes

---

[1] Som bekant hade tsaren i nov. 1581 slagit ihjäl sin son Ivan. Se t. ex. Waliszewski, Ivan le Terrible (Paris 1904), s. 501 f.

[2] Feodor Ivanovitj (sedermera, 1584—1598, Rysslands tsar) hängaf sig som bekant åt den mani, som konung Johan antyder. Se t. ex. Waliszewski, La crise révolutionnaire (Paris 1906), kap. I: Un idiot sur le trône.

[3] Se konung Johans instruktion och memorial för sändebuden till Polen (Klas Tott m. fl.) Stockholm 18 juli 1585 (or., Polonica, Förhandl. 1562—1600; tryckt hos Örnhielm, Vita ... Ponti De la Gardie, Leipzig 1690, s. 199 ff.). Det heter i memorialet: » ... Quod ad titulum hæreditatis in

emellertid ha aktat onödigt att vid detta tillfälle genom en protest mot konung Johans framkastade anspråk ytterligare uppegga dennes vrede. På konungens direkta fråga, om han kommit för att nedlägga en krigsförklaring, svarade han med en försäkran, att hans kunglige herre i all vänskap önskat framlägga sina billiga kraf för att få dessa erkända; ett krig innebure alltid oöfverskådliga vanskligheter, och i detta fall kunde det lätteligen undvikas, om blott konung Johan som en vis och kristlig potentat ville afhandla tvistemålet i saktmodig sinnesstämning. Men han hade djärfheten att omedelbart därefter påminna konungen, huru denne som hertig i ännu påvisliga bref hade tadlat konung Eriks besittningstagande af Reval, och då han därvid frånkänt sin broder alla rättsanspråk på Estland, kunde han icke nu för egen räkning göra några sådana gällande.[1] Konung Johan mötte icke detta anfall med något försök att bestrida själfva sakförhållandet; han förklarade dessa bref såsom tillkomna i hans ungdom och under intryck af det nyss stiftade svågerlaget mellan honom och Sigismund August. Men han framhöll, att Reval frivilligt gifvit sig under Sverige och svurit konung Erik trohet, och han påminte, hurusom furst Radziwills intriger i syfte att vinna staden för Polen korsats af Sveriges lyckade kupp att taga den herrelösa tyska soldatesken i sin tjänst.[2]

Konung Johan sporde därefter legaten, hvad han hade att erbjuda som kompensation för det åtrådda Narva, men han skyndade att betaga denna fråga hvarje sken af vän-

magnum Ducatum Lithuaniæ attinet, quem Ser:mus Princeps Sigismundus regnorum et principatuum nostrorum proximus hæres et futurus Rex, filius noster charissimus, iustissime gestat, demonstrabunt Polonis legati nostri non esse quod id merito ægre ferant, cum non licuerit Ser:mo regi Sigismundo Augusto illum Ducatum, qui a tot centenis annis Jagellonicæ familiæ hæreditarius erat, exclusis et non consentientibus propriis sororibus nepotibusque regno Poloniæ incorporare. Nam quod proximis ad charissimum filium nostrum literis eius Ducatus hæreditariam successionem eludere conati sint Poloni, asserentes magnos Duces Lithuaniæ magis voluntate populorum quam iure hæreditario iis gentibus imperasse, id non absurdum solum, sed etiam ridiculum est ... Eam autem incorporationem, quam prætendunt, non omnium subditorum consensu et voluntate, sed quorundam malignitate et invidia facta esse ...»

[1] Några dylika bref synas icke vara kända, men hertig Johans förhållande till konung Erik och deras kända rivalitet i fråga om Estland göra dylika uttalanden mycket förklarliga.

[2] Se därom C. Annerstedt, Grundläggningen af svenska väldet i Livland 1558—1563 (Upsala 1868), s. 33—39.

skapligt tillmötesgående genom att ytterligare betona sin misstro till alla polska löften. I dylika ting hade för öfrigt icke Polens konung, utan dess riksdag det afgörande ordet: Alamanni kunde visserligen äga konungens fullmakt att underhandla, men han vore icke riksdagens förtroendeman, och hans utländska härkomst kunde i sin mån göra hans ställning vansklig. Med tydligt hån uttryckte konungen en förmodan, att det var några smycken och prunksaker, som man ville bjuda honom i ersättning för Narva; en gång förut hade han genom Anders Lorichs[1] mottagit anbud om en stor penningsumma i utbyte mot Reval — men dessa penningar hade han redan förut haft att fordra för sin gemåls räkning, polackerna hade velat taga köpeskillingen för Reval ur hans egen pung!

Alamanni mötte konung Johans sarkasmer med en högdragen förklaring, att hans kunglige herre icke handlade med smycken och klenoder som en vanlig månglare — men den diplomatiska diskussionen var redan ledd in på de båda konungarnas penningtransaktioner och arfvet efter drottning Bona, »de neapolitanska summorna», hvaraf konung Johan så ofta och ifrigt försökt indrifva sin gemåls andel. Konungen begagnade tillfället att högligen beklaga sig öfver det polska hofvets uppträdande i dessa frågor, hur han på tjugo års tid icke fått uppbära några inkomster af sina pantgods och hur man icke låtsat om Sigismund Augusts testamentsbestämmelser till drottning Katarinas fördel. Alamanni sökte blidka konungen med en förklaring, att det polska hofvet icke vore ovilligt hänskjuta dessa tvistefrågor till skiljedom af vänskapligt sinnade potentater eller till förhandling mellan fullmäktige från de båda rikena. Men konung Johan afböjde genast detta förslag med den invändningen, att hans fordringar vore oemotsägliga och att skiljedom sålunda icke vore på sin plats; för öfrigt hade han icke glömt de polske fullmäktiges uppträdande på kongressen i Stettin, där de beredt honom endast skada och smälek. Han betonade i detta sammanhang med stegrad bitterhet, hur han öfver hufvud aldrig rönt annat än ovänskap från polsk sida; vid ett tillfälle hade visserligen en del polacker velat erbjuda honom Polens krona, utan att han själf begärt ett nytt herradöme

[1] I relationen står: Henryk Lorich.

till det han ägde, men de hade icke förmått hindra den stora massan att falla kejsar Maximilian till.[1] Till sist upprepade han med starkt eftertryck den förklaring, som i diskussionen med Alamanni var hans säkra fotfäste: att han på inga villkor ämnade afstå sina besittningar i Estland, som vore mer värda än ett tiotal polska vojvodskap, och att han framför allt ämnade behålla Narva, hvilket med sitt utanverk Ivangorod vore hans rike till stort gagn och hvars bortgifvande skulle tillskynda honom stort ansvar äfven inför hans grannpotentater.[2]

På denna punkt i det diplomatiska meningsskiftet, då Alamanni fann alla sina argument maktlösa mot konungens obrutna ståndaktighet, ansåg han klokast att till denne öfverlämna en skriftlig sammanfattning af sin kunglige herres önskemål och förslag; han utbad sig som svar ett motsvarande skriftligt besked, därvid uppbyggligt ordande om Försynens makt att stifta frid och endräkt mellan människor och folk. Men konung Johan var icke i en sinnesstämning, som harmonierade med dessa försonliga betraktelser:

»Han mottog min skrift och öfverlämnade den till hofmarskalken, tilläggande, att han skulle genomläsa den; men hvarken med bön eller hot, hvarken med Salomos vishet eller Ciceros vältalighet skulle jag lyckas förleda eller öfvertala eller skrämma honom; af sina besittningar i Livland ville han intet afstå. Ingen konung hade dittills dristat föreskrifva honom på sätt som polackerna nu gjort, att han icke finge draga mot Pskov eller Novgorod, emedan de en gång skulle tillhört storfurstendömet Littauen. Men polackernas makt tålde icke lång pröfning; de hade fört krig allenast i tre år och redan förtröttats, medan åter konung Johan fört krig i hela tolf år. Man kunde icke veta, om icke Gud ville låta både Novgorod och Pskov komma i hans våld, och hans krigsfolk måste i hvarje fall söka på allt sätt slå tänderna ur munnen på fienden. — Han vände sig därefter till herr Charlinski, som med två andra herrar stod bakom mig, trädde mycket häftigt emot honom och utbrast: Polack, förstår du det italienska språket? — Herr Charlinski svarade: Ja, jag förstår det någorlunda. — Konungen genmälte: Det är godt, då skall du förtälja allt för din konung. I polacker menen i eder uppblåsta

[1] Konung Johan syftar tydligen på det polska konungavalet år 1575; som bekant kom därvid striden till sist att stå mellan kejsar Maximilian och Stefan Batori, men konung Johan hade dessförinnan haft sina förspråkare.

[2] Det är bekant, i hur hög grad alla makter, som bedrefvo handel i Östersjön, voro intresserade för sjöfarten på Narva.

högfärd, att vi äro harar, men vi äro icke edra grannar,[1] och det gifves ingen dödlig, allenast Gud själf, som är för mer än jag.»

Alamanni sökte ånyo med försonliga talesätt dämpa konung Johans vrede, men lät samtidigt som förut förstå, att Polen vid den önskvärda broderliga uppgörelsen tänkte på att vinna Livland; och som svar på konung Johans tal om krigisk uppgörelse dristade han sig påminna, hur moskoviten storordigt utmanat Polen till krig, men tuktats för sitt öfvermod af konung Stefan, som i detta fall varit ett Herrens redskap. Konung Johan lät sig dock intet bekomma; han upprepade, att han icke ville afstå sina estländska besittningar ens för det myckna guld, som kejsaren och riket skulle kunna bjuda honom; han nedlade icke sin rätt att vid tillfälle göra sina kraf mot Polen fullt gällande och hölle sig tills vidare tillbörligt rustad för alla eventualiteter på den lifländska sidan.

Alamanni begärde till sist att blifva mottagen i audiens hos drottning Katarina, och konungen afslog icke denna anhållan; men han lät på förhand veta, att drottningen hvarken genom böner eller tårar skulle kunna omstämma honom i den livländska frågan. Då den polske diplomaten efter ytterligare ett par repliker tog afträde från audiensen, underlät konungen att blotta sitt hufvud — ett yttre tecken till hans onådiga sinnesstämning. Alamanni blef omedelbart af hofmarskalken förd till drottningen, till hvilken han öfverlämnade sitt kreditiv och därefter muntligen och skriftligen frambar sina kunglige herres budskap. Han bönföll henne att genom sitt inflytande mildra konung Johans vrede och att i sitt hjärtas godhet taga värfvet som medlerska mellan sin make och sin svåger; om den förre blott ville låta förmå sig att afstå Estland, skulle alla hans besvär mot polackerna snart blifva afhjälpta. — Drottning Katarina kände tydligen sin mellanställning som en svår och pinsam situation:

»Hon brast i gråt och sade: Herren Gud vet, hvad jag lider och hur djupt jag sörjer öfver att det icke råder enighet och kärlek mellan de båda konungarna; men konungen, min herre och make, känner sig förfördelad icke blott därigenom, att han icke blifvit innesluten i freden med Ryssland, utan också därigenom, att man från polsk sida icke sökt vänlig uppgörelse med honom.»

[1] Texten, i denna punkt svårtydd, är möjligen korrumperad.

Gent emot dessa anklagelser sökte Alamanni göra troligt, att skulden till misshälligheterna icke låge hos polackerna, utan hos den svenske fältherren, och till bevis härpå öfverlämnade han kopior af vissa bref, som växlats mellan Pontus De la Gardie och de polska befallningsmännen. Men ehuru han i de senares uttalanden kunde påvisa vackert klingande erbjudanden om evigt förbund mellan rikena, ville drottningen icke däri se annat än ihåliga fraser, som aldrig motsvarades af deras senare handlingssätt. Hon upprepade sina önskningar om fred och endräkt mellan rikena, men lät upprördt förstå, att konungen vore döf för alla föreställningar från hennes sida och måhända icke skulle sörja, om hon af sina bekymmer bragtes i grafven.

Efter de båda sålunda förlupna audienserna inträdde ett afbrott i de diplomatiska förhandlingarna, hvarunder Alamanni skriftligen uppehöll förbindelsen med Warszewicki och sökte förma denne att använda sitt inflytande hos drottningen till den goda sakens befrämjande. Konung Johan fann lämpligt att åt några riksråd och sekreterare öfverlåta de följande underhandlingarna med Alamanni, och den 25 april fick denne tillfälle att i en sal på slottet fortsätta de diplomatiska trätorna med dessa. Från svensk sida framlades därvid i fem artiklar konung Johans besvär och önskemål, och den livländska frågan blef därefter dryftad i hela sitt sammanhang. Det är intressant att finna, hur de svenska underhandlarna därvid som stöd för konungens ståndpunkt åberopa också *ständernas* auktoritet:[1] äfven för det otänkbara fall att konung Johan ville gifva efter ifråga om Narvas afträdande, skulle dessa aldrig vara med om att afhända riket en besittning, för hvars skull det pålagt sig så stora bördor och ådragit sig både den danske konungens och andra potentaters fiendskap; i åtta år hade Sverige

[1] Man jämföre en punkt i hertig Karls cit. betänkande af 13 juli: »... Men H. F. N:s meeningh är, at man vil haale och fördröije medh saaken och giffue före, att effter Sverigis Crone haffuer latidt så myckit bekåste sigh på Liffland til att förfäcktet och försvaret nu i monge åhr moot Ryssens fiendtlige ahngreep theröffuer och så mong erlig svensk man haffver våget lijff och leffuerne och måst spute hierteblodh, thet förthenskuld K. M. icke så hastigt kan giffue fulkomblig svar på Kongens i Polns begären, förr än H. K. M. haffuer medh Rigsens Ständer berådslagit och sigh medh them therom fulkombligen beslutet. Szå kan och hvar rättvijs man icke säye vare rätt, att Sverigis Crone skal träde ifrå en så merckelig landzortt och vette sigh plat inthet til theremot vederlag igen...»

nämligen hindrat sjöfarten på Narva.[1] Emot de af Alamanni ånyo framkastade polska insinuationerna, att svenskarnas framgångar i Estland betingats mindre af verkliga segrar än af listiga och hänsynslösa machinationer, häfdade de svenska ombuden med förtrytelse, att Sveriges eröfringar endast berodde på de svenska vapnens skärpa. De förklarade också i harmsna ordalag, att ingen kristen potentat någonsin lidit en sådan skymf som Sveriges konung, då den polske hetmanen ville förbjuda hans krigsfolk vägen in på Pskovs område, såsom hörde detta rätteligen Littauen till; det hade för öfrigt varit en förmätenhet af hetmanen att på sådant sätt inblanda sig i de båda konungarnas rådslag. Polackerna hade öfver hufvud alltid visat sig otacksamma; konung Johan hade en gång för deras skull kastats i fängelse af sin broder, men de hade å sin sida aldrig afstått så mycket som en sadlad häst för hans räkning. De svenska ombuden begärde slutligen förklaring öfver ett uttryck i det budskap, som Alamanni öfverlämnat å sin kunglige herres vägnar: att nämligen denne förbehölle sig att afgöra, huru han i sista hand ville häfda sina intressen. — Den polske legaten svarade, att detta uttryck i sig själft vore klart och att konung Stefan icke kunde vara likgiltig för en kränkning af sin rätt. Han framlade därefter i skriftlig formulering det väsentliga polska krafvet, sådant det i sin nakna oblyghet lydde: att Sverige skulle till Polen afstå sina besittningar i Estland, framför allt Narva och Reval, men att konung Stefan i utbyte skulle gälda konung Johans och hans gemåls utestående fordringar på Polen; de båda rikenas mellanhafvanden skulle slutgiltigt uppgöras af särskildt utsedda kommissarier, men konung Johan skulle utlofva åtminstone Narvas afträdande äfven för det fall att kommissariernas underhandlingar icke ledde till uppgörelse. — Sedan Alamanni sålunda formulerat det polska förslaget, blefvo förhandlingarna uppskjutna till en följande dag. Men innan den polske legaten aflägsnade sig, synes han haft ett mer privat meningsutbyte med sekreteraren Per Rasmusson, hvarvid denne något uppehöll sig vid Stettintraktatens bestäm-

[1] Redan 1571 hade Johan III, trots Stettintraktatens bestämmelse, förbjudit den Ryssland gynnande handeln på Narva. Se därom t. ex. Schäfer, Geschichte von Dänemark, V, s. 202 f.

melser om Livland och påminte om den högtidliga protest-tion, som kejsarens ombud afgifvit rörande det romersk rikets anspråk på denna landsända. Och han betonade sä skildt, att de polska fredskommissarierna undertecknat e traktat, som inneslöt detta kejserliga förbehåll, och att Sve riges konung i samma traktat förklarat sig villig att afst sin andel af Livland till kejsaren, när han finge sina krig kostnader ersatta.[1] Samtidigt med att Per Rasmusson så lunda sökte liksom neutralisera Polens livländska anspråk genom kejsarens — detta i enlighet med konung Johan eget föredöme och den svenska diplomatins ofta försökt taktik — kunde han meddela den polske legaten underrät telser från Ryssland, hvilka måste tyckas lyckobådande fö Sverige i dess kraftmätning med detta rike. Tsar Ivan hette vara afliden eller åtminstone störtad från tronen af sto männen; hela Moskva sades vara i uppror.[2]

Konung Johan och hans rådgifvare synas vid denn punkt i förhandlingarna ha önskat uttryckligen göra klar för Alamanni, att Sverige icke fruktade krig eller krigshot liksom det öfver hufvud icke ämnade gifva efter för någon sort påtryckning. Och de svenska kommissarierna synas därfö (den 27 april) ha låtit till Alamanni öfverlämna ett skriftlig budskap, i hvilket de formligen föreslogo, att de båda rike-nas tvistemål skulle slitas genom väpnad uppgörelse. Föl-jande dag erhöll den polske legaten ett meddelande från Warszewicki, att drottning Katarina misströstade om en fredlig lösning; konung Johan hade icke velat höra ett ord om eftergifvenhet i fråga om Livland. Alamanni skyndade att anhålla hos drottningen om en ny audiens, men erhöll det nedslående beskedet, att en sådan skulle intet gagna, efter som hon i intet kunde vara honom till hjälp. Och genom Warszewicki fick den polske legaten samtidigt veta, att konung Johan inför riksens ständer skulle ha betecknat de två sista årens eröfringar i Livland såsom likvärdiga med hela det gamla Sveriges jord och att han häfdade sin rätt till den nya besittningen äfven genom den titel han antagit *in Livonia et parte Moschoviæ princeps.*

---

[1] Se Sverges Traktater IV (Stockholm 1888), ss. 432 ff., 442 ff.
[2] Dylika rykten spridde sig mer än en gång under tsar Ivans regering

Under tiden hade Alamanni tillsändt de svenska kommissarierna ett skriftligt svar på deras förslag att låta tvisten slitas genom väpnad uppgörelse; ingenting är emellertid bekant om detta svars formulering. Warszewicki hade på sitt håll gjort ännu ett försök att vinna något genom intervention af drottningen hos konung Johan, men utgången blef föga trösterik: konungen ville fortfarande icke höra talas om eftergifter i Estland, han betonade i stället sina egna besvär mot Polen och lät förstå, att den välske köksmästarens rätter icke smakade honom. Han uttryckte också med skärpa sin förhoppning, att Alamanni icke vidare skulle besvära drottningen med böner eller hotelser, och tog sig samtidigt anledning förklara, att han i händelse af krigisk uppgörelse ingalunda ämnade låta denna begränsas till en kamp om Narva, utan ville föra kriget öfver hela linien.

Sedan Alamanni den 1 maj i sitt härbärge fått mottaga Warszewicki och af denne fått ytterligare bekräftelse på ställningens hopplöshet, vände han sig följande dag till konungen med en skrifvelse, som sammanfattade de definitiva anbud och kraf han framställt och dessutom innehöll en protest mot vissa af konungens utlåtelser. Samtidigt anhöll han, i egenskap af det jagellonska husets tjänare, om förnyad audiens hos konungen och bilade också en liknande anhållan till drottningen, oförseglad och afsedd att läsas äfven af konung Johan. Denne afslog Alamannis begäran om audiens, men förvägrade honom icke att än en gång personligen delgifva drottning Katarina sina önskningar och bekymmer.

Drottningen mottog legaten följande dag (den 3 maj), denna gång i närvaro af sin son och dotter, men mötte från början hans andraganden, som i intet skilde sig från hans föregående, med bittra betraktelser öfver polackernas städse visade brist på tillmötesgående. Medan hon suttit i fängelse, hade hon icke sport hjälp eller deltagande vare sig från sin broders sida eller öfver hufvud från Polen, där man tycktes alldeles hafva glömt hennes härstamning från den om landet så förtjänta jagellonska ätten. Och efter Sigismund Augusts död hade hon blifvit än sämre behandlad af konung Stefan och polackerna, hvilkas anbud om vänskaplig uppgörelse med henne och hennes kunglige make

visat sig vara allenast spegelfäkterier. Alamanni svarad på dessa förebråelser med en utläggning af de svårigheter som konung Stefan efter sin tronbestigning haft att öfver vinna: han hade först måst tukta ohörsamma undersåtar och därefter enligt sin ed sökt återvinna Livland, hvarvi kronans knappa inkomster måst hårdt anlitas och uppgörel sen med det svenska konungahuset skjutas i bakgrunden När han nu ändtligen fått tillfälle att räcka handen till en sådan uppgörelse, hade emellertid konung Johan behandla hans ombud på ett stötande sätt; till och med den rysk tsaren hade iakttagit långt höfligare former vid det till fälle, då han mottagit Polens krigsförklaring.[2] — Drottning Katarina invände, att polska sändebud tillförene aldrig haf att beklaga sig öfver sitt mottagande i Sverige, men Ala manni hade framburit krigshot och därigenom förskyll konungens visade kyla. Hon lofvade dock, efter en ny lång utläggning af Alamanni, att frambära hans klagomål och förklaringar till konungen, och det resignerade lugn, hvar med hon till sist tyckts åhöra den polske diplomatens svada var honom säkerligen en stor hugsvalelse efter konung Jo hans koleriska utbrott. Sedan audiensen afslutats, blef han emellertid af drottningens omgifning ansatt med besvärliga frågor angående konung Stefans förhållande till staden Riga ryktet hade fört till Sverige berättelser om hans onda an slag mot dess privilegier, hans ohöljda sträfvan att förtrycka dess protestantiska borgare och om den polska soldateskens tygellösa framfart på dess område, hvilket allt hade förmått det förskräckta Reval att hos konung Johan anhålla om fortfarande beskydd mot polska annexionsplaner. Alamanni svarade naturligtvis med de mest bestämda dementier, och han tillät sig därvid insinuera, att man från svenskt håll utspridt dessa rykten i syfte att hålla en antipolsk stämning vid makt i Reval.[3]

[1] Syftar på den väpnade uppgörelsen med Danzig 1576—77.

[2] Syftar tydligen på Waclaw Lopacinskis beskickning till tsar Ivan och hans mottagande i juni 1579. Se t. ex. Sprawy wojenne, s. 1… och Novodvorskij, s. 90 ff., hvaraf dock framgår, att L. under tecken på onåd blef kvarhållen i Ryssland; en i dec. 1579 affärdad budbärare ble däremot behandlad med stor artighet af tsar Ivan — under intrycket af konung Stefans segrar.

[3] Bland bevarade skrifvelser från Reval till konung Johan (Livonica. Reval till K. M. 1578—1593) finnes icke någon med antydt innehåll från denna tid. I ett något senare bref (dat. 2 juni 1582) anhåller staden

Efter denna audiens hos konung Johan och drottningen tillbragte den polske diplomaten några dagar i sitt härbärge, besökt endast af den ständigt rörlige Warszewicki, som meddelade honom politiska nyheter och bestyrkte konungens fortfarande hetsiga sinnesstämning. Denne hade återigen yttrat, att han icke fruktade polackerna, äfven om de finge påräknad rysk hjälp i en krigisk uppgörelse med Sverige; däremot syntes han hysa farhågor, att Polen skulle lyckas draga in Danmark i en mot Sverige riktad koalition, och han sökte därför med all flit att skapa ett svenskt-danskt samförstånd.[1] Warszewicki menade emellertid, att hans verkliga maktmedel vore rätt obetydliga i förhållande till hans stortalighet, äfven om han på grund af sin öfverlägsenhet till sjös trodde sig blifva i stånd att blockera både Danzig och Riga. Den rörlige hofjesuiten hade också tillfälle att visa Alamanni en afskrift af ett i nov. 1581 dateradt bref från Possevino till konung Johan, hvilket syntes gifva vid handen, att den senare ännu vid denna tid icke varit omedgörlig i fråga om Livland, utan framför allt önskat fred med Ryssland och i sådant syfte begärt Possevinos bemedling hos kejsaren.[2]

Under tiden hade konung Johan ändtligen kunnat i sin hufvudstad hälsa den man, som på andra sidan Östersjön så eftertryckligt bevakat och stärkt hans maktställning mot

visserligen om konungens fortfarande beskydd, men afråder under mycken jämmer ett nytt krig med Polen (utan att beröra konung Stefans politik mot Riga): » . . . Dieweill aber dennoch I Kön. Mai:tt Reich unnd Lannde unnd wir ihre arme, getreue Unnderthane über alle Hoffnung unnd Zuvorsicht nicht allein auss dem Polnischen Frieden mitt dem Moscowieter gantz und alle geschlossen, sondern auch ein gemein Geschrey allenthalben ist, wie sich man auch die Polnischen Gesandten ohne Scheu offentlich hören unnd vornemen lassen, szoferne Ihre Kön. Mai:tt auch die Örter, Stedt unnd Vesten, so Ihre Kön. Mai:tt ihn diesem Lannde noch ihnne haben, nicht abtretten werden, das wier aus einem Kriege dardurch ihn den anndern gerathen unnd das Letzt mit unns erger dan das Erste werden solle, wie sie sich dhan auff den Grentzen bereidt unnachbarlich ertzeigen. Derwegen wir nicht unbillig im grossen Sorgen unnd Gefhar sitzen, bei ihrer Kön. Mai:tt dieses gewissen Grund zu erfharen auch zu Abwerung angedrauchter Gefhar umb Hülff, Schutz, Entsatz unnd Errettung unnderthenigst zu suchen unnsere Gesandten zu dieser armen Stadt grosisten Unngelegenheitt unnd Unvormugen dennoch nodtdrenglich abfertigen unnd Ihrer Kön. Mai:tt diemutichst besuchen müssen . . .»

[1] Om förhållandet mellan Sverige och Danmark vid denna tid se O. Söderqvist. Studier rör. förhåll. mellan Johan III och hertig Karl 1576—1582. Hist. Tidskr. 1904, s. 7 ff.

[2] Om ett bref från Possevino till konung Johan af 17 nov. 1581 se Hildebrand, sid. 21. Men huru Warszewicki af detta eller föregående bref kan draga ofvan antydda slutsatser, är svårt att förstå.

både polacker och moskoviter. Pontus De la Gardie l
anländt till Stockholm och genast fått uppdrag af konur
att ställa sin sakkunskap till tjänst vid de återstående un
handlingarna med Alamanni, hvarigenom han också sk
få tillfälle att mot de polska klagomålen försvara sitt ha
lingssätt som svensk fältherre. Han infann sig den 13
i legatens härbärge och försäkrade visserligen denne om
beredvillighet att verka för återställande af ett broder
samförstånd mellan de båda konungarna, men betonade s
tidigt, att konung Johan aldrig kunde tänkas villig att
stå sina besittningar i Estland; ett uppgifvande af d
skulle kunna uttydas såsom ett erkännande, att han
hade makt att försvara dem, och skulle sålunda lända ho
till stor smälek särskildt hos det tyska rikets furs
Städerna och adeln i Estland hade aldrig ställt sig i n
slags beroende af Polen, utan hållit sig till Sverige,
själfve kejsaren hade i sina mandat till livländarna,
samma gång han erkänt sin och rikets oförmåga att lä
dem nödigt bistånd mot moskoviten, ställt dem fritt a
stället ansöka om den svenske konungens skyddsheresk
Besittningen af Narva hade för Sverige blifvit ett oef
gifligt intresse, och icke heller det öfriga Estland ku
konung Johan släppa ur händerna, åtminstone så lä
kriget med ryssarna fortfor; efter det eventuella fredssl
kunde han däremot möjligen, af egen fri vilja, taga i öf
vägande, om han skulle kunna afstå detsamma till kon
Stefan mot fullständig ersättning för de stora kostna
som han på dess förvärfvande och försvar hade nedl
Men herr Pontus uttalade samtidigt sina tvifvel, huru
konung Stefan verkligen skulle se sig i stånd att erbjuda

[1] Jfr hertig Karls ungefär samtidiga uttalande (i hans cit. betänk
af 13 juli) om Erik XIV:s ingripande i Estland: » . . . Och endoch h
som Konungh Erich i then måthe lät göre hade skäl och rätt medh
althenstund han icke trängde sigh ther in, utan vardt tijt in i landet k
och foordret aff landzssens förnemste ständer, hvilcke då vore aff th
öffuerheet Hermesteren plat förlatne och hade theröffuer aff tvenne keys
Carl och Ferdinandus, förverffuet sigh keysserlige bulla, öpne breff och
stånd till att försee och förvette sigh om en skydzherre, thermedh och
riges konungh varder i samme breff uttryckligen nempd, föreslagen och t
tillathen att giffue sigh i handel medh och under hans beskydd, szå
likväl inthet vissere än at the Poler, om så elliest hände, at the fiendtl
kunde nagot uträtte i Liffland emot K. M:tt, ju skulle förebäre K. E
för:te handel . . .»

lylik skäligt tilltagen ersättning, och han lät därjämte förstå, att Sverige i en väpnad uppgörelse skulle ha de bättre utsikterna och särskildt skulle veta tillfoga Polen stort afbräck genom sin flotta, som kunde hota både Riga och Danzig. — På dessa erinringar svarade Alamanni, att utgången af ett krig alltid vore oviss och att herr Pontus icke i fävitsko borde med sina önskningar nedkalla det, utan i lugn hvila på sina lagrar; i fråga om Livland fann han det ovist af konung Johan att nedlägga stora omkostnader på bevarandet af en landsända, som sedan gammalt rätteligen hörde Polen till, och att sedan kräfva deras gäldande af dess laglige herre. — Följande dag aflade Alamanni besök hos den svenske fältherren för att öfverlämna en utförlig framställning af sina propositioner, och den diplomatiska diskussionen blef därvid återupptagen. Herr Pontus framlade därvid, dock utan att formligen uppträda som konungens ombud, ett förslag till lösande af de svensk-polska tvistefrågorna, hvilket alldeles ställde Alamannis föregående yrkanden på hufvudet. Konung Johan borde enligt detta förslag lämnas i okvald besittning af de områden i Estland, som han innehade, och därtill erhålla de återstående slott, som pantförskrifvits för hans lån till Sigismund August; i utbyte skulle han anse både denna fordran och sin gemåls arfsanspråk för slutgiltigt kvittade, och alla hinder skulle vara undanröjda för ett ständigt förbund mellan Sverige och Polen. Alamanni hade skäl att icke närmare inlåta sig på detta förslag, som därför icke blef föremål för någon ingående diskussion.

Det blef allt tydligare, att fortsatta underhandlingar icke skulle leda till något resultat, och då herr Pontus den 23 maj ånyo, åtföljd af trenne sekreterare, uppsökte Alamanni i hans härbärge, kunde han bringa denne det hugnesamma budskapet från konungen, att han inom de närmaste dagarna skulle erhålla sitt afsked. Herr Pontus utvecklade därefter ännu en gång konungens synpunkter på den livländska frågan; han häfdade de rättsanspråk på Reval och Estland, som denne öfvertagit af den danske konungen och af kejsaren, och han ville göra troligt, att konung Johan genom ett uppgifvande af sin ställning i Estland skulle ådraga sig dessa båda potentaters fiendskap. För misshälligheter-

nas biläggande borde i stället en svensk-polsk rådskommi
sion sammanträda i Estland, med uppdrag att skaffa fö
likning icke blott i den livländska frågan, utan angåen
alla ouppgjorda tvisteämnen. Herr Pontus upprepade i det
sammanhang, att den polske konungen nogsamt borde b
tänka sig, innan han började krig med Sverige, ty om u
gången af en kraftmätning till lands också kunde syn
oviss, skulle dock Sveriges öfverlägsenhet till sjöss allt
göra sig gällande; dess förbindelseväg öfver Östersjön ti
den omstridda landsändan vore också bekvämligare än Pole
förbindelser landvägen. Stämningen i Sverige vore lätt vu
nen för krig, och hvad finanserna anginge, hade konu
Johan redan visat sig kunna bära ett långvarigt örlig, uta
att han behöft taga sin tillflykt till förpantning af eg
land; hans tillgångar för anskaffande af legotrupper vo
för öfrigt många gånger större än konung Stefans. Me
ryssarna skulle konung Johan veta att på egen hand komm
till rätta; de vore redan mycket ifriga att vinna fred me
Sverige, men kunde icke hoppas att återfå sina förlorad
besittningar, med mindre de åtminstone erbjöde rundl
penningersättning och garanti mot framtida infall i Fi
land.

Under förhandlingarna med den polske diplomaten had
konung Johan alltjämt haft sin blick riktad på den politisk
ställningen ute i Europa, där en omkastning till Polen
nackdel alltid måste stärka hans egen ställning gent em
de polska krafven. Särskildt uppmärksamt iakttog han d
politiska oroscentrum, som den turkisk-tatariska makten vi
denna tid utgjorde, och han fick också erfara den hugnade
att (den 26 maj) genom en sekreterare kunna underrätt
Alamanni, hur enligt trovärdiga rykten tatarerna kastat si
öfver Podolien och att turkarna hotade Siebenbürgen, konun
Stefans eget hemland. Samtidigt fick den polske legate
mottaga ett nytt löfte att med det snaraste erhålla sitt a
sked, dock endast i form af en förseglad skrifvelse ti
konung Stefan; man afvaktade endast svar på ett budska
som Pontus De la Gardie sändt den senare från Reva
Alamanni gaf till känna sitt missnöje öfver att blifva b
traktad som en vanlig brefdragare, och konung Joha
ändrade också sitt beslut därhän, att den polske legate

skulle på vanligt sätt betros med ett skriftligt besked, af hvilket han själf kunde taga del. Men Alamanni fick genast nya bekymmer: man lät honom veta, att han icke hade att vänta någon högtidlig afskedsaudiens hos konung Johan och att denne ämnade besvara sin svågers njugghet i fråga om titlar genom att å sin sida göra liknande indragningar i hans egen titulatur. Han skyndade att protestera mot den sidvördnad, som man sålunda tycktes vilja bevisa både den polske konungen och hans ombud; han vände sig äfven till drottning Katarina med klagomål öfver att konungen icke syntes vilja medgifva honom öflig afskedsaudiens, men drottningen förklarade sig icke kunna inverka på sin gemåls beslut härutinnan. Äfven med Warszewicki rådgjorde han i denna sak, men lyckades icke utverka mer än att han skulle få mottaga sitt definitiva afsked på slottet af några därtill utsedda dignitärer och att han därefter skulle tillåtas att personligen taga farväl af konungen.

Den 26 maj 1582 fick Alamanni i enlighet därmed träda inför några på slottet församlade herrar, grefve Per Brahe, herr Ture Bielke, herr Pontus De la Gardie samt fyra sekreterare; herr Pontus förde därvid ordet å de öfrigas vägnar. Konungen hettes vara af andra angelägenheter förhindrad att personligen kungöra sin vilja, som den polske legaten för öfrigt i olika omgångar redan fått sig meddelad. Dennes affärdande hade blifvit så länge uppskjutet, emedan konungen velat invänta den budbärare, som från svensk sida sändts till konung Stefan i Riga; nu hade ändtligen denne budbärare återkommit och medfört underrättelse, att en ny polsk legat snart skulle anlända[1] och att konung Stefan rustade sig till ett fälttåg mot tatarerna. Efter dessa inledande förklaringar uppläste herr Pontus sin kunglige herres svarsbref till denne och utvecklade ytterligare dess argument för hans ombud. Konung Johan vore icke obenägen att tillmötesgå förslaget om en svensk-polsk förlikningskommission; han tänkte sig också möjligheten att i sista hand vädja till andra furstars skiljedom. Men han måste i hvarje fall häfda sin rätt till Estland, som han eröfrat från ryssarna och sedan utan återvändo försvarat; de polska

[1] Kr. Warszewicki, som i början af maj från Riga anträdt sin beskickningsresa.

anspråken vore därför fullkomligt orättmätiga. Sitt vänliga sinnelag mot Polen hade konung Johan lagt i dagen genom att omedelbart efter sin tronbestigning inställa den fejd, som då ännu påstod mellan rikena; dess smärtsammare måste det beröra honom, att dess konung nu tycktes vilja bestrida hans anspråk och förvägra honom hans rättmätiga titlar:

»Hans Maj:t förundrar sig, att den stormäktige konungen af Polen icke gifvit honom titel af kungligt majestät utan blott af furstlig höghet, då han dock är krönt och förlänt med en krona, lika väl som konungen af Polen, så mycket hellre som både påfven, den stormäktige kejsaren och andra konungar och furstar tilldelat honom denna titel i sina skrifvelser. Och det har Hans Maj:t befallt oss att säga Eders Härlighet, att han ingalunda är för mindre till sitt majestät än konungen af Polen, att ingen konung är sinnad tåla förklening af sitt anseende och att Hans Maj:t handlar rättvisligen genom att förvägra konungen af Polen samma titel, som denne icke velat tillerkänna honom.»

Efter framärande af denna kungliga hälsning öfvergick herr Pontus till en förklaring af konungens åskådning i den livländska frågan och af sitt eget handlingssätt som svensk fältherre och underhandlare. Han påminte, hur konung Stefan länge hade med lugn sett svenskarna göra eröfringar i Estland och äfven lyckönskat deras konung och deras fältherre till framgångarna; från Goslicki, den polske legaten till Sverige år 1579, hade hvarken herr Pontus eller någon annan försport någon protest mot deras uppträdande i Estland; han hade tvärtom framställt förslag om ett gemensamt svenskt-polskt angrepp mot ryssarna. Först på sistone hade man från polsk sida framträdt med dylika protester och samtidigt velat förbjuda svenskarna att antasta Novgorod eller Pskov, såsom båda rättsligen tillhörande den polsk-littauiska kronan — i själfva verket hade herr Pontus endast sändt en ströfkår åt detta håll för fredligt kunskapande. Omslaget i konungens uppträdande vore man å svensk sida böjd att tillskrifva mindre honom själf än vissa onda rådgifvare. I fråga om stilleståndet i Jam Zapolskij och polackernas påstådda nitälskan att därvid tillvarataga Sveriges intressen erinrade herr Pontus, hur han på Possevinos råd velat sända en representant till förhandlingsplatsen, men att denne af polackerna hindrats från att utföra sitt uppdrag och till och

med förmenats att skriftligen meddela sig med Possevino.[1] Herr Pontus slutade sin framställning med en påminnelse om Zamoyskis tvetydiga hållning vid tiden för Ivangorods eröfring af svenskarna, då man från polsk sida, trots svenska föreställningar, ingenting velat göra för att fasttaga en skara öfverlöpare, som därför lyckades uppnå ryssarnas läger.

Efter denna Pontus De la Gardies oration fick Alamanni tillfälle att å sin sida klaga öfver det sätt, hvarpå han under sin vistelse i Sverige blifvit behandlad, och öfver konungens vägran att personligen gifva honom afsked, en ära som annars bevisades alla kristna potentaters sändebud. Han fann nödigt att samtidigt betona, hurusom konung Stefans anspråk på Estland icke framställts på någon enskilds tillskyndelse, utan med hela senatens vetskap och efter mogen öfverläggning. Till svar lät man honom som förut höra, att konung Johan med rätta kunde vara förtörnad öfver de fordringar och hotelser, som Alamanni haft att frambära, men de svenska ombuden kunde samtidigt försäkra, att den svenska politiken alltjämt vore fredsvänlig och att konungen icke hade något emot en förlikningskommission, ehuru visserligen en väpnad uppgörelse skulle blifva mindre besvärlig för Sverige än för Polen och hos det vid krig vanda folket endast väcka ny offervillighet. — Till sist fick Alamanni mottaga det definitiva skriftliga svaret på sina andraganden, undertecknadt af Pontus De la Gardie, i hvilket den polske konungens titlar synas hafva blifvit på förut antydt sätt förkortade; själf ansåg han lämpligt att i utbyte till de svenska ombuden öfverlämna en protestation af innehåll, att konung Stefan icke öfvertoge något ansvar för ett eventuellt ryskt anfall på Sverige eller för de omkostnader, som konung Johan kunde framgent nedlägga på Narva. Han förklarade dessutom, att han icke vore pliktig frambära till sin kunglige herre ett budskap, i hvilket dennes rättmätiga titlar vore afkortade: han vore nämligen icke konung Johans, utan konung Stefans tropliktige tjänare; däremot vore han icke förhindrad att befordra en sluten skrifvelse, ehuru en dylik lika gärna kunde öfverlämnas genom en svensk budbärare.

[1] Episoden med Lorenzo Cagnoli: se sid. 76 f. och *bil. I.*

Följande dag blef slutligen den polske legaten kallad till afskedsaudiens hos konung Johan själf, som mottog honom i närvaro af två rådsherrar jämte Ture Bielke och Pontus De la Gardie. Alamanni framförde i korthet sin afskedshälsning; konung Johan nöjde sig icke med ett blott formellt besvarande af denna. Han gaf ännu en gång i hetsiga ordalag uttryck åt sin förvåning öfver att konung Stefan gjorde anspråk på hvad Sverige tillhörde, och han upprepade sin bestämda förklaring, att inga hotelser kunde förmå honom att afstå från land, som åsamkat honom och hans undersåtar stora offer af penningar och blod; han ville hellre dö än eftergifva något af sin kungliga värdighet. Han påminte därefter om Goslickis beskickning, som icke inneburit något häfdande af anspråk på Estland, och anspelade på konung Stefans bristande ordhållighet efter det aftalade förbundet mot Ryssland. Trots alla lidna oförrätter vore konung Johan dock icke obenägen att hänskjuta alla tvistefrågor till den föreslagna förlikningskommissionen, men han uttalade den förhoppningen, att man vid dessa blifvande förhandlingar skulle taga skälig hänsyn till drottning Katarina och hennes anspråk, som sedan tjugu år blifvit åsidosatta. Till sist upprepade han för eftertrycks skull återigen sin förklaring, att liksom han själf icke sträfvade efter att orättmätigt utvidga sin makt på någons bekostnad, så ville han icke heller själf erkänna någon annan som herre öfver sina handlingar och skulle veta hindra alla försök att genom våldsam påtryckning förmå honom till oskäliga eftergifter . . .

»Därefter vände han sig med sin vanliga häftighet till herr Charlinski, hvilken stod bakom mig, och sade till honom: Du polack, jag vet, att icke du, utan denne herre är legat, och jag förstår, att du kommit hit endast att skaffa nyheter. Hör därför och beakta väl mina ord, och eftersom du kanske icke rätt förstår mig, vill jag tala till dig pa tyska — därmed började han använda det tyska språket — ty om du vill, att jag skall tolka allt riktigt för dig, skall äfven därutinnan ske dig efter önskan. I ären högfärdiga, men hvarken genom hotelser eller förolämpningar kunnen I förskräcka oss, hvarken med turkars eller ungrares eller siebenbürgares eller littauers eller moskoviters hjälp kunnen I tillskynda oss något ondt. I sägen eder hafva så många hundra tusen ryttare — kommen blott med dem in under Stockholms murar, jag skall gärna vänta eder här, vi skola då se, om edra förolämpningar och hotelser hafva något med sig. Jag säger dig detta, på det du må framföra det till din

konung och öfriga polacker: att så länge Gud täckes låta hvila på mitt hufvud den krona, som han förlänt mig, skall jag icke till polackerna afstå något som helst af det mig tillhörer. I några mina skrifvelser har jag benämnt den polske konungen min broder, men han benämner icke oss sin broder i sina skrifvelser; och om han nu önskar mitt broderskap, må han behålla det; om han icke önskar det, skall han förlora det; må han handla efter eget skön, vi fråga icke därefter. Han förvägrar också oss och vår höga gemål våra rättmätiga titlar och erkänner henne icke som arfvinge till storfurstendömet Littauen, och slikt länder oss till förklening. Mån I därför veta, att min gemål är arfvinge till storfurstendömet Littauen och dotter till en polsk konung; denna titel har alltid tillförene gifvits henne, men nu förvägras den henne af konung Stefan. Framför allt detta till denne och öfrige polacker! Och om hädanefter polska sändebud vilja till oss öfverlämna bref, skrifna till min gemål, men icke innehållande hennes fullständiga titel, så vilja vi återskicka alla slika bref till Polen och vägra att emottaga sändebuden. I förmenen, att konungariket Sverige icke kan mäta sig med edert land, men I veten dock, att goterna en gång anföllo och ödelade Rom.[1] Jag håller före, att konungen af Polen föranledts till sitt uppträdande mot Sverige af någon sin rådgifvare, men jag vet ju å andra sidan, att han är hunnen till mogna år och i stånd att själf bedöma sitt handlingssätt. Men må han handla, som honom godt synes, vi fråga icke därefter, om han önskar broderligt samförstånd.»

Sedan Alamanni efter audiensens slut återkommit till sitt härbärge, mottog han, ännu under det färska intrycket af konungens vredgade utgjutelser, ett bud från herr Pontus De la Gardie, som frambar dennes beklagande öfver konungens oväntade vredesutbrott och hans förhoppning, att man ej skulle upptaga detta alltför illa. Och dagen därpå infann sig också Ture Bielke för att taga afsked och på samma gång förnya dessa ursäkter; konungens skaplynne vore sådant, att han, då han ansåg sig förolämpad, icke lade band på sina känslor af förtrytelse och att han såsom icke af naturen vältalig lätt toge sin tillflykt till hotelser och invektiv. Hans sista ord hade dock syftat åt vänlig uppgörelse med den polske konungen, och man hoppades från

[1] Hos Laur. Müller, fol. F, återfinnes detta yttrande, något utsmyckadt: »... Unnd frage hiermit den König zu Polen, ob er nie gelesen, dass die Cimbri und Gothi in Italiam gezogen, dasselb bezwungen, Rom zurstöret und dapfere Thaten gethan. Er sey noch derselben Völcker König, und zwar jenes sey nur ein particula regni gewesen, er hab aber von Gottes gnaden das gantze Reich innen. Und hette sein Volck das Hertz Gott lob noch, dass ihre Uranherrn gehabt ...»

svensk sida, att denne icke skulle afböja denna utväg, utan gå med på det föreslagna förlikningsmötet. Man skulle då kunna »med autentiska dokument» bevisa, att Sverige ägde lika goda rättsanspråk på Livland som någonsin Polen, och man vore öfvertygad, att förlikningsmännen skulle kunna finna utvägar att bevara båda potentaternas värdighet och intressen. Alamanni borde söka afstyra all öfverilning från konung Stefans sida, liksom de svenska rådsherrarna på sitt håll skulle söka blidka konung Johans vrede och i det längsta söka förebygga en ohjälplig brytning.

* * *

Om Alamannis afresa från Stockholm, sedan hans diplomatiska värf sålunda afslutats, är intet af vikt att tillägga; hans relation afbrytes i den bevarade handskriften med Ture Bielkes besök, och därefter följer en kopia af det redan på annat håll tryckta officiella svar, som han fick med sig tillbaka.[1] Han återvände öfver Danzig till Littauen och ankom den 16 juni 1582 till konung Stefans hof i Grodno. Charlinski hade skickats i förväg med ett första budskap om legatens hemresa.[2] Under Alamannis långa frånvaro hade man i ledande polska kretsar icke upphört att öfverlägga om det vanskliga mellanhafvandet med Sverige, och redan i början af maj hade konung Stefan sändt en ny legat, Krzysztof Warszewicki, till hofvet i Stockholm.[3] Om de olika åskådningar, som därvid gjorde sig gällande, och om de krigsrykten, som tidvis uppkommo under denna kritiska situation, kan man hämta intressanta upplysningar ur ett bref från staden Danzigs representant vid det polska hofvet till hans öfverhet:

». . . Der königliche Gesandte, welcher in Schweden geschickt worden, ist noch nit wiederkommen, undt soll in zwen Tagen der

[1] Sprawy wojenne, s. 383 f., E. E. von Mayer, Des Olmützer Bischofs Stanislaus Pawlowski Gesandtschaftsreisen nach Polen (Kremsier 1861), s. 24…

[2] Sprawy wojenne, s. 359. — O. Herman till borgm. och råd i Danzig, Grodno 16 juni 1582. (Or. Acta intern. 1582. Staatsarchiv, Danzig): ». . . Der königliche Gesandte soll aus Schweden auff Danzigk kommen sein undt heute dato alhie zu Grodno ankommen. Seiner Diener einer ist albereit vor ankommen mit einem verschlossenen Schreiben. Was es inhelt, wirdt noch in Geheimb gehalten, man achtet aber so viel, der Schwede werde das n… thun, was von unsserm König begeret worden. Noch möchten die Sachen auff fernere Tractaten verschoben werden . . .»

[3] Därom mera sid. 113 f.

Herr Christophorus Warsauitius wieder in Schweden, daselbst der Kon. Werden persuadiren, das sie die Narva und das übrig Liflandt abtrette oder aber des sich genzlich versehen, das sie mit zweien Potentaten zu kriegen haben werde. Alle verstendige undt erfarene Leut die rathen, man solle den Schweden zu Frieden lassen undt keinen Krieg wieder in anfangen undt sindt auch hierüber etliche consilia gestelt worden . . .[1] Man will sich aber nicht rathen lassen, sondern hatt allein die Persuasion, es sey dem Schweden nit möglich, wen sich die Polen mit dem Moschkouiter zugleich wieder den Schweden verbinden, sey ihme nit möglich Wiederstandt zu thun. Der schwedische Gesandt Caspar von Tissenhaussen hatt under anderm alhier gesagt, man muss es Gott befehlen, das der Kon. Werden von Schweden bey diesser gutten Gelegenheit also sollen von ihrem Fürnemen abgehalten werden, dan sie den Moschkouiter izt wol engstigen wolte. Wo die Polen dem Schweden mit Gewalt das seine abdringen wollen, muste er sehen, wie er sich mit dem Moschkouiter vertrage undt wolte alsdan den Polen stark genug sein. Sonsten ist es izo still zwischen dem Moschkouiterschen undt Schwedischen Krigsvolck undt sollen allerley tractationes sein.»[2]

Man trodde tydligen på polsk sida, att den ryska faran skulle stämma konung Johan för eftergifter; förbittringen och bekymren blefvo dess större, när Alamannis utförliga relation med ens afslöjade hans trotsigt fasta hållning i den livländska frågan. Saken befanns ha kommit i ett så farligt läge, att en rådssammankomst utlystes till början af juli, hvarvid konung Johans svar och möjligheten af krig blefvo

---

[1] Bland andra har staden Riga särskilda skäl att tillråda fred: «Die Rigischen selbst haben ein neues Exemplum angezogen, das vor 4 Jharen wegen eines schlechten Zwists die Schweden mit zwe Orlogschiffen in die Dhuna geruckt sindt undt bey 2.000 Man eilends auffs Landt geschickt, welche umb die Vorstadt viel Heusser, Speicher und Dörfer verbrandt haben; da die Entsazung von den Littawen und Polen kommen, haben die Schweden albereit ein gut Teil Lands kal gemacht undt sich wieder in die Orlogschiff begeben. Undt haben sich nachmals die Rigischen umb ein Summa Gelds mit dem Schweden müssen vertragen.» — Denna episod torde i själfva verket vara att förlägga till år 1576, icke till 1578. Det heter i ett bref från borgm. och råd i Riga till konung Johan 30 sept. 1576 (or., Livonica, Riga stad till K. M.): ». . . dass den 11. Julii negst verschienen E:r K. M. Aussliegere alhier in unser Haffen ankommen, bei nechttlicher Weill gegen anbrechenden Morgen zu Lande angefallen und der unseren Höffe und Güter, dass ahm Uffer des Dünstromes belegen und sie ablangen mügen, verbrandtt haben.»

[2] O. Herman till borgm. och råd i Danzig, Riga 16 juni 1582. Or. Staatsarch. Danzig. I ett något tidigare bref (dat. Wilna 19 maj 1582, or. ib.) heter det: »Der erste Gesandte in Schweden, der Herr Kuchmeister, ist noch nit wiederkommen, undt der Herr Warsawizki ist von Riga auch in Schweden abgefertiget: was sie verrichten werden, gibt die Zeit. Es lest sich ansehen, es werde ein neuer Krieg werden, weil man die Grenzen gegen dem schwedischen Teil in Liflandt je lenger je mer besezet.»

allvarligt diskuterade. Man hade då tillfälle att gifva luft åt sin misstämning mot den »omänsklige och hetsige» svenskekonungen, hvilken uppträdt mot Alamanni »rätt som en handtverkare» och visat ringaktning för det polsk-littauiska folket, till och med för dess höga senat. Skarpa ord sparades sålunda icke under öfverläggningarna, men resultatet kunde icke blifva något annat än att man hänsköt hela frågan till den riksdag, som skulle utskrifvas till början af okt. 1582; därmed hade man blifvit kvitt det tunga ansvaret och kunde till en början afvakta utgången af Warszewickis beskickning. Till republikens befallningsmän i Livland sändes emellertid allvarliga förmaningar, att de skulle vara på sin vakt mot ett svenskt öfverfall och särskildt skydda gränsfästningarna mot öfverrumpling.[1] Till belysning af den stämning, som behärskade senatssammankomsten, må för öfrigt ännu ett utdrag ur de danzigska agenternas rapporter anföras:

». . . Die Conuentio der littauischen Herren[2] ist nach dreien Tagen geendiget und ist fornhemliglichen wegen der Relation auss Schweden angestellet gewesen, welche dermassen geschaffen, das ihr viel alhie meinen, es müssen die Hundestage in Schweden ehr dan alhie regiren. Wass man dem Gesandten under dem Segel gegeben, dess übersende ich ein Abschrifft[3]; dass andere aber wass ihre Kön. Ma:tt mit dem Legaten thagteglichen geredet (wie er alle Tage, wass fürgelauffen, fleissig aufgezeichnet)[4] ist dermassen stoltz, aufgeblassen und trotzig, das es nicht genugsam zu schreiben. Ich wil mich befleisen, ob ich dasselbe noch von dem Herren Kuchmeister auch bekommen kan, den er sich sehr freundlich und wol forheldt . . . Es hatt zwar auff itzigem Reichstage post relationem rerum in Moscouia gestarum die Proposition sein sollen, wie man die Geistlikeit mit der Ritterschaft vortragen mochte, den sie propter decimas und anderer Sachen halben sehr zwistig, zum anderen[5] de modo electionis, si res ad interregnum rursus deuenerit. Dieweil aber die Antwordt dermassen auss Schweden einkommet, scheindt das man nicht viel anders alss de Liuonia handeln werde. Es ist Ihre Ma:tt auch willens, das responsum Suecicum an die Fürsten des Reichs

[1] Sprawy wojenne, s. 362.

[2] På en senatssammankomst i Grodno voro helt naturligt de littauiska senatorerna i majoritet, men äfven de polska voro vid detta tillfälle representerade (Sprawy wojenne, s. 362).

[3] Det som *bil. II* anförda brefvet.

[4] Alamannis i Sprawy wojenne, s. 362 ff. tryckta relation, som ligger till grund för min framställning af förhandlingarnas gång.

[5] Den segslitna frågan om tionden blef mycket riktigt föremål för behandling på riksdagen: A. Mosbach, Wiadomości do dziejów polskichz archiwum prowincyi szląskiéj (Breslau 1860), s. 186.

auf dem Reichstag zu senden, und sol der Her Koysche Bischoff deputiret sein, da sich Ihre Kön. Ma:tt beklagen wil der ungereimten und übermuttigen Anthwordt, und sindt ihr gar viel der Meinung, woferne es mitt dem Schweden zur Forgleichung kommet, das Ihre Kön. Ma:tt sich an den Tater machen werde . . .»[1]

Det är intressant att finna, hur man sålunda i Polen umgicks med planer att bringa den svensk-polska konflikten i Livland inför den tyska riksdagens forum samtidigt med att i Sverige hertig Karl tillrådde konungen att taga detta steg för att vinna ett moraliskt stöd mot de oblyga polska anspråken.[2] Båda de makter, som framför andra kämpade om arfvet efter den sprängda livländska ordensstaten, erkände i viss mån det romerska rikets rätt och plikt att hysa omsorg om denna landsändas öde, ehuru de icke tilltänkte kejsare och riksdag någon annan roll än en hög och opartisk domstols; dessas faktiska vanmakt inför Livlands olyckslöden var redan af historien fulltygad.[3]

* * *

Under afvaktan på Alamannis återkomst hade konung Stefan, såsom nämndt, affärdat ännu ett sändebud, den bekante Krzysztof Warszewicki, till sin svårhandterlige rival i Sverige. De få tillgängliga uppgifterna om Warszewickis beskickningsresa ha sammanställts af T Wierzbowski[4] och K. Hildebrand,[5] och jag har intet väsentligt ur obe-

[1] J. Thorbeck till borgm. och råd i Danzig, Grodno 7 juli 1582. Or. Acta intern. 1582. Staatsarch. Danzig. Något senare skrifver Peter Kostka, biskop af Kulm, till Martin Kromer (Lubavia 12 juli 1582. Or. Ups. Univ. bibl., H. 157): ». . . Ex aula nova certissima per Palatinum Culmensem expecto, qui e Knisinensibus nuptiis ad publicam Sueticæ legationis deliberationem fuit Grodnam euocatus. Perquam superbum autem ferunt et perquam contumeliosum Sueci responsum esse, ut verendum sit, ne id novam etiam armorum caussam præbeat . . .»

[2] Hertig Karls cit. betänkande af 13 juli 1582: ». . . Terföre, på thet K. M:ttz rätt och then stoore orätt Kongen i Poln tilbiuder må bliffue och så alment kunnogt utanrijkis, tyckes Hertig Carl ingen måtte vare orådh, att K. M:tt ville lathe afferdige een legation til then Rijkesdagh, som i Aussburg utschriffuen är, och ther besvärigzvijs medh sin rätte färge, doch alt medh godh skäl lathe utstryke Kongens i Polns förtreet och okynne och therhoos lathe förmelle, at hvar han bleffue altför mechtigh, skullet icke vare Romerske Rijket til båttnadt eller fordeel, efter han, som monge meene, skal haffue något hemligit förstånd med Turcken . . .»

[3] Jfr O. Hermans cit. uttalande af 11 febr. 1582 (sid. 81).

[4] Krzysztof Warszewicki, s. 103 ff.

[5] Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling, s. 36 ff.

aktade källor att tillägga. Om gången af hans förhand lingar med konung Johan och drottningen är ingentin närmare bekant; de voro säkerligen icke stort mer än et eko af de diplomatiska trätor, i hvilka Alamanni tidigar varit den ena parten. Det nya besked från det svensk hofvet, som han medförde till konung Stefan, bildade ick heller något nytt uppslag i den svensk-polska konflikten Ett visst intresse har drottning Katarinas svarsskrifvelse ty dess ton bär i sin mån vittne om stämningen vid de svenska hofvet, och den tjänar i sin helhet till bevis, at drottningen trots sin svåra mellanställning utan reservatio ställde sig vid sin kunglige gemåls sida, då det gällde at mot Polen häfda Sveriges rätt och intressen. Såväl henne som konung Johans svarsbref äro tryckta af Wierzbowski men (troligen i följd af dåliga handskrifter) på ett så brist fälligt sätt, att ett förnyadt publicerande synes vara på kalladt. De tryckas därför i detta sammanhang såsom *bi lagor* (*II—III*).

Slutligen anföres som *bilaga V* ett brefutdrag, som be lyser stämningen i Polen vid tiden för sammanträdandet af d landtdagar, som föregingo den till okt. 1582 utlysta riks dagen.[1] Konung Stefan hade till dessa kringsändt kopior af de svenska svarsbrefven, men åtminstone i fråga om e af dessa adelskonvent vet man med bestämdhet, att konun gens propositioner om »Suecicæ regis legatorum contemptus Narua, arces Liuoniæ» besvarades med den betänksamma vändningen: »consilio prius experiendum quam ad arma deueniendum».[2] På riksdagen kom detta ämne aldrig att blifva ordentligen behandladt, emedan den — under omstän digheter, som här måste förbigås — blef i förtid sprängd Det blef med tiden allt tydligare, att den lättupprörda szlachtan visserligen kunde känna sig förtretad öfver ko-

[1] Om de farhågor för ett krigsutbrott, som på många håll hystes, vittna också ett par uttalanden af Danzigs representanter vid det polska hofvet Det heter i ett bref från R. Moller, C. Lemke och H. Lemke till borgm. och råd i Danzig (Warschau 26 aug. 1582, or. Acta intern. 1582, Staatsar Danzig): »Aus eingelegter Abschrifft der Schwedischen Anthwordt, so durch den Herren Warsewitzki eingebracht, haben Eure Erbarn Würden zu ersehe wie gantz geferlichen die Hendel alda stehen.» Och något senare (Warsch 12 sept., or. *ib.*): »Man rüstet sich zum Reichstage, undt sindt die Judic von den Schwedischen Hendelen dermassen wunderlich, dass Gott woll zu bitten, damitte die Hendel nicht zur Weitleufftigkeit gerathen.»

[2] Mosbach, s. 182 f.

ıg Johans ohöfviska utlåtelser om Polen och dess härskare, a att dess ovilja mot krigets bördor äfven denna gång lle dämpa dess hetsiga själfkänsla.[1] Endast för Narvas ıll var den ännu icke sinnad att pålägga sig dryga gär- – och naturligtvis ännu mindre den »blodsskatt», som behölls till de hemsökelsens dagar, då kristenhetens för- r hotades af de »otrognas» horder.

[1] Om de rykten, som kommo öfver till svensk sida, vittnar ett bref konung Johan från Jöran Eriksson [Ulfsparre], Reval 2 okt. 1582 (Or., on., Stath. öfver Estland och Reval t. K. M.): ». . . Und gehet alhier Geschrei, dass die Littauwischen Stenden vor ihre Persoen gerne segen, zwischen E. Kon. May:tt und dem Konning zu Polen ein offentlicher gk sich erheben muchte, die Stende und Hern in Hochpolen aber sollen altig hirwidder streben und wollen mit nichten, dass ein Krig und Blutt- giessen zwischen beiden hoehn Konningreichen [und] Potentaten sich gen soltte.»

Bilagor.

I.

Lorenzo Cagnolis relation om sin beskickning till det polska lägret vid Pskov (jan. 1852).

(Koncept af annan hand än Cagnolis, troligen nedskrifvet efter hans muntliga framställning, på fyra fullskrifna sidor, möjligen oafslutadt, i *Uppsala Univ. bibl., E. 291.*)

1. Att han, [Zamoyski], effter som förbe:tt är, hadhe önsket. att han [Cagnoli] hade kommit, när Ko. M:tt' till Pålen var tilstedes. men effter sådent är[1] Kongens egen saak, såsom och att han inthet annet förmodde än fredh, derföre kunde han [Zamoyski] hvarcken till thett tilbudh, som Her Pontus och Ko. M:ttz till Sverigi krigsfolck hadhe latidt egenom honom [Cagnoli] tilseye, eller och the andre puncter inthet till svare, uthan gaff honom thet rådh, att han skulle personligen drage till Kongen och ahndrage samme värff.[2] Dochlickvell hadhe han [Zamoyski] svaret honom korttligen, att Kongen i Pålen hadhe giffvit befalning till sitt sitt sendebudh, thet the skulle göre theris besthe, att Kon. M:tt till Sverige motte bliffue indragett udi fridzfördraget, och tvifflede inthet, att effter the hadhe såden befalning, thet the fördenskuldh skulle sig therom beflijthe.

2. Hvadh grentzerne var berörende, therom hadhe han [Zamoyski] befalning aff Kon. i Pålen, att han så skulle bestelle, thet vilie och venskap mätte bliffve hållet, therom han och sitt beste ville göre. Dochlickvell för än han fick then befalning, hadhe the cassiaker och lösepartij bekommit then frijhet, att the motte röffve och rappe, hvar them syntes, derföre han och ingen hörsamhet hoss them hadhe, såsom och Kongen sielff thet them icke kunde förhindre. Och ther han hadhe vethet, att han hade skullet bliffue udi samme befalningh, thå hadhe han så velet bestelle, att samme löse partij skulle bliffvit affskaffet och bekommet sin[3] viss besoldning. Doch icke thes mindre ville han schriffue och giffue fulmacht några befalningzmän, som ligge på grentzen, huilcke skulle sådane lathe straffe och ahntaste.

3. Haffuer Cantzlern [Zamoyski] svaret om thet Owdowske slot, att effter thet han ännu låg för Pleskown och icke fulkomligen visste, huru thet sig kunde tildrage[4] med fridzfördraget, derföre vistthe han thertill inthet suar, uthan hadhe loffuet sig med thet förste att vele effter lägenheten giffue Her Pontus therom tilkenne.

---

[1] utstr.: war.
[2] utstr.: puncter.
[3] utstr.: en.
[4] utstr.: hadhe.

4. Om the Lijfflendzske befestninger, som Ko. M:tt till Sverige haffuer inbekommet, haffuer han latid sigh så lydhe och höre och sagt, att han icke viste, om han giorde vell eller ille, att han gaffve Capiten Lorentz tilkenne therom. Dochlickvell vill iag segie eder, att Rijkzens Rådh i Pålen icke är vell tilfridz thermed att Ko. M:tt till Sverige haffuer ahnfechtedt the befestninger i Lijfflandh, effter thet the Påler haffve taget sig thet krighet med Rydzen för allenest för Lijfflandz skull.

Till samme punct haffuer Capiten Lorentz svaret:

Att han vell kunde tro, thet Rijkzens Rådh i Pålen skulle icke vare vell tilfridz thermed, thet Ko. M:tt till Sverige hadhe ahnfechtedt och intagit the befestninger udi Lijfflandh för den orsaak skuldh, att effter thet Ko. M:tt i Pålen udi egen person var dragen för Pleskown och hans Kon. V. med Rijkzens Rådh icke anners hadhe meent än att the samme befestning skulle haffue inbekommit. Och ther så skedt hadhe, thå hade the Påler uthan tviffvel theregenom tvinged Rydzen at upgiffue och ahndrage them heele Lijfflandh. Men effter Gudh icke haffuer giffvit them lycke, derföre försågh han sigh till them, att the nu skulle bettre vare tilfridz och heller gerne see och lijdhe, att Kon. M:tt till Sverige haffuer samme[1] befestninger än att the skulle Rydzen tilhöre. Ty hvar Rydzen them hafft hadhe och på ingen sijde hadhe fruchtbarligen bliffuit uthrättedt, thå hadhe the Påler (effter the stå i handel medh honum om fredh) icke kunnet tvinge[2] och komme med honom till såden fredh, som the gerne velet hadhe. Men nu effter han så monge befestninger haffuer mist, derföre bliffuer han nu tvinget och förorsaket att göre såden fredh, som the Påler begäre, ty egenom then befestning Narffven är han mykit försvaget bliffven, effter thet att hans hele laudh ifrå[3] samme befestning bleff bespijset och bekommet tilförning.

Heruppå haffuer Canzeleren svaredt: theruppå må Kongen sielff svare.

Några dagher ther effther, sedhen Capiten Lorentz hade förstått, att legaterne icke vore therifrå stadde lengre än 24 mijll, derföre begärede han egenom Cantzlerens hoffmestere, att han motte drage till the Påliske legater och Posseuino, på thet att han motte[4] fått handle med them och begärett, att Ko. M:tt till Sverige icke motte bliffue uthsluten aff fridzfördraget; ändoch han icke någon befalning theropå hadhe aff Her Pontus, szå ville han lickvell på sin Herre och Konungz vegne sigh thet omack påtage.

Theropå haffver han två dagher bliffuit uphållen, förre än han fick svar, och på thet sidzste haffuer han inthet annet beskedh bekommit än att effter legaterne tilförenne var therom befalet, therföre giordes thet inthet behoff, att han tijtt drogs. Cantzlern hadhe och[5]

[1] utstr.: hade sa.
[2] utstr.: kome med.
[3] utstr.: aff then.
[4] utstr.: begäret och.
[5] utstr.: föregiffuit.

latidt giffue honom then beskeed, att han hade berådslaget med Rijkzens Rådh therom, men effter the sig icke fördristede sådent opåtage, derföre kunde han icke någon förlåff giffue. Seden Capiten Lorentz bleff förneket personligen tijtt[1] drage, begäredhe han, att honom till minste motte bliffue tilstadd att sände sin tiänere medh breff til Posseuino, huilckit breff han them ville vijsse hvadh thet inneholdt. Thetsamme[2] bleff honom och förvägret, ändoch han hemligen seden hadhe schriffuit Antonijo Posseuino till, men effter svar hadhe han icke kunnet bijde.

II.

Konung Johan III:s bref till konung Stefan. Upsala 8 juli 1582.

(Kopia bland *Polonica, Polska beskickningens i Stockholm memorial och noter 1582, 1673—1795.* A tergo är antecknadt: Suecus Regi Stephano de Livonia. Tryckt efter annan handskrift af Wierzbowski, Christophori Varsevicii Opuscula inedita (Warszawa 1883), s. 224 ff. Denna editions afvikande, mången gång vilseledande läsarter angifvas i noter [W.])

Exemplum literarum Regis Sueciæ ad Ser. Regem Poloniæ per Christopherum Varseuicium missarum.

Joannes III, Dei gratia Suecorum, Gottorum, Vandalorum[3] Rex, magnus[4] Princeps Finlandiæ, Careliæ, Ingriæ[5] et Soloniæ Ruthenorum Estoniæque[6] Dux etc., Ser:mo principi D. Stephano, eadem gratia Regi Poloniæ, Magno Duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masso[viæ], Samog[itiæ], nec non principi Transyluaniæ, affini nostro dilecto salutem atque bonitatis incrementum. Ser:me princeps, affinis dilecte. Quemadmodum Ser:tas Vestra per priorem legatum iniquissima a nobis ad minas usque postulauit, sic etiam ex hoc posteriori intelleximus Ser:tem Vestram in eodem proposito iniquissimo pertinaciter perseuerare. Quod merito satis mirari non possumus, cum illud non modo contra hoc, quod inter nos[7] est affinitatis vinculum, sed etiam contra omnem iustitiam et æquitatem atque merita nostra.[8] Petit enim a nobis Ser:tas Vestra ducatum Estoniæ, quem partim a Moscouitica tyrannide magnis cum sumptibus defendimus, partim etiam[9] ipsi hosti eripuimus quique iure ad neminem præter nos spectat. Quod si opus fuerit[10], diplomatibus de-

[1] utstr.: att.
[2] utstr.: breff.
[3] W.: Vandalorum etc.
[4] W.: Mangus.
[5] W.: Ingruæ.
[6] W.: Estoniæ Livorumque.
[7] W.: nobis.
[8] W.: nostra nobis accidat.
[9] W.: partim.
[10] W.: opus sit.

monstrari potest. Cum autem ex dictis legatis Ser:tas Vestra mentem nostram intelligere potest,[1] non ducimus necessarium illud hisce repetere, præsertim cum eodem adhuc sumus[2] et erimus animo, quod quidem omnino Ser:tas Vestra sibi persuadeat, quandoquidem nostra causa æquissima sit[3] et ipsa iustitia nitatur.[4] Intelleximus præterea, aliquos esse qui negligentiam nostram nobis[5] exprobrant, ideo quod legatos nostros ad pacificationem vestram[6] non miserimus. Quomodo autem illud nos faceremus, qui non modo per litteras aut nuncios a Ser:te Vestra in tempore de conventione illa inter Ser:tem Vestram et Moscum, qui tum utriusque nostrum hostis[7] erat communis, certiores facti sumus, sed neque[8] cogitationem suscepimus de pace[9] cum dicto Mosco ineunda, priusquam is cum auxilio diuino nolens volens tam nostræ quam Ser:tis Vestræ voluntati satisfecisset? Quemadmodum hac de re mentem nostram aperuimus. Videbamus enim tum tempus esse, non ut[10] cum hoste pacisceremur, qui[11] amplius nobis utrisque resistere non potuisset, si Ser:tas Vestra constanter nobiscum bellum continuasset, sed potius ut[12] nostra fortuna contra ipsum uteremur[13], donec ipsum terris et provinciis exutum vel[14] subiectum vel tributarium faceremus, quo populi nostro divinitus subiecti imperio non triennali vel decennali, sed perpetua pace perfrui possent. Neque est quod[15] putet Ser:tas Vestra pænitere nos, quod ad dictam pacificationem neminem ablegauerimus.[16] Quid[17] enim nostri illic facerent, cum uterque vestrum nobis contrarius extiterit? Quam bene autem hac ratione Ser:tas Vestra sibi famæque suæ, ut interim de expectatione nostra atque Ser:tis Vestræ promissione taceamus, consuluerit, Ser:tas Vestra videat. Quod autem scribit ex parte nostra talia a tergo profecta esse, qualia etiam inter coniunctissimos[18] arctissimam licet necessitudinem divellere solent quasi[19] vero antea tum scriptis, tum per proprios Ser:tis Vestræ legatos non significaverimus omnia fore occupantis[20] nosque illa retinere et defendere velle, quæ ab hoste occuparemus. Sciat præterea M:tas Vestra, nos

[1] W.: Cum autem dictis legatis Ser:tis V:ræ responsum absolutum dede rimus, unde satis Ser:tas V:ra mentem nostram intelligere potest.
[2] W.: simus.
[3] W.: est.
[4] W.: nititur.
[5] W.: negligentiam nobis.
[6] W.: illam.
[7] W.: utriusque hostis.
[8] W.: ne.
[9] W.: pace aliqua.
[10] W.: Videbamus enim, dum tempus esse non sit.
[11] W.: quo.
[12] W.: potius sit.
[13] W.: ritteremur.
[14] W.: nobis vel.
[15] W.: quid.
[16] W.: ablegavimus.
[17] W.: quod.
[18] W.: conniventissima.
[19] W.: quæ.
[20] W.: omnino fores occupantes.

non a tergo sed ante, non clandestine, sed aperte hostem nostru.. aggressos esse ipsique arces et munitiones eripuisse. Neque Plescovia tam e directo inter Moscoviam et Novogardiam et Narviam sita erat, ut non potuisset Moscus, si modo ausus fuisset, cum suo exercitu eo pervenire vel etiam quasi nos antea cum nostro exercitu impugnationem Narviæ non tentaverimus, quod Plescovia unquam Ser:tis Vestræ exercitu obsideretur.[1] Et si vel omnes in Livonia arces a Mosco occupare potuissemus, non esset, ut Ser:ti Vestræ vel cuiquam mortalium rationem aliquam[2] reddere teneremur. Hæc cum ita sint, Ser:tem Vestram serio hortamur, ut in posterum ab eius modi iniquissima postulatione, quæ per sese absurda est et iniqua, abstineat. Maxima certe est iniuria, qua[3] hactenus tam a Ser:te Vestra quam statibus Polonicis sumus affecti et adhuc afficimur, quæ et Deo et hominibus non potest non magnopere[4] displicere. Esset igitur nunc tempus, ut aliquando quietaremur, non ut alterius aliquo modo iniuria[5] afficeremur. Et quamvis satis videmus, Ser:tem Vestram nos regnaque nostra paruifacere,[6] videbitis tamen minas nos vestras non multum timere. Si autem Ser:tas Vestra pacem et amicitiam nobiscum adhuc alere[7] velit, procuret, ut nobis primo cum tempore satisfiat. De quo nobis per litteras aut nuncium denunciari faciat: Quod nisi fiet,[8] non est quod quisquam[9] miretur, nos ea media quæ pro meritis decent,[10] tentaturos esse. Serenitas Vestra bene valeat.

Ex arce Upsalia 8 die Julii A:o 1582.

Joannes Rex.

III.

Drottning Katarinas bref till konung Stefan. Upsala 8 juli 1582.

(Kopia bland *Acta internuntiorum XXXII: 1582*, *Staatsarchiv. Danzig;* insändt af R. Moller, C. Lemke och H. Lemke till borgmästare och råd i Danzig med ett bref, dat. Warschau 2 sept. 1582 [or. *ib.*], i hvilket det heter:

»... Dieweil wier hiebefor an Eure Erbarn Würden der Koniglichen Ma:tt auss Schweden responsum, welchs der Her Warsewitzki mitte gebracht, zugeschicket und wier in mitler Zeit auch der Koniginnen Schreiben auss Schweden an unsern allergn. Konig und Hern bekom-

1 W.: vel etiam quasi non antea cum exercitu nostro obsisteret.
2 W.: eius facti aliquam.
3 W.: quam.
4 W.: maximopere.
5 W.: ulterius aliqua iniuria.
6 W.: per vim facere.
7 W.: amicitiam colere,
8 W. fiet.
9 W.: qui.
10 W.: Nos eisdem modis, quibus pro merito decet.

men, übersenden wier auch desselben Abschrifft inligende. Wass darauss werden wirdt, giebet die Zeit. . . .» — Tryckt efter annan handskrift af Wierzbowski a. a., s. 226 f.; denna editions afvikande läsarter angifvas i noter.)

Catharina[1], Dei gratia Suecorum, Gotthorum, Vandalorum etc. Regina, Magna Princeps Finlandiæ, Careliæ, Ingriæ et Soloneiæ Ruthenorum Esthoniæque Liuonum[2] Dux, nata Poloniæ Princeps Magnique ducatus Lithuaniæ hæres, Serenissimo Principi Domino Stephano, eadem gratia Regi Poloniæ, magno duci Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Masoviæ, Samagitiæ etc., nec non Principi Transylvaniæ, affini nostro charissimo, salutem et fælicitatis incrementum. Serenissime Princeps, affinis charissime, quandoquidem Legatus Ser:tis Vestræ magnificus Christopherus Warschauicius ad nos literas a Ser:te Vestra attulit, noluimus ipsum sine literis nostris reuerti.[3] Quod autem scribit Ser:tas Vestra nostrarum esse partium persuadere Serenissimo Coniugi nostro, ut sese postulationi Ser:tis Vestræ facilem præbeat atque legationibus locum concedat, condolenter certe conferimus,[4] quod causa eiusmodi non sit, ut Serenitati Vestræ gratificari possimus. Scimus quidem Serenissimum M:tam(!) Regiam Coniugem nostrum charissimum semper erga Serenitatem Vestram Regnumque Poloniæ quam optime fuisse animatum, ita ut[5] nostra persuasione ne ad minimum quidem indigere visus est, quo Ser:ti Vestræ gratificaretur, cum nulla nisi[6] æqua et iusta quantumvis[7] factu difficilia a sua Maiestate peterentur. Nunc vero cum intelligamus Ser:tem Vestram a præfato Serenissimo Coniuge nostro et quidem[8] minaciter postulare eiusmodi, quæ ad detrimentum suæ M:tis atque liberorum tum præterea regnorum nostrorum iacturam vergunt,[9] qua ratione in animum nostrum[10] inducere possimus illud ut faciamus,[11], certe non videmus. Quapropter nos Ser:tas Vestra excusatam[12] habeat, si in tali negocio et expectatione Ser:tis Vestræ de nobis[13] et nostro ipsius desiderio satisfacere non possimus. Optamus tum,[14] ut Ser:tas Vestra ad æquiora consilia redeat, quo facilius negocia Ser:tis Vestræ promovere valeamus. Interim Ser:tem vestram bene valere cupimus. Ex arce nostra Upsalia octava die Mensis Julii Anno Christi MDLXXX secundo.

Ser:tis Vestræ Soror et affinis beneuola

Catharina.[1]

---

[1] W.: Catherina.
[2] W.: et Livorum.
[3] W.: sine his litteris.
[4] W.: ferimus.
[5] W.: ita sit.
[6] W.: cum nisi.
[7] W.: quamvis.
[8] W.: ecquidem.
[9] W.: vergent.
[10] W.: in animum.
[11] W.: possimus (ut faciamus).
[12] W.: excusatas.
[13] W.: et Nobis.
[14] W.: tamen.

IV.

Anders Lorichs och de polsk-svenska förhandlingarna år 1582.

I F. Ödbergs cit. arbete »Om Anders Lorichs, K. Johan III:s ständige legat i Polen och hans tid» meddelas (s. 104) innehållet af ett protokoll öfver ett förhör hållet med den i onåd fallne Lorichs »den 28 aug. 1584». Han utspordes därvid också om sina åtgöranden i Polen vid tiden för Jam-Zapolskijtraktatens afslutande och skall enligt Ödbergs referat i sitt svaromål ha yttrat: »Han hade ej varit något aktad hos konungen af Polen, men köksmästaren Alamanni vore det. Han hade velat komma till K. Maj:t, när Warsewitz skulle draga till K. M:t» etc.

Man saknar i det hela material för en framställning af Lorichs' verksamhet i Polen under det kritiska året 1582: den af Ödberg refererade källan innehåller blott ett par antydningar. Hela frågan måste därför lämnas å sido, under hänvisning till dessa notiser; men Ödbergs referat är icke pålitligt. En jämförelse med originalet (bland *Högmålsprocesser från Johan III:s tid*, dateradt 3 aug. 1584) visar, att det innehåller flera feltolkningar af ord och uttryck i det visserligen delvis mindre lättlästa aktstycket. Ifrågavarande delar af protokollet aftryckas därför nedan efter originalet:

— — — — — — — — — — — — — — —

5. Gör sin ennskylling, att hann icke haffuer styrckt någon oenighet emellen K. M. och Kon. i Polen eller till hans otilbörlige anfordring [*Utstr.:* Item förtälier, huad han hafuer talet med konungen i Riga]. Thenne fridzhandell emellen Polen och Rydzen är hastigt tillsagt, så att månge aff the förnemste Poler haffue inthet vetet ther aff.

6. Om han icke hade hulpit till att stiffte the Polers otilbörlige annfordringh? Resp: att han icke var tillstedhes, när kögemesteren var afferdiget.

Förtälier huadh han hade talet med konungen, när then Warsevitius skulle drage [till] H. M.

7, 8. Om Posseuini handel emellen Polen och Rydzen.

Suar: Inthet anneth än then fridzhandell, scriver thet inthet mer till. . . . .

Svar: att thet i 2 åer icke haffuer varitt någon Rijksdag, mener och thenne bliffuer perturberet och förhindret. Stenderne hade senest beslutit, att man icke skulle tage till krijg (såsom Konungen och alle Rådhen, besynnerligen Cancelleren, hade giffuit sin rösth), uthan tage till the medel, att K. M. bleffue till fridh ställt.

— — — — — — — — — — — — — — —

V.

Jakob Brzeznicki till biskop Martin af Breslau. Posen 8 sept. 1582.

(Tryckt hos A. Mosbach, Wiadomości do dziejów polskich z archiwum prowincyi szląskiej [Breslau 1860], s. 181 f.).

— — — — — — — — — — — — — —

Narrationem legationis suedicæ a nuncio Ser:mi Regis nostri polonice conscriptam, nuper mihi missa[m] accepi, duram, mirabilem. Valde inhumaniter Regios homines tractauit et acerbius quam Moscus unquam fecisset, in Regem et Polonos inuectus est. Ego crediderim aut nimium efferri Regem illum absque ulla discretione consueuisse aut consiliariis carere aut omnino desipere. Ponti cuiusdam profugi Galli conciliis niti dicitur. Præter illa vero, quæ coram Dominico Alemanni culinæ præfecto et nuncio regio insolentius dixit et egit, scripsit posterius per D. Warseuicium nostrum litteras vix christiano rege dignas, quæ in conuentu Sredensi lectæ sunt. Non potui tam cito exemplar habere, alias adiunxissem præsentibus. Longe minores occasiones bello alios dedisse a multis dictum est. Verum quia res est cum Christiano Rege, Regis affine, cuius liberi ex sanguine polono genus ducunt, omnes qui sapientiores censentur dissimulanda hæc ad tempus et interea consilio maturo discutienda iudicant. Nunc fortassis non minus necessaria quam iucunda nobis esset aliquorum Principum Germaniæ coniunctio et amicitia, qui sese interponerent et utriusque principis affectus moderarentur et utriusque Regni commodo ac honori consulerent ac quidem sua sponte id facerent. Credat mihi Ill. D. V., quæ omnia confidenter scribo, egregie et plus nimio fortassis ultum esse Suecum insolentiam illarum litterarum, de quibus inter nos secreto egimus. Naruam, cuius maxime causa Liuoniam recuperare studuimus, restituere Regi etiam bonis conditionibus propositis non vult neque curare videtur, ut sibi a Mosco iterum eripiatur. Arcibus aliis in Liuonia inhiat, Dominum Liuoniæ se scribit, diplomata quædam jactitat, liberos suos hæredes Lituaniæ (qui Ducatus Regno incorporatus existit) facit ac pronunciat. Hæc in rebus ipsis. De uerbis nil dico, quibus debacchabatur, neque rasuras neque calceos ferratos Polonorum sibi terrorem incussuros. Illud scomma lubet adscribere, quo usus est in familiari colloquio cum nuncio Regis coquinæ magistro. Potuisti, inquit, sane Regis tui ministerium hoc temporis non relinquere et ipsius palato inservire. Nam fercula, que mihi siue paras siue adferis, minime sapiunt aut gustui meo arrident. . . .

Strödda meddelanden och aktstycken.

Tvenne utländska omdömen om statshvälfningen 1772.

Nedan aftryckta tvenne bref kunna hafva ett visst historiskt intresse därigenom att de, om också mera i förbigående, beröra Gustaf III:s statshvälfning 1772 och återspegla det intryck, densamma gjorde på ett par personer i utlandet, hvilka hade förbindelser med Sverige och räknade sig som till hälften svenskar. Brefven, hvilka förvaras i K. Vetenskapsakademiens arkiv, äro bägge ställda till Akademiens dåvarande sekreterare den berömde Pehr Wargentin. Det ena är skrifvet af F. C. Baër, elsassare till börden och anställd som predikant vid svenska legationen i Paris. Den andre brefskrifvaren var generalen Jakob von Eggers (född 1704 i Dorpat, en tid anställd i svenska fortifikationen, tillbragte sedan sin lifstid i flera olika makters tjänst, till sist kommendant i Danzig; död 1773). Båda underhöllo en regelbunden korrespondens med Wargentin — Baër alltid på franska, Eggers stundom på svenska, ehuru han sedan nödgades öfvergå till franska, emedan, som han erkände, den ständiga saknaden af svenskt umgänge till sist gjorde det svårt för honom att begagna svenska språket.

1.

A Paris le 3 Nov. 1772.

Monsieur.

J'ai bien reçu les lettres dont vous m'avés honoré successivement et j'ai remis exactement les incluses qui y etoient renfermées. Si malgré cela ma correspondence a langui, je vous prie, Monsieur, de ne point m'en vouloir. Le travail dont j'ai été surchargé extraordinairement pendant le courrant de cette année, joint à une santé assés chancellante, m'ont mis en arriere vis à vis de tout le monde. Et quoique M. de Ramel soit arrivé icy, je n'en suis encore guere plus avancé. Il a commencé lui meme par tomber dangereusement

malade et quoiqu'il soit actuellement retabli, graces à Dieu, je n'en reste pas moins chargé d'une bonne moitié de la besogne, et c'est ce qui me prive de la douce satisfaction de me livrer aux lettres et à mes amis. J'espére donc que vous voudrés bien en cette consideration, me pardonner ma negligence involontaire et n'en pas moins rendre justice à mon zèle et à mon attachement pour Vous personellement et pour L'academie. Pour reprendre cependant en quelque façon mes fonctions je commence, Monsieur, par Vous envoyer cy joint deux paquets. L'un est de M. Monnet, membre de notre Academie, et contient un Memoire relatif à ce qu'il m'a dit à quelques experiences chymiques. L'autre pour M. Dahlberg contient plusieurs graines et semences etrangeres qui peut etre feront plaisir à notre Dioscorides.

Vous scavés apparament le retour de nos Argonautes avec leurs montres marines. Comme ils n'ont pas encore rendu compte à L'Academie je ne scaurois aucune particularité. En gros je scais qu'ils sont fort contents de leur voyage. Etant arrivé à Copenhague ils avoient grande envie de pousser jusqu'à Stockholm. Mais comme ils y vinrent precisement au moment meme de notre heureuse revolution M. de Sprengsporten, je ne scais par quelle raison, les en dissuada. C'est ce qui priva notre bon Pingré du plaisir de vous embrasser. Il en est encore tout inconsolable. En revenge nous pouvons bien nous rejouir de ce que cet accident soit pour ainsi dire le seul mal qui ait été causé par ce grand et memorable evenement. Avoués, mon cher et respectable ami, que le bras du Seigneur n'est pas encore racourci et qu'il fait encore, quand il veut, des miracles, comme par le passé. Assés et trop long tems la pauvre Suede se trouva dans l'humiliation la plus profonde. En vain le nombre des bienintentionnés soupira-t-il de cette affreuse anarchie qui mit le royaume à deux doigts de sa ruine. Le moment marqué par la Providence arrive et tout est dissipé dans un clin d'oeuil. Notre immortel Gustave etoit digne de relever sa patrie abbatue sous le joug etranger. Dieu le remplit de son Esprit et, digne successeur des Vasa, il brisa le joug de son peuple et lui rendit on ancienne splendeur.

Pardonnés moi, Monsieur, cette effusion de mon coeur. Je scais à qui je parle, et combien en veritable patriote vous prenés part à la felicité publique. Mais ce que je voudroi, que vous pussiés voir, c'est l'enthousiasme que cette nouvelle a produit dans les esprits de ce pays cy. Tous regardent la Suede comme leur propre patrie. Tous parlent de notre adorable Maitre avec une affection egale à celle qu'ils ont pour leur propre prince; et si en cas de guerre on battoit la caisse icy, je crois qu'on enroleroit cent mille hommes en moins de 8 jours. Voilà, Monsieur, ce que nous a valu la presence de ce grand Prince dans ce pays; il s'y est fait connoitre; c'etoit assés pour luy gagner tous les coeurs. Dieu veuille le conserver jusqu'à l'age le plus reculé et pour le bonheur des nos derniers neveux!

Je finis en vous renouvellant les assurances du très sincere e très parfait attachement avec lequel j'ai l'honneur d'etre,

Monsieur,

Votre très humble et très obeissant serviteur

Baër.

2.

Monsieur.

La derniere que vous m'avez fait l'honneur de m'ecrire, en dat du 16. d'octobre, m'est parvenuë, de même que les deux paquet que Mr Moléen m'a adressé par le maitre de navire Lopts, qui n'es pas venu lui-même à Danzig, mais en a chargé deux autres Capitaine Je vous suis sensiblement obligé, Monsieur, des pièces du jour don vous m'avez fait part, plusieurs en sont bien interessantes. L grande et l'admirable revolution, qui vient de tirer la Suède d l'abîme où Elle étoit plongée, fait l'admiration de toute l'Europe Un Roi qui debute ainsi, ira loin, et personne n'en doute. Enfin l Suède est redevenuë une puissance répresentante, graces aux soins d troisième Gustave.

Quant à la ville de Danzic elle se trouve dans une très facheus situation, et Dieu sait comment cela finira. J'y ai ma bonne part. S la ville tombe entre les mains de sa Majesté prussienne, il ne m restera d'autre parti à prendre que de me retirer, et Dieu sai comment ma petite barque voguera pour lors. Je vous prie, Monsieur de faire bien mes compliments à Mr le president de Lillienberg, je l crois actuellement de retour de Smoland, et j'espere qu'il aura reç ma lettre du 23. de septembre dernier. La mort du gouverneu Baron de Tilas me touche infiniment; il me faisoit l'honneur d'etr de mes amis. Bien de complimens à Mr Moléen des peines qu'il s donne pour moi. Le port des lettres que vous voulez bien m'ecrir Monsieur, doit de necessité entrer dans mes comptes. Quand l'argen commencera à lui manquer, je lui en ferai parvenir, si nous faison vie qui dure. Le Dagligit allehanda me paroit une feuille periodiq bien ennuiante. Je reviens à la charge, Monsieur, de vous supplie de m'ecrire des lettres sans complimens; je n'ai jamais été homm à ceremonies. Continuez moi l'honneur de votre amitié ce tout c que je souhaite. J'ai celui d'etre veritablement,

Monsieur,

Votre tres humble et tres obeissant Serviteur

d'Eggers.

Danzic, le 24 de Nov. 1772.

E. Arosenius.

Underrättelser.

Ernst Carlson †. Lektorn vid Göteborgs högre realläroverk, . d. professorn vid samma stads högskola, tillförordnade öfverdirek-ören och chefen för kungl. öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk :rnst Carlson afled den 7 april 1909 i perniciös anemi i Stockholm. isserligen frapperades man under de senaste åren af hans i ögonen allande afmagring, som man tillskref ansträngdt arbete; särskildt ıppslitande verkade nog organiserandet af läroverksöfverstyrelsen, ıvars förste chef Carlson var, och den under starkt motstånd från ıågra håll genomförda utstakningen af nya riktlinjer för skolans edning. Men att den ända in i det sista ståtlige mannens hälsa :ar hopplöst undergräfd, misstänkte ingen, ej ens hans närmaste. ödsbudet kom därför som en stor öfverraskning.

Carlson, son af den bekante statsmannen och Karolinska tide-ıarfvets häfdatecknare, föddes i Stockholm den 14 mars 1854, studerade i Uppsala, där han promoverades till filos. doktor 1877, ıgnade under ett par år som e. o. amanuens något arbete åt riks-arkivet, där han företrädesvis sysselsattes med ordnande af hand-lingar från Karl XII:s tid, och blef 1880 docent i historia vid Upp-sala universitet. Hans första vetenskapliga uppsatser, *Om Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—7 med särskild hänsyn till det nordiska krigets inverkan på spanska tronföljarstriden* (gradualafh. 1877) och *Sverige och Preussen 1701—09* (i »Historiskt bibliotek» 1880) vittnade om fäderneärfd böjelse vid val af forskningsfält, och när Fredrik Ferdinand Carlson 1887 föll ifrån sitt ofullbordade verk, efter att ha framfört skildringen till Karl XII:s invasion i Sachsen, blef det för Ernst Carlson snart sagdt en pietetsplikt att upptaga tråden och spinna den vidare. Den i »Nordisk tidskrift» införda uppsatsen *Karl XII:s ryska fälttågsplan 1707—1709, sedd i ljuset af nyare forskningar* (1889), hans artikel i »Historisk tidskrift» *Karl XII och kejsaren 1707. Sveriges sista bragd som protestantisk stormakt* (1897) — i något reviderad form ånyo utgifven 1907 i en svensk upplaga (*Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstädt 1707*) och i en tysk till firande af fördragets tvåhundra-årsminne —, hans till den C. G. Malmström 1897 ägnade festskriften lämnade bidrag *Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar enligt samtida källor* samt hans publikationer af *Konung Karl XII:s egenhändiga bref* (1893), *Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—1714, från Stralsund 1714—1715* (i »Historiska handlingar», d. 16, 1897), *Löjtnanten Fr. Chr. Weihes dagbok 1708—1712* (ibid., d. 19, 1902) och af en af honom i Greifswald påträffad utskrift af *Grefve Karl Pipers dagbok hållen under hans fångenskap i Ryss-*

land 1709—1714 (ibid., d. 21, 1906) — allt detta var inför allmänheten vittnesbörd om, huru hans tankar kretsade kring Karl XII och hans tidehvarf.

Under tiden arbetade han på fortsättningen af sin faders verk, hvartill han rustade sig bl. a. genom besök i utländska arkiv och studier af lokaliteterna vid Poltava och Bender. Mer än en gång utsatte han för sina vänner tidpunkten för publicerandet af sitt arbetes första del. Men delen kom aldrig. Anledningar därtill voro dels hans tjänstebefattning som lektor i Göteborg (sedan 1883; åren 1890—93 utbytt mot en professur vid högskolan där, men sedermera återtagen), hvilken höll honom aflägsnad från vår historias förnämsta källsprang, riksarkivet, dels mångsyssleri, ett ondt, som ju tycks ha gått och ännu gå epidemiskt särskildt bland svenska häfdatecknare. Vid sidan af sin tjänst mottog han nämligen fordrande kommunala och politiska uppdrag (han var bl. a. 1897—1905 en af Göteborgs representanter i Andra kammaren), ledamotskap i den på grund af hans motion tillsatta viktiga läroverkskommittén af 1899—1902, hvars arbete ledde till en reform och hans befordran till öfverdirektör (1904), m. m., hvarjämte han splittrade sina krafter på annat författarskap (en förträfflig *Skolgeografi*, 1887, m. m.). Emellertid hade arbetet med Karl XII:s historia framskridit så långt, att vid Carlsons död manuskriptet till skildringen af tiden från 1706 års fred i Altranstädt till slaget vid Hälsingborg och ständernas utskottsmöte 1710 samt till en vidlyftig kritisk apparat i form af noter efter texten var färdigt och till allra största delen uppsatt i korrektur (endast 5—6 ark återstodo); äfven företalet låg klart till sättning. Carlson gladde sig åt att ändtligen ha fört verket i hamn, men han led skeppsbrott i själfva hamnen. Ett i sanning tragiskt öde! Utsikt finnes emellertid till, att den ifrågavarande delen inom kort kan vara i allmänhetens händer.

I sina ofvannämnda bidrag till Karl XII:s historia samt i sina i »Historisk tidskrift» 1902 och 1908 införda kritiker öfver arbeten af Hallendorff och Stille rörande den period, hvarmed han närmast sysselsatte sig, visar sig Carlson hylla hvad vi numera skulle kunna kalla den äldre historiska skolan (i främsta rummet representerad af Fryxell). Han sätter nämligen ej Karl XII som strateg och statsman synnerligen högt, och han gör honom personligen ansvarig för, att många fördelar, som kunnat tillskyndas vårt land, ej tillvaratagits, och att många motgångar, som slutligen medförde det svenska stormaktsväldets fall, varit omedelbara följder af hans okloka åtgärder på såväl det militära som det politiska området. Emellertid har, som bekant, en annan, i bägge våra universitets historiska katedrar auktoriserad mening spridt sig bland yngre historiker. Denna, om man så får säga, nya historiska skola tar, i högre grad än förut skett, hänsyn till de förutsättningar och inverkande omständigheter, hvarunder den historiska personen handlat, sedd i sin egen tids miljö, hvarjämte den utöfvar en intensiv källkritik. Den nya skolan

anser sig kunna komma till ett domslut, som i åtskilliga afseenden afviker från den äldre skolans och ställer sig gynnsammare för Karl XII. Ej utan en viss nervositet såg Carlson denna strömkantring i opinionen. Den stred emot en uppfattning, som gått honom traditionellt och dokumentariskt i blodet, och han kunde ej förklara den på annat sätt än som utslag af en *tendens* att vilja ställa Karl XII i en bättre dager än han förtjänade och att vilja skjuta skulden till olyckorna på andra.

(*T. W.*)

Karl Henrik Karlsson †. Ett smärtsamt dödsfall, som vållat den fosterländska forskningen en kännbar förlust, inträffade den 24 sistl. maj, då amanuensen vid Kungl. biblioteket fil. d:r K. H. Karlsson hastigt afled — en knapp timme efter det han till utseendet frisk slutat sitt beting för dagen på ämbetsrummet. — K. var västmanlänning, född på Råby i Dingtuna socken den 12 nov. 1856, blef 1875 student i Uppsala och vann efter aflagda examina (1880 och 1889) den filosofiska graden i maj 1890, hvarvid han erhöll Geijerska priset för sin doktorsafhandling: *Den svenske konungens domsrätt under medeltiden* (till 1470). År 1885 inträdde han i K. biblioteket och utnämndes där 1894 till amanuens. Efter Harald Wieselgrens afgång från bibliotekstjänsten (1900) placerades K. såsom föreståndare för handskriftsafdelningen, en ställning som han under nio år uppbar med stor förmåga och sakkunskap, ej minst på grund af sina betydande paleografiska insikter. Från 1888 arbetade han därjämte några år i Riksarkivet och fick där efter C. Silfverstolpes död (1899) uppdraget att fortsätta den nya serien (efter 1401) af Svenskt diplomatarium. Häraf medhann han dock endast två häften af ett supplement, omfattande åren 1401—07. Vid sin död hade han dessutom i det närmaste färdigt ett register till den äldre seriens två första band (de följande äga redan register). För arbetet med diplomatariet erhöll K. 1896 offentligt uppdrag att anställa forskningar i Vatikanska arkivet för Sveriges medeltidshistoria, och för detta ändamål uppehöll han sig med offentligt anslag under fyra år (okt. 1896 till okt. 1900) i Rom. De värdefulla samlingar han hemförde från denna Romvistelse förvaras i Riksarkivet och utgöra en högt skattad fond för medeltidsforskare. Under de senaste åren hade K. uppdrag att ordna Stockholms stads bibliotek, sedan detta genom testamente förvärfvat kamrer K. F. Werners litterära samlingar. K. var en mangsidigt begåfvad man med omfattande intressen och grundliga kunskaper på flera områden, de flesta dock inga allfarvägar. Vår medeltid låg honom närmast om hjärtat, och utan öfverdrift torde han kunna räknas som sin generations främste medeltidsgenealog. Han började emellertid sin författarbana såsom nordisk filolog (professor Bugges föreläsningar i Uppsala hösten 1880 hade nog sin andel däri) och sysslade då med fornsvensk ljudlära (uppsatser 1883 och 1888 i Arkiv f. nord.

filologi). Sedan blef det den historiska, genealogiska och dokumentala sidan af medeltidskulturen, som gjordes till hans hufvudstudium. Äfven med ortnamnsforskning och medeltidslagarnas studium sysslade han och lämnade flera värdefulla bidrag inom dessa områden. Slutligen må nämnas, att han under en följd af år såsom styrelsemedlem i Sv. fornskriftsällskapet verksamt deltagit i detta sällskaps arbete och själf utgifvit några band fornsvenska texter, nämligen *Södermannalagen* enligt en Köpenhamnscodex (1904), *Upplands lagmansdombok 1490—94* (1907) och *Arfstvisten mellan Erik Eriksson Gyllenstjerna och Ture Turesson Bjelke 1451—80* (1908). Äfven på andra håll offentliggjorde han medeltidstexter (utom de redan nämnda häftena af Sv. Dipl. Ny ser.). Så innehålla Västmanlands och Västergötlands fornminnesföreningars tidskrifter åtskilliga textsamlingar af hans hand.

I *denna* tidskrift har K. tid efter annan lämnat såväl själfständiga uppsatser som anmälningar. Här må endast erinras om följande: *Förhållandet mellan Landslagens båda redaktioner* (1884), riktad mot H. Hjärnes åsikt, *Äldre Vestmannalag eller Dalalag?* (1889), *Aspenäs- och Fånöätternas härstamning* (1883), *Strödda genealogiska anteckningar* (1885, 86), *Engelbrekt Engelbrektsson* (1891) m. fl. K. var en af stödjepelarne i det i Stockholm grundade »Autografsällskapet», sedan ombildadt till »Personhistoriska samfundet», samt en tid redaktör af dess tidskrift. Med rund hand har han här strött omkring sig bidrag, de flesta tillhörande medeltidens släkter och enskilda personer. Vi nämna *Arvidsönernas slägtskap med Bondeätten* (1898), *Bengt Algotssons gifte* (1888) och *fäderneslägt* (1898, 99), *Folkungaätten* (1880), *Bo Jonsson Grips fäderneslägt* (1887, 90), *Trolleslägten* (1886), *Genealogiska anteckningar* 1—4 (1905—09), omfattande släkterna *Tre Rosor*, *Gylta*, *Pik* m. fl., samt många andra.

(*R. G.*)

Jakob Johan Vilhelm Lagus † Den 2 april afled å Lill Ojamo i Lojo socken statsrådet, prof. emeritus J. J. Vilh. Lagus, nestorn bland Finlands historiska forskare (född i Åbo den 5 maj 1821). Han ägnade sig under studieåren åt arbete på de klassiska och orientaliska forskningsområdena, blef 1857 professor i orientaliska språken vid universitetet i Helsingfors, utbytte denna plats 1866 mot professuren i grekiska, var 1878—84 universitetets rektor och tog 1886 afsked. Bland hans språkvetenskapliga arbeten märkes *Lärokurs i arabiska språket*. För språkstudier vistades han i början af 1850-talet utrikes bl. a. i södra Ryssland, där han på ryska utgaf en på lokal forskning grundad undersökning om »Karl XII i södra Ryssland» (tr. 1853 i Sällskapets för historia och arkeologi i Odessa meddelanden, »Записки Одесск. Общест»). Såsom mångårig föreståndare för universitetets mynt- och medaljkabinett gjorde han sig förtrogen med numismatiken och utgaf bl. a. *Numismatiska anteck-*

ningar. Tillika bedref han forskningar i det finska universitetets och Finlands svenska litteraturs historia, hvilkas resultat framträdde i flera, i synnerhet biografiska arbeten. *Strödda Blad* (1877—79) är en samling af för det mesta biografiska uppsatser. 1880 utkom *Erik Larman, hans lefnad, resor, forskningar och brefväxling* (Finska vet. soc:s Bidrag). Arbetet *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen* (1884) belyser en mängd förut okända förhållanden och kan anses såsom banbrytande. Lagus var en af Svenska Litteratursällskapets i Finland grundläggare 1885 och publicerade i dess skrifter *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius* (1887), som följdes af Calonii motsvarande bref till Porthan (1902). Af samma sällskap utgafs hans *Album studiosorum Academiæ Aboensis* (1889—95, suppl. 1906), där han med stöd af ett mödosamt hopsamladt material återupprättat Åbo universitets genom Åbo brand 1827 förstörda matrikel. I sitt slag torde detta verk vara enastående. Ett intressant självbiografiskt bidrag är *Från pojkåren och gymnasiet* (utk. 1904 med anledning af J. L. Runebergs sekularjubileum), där L. tecknar sina barndoms- och ungdomsminnen samt sitt förhållande till sin fordne lärare Runeberg. I Finska Vetenskapssocietetens akter finnas flera af L. författade lefnadsteckningar bl. a. öfver J. J. Nordström (1875). Lagus var den siste bäraren af den på noggrant detaljstudium stödda riktning, som utmärkte den porthanska skolan, hvars traditioner han hade ärft från sin morfader, ärkebiskop Jakob Tengström och sin fader, den såsom historisk forskare kände jurisprofessorn Vilhelm Gabriel Lagus. L var i sällsynt hög grad polyhistor, men det historiska intresset blef dock slutligen bestämmande för hans studier och arbeten. (*M. G. S.*)

— Akademiska afhandlingar. Uppsala: W. Carlgren, Riksdagsutskott före 1680 med särskild hänsyn till sekreta utskottet; Lund: P. Sörensson, Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. I; F. Hjelmqvist, Kriget i Finland och Ingermanland 1707 och 1708.

— Under innevarande år ha hittills utgifvits tre häften af *Personhistorisk Tidskrift* nämligen ett dubbelhäfte, innefattande tredje och fjärde häftena af förra årgången, samt första häftet för 1909. Innehållet är som vanligt omväxlande. Hvad först angår dubbelhäftet, märkes där först och främst en uppsats af N. Sjöberg om *Några porträtt från Nordiska museets Karl X Gustafsutställning;* till uppsatsen höra sex porträttbilagor: Merians porträtt, af Karl Gustaf, Karl Gustaf Wrangel och Hans Kristoffer von Königsmarck, vidare ett från okänd mästare härrörande porträtt, som uppgifvits framställa G. O. Stenbock, men i stället torde återgifva hans vida mer berömde son, ett likaledes anonymt porträtt af en ung man, som ansetts vara Erik Dahlberg, något som emellertid

förbjudes af dräkten, som anger tiden omkring 1700, samt slutlige en äfvenledes från okänd hand stammande bild af en ung ma ikladd en rustning från 1550-talet, men med hårklädsel och halsdu från omkring 1660. Govert Indebetou lämnar en vidlyftig u redning rörande *De svenska grenarna af skottska ätterna Campbel* Ur godsarkivet på det gamla Cronstedtska godset Fullerö i Väs manland meddelar Lydia Wahlström en serie bref från ho sekreteraren Nils Reuterholm till J. Cronstedt, skrifna under tide 30 dec. 1706—2 mars 1708 och med ett undantag daterade fr svenska högkvarteret. »Något nytt för den politiska historien h brefven knappast att meddela», säger utgifvarinnan. Hvad de g — utom en mängd personhistoriska notiser — är »intressanta in blickar i de befordrings- och giftermålsintriger, som omgåfvo Karl X i lägret vid Altranstädt» och i hvilka Pipers gemål Kristina Törn flycht spelade en ledande roll. Under rubriken *Den äldsta känd skrifvelse af Erik Dahlberg i riksarkivet* meddelar Per Sondé ett kalligrafiskt mästerverk, en supplik den 20 september 165 öfverlämnad till Sveriges generalissimus i Tyskland arfprinsen Ka Gustaf och undertecknad Erik Jönsson, under hvilket namn dölje sig den sedan så berömde fältherren. — I årets första häfte ä först och främst att anteckna en liten, af C. Gustaf Edelsta meddelad uppsats om *Hedvig Elisabeth Charlotta och »Les loi de l'Amitié»*, som bidrager att belysa dåvarande hertiginnans a Södermanland vänskapliga förbindelser med grefvinnan Eva Soph Piper, född von Fersen, och markisinnan Camille du Bois de Mothe, dotter till franske ambassadören markis de Pons. Ott Bergström behandlar *Johan Blanck, adlad Blanck, och öfri ägare af Lingarö*. K. H. Karlsson fortsätter sina värdefull genealogiska anteckningar med en utredning om *Medeltidssläkt med namnet Pik* och K. K:son Leijonhufvud lämnar nå *Smärre bidrag till Gyltaättens personhistoria*. Af häftets inn håll i öfrigt märkes, utom några utdrag ur Göteryds, Näshulta oc Ärila församlingars kyrkoböcker, en omfångsrik litteraturafdelnin hvarur särskildt förtjänar att framhallas B. Boëthius' anmälan Björlins Banérbiografi.

— Ur sista häftet af *Kyrklig Tidskrift* (1909: H. 2) an teckna vi en af Hj. Holmquist författad uppsats *Ur Swedenborg forskningens historia*.

— Sist utkomna dubbelhäfte (N. F. Bd. 21: H. 3, 4) af *Ar för nordisk filologi* innehåller bl. a. ett skarpt meningsutbyte mell Adolf Noreen och Elof Hellquist i anledning af den si nämndes i föregående häfte intagna anmälan af ortnamnskommitté arbeten. Af dubbelhäftets innehåll i öfrigt må nämnas en uppsa af Kr. Kålund om *Codex Erfordensis af de Lundske anna og de deri forekommende runetegn* samt en af G. Schütte fö fattad anmälan af Chadwicks »The Origin of the English Natio

— Det föredrag om *Der gegenwärtige Stand der Vorarbeiten zum zweiten Bande des Corpus Inscriptionum Etruscarum*, som professor O. A. Danielsson under stor uppmärksamhet höll i andra sektionen af 1908 års historiska kongress i Berlin (Hist. Tidskr. 1908, s. 165) föreligger nu tryckt i 1908 års årgång af *Le Monde Oriental* (s. 231 ff.)

— Under namnet *Maal og Minne* har af professor Magnus Olsen börjat utgifvas en ny tidskrift med uppgift att lämna bidrag till »belysning av norsk aandsliv fra de ældste tider til vore dage» och ägnad åt behandlingen af språkliga, litteraturhistoriska och folkloristiska undersökningar. I de båda hittills utgifna häftena läsas bl. a. uppsatser af professorerna Moltke Moe (»Det mytiske tænkesæt») och Magnus Olsen (»Fra gammelnorsk myte og kultus», »Peder Claussøn om sjøfinnernes sprog»). Såsom svensk medarbetare nämnes docenten B. Hesselman, Uppsala.

— Ur det sist utkomna (tjugoandra) bandet af Svenska litteratursällskapets i Finland *Förhandlingar och uppsatser* (Helsingfors 1909; XCVIII + 210 s.; pris 3 mark) äro, utom några smärre språkliga uppsatser, att anteckna ett par bidrag till Adolf Ivar Arwidssons biografi af professor G. Heinricius, af hvilka särskildt den omfångsrika studien *Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland* erbjuder intresse, samt dr Arvid Hultins redogörelse för en politisk-historisk föreläsning af Algot Scarin belysande *Finland och tronföljdsfrågan år 1743*.

— I tjugunionde bandet af nederländska historiska samfundets *Bijdragen en mededeelingen* (Amsterdam, Johannes Müller 1908; LXIX + 441; pr. mark 9. 60) meddelar den bekante nederländske historikern G. W. Kernkamp en omfångsrik samling »Zweedsche Archivalia». Dessa utgöras af bref från Samuel Blommaert till Axel Oxenstierna 1635—1641, vidare af bref fran Louis de Geer 1618—1652, af hvilka flertalet af de till Axel Oxenstierna ställda redan förut utgifvits i *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling* (senare afdelningen, bd. 11), samt slutligen af en samling »Varia betreffende Louis De Geer».

— I den *Juristische Festgabe des Auslandes zu Josef Kohlers 60. Geburtstag 9. März 1909*, som under titeln *Rechtswissenschaftliche Beiträge* utgifvits af F. Berolzheimer (Stuttgart, Ferdinand Enke 1909; 202 s.; pr. 9 mark) och som innehåller bidrag från tolf forskare på rättsvetenskapens olika områden och från vidt skilda länder, har professor Otto Varenius gifvit en af utrymmesskäl öfversiktlig men synnerligen klar och upplysande framställning af *Das schwedische Budgetrecht* (sid. 176—196). Förf. framhåller inledningsvis den svenska författningens likhet med den engelska därutinnan, att den icke är resultatet af teoretisk spekulation eller utifrån hämtade principer utan af vidkommande

folks egna politiska erfarenheter, att enheten i densamma ej är af abstrakt-schematisk utan af historiskt-nationell art, att dess rötter sålunda sträcka sig längre tillbaka i tiden än författningsurkundernas datering synes ge vid handen och att deras stadganden därför för att rätt förstås kräfva en genetisk behandling.

I alldeles särskild grad gäller den synpunkt, som här gjorts gällande, den svenska budgeträtten, hvars egenartade beskaffenhet, af förf. inledningsvis i korthet antydd, har sin förklaring i historiska förutsättningar. I en kort historisk afdelning uppvisas därefter, hurusom just de viktigaste af dessa särmärken, frågornas samtidiga behandling i båda kamrarna, utskottsväsendets organisation och den gemensamma omröstningen, framvuxit ur svenska riksdagens forna organisering i fyra stånd, samt hurusom den i andra stater öfliga behandlingen af budgeten såsom en helhet (finanslag) omöjliggjorts hvad vidkommer inkomstsidan af den tidigt utbildade skillnaden mellan ordinarie inkomster och bevillningar samt de senares fastställande af hvarje stånd för sig, hvad angår utgiftssidan af motsättningen mellan den en gång fastställda normalstaten och dess utfyllande genom tillfälliga, för hvarje gång särskildt pröfvade utgifter.

Efter dessa prolegomena ges inom den trånga ramen af ett tiotal sidor en förträfflig framställning af den gällande konstitutionella rätten i afseende å budgetsbehandlingen, därvid förf. äfven får tillfälle att åtminstone antydningsvis beröra åtskilliga frågor, som gifvit upphof till tvist, såsom specialiseringen å utgiftssidan, konungens rätt öfver besparingarna, riksdagens rätt att nedsätta eller indraga anslag o. s. v. I slutet af sin framställning återkommer förf. till och ger en analys af, hvad han betraktar såsom den svenska budgetbehandlingens hufvudegendomligheter: budgetbehandlingens upplösning i en mängd rättsligt själfständiga element och riksdagens budgetsrättsliga själfständighet. I sistnämnda sammanhang kommer förf. in på frågorna om konungens rätt att nedsätta bevillningarna, om riksdagens rätt att fästa villkor vid beviljande af anslag o. s. v. — Af festskriftens innehåll i öfrigt märkas en framställning af *Die ottomannische Verfassung* af P. C. Bisoukides, vidare en uppsats af Hazeltine med titel *Early History of Specific Performance of Contract in English Law* samt Munros studie öfver *The Custom of Paris in the New World.*

— Ett intressant bidrag till vår magra historiografiska litteratur föreligger i fil. lic. G. Löws nyligen utgifna undersökning *Sveriges forntid i svensk historieskrivning I* (Stockholm, Fritze 1908; VIII + 174 s.; pr. 2 kr.).

— Det nyligen utkomna sluthäftet af den af Svenska Fornskriftsällskapet genom R. Geete utgifna samlingen af *Svenska böner från medeltiden* innehåller en vidlyftig och intressant handskriftsbeskrifning. Ur en Berlinhandskrift aftrycker utgifvaren några kortfattade kronologiska anteckningar, som lämna en del hittills obekanta upplysningar till Vadstenaklostrets personhistoria.

— Af T. Holms förtjänstfulla monografi öfver *Sveriges allmänna postväsen* har nu tredje bandet utkommit (Stockholm, Norstedt 1909; VII + 293 s.; pr. 3 kr.) Vi hoppas snart blifva i tillfälle att offentliggöra en anmälan af de tre hittills utkomna delarna.

— Af den äldre serien af *Sverges traktater med främmande magter* föreligger nu ett halfband (bd 5: h. 6), liksom det närmast föregående utgifvet af professor C. Hallendorff (Stockholm, Norstedt 1909; sidd. 359—811 + VIII sid.; pr. kr. 14,75). Den nyutkomna volymen omfattar åren 1635—45; i ett supplement meddelas emellertid ett antal akter från åren 1628—1634. De flesta af de i hufvudserien aftryckta aftalen äro naturligtvis afslutade med tyska potentater af olika slag: det är neutralitets-, kontributions- och stilleståndsfördrag, skyddsbref m. m. Bland öfriga traktater märkas 1636, 1638 och 1641 års förbundstraktater med Frankrike, 1640 och 1645 års öfverenskommelser med Generalstaterna, 1641 års handels-, vänskaps- och sjöfartstraktat med Portugal samt det s. å. med romerska kejsaren och konungen af Spanien afslutade preliminärfördraget om allmän fredsunderhandling i Osnabrück och Münster, vidare den 1642 med Brandenburg afslutade öfverenskommelsen angående drottning Maria Eleonoras öfverflyttning till nämnda stat och framtida underhall, 1643 års aftal med Georg Rakoczy samt slutligen den viktigaste af dem alla — Brömsebrotraktaten med dithörande handlingar. Bland de i supplementet registrerade eller aftryckta handlingar märkas dylika rörande Gustaf II Adolfs förbund med Stralsund 1628, vidare en del aktstycken beträffande underhandlingarna med nedersaxiska kretsens ständer (november 1631) samt Sveriges förbund med staden Braunschweig, samt rörande Heilbronn-förbundet och underhandlingarna med ständerna i Thüringen 1632—33. I sitt företal meddelar utgifvaren, att han uppgifvit sin afsikt att till det nu afslutade bandet foga »en serie upplysande akter» rörande Finnmarkens politiska ställning vid tiden för freden i Knäred. Anledningen till detta hans beslut är, att det viktigaste af detta aktmaterial redan blifvit tryckt på föranstaltande af 1907 års renbeteskommission genom professor K. B. Wiklund och rektor J. Qvigstad. Man kan endast dela det af professor Hallendorff uttryckta beklagande, att kansliradet Rydberg aldrig hann fullborda den undersökning i frågan, som af honom ställts i utsikt.

— Inom utlofvad tid har bibliotekarien C. Annerstedt nyligen utsändt en ny halfdel (Bd. 2: 2) af sin monumentala *Upsala universitets historia*, behandlande universitetets organisation och verksamhet 1655—1718 (Uppsala 1909; (6) + 456 s.; pr. 8 kr.).

— En ny tillökning i vår memoarlitteratur från Gustavianska tiden föreligger nu i den af professor H. Schück påbörjade upplagan af *Rutger Fredrik Hochschilds Memoarer*, hvaraf hittills ett band utkommit (Stockholm, Geber 1908; VIII + 246 s.; pr. 4 kr.), om-

fattande åren 1771—1789. Anteckningarna, från oktober 1787 förd: såsom dagboksanteckningar, sträcka sig till 1801, och hela verket ä beräknadt på tre band. Till grund för aftrycket ligger en af grefv Gustaf Lagerbjelke på 1820-talet tagen afskrift af det efter hva det synes till största delen förlorade originalet. En mindre del a dessa anteckningar har af friherre Carl Hochschild år 1897 of fentliggjorts under titeln *Några blad af Rutger Fredrik Hoch schilds anteckningar* (*Armfeltska konspirationen*).

— Bland i anknytning till 100-årsminnet utgifven litteratu anteckna vi S. J. Boëthius' i Heimdals småskriftserie utgifna ana lys af *1809 års regeringsform* (Uppsala, Akademiska bokförlag 1909; 46 s.; pr. 40 öre) samt de skildringar och bref från revolu tionsåren, som under den gemensamma titeln *För hundra år se* utgifvits af professor Sam. Clason och bibliotekarien Carl af Pe tersens (Stockholm, Hugo Geber, 1909; XVI + 272 s.; pr. 5 kr.) Vi hoppas kunna i något af höstläftena lämna en redogörelse fö de viktigaste bland de arbeten till hvilka sekelminnet gifvit upphof

— I *Göttingische gelehrte Anzeigen* (1909: n:r 5) lämnar de nyligen aflidne general E. von Scheele ett utförligt referat af pro: A. Stilles *Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709*. Hans anmäla är i det hela synnerligen erkännsam, om han också i vissa punkte af vikt tillkännager en afvikande uppfattning. I en efterskrift redo gör han ock för den af Ernst Carlson under diskussionen i denn tidskrift framställda motsatta uppfattningen.

— Såsom ett bidrag till skandinavismens och den nordisk filologiens historia har underbibliotekar Carl S. Petersen utgifvi en med orienterande inledning och förträffliga noter försedd upplag af *Brevveksling mellem N. M. Petersen og Carl Säve* (Köbenhavn Schubotheske Forlag 1908; VI + (2) + 198 s.). De utgifna brefven hvilka falla mellan åren 1853—1861, torde äga det största intresset fö filologer, men de innehålla äfven en del intressanta och kuriös upplysningar rörande universitetslifvet i Uppsala på 1850-talet, bl. a en f. ö. ganska pepprad skildring af J. H. Schröder. Af intress äro ock de partier, som återspegla tidens skandinavistiska ström ningar, både Petersens kulturella skandinavism och de planer elle hugskott af mera politisk natur, som framträdde efter Krimkrige och som i ett par af Säves bref (d. 3 aug. och 26 okt. 1856, s 88 ff. och 102 ff.) taga sig ett kraftigt och fantastiskt uttryck. några ord i trontalet vid 1856 års riksdag vill Säve finna en an tydan om en förestående närmare förening mellan de tre nordisk länderna. Med utgångspunkt häri uttalar han sin förmodan, att någo dylikt aftalats med västmakterna i november-traktaten och seda med öfriga stormakter på Pariskongressen. Formen för den närmar anslutningen förmodar Säve skola blifva danska tronföljdens öfver flyttande på konung Oscar och hans ätt.

— Ett par smärre bidrag till den svenska järnhandteringens så intressanta men hittills så föga beaktade historia föreligga i H. Sundholms uppsats om *Sveriges totala järnmalmsproduktion* (Örebro 1909; 23 s.; särtryck ur Blad för Bergshandteringens vänner 1909) och N. Hedbergs grufältsbeskrifning *Grängesberg* (Sthlm 1909; 59 s.; särtryck ur Järnkontorets Annaler 1908).

— I Humanistiska Förbundets skriftserie (N:o 13) lämnar rektor Rudolf Röding en på nyare forskningar i ämnet bygd orienterande redogörelse för *De grekiska papyrosfynden i Egypten och deras betydelse* (Sthlm, Norstedt 1908; 48 s.; pr. 80 öre), ursprungligen tvenne föredrag hållna i Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle. Efter några inledande ord om Egyptens papyrosproduktion lämnar förf. en kortfattad öfversikt öfver de viktigaste fynden och utgräfningarna, hvarvid han särskildt uppehåller sig vid fynden i Faijûm, samt omnämner därpå de viktigaste periodiska publikationerna på papyrosforskningens område. Förf. öfvergår därefter till en öfversikt öfver papyrosfyndens vetenskapliga betydelse. Därvid betonas naturligtvis särskildt den litteraturhistoriska synpunkten: i papyros-handskrifterna har påträffats en mångfald längre eller kortare utdrag ur klassiska författares arbeten, hvaraf icke så få förut för forskningen okända. Åtskilliga af dessa nyfunna skrifter eller fragment — för att nu endast nämna ett sådant arbete som Aristoteles' skrift om atenarnas statsförfattning — ha för historikern den största betydelse. Större delen af papyrosfynden utgöres emellertid af urkunder af olika slag, och i senare delen af sin skrift karakteriserar förf. dessa urkunders betydelse för kännedomen om Egyptens förvaltning, rättskipning, sociala och ekonomiska förhållanden o. s. v. Det hela afslutas med en summarisk uppgift å den litteratur, som legat till grund för föredragen.

— I den af Videnskabernes Selskab i Köpenhamn utgifna skriftserien (7. R. Historisk og Filosofisk Afd. I, 2) har Ellen Jörgensen publicerat en synnerligen intressant kyrkohistorisk undersökning med titel *Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling* (Köbenhavn 1908; 123 s.; pr. kr. 3,90). Afhandlingen, som ursprungligen tillkommit till besvarande af en af Videnskabernes Selskab utsatt prisfråga, hvilar på mycket omfattande käll- och litteraturstudier, särskildt inom den franska och engelska kyrkohistorien, och vittnar om godt historiskt omdöme, ehuru den på grund af det ibland något vaga och impressionistiska framställningssättet icke är så alldeles lätt att öfverskåda och bemästra. Till en del utgör undersökningen ett inlägg emot den moderna riktning inom den norska och äfven den danska kyrkohistorien — representerad framför allt af Tarangers bekanta arbete — som i den norska och danska kyrkans tidigaste utveckling vill spåra inverkan så godt som enbart från den anglosaxiska kyrkan. Med all rätt framhåller förf. eftertryckligt de många olika möjligheter till påverkan utifrån som förefunnits. Med skärpa betonas äfven den romerska

kyrkans tidigt utbildade universella karaktär, som tryckte sin prägel på alla dess förgreningar i de olika länderna — detta gentemot t. ex. Tarangers benägenhet att betrakta den anglosaxiska kyrkan som ett isoleradt fenomen med öfverdrifvande af dess särmärken. Och slutligen understrykes möjligheten att under likartade politiska eller ekonomiska förhållanden likartade företeelser på det kyrkliga området själfständigt och oberoende af hvarandra uppvuxit på flera olika ställen.

Efter en tämligen utförlig inledning, som klargör själfva problemet och källmaterialet, behandlas sedan i åtta kapitel den äldre danska kyrkans styrelse, lagstiftning, botdisciplin och straffrätt, ritual och liturgi, helgonfester och kyrkospråk. Såsom bilagor aftryckas — delvis ur en Uppsala-handskrift — ett synodalstatut samt några stycken af liturgiskt innehåll. Det hela afslutas med en vidlyftig resumé på franska språket.

De resultat, till hvilka förf. kommit, må här i största korthet antydas efter den sammanfattning, som ges i ett kort slutkapitel. Den äldre danska kyrkan har på olika tider mottagit impulser från olika håll: från anglosaxer och tyskar, anglonormanner och fransmän. Om inflytande från anglosaxiskt håll vittnar en mängd språkliga företelser. Från Englands kyrka upptog den danska seden att erlägga »Romskud» (Peterspenning). Namnen på många fester äfvensom åtskilliga kyrkliga termer bära en anglosaxisk prägel och flera engelska helgon ärades i Danmark. Danska kyrkor förde dubbelnamnet »ecclesia trinitatis» — »Drottens kirke», liksom i England funnos kyrkor, som nämndes »ecclesia trinitatis» — »cristes cyrice». Äfven från anglonormandisk sida kunna inflytelser påvisas — dock i mindre utsträckning, då den danska kyrkoorganisationen vid denna tid vunnit fast form och samtidigt den engelska kyrkan mer och mer mistade sina särdrag och närmade sig kontinentens kyrkoskick. Att påverkan från tyskt håll ägt rum är visst; i kyrkospråket finnas tyska element och botdisciplinen bär spår af tyskt inflytande. Men frånsedt detta framträder nämnda tyska inflytande i bevarade minnesmärken hufvudsakligen endast inom Lunds stift. Äfven från Frankrike har en inverkan gjort sig gällande, skönjbar i franska legenders och helgons öfverflyttande till dansk jord. I främsta rummet yttrar det sig dock i de impulser, som från Frankrike gifvits Valdemarstidens ledande kyrkliga personligheter. En fråga slutligen af största betydelse, men på grund af materialets beskaffenhet synnerligen svårlöst är den, i hvad mån de olika nordiska folken inom det kyrkliga området påverkat hvarandra.

För den svenska kyrkohistorien erbjuder det föreliggande arbetet det största intresse, särskildt genom allt det — delvis svårtillgängliga — utländska material, som indragits i diskussionen. En detalj må anföras, då frågan nyligen äfven hos oss varit under diskussion. Det gäller betydelsen af termen *festum terræ*, som H. **Hildebrand** i sitt stora verk utan framgång sökt förklara. Med hänvisning till ett ställe i Gratiani dekret ger förf. den tolkningen, att därmed afsetts

de fester, som inom stiftet eller kyrkoprovinsen fastställts såsom helgdagar utöfver de för kyrkan gemensamma.

— I en liten uppsats med titel *Et træk af den dansk-norske regjerings handelspolitik under Kristian III og Fredrik II* (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1909, N:o 3; 22 s.; Christiania 1909) lämnar dr O. A. Johnsen på grundval af aktstycken i danska riksarkivet en redogörelse för ett af en bergensisk köpman på 1550-talet planeradt handelsföretag öfver Hvita hafvet till Ryssland — ett företag som emellertid sannolikt af de danska konungarna förhindrats af fruktan för att den nya handelsvägen skulle konkurrera med traden genom Öresund till förfång för tulluppbörden där.

— Af den af riksarkivarien dr V. A. Secher utgifna samlingen af *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558—1660* har nyligen sjätte bandets andra häfte utkommit, innehållande författningar från åren 1654—1657 (Köpenhamn, Gad 1908; s. 161—320; pr. 2 kr.). Största delen utgöres af förordningar af ekonomisk natur, skatte- och öfverflödsförordningar m. m.; särskildt märkes 1655 års förordning angående tullen med dithörande tariff, tillsammans upptagande ett 60-tal sidor.

— Af de *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660—1676*, som genom J. Lindbæk utgifvas af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, har ett nytt häfte (Bd 2: H. 1) utkommit (Köbenhavn 1909; 320 s.; pr. 3 kr.) De aftryckta urkunderna härröra från åren 1670—1673.

— Öfverbibliotekarien dr E. W. Dahlgren har nu utsändt första bandet af sitt bebådade stora arbete *Les relations commerciales et maritimes entre la France et les côtes de l'océan pacifique (commencement du XVIIIe siècle)*. Den utkomna delen utgör en ståtlig volym om mer än 700 sidor med åtskilliga kartbilagor (Paris, Honoré Champion 1909; XVI + 739 s.; pris 20 frcs) och behandlar »Le commerce de la mer du Sud jusqu'à la paix d'Utrecht». Vi återkomma.

Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen.

(1700—1706.)

Af

HERMAN BRULIN.

Denna uppsats utgör närmast en sammanfattning af resultaten af några veckors forskningar i Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien under sistlidet år, hvilka sedermera endast delvis kunnat kompletteras i svenska riksarkivet. Det har ej heller varit möjligt att här upptaga annat än vissa sidor af ämnet till behandling. Det är företrädesvis den österrikiska politiken, som kunnat uppmärksammas, medan de intressantare, men synnerligen invecklade och endast genom studier i flera arkiv närmare åtkomliga frågorna om själfva de krigförande makternas afsikter och handlingssätt blott i förbigående vidrörts. På vissa punkter beror också knapphändigheten i behandling på ojämnheten i det bevarade materialet eller i dess genomforskande. Da de samlingar i Wien, som ha intresse för den sachsiska politiken, redan förut blifvit genomgångna, särskildt af professor Hallendorff, ansåg jag mig företrädesvis böra ägna min tid åt andra, mindre beaktade delar af arkivet, särskildt dem som belysa Österrikes förhållande till Ryssland.

De österrikiska källorna till ifrågavarande skedes historia äro i själfva verket ganska ofullständigt bevarade. Bland »Suecica» (citeras i det följande: Wien, Suec.) finner man det kejserliga sändebudet Welz' depescher 1700—1702 i tämligen komplett skick och — ehuru mindre fullständig — äfven Zinzendorffs korrespondens från åren 1702 och 1703, hvaremot från de följande åren endast finns ett bref från 1704. Vidare innehåller samlingen koncept till kejserliga skrifvelser företrädesvis till de båda nämnda ministrarne jämte ett litet antal andra handlingar. För tiden 1704—aug. 1706 är samlingen ytterst mager. Än sämre är det ställdt med »Polonica» (cit. Wien, Pol.). Nästan det enda af intresse, som där är att finna från denna tid, är Stratmans bref från 1702; från 1701 och tiden efter 1702 finns alls intet. Samlingen kompletteras af afdelningen »Sachsen», där kejsarens bref till Stratman 1702 (och ett från 1703) finnas i koncept jämte ett bref från den senare 1703. Bland »Russica» (cit. Wien, Russ.) finnes däremot ej blott en omfattande samling bref från korrespondenten (från 1702 sekreteraren) Pleyer i Moskva, innehållande åtskilligt af intresse rörande de inre förhållandena och kriget (tryckta af Ustrjalov i hans *Istorija Petra Velikago*, IV: 2)

utan också en mängd andra handlingar: koncept till kejserliga skrifve bref från tsaren, memorial från ryska sändebudet i Wien, s. k. konfer protokoll samt bref och memorial rörande furst Porcias ifrågasatta besk ning till Ryssland, däribland ett konvolut akter öfverlämnade från Porcia'ska arkivet på Spittal.

Af svenska riksarkivets samlingar har särskildt användts afdelnir Germanica: Kejsaren (cit.: RA, Kejs.) och inom denna envoyén Stralenhe bref och Kejserliga ministrars skrifvelser.

Bland tryckta källor har naturligtvis Hallendorffs samling af *Ha lingar angående konung August den starkes utrikespolitik* i *Histori Handlingar*, XIX: 2, Stockholm 1908 (cit. *HH*) varit till stort gagn. N bergs, F. F. Carlsons och Hjärnes bekanta arbeten citeras under fattarnamnet, likaså Noorden, *Europäische Geschichte im achtzehn Jahrhundert* (Düsseldorf 1870 ff.) och förf:s afhandling *Sverige och Fra rike 1700—1702*, till hvilken uppsatsens första del anknyter sig.

Dateringen följer svenska stilen, där ej annat angifves.

1. Förhandlingar från krigets utbrott till dess öfv flyttning på polskt område.

(1700—1702.)

För den spanska arfsfrågans intressenter hade den sa tida östeuropeiska krisen hufvudsakligen betydelse som störande element. I en tid, då den siste spanske habsbur rens tärda lifstråd var det enda, som höll den väldiga n narkien tillsamman, medan de västeuropeiska makterna förhand och utan hänsyn till vare sig Madrid eller W skiftade dess landsdelar som lösöre, måste det för den k serliga politiken innebära en ytterligare besvärande ko plikation, då i första början af mars 1700[1] underrättel ankom om de sachsiska truppernas öfverfall på Ri Förhållandena i Norden voro redan förut mer än tillrä ligt inveckladе genom den holsteinska affären, för hv skull den svenske envoyén friherre Henning von Stral heim låg öfver de kejserliga med ständiga påminnelser uppfyllandet af garantin för Altonafördraget. Hädane skulle man alltså också ha att finna ut svar på nya sven fordringar på hjälp, nu mot konung August af Polen, gr nen, bundsförvandten i det senaste turkkriget och le moten af kurfurstekollegiet i riket. Den svenska rät

[1] Stralenheim till K. M. 13 mars 1700 (n. st.). RA, Kejs.

ståndpunkten var besvärande nog: såsom medpaciscent och garant af Oliva-freden var kejsaren förpliktad att, om någon part blefve anfallen med krig, inom två månader efter skedd rekvisition bistå med vapenmakt. Hjälpförpliktelser kunde ock utläsas ur den allmänt hållna alliansförbindelse mellan de båda rikena, som blifvit afslutad 1682 och sedermera förlängd samt dessutom något utvidgats genom fördraget af 1698, hvilket dock på grund af österrikiska sändebudet Starhembergs frånfälle icke blifvit ratificeradt. Rekvisitionen afgick också utan dröjsmål.[1] Men i Wien hade man annat att tänka på än uppfyllandet af fyrtio år gamla garantiförbindelser och oratificerade alliansbestämmelser.

Det kejserliga hofvet var icke heller kändt för någon de snabba beslutens statskonst. Detta låg rotadt både i systemet och hos personerna. Kejsar Leopold I, med all sin fatalistiska ståndaktighet och sitt hårdnackade fasthållande vid ett slutligen fattadt afgörande, tillämpade snart sagdt metodiskt en tröghetens och obeslutsamhetens politik. »Mera benägen att förmedelst andras insikt fara vilse än att genom självverksamhet förskaffa sig ett omdöme», såsom den venetianske iakttagarens spetsiga penna formulerat karaktäristiken, kunde han, misstrogen mot alla, aldrig bli mätt på att inhämta upplysningar i föreliggande frågor, och sina i det längsta uppskjutna beslut formulerade han helst i allmänna vändningar. De ledande statsmännens verksamhet hämmades, äfven där deras personliga egenskaper inneburo förutsättningar för större lifaktighet — såsom bl. a. fallet var med riksvicekanslern grefve Kaunitz —, såväl af kejsarens orörlighet som ock af förvaltningens decentralisation och ineffektivitet.

Hvad utrikesärendena beträffar, behandlades de i det s. k. konferensrådet, en tung organisation med ett betydande antal medlemmar, hvilka dock i regel voro fördelade på afdelningar efter de olika länder, som ärendena rörde. Före sammanträdena cirkulerade ministerberättelserna i de ämnen, som skulle behandlas, i sakta mak mellan medlemmarne.[2] Vid konferensen antogs efter vederbörlig diskussion genom omröstning ett »conclusum», hvarefter ett referat

[1] Karl XII till kejsaren 14 mars. RA, Utrikesregistr. 1700.

[2] Det kunde också hända, att handlingarna efter konferensen stannade hos någon af dem eller hos kejsaren, då han vistades utom Wien — däraf torde en och annan lucka i arkivserierna kunna förklaras.

förelades kejsaren, som där påtecknade sitt beslut. Det skedde dock visst icke alltid genast, utan ofta afvaktad nya berättelser från ministrarne i utlandet, hvarpå fråga kunde komma under ny behandling, och hade saken någ finansiell eller militär sida, remitterades den ofta till ho kammaren eller hofkrigsrådet, hvarifrån den återkom me utlåtande i och för förnyad ompröfning.[1]

Så invecklad syntes nu situationen i Norden, att ma ansåg nödvändigt att låta ett särskildt sändebud afgå ti Sverige. Uppdraget lämnades åt rikshofrådet grefve Gotthar Helfried von Welz, hvars instruktion är daterad d. 30 mai (n. st.). Det är af intresse att af denna se, att äfven d oratificerade fördraget af 1698 nu ansågs alltför riskabelt. Wel skulle ej själf röra vid frågan därom, och väcktes den fr andra sidan, skulle han under försäkringar om kejsaren benägenhet att underhålla och äfven stärka förbundet me Sverige undskylla sig med att han ej medförde fullmakt som sannolik anledning härtill skulle han angifva, att ma fått underrättelse om ett mellan Sverige och sjömaktern afslutet fördrag, som bland annat anginge den spansk successionen, och hvars kommunikation man afvaktade. (De var Haag-fördragen från jan. 1700, som hos kejsaren ej mind än i Frankrike väckte allehanda skäligen ogrundade mis tankar.[2]) Äfven beträffande de lifländska och holsteinsk frågorna präglas föreskrifterna af en synnerlig försiktighe Welz skulle ge uttryck åt kejsarens öfverraskning öfve anfallet på Riga och hans önskan att bidraga till att de farliga elden i tid släcktes; han stode därför i begrepp a sända en minister till Polen för att afråda konungen fr vidare företag och erbjuda honom sina officier till biläggan af uppkomna missförstånd, och för konungen af Sverige fra kastades tanken på en förhandling genom fullmäktige fr båda hållen. Beträffande Holstein skulle Welz under al handa försäkringar och med lämplig argumentation afvis tanken på att låta den kejserliga medlingen utbytas m sändande af hjälptrupper i förening med sjömakterna. Dä emot skulle till förekommande af andra furstars ingripan

[1] Gaedeke, Politik Oesterreichs in der Spanischen Erbfolgefrage, I s. 58 ff. Jfr ock Noorden, I, s. 150 ff. och 279 ff.
[2] Jfr Brulin, s. 14, 50 ff.

ill Danmarks hjälp några regementen sammandragas på öhmiska och schlesiska gränserna. Stode fientligheterna j att undvika, skulle kejsaren träda i samråd med garanerna och särskildt Sverige och bidraga till fredens upprätthållande.[1]

Samma dag utvecklades också den kejserliga uppattningen i en åt polska sidan riktad skrifvelse. Hos konungen af Polen befann sig ännu sändebudet grefve Karl Julius Sedlnitzky, ehuru just på väg att återvända. I afvaktan på den nyss antydde nye ministerns afresa fick han i uppdrag att vid sitt afskedstagande göra gällande de österrikiska synpunkterna. Han skulle, ehuru i varsam form,[2] framföra kejsarens allvarliga bekymmer öfver det skedda, särskildt med hänsyn till risken af orons utbredning, och uppmana konung August att inställa fientligheterna och ej låta mera krigsfolk från Sachsen afgå vare sig till Polen eller åt annat håll (hvarmed tydligen särskildt åsyftades Holstein). Men något tal om Österrikes ansvar för Olivafreden förekom ej; det var sina officier, som kejsaren föreslog i och för misshälligheternas biläggande »zu allerseitiger satisfaction». Truppsammandragningen vid gränsen skulle omnämnas, men blott såsom en rent defensiv åtgärd till de kejserliga ländernas eget skydd,[3] och äfven vid de ministern alagda försöken att utröna stämningen bland ständerna i anledning af det skedda borde den största varsamhet iakttagas.[4]

Den spanska frågans utveckling var icke heller ägnad att vända kejsarens håg till några oegennyttiga åtgärder till Sveriges bästa. Den 8 maj delgafs honom det mellan Frankrike och sjömakterna afslutna andra delningsfördraget, hvarigenom man afspisat den österrikiske pretendenten med självfva Spanien, Nederländerna och kolonierna, sedan Milano, den kejserliga politikens främsta ögonmärke, gifvits åt hertigen af Lothringen, hvars land i stället skulle

[1] Kejsarens instruktion för Welz 30 mars 1700 (n. st.). Wien. Succ.

[2] Sedlnitzky skulle gifva att förstå, »dass wir zwarn nicht zweifelten, wann dieses unternehmen mit S:r L:den vorwissen und befehl geschehen, dass sie darzu guten fueg gehabt», men icke fördölja etc.

[3] ». . . es wäre aber solches zu keines menschen offension, sondern nur gegen allen unverhofften fall zu unserer landen schutz und sicherheit angesehen.»

[4] Kejsaren till Sedlnitzky 30 mars 1700 (n. st.). Wien. Succ.

användas till förbättring af Dauphins arfslott i Italien Kejsarens isolering var uppenbar, och sekunderadt af sjö makterna, hans gamla bundsförvandter, gick Frankrike n att slå ringen om honom än trängre genom att förmå Euro pas öfriga makter att biträda fördraget. Vid alla hof mött de kejserliga sändebuden franska diplomater i liflig aktion och under sådana förhållanden var det icke värdt att onödan stöta någon som helst för hufvudet, allra mins Sachsen-Polens af inga betänkligheter besvärade härskare

Om underhandlingarna mellan denne och det nya ke serliga sändebudet, rikshofrådet grefve Heinrich Johan Franz Stratman, är tyvärr alltför litet kommet i dage De enda uppgifter om dennes framställningar, som mig v terligt blifvit bekanta, äro de, som sachsarne själfva bra till fransmännens kännedom med den tydliga tendensen a stegra deras bud.[1] Får man tro något däraf, skulle d gått ut på bildandet af ett förbund mot Spaniens delnin och innehållit rika löften, för den händelse konung Augu ville inträda däri. Äfven om mycken öfverdrift säkerlige ligger i uppgifterna om de kejserliga anbuden — man skul förespeglat honom ej blott Neapel-Sicilien, utan äfven e utvidgning af hans till konungarike upphöjda arfland me den landsträcka i Schlesien, som han så ifrigt eftertrakta till vinnande af territoriellt samband med Polen, jämte näg stycke af Böhmen! — förefaller dock det uppgifna syft målet, hans inträde i en liga mot Spaniens styckning, gansk sannolikt. Och för den som ville vinna något sådant gi det svårligen an att med någon synnerlig skärpa föra tal för »den læderade parten» i Oliva-verket. Fredens återstä lande låg naturligtvis i kejsarens eget intresse, då därfö utan någon verksam hjälp ej var att vinna, och eft hvad man meddelade svenskarne, fick Stratman order a ge sina fredsförmaningar en verkligt eftertrycklig form men ett kraftigt bedrifvande af sådana villkor, som svensk synpunkt kunde anses tillfredsställande, var säke

[1] Härom se Legrelle, La diplomatie française et la succession d'Es pagne, III. s. 324 ff., efter franske ministern du Hérons depescher d. 26 j och 9 juli 1700 (n. st.).

[2] Om kejserliga varningar till konung August se t. ex. uppgiftern Stralenheims bref till K. M. 8 sept. 1700 (n. st.), RA, Kejs., och p. kanslikollegii bref till K. M. 3 okt. 1700, RA, Kanslikoll. registr.

ligen lika litet att påräkna från kejsaren som från hans franske rival.

Utbytet kunde därför ej heller bli stort af de förhandlingar, som Welz inledde, då han efter en först d. 25 april påbörjad resa öfver Hamburg och Danmark d. 26 maj ankom till Stockholm.[1] Karl XII hade då redan lämnat Stockholm för att i de skånska provinserna bereda sin »garantiprestation» i den dansk-holsteinska tvisten, och Welz fann sig hänvisad till kanslikollegium. I dess chef, kanslipresidenten Bengt Oxenstierna, hade den kejserliga politiken en gammal och bepröfvad vän, hvilken dock — med allt sitt under decenniers strider inrotade hat mot Frankrike och sina personliga förbindelser med dess fiender — ej kunde påräknas vilja offra något verkligt landsintresse till sina vänners och gynnares förmån.[2]

Kort efter sin ankomst fick Welz tillfälle att inför honom framföra sitt uppdrag, hvilket skedde i öfverensstämmelse med instruktionens föreskrifter. Såväl i holsteinska som lifländska frågan antydde han önskvärdheten att konungen gåfve tillkänna sin mening, hvilken han skulle framföra till sin herre — här skulle väl utgångspunkten ligga för de kommande förhandlingarna. Då Bengt Oxenstierna mycket riktigt bragte ratifikationen af 1698 års fördrag på tal, fick den kejserlige ministern tillfälle att ge uttryck åt misstämningen i Wien öfver det ej kommunicerade fördraget med sjömakterna; för att lugna honom lät kanslipresidenten, ehuru under inskärpande af nödvändigheten att särskildt för medkontrahenterna hemlighålla detta tillmötesgående, sin sekreterare strax efteråt uppläsa dess oskadliga innehåll. Sändebudets — än färglösare — framställningar öfversände han ofördröjligen till konungen, hvilken emellertid ej gjorde sig någon brådska med deras besvarande.[3]

---

[1] Welz till kejsaren 9 juni 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[2] Om Bengt Oxenstiernas ståndpunkt under den dubbla europeiska brytningen se Brulin, s. 18, 186 ff. Welz medförde ett synnerligen vänligt hållet rekommendationsbref till honom från kejsaren (dat. 30 mars n. st., koncept i Wien, Suec.). Till bevis för att Bengt Oxenstiernas sympatier för den kejserliga politiken hade gränser kan hänvisas till det nedan s. 149 not 3 citerade brefvet till Stralenheim af 18 juli (ib.).

[3] Welz' nyss citerade bref till kejsaren 9 juni 1700 (n. st.). Wien, Suec. »Kejserlige abgesandtens hafvande commission», svensk uppteckning, bilagd Bengt Oxenstiernas bref till konungen 30 maj. RA, Skrifvelser till K. M.

Welz' första beröring med Guiscard hans franske med-täflare, var fredlig nog, men snart var deras konkurrens i full gång. Det var ej nog med att Frankrike sökte sticka ut kejsaren med anbud om sin medling i den holsteinska tvisten, Guiscard började äfven göra framställningar om Sveriges accession till delningsfördraget och nedreste i andra veckan af juni till konungen för att bedrifva dessa syften. En månad senare följde Welz hans exempel för att fortsätta striden på den afgörande punkten, där inbjudan till acces-sion till delningsfördraget nu var officiellt framställd. Ho Polus upprepade han sina i Stockholm gjorda framställningar och d. 17 juli fick han sin audiens hos konungen, men unde de ifriga förberedelserna till den förestående aktionen mo danskarne blef ej mycken tid öfver för diplomatiska för-handlingar.[1]

Öfvergången till Själland afgjorde den holsteinska frå-gan, men så mycket mera hotande framträdde nu fara från lifländska sidan. Welz fick också vid denna ti höra krafven på garantin af Oliva-freden utläggas me växande styrka, stundom på ett obehagligt sätt förbundn med hänvisningar till de framställningar om anslutning ti delningstraktaten, hvilka han fann Guiscard fortsätta »quam instantissime et summa cum importunitate».[2]

Welz, som ännu i midten af augusti icke mottagit någ förhållningsorder beträffande delningstraktaten[3] — först d 24 s. m. mottog han en befallning från kejsaren att unde-handla om utvidgning af 1698 års fördrag till att äfve gälla spanska successionen[4] —, gjorde af eget initiativ hva han kunde för att motverka antagonistens »heftige instanzen

[1] Welz' bref 16, 19 juni, 10, 17, 28 juli 1700 (n. st.). Wien. Su Om hans audiens se bihanget i nästa häfte. Angående förhandlingarna n Guiscard se Brulin, kap. 2.

[2] ». . . und wiewohl die ministri hier positive versichern, dass die sa noch in integro seie, geben sie doch anbei zu verstehen, wie man we der Lifländischen gefahr hülfe suchen müsste, wo man könnte, und re mieren sie unausgesetzt die garantie des Olivischen friedens . . .» Welz t kejsaren 5 sept. 1700 (n. st.): jfr ock hans bref af d. 22 och 29 aug. W Suec.

[3] Kejsarens bref till Welz af 18 maj (n. st.), där delningstraktat omtalas, berör den hufvudsakligen som undskyllan för uppskof med garan prestationen, då man än ej visste, om Sverige också slutit något i sak Brefvet gör för öfrigt fortfarande stor affär af de österrikiska truppsamma dragningarna vid gränsen. Wien, Suec.

[4] Denna skrifvelse, dat. d. 14 aug. (n. st.), finnes ej bevarad. n omtalas i Welz' bref af d. 5 sept. och 8 okt.

Han påminte om erfarenheterna från kriget under Karl XI, om dennes varningar i sitt testamente,[1] om Frankrikes partiska medlingspolitik i den holsteinska konflikten. Hvad garantikrafven beträffade, upprepade han åter den gamla läxan om alla kejsarens gjorda tjänster i den lifländska saken och förklarade, att denne visst ej skulle undandraga sig sin skyldighet, men dessförinnan måste man komma öfverens »de modo et mediis» för prestationen m. m. Svenskarne fortsatte emellertid sina yrkanden och begärde i afvaktan på den verkliga garantiprestationen en deklaration från kejsaren gentemot konung August, att den skulle ske, om han ej afstode från sina fientligheter.[2] Det ser i själfva verket ut, som om den kejserliga politikens tröghet i bevisningen af sin betygade vänskap framkallat en viss nervositet på svenska sidan, som aflockade själfve Bengt Oxenstierna skarpa utgjutelser, hart när innebärande misströstan om möjligheten att fortsätta en kejsarvänlig politik.[3]

Ett nytt moln började dessutom draga upp af en för Österrike synnerligen hotande karaktär. Utvägen låg frestande nära att efter mot Danmark väl förrättadt värf äfven göra slut på den polska oron genom en direkt stöt mot Sachsen, där man hade att söka själfva dess härd. Under augusti började rykten

[1] »... dannenhero auch der letztverstorbene könig bewogen worden, in seiner letzten willens-disposition dem jetzregierenden könig die warnung sich vor Frankreich» zu hüten, hingegen die mit E. K. M. habende freundschaft zu cultivieren loco moniti paterni zu hinterlassen.»

[2] Welz till kejsaren 22 och 29 aug., 5 sept. 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[3] I Wien, Suec. finnes egendomligt nog ett originalbref från Bengt Oxenstierna tydligen till Stralenheim af d. 18 juli 1700, där han går skarpt till rätta med den österrikiska politiken. En underrättelse att kejsaren tillåtit sachsarne infalla i Lüneburg anser han kunna tydas som bevis på ett nära samförstånd med konung August. Detta kunde lätt inverka på konungens hållning till Frankrikes och sjömakternas förmånliga anbud. Han fortsätter: »Ich habe nun so viele jahre her an stift- und erhaltung guter freundschaft zwischen I. M:t und den Kaiser gearbeitet, weilen ich selbe von beiderseitiger und auch des publici convenience zu sein gefunden, nunmehr aber nachdem das dortige conseil so verkehrte und Ihro M:t widrige principia führet, muss gestehen, dass es mir schwer fällt das werk aufrecht zu halten.» Han kunde ej förstå, att man föredroge Danmark och Polen framför konungen, som i motsats mot dem menar uppriktigt med kejsaren, och hvars hjälp väl kunde komma att behöfvas i den spanska saken, »und sehe ich schon vorher, dass man vielleicht zu spät bedauern wird, dass man sich verleiten lassen und seine wahre freunde negligieret und gleichsam von sich gestossen habe.» Brefvet slutar med en uppmaning att genom tjänliga föreställningar häraf i förtroende söka öppna ögonen på vederbörande. — Möjligen har Stralenheim själf lämnat detta bref till de kejserliga för att kraftigare påverka dem. Jfr hans bref till Bengt Oxenstierna 14 aug 1700 (n. st.), RA, Oxenstiernska saml.

i denna riktning komma i omlopp,[1] och de voro i själfva verket ej ogrundade. Karl XII:s planer riktade sig tydligen vid denna tid i hög grad åt det hållet, och öfverallt, där man med fruktan motsåg möjligheten af ett krigsutbrott inom Tyska riket, uppstod den lifligaste oro.[2] Äfven det kejserliga hofvet skyndade att — jämte lämpliga förmaningar till Stralenheim — instruera Welz om de föreställningar, han i detta afseende hade att göra, om det verkligen visade sig vara allvar med saken. De voro dock icke mera eftertryckliga, än förmaningar från det hållet plägade vara.[3]

Dessa föreskrifter träffade Welz i Stockholm, dit han blifvit hänvisad för att med de för ändamålet utsedda tre kommissarierna[4] underhandla angående det föreslagna lämpandet af 1698 års fördrag efter de förändrade förhållandena, särskildt i spanska frågan; d. 10 sept. hade han ankommit dit. Länge nog fick han emellertid åtnöja sig med att söka motverka Guiscards nitiska arbete för Sveriges anslutning till ligan mot kejsaren och hans försök att bringa den svenska politiken under Frankrikes inflytande genom att göra detta förtjänt om freden med konung August. På samma gång Welz framställde sina varningar däremot — hvarvid han till sin glädje tyckte sig finna åtskillig misstro till de genom fransmännen framförda fredsförslagen[5] —, var han naturligtvis angelägen att betona den kejserliga medlingen.[6]

Först d. 2 okt. hölls konferensen med de svenska kommissarierna, hvarvid Welz med lämplig argumentation framställde de kejserliga synpunkterna på såväl den lifländska

[1] Welz omnämner dem första gången i sitt bref af d. 12 sept. (n. st.)

[2] Jfr Brulin, s. 89 ff., 98 f.

[3] Kejsaren till Welz 14 sept. 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[4] Constitutorium för Bengt Oxenstierna, Gyldenstolpe och Bergenhielm d. 24 aug. RA, Utrikesregistr. 1700.

[5] »... Man siehet zwar diesen antrag alhier also an, dass dadurch Frankreich suche vermittelst einer langdauernden negotiation die beruhigung Liflands mehr zu hindern als zu befördern oder dass der könig von Polen in der intention den nacher Lifland destinierten transport zu retardieren und zeit zu gewinnen diese proposition veranlasset habe ...» Welz till kejsaren 22 sept. 1700 (n. st.). Wien. Suec. Med det omnämnda fredsförslaget afses tydligen det genom franske ministern i Polen du Héron till Guiscard öfversända. Om denna sak samt öfver hufvud förhandlingarna med Guiscard under denna tid se Brulin, kap. 3.

[6] Welz' bref till kejsaren 5, 12 och 22 sept. 1700 (n. st.). Wien. Suec. Hans skrifvelse till Bengt Oxenstierna 14/24 sept. RA, Kejs. min. skr.

som den spanska frågan. Efter en erinran om gamla vänskapsband och Sveriges intresse af deras förstärkande gaf han än en gång till lifs skildringen af de kejserliga tjänsterna under den närvarande krisen och uttryckte å andra sidan sin förhoppning, att äfven konungen å sin sida skulle underlätta verket. Därpå följde en utförlig, till det af Frankrikes »präpotenz» hotade »æquilibrium in Europa» anknuten utläggning af förhoppningarna på konungens gentjänster i den spanska frågan, hvarvid han emellertid närmast höll sig till den negativa sidan af saken, skälen mot en anslutning till delningsfördraget, hvilken han ock fann förbjuden genom gällande fördrags bestämmelser mot förbindelser oförenliga med deras innehåll. Kommissarierna lofvade att ofördröjligen delge konungen hans framställningar, och så skedde äfven följande dag.[1] Då var emellertid Karl XII redan på väg till sina provinser på andra sidan Östersjön, där ryssarnes anfall, hvarom det skräckinjagande ryktet någon vecka tidigare nått Stockholm, ytterligare påkallade hans närvaro.

I slutet af månaden följde Welz — liksom Guiscard — efter och ankom d. 2 nov. till Reval,[2] en obehaglig öfverraskning för konungen, som ville vara fri från diplomater under sina krigsrörelser. Något tillfälle för honom att komma till tals med konungen synes icke heller ha yppat sig före slaget vid Narva.

Efter mottagen underrättelse om den vunna drabbningen begaf sig Welz till Narva och fick samtidigt med öfverlämnandet af en kejserlig notifikationsskrifvelse om en tillökning i den romerska konungens familj där framföra sina lyckönskningar, som af konungen besvarades »enligt hans vana med få ord, dock vänlig min». Uppehållet i konungens närhet blef emellertid kort. Som det ej medgafs främmande ministrar att följa honom på hans förestående krigsexpedition, återstod för Welz ej annat än att återvända till Reval.[3]

---

[1] Welz till kejsaren 12 okt. 1700 (n. st.). Wien, Succ. Promemoria öfver hans andragande vid konferensen »12/1 okt.», skrifven med hans sekreterares stil. RA, Kejs. min. skr. Brulin, s. 129.
[2] Welz till kejsaren 15 nov. 1700 (n. st.). Wien, Succ.
[3] Welz till kejsaren 13 dec. 1700 (n. st.). Wien, Succ.

Till denna undanskymda plats såg han sig hänvisad under den nu följande skiftesrika tiden med dess tillspetsning af de båda stora europeiska kriserna. Den 22 okt. hade Karl II af Spanien slutat sitt lif och kort därefter Ludvig XIV accepterat hans testamente, hvarigenom åt dennes sonson hertigen af Anjou (Filip V) gafs det odelade spanska väldet. Det var visserligen långt ifrån så som man gärna vill föreställa sig, att detta oerhörda aftalsbrott med ett slag bragte de kränkta förbundsbröderna i väpnad samverkan med kejsaren till häfdande af hans sons anspråk på den spanska monarkien. En stark stämning i England och äfven Holland var tvärtom till en början rådande för testamentet, och det måste särskildt tillskrifvas den målmedvetna segheten i Vilhelm III:s kloka politik, att opinionen småningom vändes åt annat håll. I Österrike åter var man, på samma gång man ju icke sörjde det förolyckade delningsfördraget, naturligtvis från början bestämd motståndare till testamentet, men dess politik riktade sig fortfarande vida mindre på det spanska väldet i dess helhet än på det för sjömakternas intresse mera likgiltiga Italien. Intet under därför, att det dröjde ända till hösten 1701 (7 sept. n st.), innan man lyckades sammansvetsa »den stora alliansen» i Haag.[1]

Så mycket var emellertid från början klart, att testamentets antagande betydde en skärpning af motsättningen mellan kejsaren och Frankrike, och att man på båda sidor måste rusta sig för en väpnad sammanstötning, liksom det efter hand blef allt tydligare, hvar sjömakterna skulle komma att ställa sig. Från båda hållen funno sig också de utanför konflikten stående europeiska makterna med stigande eftertryck ansatta med alliansprojekt eller framställningar om hjälptrupper mot skälig ersättning. Kurfursten af Brandenburg sålde redan i nov. 1700 mot subsidier och den preussiska konungavärdigheten en betydande truppstyrka till kejsaren, och efter långvariga förhandlingar inträdde bl. a. äfven Danmark i juni 1701 bland den blifvande koalitionens truppleverantörer. För de krigförande makterna i öster sammanknötos framställningar i dylik riktning med

[1] Om den västeuropeiska situationens intressanta utveckling efter testamentets antagande jfr den hos Brulin, s. 144 ff. citerade litteraturen.

redsmedlingsprojekt af allehanda slag. Som vanligt var en franska politiken härvidlag mera rörlig och uppfinningsik än den kejserliga, som åtminstone beträffande Sverige fick n öfvervägande defensiv karaktär. Från sjömakternas sida utvecklades däremot en synnerligen energisk verksamhet ör att förvärfva det i Tyskland stående svenska manskapet, ıvarom långdragna förhandlingar fördes med medelpunkt Haag.

Det var under sitt besök i Narva, som Welz »med lika stor bestörtning som bekymmer» försport den spanske konungens död, och han gjorde genast hos svenskarne de föreställningar, som situationen kräfde. Han gjorde sig dock inga illusioner om deras positiva resultat, utan hans konklusion blef, att Sverige under pågående krig hvarken ville eller kunde träda in för vare sig den ena eller den andra, utan enda utvägen vore att förmedla fred med Polen.[1]

De föreskrifter, som sändes honom från Wien i anledning af den nya situationen, äro icke närmare kända. Så mycket är tydligt, att de gått ut på framställning om svensk hjälp efter slutadt krig med konung August, fortsatta anbud om kejsarens medling däri samt en sondering af Sveriges ställning till ett eventuellt förbund med Polen mot Ryssland, hvarpå man synes tänkt sig en fredsunderhandling med detta land under kejserlig medling.[2] Framställningar i dylik riktning gjordes ock af Welz, både skriftligen[3] och vid ett personligt besök i det svenska högkvarteret i Lais i slutet af febr. eller början af mars 1701. Han lyckades därvid komma till tals ej blott med Piper utan äfven för ovanlighetens skull med konungen själf, men resultatet blef det han väntat. Konungens obenägenhet för

[1] Welz till kejsaren 24 dec. 1700 (n. st.). Wien, Suec.

[2] Kejsarens bref af d. 22 dec. 1700 (n. st.) saknas i Wien. Suec., men omnämnes i Welz' skrifvelse af 21 febr. 1701 såsom ankommet d. 25 jan. (n. st.). Att döma af Stralenheims bref till K. M. 25 dec. 1700 (n. st.), RA, Kejs., var det han, som väckte tanken på denna Österrikes medverkan till ett svenskt-polskt förbund mot Ryssland.

[3] I RA, Kejs. min. skr. finnes en odaterad promemoria med Welz' sekreterares stil, innehållande framställningar af angifven art; på den står antecknadt »præs. Lais d. 20 jan. 1701», men som Welz ej omnämner någon resa till svenska hufvudkvarteret vid denna tid, torde framställningen ditkommi från Reval. Detta till rättelse af uppgiften hos Brulin s. 161.

fred befanns oförminskad, hur mycket det än beklagades af svenskarne själfva. Det svar på hans framställningar, som han fick af Piper, uttryckte tacksamhet för den välvilja, som låg i anbudet af kejsarens officier till krigets afslutande, och tillade, att erkänslan skulle bli än större, om kejsaren ville använda dem till att påverka republiken att fortfarande afhålla sig från kriget och förmå sin konung till detsamma; skäl anfördes också för att visa opålitligheten i dennes fredsbenägenhet. Förslaget om förbundet mot Ryssland tycks man förbigått med tystnad. I fråga om det begärda biträdet efter eget slutfördt krig aktade sig konungen att yttra mer än en försäkran »att han vore och förblefve benägen att såväl nu som efter slutadt krig underhålla det med kejsaren hittills plägade goda samförståndet».[1]

Det var alltså ej med någon vidare rik skörd, som Welz i midten af mars återvände till Reval, men hans besök i Lais hade dock haft den följden med sig — om till godo för kejsaren, må lämnas osagdt — att hos den franske medtäflaren inge starka misstankar om en förbindelse mellan Sverige och Österrike, hvilka bidrogo till dennes förändrade taktik att i stället för fredsmäklingsförsök underblåsa kriget.[2]

Det var emellertid icke sista gången, som Welz uppsökte det kungliga högkvarteret. Den 21 maj ankom till honom en kurir med nya order att express begifva sig dit. Det tycks varit oron öfver de svenska truppernas sammandragning i Pommern — samma trupper som sjömakterna så lifligt åstundade — som gaf anledning till denna nya ansats. Utan att inlåta sig på frågan om konungens rätt till invasion i Sachsen skulle han enligt de nya kejserliga förhållningsorderna framhålla, huru ett dylikt företag skulle tjäna Frankrike lika väl som en diversion; den skulle göra om intet åtskilliga pågående förhandlingar om trupplevérans till kejsaren, särskildt den afsedda öfverenskommelsen med Danmark, med hvilket land kejsaren inlåtit sig på sådant sätt just för att minska antalet af Sveriges fiender

---

[1] Welz till kejsaren 18 och 28 mars 1701 (n. st.). Wien, Succ.
[2] Brulin, s. 162 ff.

Det påtänkta anfallet vore så mycket onödigare, som freden i alla fall troligen snart vore att vänta tack vare kejsarens och andra välsinnade makters framställningar till konung August,[1] och borde Welz till sakens underlättande antyda önskvärdheten, att konungen ville ge tillkänna sin ståndpunkt i fråga om fredsvillkoren. Stode konungen ej att afhålla från invasionen, borde han i alla fall uppmanas att dessförinnan meddela sig med kejsaren, särskildt angående hvad denne hade att påräkna från Sveriges sida, om konung August på grund af Österrikes hållning i saken anslöte sig till dess fiender.[2] — Trots den ringa utsikten till att Sverige toge position i den stora stridsfrågan skulle han i alla fall fortsätta sina framställningar i den riktningen och höra sig för, om och på hvilka villkor en närmare förbindelse vore att sluta. Åtminstone borde konungen på riks- och kretsdagar i riket understödja kejsarens sak med sitt votum och sina officier.[3]

Welz begaf sig ofördröjligen till Lais och fick genast företräde hos konungen och samma dag konferens med Piper. I olika memorial framställdes de olika punkterna efter de i det kejserliga brefvet gifna föreskrifterna.[4] Det blef emellertid samma besked som vanligt. Beträffande infallet i Sachsen försäkrade konungen, att han ej gifvit några order, men lät det för framtiden bli beroende af konjunkturerna. För fred med konung August var lika liten benägenhet som förut att förspörja, »det vore för närvarande ännu icke tid att företaga ett sådant verk», var konungens svar, ehuru han sedan lät Piper tillägga, att han i så fall

[1] I hvad mån detta påstående var grundadt, är naturligtvis ytterst tvifvelaktigt! Enligt de meddelanden, som Stralenheim fick angående konung Augusts uttalanden i fredsfrågan just i samband med denna diplomatiska aktion, skulle han förklarat sig beredd att sluta fred »nach dem fuss des Olivischen friedens», dock med vissa punkter hänskjutna till garanternas afgörande, men om lämnande af den begärda satisfaktionen ville han ej höra talas, och likaledes motsatte han sig att sluta fred utan att tsaren inneslötes. Stralenheim till K. M. 28 maj 1701 (n. st.). RA. Kejs.

[2] Ungefär vid samma tid fick Stralenheim till svar på sina garantikraf i Wien höra yttranden, som rent af ingåfvo honom hoppet, att kejsaren skulle kunna förmås att understödja invasionen i Sachsen under villkor af Sveriges garanti mot däraf uppkommande risker. Jfr hans bref till K. M. 16 apr. 1701 (n. st.). RA. Kejs. Måhända kan man i dessa uppslag se en österrikisk trefvare till förbindelse med Sverige mot konung August, för den händelse dennes franska alliansförhandlingar skulle leda till resultat.

[3] Kejsaren till Welz 4 maj 1701 (n. st.). Wien, Succ.

[4] Tre memorial i RA, Kejs. min. skr.

alltid skulle lita till kejsarens medlingsofficier. Hvad Sveriges ställning till den västeuropeiska konflikten beträffar, lät man förstå, att det med hänsyn till sjömakternas tveksamma hållning i successionsfrågan samt till det egna kriget icke var möjligt att nu inlåta sig i den önskade närmare förbindelsen. I fråga om de svenska representanternas hållning på riksdagen och kretsdagarna föreföll svaret däremot tillfredsställande.[1]

Med dessa besked lämnade Welz Lais, samtidigt i likhet med öfriga länders diplomater på grund af fälttågets återupptagande hänvisad till Stockholm eller, om han föredrog det, Reval. Han föredrog Riga, men anmodades då genom bref från sekreteraren Schantz — ett sätt, som han fann »något oformligt» — att hålla sig inom de båda första alternativen.[2] Han resignerade och begaf sig till Reval, där han nu utan afbrott stannade till mot slutet af året, sysselsatt med att inberätta krigshändelserna och iakttaga det nya franska sändebudet Bonnacs förehafvanden, men utan tillfälle till diplomatisk verksamhet.[3] Först i dec. yppade sig åter ett sådant.

Det stod förmodligen i samband med de alltjämt pågående alliansförhandlingarna med konung August, hvilka som komplement förutsatte hans frigörande ur kriget med Sverige. Äfven med Ryssland hade förhandlingar kommit i gång och också från detta håll den kejserliga medlingen förklarats önskvärd.[4] Ett nytt medlingsanlopp sattes alltså i scen af den kejserliga politiken samtidigt med öfversändandet af kejsarens officiella notifikation af och inbjudan till den stora alliansen, daterad d. 10 nov. (n. st.), samt hans lyckönskningsskrifvelse af d. 24 okt. (n. st.) i anledning af öfvergången öfver Düna.[5] Den kurir, som öfverförde dessa båda skrifvelser till Welz för att tillställas

---

[1] Welz till kejsaren 9 juni 1701 (n. st.). Wien, Succ. Jfr kanslikollegii bref till Stralenheim 19 juni. RA, Kejs.

[2] Welz till kejsaren 9 juni och 18 juli 1701 (n. st.). Wien, Succ.

[3] Ett uppslag till fredsmedling för tsarens räkning lämnades honom i sept. från konungen af Preussen, och han meddelade det till Piper, men utan vidare påföljd. Welz till kejsaren 26 sept. (n. st.). Ib. Piper till Welz 25 nov. 1701. RA, Kanslipresidentens koncept.

[4] Kejsarens medling hade redan vidrörts i den kort efter slaget vid Narva uppsatta instruktionen för ryska sändebudet i Wien Golitsyn. Brückner, Peter der Grosse, s. 389.

[5] Inbjudningsskrifvelsen finnes bland kejsarens bref i RA, Kejs.

Karl XII, medförde också närmare föreskrifter beträffande fredssaken, hvilken Welz personligen skulle lägga på konungens hjärta. I fråga om den tänkta förhandlingsbasen uttryckte sig skrifvelsen med mycken försiktighet. Konung August och tsaren hade förklarat sig villiga att ingå fred »auf raisonnable und reputierliche conditiones»; villkoren in specie skulle Welz ej själf börja vidröra och än mindre de satisfaktionsanspråk, som från svenskarnes sida kunde tänkas, men väckte dessa saken på tal, skulle han som en förmodan framkasta, att Sveriges båda fiender skulle nöja sig med en fred »mit reputation und ohne sonderbarem nützen» och alltså ej göra några svårigheter att återställa hvad de möjligen eröfrat, dock att konung August behölle det — åt republiken skänkta! — artilleri, som fanns i Dünamünde. Karl XII skulle i vackra ordalag uppmanas att för fredens varaktighets skull ej uppställa för harda kraf; ville han ge kejsaren sin uppfattning tillkänna, skulle denne förvissa sig om motparternas ståndpunkt och göra allt för att underlätta verket, till hvars behandling en kongress borde sammanträda. På samma gång lade sig kejsaren ut för sin bundsförvandt den preussiske konungens erkännande och tänkte sig också hans deltagande i sin och sjömakternas medling, men Welz skulle akta sig att drifva denna sak så, att fredsfrågan därigenom försvårades. Slutligen skulle han utverka en gynnsam hållning från Sveriges sida gentemot de blifvande kejserliga framställningarna på riksdagen i Regensburg.[1]

Den 7 dec. erhöll Welz detta omfattande uppdrag, och så snart vägarna blefvo farbara, afreste han till Riga, där han för öfrigt fann Dünamünde redan i svenskarnes våld.[2] Konungen var borta och hans återkomst lät vänta på sig.[3] Slutligen måste Welz (d. 21 jan. 1702) låta kuriren återgå och lämna de kejserliga skrifvelserna till Piper att öfverbringas till konungen; samtidigt medsände han ett memorial öfver sitt uppdrag i enlighet med de gifna förhållningsorderna.[4]

---

[1] Kejsaren till Welz 10 nov. 1701 (n. st.). Wien, Suec.

[2] Welz till kejsaren 5 jan. 1702 (n. st.). Ib.

[3] Han framställde under tiden sitt ärende till Piper, »wiewohlen aus gewissen, nicht unerheblichen bedencken nur in generalibus».

[4] Welz till kejsaren 18 och 31 jan. 1702 (n. st.). Ib. Memorialet är i afskrift bilagdt sistnämnda bref.

Genom bref från Piper [1] fick han emellertid kort efteråt veta att han måste ge sig till tåls, till dess konungen inhämtat kanslikollegii betänkande i den viktiga frågan. Som han på förhand anat en dylik utgång, hade han redan skriftligen förberedt Bengt Oxenstierna, men han befarade i alla fall — bl. a. med hänsyn till »die in Schweden vornehmende deliberierung wegen disparität der gemüther und affecten — en tidsförlust på två månader. Då härtill kom underrättelsen att konungen nu med en armé marscherat mot Lithauen, enligt hvad man gissade för att förmå republiken att afpressa sin konung den fordrade satisfaktionen, kan man ej undra på att tonen i hans rapport om situationen var något pessimistisk. [2] Han stannade emellertid till vidare i Riga, åter hänvisad till korrespondentens blygsamma tjänstgöring.

Under tiden fördjupade sig Karl XII allt längre i Polen och det blef mer och mer tydligt, att ville man nå honom måste det ske på annan väg. Welz' mission blef därigenom öfverflödig, och på våren 1702 afgick till honom bref från Wien med tillåtelse att återvända. [3] I slutet af sept. var han åter i Wien efter sin mer än tvååriga mission. [4] Spelet kunde betraktas som i det närmaste resultatslöst, men däröfver var ju föga att undra, då man från ingendera sidan velat göra någon verklig insats.

---

2. Kejsarens fördrag med konung August och dess konsekvenser.

(1702.)

Med ingången af år 1702 hade konung August gjort en åtminstone tillfällig halt i sina pendelsvängningar mellan kejsaren och Frankrike. Äfven beträffande det afgörande skedet af hans förhandlingar med kejsaren flyt

---

[1] Dateradt d. 24 jan. 1702. RA, Kanslipresidentens koncept.
[2] Welz till kejsaren 16 febr. 1702 (n. st.). Wien, Suec.
[3] Kejsaren till Welz 27 maj 1702 (n. st.). Ib. Jfr ock Piper till We 29 maj 1702. RA, Kanslipresidentens koncept.
[4] Stralenheim till K. M. 7 okt. 1702 (n. st.) RA, Kejs.

åtminstone de österrikiska källorna ej rikt. Underhandlingen fördes dels i Polen genom Stratman, dels i Wien genom konung Augusts sändebud Wackerbarth, hvarjämte någon gång någon särskild utskickad dök upp där. De länge öfrigt förfäktade anspråken på afträdande af en förbindelsesträcka i Schlesien som vederlag för hans anslutning till den kejserliga sidan tycks August ha släppt på sensommaren 1701. Ungefär samtidigt afgingo nya alliansförslag från Frankrike, och ännu i midten af jan. 1702 — då fördraget redan var afslutet — tycks Stralenheim trott den franska vågskålen väga tungt.[1] Sachsarne försummade ej heller att i lämplig utsträckning hålla de täflande diplomaterna underkunniga om hvarandras anbud, och tydligt är, att det var under intrycket af en ny fransk kurirs ankomst, som Stratman fann sig föranlåten att, något hastigare än han skulle önskat, d. 16 jan. 1702 (n. st.) i Warschau underteckna traktaten.[2]

Alliansen,[3] som å konung Augusts vägnar i hans egenskap af kurfurste af Sachsen afslöts af hans öfverstekansler von Beichlingen, och som var ställd på 10 år (art. 12), angaf sig själf som offensiv i hvad den spanska successionsfrågan beträffade, men i öfrigt som defensiv (art. 1). Hufvudparten af bestämmelserna angick också den spanska frågan. Konung August förband sig att ej erkänna hertigen af Anjou, att med sitt votum på riksdagen bidraga till krigsförklaringen å rikets vägnar samt att lämna sin kontingent till riksarmén, hvaremot kejsaren lofvade honom sitt skydd mot däraf uppväxande eventualiteter (art. 2). Vidare — och det var föredragets andra kärnpunkt — utfäste sig konungen (art. 3) att i kejsarens tjänst öfverlåta 8000 man, hvaraf en tredjedel kavalleri och resten fotfolk, hvilka skulle underhållas af kejsaren — såsom uttryckli-

[1] I Stralenheims bref (RA, Kejs.) förekomma åtskilliga uppgifter om gången af förhandlingarna, i den mån han fick kännedom därom. Se t. ex. dessa bref af d. 27 aug. 1700, 23 april, 2 juli, 27 aug., 3 och 24 sept., 5 nov., 3 och 17 dec. 1701, 28 jan. 1702 (allt n. st.). Om förhandlingarna mellan Frankrike och konung August se Legrelle, a. a., IV, s. 241 ff., 269 ff. och Hallendorff. Konung Augusts politik åren 1700—1701 (Uppsala 1898). Jfr ock de i *HH*, XIX: 2, s. 115 ff. och 162 f. tryckta handlingarna.

[2] Stratman till kejsaren 15 och 26 jan. 1702. Wien, Pol.

[3] Den finnes tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 168 ff. Artiklarnas nummer anges här efter den definitiva numreringen (jfr nedan sid. 163).

gen sades ifrån, äfven under vinterkvarteren —; såsom er
sättning skulle han af kejsaren erhålla 200,000 rdr (300,00
gulden) om året. Vidare förband sig kejsaren att af sjö
makterna utverka jämte hans upptagande i den stora all
ansen ett liknande öfvertagande af ytterligare 12,000 ma
(art. 4). Bestämmelserna om defensivalliansen — hvilk
ur svensk synpunkt kunde blifva af ännu större intresse -
föreskrefvo i händelse af anfall på endera partens lan
eller kränkning af hans rättigheter understöd från de
andra partens sida med en viss styrka (den kejserliga upp
tagen till 8,000 man), som vid behof skulle ökas, men me
gåfvo en föregående frist på tre månader för användnin
af officier (art. 7—9). Kejsaren lofvade (art. 6), för at
göra konung Augusts biträde i spanska saken desto verk
sammare, att genom sin och sjömakternas »nachdrücklig
interposition» arbeta på att freden med Sverige, med inne
slutande af Ryssland, måtte »auf billige und raisonnab
conditiones» åstadkommas så snart som möjligt. Äfve
öppnades väg för tsarens accession till fördraget (art. 1

Vid traktaten voro fogade två sekreta och en separ
artikel samt en birecess, den ena sekreta och den separa
artikeln daterade samtidigt med hufvudtraktaten, de ba
andra akterna en vecka senare. Birecessen innehöll närma
bestämmelser om det öfverlåtna manskapet, bl. a. att d
visserligen skulle stå under kejserligt öfverbefäl, men ko
menderas af en af konungen förordnad general, att de
antal med hänsyn till de faktiska truppförbandens stor
kunde få ökas, och att konungen lofvade att ej före d
bestämda tidens utgång återfordra det. Den separata a
tikeln bestämde, att fördragets offensiva karaktär och k
nung Augusts åtagna förbindelse att med sitt votu
o. s. v. bidraga till rikskriget ej skulle träda i kraft, förr
sjömakterna medgifvit hans inträde i alliansen och öfve
tagandet af de ofvannämnda 12,000 man. Genom den förs
sekreta artikeln åter utsträcktes de defensiva förplikte
serna till att gälla äfven det i själfva traktaten ej me
tagna Polen, nämligen i fråga om konungens person, så a
om han där ansattes med öppna angrepp utifrån eller m
inre oroligheter och intriger, vore kejsaren skyldig att b
träda med officier och därpå med väpnadt understöd. D

are sekreta artikeln förbjöd att lämna skydd åt rebeller någondera sidan, särskildt åt dem som från Ungern o sin tillflykt till Polen.

I och med undertecknandet var dock traktatverket icke amn. I Wien var man ej fullt på det klara med alla s punkter, och särskildt erbjöd den separata artikeln righeter. För kejsaren var det af största vikt att kunna äkna kurfurstens af Sachsen medverkan i fråga om riks-get, men den enligt artikeln nödvändiga förutsättningen ör, sjömakternas öfvertagande af 12,000 sachsare mot erbörliga subsidier, var högst osäker, då de i hvarje fall ville ha mer än 8,000. Då kejsaren d. 20 febr. (n. st.) ificerade fördraget, utelämnades också stötestenen. Det f nu Stratmans sak att ställa sachsarne till freds, en pgift, som erbjöd betydliga svårigheter, men slutligen omfördes; d. 16 mars (n. st.) utväxlades ratifikationerna Warschau utom för den separata artikeln, hvarvid von ichlingen dock förbehöll sig, att äfven den framdeles ille ratificeras, (hvilket aldrig torde skett.) Trupphandeln d sjömakterna gick emellertid ej så glatt, då från Sverige ades gensagor, hvilka voro så mycket mer värda be-tande, som man ju förehade en liknande negociation med nna makt. I stället började man från kejsarens sida jnda sig att äfven öfvertaga en del af detta manskap.[1]

Hos svenskarne var redan blotta tillkomsten af ett för-ag mellan kejsaren och konung August ägnad att väcka sstämning. Stralenheim gjorde också sitt bästa att äfven er dess afslutande motarbeta den. Vid sina protester hos österrikiska statsmännen bjöds han naturligtvis på det liga argumentet, att man i själfva verket gjorde Sverige tjänst genom att liksom afväpna dess fiende, hvilket han mötte med en ironisk hänvisning till den tjänst, som Sve-re skulle göra kejsaren genom att ekonomiskt försvaga ankrike förmedelst mottagande af subsidier därifrån.[2] Först t slutet af maj fick Stralenheim mottaga en afskrift af

[1] Denna framställning grundar sig på de i *HH*, XIX: 2, s. 182—194 kta handlingarna, utgörande relationer från Wackerbarth 15 och 24 febr. Stratman 8 april samt protokoll vid konferenserna beträffande ratifika-ernas utväxling 4 och 16 mars 1702 (allt n. st.).

[2] Jfr Stralenheims bref till K. M. bl. a. 18 febr., 4 och 19 mars 1702 st.). RA, Kejs.

utan också en mängd andra handlingar: koncept till kejserliga skrifvel- bref från tsaren, memorial från ryska sändebudet i Wien, s. k. konfere protokoll samt bref och memorial rörande furst Porcias ifrågasatta beski ning till Ryssland, däribland ett konvolut akter öfverlämnade från d Porcia'ska arkivet på Spittal.

Af svenska riksarkivets samlingar har särskildt användts afdelning Germanica: Kejsaren (cit.: RA, Kejs.) och inom denna envoyén Stralenheim bref och Kejserliga ministrars skrifvelser.

Bland tryckta källor har naturligtvis Hallendorffs samling af *Han lingar angående konung August den starkes utrikespolitik* i *Historisk Handlingar*, XIX: 2, Stockholm 1908 (cit. *HH*) varit till stort gagn. Nor bergs, F. F. Carlsons och Hjärnes bekanta arbeten citeras under fö fattarnamnet, likaså Noorden, *Europäische Geschichte im achtzehnte Jahrhundert* (Düsseldorf 1870 ff.) och förf:s afhandling *Sverige och Frank rike 1700—1702*, till hvilken uppsatsens första del anknyter sig.

Dateringen följer svenska stilen, där ej annat angifves.

1. Förhandlingar från krigets utbrott till dess öfverflyttning på polskt område.

(1700—1702.)

För den spanska arfsfrågans intressenter hade den samtida östeuropeiska krisen hufvudsakligen betydelse som ett störande element. I en tid, då den siste spanske habsburgarens tärda lifstråd var det enda, som höll den väldiga monarkien tillsamman, medan de västeuropeiska makterna på förhand och utan hänsyn till vare sig Madrid eller Wien skiftade dess landsdelar som lösöre, måste det för den kejserliga politiken innebära en ytterligare besvärande komplikation, då i första början af mars 1700[1] underrättelser ankom om de sachsiska truppernas öfverfall på Riga. Förhållandena i Norden voro redan förut mer än tillräckligt invecklade genom den holsteinska affären, för hvarskull den svenske envoyén friherre Henning von Stralenheim låg öfver de kejserliga med ständiga påminnelser om uppfyllandet af garantin för Altonafördraget. Hädanefter skulle man alltså också ha att finna ut svar på nya svenska fordringar på hjälp, nu mot konung August af Polen, grannen, bundsförvandten i det senaste turkkriget och ledamoten af kurfurstekollegiet i riket. Den svenska rätts

[1] Stralenheim till K. M. 13 mars 1700 (n. st.). RA, Kejs.

ståndpunkten var besvärande nog: såsom medpaciscent och garant af Oliva-freden var kejsaren förpliktad att, om någon part blefve anfallen med krig, inom två månader efter skedd rekvisition bistå med vapenmakt. Hjälpförpliktelser kunde ock utläsas ur den allmänt hållna alliansförbindelse mellan de båda rikena, som blifvit afslutad 1682 och sedermera förlängd samt dessutom något utvidgats genom fördraget af 1698, hvilket dock på grund af österrikiska sändebudet Starhembergs frånfälle icke blifvit ratificeradt. Rekvisitionen afgick också utan dröjsmål.[1] Men i Wien hade man annat att tänka på än uppfyllandet af fyrtio år gamla garantiförbindelser och oratificerade alliansbestämmelser.

Det kejserliga hofvet var icke heller kändt för någon de snabba beslutens statskonst. Detta låg rotadt både i systemet och hos personerna. Kejsar Leopold I, med all sin fatalistiska ståndaktighet och sitt hårdnackade fasthållande vid ett slutligen fattadt afgörande, tillämpade snart sagdt metodiskt en tröghetens och obeslutsamhetens politik. »Mera benägen att förmedelst andras insikt fara vilse än att genom själfverksamhet förskaffa sig ett omdöme», såsom den venetianske iakttagarens spetsiga penna formulerat karakteristiken, kunde han, misstrogen mot alla, aldrig bli mätt på att inhämta upplysningar i föreliggande frågor, och sina i det längsta uppskjutna beslut formulerade han helst i allmänna vändningar. De ledande statsmännens verksamhet hämmades, äfven där deras personliga egenskaper inneburo förutsättningar för större lifaktighet — såsom bl. a. fallet var med riksvicekanslern grefve Kaunitz —, såväl af kejsarens orörlighet som ock af förvaltningens decentralisation och ineffektivitet.

Hvad utrikesärendena beträffar, behandlades de i det s. k. konferensrådet, en tung organisation med ett betydande antal medlemmar, hvilka dock i regel voro fördelade på afdelningar efter de olika länder, som ärendena rörde. Före sammanträdena cirkulerade ministerberättelserna i de ämnen, som skulle behandlas, i sakta mak mellan medlemmarne.[2] Vid konferensen antogs efter vederbörlig diskussion genom omröstning ett »conclusum», hvarefter ett referat

[1] Karl XII till kejsaren 14 mars. RA, Utrikesregistr. 1700.

[2] Det kunde också hända, att handlingarna efter konferensen stannade hos någon af dem eller hos kejsaren, då han vistades utom Wien — däraf torde en och annan lucka i arkivserierna kunna förklaras.

fred befanns oförminskad, hur mycket det än beklagades af svenskarne själfva. Det svar på hans framställningar, som han fick af Piper, uttryckte tacksamhet för den välvilja, som låg i anbudet af kejsarens officier till krigets afslutande, och tillade, att erkänslan skulle bli än större, om kejsaren ville använda dem till att påverka republiken att fortfarande afhålla sig från kriget och förmå sin konung till detsamma; skäl anfördes också för att visa opålitligheten i dennes fredsbenägenhet. Förslaget om förbundet mot Ryssland tycks man förbigått med tystnad. I fråga om det begärda biträdet efter eget slutfördt krig aktade sig konungen att yttra mer än en försäkran »att han vore och förblefve benägen att såväl nu som efter slutadt krig underhålla det med kejsaren hittills plägade goda samförståndet».[1]

Det var alltså ej med någon vidare rik skörd, som Welz i midten af mars återvände till Reval, men hans besök i Lais hade dock haft den följden med sig — om till godo för kejsaren, må lämnas osagdt — att hos den franske medtäflaren inge starka misstankar om en förbindelse mellan Sverige och Österrike, hvilka bidrogo till dennes förändrade taktik att i stället för fredsmäklingsförsök underblåsa kriget.[2]

Det var emellertid icke sista gången, som Welz uppsökte det kungliga högkvarteret. Den 21 maj ankom till honom en kurir med nya order att express begifva sig dit. Det tycks varit oron öfver de svenska truppernas sammandragning i Pommern — samma trupper som sjömakterna så lifligt åstundade — som gaf anledning till denna nya ansats. Utan att inlåta sig på frågan om konungens rätt till invasion i Sachsen skulle han enligt de nya kejserliga förhållningsorderna framhålla, huru ett dylikt företag skulle tjäna Frankrike lika väl som en diversion; den skulle göra om intet åtskilliga pågående förhandlingar om truppleverans till kejsaren, särskildt den afsedda öfverenskommelsen med Danmark, med hvilket land kejsaren inlåtit sig på sådant sätt just för att minska antalet af Sveriges fiender.

---

[1] Welz till kejsaren 18 och 28 mars 1701 (n. st.). Wien, Succ.
[2] Brulin, s. 162 ff.

Det påtänkta anfallet vore så mycket onödigare, som freden i alla fall troligen snart vore att vänta tack vare kejsarens och andra välsinnade makters framställningar till konung August,[1] och borde Welz till sakens underlättande antyda önskvärdheten, att konungen ville ge tillkänna sin ståndpunkt i fråga om fredsvillkoren. Stode konungen ej att afhålla från invasionen, borde han i alla fall uppmanas att dessförinnan meddela sig med kejsaren, särskildt angående hvad denne hade att påräkna från Sveriges sida, om konung August på grund af Österrikes hållning i saken anslöte sig till dess fiender.[2] — Trots den ringa utsikten till att Sverige toge position i den stora stridsfrågan skulle han i alla fall fortsätta sina framställningar i den riktningen och höra sig för, om och på hvilka villkor en närmare förbindelse vore att sluta. Åtminstone borde konungen på riks- och kretsdagar i riket understödja kejsarens sak med sitt votum och sina officier.[3]

Welz begaf sig ofördröjligen till Lais och fick genast företräde hos konungen och samma dag konferens med Piper. I olika memorial framställdes de olika punkterna efter de i det kejserliga brefvet gifna föreskrifterna.[4] Det blef emellertid samma besked som vanligt. Beträffande infallet i Sachsen försäkrade konungen, att han ej gifvit några order, men lät det för framtiden bli beroende af konjunkturerna. För fred med konung August var lika liten benägenhet som förut att förspörja, »det vore för närvarande ännu icke tid att företaga ett sådant verk», var konungens svar, ehuru han sedan lät Piper tillägga, att han i så fall

[1] I hvad mån detta påstående var grundadt, är naturligtvis ytterst tvifvelaktigt. Enligt de meddelanden, som Stralenheim fick angående konung Augusts planer i fredsfrågan just i samband med denna diplomatiska aktion, skulle han förklarat sig beredd att sluta fred »nach dem fuss des Olivischen friedens», dock med vissa punkter hänskjutna till garanternas afgörande, men om lämnande af den begärda satisfaktionen ville han ej höra talas, och likaledes motsatte han sig att sluta fred utan att tsaren inneslötes. Stralenheim till K. M. 28 maj 1701 (n. st.). RA, Kejs.

[2] Ungefär vid samma tid fick Stralenheim till svar på sina garantikraf i Wien höra yttranden, som rent af ingåfvo honom hoppet, att kejsaren skulle kunna förmås att understödja invasionen i Sachsen under villkor af Sveriges garanti mot däraf uppkommande risker. Jfr hans bref till K. M. 16 apr. 1701 (n. st.). RA, Kejs. Måhända kan man i dessa uppslag se en österrikisk trefvare till förbindelse med Sverige mot konung August, för den händelse dennes franska alliansförhandlingar skulle leda till resultat.

[3] Kejsaren till Welz 4 maj 1701 (n. st.). Wien, Suec.

[4] Tre memorial i RA, Kejs. min. skr.

alltid skulle lita till kejsarens medlingsofficier. Hvad Sveriges ställning till den västeuropeiska konflikten beträffar, lät man förstå, att det med hänsyn till sjömakternas tveksamma hållning i successionsfrågan samt till det egna kriget icke var möjligt att nu inlåta sig i den önskade närmare förbindelsen. I fråga om de svenska representanternas hållning på riksdagen och kretsdagarna föreföll svaret däremot tillfredsställande.[1]

Med dessa besked lämnade Welz Lais, samtidigt i likhet med öfriga länders diplomater på grund af fälttågets återupptagande hänvisad till Stockholm eller, om han föredrog det, Reval. Han föredrog Riga, men anmodades då genom bref från sekreteraren Schantz — ett sätt, som han fann »något oformligt» — att hålla sig inom de båda första alternativen.[2] Han resignerade och begaf sig till Reval, där han nu utan afbrott stannade till mot slutet af året, sysselsatt med att inberätta krigshändelserna och iakttaga det nya franska sändebudet Bonnacs förehafvanden, men utan tillfälle till diplomatisk verksamhet.[3] Först i dec. yppade sig åter ett sådant.

Det stod förmodligen i samband med de alltjämt pågående alliansförhandlingarna med konung August, hvilka som komplement förutsatte hans frigörande ur kriget med Sverige. Äfven med Ryssland hade förhandlingar kommit i gång och också från detta håll den kejserliga medlingen förklarats önskvärd.[4] Ett nytt medlingsanlopp sattes alltså i scen af den kejserliga politiken samtidigt med öfversändandet af kejsarens officiella notifikation af och inbjudan till den stora alliansen, daterad d. 10 nov. (n. st.), samt hans lyckönskningsskrifvelse af d. 24 okt. (n. st.) i anledning af öfvergången öfver Düna.[5] Den kurir, som öfverförde dessa båda skrifvelser till Welz för att tillställas

[1] Welz till kejsaren 9 juni 1701 (n. st.). Wien, Suec. Jfr kanslikollegii bref till Stralenheim 19 juni. RA, Kejs.

[2] Welz till kejsaren 9 juni och 18 juli 1701 (n. st.). Wien, Suec.

[3] Ett uppslag till fredsmedling för tsarens räkning lämnades honom i sept. från konungen af Preussen, och han meddelade det till Piper, men utan vidare påföljd. Welz till kejsaren 26 sept. (n. st.). Ib. Piper till Welz 25 nov. 1701. RA, Kanslipresidentens koncept.

[4] Kejsarens medling hade redan vidrörts i den kort efter slaget vid Narva uppsatta instruktionen för ryska sändebudet i Wien Golitsyn. Brückner, Peter der Grosse, s. 389.

[5] Inbjudningsskrifvelsen finnes bland kejsarens bref i RA, Kejs.

Karl XII, medförde också närmare föreskrifter beträffande fredssaken, hvilken Welz personligen skulle lägga på konungens hjärta. I fråga om den tänkta förhandlingsbasen uttryckte sig skrifvelsen med mycken försiktighet. Konung August och tsaren hade förklarat sig villiga att ingå fred »auf raisonnable und reputierliche conditiones»; villkoren in specie skulle Welz ej själf börja vidröra och än mindre de satisfaktionsanspråk, som från svenskarnes sida kunde tänkas, men väckte dessa saken på tal, skulle han som en förmodan framkasta, att Sveriges båda fiender skulle nöja sig med en fred »mit reputation und ohne sonderbarem nützen» och alltså ej göra några svårigheter att återställa hvad de möjligen eröfrat, dock att konung August behölle det — åt republiken skänkta! — artilleri, som fanns i Dünamünde. Karl XII skulle i vackra ordalag uppmanas att för fredens varaktighets skull ej uppställa för hårda kraf; ville han ge kejsaren sin uppfattning tillkänna, skulle denne förvissa sig om motparternas ståndpunkt och göra allt för att underlätta verket, till hvars behandling en kongress borde sammanträda. På samma gång lade sig kejsaren ut för sin bundsförvandt den preussiske konungens erkännande och tänkte sig också hans deltagande i sin och sjömakternas medling, men Welz skulle akta sig att drifva denna sak så, att fredsfrågan därigenom försvårades. Slutligen skulle han utverka en gynnsam hållning från Sveriges sida gentemot de blifvande kejserliga framställningarna på riksdagen i Regensburg.[1]

Den 7 dec. erhöll Welz detta omfattande uppdrag, och så snart vägarna blefvo farbara, afreste han till Riga, där han för öfrigt fann Dünamünde redan i svenskarnes våld.[2] Konungen var borta och hans återkomst lät vänta på sig.[3] Slutligen måste Welz (d. 21 jan. 1702) låta kuriren återgå och lämna de kejserliga skrifvelserna till Piper att öfverbringas till konungen; samtidigt medsände han ett memorial öfver sitt uppdrag i enlighet med de gifna förhållningsorderna.[4]

[1] Kejsaren till Welz 10 nov. 1701 (n. st.). Wien, Suec.
[2] Welz till kejsaren 5 jan. 1702 (n. st.). Ib.
[3] Han framställde under tiden sitt ärende till Piper, »wiewohlen aus gewissen, nicht unerheblichen bedencken nur in generalibus».
[4] Welz till kejsaren 18 och 31 jan. 1702 (n. st.). Ib. Memorialet är i afskrift bilagdt sistnämnda bref.

Genom bref från Piper[1] fick han emellertid kort efteråt veta att han måste ge sig till tåls, till dess konungen inhämtat kanslikollegii betänkande i den viktiga frågan. Som han på förhand anat en dylik utgång, hade han redan skriftligen förberedt Bengt Oxenstierna, men han befarade i alla fall — bl. a. med hänsyn till »die in Schweden vornehmende deliberierung wegen disparität der gemüther und affecten» — en tidsförlust på två månader. Då härtill kom underrättelsen att konungen nu med en armé marscherat mot Lithauen, enligt hvad man gissade för att förmå republiken att afpressa sin konung den fordrade satisfaktionen, kan man ej undra på att tonen i hans rapport om situationen var något pessimistisk.[2] Han stannade emellertid tills vidare i Riga, åter hänvisad till korrespondentens blygsamma tjänstgöring.

Under tiden fördjupade sig Karl XII allt längre i Polen, och det blef mer och mer tydligt, att ville man nå honom, måste det ske på annan väg. Welz' mission blef därigenom öfverflödig, och på våren 1702 afgick till honom bref från Wien med tillåtelse att återvända.[3] I slutet af sept. var han åter i Wien efter sin mer än tvååriga mission.[4] Spelet kunde betraktas som i det närmaste resultatslöst, men därpå var ju föga att undra, då man från ingendera sidan velat göra någon verklig insats.

---

2. Kejsarens fördrag med konung August och dess konsekvenser.

(1702.)

Med ingången af år 1702 hade konung August gjort en åtminstone tillfällig halt i sina pendelsvängningar mellan kejsaren och Frankrike. Äfven beträffande det afgörande skedet af hans förhandlingar med kejsaren flyta

[1] Dateradt d. 24 jan. 1702. RA, Kanslipresidentens koncept.
[2] Welz till kejsaren 16 febr. 1702 (n. st.). Wien, Suec.
[3] Kejsaren till Welz 27 maj 1702 (n. st.). Ib. Jfr ock Piper till Welz 29 maj 1702. RA, Kanslipresidentens koncept.
[4] Stralenheim till K. M. 7 okt. 1702 (n. st.) RA, Kejs.

åtminstone de österrikiska källorna ej rikt. Underhandlingen fördes dels i Polen genom Stratman, dels i Wien genom konung Augusts sändebud Wackerbarth, hvarjämte någon gång någon särskild utskickad dök upp där. De länge ifrigt förfäktade anspråken på afträdande af en förbindelsesträcka i Schlesien som vederlag för hans anslutning till den kejserliga sidan tycks August ha släppt på sensommaren 1701. Ungefär samtidigt afgingo nya alliansförslag från Frankrike, och ännu i midten af jan. 1702 — då fördraget redan var afslutet — tycks Stralenheim trott den franska vågskålen väga tungt.[1] Sachsarne försummade ej heller att i lämplig utsträckning hålla de täflande diplomaterna underkunniga om hvarandras anbud, och tydligt är, att det var under intrycket af en ny fransk kurirs ankomst, som Stratman fann sig föranlåten att, något hastigare än han skulle önskat, d. 16 jan. 1702 (n. st.) i Warschau underteckna traktaten.[2]

Alliansen,[3] som å konung Augusts vägnar i hans egenskap af kurfurste af Sachsen afslöts af hans öfverstekansler von Beichlingen, och som var ställd på 10 år (art. 12), angaf sig själf som offensiv i hvad den spanska successionsfrågan beträffade, men i öfrigt som defensiv (art. 1). Hufvudparten af bestämmelserna angick också den spanska frågan. Konung August förband sig att ej erkänna hertigen af Anjou, att med sitt votum på riksdagen bidraga till krigsförklaringen å rikets vägnar samt att lämna sin kontingent till riksarmén, hvaremot kejsaren lofvade honom sitt skydd mot däraf uppväxande eventualiteter (art. 2). Vidare — och det var föredragets andra kärnpunkt — utfäste sig konungen (art. 3) att i kejsarens tjänst öfverlåta 8.000 man, hvaraf en tredjedel kavalleri och resten fotfolk, hvilka skulle underhållas af kejsaren — såsom uttryckli-

[1] I Stralenheims bref (RA, Kejs.) förekomma åtskilliga uppgifter om gången af förhandlingarna, i den mån han fick kännedom därom. Se t. ex. hans bref af d. 27 aug. 1700, 23 april, 2 juli, 27 aug., 3 och 24 sept., 5 nov., 5 och 17 dec. 1701, 28 jan. 1702 (allt n. st.). Om förhandlingarna mellan Frankrike och konung August se Legrelle, a. a., IV, s. 241 ff., 269 ff. och Hallendorff, Konung Augusts politik åren 1700—1701 (Uppsala 1898). Jfr ock de i *HH*, XIX: 2, s. 115 ff. och 162 f. tryckta handlingarna.

[2] Stratman till kejsaren 15 och 26 jan. 1702. Wien, Pol.

[3] Den finnes tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 168 ff. Artiklarnas nummer anges här efter den definitiva numreringen (jfr nedan sid. 163).

gen sades ifrån, äfven under vinterkvarteren —; såsom e[illegible]
sättning skulle han af kejsaren erhålla 200,000 rdr (300,0[illegible]
gulden) om året. Vidare förband sig kejsaren att af sj[illegible]
makterna utverka jämte hans upptagande i den stora all[illegible]
ansen ett liknande öfvertagande af ytterligare 12,000 ma[illegible]
(art. 4). Bestämmelserna om defensivalliansen — hvilk[illegible]
ur svensk synpunkt kunde blifva af ännu större intresse —
föreskrefvo i händelse af anfall på endera partens lan[illegible]
eller kränkning af hans rättigheter understöd från de[illegible]
andra partens sida med en viss styrka (den kejserliga upp[illegible]
tagen till 8,000 man), som vid behof skulle ökas, men med[illegible]
gåfvo en föregående frist på tre månader för användning
af officier (art. 7—9). Kejsaren lofvade (art. 6), för att
göra konung Augusts biträde i spanska saken desto verk[illegible]
sammare, att genom sin och sjömakternas »nachdrücklig[illegible]
interposition» arbeta på att freden med Sverige, med inne[illegible]
slutande af Ryssland, måtte »auf billige und raisonnabl[illegible]
conditiones» åstadkommas så snart som möjligt. Äfven
öppnades väg för tsarens accession till fördraget (art. 12[illegible]

Vid traktaten voro fogade två sekreta och en separa[illegible]
artikel samt en birecess, den ena sekreta och den separata
artikeln daterade samtidigt med hufvudtraktaten, de bå[illegible]
andra akterna en vecka senare. Birecessen innehöll närmare
bestämmelser om det öfverlåtna manskapet, bl. a. att de[illegible]
visserligen skulle stå under kejserligt öfverbefäl, men kom[illegible]
menderas af en af konungen förordnad general, att dess
antal med hänsyn till de faktiska truppförbandens storlek
kunde få ökas, och att konungen lofvade att ej före den
bestämda tidens utgång återfordra det. Den separata ar[illegible]
tikeln bestämde, att fördragets offensiva karaktär och ko[illegible]
nung Augusts åtagna förbindelse att med sitt votum
o. s. v. bidraga till rikskriget ej skulle träda i kraft, förrän
sjömakterna medgifvit hans inträde i alliansen och öfver[illegible]
tagandet af de ofvannämnda 12,000 man. Genom den första
sekreta artikeln åter utsträcktes de defensiva förpliktel[illegible]
serna till att gälla äfven det i själfva traktaten ej med[illegible]
tagna Polen, nämligen i fråga om konungens person, så att
om han där ansattes med öppna angrepp utifrån eller med
inre oroligheter och intriger, vore kejsaren skyldig att bi[illegible]
träda med officier och därpå med väpnadt understöd. Den

ənare sekreta artikeln förbjöd att lämna skydd åt rebeller å någondera sidan, särskildt åt dem som från Ungern ›go sin tillflykt till Polen.

I och med undertecknandet var dock traktatverket icke hamn. I Wien var man ej fullt på det klara med alla ess punkter, och särskildt erbjöd den separata artikeln varigheter. För kejsaren var det af största vikt att kunna äräkna kurfurstens af Sachsen medverkan i fråga om riksriget, men den enligt artikeln nödvändiga förutsättningen ärför, sjömakternas öfvertagande af 12,000 sachsare mot ederbörliga subsidier, var högst osäker, då de i hvarje fall j ville ha mer än 8,000. Då kejsaren d. 20 febr. (n. st.) atificerade fördraget, utelämnades också stötestenen. Det lef nu Stratmans sak att ställa sachsarne till freds, en ippgift, som erbjöd betydliga svårigheter, men slutligen genomfördes; d. 16 mars (n. st.) utväxlades ratifikationerna Warschau utom för den separata artikeln, hvarvid von Beichlingen dock förbehöll sig, att äfven den framdeles skulle ratificeras, (hvilket aldrig torde skett.) Trupphandeln med sjömakterna gick emellertid ej så glatt, då från Sverige inlades gensagor, hvilka voro så mycket mer värda beaktande, som man ju förehade en liknande negociation med denna makt. I stället började man från kejsarens sida erbjuda sig att äfven öfvertaga en del af detta manskap.[1]

Hos svenskarne var redan blotta tillkomsten af ett fördrag mellan kejsaren och konung August ägnad att väcka misstämning. Stralenheim gjorde också sitt bästa att äfven efter dess afslutande motarbeta den. Vid sina protester hos de österrikiska statsmännen bjöds han naturligtvis på det vanliga argumentet, att man i själfva verket gjorde Sverige en tjänst genom att liksom afväpna dess fiende, hvilket han bemötte med en ironisk hänvisning till den tjänst, som Sverige skulle göra kejsaren genom att ekonomiskt försvaga Frankrike förmedelst mottagande af subsidier därifrån.[2] Först mot slutet af maj fick Stralenheim mottaga en afskrift af

---

[1] Denna framställning grundar sig på de i *HH*. XIX: 2, s. 182—194 tryckta handlingarna, utgörande relationer från Wackerbarth 15 och 24 febr. och Stratman 8 april samt protokoll vid konferenserna beträffande ratifikationernas utväxling 4 och 16 mars 1702 (allt n. st.).

[2] Jfr Stralenheims bref till K. M. bl. a. 18 febr., 4 och 19 mars 1702 (n. st.). RA, Kejs.

fördraget — hufvudtraktaten nämligen, de sekreta artiklarna omnämndes naturligtvis icke —, hvarjämte Kaunitz försäkrade, att hjälpbestämmelserna ej gällde det nu pågående kriget.[1]

Det var också af behofvet påkalladt att söka lugna stämningen på det hållet, ty i själfva verket voro rykten i omlopp om för Sverige ytterst menliga bestämmelser — vid behof omedelbar hjälp till konungen af Polen med 6,000 man och garanti för både hans arf- och valrike i de mest bindande ordalag — och det franska partiet i svenska lägret försummade naturligtvis ej att utdraga konsekvenserna; på grund af bristande instruktion hade Welz ej annat än »generaliora» att andraga till de illvilliga påståendenas bemötande.[2]

Ej heller meddelandet af traktatens ordalydelse gjorde emellertid tillfyllest. Karl XII tog visserligen saken kallt, men han fördolde ej sitt missnöje. Det var godt och väl att man ville tolka fördraget så, att det blott gällde anfall på konung August i anledning af hans positionstagande i spanska kriget; »så kunne vi likväl ej annat än låta oss gå till sinnes, att kejsaren således inlåtit sig uti våre fienders interessen», skref han till Stralenheim d. 5 juni. Särskildt var han missnöjd, att kejsaren åtagit sig att drifva deras sak hos hans allierade. Han höll det för orimligt, att den som förband sig med hans fiende och gaf honom understöd »skall kunna troligen vara sinnad för vårt bästa». Emellertid förklarade han sig trots allt ej skola låta sig »irra» eller dragas från sitt verkliga intresse; han var förvissad, att kejsaren likaväl som sjömakterna snart skulle lära sig inse konung Augusts opålitlighet.[3]

Från kanslikollegium erhöll Stralenheim befallning att begära förklaring öfver vissa dunkla punkter i fördraget, och i början af aug. afgaf han i öfverensstämmelse därmed i audiens hos kejsaren ett memorial, där han begärde skriftlig förklaring, dels beträffande traktatens bestämmelser om defensivallians, hvilka han betecknade såsom allmänt hållna

[1] Stralenheim till K. M. 6 juni 1702 (n. st.). Ib.
[2] Welz till kejsaren 8 juni 1702 (n. st.). Wien, Succ. Jfr *HH.* XIX: 2, s. 227.
[3] Karl XII till Stralenheim 5 juni 1702. RA. Kejs.
[4] Kanslikollegium till Stralenheim 28 juni 1702. Ib.

och ej innehållande något formligt undantag för det pågående kriget, dels beträffande den åt Sveriges trolöse fiende den ryske tsaren öppnade utsikten till accession.[1] På muntliga försäkringar sparade man icke till svar, men någon skriftlig försäkran var man alltför försiktig att gifva ifrån sig. D. 14 aug. hölls konferens om saken, hvarvid svårigheterna åt båda hållen med vanlig grundlighet dryftades; slutsatsen blef, att man borde söka komma ifrån med ett muntligt svar och, om detta ej lyckades, affatta det skriftliga i allmänna ordalag. Det senare alternativet tycks emellertid ej behöft tillgripas.[2]

Det var för öfrigt ej blott i Sverige, som man ansåg fördraget enligt sin affattning gälla det pågående kriget, samma uppfattning gjorde sig också märkbar — i Wien. Då konung August, som ej visade sig bekajad af några tvifvelsmål i det afseendet, på våren 1702 med åberopande af alliansen begärde kejserliga hjälptrupper mot Karl XII:s invasion i Polen, afböjde man visserligen detta, men icke med hänvisning till defensivalliansens otillämplighet på föreliggande fall, utan på rena lämplighetsgrunder: hjälpen skulle i alla fall ej kunna bli tillräcklig och skulle blott lägga hinder i vägen för kejsarens officier, med hvilka konung August vore bättre hulpen, hvarjämte den kunde framkalla ett för båda fördärfbringande svenskt anfall mot arfländerna.[3] Och det finnes äfven tydliga positiva bevis beträffande de kejserliges tolkning af den sekreta artikeln. Dess bestämmelser voro i det ursprungliga fördraget ej hemliga, utan utgjorde där art. 12, men på Österrikes förslag hade den efter något motstånd från Sachsens sida vid ratificeringen utbrutits och gjorts sekret. I anledning däraf måste emellertid ett nytt ratifikationsexemplar utfärdas af kejsaren i st. f. den provisoriskt lämnade ratifikationen af det ursprungliga fördraget.[4] Men då detta sent omsider skulle afgå, var

[1] Stralenheims memorial finnes i orig. i Wien, Suec.; en kopia är bilagd hans bref till K. M. 13 aug. 1702 (n. st.). RA, Kejs.

[2] Referat öfver konferens d. 24 aug. 1702 (n. st.), af kejsaren gilladt d 31 s. m. Wien, Suec. Jfr Stralenheims bref 19 aug. och 2 sept. (n. st.). RA, Kejs.

[3] Den kejserliga resolutionen af d. 16 juni 1702 (n. st.), tryckt i *HH*, XIX:2, s. 202 ff.

[4] Se ib., s. 187 ff., 168. Genom den i samband med artikelns utbrytning verkställda omformuleringen af dess ingress betecknades själfva för-

situationen förändrad, Karl XII var på marsch mot Warschau, och August begärde hjälp just med stöd af denna artikel, medan han samtidigt antydde lämpligheten att göra den känd för republiken. Vid konferens d. 3 maj (n. st.) hölls då en ytterst betecknande diskussion, huruvida man under sådana förhållanden borde återhålla ratifikationen af den sekreta artikeln. Man beslöt att så icke borde ske, och detta på ganska märkliga grunder: kejsaren hade ju redan en gång beslutit »sich für des königs sicherheit zu impegniren» med hänsyn till det dåliga exemplet af dennes eventuella afsättning, utsikten till därpå följande ständiga oroligheter i Polen och risken att åter få en »fransk konung» på dess tron, och artikeln befunne sig alltså i det redan ratificerade exemplaret. Skulle ratifikationen i denna punkt återhållas, ginge hela traktaten sönder, och man hade intet medhåll att vänta af Sachsen i riket. Däremot borde konung August strängt hemlighålla artikeln för att ej fördärfva kejsarens kredit hos konungen af Sverige och därmed omöjliggöra hans officier hos denne. Emellertid förehade man verkligen också frågan, om ej artikeln kunde göras kraftlös genom uttolkning, men detta *ej* ur synpunkten af dess otillämplighet på det svenska kriget, utan på sådana grunder som att republiken icke gifvit tillstånd att införa dessa främmande trupper i Polen och att defensivallianser ej förbinda till hjälpprestation, då man själf är i krig. Man beslöt dock att ej tillgripa dessa undflykter, dels för att ej på det viset riskera hela traktaten, dels — för att ha dem kvar vid kommande, mera trängande behof; nu vore kejsaren i alla fall genom hufvudtraktaten skyldig att med sina officier befordra freden. Kejsarens resolution af d. 5 s. m. i denna punkt blef också, »dass der articulus secretus, wenn man darmit nicht trainieren könne, extradiert werden solle; cum recommendatione summa secreti».[1]

Huru mycket de österrikiska försäkringarna om traktatens oskadlighet för Sverige voro värda, torde häraf vara otvetydigt. Men svenskarne kunde visserligen trösta sig

draget såsom slutet för den spanska successionsfrågans skull (jfr ib. ss. 176 och 181); intet tyder dock på att de kejserlige användt detta som argument för dess otillämplighet på svenska kriget.

[1] Konferensreferatet är tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 219 ff.

med sin egen erfarenhet, att kejsaren icke var så synnerligen snabb i att prestera sina garantier.

Var på den grund alltså alliansens reella värde för konung August ej så stort, så är det emellertid tydligt, att redan intresset, att det stipulerade understödet från denne skulle bli effektivt, i hög grad band kejsarens händer gentemot honom. Han saknade ej heller möjligheter att påminna om sitt värde. Löftet om biträdet på riksdagen i Regensburg, som för kejsaren var af så stor betydelse, infriades icke ofördröjligen, och den sachsiske gesandten där, v. Werther, försummade ej något tillfälle att därur söka frampressa garantier för sitt land mot ett svenskt infall.[1]

Säkerligen åsyftade också konung August andra fördelar än de 200,000 riksdalerna om året, då han under brinnande krig förband sig att afhända sig en betydande del af sin här. Det låg nära till hands att misstänka, att i hans afsikter med transaktionen äfven ingick tanken att på så sätt skaffa ifrågavarande trupper goda vinterkvarter utan egen kostnad — hvar de sedan komme att användas under sommarfälttågen, var en fråga för sig. Det dröjde ej heller länge, innan svaret därpå kom för den innevarande sommaren. Då den för ändamålet utsedde kejserlige kommissarien vid midsommartiden afreste för att mottaga de 8,000, befanns det, att de gått till Polen! Man blef naturligtvis missnöjd i Wien, men fullt oväntadt kom det ej.[2] Först då vintern nalkades, fick man åter höra af dem.

Ett lifsintresse för den polsk-sachsiske härskaren var vidare den oförhindrade passagen genom Schlesien. Någon durchmarschrätt var ej antydd i fördraget, men skulle väl Österrike befinnas villigt att afskära denna pulsåder för sin nye bundsförvant? På den punkten trängde sig den nordiska konflikten allra mest närgånget in på den kejserliga politiken.

Från svensk sida försummade man ej att varna. På våren 1702 begärde Stralenheim förbud mot de sachsiska truppernas passage öfver österrikiskt område, och då man svarade, att någon sådan visserligen aldrig skulle medges, men

[1] Se härom *HH*. XIX: 2, s. 199, 207 ff.
[2] Se Stralenheims bref till K. M. 1, 15 och 22 juli 1702 (n. st.) RA. Kejs.

att kejsaren saknade resurser att förhindra den, om den ändå försöktes, framhöll han, huru man därigenom själf skulle visa hans konung den väg, på hvilken han kunde nå sin fiende i hans land. Det dröjde icke många dagar, innan underrättelse kom, att sachsarne ryckt in på schlesiskt område. På Stralenheims skarpa föreställningar följde de kraftigaste försäkringar, att man gjort alla möjliga föreställningar för att förekomma genomtåget, men då de kejserliga trupperna voro upptagna på andra håll, funnos inga möjligheter att hindra det.[1]

Äfven i detta fall har man möjlighet att kontrollera de österrikiska försäkringarna. Harmen var nog ej spelad, men den gällde — att passagen tagits på en mera komprometterande väg än som *medgifvits*. Det var nämligen så långt ifrån, att den förvägrats sachsarne, att man i stället till svar på deras framställningar tillåtit, att den toges genom Glogaus område, dock med villkor att man hemlighölle detta medgifvande och icke genom »onödig eclat» därav gåfve svenskarne anledning till fientligheter; därför kunde den begärda passagen midt igenom landet ej medges, enär svenskarne därigenom kunde förfalla till gissningar, att ett »concerto» i saken plägats med kejsaren. På detta sätt refereras hvad som i saken förekommit i själfva den kejserliga resolution till Wackerbarth (af d. 16 juni 1702 n. st.), hvari klagomålen framställdes öfver att ändå genomtåget skedde midt igenom landet, detta och de kejserliga finanserna dessutom till stort men. — Den kejserliga politikens principiella meddelaktighet i företaget är därmed ställd utom allt tvifvel.[2]

(Forts. i nästa häfte.)

[1] Stralenheims bref 20 och 27 maj, 11 och 18 juni 1702 (n. st.) RA, Kejs.
[2] Resolutionen är tryckt i *HH*, XIX: 2, s. 202 f.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne.

En ny relation af Folkernius om vistelsen i Svärdsjö.

I *Historiska studier tillägnade Harald Hjärne* (sid. 125 ff.) har S. Samuelsson presterat en utredning om de historiska källorna för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarne. Han uppvisar att — bortsedt från den kortfattade berättelsen i Peder Svarts krönika — kunskapen om Gustaf Vasas färd genom Dalarne i slutet af år 1520 hvilar på en muntlig tradition, som tidigast upptecknats under senare hälften af 1600-talet. Den äldsta af dessa uppteckningar är en »relation», uppsatt af kyrkoherden i Svärdsjö Lars Folkernius, daterad den 6 mars 1667. En annan berättelse om Gustaf Vasas vistelse i Svärdsjö, också den af Folkernius, finnes bland de i Kungl. Bibl. förvarade »Ransakningar om Antiquiteter 1667-84»; denna berättelse har genom stiftstyrelsens försorg insändts till Antikvitetskollegiet och är daterad den 31 (!) juni 1667.

Under ordnandet af Falu länsstyrelses äldre handlingar, som insändts till Uppsala landsarkiv, anträffade jag bland nämnda handlingar ytterligare en berättelse af Folkernius om Gustaf Vasas äfventyr i Svärdsjö. Denna berättelse upptager två blad i kvart inom ett omslag, hvarå tecknats n:r 45, och har sålunda tillhört någon äldre serie handlingar i länsstyrelsens arkiv. Nu låg den emellertid bland en massa oordnade handlingar. Af jämförelse med andra skrifvelser från Folkernius till landshöfdingen visar det sig, att berättelsen är original af Folkernii hand. Den är daterad den 17 nov. 1667 och liksom de båda andra tillkommen i anledning af påbudet om rannsakningar efter »antikviteter». Denna nyfunna relation återgifves härnedan med några smärre ortografiska modifikationer.

Efter Kongl. uthgångne mandat hafuer iag underteknat noge ransakat och ransaka låtit här i församblingen efter antiquiteter, doch inga kunnat finna. De tuenne cronorne belangandes, som sittia på vår kyrkia, af huad tilfälle de äre dijtkomne, och ladun, uthi huilken glorvördig i åminnelsse K. Gustaf primus tröskat hafuer, berättas af åtskillige gamble trovärdige män i församblingen för visso (huilka

seija sigh hafua denna kunskapen af sina fäder och förfäder) sålunda: K. Gustaf när han unflyendes K. Christierns tyrannie kom op i Bergzlagen til Ornäs, hade han så när genom förräderie där blifuit gripin af Arn Pärson på Ornäs, där icke hans hustru hade löntigen skaffat Hans May:t undan. Då flydde han til Svärdsiö, där han af herr Joen kyrkioherden blef väl unfägnat och tracterat, såsom crönikan förmäler. Men efter han där icke kunde länge vara trygger för K. Christierns häftige eftersökning, skaffade hr Joen honom til en afsides belägen by, benämd Isahle, til en man vidh nampn Sven Nilsson, som tå var cronans diurkarl, som de på den tijden kallades. Där fördölde H:s May:t sig öfuer vinteren, tröskade åt be:te Sven Nilsson och städze gick i bondekläder. När K. Christierns partie komme dijt in i stugun där Hans May:t var, hanterade Sven Nilsson honom såsom sin dräng, på thet fienden icke skulle understå honom vara den samma, hustrun slog'n i ryggen medh kakspaden, seijandes: »Hui står tu här och gapar på främmande folck, hafuer tu aldrig seet folk förre: packe dig uth i ladun». Den samma ladun är ännu gengzen, doch illa hållen; ty ägeren, som är åfuanbe:te Sven Nilsons pronepos, är uthfattig och förmår inthe hålla ladun vidh macht. Vidh sidsta förde Sven Nilson, efter hr Joens beställning, H:s Maij:t i en halmskrinda op til Rättvijk sochn, där H:s May:t först begynte handla medh dalkarlnarna (sic!). När H:s Maij:t var sedan stadfäst i regementet, hafuer han gunsteligen ihogkommit den trohet, som honom i Svärdsiö var bevijst och förärat till Svärdsiö kyrkias prydna en förgylt crona til at sättias på kyrkian til evärdeligit monument.

Anno 1642 när H:s May:t drotning Christina var i Svärdsiö, lätt hon förgylla op be:te Crona, och där til medh förährade hijt en äfven sådan crona förgylt, doch halfparten mindre, och lät sättia åfuan i den andra på samma iern spets.

Den större eller gambla cronan är giord medh 6 spijror eller vasar, och medh denna inscription: Gustavus 1 Rex Sueciæ. Den mindre eller nya medh 8 spijror och medh korsband ihop bundin åfuantill; där åfuan uthi emot ändan på spetsen ett äple och ett litet kors öfuerst i toppen och medh denna inscription: Christina regina Sueciæ Ano 1642.

Detta är det iag om åfuanbe:te cronor och ladu hafuer at berätta, och emedan åtskilligas berättelsser stämma öfuer eens medh huar annan, synes, efter mitt ringa förstånd, denna concept icke långt drabba ifrån saningen. Actum Svärdsiö den 17. Novemb. A:o 1667.

Laurentius Folkernius
past. suerdz. m. p.

J. Sandström.

Tvenne bref från Jakob De la Gardie till Gabriel Gustafsson Oxenstierna.

Bland riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstiernas papper i Riksarkivet förekommer också ett fåtal — egenhändiga — bref från förmyndarregeringens tid från hans kollega, riksmarsken Jakob De la Gardie, af hvilka de tvenne efterföljande synts vara förtjänta af offentliggörande, då de i viss mån kunna sägas komplettera den samling bref vi äga i behåll af samma hand till Gabriel Gustafssons broder, rikskansleren — tryckta i »Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling» (afd. II, band 5).[1] De la Gardie, fältherren som han vanligen nämndes äfven såsom riksmarsk, var ju både med ungdomsvänskapens och släktskapens band dragen till Oxenstiernorna,[2] och han visar i sina skrifvelser till dem flerstädes en oförbehållsam frispråkighet, som stundom resulterar i en — lyckligtvis icke alltid bönhörd — begäran om brefvens öfverlämnande åt lågorna efter genomläsningen.[3]

De båda brefven äro icke alldeles okända för forskningen. Odhner har användt dem och lämnat några korta citat ur dem vid sin skildring af partisöndringen inom rådet och sin karakteristik af ett par bland rådsherrarna, Per Baner och Clas Fleming,[4] men ett fullständigt meddelande af dem torde dock icke sakna berättigande. — Senare forskare synas knappast hafva anlitat dem. F. Arnheim, som i sin teckning af änkedrottning Maria Eleonora bl. a. äfven ger en utförlig skildring af giftermålsunderhandlingarna för den unga drottningen med en son till kurfursten af Brandenburg å ena sidan och prins Ulrik af Danmark å den andra, har icke användt brefvet af den 30 juni 1633,[5] och ej heller utgifvaren

[1] Gabriel Gustafsson Oxenstiernas papper utgöra en till omfånget mycket ringa samling. Utom ett band bref från brodern, hufvudsakligen från tiden för dennes vistelse i Tyskland — hvilka naturligtvis äro af enastående vikt och intresse — omfattar den endast ytterligare en bunt, innehållande några Gabriel Gustafssons egna skrifvelser, bref från diverse personer samt en del testaments- och godshandlingar. — Flertalet bref *från* honom äro helt naturligt att söka i andra samlingar (Oxenstierna af Södermöre, Stegeborgs, Skoklosters o. s. v.); de viktigaste, brefven till brodern, tryckta i Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, afd. II, band 3. — Brefven från Jakob De la Gardie ha tidigare förvarats å Kungl. bibl.; jfr. Odhner, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare, s. 15, not 3, 41, not 1.

[2] Gabriel Gustafsson var gift med Brita De la Gardie, fältherrens syster.

[3] Se utom brefvet n:r 1 nedan exempelvis äfven brefven till Axel Oxenstierna d. $^{10}/_{4}$ och $^{29}/_{6}$ 1633; Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling II:5, s. 516, 519.

[4] Odhner, a. a., s. 15 med not 3, 42, not 1, 44, not 1. Hänvisning till brefvet af den $^{30}/_{6}$ 1633 också vid talet om änkedrottningens förhoppningar att kunna draga de missnöjda inom rådet på sin sida (a. a., s. 18).

[5] F. Arnheim, Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg. Eine biographische Skizze. Hohenzollern-Jahrbuch 1903, 1904, 1905, 1907. Skildringen af giftermålsunderhandlingarna årg. 1905, s. 173—179.

af De la Gardies bref till Axel Oxenstierna har lämnat någon hänvisning till det i sin not till postskriptet af den 29 juni, ehuru man haft skäl att vänta detta, då De la Gardie i sitt bref till kanslern afstår från en utförligare framställning af sina tankar i den h... tande konflikten med änkedrottningen under hänvisande till brefvet till brodern Gabriel.[1] — S. Bergh i sin uppsats »Drottning Maria Eleonora och drottning Kristinas förmyndarregering» berör frågan om giftermåls-underhandlingarna 1633 och den däraf vållade första sammanstötningen mellan änkedrottningen och rådets representant endast i förbigående.[2]

Vid textens återgifvande ha några smärre normaliseringar vidtagits.

1.

Välborne herre, broder och suåger, jagh önskar min K. S. sampt altt dett honom kertt är af Gudh alssmechtigh en stadigh helsa och all annan begerligh välmoge. Där hoss betacker jagh min suoger fliteligen för all trogen kärligh benegenhett och myckedh gått migh bevist, i synnerhett för hanss otskillige vänlige skrifuelser och communicationer, dett jagh altidh i licka måtte gerna förskylla skall. Och ändoch iagh i min siste skrivelse medh galeijan gerna hadhe vidhlöfteligen suaradh min K. S. på hanss skrifuelse om dett samtaledh han haffuer haftt medh Henness Maij:tt och Churförsten, så haffuer iagh dett då inte tortt göra, efter jagh ingen viss post hadhe, som jagh brefuedh för tro kunde. Later nu därföre min K. S. veta, att jagh efter hanss begeran haffuer communicerat våre colleger i rådett huadh han till migh skrifuedh haffuer; huilkedh migh so väll som dem ähr selsamtt förekomedh och någodh perplex giortt, att vi icke allenest förnimma, att Henness Maij:tt våre acter, som vi så troligen till henness och Henness Maij:ts endesto barnss bäste efter före rickssdager och beslutt hafue medh stenderna handladh och slutedh, illa optager och till dett verste uthtydher, uthan däröfver later sigh förmerckia att inclinera att vilie draga oss öfver hufvudett en herre af den nationen, som altidh haffuer varitt Sueriess ricke vårtt fäderness landh och all vår nations hetske fiender och förföliare, och in annadh hafue söchtt än att extirpera och utrota alle redhlige Sueriess inbyggara. Därföre tyckess oss alle af hierta väll vara, att min suager Henness Maij:tt så manlichtt och rotunde suaradh haffuer. Vi skole och, medh Gudz hielp, när Henness Maij:tt hitt ankommer, inte annerss bevisa oss än att sådantt är alless vår enhellige meningh att vi heller alle vilie setia lifuedh till än taga någen dansk till vårtt hufvudh och Konungh; och där Henness Maij:tt i sådan meiningh (?) fortt härdar, varder Henness Maij:tt göra alle redhlige suenskass (?) hierter koll emot sigh. Huru ontt dett haffuer giortt oss i våre hie[r]tar, dett din syster fru Ebba haffuer vist beretta oss, att Henness Maij:tt icke allenest skall hafue skelltt på hela rickseness redh...

[1] Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II:5, s. 519. — Postskriptet saknar eget datum, men hör antagligen samman med brefvet af den ...

[2] Hist. tidskr. 22 (1902), s. 195.

than och publice förachtadh vår nation, dett vett Gudh, måste doch ett tilreckna Henness Maij:tts sosom en quinspersonss infirmitet. Vi afue och alle begertt af her Carll Carlsson och her Erick Ryningh, tt de inte skole lata merckia sigh häraf emott Henness Maij:tt. len där Henness Maij:tt ville urgera någodh emott dem, så hafue e lofuadh att vilie icke mindre bevisa derass stadighett och redhligett i den sacken, att de medh oss alle ähre i den meningen, som min ueger Henness Maij:tt berettadh haffuer. Hoppess och eliest, att lenness Maij:tt skall hortt blifue bedragen i sin meningh, dett hon i ådett skulle finna på sin sidha några partier. Ty oansett här någodh an passera (som min K. S. väll veterligh ähr), att några söckia deress utoritet att vilie göra sigh stor, så ähre de doch i den sacken alle nhellige. Her Johan Skytte, som för någen tidh sedhan hitt kom och medh all macht söcker att blifua af medh sitt gubernament), steller igh aldeless på vår sidha och ogillar Henness Maij:ts procedere, tthlofuer och heller vilie dö än höra af sådanna förslagh; hoppess, att han och skall därvedh blifua constant. Dett vore väll önskande, tt man kunde laga dett de quinfolken, som skole brukass hoss Henness Maij:tt, icke let bedraga sigh genom muter och gofuer, och edhan ofta berömma och samtycke huad Henness Maij:tt obetenckt föreslår och därmedh styrckia Henness Maij:tt i sin meningh; i synnerhett vore väll, att syster fru Ebba Leijonhufwu (om hon skall blifua i hofuedh) måtte väll informeras, att hon sådantt ville hielpa förekoma, och att man henne förre hölle, att där hon dett giorde, så skulle henne vederfaress store benefitier; men tuertt emott om dett icke skedde, kunne hon däregenom komma i stor olegenhett.

Härhoss tuifler jagh inte min K. S. varder någerlunda hafue af min nästföre skrifuelse förnumedh, huru greff Peer genom her Peer Banerss och hanss brors her Axelss tilskyndan haffuer endratt sitt sinne emott min frumor fru Helena Bielke och fattadh ett fantasi, att han inte var skylligh att gifua henne nogodh af denne åhrssrenta till min saligh herfaderss begrafningh, eiheller besto migh, på min hustruss veghna, någen morgengofua utur grefueskapedh; ville och göra en sodan verderingh på spanmålen och smörrentan, att min frumoder skulle fast ringa eller litedh hafue bekommitt till morgomgofua(!) utur grefueskapedh. Huarföre jagh ähr blefuen förorsackatt, att jagh hadhe veledh lata komma dett för en rett, men på dett ingen förbittringh måtte komma oss emellan, voldhgofue vi dett Hanss F. N. Pfaltzgrefven och semptlich ricksenss rådh oss att förlicka, huilke dett och giortt hafue, och honom bevist att han hadhe orett, och därföre afsadhe att han var skylligh att betala min frumoder 3000 rickssdaler för begrafninghskosten och gifue henne sitt lifgedingh eller morgengofua efter den verderingh, som saligh greff Erickss grefvinna den hadhe nutidh, och sedhan efter contracten emellan min saligh herfader och greff Abraham afleggia min hustru sin brudhskatt. Nu oansett att G. Peer haffuer sigh sådantt (sosom dett han medh ingen skell kunde emott seija) latett välbehaga, leckvell haffuer han sedhan aldeless sigh unslagedh mitt ungenge (!) och nu aldeless holler

sigh till h. Per Baner och däregenom styrker hanss parti, så att ... de någodh vele hafua promouerat haffuer man nogh att göra. ... man dett kan förhindra; ähr därföre farligett här regementedh ... föresto, helst när din frende her Gabriell hitt kommer, som är h... suoger, huilken och i desse dager ähr hitt förventandess. Ähr där före höchtt nödichtt, att du härom medh din broder cantzleren ... huru detta best måtte kunne remedieres uthan nogenss offens, ... att icke cantzleren sigh later merckia, att jagh härom haffuer skrif... För min person och interesse achter jagh dett inte, efter deress ... skap eller ovenskap migh inte stortt kan skadha eller bota, men ... redhz, att fäderness landett kunne tage däraf skadha. Eliest blif... och myckedh därmedh försumadh, att her Class Flemingh haffuer ... offitier på sigh, ty oansett den godhe herren arbetar medh stor ... och flitt, så hinner han doch dett inte altt att göra, och måste ... huar dagh sitia tuå eller 3 timer fåfenghe och venta på honom, ... han ähr eter (!) i camaren eller på holman. Därföre syness hö... nödichtt vara, att de tu offitier som ähr drotzett och skatmestare ... medh dett förste blifua besatt, och att i cantzseli kunne komma ... sådan som inte contrulerer hele senatet och bringer tidhen till ... fåfenge disputationer, huilkett härtill myckedh ähr skett, som ... sielff best vett. Huadh jagh i denne måtte skrifuer beder iagh ... vill inte tenkia, att iagh af någodh odium eller af någen affecti... skrifuer, uthan af ett trogett hierta emott federness landet; därf... begerer jagh, att min K. S. inte vill lata dett komma i någen ann... hender, uthan när du dett haffuer lesedh, kasta dett på elden. ... att du dett communicerer din broder cantzleren på samma sette, ef... jagh till honom inte haffuer vidhlöftichtt härom veledh skriua.

Sist huadh ditt huss och våre slechtt och vennerss tilstondh ... kommer, ähr min suogerss hustru, barn och sysken samptt de ... Gudhi tess loff, väll vedh helsan, han verdigast vidhare sin nådh ... läne och gefue oss altidh af digh och din broder samma tidh... Huadh jagh i min suogerss fronvare kan tiena de dina till godha, ... iagh altidh redhbogen. Och vill nu härmedh och altidh hafue ... K. suoger samptt altt dett honom kertt ähr i Gudz milde beskerm tr... hafue(!) befaltt, han förhielpe oss medh helsan tilsammenss i... Aff Stockholm den 30 junij anno 1633.

Din trogen och tienstvillige
suoger och broder

Jacobus De La Gardie.

Käre suåger, min hustru later så flitichtt helsa digh och ca... leren. Och begerer jagh min K. S. migh tilskrifuer suar på ... brefuedh, att han dett vill göra medh en förtrogen och viss ... att icke brefuen må komma i andrass hender. Vale.

2.

Välborne her drotz, suåger och synnerlige godhe vän. Näst I vä[l]måghs flitigh lyckönskan etc. later jagh min K. S. vänligen ..rnimma, att på timan när jagh min påst medh min siste skrifuelse ..ferdade, ankom krighzrodzcamereran(!) Abram Stensson hitt till migh ..edh breff ifron Henness Maij:tt och min suåger, och därhoss brachte ..igh de auiser, som då ankomne våre ifron min suåger, för huilke ..anss vänlige skrifuelse och comunicerade auiser jagh honom fliteligen ..etacker. Seer däraf, att sackerne i Tys[k]laudh icke ville ännu så ..astichtt lempa sigh till fredh, som vi väll hadhe hoppas. Åhr där..öre af nödhen, att man befliter sigh dett meste möghligett är att ..nsettia rickss cantzleren och de andre godhe karler, sosom sacken ..äruthe i hender hafue. Dett högste åhr, att man är betenchtt att ..öka medell till folksenss underholl, sosom att skaffa den munition ..itt sosom de begera, om huilkett altt camaren bör tidhigh omsorgh ..ära. Huadh folkedh vedh kommer, som uth skall i vår, förmod[e]r ..agh, att altt skall kunna vara till redz, när alleuest medhelen till ..leress uthrustningh inte feless. Jagh haffuer här latidh författa ..unchte viss min meningh på alle de punchter, sosom camereraren ..affuer medh sigh haftt, så att om jagh där till stelle våro, viste ..agh inte mehr därtill att göra, steller därföre huadh vidhare däri åhr ..tt göra uthi eder godhe hererss disposition. Efter I godhe herrer ..olla gått, att en generall munstringh skall hollas öfuer hela rikedh ..huilkedh och höchtt nödightt åhr), så ville jagh fulla begynna den ..näreppe, medhan jagh här är, så att jagh den kunne lychta till den 10 eller 12 maij, om eder godhe herre[r] så tockess och I migh där ..ill en instruction ville tilsenda. Jagh kan uthan dess inte väll komma ..edhan för än 14 dager efter poska, efter jagh altt hertill inte stortt ..haffuer kunnedh uthretta i de sacker, därföre jagh hitt rest åhr.[1] Ty ..sen och tielan haffuer althertill varidh i marcken, att man ingen ..tingh haffuer kunnedh byggia eller sigh före taga. Män nu i helgen ..ärner jagh (om Gudh helsan unner) att begifua migh åter ditt op ..ch göra på alle sacker en viss prob, så att man sedhan inte mehr ..skall hafua att tuifla eller disputera om. Hopess medh Gudz hielp, ..att denne resan skall inte vara förgefuess för fäderness landett, uthan

[1] På nyåret 1636 hade riksmarsken tillsammans med riksrådet Carl ..Bonde företagit en resa upp till bergslagerna för att taga kännedom om ..deras tillstånd och söka råda bot för de missförhållanden, som lade hinder ..i vägen för bergsbrukets uppsving. Resan afbröts emellertid denna gång ..snart, då De la Gardie, närmast med anledning af den danske legaten Tage ..Totts ankomst, redan i januari återkallades till hufvudstaden, men sedan ..han under den följande månaden deltagit i rådets öfverläggningar och i början ..af mars öfvervarit sitt eget kollegiums examen, anträdde han ånyo sin ..inspektionsfärd, från hvilken han nu ej återvände förrän i midten af maj. ..Se regeringens bref till De la Gardie d. 12/1, 15/1, 16/1 1636, Riksregistra..turet; Gabriel Gustafsson Oxenstiernas bref till Axel Oxenstierna d. 1/1, 26/3 1636. Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 3. s. 396, 397, 411; ..Svenska riksrådets protokoll, VI, 1636, s. 6, 30—117, 217.

att jagh mehr skall hafua giortt nytta här än som om jagh h
huar dagh luppedh op trapperna i Stockholm. Ty om vi icke sk
oss medell till att uthföra våre store deseiner, så åhr altt fåfeng
huadh vi rådhslo om. Jagh förnimmer fast ogerna af min su
skrifuelse, att admiralitet sigh hafue bestått så slett medh d
collegium och att icke bätre richtighett skulle finness hoss dem. I
haffuer jagh dett vell fruchtadh, att den ena godhe herren t
altt förmyckedh på sigh och att därföre måste någodh försu
Jagh befruchtar, att reckninghkamaren skall inte stå sigh myck
bätre, helst om man skulle taga reckenskaperna någodh lengre t
backa op än detta förledhne åhredh, så skulle man väll få see, hu
våre medell ähre vegen tagen; doch sapientis (!) satis dictum. Ca
reraren Abram Stensson haffuer latidh migh see, huru her Cals [
Class] Flemingh haffuer ordnat om båssmennen i Finlandh, och
han icke allenest vill taga de knechter till bosmen, som vane ä
vedh siön och bå uth medh siökanten, uthan bodhe ryter och knec
op i landett på 6 eller 8 miler, huaregenom hela militien sk
blifua ruinerat, huilkedh ingelunda kan eller bör skee. Begerer d
före vänligen min suåger ville däri inte lata förhengia till min a
komst, så vill jagh väll deducera, att dett inte åhr fäderness land
nyttichtt, uthan man måste söckia andre medell att bekomma bå
men. Om saltpeter brucken i Finlandh beretter migh Abram Stensso
att stothollarna inte skole bekymbra sigh om, och inte hafue
veledh lata lefverera dem Maheletz fulmechtige för än tilkomman
Johanni;[1] licko så och här i Suerie; om nu däri någodh försum
skole de sedhan gifua skullen på en annen, där doch den hoss d
[ɔ: dem] finness. Huarföre vill min K. S. i tidh lata skrifua st
hollerna därom till, att de till Johani må lata göra redha därföre o
sedhan lefverera dett medh visse inventarier ifron sigh, så skal
sedhan däron (!) bestellass.

Till dett sista kan jagh och icke omgo att förmela lite om St
Koparbergedh, att där inte tilgår sosom dett sigh borde, ty näg
söcka sin egen lille profit mehra än dett gemena bästa, efter s
jagh af sanferdiga berettelser haffuer förnummett. Huarföre vä
gått, att skatmestaren eller åthmista her Carll Bonde måtte k
strackss efter helgen hitt op, så lenge jagh här åhr, så skall m
suåge[r] förnimma, att dett skall båta cronan ett merkelichtt. O
seer jagh inte eliest, huru den koparen skall eliest kunna presten
som S. Erick Larssons ervingar, till Spiringarnass betalingh, ha
skole; förmoder därföre, att min käre därtill är beforderligh, ef
som han seer, att hanss bror rickss cantzleren migh därom tillskrifu

---

[1] Mazalet, fransk bergsingeniör, med hvilken regeringen kontrah
angående rikets salpeterbruk och bergverk. Se De la Gardies bref till Ax
Oxenstierna d. 12/6 1635, Gabriel Gustafsson Oxenstiernas till dens. d
1636, Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 5, s. 548, II: 3, s. 5
Svenska riksrådets protokoll, V, 1635, s. 51, 68, 69, 114, VI, 1636, s. 10, 1
47. — Om Axel Oxenstiernas missnöje med de ingångna kontrakten,
Svenska riksrådets protokoll, VI, 1636, s. 527, 528, 534.

ll nu härmedh och altidh hafue min K. S. medh hanss husfru och [r]dhnader (dem han på min och min Kerstenss veghna kärligen lsa ville) i Gudz milde beskerm troligen hafue (!) befalledh.

Aff Axholm den 12 aprilis a:o 1636.

Din tienstvillige suager
och vän

Jacobus De La Gardie.

A. B. C--n.

Ett egenhändigt bref från Christina Piper till Carl Piper i Ryssland.

Bland den danske gesanten C. Rantzaus depescher från Berlin ll regeringen i Köpenhamn finnes ett uppsnappadt bref[1] från grefinnan Christina Piper, f. Törnflycht, till hennes i Ryssland fångne ıan, kungl. rådet och öfverste marskalken Carl Piper. Med bibeållande i hufvudsak af originalets stafning men med tillsats af kiljetecken lyder det sålunda.

Min k. herre.

Genom dhenna corspondansen är blifvit migh försäckrat, att lhetta mit bref säckert min herre tillhanda komma skall. altså har agh intete villa försumma att berätta min herre mit och våra barns tillståndh, hvilcket önskeligt är. Beklaglit är, att vi ingen corspondans får bruka, mit sista var af d. 22 februarij, med di ryska fångarna; dher jemte följde et paqiet, var uthi lågh en carlakans bröstlap, en rödh dammast natt myss med trenne vitta med spesser dher till, et litet flaskfoder med sex flaskor, 3 dheraf fenkol och 3 med orange brenevijn.[2] Jagh vill önska, att dhe min herre till handa måtte komma. Om mögeligt vore, att min herre medh några ordh kunde låta mig vetta sit tillståndh, huru med honom skall blifva, effter iagh förnimmer, att ingen utvexling skieer, om dhe[t] skall dröja till våra högmodiga fiender vill betenkia sigh, torde der med gå alt förlongt uth, om min herre tecktes tänckia uppå att söckia att löesa sigh med penningar. Her säijes migh, at gref Renskiölt och gref Leionhupe[3] arbetar på dhe[t] samma, dhe tordo finna af fremande af englenska eller hollenska menistrar[4] min kunde negogera medeel, dhe iagh [af]

---

[1] Bilaga till Rantzaus bref till Ditlev Vibe, Berlin d. 7 juni 1710. Relationes aus Preussen 1707—1710. Danska Rigsarkivet, Köpenhamn.

[2] Dessa saker gåfvo den danske diplomaten anledning till följande uttalande: »Ce qui y est dit de camisolles, de bonnets de nuit et flacons, me paroit chifre».

[3] Carl Gustaf Rhenskiöld och Adam Ludvig Lewenhaupt. Den förre utväxlades omsider 1718 mot generalerna Trubetskoi och Gollowin; den senare dog i fångenskapen d. $^{12}/_{2}$ 1719.

[4] Flera ord synas här vara öfverhoppade; meningen är ju ändå något så när klar.

alt hierta ville betalla. Iagh sender min herre en relation uppå d... sista action med de danska.[1] Gudh har vijst oss tecken af si nådh, att han så plötslig slagit vår orättmettiga fiende, så att vi ä egare af vårt landh. Di alliertta och fransosen har slutit fred.[2] [Sedan ?] hoppas iagh med Gudz hielp [vi] lär bli hulpna. Iagh ka intete fördrista migh att mera skrifva om våra domestika afferer, fö än iagh säcker[t] får vetta, om min herre får dhem säckert in. I kongl. befaller iagh [mig] helssa min herre, att di har samma nå conserverat för honom. Carl Fredrick[3] är i Upsalla att studera o fin[ner] dher ett nöije. Våra k. bran (!) och anhörige anmell... si helssning. Iagh försäckrar till min dödh att förblifva oförenderl...

Min kiere herre,
hans
trognaste vän
och tienarinna

Stockholm
d. 9 Martij [1710].

Christina Piper

S. B—g.

En promemoria af Hans Järta.

I Hans Järtas samling i Uppsala Universitets bibliotek fi... nes ett band (F. 857: v), som innehåller handlingar rörande Up... sala Universitet och Riksarkivet (riksarkivariens årsredogöre... m. m.). Häri befinner sig ett kvartark upptagande en P. M skrifven med blyertspenna af Järta rörande omständigheterna v... Johan Jakob Nordströms anställning som riksarkivarie. So... denna handling ej saknar intresse för svenska riksarkivets histor... aftryckes den här nedan.

P. M.

Då professor Nordström en af de första dagarna i Septemb... månad uti Upsala besökte mig, yttrade han sin ledsnad att ej hafv... under sitt vistande i Stockholm, kunnat så, som han skulle önskat, Riks Arkivet samt andra sådana i Sverige befintliga, anställa hvar... handa forskningar, nödiga för att vid en ny uplaga af Swens...

---

[1] En skrifven relation öfver slaget vid Hälsingborg medföljer ock den danske gesantens ofvannämnda bref.

[2] Brefskrifverskan tror härvid på något falskt rykte. Sedan fre... underhandlingarna i Haag mellan de allierade och Frankrike på våren 17... strandat, återupptogos de ånyo i början af mars 1710 i Gertruydenburg o... fortsattes till fram i juli utan att leda till något resultat. Återupptagan... af underhandlingarna och förberedelserna därtill ha möjligen gifvit uppl... till ett sådant rykte.

[3] Äldste sonen Karl Fredrik, f. d. $^{20}/_{8}$ 1700: student i Uppsala 17... sedermera hofkansler och president i kammarkollegium: d. $^{27}/_{8}$ 1770.

amhällsförfattningens historia gifva detta arbete ökad fullständighet, synnerligen för den tid (16 och 17:de seklerna), ifrån hvilken de igtigaste källorna till vår rättshistoria måste upsökas i endast handkrifna urkunder. — I anledning häraf frågade jag honom, huruvida, å jag snart komme att lemna min befattning såsom chef för Riksarkivet, han icke skulle vilja emottaga densamma, ifall den blefve onom erbuden på sådana vilkor, hvarmed han kunde finna sig någornda belåten. Han syntes icke vara dertill obenägen, helst hans erksamhet i denna befattning kunde blifva, genom de arbeten han erigenom komme i tillfälle att författa och utgifva, gagnelig äfven ör Finnland; — ett förhållande, hvilket jag så mycket säkrare kunde ekräfta, som jag funnit, att åtskilliga högst vigtiga rättsatser, hvilka edermera ingått i Sveriges och Finnlands gemensamma lagstiftning, ела sitt ursprung från frågor framställda af Finska Hofrätten, hvars rkiv lärer vid Åbo brand blifvit ett lågornas rof.

Uti en P. M., insänd till herr statsrådet Silfwerstolpe, har jag, följd af ofvan omförmälda samtal med professor Nordström, yttrat in öfvertygelse om vinsten för Riks Arkivet af att få honom till hef samt upgifvit de vilkor, som jag ansett böra honom erbjudas, till Kongl. Majt. i nåder täcktes dertill förordna honom. Men då ågon tvekan kunde upstå, huruvida ett sådant anbud möjligen skulle ed missnöje af ryska regeringen anses, vågar jag hemställa, om cke lämpligast vore, att i ministeril (!) väg anledningen till det frågav. förslaget samt Sveriges och Finnlands gemensamma interesse ermti för nämnda regering öppet framställdes?

E. M.

Underrättelser.

Erik Vilhelm Montan †. Professor E. V. Montan afled å Saltsjöbaden den 23 september 1909 vid 71 års ålder. Montan var född den 14 sept. 1838, blef 1856 student och 1869 filosofie doktor med första hedersrummet. Samma år kallades han till docent i statskunskap på grund af sin gradualafhandling »Bidrag till Gustaf III:s historia särskildt i konstitutionellt hänseende». I Uppsala hade han sin egentliga verksamhet i närmare tjugo år och tog därunder en lifiig del både i nationslifvet och studentkårens angelägenheter; stridbar nog till lynnet framkallade han då liksom sedermera ej sällan en skarp opposition. I midten af 1870-talet slog sig M. ned i Stockholm, var vid ett par riksdagar sekreterare i konstitutionsutskottet och ägnade sig för öfrigt åt en ganska omfattande verksamhet för utgifningen af historiska källskrifter. Så började han 1875 utgifningen af Svenska adelns riksdagsprotokoll från frihetstiden och hann med sju delar fram till 1734. Där-

jämte utgåfvos i rask följd »Historiska anteckningar och bref från 1771 till 1805 af Johan von Engeström» (1877), »Dagboksanteckningar förda vid Gustaf III:s hof af friherre Gustaf Johan Ehrensvärd» (2 delar 1877, 1878) samt »Minnen och bref af biskop Olof Wallqvist» (1878), allesamman af stort intresse. Tillsammans med O. Alin planerade han därjämte utgifningen af en stor urkundsamling, som skulle omfatta regeringsformer, konungaförsäkringar, riksdagspropositioner och ständernas svar, riksdagsbeslut m. m. Rätt omfattande förarbeten gjordes, men utgifningen uppsköts af olika anledningar, tills den omsider öfvertogs af Alin och E. Hildebrand hvarefter den snart ingick i serien af riksarkivets publikationer.

I Stockholm hade M. äfven ägnat sig åt politiskt författarskap på ledareafdelningen i Stockholms Dagblad. När professor Svedelius i slutet af år 1881 afgick från den skytteanska professuren, sökte M. platsen, och han räknade därvid ej minst som meriter just dessa politiska artiklar, hvilka han för den dåvarande universitetskansleren presenterade. Hans medsökande, den rätt mycket yngre docenten Oscar Alin blef emellertid honom föredragen. Det uppgafs den tiden, att M:s personliga uppträdande för sin sak i någon mån skadat densamma. Därmed vare huru som helst, den yngre medtäflarens utnämning var en motgång, som tvifvelsutan kändes ganska djupt, och med M:s historiska författarskap var det slut. En artikelserie i Historisk Tidskrift 1881 »Om de äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid» blef aldrig afslutad. Till samma årgång lämnade M. emellertid äfven några utdrag ur grefve Samuel af Ugglas' efterlämnade papper, liksom redaktionen genom honom år 1903 fick tillgång till P. Wargentins självbiografi. Hans gedigna kunskaper och hans lifliga intresse för allmänna frågor kommo i stället till synes under hans mångåriga verksamhet som redaktör för Stockholms Dagblad (1884—1895).

Hans lifs stora motgång har ofvan berörts. Andra omständigheter torde äfven ha bidragit att öfver detsamma kasta skugga och göra honom till en isolerad man. Men han såg gärna under hälsans dagar omkring sig i sitt hem representanter för politiken och historien liksom vänner från ungdomen, och han samlade ett dyrbart och på vissa områden synnerligen fullständigt bibliotek, som fyllde väggarna i hans rum. Sedan hälsan under de sista åren brutits, lefde han alltmera ensam men följde fortfarande med intresse både politiken och den historiska vetenskapen, och gamla vänner mottog han alltjämt med hjärtlighet. Den historiska föreningens styrelse tillhörde han sedan 1900 och saknades sällan vid dess sammanträden.

(*Ehd.*)

— Af *Kyrkohistorisk Årsskrift* har nu tionde årgången utkommit, liksom de föregående utgifven af numera domprosten Herman Lundström och utmärkt af samma omväxling och gedigenhet i afseende på sitt innehåll. Det nya bandet inledes med en intressant studie öfver *Fördraget i Altranstädt den 1 september 1709* af Samuel

ring. Först ges en framställning af fördragets förhistoria och ämnena mellan Sverige och kejsaren: den senares partiskhet för ng August, Breslau-affären, ordväxlingen mellan Strahlenheim Czobor samt de förrymda ryssarne, och därefter skisseras a förhandlingarna. Därvidlag är af särskildt intresse författarens ande af att frågan om förbättrad religionsfrihet åt protestanterna hlesien ingalunda, såsom man påstått, helt plötsligt inkastats i ıssionen utan »hela tiden sväfvat i luften som ett åskmoln, som de att urladda sig hvilket ögonblick som helst». Därefter redos för hufvudinnehållet i fördraget. I uppsatsens senare del uterar förf. frågan, huruvida denna »Sveriges sista bragd såsom gelisk stormakt» vanns på bekostnad af uppgörelsen med Ryss-, en uppfattning som han finner åtminstone obestyrkt, och pår gentemot deras åsikt, för hvilka Karl XII:s fordran på religionset för protestanterna i Schlesien blott framstår såsom en nyck, frågan därom redan på konungens myndighetsriksdag bragts å e från ständernas sida och därefter gått igen i de diplomatiska ıandlingarna från 1703, liksom Altranstädtfördragets vederbörliga kution ännu år 1718 var föremål för konungens omsorger. Af här lämnade redogörelsen framgår, att de af författaren framla synpunkter helt eller delvis öfverensstämma med dem, som rts gällande af Westrin och Brulin i deras anmälningar af Carlsons bekanta studie öfver fördraget i Altranstädt. Därer följer en kort uppsats af Berggren med titel *Hvad innehöll n trosbekännelse, som drottning Kristina aflade vid sin offenta öfvergång till den romerska kyrkan?* Förf. uppvisar, att rvid begagnats den s. k. »Professio fidei Tridentinæ» med vissa ägg delvis utgörande en skärpning af den tridentinska bekännelsen. O. Thedings hand föreligger en vidlyftig källkritisk studie öfver '. *Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt.* Eva ryxell meddelar några *Bref rörande ärkebiskop J. O. Wallin.* Af Collijns hand finnas några högst intressanta *Bibliografiska fiscellanea*, bland hvilka särskildt må framhållas den första underkningen, där förf. efter hvad det synes på goda skäl gör gällande, tt det svenska gradualets tryckning afslutades mellan d. 17 mars ch början af maj 1493. H. Levin fortsätter sina *Bidrag till ...by stifts historia* med en framställning af »Införandet af svenskt ...rkoskick på Gottland efter freden i Brömsebro». Årsskriftens utgifvare påbörjar under rubriken *Ur »själfbekännelser» från början ... förra århundradet* ett urval af biskop Erik Abraham Almqvists anteckningar från åren 1805—1830.

Afdelningen »Meddelanden och aktstycken» innehåller — utom fortsättning på Jacobssons samling af aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af Zinzendorffs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst — flera saker af mindre vanligt intresse såsom handlingar från rättegången med Olaus Petri och Laurentius Andreæ 1539—40 och angående Karl IX:s ...st med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till

konung Sigismund år 1598 — båda samlingarna meddelade af ar[...] skriftens utgifvare. På litteraturafdelningen märkes en utförl[ig] recension af en del nyutkommen litteratur om kyrkoreformationen i Skottland.

Med den nya årgången följer ett nytt häfte (andra seriens första häfte) af Lundströms samling af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång*, innehållande aktstycken från Strängnäs stift.

— I *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1909: h. 3) har professor Otto Varenius lämnat en vidlyftig kritisk utredning rörande de[n] under sistlidna riksdag så aktuell vordna och omstridda tolkningen af *Riksdagsordningens 46 §*.

— Af *Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift* — som bekant en af de främsta af våra bygdehistoriska publikationer — har ett nytt häfte (bd 2: h. 10) utkommit, liksom de föregående redigeradt af föreningens högtförtjänte skattmästare lektor F. Ödberg. Större delen af det föreliggande häftets utrymme upptages af den senare hälften af utgifvarens vidlyftiga anteckningar om *Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1513—1590)*, innehållande en mängd smådrag, som belysa lifvet på tidens adelsgårdar. Uppsatsens sista del lämnar äfven en del upplysningar rörande konflikten mellan Johan III och hans rådsherrar under konungens sista år. S. Schartau lämnar en del intressanta upplysningar *Om bondeuppbåd i Skaraborgs län 1711—1715*. Såsom från allmännare synpunkt af särskildt intresse må framhållas författarens kritiska värdering af landshöfding Cederhielms rapporter rörande tillståndet i Skaraborgs län under nämnda år: visserligen ställdes mycket stora kraf på Skaraborgsallmogen, och dess ställning var dålig, »men dess betryck har landshöfdingen ofta skildrat i alltför starka ordalag och böndernas missnöje har tagit sig väl kraftiga uttryck, då det gällde att vara på sin vakt emot fientligt anfall». — S. Landtmanson fortsätter sina *Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland* och S. Lampa offentliggör det föredrag om *Slaget vid Lena, ett sjuhundraårsminne*, som han höll vid fornminnesföreningens möte den 8 juni 1908. Det egentliga häftet afslutas med några meddelanden af utgifvarens hand om *Gustaf II Adolfs och hans gemåls kungs- och drottningsstolar 1621 i Skara domkyrka*. I häftet ingår ock — men med särskild paginering — början af en af O. Mannerfelt utarbetad illustrerad beskrifvande förteckning öfver *Västergötlands grafstenar*; den i detta häfte meddelade afdelningen behandlar Skara domkyrkas medeltida grafstenar.

— Ur septemberhäftet af *Ord och Bild* påpeka vi några af B. O. Aurelius författade, rikt illustrerade anteckningar *Ur birgittinerordens historia*.

— I årets första (dubbel-)häfte af (dansk) *Historisk Tidsskrift* (8 R. bd 2: h. 1—2) meddelar d:r Knud Fabricius första afdel-

ningen af en studie öfver *Griffenfeld og Fuenmayor.* Undersökningen i fråga, som till en del hvilar på forskningar i spanska statsarkivet i Simancas, erbjuder åtskilligt af intresse för Sveriges historia under åren 1674 och 1675.

— Ur *Historische Vierteljahrschrift* — den löpande årgångens tredje häfte — är att anteckna en af professor M. G. Schybergson författad kort uppsats om *Heinrich Gabriel Porthan ein Vertreter der vergleichenden Geschichtsforschung im 18. Jahrhundert.*

— Ur *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, Bd 6, s. 304 ff.) är att anteckna en studie af H. Ulmann med titel *Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813/14.* Förf. söker där uppvisa, att Karl Johans så mycket omdiskuterade och klandrade hållning under befrielsekriget i främsta rummet bestämts af hänsyn till den roll som han efter Napoleons försvinnande ansåg sig kallad att spela i Frankrike.

— Den åldrige statsmannen Émile Ollivier har i några häften af *Revue des Deux Mondes* (1 och 15 april, 1 och 15 maj samt 1 juni) offentliggjort en serie uppsatser rörande det liberala kejsardömets historia. Dessa studier, numera jämte några andra sammanförda i den sist utgifna (fjortonde) tomen af författarens stora verk *L'empire libéral,* — *Les préliminaires de la guerre, Le retrait de la candidature Hohenzollern, La demande de garanties, Le soufflet de Bismarck* och *Notre réponse au soufflet de Bismarck* — behandla i minsta detalj de kritiska dagarna från d. 3 juli 1870, då Hohenzollernkandidaturen först blef bekant, till 15 juli s. å., då de afgörande besluten om kriget fattades. Framställningen, som otvifvelaktigt är skickligt gjord och som innehåller en mängd nya upplysningar, ger dock mindre en objektiv redogörelse för händelseförloppet än en plaidoyer för den liberala ministärens politik. Olliviers tes är i korthet denna. Skulden för kriget bär Bismarck, som behöfde det för det tyska enhetsverkets fullbordande och därför bragte å bane den Hohenzollernska kandidaturen till Spaniens tron. Olliviers ministär, särskildt konseljpresidenten själf, önskade till det sista fredens bevarande, och så var äfven förhållandet med kejsaren själf, ehuru han, sedan kandidaturen uppgifvits, af Grammont och högern förmåddes att begära garantier mot de spanska tronföljdsplanernas återupptagande. Härigenom skärptes visserligen krisen, men intet beslut hade fattats, ingen åtgärd vidtagits, som omöjliggjorde fredens bevarande, förrän Bismarck genom Emsdepeschens offentliggörande och kommunicering på diplomatisk väg i Paris framkallade en enhällig fordran på krig.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har nyligen trettionde årgången (1907) utkommit, liksom de närmast föregående redigerad af arkivrådet d:r G. Schuster. Kapitlet om Sverige (III. 216 ff.) är författadt af d:r T. Höjer.

— Såsom bilaga till senaste årgång af den sedvanliga årsredogörelsen för Malmö museum följer en af intendenten H. E. Larsson författad redogörelse för *Fynden vid kloakgräfningarna i Malmö 1907.*

— Det nya häftet *Meddelanden från svenska riksarkivet* (Ny följd I: 19—21; s. 213—356; pr. kr. 1,25) innehåller utom en samling handlingar rörande arkivväsendet dels riksarkivariens årsberättelse för år 1908 dels en utredning rörande Hartmansdorffska samlingen af d:r H. Brulin.

I riksarkivariens årsberättelse torde följande vara förtjänt af ett särskildt omnämnande. Hvad först angår samlingarnas tillväxt, så företer den ordinarie accessionen intet särskildt anmärkningsvärdt; från landtförsvarsdepartementet har bl. a. öfverlämnats en samling dels äldre kommittéhandlingar. Bland den extraordinarie accessionen märkas en del handlingar från Svea hofrätt från tiden intill 1803, vidare en del domböcker och kommissionshandlingar från kammararkivet samt diverse riksdagshandlingar från riddarhuset. Dessutom ha från öfverkammarherre Celsing öfverlämnats svenska regeringens bref och bulletiner till ambassadören friherre J. W. Sprengtporten 1790 och 1791 samt från adjunkten A. Lindblom en bundt afskrifter och fotografier af handlingar i Vatikanarkivet. Såsom deposition till riksarkivet ha bl. a. öfverlämnats en ny del af statskontorets arkiv, vidare den på Brokind förvarade handskriftssamlingen utgörande Schefferska, Tessinska, Falkenbergska och De la Gardieska handlingar samt slutligen den förut på Sparreholm, nu senast hos öfverkammarherre Celsing förvarade samlingen af hufvudsakligen Sprengtportenska papper.

Hvad angår riksarkivets arbeten har utredningen rörande statens ägande- och dispositionsrätt till mark och tomter i hufvudstaden fortgått och, såvidt densamma afser staden mellan broarna, afslutats. Ordnandet och förtecknandet af revisionsakter från senare hälften af 1600-talet har fortskridit till 1682, granskningen och ombuntningen af revisionsakter från tiden 1789—1840 afslutats och en liknande genomgång af utslagshandlingar från samma tidsrum påbörjats. En förteckning öfver högsta domstolens protokoll i lagärenden har börjat uppläggas, arbetena med granskning och förtecknande af kollegiers skrifvelser till Kungl. Maj:t före frihetstiden ha fortfarande pågått. Den påbörjade matrikeln öfver bergskollegii tjänstemän har i hufvudsak fullbordats och fortsatts med en dylik öfver tjänstemännen vid rikets bergmästaredistrikt och metallvågar. Förtecknandet af brefven i svenska beskickningsarkivet från Ryssland har fortgått, och anteckningar gjorts om svenska diplomatiska tjänstemän i Frankrike. Revisionen af De la Gardieska samlingarna har slutförts och en ny förteckning öfver skrifvelser till M. G. De la Gardie påbörjats efter samma plan som den redan publicerade öfver Axel Oxenstiernas bref. Ny förteckning har utarbetats öfver den s. k. kungl. handskriftssamlingen, äfvensom öfver svenska drottningars och svenska prinsars och prinsessors i riksarkivet förvarade

ref och handlingar, hvarjämte en specialförteckning upprättats öfver krifvelser till drottning Hedvig Eleonora. Några smärre enskilda refsamlingar (D. Falkenbergs, G. Horns, Erik Ruuths m. fl.) ha bildats eller reviderats samt förtecknats, liksom den nydeponerade prengtportenska samlingen från Sparreholm äfvenledes börjat ordnas ch förtecknas.

I den viktiga och svårlösta gallringsfrågan har riksarkivarien under d. 10 mars 1908 till Kungl. Maj:t ingått med förslag till oreskrifter om utgallring af värdelösa handlingar hos vissa centrala ambetsverk. Äfvenså har riksarkivarien under året afgifvit flera ttalanden i gallringsfrågan, och vissa åtgärder i syfte att förhindra rkivens betungande med rent värdelösa papper ha af honom föreslagits eller på hans förslag vidtagits.

Den senare delen af riksarkivariens berättelse behandlar bl. a. en del organisationsfrågor af betydelse för landsarkivorganisationen och svenska arkivväsendet i dess helhet, delvis af ganska stort allmänt intresse.

Bland de aftryckta handlingarna angående arkivväsendet märkes i främsta rummet riksarkivariens ofvan omnämnda, vidlyftiga och af en mängd bilagor åtföljda framställning i gallringsfrågan.

Den af d:r Brulin lämnade utredningen rörande de Hartmansdorffska papperen innehåller först och främst en öfversikt öfver samlingens öden, till dess densamma omsider i enlighet med den aflidnes intentioner i sin helhet samlats i Riksarkivet, samt öfver de tvister, som i sammanhang därmed utvecklade sig mellan de olika verkställarne af Hartmansdorffs sista vilja i afseende å hans arkivaliska kvarlatenskap. Därefter gifves en redogörelse för den omfangsrika samlingens innehåll, hvaraf framgår, att vissa delar af densamma för kännedomen om vår historia från 1815 till århundradets midt äro af det största intresse och värde. Framhållas ma — utom den väldiga samlingen af bref (8000—9000), där den svenska samtidens ryktbaraste namn finnas företrädda — H:s i interfolierade almanackor införda dagboksanteckningar (1 jan. 1809—13 okt. 1856), vidare en del uppsatser behandlande själfupplefda händelser, t. ex. en vidlyftig, synnerligen värdefull berättelse om Pommerns afträdande till Preussen 1815, innehållande »åtskilliga synnerligen lifligt skrifna och ofta allt annat än smickrande karakteristiker af de handlande personerna, ej minst af kronprinsen Karl Johan själf», vidare koncept till en del politiska eller vetenskapliga uppsatser och afhandlingar samt slutligen bland den stora samlingen af handlingar och anteckningar af olika slag, en del papper rörande den första unionskommittén äfvensom några strödda handlingar från Hartmansdorffs hofkanslerstid, bl. a. några utkast, af hvilka framgår, att det icke var »egen önskan utan lojalitet mot konungen, som föranledde honom att i så stor utsträckning anlita indragningsmakten, i hvars ställe han skulle föredragit åtalsvägen».

— Landsarkivarien i Vadstena C. M. Kjellberg har separat utgifvit det föredrag *Om hembygdsforskning*, som han hållit vid

en hembygdskurs i Åtvidaberg. I föredraget diskuteras hembygdsforskningens uppgifter, metod och hjälpmedel, och i slutet af sitt föredrag framlägger föredragshållaren några förslag i afseende å hembygdsforskningens organisering i Östergötland.

— På uppdrag af Riddarhusdirektionen har riksheraldikern grefve Adam Lewenhaupt utgifvit *Stamtaflor* öfver ätterna Brahe, Lewenhaupt och De la Gardie (Stockholm, Norstedt 1908; 17 + 65 + 26 s.; pr. 2 kr.).

— Af *Svenska riksrådets protokoll* har ett nytt häfte utkommit, redigeradt af arkivarien d:r Severin Bergh (Stockholm, Norstedt 1909; X s. + s. 257 — 476; pr. 3 kr.). Det nya häftet innehåller protokollen för år 1648 — protokollet för den 5 januari d. å. upptager de sista sidorna i föregående häfte — samt såsom bilaga »Pfaltzgref Carl Gustavs protokoll om echtenskap medh Drotning Christina». Detta protokoll utgör en annan redaktion af den af Karl Gustaf själf skrifna redogörelse för sitt samtal med drottningen i äktenskapsfrågan, som efter det i Stegeborgssamlingen befintliga originalet af C. Adlersparre utgifvits i *Historiska Samlingar* (II, s. 219 ff.). Rörande det nu publicerade aktstyckets proveniens ha inga närmare upplysningar stått att vinna. I sitt företal påpekar utgifvaren, att »allt sedan 1647 en särskild afdelning inom kansliet, sedermera kallad justitierevisionen, handlagt revisionssaker och en del andra justitieärenden». — Redigeringen af det nya häftet är gjord med utgifvarens vanliga omsorg; ett särskildt omnämnande förtjänar det utmärkta registret.

— Efter ett tämligen långvarigt uppehåll har nu utkommit en ny del af *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling* — förra afdelningens fjärde band, innehållande bref från Axel Oxenstierna åren 1628—1629 (Stockholm, Norstedt 1909: XXIII + 865 s. + 1 kartbilaga; pr. 12 kr.). Redaktionen af det nya bandet har ombesörjts af d:r H. Brulin; dock hade utgifvaren af föregående band, numera professor Sam. Clason hunnit förberedelsevis ordna materialet äfvensom verkställa redigeringen af volymens åtta första ark. — En väsentlig del af innehållet i den nya delen berör Preussens förhållanden i olika afseenden och är därför, såsom utgifvaren i sitt förord med rätta framhåller, att betrakta såsom en del af Oxenstiernas generalguvernörskorrespondens. Af stort intresse för kännedomen om Sveriges ekonomiska förvaltning i Preussen äro de licentordningar och instruktioner för licentförvaltare, som meddelas (n:r 75, 76, 136—139, 332—335).

En annan grupp af materialet utgöres af handlingar rörande de långdragna förhandlingarna med Polen och Brandenburg. De bevarade akterna rörande de viktigaste af dessa, de förhandlingar på sensommaren 1629, som ledde till afslutande af Altmarkstilleståndet, äro emellertid som bekant ganska magra; något förhandlingsprotokoll fördes ej på den svenska sidan, och Axel Oxenstiernas utförliga redogörelser till konungen ha gått förlorade med hufvudsamlingen

f kanslerns bref till konungen 1629. Af desto större betydelse är därför en bevarad serie af förberedande förslag till stillestånd aug.—sept. 1629), i allmänhet försedda med ändringar af Oxenstiernas hand, och med all rätt har utgifvaren därför ansett sig böra meddela dessa handlingar jämte själfva den definitiva fördragstexten i bihanget. En sammanställning af de upplysningar rörande förhandlingarnas gång, som ur detta material stå att vinna, har utg. själf gjort i en förlidet år publicerad vidlyftig undersökning om *Stilleståndet i Altmark* (i *Historiska Studier tillägnade Professor Harald Hjärne*).

Hufvudsamlingen af rikskanslerns originalbref till Gustaf Adolf under åren 1626—1629 har, som ofvan antydts, gått förlorad; endast några få finnas bevarade, hvartill kommer, att samtida afskrifter i en del fall ersätta det förlorade. Några af dessa i den ena eller andra formen bevarade bref till konungen äro af det allra största värde för kännedomen om Oxenstiernas uppfattning af den samtida politiken eller om krigshändelserna i Preussen; såsom från någon af dessa synpunkter särskildt anmärkningsvärda må framhållas brefven d. 16 och 24 april och d. 2 dec. 1628 samt den 17 febr. 1629 (n:r 99, 103, 193 och 244).

Äfven rörande Axel Oxenstiernas enskilda förhållanden finnas åtskilliga intressanta bref, bland hvilka särskildt förtjänar påpekas det ofta citerade ståtliga brefvet till brodern Gabriel d. 17 mars 1629 om sonen Gustafs uppfostran (N:r 290).

Redigeringen är gjord med synnerlig omsorg och volymens värde ökas ytterligare genom en af utgifvaren på grundval af samtida handlingar, äldre kartmaterial och moderna topografiska arbeten utarbetad karta öfver Sveriges preussiska besittningar enligt fördragen i Altmark och Fischhausen.

— Af *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*, den af professor Aug. Quennerstedt utgifna viktiga källpublikationen, har nyss femte delen utkommit (Lund, Gleerup 1909; XXXII + 408 s.; pr. 8 kr.) innehållande legationspredikanten Sven Agrells dagbok 1707—1713 jämte några »Sänger från Sibirien» af ryttmästaren Georg Mallien. Utgifvaren meddelar, att material finnes för en sjätte del, men att med dess utgifvande torde något komma att anstå, enär utgifvaren för en tid tänkt sysselsätta sig med annat arbete.

— Af *Svenska Riksdagsakter* har en ny serie påbörjats, omfattande tidehvarfvet 1719—1800 och upptagande rikets ständers och sekreta utskottets skrifvelser till Kungl. Maj:t. Den nya seriens första band föreligger nu i en ståtlig volym på nära 800 sidor, redigerad af arkivarien d:r Th. Westrin (Sthlm, Norstedt 1909; XXIV + 769 s.; pr. kr. 17,50). Den inrymmer handlingarna från riksdagarna 1719, 1720 och 1723; den sistnämnda riksdagens skrifvelser taga i anspråk tre fjärdedelar af bandets hela utrymme. Förutom skrifvelser af ofvan angifvet slag ha äfven upptagits några

handlingar, som till sin natur synas böra jämställas med dessa, näml. underdåniga memorial af åtskilliga andra riksdagsdeputationer, eller som lämna bidrag till ståndens historia eller belysa själfva riksdagsarbetet t. ex. några memorial af ridderskapet och adeln, borgarståndet samt bondeståndet, de skånska riksdagsmännens skrifvelse om skånska guvernementets delning, expeditionsdeputationens memorial angående expedieringen af ständernas beslut och ståndens svar därpå. För att ej på grund af materialets oerhörda rikedom verkets omfång skulle blifva alltför öfverväldigande, har en mängd särskildt mindre viktiga skrifvelser ej intagits in extenso utan i form af ett sammandraget referat. Dessutom ha i afseende å vissa ständigt återkommande ord och uttryck en del rumbesparande förkortningar användts, hvarjämte öfver- och underskrifter uteslutits liksom undertecknarnes namn, därest ej andra än talmännen underskrifvit. Å skrifvelserna befintliga kanslianteckningar om föredragning, expedition och den kungliga resolutionens innehåll ha återgifvits; där dylika anteckningar saknats eller varit ofullständiga, ha motsvarande upplysningar, i den mån sådant varit möjligt, meddelats ur rådsprotokollen. Handlingarna från hvarje riksdag föregås af en kortfattad inledning, innehållande uppgifter rörande riksdagens organisation m. m. Redigeringen synes gjord med utmärkt omsorg och skicklighet; icke minst är det förträffliga registret, upptagande ett sextiotal sidor, värdt erkännande.

De aftryckta handlingarna äro naturligtvis af ett mycket växlande intresse och värde från viktiga statshandlingar såsom svaren å sekreta propositionen, betänkanden rörande försvarsverket, åtgärder för utrikeshandelns upphjälpande o. s. v. till obetydliga skrifvelser i anledning af enskildas klagomål öfver »prejudice» af olika slag. Sin hufvudbetydelse har den nya publikationen naturligtvis för den inre historien, särskildt för kännedomen om författningsformernas utveckling men den har äfven betydande intresse för den ekonomiska historien. Redan det flyktigaste genombläddrande af skrifvelserna från 1723 års riksdag ger en liflig föreställning om det snart sagdt obegränsade verksamhetsområde ständerna vetat förskaffa sig. Det är då klart, att en publikation, som uppsamlar de fixerade resultaten af en dylik institutions verksamhet skall blifva ett utmärkt medel eller en god utgångspunkt för kännedomen om, resp. utforskandet af landets allmänna utveckling. Utgifvarens kända arbetskraft synes vara en borgen för att fortsättningen å den intressanta publikationen icke skall låta alltför länge vänta på sig.

— Helgonhistorien är för närvarande i Danmark föremål för det lifligaste intresse från den historiska forskningens sida. Så har professor M. Cl. Gertz — bekant såsom en framstående fackman på medeltidslatinets område — nyligen påbörjat en efter moderna textkritiska principer verkställd mönsteredition af *Vitæ Sanctorum Danorum*, af hvilken hittills ett häfte utkommit (Köpenhamn, Gad 1908; 166 + (2) s.; pr. 2 kr.). Detta häfte innehåller alla kända

'vernesbeskrifningar öfver S. Theodgarus, en helgonfigur som ur-
rungligen är knuten till sockenkyrkan och augustinkyrkan i
›stervig, samt den helige Knut, konung och martyr, i fråga om
ilken professor Gertz hänvisar till sin år 1907 såsom universitets-
·ogram utgifna undersökning *Knud den Helliges Martyrhistorie.*
e kritiska inledningarna till de aftryckta texterna innehålla en
ängd värdefulla och intressanta upplysningar.

Utom denna urkundspublikation föreligger nu äfven en under-
·kning om *Helgendyrkelse i Danmark. Studier over Kirke-
ıltur og kirkeligt Liv fra det 11. Aarhundredes Midte til
'eformationen*, såsom akademiskt specimen utgifven af Ellen
orgensen (Köpenhamn, Hagerup 1909; 175 s.; pr. 4 kr.). Vi
a redan förut haft tillfälle att fästa uppmärksamheten å en för-
änstfull undersökning af samma hand på den danska kyrko-
istoriens område (Hist. Tidskr. 1909, s. 137 ff.). Det nya arbetet
ar att uppvisa samma förtjänster som det förut utkomna: ett stort
erravälde öfver materialet, särskildt en ovanlig beläsenhet i den
tländska litteraturen på området, och en fin känsla för de olika
ttringarna af medeltidens religiositet. I sin undersöknings första
apitel ger förf. — med utgångspunkt i den fortskridande växlingen
ıf helgonnamn i kalendarierna, som återspeglar en motsvarande för-
kjutning inom de religiösa föreställningarna — en redogörelse för
huru helgonen kommo till landet, hvarför de vunno ynnest, hvad
le betydde för släkte efter släkte». Hon framhåller de anknyt-
ıingar till den gamla kulten, som kunna spåras i föreställningarna
m de äldsta helgonen (S. Olof, S. Michael). Därefter tecknas in-
flytandena utifrån. Den förste missionären, den helige Ansgar, spelar
egendomligt nog en tämligen ringa roll i helgonhistorien. Genom
anknytningarna till Hamburg-Bremen inkommo tyska helgon men i
ringa omfattning — de engelska äro talrikare. Ett särskildt tyskt
inflytande kan dock spåras i Lunds stift. Genom pilgrimsfärderna
infördes en mängd urspr. romerska och orientaliska helgon, och med
de invandrande klosterordnarna (cistercienser, tiggarordnar) följde
deras speciella föreställningar och ordenshelgon (jungfru Maria,
Maria Magdalena, S. Katarina från Alexandria o. s. v.). Äfven
studienppehållen vid utländska högskolor ha i här förevarande af-
seende satt spår i utvecklingen, likaså de lifliga kommersiella för-
bindelserna med Tyskland. Slutligen påpekas det inflytande, som
utöfvats af den politiska förbindelsen mellan de nordiska rikena och
af den gryende nationalkänslan. Det korta andra kapitlet behandlar
de inhemska helgonen, från lokalhelgon som S. Thöger, S. Nils och
S. Anders till nationalhelgon som S. Knut. Det tredje kapitlet
slutligen söker att genom en sammanställning af de bevarade litte-
rära minnesmärkena tränga fram till de religiösa föreställningar,
det religiösa lif, som ligger bakom de olika formerna af helgonkult,
liksom att karakterisera olika helgon och helgongrupper. Af kapitlets
innehåll må särskildt framhållas de partier, som behandla bilddyrkan,
skärseldsföreställningarna, aflaten samt Mariakulten.

På åtskilliga ställen i sin undersökning berör förf. naturligt svenska förhållanden. Anmärkningsvärd är den af förf. företrädda uppfattningen rörande den heliga Birgitta och Danmark: den svenska sierskan hade ringa betydelse för de danske; hennes namn återfinnes icke ofta bland tidens förnamn, och »liksom hon i lifvet varit nära förbunden med samhällets store, var efter döden hennes inflytande begränsadt till en trång krets».

Sist i arbetet meddelas en synnerligen nyttig förteckning öfver danska kyrkors skyddshelgon äfvensom en fransk resumé af hufvudinnehållet.

Vid studiet af dessa nya arbeten på den danska helgonhistoriens område kan man icke undgå att göra den reflektionen, att den hittills så godt som obearbetade svenska helgonhistorien skulle utgöra ett synnerligen tacksamt fält för vår kyrkohistoriska forskning. Icke blott så att materialet genom lyckliga tillfälligheter torde flyta rikare här än i Danmark — man kan redan af en del i det Jørgensenska arbetet lämnade upplysningar få ett intryck, hur mycket helt eller delvis ogenomforskadt material för dylika undersökningar som finnes särskildt på Uppsala universitetsbibliotek —, utan att minstone ett par af våra nationella helgon äga ett ofantligt mycket större personligt intresse liksom en större nationell och allmän kyrklig betydelse än något danskt helgon. Och dock saknas ännu så godt som alldeles icke blott vetenskapliga undersökningar på området utan äfven modernt kritiska upplagor af de bevarade helgonbiografierna. Tilläggas bör slutligen, att vissa partier af Jørgensens studie dessutom ge en aning om hvilka värdefulla upplysningar om medeltidens religiösa föreställningar i allmänhet, om kyrkans genom de vanliga urkunderna så litet kända inre lif, som torde stå att vinna ur de talrikt bevarade samlingarna af predikningar och religiösa traktater af olika slag.

— I denna årgångs första häfte (s. 65, 66) fästes uppmärksamheten å den under förra året utkomna första delen af Hans Olriks förträffliga lefnadsteckning öfver *Absalon*. Med det nyligen utgifna andra bandet (Köpenhamn, Gyldendalske Boghandel 1909; 251 s. pr. 4,50 kr.) föreligger arbetet i afslutadt skick. En betydande del af det nya bandets utrymme upptages af teckningen af den danska Östersjöpolitikens vidare utveckling intill Absalons död, hvarvid förf. särskildt framhåller det behändiga utnyttjandet af motsättningen mellan Hohenstaufer och Welfer. På utrikespolitikens område faller äfven teckningen af Absalons förhållande till konung Sverre. Vidare skildras Absalons upphöjelse på ärkestolen i Lund, den däraf framkallade, snart dämpade resningen i Skåne samt vidare den store kyrkofurstens verksamhet såsom ärkestiftets och den danska kyrkans styresman, hans storartade arbete för uppbyggandet af den danska kyrkans inre ordning, hans frikostighet mot kyrkor och kloster o. s. v. Därefter skildras i tvenne kapitel Absalons förhållande till samhället och till den andliga odlingen; i denna del af boken må särskildt

ıhållas karakteristiken af Absalons uppfattning af staten och ɩan samt deras ömsesidiga förhållande till hvarandra, hvilken . sammanställer med den, som omfattats af Gerhoh från Reichers-:. liksom framställningen af hans förhållande till Saxos stora ɔriska verk. Efter ett kort kapitel om den store ärkebiskopens ger förf. en teckning af Absalongestalten och dess vand-; genom tiderna. Bandet afslutas med namnregister till båda ırna.

Den Olrikska Absalon-biografien är, såsom förut framhållits, ett nerligen både gediget och fängslande arbete, byggdt på grundliga studier och på samma gång hållet i en så lättillgänglig och till-ınde form, att förf. med all rätt kunnat tillägna sitt verk åt danska folkhögskolan. Det icke minst förtjänstfulla i för-arens forskning är hans förmåga att insätta Absalon och hans k i dess rätta allmäneuropeiska miljö. I hög grad tilltalande i ende på författarens allmänna syn på ämnet är hans ständiga lerstrykande af Absalongestaltens och Absalonminnets aktualitet ıs de 700 årens afstånd, deras betydelse för alla tiders danskar, en för författarens egen generation. I hela arbetet träder oss mötes den grundtanke, som förf. i sitt förctal gifvit uttryck i orden att »det är något för alla tider giltigt hos en man, hvars a var lika ren som den var stark, för hvilken fosterlandet var idé, som omslöt alla intressen, och som förmådde lyfta sina lands-n på alla områden». Den andra delens utstyrsel är liksom den stas synnerligen smakfull och gedigen.

— I Danmark liksom i Sverige har under de sista åren och i nband med de minnesfester, som firats, ett särskildt intresse ägnats svensk-danska krigen 1657—1660, i främsta rummet naturligtvis ras mest dramatiska tilldragelser: tåget öfver Bält och Köpen-mns stormning. Icke minst har från militärt håll en del studier ı undersökningar naturligen af mycket olika värde sett dagen. ssa arbeten och undersökningar af olika slag återfinnas i de toriska årsbibliografier, som åtfölja denna tidskrift, och några af viktigaste ha äfven i texten särskildt påpekats. Vi vilja härtill ga ytterligare några, som man tillställt oss. Den danske krigs-storikern öfverste **Axel Liljefalk** har i tvenne uppsatser i *Vejle nts Aarbøger* för 1907 behandlat dels *Frederiksoddes første age og Carl Gustafs Overgang over Lille Belt* dels *Branden-rgerne, Østerrigerne og Polakkerne i Vejle Amt 1658—59.* n senare af dessa populära uppsatser behandlar Koldinghus', edriksoddes och Fyens återeröfring från svenskarne, den förra mnar bl. a. en del uppgifter rörande danskarnas försvarsanstalter, m på ett lämpligt sätt komplettera de populära framställningar af mma händelser, som sett dagen i Sverige. — I *Fra Arkiv og useum* (bd. 4: h. 1) har samme förf. efter otryckta källor lämnat några *idrag til Laalands Historie under Svenskekrigen 1657—60.* Den tressantaste delen af denna uppsats utgöres af en delvis på G. O.

Stenbocks rapporter till konungen byggd teckning af Nakskovs be-lägring 1659.

— Af de historiska studier — ursprungligen föreläsningar vid University College i London —, som professor H. A. L. Fisher förlidet år publicerade under titeln *Bonapartism* (Clarendon press 1908; pr. 3 s. 6 d) har nu en fransk upplaga utkommit bärande titeln *Le Bonapartisme* och försedd med ett kort företal af Ch. Seignobos (Paris, Librairie Plon 1909; XI + 234 s.; pr. 3 fr. 50). Förf. afser med sina studier att påvisa analogierna mellan det första och det andra kejsardömet. »Dessa båda bonapartistiska regeringar», säger han själf i företalet, »voro i hög grad genomträngda af samma grundsatser, stödde sig på samma intellektuella och samhälleliga krafter, tillfredsställde samma önskningar, smickrade samma slags fåfänga och delade slutligen samma öde». Ämnet behandlas i sex kapitel af hvilka tre — »Arfvet från revolutionen», »Den napoleonska staten» och »Napoleon och Europa» — äro ägnade åt det första kejsardömet, de tre återstående — »Uppkomsten af en legend», »Det andra kejsardömets begynnelse» och »Fallet» — behandla det andra. I sitt företal till den franska upplagan inlägger Seignobos sin gensaga mot den tendens »att öfverdrifva betydelsen af Napoleon I:s gärning», som enligt hans uppfattning förf. delar med vissa andra engelska historiker, och särskildt mot hans åsikt, att Napoleon satt sig i be-sittning af makten för att skapa en fullständig ordning i stället för det upplösningstillstånd, hvari Frankrike befann sig. Den franske historikern, som upplyser att denna uppfattning öfverensstämmer med »den tradition, som utbredts af Bonapartisterna», kunde ha tillagt att den väl icke heller ligger långt från den, som utvecklats i ett berömdt arbete af en så utmärkt forskare som Albert Vandal. Den karakteristik, som Fisher ger af den bonapartistiska regimen i dess båda upplagor, är skarpt uppfattad och väl genomförd och vittnar om förtrogenhet med den moderna litteraturen på området. På ett och annat ställe är man dock frestad att sätta ett frågetecken. Så synes förf. alldeles förbise, hvad exempelvis Sorel i sitt stora verk med skärpa häfdat, nämligen att Napoleon I i sin utrikespolitik i väsentlig grad tagit i arf idéer från revolutionen och l'ancien régime. Likaledes torde väl kunna ifrågasättas, om icke förf. underskattar brorsonens politiska kapacitet. Af ett alldeles särskildt intresse är den framställning af den Napoleonska legendens uppkomst, som ges i arbetets fjärde kapitel.

— Af den lefnadsteckning öfver den danske politikern *Geheime-konferentsraad Carl Georg Andræ*, som påbörjats af hans son Poul Andræ har nu andra delen utkommit (Köpenhamn 1909; 196 s.; pr. 3 kr.), hufvudsakligen behandlande hans studieresa till Frankrike 1835—36.

— Den österrikiske häfdatecknaren Heinrich Friedjung — författare till ett berömdt, i många upplagor utkommet arbete om

ampen om hegemonien i Tyskland 1859—1866 — har sedan flera r tillbaka varit sysselsatt med en sammanhängande teckning af sterrikes historia från 1848 års revolution till år 1860. Såsom esultat af dessa förarbeten föreligga nu dels en utförlig studie öfver *Der Krimkrieg und die österreichische Politik* (Stuttgart & Berlin 1907; VIII + 198 s.; pr. 4 mark) dels första delen af ett å tvenne band beräknadt arbete om *Österreich von 1848 bis 1860* Stuttgart & Berlin 1908; XVIII + 512 s.; pr. 11,50 mark), hvilken edan utkommit i tre upplagor. För sin framställning har förf. aft att tillgå en mängd värdefullt otryckt material; han har såunda kunnat begagna den inflytelserike kammarpresidenten von Kübecks umera utgifna anteckningar, likaså ministerpresidenten Wessenbergs skriftliga kvarlåtenskap, han har vidare haft till sin disposition de papper, som efterlämnats af en af det skildrade tidsskedets mest betydande och verksamme statsmän, justitie- sedermera inrikesministern Alexander von Bach, och slutligen ha för honom öppnats vissa delar af inrikesministeriets och utrikesministeriets handlingar, hvarigenom han bl. a. blifvit i stånd att i flera viktiga punkter beriktiga den framställning af furst Schwarzenbergs tyska politik, som gifvits i Sybels berömda arbete och som därefter gått igen i flera moderna framställningar. För öfrigt ha naturligtvis i vidaste utsträckning begagnats tryckta aktsamlingar, memoar- och breflitteratur äfvensom befintliga historiska arbeten rörande det behandlade tidsskedet.

Arbetet rörande Krimkriget erbjuder naturligtvis i afseende å teckningen af det allmänna sammanhanget föga nytt utöfver hvad som genom tidigare arbeten varit kändt. Hvad som gifves är en högligen intressant och lärorik teckning af de motsatta utrikespolitiska, man vore frestad att säga skolor, som inom den österrikiska politiken vid denna tid rycktes om makten liksom af de täta omkastningar i Österrikes hållning, som däraf blefvo en följd — en teckning där författarens från tidigare arbeten kända mästerskap i en på en gång sammanträngd och åskådlig karakterisering af de handlande personerna i rikt mått gör sig gällande. De skisserade teckningarna af Bruck, Buol, Hübner, Hess och Prokesch Osten, andra att förtiga, äro icke blott i och för sig synnerligen fängslande utan äfven synnerligen instruktiva vid studiet af tidens allmänna historia. En synpunkt af intresse, som i Friedjungs framställning mer än i andra moderna undersökningar rörande Krimkrigets diplomatiska historia kommer till sin rätt, är den betydelse Moldau-Vallakiets ockupation och hoppet om dess fortsatta besittning hade för Österrikes allmänna politik under dessa år. Hvad författarens allmänna uppfattning angår, så har den Buol-Hübnerska politiken ej heller i honom någon mild bedömare, men han framhåller med skärpa, att den dubbelhet och bakslughet, hvarför denna politik anklagats, ofta i själfva verket intet annat varit än utslag af dess allmänna svaghet: bristen på kraft och följdriktighet, vållad af de olika fraktionernas inbördes kamp om hufvudinflytandet hos monarken

Stenbocks rapporter till konungen by
lägring 1659.

— Af de historiska studier —
University College i London —, s
förlidet år publicerade under titeln
1908: pr. 3 s. 6 d) har nu en fr
titeln *Le Bonapartisme* och förs
Seignobos (Paris, Librairie Plon 1
Förf. afser med sina studier att pa
och det andra kejsardömet. »Dessa
säger han själf i företalet, »voro i
grundsatser, stödde sig på samn
krafter, tillfredsställde samma ön
fåfänga och delade slutligen san
kapitel af hvilka tre — »Arfvet f
staten» och »Napoleon och Eu
kejsardömet, de tre återstående
andra kejsardömets begynnelse»
I sitt företal till den franska u
mot den tendens »att öfverdrifv
som enligt hans uppfattning
historiker, och särskildt mot h
sittning af makten för att ska
det upplösningstillstånd, hva
historikern, som upplyser a
med »den tradition, som utbre
att den väl icke heller lig
berömdt arbete af en så utn
karakteristik, som Fisher g
båda upplagor, är skarpt
om förtrogenhet med den
och annat ställe är man d
synes förf. alldeles förbis
med skärpa häfdat, näml
väsentlig grad tagit i arf
Likaledes torde väl ku
brorsonens politiska kap
den framställning af de
i arbetets fjärde kapitel

— Af den lefnads
konferentsraad Carl
Poul Andræ har
196 s.; pr. 3 kr.).

Däre
och till

af Donaumonarkiens
revolutionsåren och
första del nu för
... lande lika mycke
... ftiga och svårbehand-
... synpunkternas mang-
... karakteristikerna af de
... fulla formen. Den hit-
... och reformarens 184
efter en kortfattad men
före omhvälfningarna af
...olutionen i Österrike och
... Ungerns underkufrande,
och Kremsier samt den
Är redan denna teckning
... i fråga om revolutionen i
...ergs tyska politik o. s. v. —
...en, så är detta i än högre
...etets återstående sju böcker
... andlar den oktrojerade författ
... 236—438) ägnade åt en öfver
... skildras »det Bachska systemet
... och indraga detsamma i rikets
... valtning, förvandla det från e
... styrelse utrustad provins. De
... af det storartade omdaningsarbe
... nans-, handels- och socialpolitike
... ons, Bachs och Brucks namn, o
... nd till den dag i dag, medan d
... s lagrar bleknat bort inför Cavou
... ter och absolutismens och den stra
... for ... sedan gått förlorade.
... en S... arzenbergska ministären såso
... tets ... intressantaste och mest gifvan
... som följde på revolutione
... or ur räkningen. Den hör
... sträfvandena i kronländerna
... aragne aristokraten furst Fe
... bröders kapacitet blott en ring
... ringen blef därför ingen aristo
... mest betydande män, en Bach, e
... bets- eller köpmannaklassen. De
... ta framställes, reaktionär i vanlig
... or ringa aktning för det historisk
... a kärnan i dess politik kan i ställe
... af statens rättigheter och intressen
... lifvets alla områden och detta utan
... vunna, till historiska rättigheter eller

Det missnöje en dylik regim
.an, mer än uppvägas af den
hos folkets breda lager. Ty
sträfvandena att häfda ett snart
Tyskland, som hänsynslöst sökte
a särmärken under en stram, allt
orfattningslifvets fält präglades af
.a det inre området för öfrigt af
e, som utgör ett af de kraftigaste
rdningens inre styrka. Bach (och
ningen och den civila förvaltningen
agrariska förhållandena, som förf.
kiska absolutismens förnämsta verk.
synte och idérike grundare, utvidgade
nedbröt tullmurarna mellan dubbel-
kämpade för en tullunion, som skulle
pa till ett enda tullområde. Öfver-
genomfördes eller planlades eller för-
an icke jäfva författarens omdöme, att
Österrikes uppgift, som låg till grund
n-Bruckska politiken ytterst hvilade på
militära och ekonomiska tillgångar, och
stora delar var dömd att misslyckas.
författarens skarpa understrykande af att
af kejsar Josef II:s politiska gärning voro
ch betydande än hvad den traditionella
handen. Den jordreform, som var den
verk, anknyter salunda direkt till åtgärder,
Öfverhufvud taget får genom författarens
som genomfördes af Maria Theresia och
n en synnerligen stark relief.
torde ge åtminstone någon föreställning om
tets rika innehåll. För enhvar, som önskar
a för den Habsburgska monarkiens lif sådant
nd ter sig, — ett ämne, som genom det sista
ökad aktualitet — utgör det utmärkta arbetet
tigaste och intressantaste del, teckningen af de
en ovärderlig vägledning, på en gång grundlig,
idig och fängslande. Med de största förvänt-
därför arbetets senare del.

tteraturen har tillökats med tvenne nya biogra-
ar af hans ungdomstid (1815—1848). Den ena
attad af den danske historikern d:r Aage Friis
tkommit i en svensk upplaga, ombesörjd af G.
N. Herlitz (Stockholm, Norstedt 1909; 238 s.;
Den andra åter utgör första bandet af en vidlyftig
af den bekante tyske historikern Erich Marcks.

Den vidlyftiga sammanfattande framställning af Donaumonarkiens historia från 1848 till 1860 d. v. s. under revolutionsåren och absolutismens och centralisationens epok, hvars första del nu föreligger, är ett synnerligen betydande arbete, fängslande lika mycket genom det suveräna herraväldet öfver det vidlyftiga och svårbehandlade materialet, den ypperliga grupperingen och synpunkternas mångsidighet och intresse som genom de finskurna karakteristikerna af de ledande personligheterna och den eleganta, litfulla formen. Den hittills utkomna delen behandlar »revolutions- och reformåren» 1848 till 1851. Dess sju första böcker ge — efter en kortfattad men mästerlig karakteristik af tiden närmast före omhvälfningarna år 1848 — en förträfflig teckning af revolutionen i Österrike och Ungern, kejsar Frans Josefs tronbestigning, Ungerns underkufvande, författningsarbetet i Frankfurt, Wien och Kremsier samt den oktrojerade författningens utfärdande. Är redan denna teckning ägnad att i många punkter — t. ex. i fråga om revolutionen i Ungern och dess kufvande, Schwarzenbergs tyska politik o. s. v. — förändra den traditionella uppfattningen, så är detta i än högre grad fallet med stora delar af arbetets återstående sju böcker. Fränsedt den sista boken, som behandlar den oktrojerade författningens återkallande, äro dessa (sidd. 236—438) ägnade åt en öfversikt af de inre förhållandena. Där skildras »det Bachska systemet», sträfvandena att germanisera Ungern och indraga detsamma i rikets allmänna strängt centraliserade förvaltning, förvandla det från ett självständigt rike till en med självstyrelse utrustad provins. Där gifves framför allt en liflig bild af det storartade omdaningsarbete på förvaltningens, rättskipningens, finans-, handels- och socialpolitikens områden, som är knutet till Stadions, Bachs och Brucks namn, och som i sina hufvuddrag ägt bestånd till den dag i dag, medan den Schwarzenbergska utrikespolitikens lagrar bleknat bort inför Cavours och Bismarcks mera solida triumfer och absolutismens och den strama centralisationens landvinningar för länge sedan gått förlorade.

Just denna teckning af den Schwarzenbergska ministären såsom »reformministär» tillhör arbetets intressantaste och mest gifvande partier. Vid det reorganisationsarbete, som följde på revolutionen, var aristokratien såsom ledande faktor ur räkningen. Den hörde alltför nära ihop med de federalistiska sträfvandena i kronländerna, och den ledande statsmannen, den högdragne aristokraten furst Felix Schwarzenberg hyste om sina ståndsbröders kapacitet blott en ringa tanke. Den Schwarzenbergska regeringen blef därför ingen aristokratisk regering; flertalet af dess mest betydande män, en Bach, en Bruck, en Schmerling tillhörde ämbets- eller köpmannaklassen. Den var heller icke, såsom den så ofta framställes, reaktionär i vanlig mening; därtill hade den alltför ringa aktning för det historiskt gifna på olika områden. Själfva kärnan i dess politik kan i stället karakteriseras såsom häfdandet af staten's rättigheter och intressen, af dess allmakt på samhällslifvets alla områden och detta utan minsta hänsyn till det häfdvunna, till historiska rättigheter eller

nationella intressen eller fördomar. Det missnöje en dylik regim på sina håll väckte, skulle, räknade man, mer än uppvägas af den belåtenhet reformerna skulle ingjuta hos folkets breda lager. Ty samma tid, som utåt betecknades af sträfvandena att häfda ett snart föråldradt status quo i Italien och Tyskland, som hänsynslöst sökte utplåna de olika ländernas nationella särmärken under en stram, allt utjämnande centralisation, som på författningslifvets fält präglades af fullständig sterilitet, den fylldes på det inre området för öfrigt af ett nästan feberaktigt reformarbete, som utgör ett af de kraftigaste utslagen af den österrikiska statsordningens inre styrka. Bach (och Schmerling) omskapade rättskipningen och den civila förvaltningen och genomförde en reform af de agrariska förhållandena, som förf. karakteriserar såsom den österrikiska absolutismens förnämsta verk. Bruck, österrikiska Lloyds framsynte och idérike grundare, utvidgade det österrikiska järnvägsnätet, nedbröt tullmurarna mellan dubbelmonarkiens båda hälfter och kämpade för en tullunion, som skulle sammansluta hela Centraleuropa till ett enda tullområde. Öfverskådar man nu allt, hvad som genomfördes eller planlades eller försöktes under dessa år, kan man icke jäfva författarens omdöme, att den storartade uppfattning af Österrikes uppgift, som låg till grund för den Schwarzenberg-Bach-Bruckska politiken ytterst hvilade på ett öfverskattande af landets militära och ekonomiska tillgångar, och att denna politik därför till stora delar var dömd att misslyckas.

Framhållas må äfven författarens skarpa understrykande af att de beständande resultaten af kejsar Josef II:s politiska gärning voro långt mera omfattande och betydande än hvad den traditionella framställningen ger vid handen. Den jordreform, som var den Bachska politikens största verk, anknyter sålunda direkt till åtgärder, vidtagna af kejsar Josef. Öfverhufvud taget får genom författarens framställning det verk, som genomfördes af Maria Theresia och hennes högtbegåfvade son en synnerligen stark relief.

Hvad här sagts, torde ge åtminstone någon föreställning om det Friedjungska arbetets rika innehåll. För enhvar, som önskar lära känna grundvalarna för den Habsburgska monarkiens lif sådant detta i närvarande stund ter sig, — ett ämne, som genom det sista årets händelser fått ökad aktualitet — utgör det utmärkta arbetet och särskildt dess viktigaste och intressantaste del, teckningen af de inre förhållandena, en ovärderlig vägledning, på en gång grundlig, lättillgänglig, mångsidig och fängslande. Med de största förväntningar motser man därför arbetets senare del.

— Bismarcklitteraturen har tillökats med tvenne nya biografiska framställningar af hans ungdomstid (1815—1848). Den ena af dessa är författad af den danske historikern d:r Aage Friis och har äfven utkommit i en svensk upplaga, ombesörjd af G. Wittrock och N. Herlitz (Stockholm, Norstedt 1909; 238 s.; pr. kr. 3,25). Den andra åter utgör första bandet af en vidlyftig Bismarckbiografi af den bekante tyske historikern Erich Marcks.

(Stuttgart & Berlin, J. G. Cotta; XVI+476 s.; pr. M. 7,50). D[illegible] senare skildringen har ett alldeles särskildt intresse, då dess fö[illegible] till sitt förfogande haft de Bismarckska familjearkiven på Friedrichsr[illegible] och Schönhausen.

— En aktuell historisk fråga af stort intresse behandlar d[illegible] kände Napoleonforskaren professor August Fournier i en lit[illegible] studie med titeln *Wie wir zu Bosnien kamen* (Wien 1909; VI+[illegible] s.; pr. 2 mark). Det lilla arbetet har ett särskildt värde där[illegible] att dess förf. begagnat ett par af Balkankrisens och Berlinkongress[illegible] siste skildrare Gabriel Hanotaux icke använda ryska arbeten näm[illegible]ligen Gorjainows bok »Bosporen och Dardanellerna» (1907) och Tatistschews stora lefnadsteckning öfver Alexander II (1903). hvilk[illegible] båda hvila på forskningar uti de i Petersburgsarkiven förvarade, hittills obegagnade akterna; dessutom ha till författaren åtskilliga upplysningar lämnats af en österrikisk diplomat, som vid Andrassys sida deltog i Berlinkongressen. Inledningsvis framhåller förf., att efter 1870 Österrikes Balkanpolitik helt och hållet omlagts: ifrån att tidigare ha varit inriktad på att i strid mot Ryssland upprätthålla status quo på Balkanhalfön löper den senare (trekejsarmötet i Berlin 1872; öfverenskommelsen i Schönbrunn 1873) såvidt möjligt parallell med Rysslands. Därigenom kunde den vinna stöd af Tyskland som dels fann det opportunt att vända dubbelmonarkien från revanschplanerna till ökad aktivitet österut, dels därmed afsåg en motstöt från de germanska makternas sida mot den panslavistiska rörelsen. Sitt elddop fick den nya politiken ganska snart genom den stora kris som 1875 utbröt på Balkanhalfön, och en första frukt blef det ännu icke offentliggjorda aftal, som träffades vid kejsarmötet i Reichstadt (juli 1876); därigenom uppdrogs af Österrike och Ryssland gemensamt ett program i Balkanfrågan, enligt hvilket bl. a. Bosnien-Herzegovina skulle under vissa omständigheter tillfalla Donaumonarkien och uppkomsten af ett stort slaviskt rike söder om Donau af de båda makterna gemensamt förhindras. Under de därpå följande förhandlingarna fram till konferensen i Konstantinopel (dec. 1876—jan. 1877) framställde Österrike upprepade gånger kraf på definitiv besittning af Bosnien och Herzegovina, churu det af inrikespolitiska skäl måste söka vinna sina syften utan svärdsslag. Sedan Ryssland emellertid genom ett närmande till England förgäfves sökt komma ifrån det mindre vinstgifvande samgåendet med Österrike fingo Reichstadtaftalen i sina hufvudsakliga delar den formella öfverenskommelsens form genom militärkonventionen i Budapest d. 15 jan. 1877 med dithörande tilläggsfördrag af d. 18 mars s. å., hvarvid de båda fördragsslutande parterna äfven afgränsade gentemot hvarandra bestämda intressesfärer på Balkanhalfön och Ryssland dessutom synes ha ställt i utsikt de slutliga fredsvillkorens underställande under en allmän kongress. De ryska framgångarna i kriget gåfvo emellertid panslavismen åter vind i segeln och i uppgörelsen med Turkiet (fredspreliminärerna i Adrianopel och freden i San

Stefano) lämnades förbindelserna till Österrike utan afseende: Bosnien och Herzegovina skulle »under Österrikes medverkan» organiseras såsom själfstyrda länder, och genom den utsträckning, som gafs åt Bulgarien, skapades just den slaviska storstat på Balkanhalfön, som det för den Habsburgska monarkien var ett lifsintresse att undvika. Rysslands försök att på egen hand lösa den orientaliska frågan stötte emellertid på motstånd hos öfriga stormakter, och en europeisk kongress sammanträdde för att ordna saken. Under de förhandlingar, som föregingo dess sammanträdande, lyckades Österrike genom ett hemligt fördrag vinna Englands stöd för sina fordringar. På Berlinkongressen öfverlätos Bosnien och Herzegovina utan tidsbegränsning till Österrikes ockupation och förvaltning, liksom Österrike äfven erhöll vissa hufvudsakligen militära rättigheter i sandschakatet Novibazar. Påfallande är, att det i Berlinkongressakten blott talas om ockupation och förvaltning, ehuru Österrike förut framställt definitiva anspråk på Bosnien och Herzegovina. Förf. antager, att formuleringen med Andrassys goda minne gjorts för att undgå det motstånd en formlig annexion skulle väckt inom dubbelmonarkien. Att ockupationen tänkts såsom ständig framgår af en hemlig öfverenskommelse, som under kongressen afslöts mellan Österrike och Ryssland, af innehåll, att sistnämnda makt ej skulle motsätta sig, om Österrike funne sig föranlåtet att ockupera Novibazar definitivt liksom resten af Bosnien och Herzegovina (»à occuper definitivement ce territoire comme le reste de la Bosnie et de l'Herzegovine»). Häremot strider visserligen den af Hanotaux för ett år sedan ur Karathéodory paschas efterlämnade papper framdragna förbindelse, som Österrikes delegerade vid Berlinkongressen hemligen afgåfvo till Turkiets, nämligen att sultanens suveränitetsrättigheter i afseende å Bosnien-Herzegovina ej skulle beröras af ockupationen och denna betraktas såsom blott provisorisk. Förf. gör gällande, att denna förbindelse gifvits endast till de turkiska underhandlarnes personliga skydd mot efterräkningar; den i densamma inryckta tidsbestämningen upptogs trots Turkiets fordran icke i den konvention mellan Österrike och Turkiet (d. 21 april 1879), hvarigenom ockupationen reglerades. Bokens sista parti ger en kort öfversikt öfver utvecklingen efter 1879 och ett försvar för Österrikes annexion af Bosnien och Herzegovina d. 5 okt. 1908.

Österrike och det stora nordiska kriget före Karl XII:s infall i Sachsen.

(1700—1706.)

AF

HERMAN BRULIN.

(Forts. från föregående häfte.)

3. Österrike och Sverige under kriget i Polen.

(1702—1706.)

Medan konung Augusts partitagande för Österrike befäste den franska politiken i dess sträfvan att förmå Karl XII till infall i Sachsen, blef det däremot för kejsaren af allt större vikt att bringa freden till stånd. Behofvet af hjälptrupper gjorde sig starkt kändt, sedan kriget för hans del kommit i full gång både i Italien och vid Rhen, och på Augusts hjälpförpliktelser var tydligen föga att lita, därest han ej hade sina händer fria. Ett fortsatt krig i Polen kunde också innebära omedelbara faror för Österrike, där man särskildt fruktade, att en reträtt af konung August öfver Schlesiens gräns skulle kunna draga efter sig ett inbrott af den svenska härsmakten in på de kejserliga arfländernas område, dit minnet af forna segrar och kvarter samt ryktet om trosfränders betryck ju ock kunde locka.[1]

Från början af år 1702 var man också i Wien betänkt på att, sedan Welz nu tydligen uttömt sina resurser, söka på annan väg nå Karl XII. Redan i jan. kunde Stralenheim inberätta, att till hans efterträdare utsetts hofkrigs-

[1] Om de österrikiska farhågorna se det förut citerade konferensreferatet af d. 3 maj 1702 (n. st.) i *HH.* XIX: 2, s. 219 ff. Jfr ock Stralenheim till kanslikollegium 11 juni 1702 (n. st.), RA, Kejs.

rådet Franz Ludwig von Zinzendorff, »ein geschickter un bequemer mann, der von gar modesten sentimenten ist», me såsom han också väntade, dröjde det till långt fram p våren, innan dennes resa sattes i verket.[1] Den 2 maj (n. st skedde Zinzendorffs utnämning till envoyé vid svensk hofvet.[2] Med hänsyn till Karl XII:s obenägenhet mot at ha främmande ministrar hos sig beslöt man emellertid at försöka den icke ovanliga utvägen att låta honom till en början infinna sig »utan karaktär», d. v. s. icke i officiel ställning, utan blott såsom en officer, som önskade deltaga i fälttåget.

Åvägabringandet af fred angafs i hans instruktion (a d. 19 maj n. st.)[3] såsom hans första uppgift, under fram hållande af konung Augusts och tsarens yppade benägenhe samt polska republikens framställningar till kejsaren och med en utförlig argumentation, där det särskildt uppvisades hvilken skada ett fortsatt krig skulle vålla den gemen samma saken genom att beröfva de allierade deras hjälp trupper. Kom detronisationskrafvet fram, skulle Zinzendor afstyrka det, bl. a. med påpekande, att säkerhet för de framtida freden kunde erhållas af republiken och de allie rade. Till bemötande af väntade klagomål öfver kejsarens fördrag med konung August utrustades han med de vanlig förklarings- och tröstegrunderna. För öfrigt betonades i in struktionen vikten af att förvärfva hertigens af Holstein understöd, liksom han också skulle försöka vinna Piper och närma sig Sapieha. Utrustad med dessa föreskrifter, hvilka knappast kunna sägas ha inneburit några synnerligen lof vande uppslag, afgick den österrikiske gesandten några veckor senare på sin mission.

Den blef emellertid ej utan sina stötestenar. Få under rättelser kunde vara Karl XII mindre behagliga än den att midt under krigsoperationerna ha att vänta en ny freds mäklare i sitt läger, och samma dag som han i Praga genom den från Wien ankomne holsteinske ministern Goertz mott framställningen om Zinzendorffs icke-officiella beskickning skyndade han att i bref till Stralenheim — under åber

[1] Stralenheim till K. M. 4 febr. 1702 (n. st.), RA, Kejs.
[2] Koncept till det kejserliga dekretet i Wien, Succ.
[3] Koncept ib.

pande af de skyldiga hänsynen till andra ministrar, som fått afslag på liknande förslag — undanbedja sig besöket. Zinzendorff, som i Breslau mötte Goertz' stafett med svaret, stannade där i afvaktan på vidare order, men kejsaren lät sig ej afhållas af Stralenheims föreställningar, utan befallde sin minister att i officiell egenskap uppsöka konungen för att framställa sitt uppdrag och sedan på af denne bestämd ort afvakta hans vidare besked.[1]

Då Zinzendorff ändtligen i början af juli i Kielce anträffade det svenska högkvarteret, var batalj omedelbart förestående och därför så mycket mindre tillfälle till audiens, men han afvisades ej, utan anmodades att på lämpligt ställe afvakta närmare besked om tid och ort för sådan.[2] Efter slaget vid Kliszow skyndade han emellertid att åter infinna sig vid svenska hären, men skall därvid, om man får tro Goertz' uppgifter, ha uppträdt så föga »geschickt», att han ådragit sig upprepade tillsägelser (på konungens order) att hålla sig utom armén, tills han finge vidare befallning. Denna hans oförsiktighet kom så mycket olämpligare, som hans kollega hos konung August af svenskarne betraktades med betydlig misstro; enligt nyssnämnde sagesman skulle man bl. a. i det vid Kliszow tagna sachsiska fältkansliet funnit bref från Stratman, där han för att aflocka konung August de utlofvade hjälptrupperna häntydt på de kejserliga trupperna i Ungern såsom påräkneliga till hans hjälp.[3] Zinzendorffs start var alltså ej vidare lycklig. Den 14 aug. fick han emellertid under den svenska härens långa uppehåll i Krakau sin audiens hos Karl XII,[4] och därmed kunde alltså hans diplomatiska aktion på allvar taga sin början.

[1] Karl XII:s ofvan sid. 162 citerade bref till Stralenheim af 5 juni 1702, RA. Kejs. Kejsaren till Zinzendorff 29 juni (n. st.), Wien, Succ. Jfr Stralenheim till K. M. 6 juni och 1 juli, till kanslikollegium 24 juni (n. st.), RA. Kejs.

[2] Zinzendorffs bref till kejsaren 17 juli 1702 (n. st.), refereradt i *HH*. XIX: 2, s. 227 f. Piper till Zinzendorff 16 juli (n. st.), Wien, Succ. Jfr Karl XII till Stralenheim 7 juli, RA. Kejs.

[3] Goertz' på intressanta enskildheter rika bref till hannoveranske ministern i Wien Oberg 27 juli 1702 (n. st.), tryckt i *HH*. XIX: 2, s. 228 ff; af Stratmans bref till kejsaren 3 aug. (n. st.), Wien, Pol., framgår att detta bref blifvit uppsnappadt. Om resultatlösa sachsiska framställningar i Wien i fråga om nämnda trupper jfr Stralenheims bref 13 aug. och 2 sept. 1702 (n. st.), RA. Kejs.

[4] Zinzendorff till kejsaren 31 aug. 1702 (n. st.), Wien, Succ.

Frågan om fredsförhandlingarna på den polska krigsskådeplatsen — med mera bredd än klarhet samt i stark tilltro till deras bärkraft tecknade af F. F. Carlson, med färre ord och mycken skepsis behandlade af Hjärne — skulle både kräfva och förtjäna att i hela sin omfattning göras till föremål för en ingående undersökning. Här kan blott lämnas en öfversiktlig framställning af deras förlopp i de punkter, där den kejserliga diplomatin spelade in.[1]

Medan Stratman hos den slagne konung August, som öfver Krakau begifvit sig till det polska adelsuppbådets sammankomst i Sandomir, fann ett villigt öra för sina framställningar om fredsunderhandling,[2] hade Zinzendorff det besvärligare värfvet att stämma Karl XII till medgörlighet. Möjligheterna att göra sina synpunkter gällande voro dock ej stängda för honom. Så länge svenskarne stannade i Krakau, ägde han obehindradt tillträde visserligen ej till konungens person men till hans omgifning, och inom denna kunde han påräkna ett kraftigt medhåll både hos Piper och de underordnade kansliherrarne, Hermelin och Cederhielm, liksom också bland generalerna åtminstone hos Stenbock. Han var icke heller utan hopp om framgång, de båda konungarnes täflan i «generositet» genom ömsesidigt återsändande af krigsfångar syntes honom vara ett godt tecken, och af alla krafter sökte han begagna de uppslag till ett närmande, som utgingo från konung Augusts kvarter. Den 27 aug. fick han genom en express från Stratman i sitt förvar mottaga bref från August, dels till Piper, dels däri inneslutet till Karl XII, i hvilket senare han betygade sin — genom vidtagna anordningar med krigsfolket bevisade — fredsvänlighet och föreslog konungen en sammankomst eller

---

[1] De utförligaste uppgifterna från svensk sida om det österrikiska medlingsförsöket på sensommaren 1702 finnas i en af sekreteraren Josias Cederhielm förd dagbok 24 aug.—11 nov. s. å., i RA. Kanslipresidentens koncept. Till komplettering af mina knapphändiga anteckningar om Zinzendorffs och Stratmans depescher har professor C. Hallendorff med ett tillmötesgående, för hvilket jag är honom mycken tack skyldig, ställt sina excerpter ur Wien-arkivet till mitt förfogande. Samtidigt begagnar jag tillfället att uttrycka min stora tacksamhet till öfverstekammarjunkaren friherre Carl Carlson Bonde, som haft godheten tillåta mig på riksarkivet begagna den Ericsbergs-arkivet tillhörande korrespondensen mellan Hermelin och Bark.

[2] Stratmans bref till kejsaren 3 och 12 aug., 2 sept. 1702 (n. st.), Wien, Pol.

eljest bad honom genom de kejserliges förmedling eller på annat sätt ge sin mening om freden tillkänna. Att utverka mottagandet och besvarandet af detta bref blef nu det närmaste målet för Zinzendorffs ansträngningar. Medan Piper som bekant gång efter annan lade sitt ord i vågskålen till fredens befrämjande, vädrade man emellertid från andra håll ansträngningar i motsatt riktning. I Bengt Sapieha såg den österrikiske diplomaten liksom det svenska kansliet de franska intrigernas sannskyldige representant, och de mer eller mindre officiella ombud från polska republiken eller dess stormän, som gång efter annan uppsökte det svenska lägret, misstänkte han också för att i Frankrikes intresse vilja göra freden om intet. Först var det Radziejowskis utskickade öfverste Saurbrey, som väckte hans oro, och då längre fram — i senare hälften af sept. — den på Sandomir-mötet beslutade högtidliga beskickningen nalkades för att erbjuda republikens bemedling i striden, gjorde han också sitt bästa för att motarbeta den.[1]

Graden af den oböjlighet, hvarmed Karl XII lät sina rådgifvares alla föreställningar i fredlig riktning förklinga, tyckas dessa i det längsta sökt hålla fördold för Zinzendorff. Då stunden för arméns uppbrott nalkades och i samband därmed hans direkta kommunikation med det svenska kansliet led mot sitt slut — den framkallade redan från den franska diplomatins sida anspråk på en liknande rätt — tillspetsade sig också förhandlingen till ett afgörande. På samma gång han uppbjöd all sin öfvertalningsförmåga för att ändå få stanna kvar vid armén, gåfvo i slutet af sept. nya bud från Stratman honom stoff till nya framställningar, hvarvid bl. a. förslaget om en sammankomst mellan konungarne fått den modifierade formen, att konung August — med uppgifvande af tanken på ett skriftligt svar

[1] Cederhielms ofvannämnda dagbok, t. ex. 24, 27, 28 aug., 9, 12, 15, 16, 18, 19, 23 sept., Zinzendorff till kejsaren 31 aug., 7 och 20 okt. (n. st.), Wien, Suec. En afskrift af Augusts bref till Karl XII af 31 aug (n. st.) i RA, Polonica, Förhandlingar. Jfr ock Carlson, VII, s. 115 ff. Bland de — eljes mestadels konung August vidkommande — åtgärder för jämnande af vägen till förlikning, som (enligt Cederhielms dagbok) Zinzendorff omnämnde vid ett samtal d. 15 sept., ingick ock ett anbud, att kejsaren skulle i Schlesien låta förpläga de sjuka svenska soldater, som ej kunde medfölja vid aftåget I sitt dagen därpå till Piper gifna, alltigenom torrt afvisande svar förklarade Karl XII i den punkten, att »om så vore, kunde vi fuller gå dit med mera manskap; låtandes märka, att kejsaren ej hade något godt förtjänt.»

— endast med borgen af kejserlige ministerns med Karl XII:s tillstånd gifna ord skulle »inställa sig för K. M:ts säng». Den 1 okt. föredrog Piper för konungen Zinzendorffs önskningar och försäkringar om konung Augusts uppriktighet, hvarvid särskildt framhölls, att ett fredsslut mellan konungarne ej skulle behaga polska republiken och August redan därför vara hänvisad till en förblifvande vänskap med Sverige. Men det svar, som Karl XII gaf att framföras till medlaren, lämnade i tydlighet intet öfrigt att önska. På konungens af Polen löften förklarade han sig ej kunna lita, så mycket mindre som denne enligt underrättelser från Warschau samtidigt med sina anbud till vänskapens återställande lätit utgå universaler, som uppenbart stredo däremot. Den föreslagna sammankomsten betecknades som onödig och onyttig, »ty posito konungen i Polen lofvade och underskrefve allt i världen, tänkte han det intet hålla, utan så snart han vände ryggen till, vore han betänkt på andra förslag att skada». Lika bestämdt afvisade konungen det till förvissning om framtida säkerhet andragna argumentet beträffande ställningen till republiken: han skulle komma öfverens med sin fiende konungen i Polen för att skada republiken, som ännu ej förklarat sig som fiende! — det skulle icke blott vara »injust», utan skulle också draga »alles odium» öfver honom och beröfva honom både hans »credit» och vänskapen med republiken, »hvilket äfven torde vara ändamålet af konungens i Polen offerter». Hvad slutligen Zinzendorff beträffade, kunde konungen ej frångå sitt beslut att ej ha främmande ministrar hos sig i fält, men lofvade honom så stor eskort som helst till säkerhet under resa till Warschau. Det blef Hermelin, som »dock med en förutgående compliment» delgaf detta svar åt Zinzendorff. Denne »blef däröfver mycket perplex», men konungen var obeveklig, och Warschau fick under resten af hösten och den följande vintern bli utgångspunkten för den kejserlige ministerns fortsatta men fåfänga fredsförsök.[1]

Det var dessa förhandlingar, som enligt F. F. Carlson gåfvo »utsikt till en bättre framtid än som kunde be-

[1] Cederhielms citerade dagbok 29 och 30 sept., 1 okt. 1702. Om senare framställningar i bref från Zinzendorff jfr ib. 13 okt., Zinzendorff till Piper 7 dec. 1702 (n. st.), kopia i RA. Bref till kanslipresidenten, och Pipers bref till Zinzendorff 14 okt. och 6 dec. s. å., RA, Kanslipres. konc.

redas af den mest lysande framgång på slagfältet». Till stöd för sitt klander af Karl XII:s förhållande åberopar han särskildt de svenska kansliherrarne, och såsom redan framhållits, lider det intet tvifvel, att dessa ifrigt togo del i fredsförsöken, liksom ock att de med liflig förtrytelse sågo Karl XII:s oryggliga fasthållande vid sina egna planer. Men därmed är ej frågan om fredsmäklingsförsökets värde afgjord. Den sammanhänger på det allra närmaste med en annan, ännu öppen fråga, den om de egentliga syftena i konung Augusts skiftande politik. Hade Karl XII rätt eller orätt i sin misstro till uppriktigheten och beständigheten i hans fredsvilja? Det är ju möjligt, att det kan visas, att Augusts planer innerst pekade åt väster, och i så fall borde han naturligtvis uppriktigt önska fred åt norr; i hvad mån en dylik riktning af hans politik skulle blifvit beståndande under ett fortsatt svenskt-ryskt krig, kan man i alla händelser tillåta sig att betvifla. Att Karl XII haft starka skäl för sin skepsis mot sin motståndares försäkringar, lär i hvarje fall ej gärna kunna bestridas. Detta är emellertid spörsmål, som ligga utanför ramen för denna undersökning. Ur dess synpunkt är det nog att fastslå såsom ganska visst, att *medlaren*, kejsaren, ej skulle kunnat göra stort till saken vare sig i fråga om fredens beskaffenhet eller dess bestånd. Af en makt, som ej ens för egen räkning förmådde hålla konung August till uppfyllandet af hans förpliktelser annat än då det passade honom själf, kunde någon allvarlig pression på honom till andras förmån ej vara att påräkna.

I spelet mellan honom och kejsaren var det han, som hade de flesta trumfen på hand. Ett af dem spelade han ut vid denna tid, icke utan äfven omedelbar fördel för sig själf. En af de militära dispositioner, hvarmed han under förhandlingarna velat bevisa sina fredliga afsikter, gällde effektuerandet af hans truppleverans till kejsaren, och — nu da vintern nalkades, afmarscherade de ändtligen. Att i samband därmed vinna kejsarens garanti för Sachsen eller åtminstone för ostörda vinterkvarter för hans öfriga trupper skadade ju inte att försöka. Det lyckades nu visserligen icke, men det var efter konung Augusts önskan till vinterkvarter

i det upproriska Bayern, som de i nov. aftågade från Polen.[1]

Hvilken ställning Österrike intog till de gång på gång uppdykande försöken att åstadkomma en »concert» af flera makter för återställandet af den nordiska freden, är ej alldeles klart. De mot Sverige mindre välsinnade, exempelvis Danmark, troddes, sannolikt med rätta, vilja gifva en dylik samverkan karaktären af en påtryckning med starkare medel än blotta medlingsofficier, och svenskarne voro allt annat än nöjda med den hållning, som de österrikiska ministrarne i utlandet, t. ex. i Haag och London, intogo till frågan. Däremot gaf kejsaren Stralenheim bestämda försäkringar, att han ej lyssnade till de gjorda förslagen i antydd riktning.[2] Här som eljest var väl ledtråden för den kejserliga politiken att så långt som möjligt undvika risken att reta någon. Därom mer än om något annat vittna i hvarje fall de föreskrifter, som i april 1703 sändes till ministrarne i Danmark och Preussen. På samma gång de fingo order att uppmana vederbörande monarker att biträda de allierades ansträngningar för fredens återställande i norden (jämte bemyndigande att bringa detta till sina polska kollegers kännedom), tillhöllos de i särskilda bifogade skrifvelser (af hvilka däremot icke det ringaste fick bli bekant för dessa) att iakttaga den största försiktighet med hänsyn till Sverige.[3]

Ett nytt medlingsförsök i vanlig stil, men med karaktären af ett gemensamt uppträdande af den stora alliansens hufvudmakter, blef det slutliga resultatet af nämnda för-

[1] Stratmans bref till kejsaren 25 okt. 1702 (n. st.), refereradt i *HH.* XIX: 2, s. 234 f. Jfr Stralenheim till K. M. 4 och 25 nov., 9 dec. (n. st.), RA, Kejs.

[2] Se t. ex. Stralenheim till K. M. 1 juli, 7 och 21 okt. 1702 (n. st.), RA, Kejs. Cederhielms citerade dagbok 4 sept. 1702. Stralenheim till Lillieroot 10 mars 1703 (n. st.), RA, Hollandica.

[3] Ordalagen i de sistnämnda brefven äro ganska karaktäristiska: ». . . Je mehr aber ein oder andern orts gesucht und intendiert werden dörfte, dass wir dadurch des Königs W:de und andere zum krieg gegen Schweden anreizen und gleichsamb autorisieren wollten, je vorsichtiger hast du hierunter zu gehen, und dafern man von dir dergleichen declaration herauslocken wollte, dich mit vorwendung abgängigen deutlichern befehls an den buchstaben unsers rescripti zu halten, damit uns von Schweden dergleichen anreizung nicht imputiert werden könne, noch wir dadurch in mehrere weitläutigkeit wider unsere convenienz und intention verwickelt werden . . .» Kejsaren till Heems i Berlin och Hansen i Köpenhamn 24 april 1703 (n. st.), Wien, Suec.

handlingar. Åt Englands resident i Stockholm Robinson och nederländska sändebudet hos konungarne af Sverige och Polen Haersolte van Cranenburgh gafs uppdraget att tillsammans med Zinzendorff befordra freden i Polen. Efter Karl XII:s ankomst till Warschau på våren 1703 gaf han på en och samma dag, d. 9 april, audiens åt alla ministrarne, de allierades likaväl som Frankrikes, och vid samma tid återupptogos underhandlingarna med de polska förtroendemännen.[1]

Äfven de nu följande förhandlingarna — hvilkas allmänna förlopp ligger tämligen öppet tack vare det i äldre historiska arbeten tillgängliga officiella materialet, medan deras innehörd är högligen omstridd[2] — kunna här blott i korthet beröras. Hufvudvikten lag nu på de direkta underhandlingarna med polackerna själfva, först med den på mötet i Warschau stödde kardinalprimas Radziejowski, sedan äfven med den från de kungatrognes församling i Marienburg afsända beskickningen; de allierades ministrar åter hade mindre tillfälle att atminstone officiellt framträda.

Underhandlingarna i april och maj 1703 blefvo som bekant resultatlösa. Karl XII lät visserligen — denna gång utan att nämna detronisationsfragan — öppna utsikt till en förhandling om de medel, som republiken å sin sida kunde erbjuda till garanti för lugnets bevarande, men däremot afböjde han konsekvent att inlåta sig på en dylik, därest ej polackerna på detta sätt bekände färg. Och att göra detta ingick ej i deras intresse. Zinzendorffs försök att i senare hälften af juni genom ett memorial beveka konungen till en fredlig hållning och särskildt aflocka honom en skriftlig förbindelse att ej anfalla Sachsen ledde blott till en förklaring om fortsatt hänsyntagande till de allierade i sistnämnda fråga, så länge annan utväg syntes.[3]

I juni sammanträdde riksdagen i Lublin, hvilken bättre än de föregående mötena skulle representera den eniga republiken; genom uteslutandet af ombuden från Storpolen lyckades den i själfva verket visserligen hjälpligt betrygga

[1] Nordberg, I, s. 333.

[2] Jfr Nordberg, I. s. 333 ff., Lamberty, Mémoires, II. s. 701 ff., Carlson, VII. s. 172 ff., Hjärne, s. 179 ff.

[3] Zinzendorffs memorial af d. 29 juni 1703 (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Pipers bref till honom 23 juni. RA, Kanslipres. konc. Nordberg, I. s. 375.

sin egen enighet, men undergräfde samtidigt sin ställning som republikens verklige representant och föranledde en besvärlig konfederationsbildning i den kränkta landsdelen. På samma gång riksdagens beslut innebar en uppslutning kring konungen, upprepade den emellertid förhandlingsförsöket åt den svenska sidan. Nu var stunden kommen för de allierades ministrar att göra sin insats. Från Warschau — ty till Karl XII:s läger utanför det af sachsiska trupper besatta Thorn fingo de ej komma — bestormade de Piper med framställningar till det stora och för »den allmänna saken» gagneliga fredsverkets befrämjande. På samma gång gjorde de sig till målsmän för ett projekt till inställande af Thorns belägring mot det att konung August läte sina sachsare utrymma staden och — enligt ett senare tillägg — förbunde sig att ej under denna kampanj och den kommande vintern använda dem mot svenskarne; meningen var, att de skulle komma de allierade till godo. De polska underhandlarne å sin sida begärde i kraft af sitt af riksdagen förnyade uppdrag och under åberopande af konung Augusts i dess händer nedlagda högtidliga förbindelse, hvarigenom bl. a. framtida krig gjordes beroende af republikens samtycke, nya förhandlingar med utsedda svenska kommissarier.[1]

Utan dröjsmål afgåfvos d. 20 och 21 juli de svenska svaren åt båda hållen.[2] Projektet om Thorn afvisades be-

---

[1] Robinson till Piper 24 och 26 juli 1703 (n. st.), RA, Bref till kanslipresidenten. Zinzendorff, Robinson och Cranenburgh till Piper 7 aug. (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Radziejowski till Karl XII 18 juli (n. st.), tryckt hos Nordberg, I, s. 377. Polska kommissarierna till Karl XII och till Piper s. d., RA, Polonica, Polska beskickningars memorial. Jfr ock anteckningar af Cederhielm, daterade 23 juli, i RA, Betänkanden i utrikes ärenden.

[2] »Svaret till fredsunderhandlarne dröjde i tre veckor», heter det hos Carlson, VII, s. 209. Som de polska brefven äro daterade Lublin d. 18 juli (n. st.) och de svenska svaren (Karl XII till Radziejowski, Piper till honom och till kommissarierna, jfr RA, Kanslipres. konc., och Nordberg, I, s. 379 ff.) lägret vid Thorn d. $^{21}/_{31}$ s. m., utgör tidsskillnaden ej fullt två veckor — oberäknadt det ej obetydliga afståndet från Lublin till Thorn, som måste kräfva en viss tid för brefvens framkomst. I själfva verket befinnes det enligt samstämmande uppgifter i Cederhielms nyssnämnda anteckningar och Robinsons bref till Olivekrans 4 aug. n. st. (RA, Olivekrans'ska samlingen), att de polska brefven ej ankommo förrän d. $^{20}/_{30}$ juli, och att svaret alltså var färdigt efter — *en dag*. De främmande ministrarnes bref af d. $^{14}/_{24}$ juli ankommo (enligt Cederhielms citerade anteckningar) d. 16 och besvarades af Piper d. 20; deras bref af d. 28 juli 7 aug. ankom (enligt Hermelins bref till Bark af d. 2 aug., Ericsbergs arkiv) d. 1 aug. och besvarades af Piper samma dag. RA, Kanslipres. konc.

stämdt såsom ett knep af August till de ansatta sachsarnes räddning, och hvad fredsunderhandlingen beträffar, lät Karl XII under en skarp kritik af Lublin-riksdagen afböja att nu utse kommissarier, men på samma gång meddela, att han vore beredd att mottaga skriftliga förslag från republikens sida.

De skriftliga förslag, som härigenom framkallades, afgåfvos emellertid ej i direkt form, utan med de allierades ministrar som mellanhand. Efter att med de polska kanslererna ha träffat en formlig öfverenskommelse om de förslagspunkter, som skulle framställas,[1] erbjödo de sig i en skrifvelse till Piper (af d. $^{2}/_{12}$ aug.) å sina herrars — kejsarens, Englands och Hollands — vägnar att laga att vid fördragsslutet dessa punkter fastställdes som säkerhet (»comme des ingrédiens de la sûreté demandée»). Hvad som bjöds var en allmän garanti från republikens sida — i tillämpliga delar under förutsättning af motsvarande förpliktelser från svenskt håll —, hvarigenom den bl. a. förband sig, att icke någon polsk konung med egna eller främmande trupper skulle anfalla Sverige utan republikens författningsenliga samtycke, att han ej inom dess område skulle hålla främmande trupper i sådant antal att de kunde valla Sverige oro, att han framdeles ej utan republikens samtycke skulle understödja Sveriges fiender, samt att republiken, om han bröte dessa bestämmelser, skulle skaffa Sverige skadeersättning och vid behof förena sina vapen med de svenska.[2]

Medlarne gjorde sig emellertid besvär förgäfves. Karl XII var ej nöjd med att endast genom mellanhand mottaga detta garantianbud, och man var dessutom på svenska sidan angelägen att ej ge de fredsmäklande makterna någon officiell medlarställning för att ej därigenom betaga sig möjligheten att i händelse af brytning med republiken utkräfva deras

[1] Handlingen finnes tryckt i *HH.* XIX: 2, s. 248 ff. Den består af två serier frågepunkter med svar, den ena ministrarnes frågor med kanslerernas svar, den andra vice versa. Fullt tydlig är emellertid icke dess karaktär, då det af de polska kanslererna undertecknade exemplaret finnes i Dresdenarkivet. I hufvudsak öfverensstämma dessa punkter, delvis ord för ord, med de »ingrédiens d'une telle garantie», om hvilka Robinson redan i sitt nyssnämnda bref till Piper af d. 24 juli (n. st.) säger sig ha förvissat sig.

[2] Ministrarnes gemensamma skrifvelse till Piper 12 aug. 1703 (n. st.), RA, Kejs. min. skr.; tryckt hos Lamberty, Mémoires, II, s. 743 ff.

garanti- och alliansförpliktelser.[1] Ett bref från Piper af d. 7 aug. — samma dag som framställningen ankommit[2] — lät ministrarne veta, att Karl XII vidhöll sin fordran att få det skriftliga anbudet från polackerna själfva. Det blef nu deras sak att förmå de polska statsmännen därtill, och efter något dröjsmål, förorsakadt genom dessas inbördes afund och intriger,[3] afgingo skrifvelser från Morsztyn i de polska kommissariernas namn (daterade 21/31 aug.) till Karl XII och Piper, medförande det polska förslaget. I hufvudsak innehöll detta detsamma som ministrarnes garantipunkter, i fråga om de sachsiska trupperna äfven utlofvande deras bortförande omedelbart efter traktatens afslutande.[4]

Det polska anbudet förelåg alltså i officiell form, och Karl XII hade att välja mellan det och fullföljandet af sitt detronisationskraf. Till förmån för det förra talade sympatierna i det svenska kansliet, rekommendationerna från de fredsstiftande makterna — bland hvilka England och Holland just vid denna tid genom det nya fördraget i Haag trädt i en något närmare vänskapsförbindelse med Sverige — och såsom starkaste argument de ryska framgångarna i Östersjöprovinserna. Men så djupt rotad var Karl XII:s misstro till konung August, att trots allt detta icke ens de skrankor af papper eller pergament, med hvilka den halfupplösta polska republiken erbjöd sig att hålla sin konung utestängd från nya stämplingar och äfventyr, kunde förmå honom att öfvergifva sin långsamma men radikala metod till den fordrade säkerhetens betryggande. Med mera van än villig hand måste Hermelin utarbeta det svar, som i Pipers namn d. 1/11 sept. meddelade Karl XII:s underkännande af den erbjudna garantins tillräcklighet,[5] och förstärkta genom just vid samma tid från hemlandet ankomna trupper, fortsatte svenskarne med ökadt eftertryck belägringen af Thorn.

---

[1] Se Cederhielms citerade anteckningar i RA, Kanslipres. konc.

[2] RA, Kanslipres. konc. Ang. ankomstdagen för ministrarnes bref se Hermelin till Bark 9 aug., Ericsbergs arkiv.

[3] Jfr Zinzendorffs depesch af 30 aug. (n. st.), refererad i *HH*, XIX: 2. s. 245 f.

[4] Originalen finnas i RA, Polonica, Polska beskickningars memorial. Både hos Nordberg och Lamberty är förslaget inplaceradt på för tidigt datum.

[5] Jfr Carlson, VII, s. 214 f. Pipers bref till Morsztyn 1/11 sept. 1703, RA, Kanslipres. konc., är tryckt hos Nordberg, I, s. 440 ff. »Åter dröjde svaret i tre veckor», säger åter Carlson (denna gång missledd af Nordberg). Som Morsztyns bref äro daterade Warschau d. 31 aug. (n. st.),

De främmande ministrarnes fredsmäklingsarbete hade alltså icke ledt till något som helst resultat, och det något äfventyrliga nya försök, som de i sin ängslan att konung August nu skulle kasta sig i Frankrikes armar företogo i senare hälften af oktober, gaf dem ej mera valuta. Piper skulle öfvertalas att förmå Karl XII att gå in på en fred utan Augusts detronisation vare sig i Polen eller Sachsen, utan Polens deltagande i kriget mot Ryssland och utan afträdelse af någon polsk provins. Under förevändning att återlämna ett antal svenska fångar begaf sig Robinson i sådant syfte åstad, utrustad med en fullmakt att erbjuda de svenska ministrarne personligen växlar på 120,000 kronor, att betalas om de före mars månads början utverkade en dylik fred — sjömakterna skulle till dess svara för krediten, men den kejserlige ministern förband sig att förmå konung August att betala beloppet. Robinson kom verkligen till tals med Piper vid det nu af svenskarne eröfrade Thorn, men han lyckades i intet afseende fånga hans öra och måste återvända utan att ens ha blifvit af med de bref i ärendet, som han medförde. Äfven försöket att förmå Karl XII att låta sina sachsiska krigsfångar öfvergå i de allierades tjänst blef utan resultat.[1]

För den kejserliga politiken innebar det stora fredsmedlingsförsökets fiasko en allvarlig motgång, som äfven fick en motsvarighet åt polska sidan, då de allierades ministrar trots energiska ansträngningar icke lyckades afhålla konung August från att i oktober acceptera det nära förbund med Ryssland mot Sverige, som den till Warschau ankomne Patkul bjöd honom.[2] Men tiden var nu sådan, att

alltså elfva dagar före svaret, — ett bref från Radziejowski till Piper (RA Bref till kanslipresidenten), hvarmed han säger sig »accompagner» det polska förslaget, är ytterligare två dagar senare — och deras öfverbringande till lägret vid Thorn torde tagit åtminstone ett par dagar i anspråk, har tiden för besvarandet i hvarje fall föga, om ens något, öfverstigit *en* vecka.

[1] Om detta kombinerade fredsmäklings- och bestickningsförsök finnas intressanta uppgifter i Robinsons bref till engelske statssekreteraren Hedges från 27 okt. till 12 dec. 1703 (n. st.) — särskildt i skrifvelserna af 28 okt. och 15 nov. — af hvilka afskrifter eller utdrag finnas i RA, Wahrenbergska samlingen, 5. Jfr ock anteckningar af Cederhielm angående samtalen med Robinson i RA, Betänkanden i utrikes ärenden, och Nordberg, I, s. 425.

[2] Patkuls Berichte (Berlin 1792 ff.), I, s. 11 ff.; om ministrarnes hållning se s. 27, 36, 50 ff.

man i Österrike icke hade råd att låta sin politik påverkas af någon misstämning mot vare sig den ene eller andre.

Sedan år 1702 voro de allierade i öppet krig mot Frankrike utefter hela linjen. Detta år hade krigslyckan varit obeständig. Framgångarna i Italien och Nederländerna kunde, särskildt ur österrikisk synpunkt, uppvägas af kurfurst Max Emanuels af Bayern definitiva anslutning till fienden och fransmännens öfvermakt vid Rhen. Under år 1703 blef ställningen verkligt allvarsam. Under växlande lycka mätte den skröpliga riksarmén under Ludvig af Baden sina krafter med de franska invasionstrupperna, i hjärtat af Sydtyskland stodo Villars' fransmän och Max Emanuels bayrare förenade, och det var ej långt ifrån att den senare genom Tyrolen genomfört förbindelsen äfven med Vendôme i Italien. Men än mera omedelbart hotades kejsaren från öster. Glöden i Ungern slog detta år ut i full brand. I Frans Rakoczy, som understödd af Frankrike återvände från sin tillflykt i Polen, funno magyarerna det samlande namnet, och deras skaror trängde fram mot den otillräckligt skyddade kejsarstaden, där också den ungerska faran helt lade beslag på den politiska uppmärksamheten. Dessutom hade det finansiella eländet i Österrike brutit ut i en formlig krasch, och den inrotade planlösheten, oskickligheten och korruptionen i dess förvaltning trotsade alla reformförsök äfven från män som Eugen af Savoyen, den nye presidenten i hofkrigsrådet.[1]

Det var under sådana förhållanden ej blott gentemot fienderna, som Österrikes svaghet gjorde sig märkbar. Inom den stora alliansen var det ur stånd att göra sina speciella intressen gällande, och sjömakternas synpunkter blefvo alltmer bestämmande för krigets syfte och metod. Och äfven i förhållande till de olika nordiska makterna tog sig dess maktlöshet talrika och uppenbara uttryck.

Hvad först och främst konung August beträffar, genomskådade åtminstone de klarsynte utan svårighet karaktären af hans tjänstaktighet, men likafullt fick man vara tacksam

[1] Jfr Noordens mästerliga framställning af de första krigsåren. Nästan hvartenda bref från Stralenheim från slutet af 1703 och en tid framåt har att berätta om ungrarnes framträngande och den däraf framkallade oron, för hvars skull — såsom han skrifver d. 8 dec. (n. st.) — man hvarken brydde sig om det dåliga tillståndet i riket eller de yttre angelägenheterna. RA, Kejs.

för den hjälp, som han fann öfverensstämmande med sina intressen att gifva. Då han t. ex. i slutet af 1703 erbjöd sig att med en truppstyrka gå in i norra Ungern, förklarade prins Eugen, att han väl förstod Augusts mening endast vara att utan kostnad få sina trupper underhållna i främmande land, men tillstyrkte i alla fall att acceptera anbudet, ty i det nuvarande läget måste man taga hjälp, hvar den stod att få och hur dyrt den än måste köpas.[1] Viktigast var dock frågan om de traktatsenliga sachsiska hjälptrupperna. Under sommaren 1703 tjänstgjorde de verkligen, men gång på gång uppdöko rykten, att konung August tänkte återkalla dem. På Stralenheims föreställningar hade man intet annat att svara, än att man visserligen vägrade sitt tillstånd, men om de ändock droges tillbaka, funnes ingen möjlighet att hindra det.[2] Genom en deklaration från Karl XII, att han ej tillämnade någon invasion i Sachsen, skulle emellertid, menade man, något dylikt kunna förekommas. Och då Stralenheim i stället hotade med, att ett dylikt beteende just kunde framkalla invasionen, fick han det resignerade svaret, att man lika litet vore i stånd att hindra denna, men att man litade på konungens storsinne.[3]

Trots alla svenska föreställningar och det egna intressets kraf, trots konferensrådets afstyrkande af konung Augusts framställning i ärendet och trots kejserliga föreskrifter till Ludvig af Baden att ej släppa sachsarne, innan han skaffat folk i deras ställe, kunde det mycket riktigt ej förhindras, att de sachsiska trupperna på våren 1704 — efter 1 fälttåg och 2 vinterkvarter — bröto upp på väg till sitt hemland.[4] Om deras användning under sommaren 1704 har jag ej sett några uppgifter och kan alltså ej säga, om de voro med i den välrustade sachsiska armé, som då på ett verksamt sätt

[1] Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, I (Wien 1858), s. 223. Jfr Stralenheim till K. M. 29 dec. 1703 och 5 jan. 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[2] ». . . es könnte sich aber der kaiser nicht selbst erwehren und wäre anjetzo umb so viel weniger in dem stande, dass er andern was verwehren könnte», var den mera uppriktiga än stolta förklaring, som vid ett tillfälle gafs. Stralenheim till K. M. 12 jan. 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Se Stralenheims bref 19 maj och 16 juni 1703, 5 och 12 jan., 16 febr. och 17 maj 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[4] Konferensreferat 20 jan. 1704 (n. st.), Wien, Russ. Kejsaren till Ludvig af Baden 12 apr. 1704 (n. st.), tryckt hos Röder, Kriegs- und Staatsschriften des Markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden, II (Karlsruhe 1850). Stralenheim till K. M. 29 mars och 3 maj 1704 (n. st.), RA, Kejs.

deltog i fälttåget i Polen,[1] men i hvarje fall har deras hem-kallande naturligtvis bidragit att möjliggöra utrustningen af denna.

Äfven kejsarens danska hjälptrupper gåfvo anledning till manifestationer af hans hjälplöshet, nämligen genom den betydelse de fingo för den lübska koadjutorstvisten. Ingen af de många frågor, som vid denna tid spelade in i för-hållandet mellan Sverige och kejsaren, satte diplomaternas pennor i en sådan rörelse som den dansk-holsteinska täflan om det ännu ej lediga koadjutorskapet i biskopsdömet Lübeck. Rättsfrågan var ytterligt invecklad, och kejsaren och riks-hofrådet, hvarifrån rättvisans röst skulle ljuda utan vank, hade invecklat sig i en hopplös rad af hvarandra upp-häfvande resolutioner. På sommaren 1702 hade Goertz lyckats utverka ett nytt dekret till Holsteins förmån, men då man sedan ville få saken formligen bragt till publikation, befanns det ej gå så lätt.[2] I okt. 1703 hade Stralenheim kommit så långt, att kejsaren gifvit befallning om de önskade expe-ditionernas iordninggörelse till underskrift. Men han kände det kejserliga hofvet tillräckligt väl för att veta, att saken där-med ej var i hamn,[3] och mycket riktigt lät trots alla påmin-nelser icke någon publikation höra af sig — den tröst, som Kaunitz bjöd genom att berätta, att han på öfver fyra vec-kor ej lyckats få kejsarens resolution ens på ett projekt til Wiens bevarande från hungersnöd, var tämligen mager.[4] Stra-lenheim misstänkte, och man erkände det öppet, att ett afgö-rande skäl till dröjsmålet var fruktan, att Danmark i hän-delse af ett ogynnsamt afgörande skulle draga sina hjälptrup-per tillbaka. När så den öfverhängande faran från ungrarn-kom till, befunnos dessa danska trupper vara »so zu sage die schutzengel von dem kaiser und der stadt Wien» och sake-des absolut oumbärliga. Ännu på hösten 1704 möttes fram-ställningarna af samma hänvisning till de danska trupperna

[1] Se t. ex. Patkuls Berichte, I, s. 217.

[2] Stralenheim till K. M. bl. a. 6 juni och 23 sept. 1702 (n. st.), RA. Kej-

[3] Stralenheim till K. M. 27 okt. och 10 nov. 1703 (n. st.). I sistnämnda br-omtalar han, att krafter äro i verksamhet för att gendrifva saken och tillägg-att »nicht ungewöhnlich alhie ist, dass man eine sache wieder auf die se-lege, wenn sich dergleichen starke oppositiones hervorthun, und man na-gehends alle bemühungen und arbeit von neuen wieder aufnehmen muss».

[4] Stralenheim till K. M. 8 dec. 1703 (n. st.)

ch då den gamle furstbiskopens död på hösten 1705 gjorde ragan akut, var fortfarande intet dekret publiceradt, utan makten och politiska hänsyn fingo afgöra besittningen, medan rättsfrågan alltjämt oafgjord hvilade hos kejsaren, n källa till fortsatt konflikt.[1]

Men ej heller Sverige låg utanför det kejserliga hjälpsehofvets utsiktskrets under den hotande farans dagar. Aldrig lingade vänskapsförsäkringarna med en så — kanske något ansträngdt — högt stämd ton som nu.[2] Gång på gång gjordes hos Stralenheim framställningar om Karl XII:s bistånd, i en särskild audiens i jan. 1704 fick han lyssna till själfva kejsarinnans bevekande böner därom, och man förummade ej ens att berätta, huru både vid hofvet och i staden en gammal profetia gick igen, att en gång i yttersta nöd kejsaren skulle blifva hulpen af en ung hjälte från Norden. För den svenske ministern var det emellertid lätt att hänvisa till, att hans konung hade sina händer bundna i Polen, med det tillägget, att han nu skulle haft dem fria, om man i tid hjälpt till att släcka den af konung August tända branden.[3]

Fullt oberördt af kejsarens nödställda läge och dess orsaker kunde dock Sverige icke vara. För sina tyska provinser hade Karl XII deltagit i riksdagens i Regensburg krigsförklaring mot Frankrike d. 18/28 sept. 1702 och skulle alltså rätteligen lämna sin kontingent för dem till riksarmén. På samma gång han naturligtvis gärna ville undslippa denna besvärliga börda, har han emellertid också haft en liflig känsla af sin förpliktelse, och på våren 1703 var han beredd att med värfvadt manskap låta fullgöra hvad som kom på de svenska besittningarnas del. Någon rikskontingent blef det oaktadt ej utgjord, men detta vållades,

---

[1] Stralenheim till K. M. 23 sept. 1702, 16 juni, 15 och 29 dec. 1703, 26 jan., 19 apr. och 1 nov. 1704, 24 okt. 1705 ff. (allt n. st.). RA, Kejs.

[2] D. 20 okt. 1703 (n. st.) skrifver Stralenheim: »... Sonsten habe bei diesem hofe gar favorable dispositiones vor E. K. M. bemerket, und kann ich wohl eben nicht sagen, ob solche aus einem guten willen und sincerer meinung oder aus der kleinmütigkeit, worinnen sie durch die schlecht anscheinende conjuncturen gesetzet sein, herrühren. Gewiss aber ist es, dass man sehr besorget ist, wie man E. K. M. gewinnen und beibehalten möge ...» RA. Kejs. Jfr ock hans bref 1 mars 1704 (n. st.), ib.

[3] Stralenheims bref 8 dec. 1703, 19 och 26 jan. 1704 (n. st.), ib.

åtminstone efter hvad från svenska sidan uppgafs, af de inbördes tvisterna inom riket och vederbörande kretsar.[1]

Hvad den ungerska frågan beträffar, gjorde sig dess tillvaro märkbar för Sverige på olika sätt. Den torde intresserat Karl XII, i den mån den evangeliska religionsfriheten där stod på spel. Sveriges ställning som protestantismens skyddsmakt i Tyska riket var ännu fullt medveten för både den svenska politiken och de skyddsbehöfvande, särskildt de betryckta evangeliske i Schlesien,[2] och benägenhet saknades ej att däri inbegripa äfven Ungern. Men därjämte gåfvo sig de ungerska »malcontenterna» ett för Sverige tämligen besvärligt sken af samförstånd, medan man från mindre utpräglad oppositionshåll lät Stralenheim veta, att man önskade Karl XII till målsman hos kejsaren för Ungerns rättigheter, ett uppslag som ministern visserligen aktade sig att följa, »weil man mit denen Hungarn nichts zuverlässiges reden kann».[3]

Det ungerska upproret gaf också anledning till nya kejserliga framställningar i det svenska hufvudkvarteret i Polen. Mot slutet af 1703 meddelade kejsaren Zinzendorff, som fortfarande uppehöll sig i Warschau, huruledes de ungerska upprorsproklamationerna åberopade än svensk och än polsk hjälp, och befallde honom taga reda på hur därmed förhöll sig. Möjligen var det dessa order, som föranledde honom att vid årsskiftet öfverflytta sin verksamhet till Danzig, där han kom närmare de svenska vinterkvarteren, som nu voro tagna i polska Preussen med Heilsberg som konungens residens.[4]

Något personligt besök hos Karl XII ansåg han denna gång ej värdt att ifrågasätta, då ett sådant ej heller medgifvits den franske ministern. I stället öfversände han i

[1] Beträffande frågan om rikskontingenten finnas en del upplysningar i K. M:s bref till kanslikollegium 18 nov. 1702, 10 febr. och 14 mars 1703, RA, och till svenska regeringarna i Bremen och Pommern 20 maj 1703, RA, Utrikes konc.; kanslikollegium till K. M. 10 jan., 21 mars, 18 apr. och 23 dec. 1703, RA, Kanslikollegii registratur.

[2] Om framställningar från dessa och intresset för deras sak se t. ex. Stralenheims bref 11 juni 1702, 7 juni och 8 nov. 1704, 14 och 21 mars samt 29 aug. 1705 (n. st.), RA, Kejs.: Karl XII till Stralenheim 8 aug. 1704, ib.

[3] Stralenheims bref 24 nov. 1703, 2 febr. och 29 mars 1704 (n. st.), ib.

[4] Kejsaren till Zinzendorff 15 dec. 1703 (n. st.), Wien, Suec. Ett bref från Zinzendorff till Piper af d. 4 jan. 1704 (n. st.), RA, Kejs. min. skr., är ännu dateradt Warschau.

början af febr. 1704 ett memorial angående de ungerska angelägenheterna samt Sveriges önskade biträde till den hårdt ansatta gemensamma saken.[1] Svaret, hvilket d. 9 febr. afgafs af Piper på konungens uppdrag, var hållet i en mycket vänlig ton: konungen beklagade rikets nödställda belägenhet, men måste först afvärja den fara, som hotade honom själf från hans trolösa grannar; emellertid förklarade han sig beredd att detta år på utsatt tid utgöra sin rikskontingent, hvarvid han dock lämnade till förhandlingar mellan de hemmavarande myndigheterna och de kejserliga ministrarne, huruvida hjälpen skulle utgå i manskap eller — såsom han fann drägligare — genom penningar.[2] I fråga om det ungerska upproret uttalade han sitt skarpa fördömande af orostiftarne och afvisade indigneradt ryktena om samförstånd med dem; men han försummade ej att också uttrycka sitt beklagande, om religiöst förtryck bidragit att framkalla upproret, och sin förhoppning att i samband med nedläggandet af vapnen religionsfriheten skulle bevaras.[3]

Beträffande rikskontingenten hade Karl XII i själfva verket redan förut (d. 20 jan.) låtit afgå befallning till kanslikollegium att inkomma med sitt betänkande om dess utgörande i manskap eller penningar, och efter inkommet tillstyrkande af sistnämnda metod beordrade han det (d. 2 april) att, om ej riksdagsbeslutet uppenbart befriade Sverige från dess plikt, göra färdiga till underskrift nödiga handlingar för de blifvande öfverläggningarna med de kejserlige. Ärendet var alltså nu omsider på god väg, men då inträffade ett nytt faktum — de sachsiska hjälptruppernas afmarsch. Kejsarens svaghet hämnade sig. Stralenheim grep med förtjusning det stoff till svar på de kejserliga ministrarnes ständiga påminnelser, som härigenom erbjöd sig: då kejsarens sachsiska hjälptrupper — förklarade han i april för prins Eugen — fingo gå sin väg för att i Polen bekämpa svenskarne, utan att ens den sachsiska rikskontingenten hölls kvar, torde hans konung icke bibehålla sin benägenhet att tillmötesgå

[1] Zinzendorff till kejsaren 16 febr. 1704 (n. st.), Wien, Succ. Zinzendorff till Piper 14 febr. (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Nordberg, I, s. 449. Själfva memorialet (dat. d. 8 febr. n. st.) har jag ej anträffat.

[2] Tanken på en aflösning med penningar gjordes särskildt gällande af Stralenheim. Se t. ex. hans bref 27 okt. 1703 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Svaret är tryckt hos Nordberg, I, s. 457 ff.

de kejserliga krafven. Kanslikollegium försummade ej att följa exemplet; i sitt svar på konungens senaste skrifvelse i frågan framhöll det (d. 14 maj) såsom en särdeles användbar utväg att undgå bördan såväl denna kejsarens visade efterlåtenhet mot sachsarne som Generalstaternas förbundsvidriga beslut att jämte Danmark åtaga sig medlingen mellan konung August och polska repubiken. Och Karl XII fann nu så pass goda skäl andragna till undkommande af utgiften, att han (d. 23 juni), ställande de påtänkta vidare åtgärderna på framtiden, uppdrog åt kollegiet att taga själfva *quæstio an* till närmare ompröfning.[1] Därmed synes också frågan om rikskontingentens utgörande från de svenska landsdelarna i norra Tyskland realiter blifvit skrinlagd.[2]

Liksom vid denna resumé af kontingentfrågans behandling bortsetts från dess samband med hvarjehanda förvecklingar inom riket och dess enskilda kretsar, kan ej heller den intressantare frågan om Karl XII:s ställning till det ungerska upproret här vidröras annat än i den mån den direkt sammanhängde med hans förhållande till kejsaren. I sin nödställda belägenhet måste denne finna sig i att sjömakternas sändebud företogo sig en medling mellan honom och hans upproriska undersåtar, och ett liknande ingripande hade Karl XII ingenting emot. I mars 1704 beordrade han Stralenheim att likaledes erbjuda hans medlingsofficier; på samma gång ålade han honom att kraftigt, ehuru med lämplig varsamhet, arbeta för den evangeliska samvetsfrihetens återställande, och han antydde äfven sin beredvillighet att tillmötesgå ungrarnes önskningar om hans garanti för den förlikning, som kunde uppnås, fastän denna fråga med hänsyn till Österrikes sannolika obenägenhet ej borde upptagas förrän förlikningspunkterna fastställts.[3] Efter någon tvekan fullgjorde Stralenheim — enligt hvars uppfattning för öfrigt

---

[1] K. M. till kanslikollegium 20 jan., 2 april och 23 juni 1704, RA. Kanslikollegium till K. M. 9 mars och 14 maj s. å., RA, Kanslikollegii registratur. Stralenheim till K. M. 23 febr., 3 maj och 21 juni s. å. (n. st.), RA, Kejs.

[2] Att ej heller under 1705 någon kontingent från de omnämnda länderna blifvit lämnad, framgår bl. a. af kanslikollegii bref till Storren 6 sept. 1705. RA, Kanslikollegii registratur. Angående den något olikartade frågan om kontingenten för Zweibrücken finnas uppgifter i kollegiets bref till K. M 27 jan. 1705 och 21 apr. 1706, ib.

[3] Karl XII till Stralenheim 5 mars 1704, RA, Utrikes koncept.

religionsfrågan spelade minsta rollen i striden — i slutet af mars sitt uppdrag i en särskild audiens hos kejsaren; denne svarade, under uttalande af liflig tacksamhet, att ärendet skulle göras till föremål för öfverläggning och vidare svar framdeles lämnas.[1] Men general Heisters framgångar mot insurgenterna bidrogo att lugna stämningen i Wien, hvaremot man åter vädrade förbindelser mellan dem och svenskarne, och i april svarade Kaunitz med en undanflykt af ganska karaktäristisk art: nu hade äfven konungen af Polen erbjudit sin medling, och för kejsaren, Oliva-fredens garant, som själf erbjudit sin medling i polska kriget, var det omöjligt att med bibehållen neutralitet acceptera blott den ena partens tjänster, hvarför han mot sin vilja måste tacksamt afböja anbudet.[2] Den stora segern vid Höchstädt (3/13 aug. 1704), hvarigenom hotet från väster fullständigt undanröjdes, förminskade ytterligare den ungerska farans akuta karaktär, och för främmande inblandning blef, särskildt efter tronskiftet 1705, därför allt mindre utrymme på den kejserliga sidan, medan för ungrarne krafvet på Sveriges liksom andra makters garanti af den ifrågasatta öfverenskommelsen förblef en af programpunkterna under de följande årens förhandlingar.[3]

De snabbt på hvarandra följande händelserna på den polska skådebanan under det innehållsrika året 1704 — Augusts afsättning, prinsarne Sobieskis bortröfvande, Stanislaus' val till konung, Lembergs eröfring af Karl XII och Warschaus återtagande af konung August samt slutligen utdrifvandet af dennes sachsiska trupper, beseglàdt genom striden vid Punitz på själfva gränsen till Schlesien — lämnade icke mycket tillfälle till diplomatisk verksamhet. Under åtminstone förra delen af året stannade också Zinzendorff kvar i Danzig, men öfverflyttade sedan, antagligen mot dess slut, sin uppehållsort till Schlesien.[4]

[1] Stralenheim till K. M. 15 och 29 mars, 11 apr. 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[2] Stralenheim till K. M. 26 apr. 1704 (n. st.), ib.

[3] Jfr Noorden, II, pass. Klopp, Fall des Hauses Stuart, XII, s. 167 ff. Stralenheims bref till K. M. bl. a. 7 juni 1704, 6 juni, 25 juli 1705 ff., 5 juni 1706 (n. st.), RA, Kejs. Karl XII till Stralenheim 3 juli 1705, RA Utrikes koncept.

[4] Jfr hans bref till Piper från Danzig 10 juni och från Langentschirn i Schlesien 22 dec. 1704 (n. st.), RA, Kejs. min. skr.

Ju mer tumultet i Polen fick en afgörande karaktär och ju närmare dess hufvudspelplats flyttades till den österrikiska gränsen, desto ömtåligare blef situationen för kejsaren. Ämnen till slitningar med Sverige saknades ej. Alla allvarliga påföljder af det oerhörda brott mot folkrätten, som bortsnappandet af de polska prinsarne på österrikiskt område innebar, lyckades konung August afvärja genom sina meddelanden om deras stämplingar ej blott mot honom utan ock med Frankrike, och de föreställningar i saken, som Stralenheim i enlighet med sin konungs befallning gjorde hos kejsaren, ledde till intet.[1] Det nya konungavalet i Polen framkallade i Wien stämningsutbrott, hvari Stralenheim menade sig se uttryck för de verkliga känslorna gentemot August och Karl, och i fråga om Stanislaus' erkännande förhöll man sig ytterst afvisande.[2] Mot svenska värfningar i Schlesien inlades gensagor,[3] och då svenskarne efter striden vid Punitz d. 28 okt. förföljde fienden in på schlesiskt område, framkallade detta lifliga protester från österrikiskt håll — formellt lika berättigade som i sak lätta att besvara. Redan i afvaktan på klagomålen och sedan till svar på dem uppdrogo också svenskarne med ovanlig skärpa de kejserliges syndaregister i fråga om Schlesiens användning som durchmarschväg och tillhåll för fienden, beprisade sin egen moderation i utöfvandet af sin därigenom vunna faktiska rätt och tillfogade ganska tydliga varningar för kommande tider.[4] Då de kejserlige sedermera försökte på förhand försäkra sig, att Karl XII ej skulle angripa sachsarne i Schlesien, därest dessa åter skulle visa sig där, afböjde han naturligtvis med bestämdhet att frånsäga sig rätten därtill.[5]

[1] Karl XII till Stralenheim 1 mars 1704, RA, Utrikes koncept. Stralenheim till K. M. bl. a. 22 och 29 mars, 11 och 19 apr., 14 juni 1704 (n. st.), RA, Kejs.

[2] D. 26 juli 1704 (n. st.) skrifver Stralenheim, att hofvet i Wien genom underrättelsen om valet blifvit »dergestalt ausser sich selbst gesetzet, dass man die vor denselben [August] bishero gehegte und aus einer politique zurückgehaltene tendresse auf einmal hervorblicken lassen . . .» Jfr ock hans bref 9 och 30 aug. (n. st.), RA, Kejs., och *HH*, XIX: 2, s. 268, 271.

[3] Stralenheim till K. M. 23 febr. 1704 och 24 jan. 1705 (n. st.), ib. Zinzendorff till Piper 11 mars 1704 och 24 jan. 1705 (n. st.), RA, Kejs. min. skr.

[4] Karl XII till Stralenheim 1 nov. 1704, RA, Utrikes koncept. Piper till Zinzendorff 26 nov. s. å., RA, Kanslipresidentens koncept. Stralenheims bref 15 nov. 1704, 24 jan. 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[5] Stralenheim till K. M. 24 jan. 1705 (n. st.), ib. Zinzendorff till Piper 24 jan. 1705 (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Karl XII till Stralenheim 4 febr. s. å., RA, Kejs.

Hela vintern ooh halfva sommaren låg nu den svenska hären i den schlesiska gränsens omedelbara närhet med konungens hufvudkvarter i Rawicz, hållande Sachsen »belägradt», såsom Patkul uttryckte sig. Situationen — med den ständiga risk för en svensk invasion i Tyska riket, som den innebar — var allt annat än behaglig för den stora alliansen, och tankarna på en konsert till fredens återställande togo mot slutet af 1704 åter fart. Sjömakterna synas ha uppmanat kejsaren att vidtaga åtgärder för detta ändamål, och han förklarade sig också beredd att på båda hållen använda sina verksammaste officier; mer kunde man ej begära af honom i hans dåvarande läge, men han lämnade i sjömakternas skön att utfinna verksammare medel.[1]

I enlighet härmed fick Zinzendorff i slutet af 1704 befallning att åter träda i förhandlingar med svenskarne. Audiens beviljades honom ej, som vanligt med franske ministern som förevändning, men han fick afbörda sig sitt uppdrag under muntliga samtal med Hermelin, som höllos på schlesiskt område d. 13—14 dec. 1704 och 7 jan. 1705. Den nu påtänkta utvägen, som af Zinzendorff föreslogs i ickeofficiell form, innebar, att konung August skulle få behalla sin polska krona liksom genom en gåfva af Karl XII, medan Stanislaus skulle nöja sig med titeln och vissa förmåner; fredsvillkoren skulle omgärdas med kejsarens och sjömakternas kraftiga garanti, och vägrade August att acceptera dem, skulle man samfälldt ansätta honom.

Äfven detta projekt tedde sig mindre acceptabelt för Karl XII än senare för hans historieskrifvare.[2] Efter att så många år ha kämpat för sin framtida säkerhet, ville han tydligen icke nöja sig med den smickrande rollen som dubbel polsk kungamakare och med den trygghet, som Olivafredens kejserlige garant med sina förbundne i det pågående franska kriget skulle kunna eller vilja prestera. De upplysningar om konungens ståndpunkt i frågan, som Zinzen-

[1] Lamberty. Mémoires, III, s. 616 ff. Rykten om dessa underhandlingar voro också i omlopp och upptogos ogynnsamt på motsatta håll. Jfr t. ex. Stralenheim till K. M. 22 nov. 1704 (n. st.), RA, Kejs.. och Patkuls rapport till tsaren 7/18 nov. s. å. (Patkuls Berichte I, s. 339 f.).

[2] Jfr Carlson. VII, s. 436 f.

dorff fick under sitt senare samtal med Hermelin, voro också ägnade att betaga honom alla förhoppningar.[1]

Invasionsskräcken eggade emellertid till fortsatta medlingsförsök i en för Sverige bättre riktning — de gällde nu en frivillig tronafsägelse från konung Augusts sida. Detaljerna äro icke tillräckligt tydliga. Arvid Horn, som vid denna tid utväxlades ur sin fångenskap i Sachsen, synes därvid ha spelat en viss roll. Zinzendorff bedref nitiskt saken, bl. a. under nya samtal och brefväxling med Hermelin; hvad han därvid begärde som vederlag gick hufvudsakligen ut på, att konung August skulle få behålla sin kungatitel och liksom sina polska anhängare betryggas för vidare förföljelse. Den mot August vända sidan af Österrikes diplomatiska aktion[2] innefattade sannolikt äfven denna möjlighet till svårigheternas lösning, och det påstods också, att han ej skulle varit obenägen för tanken. Hvad Karl XII beträffar, ställde han sig icke heller afvisande till uppslaget, utan lät Piper (d. 12 febr.) antyda, att därest August rätt och slätt och för all framtid afsade sig kronan och nödig garanti för öfverenskommelsen lämnades, han var beredd att afstå från vidare hämnd. Det synes också snarare varit på Augusts sida, som förhandlingen strandade, enligt svenskarnes uppfattning på grund af hans sachsiska rådgifvares — Fürstenbergs och Flemmings — samt Patkuls intriger. I hvad mån det hela var allvarligt menadt, är emellertid på grund af de tillgängliga upplysningarnas knapphet svårt att bedöma.[3]

---

[1] Hermelins uppteckning af de båda samtalen i RA, Betänkanden i utrikes ärenden. Om garantin yttrade Hermelin under det senare samtalet: »de kunde väl hafva ett godt uppsåt och vilja till att utfästa en sådan garanti, men torde dock så blifva sysslesatte, att de den aldrig skulle kunna verkställa; man hade äfven för den Oliviska friden en stark garanti, men huru den är blefven uppfylldt, vore onödigt att här påminna». Jfr ock Zinzendorff till Hermelin 26 dec. 1704 (n. st.) med bilagd p. m., RA, Kejs. min. skr., och Pipers bref till honom 19/29 dec., RA, Kanslipresidentens koncept.

[2] Om denna är föga bekant. Så mycket är dock tydligt, att Stratman i jan. riktade eftertryckliga förmaningar till honom att ej genom nytt genomtåg genom Schlesien utsätta kejsaren för vidlyftigheter med Sverige. Jfr Patkuls rapport från Dresden af 25 jan. 5 febr. 1705 (Patkuls Berichte, I, s. 373).

[3] Jfr Nordberg, I, s. 579 f., Carlson, VII, s. 437 ff. Piper till Zinzendorff 12 febr. 1705, RA, Kanslipresidentens koncept. Zinzendorff till Hermelin 4 mars (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Hermelin till envoyén Palmquist i Haag 8 febr., 8 mars, 12 apr., 16 maj 1705, RA, Hollandica. Till komplettering af Carlsons excerpter ur sistnämnda korrespondens må återges följande utdrag ur brefvet af d. 16 maj: ». . . och har man ännu ej allt

Efter att i slutet af april lyckats få afskedsaudiens hos Karl XII, som för honom utfärdade ett i synnerligen vänliga ordalag affattadt rekreditiv, återvände Zinzendorff i början af maj på en tids permission till Wien, sägande sig vilja ytterligare arbeta för den påtänkta lösningen.[1] Sedermera låter den emellertid knappast tala om sig.

Just vid denna tid inträffade genomgripande förändringar i Österrikes inre förhållanden. Kaunitz' frånfälle i jan. 1705 hade väl icke någon afgörande betydelse, men redan d. 25 april följde honom kejsar Leopold — för öfrigt af Stralenheim beledsagad med ett godt eftermäle om välvilja och lojalitet mot Sverige och dess konung.[2] — Josef I:s tronbestigning innebar en våldsam uppryckning af den i »von alters her beibehaltenen burgundischen manieren» stelnade österrikiska förvaltningen och en omfattande rensning bland de ledande ämbetsmännen.[3] Men i Österikes förhållande till det nordiska kriget verkade dessa förändringar ingen omkastning; dess politik liksom dess situation förblef i det stycket ungefär oförändrad.

Den långvariga blockaden af Augusts trupper i Sachsen — efter Karl XII:s uppbrott på sommaren 1705 upprätthållen af Rehnsköld — torde bidragit till de lifliga förhandlingar om deras öfverlåtelse i kejserlig tjänst, som tillika med Augusts framställningar om garanti för hans arfland uppdöko under 1705.[4] På sensommaren skall det förslaget varit uppe, att 6000 man skulle lämnas mot sold från sjömakterna, hvaremot dessa skulle ge sin garanti för hans krona. Kejsaren, som ansattes af prins Eugen med kraf på den

hoppet därom [nämligen om Augusts frivilliga tronafsägelse] förlorat, ehuruväl H. M:t därföre icke låter irra sig eller hindras ifrån sitt förehafvande. H. M:t är tillfrids att fälla all hämnd och förföljelse, där k. August ville därtill sig förstå, och har gr. Zinzendorff, ehuruväl genom gr. Pipers bref allenast, därom fått tillsägelse . . .» Att man ej kände sig viss på uppriktigheten i de kejserliges arbete för denna lösning, framgår af brefvet d. 12 april.

[1] Kejsaren till Zinzendorff 22 apr. 1705 (n. st.), Wien. Succ. Zinzendorff till Piper 8/18 maj, RA, Kejs. min. skr. Karl XII till kejsaren 28 april, RA, Utrikes koncept. Hermelins citerade bref af 16 maj.

[2] Stralenheim till K. M. 9 maj 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Jfr Noorden, II, s. 126 ff. Stralenheim till K. M. 9 och 16 maj 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[4] Se t. ex. Stralenheims bref 4 apr., 20 juni, 18 och 25 juli, 14 nov. 1705 (n. st.), ib.

italienska arméns förstärkning, understödde projektet, men det strandade slutligen på sjömakternas vägran (i okt.) att lämna garantin.[1]

Särskildt kommo dessa truppnegociationer att gälla den kår på 7000 ryssar, som befann sig bland de instängda trupperna i Sachsen.[2] Stratman och Patkul afslöto verkligen d. 4/15 dec. 1705 ett fördrag därom, hvilket jämte bestämmelserna om trupphandeln innehöll en serie hemliga artiklar af för en neutral makt ganska betänklig art.[3] Det kom emellertid aldrig till fullbordan; Patkuls tilltag blef anledningen till hans fängslande genom sachsarne (9/19 dec.), och fördraget blef hvarken ratificeradt af kejsaren eller tsaren.[4] Att emellertid dessa trupper ej för alltid mist sin betydelse för den kejserliga politiken, därom vittnar »de bortrymde ryssarnes» ödesdigra roll i 1707 års svensk-österrikiska skådespel.

Äfven det direkta förhållandet mellan Sverige och Österrike gestaltade sig tämligen oförändradt under den nya regimen. Den nye riksvicekanslern Schönborn ansågs vara välsinnad och gaf försäkringar om de kraftigaste varningar till konung August mot passage genom Schlesien;[5] att Sverige visserligen kunde påräkna respekt men ingen

---

[1] Klopp, Fall des Hauses Stuart, XI, s. 429 f. (efter kejsarens korrespondens med sändebudet Gallas i London). Jfr Stralenheims bref 25 nov. 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[2] Det låg nära till hands att misstänka motparten för biafsikten att på så sätt skaffa dessa soldater västerländsk disciplin. Stralenheim skrifver också d. 20 juni 1705, att då han »leicht abnehmen können, dass man ermelte Moscowiter desfalls gerne dahin schicken möchte, damit sie alda den krieg erlernen und sich façonieren könnten, auf dass der czar sich ihrer als officierer nachmals bedienen möge», så har han framhållit, huru skymfligt det vore för hela tyska nationen att betjäna sig af och dela segern med detta fåtal barbarer. RA, Kejs.

[3] Fördraget finnes återgifvet hos Ustrjalov i hans Istorija Petra Velikago (jfr IV: 1, s. 408 f. samt IV: 2, s. 361 f. och 385) i något varierande versioner, enligt hvilkas samstämmiga vittnesbörd Stratman emellertid skulle förbundit kejsaren bl. a. till: att under det egna krigets fortvaro under hand, men sedermera med större eftertryck understödja tsarens och konung Augusts intressen; att ej motverka krigsförklaring af Preussen mot Sverige och att under hand arbeta för att det ej toge Sveriges parti; att åtaga sig garantin af Sachsen och Danzig; att icke erkänna Stanislaus och att påverka sjömakterna i samma riktning; att stödja Augusts parti i Polen; samt att vid en eventuell medling mellan Sverige och Ryssland iakttaga tsarens rätt (enligt en version rentaf att verka för att han finge behålla sina eröfringar, särskildt den tagna Östersjöhamnen).

[4] Om den ryska trupphandelsfrågan se Herrmann, Geschichte des russischen Staates, IV (Hamburg 1849), s. 202 ff.; Klopp, anf. arb., XI, s. 430; Stralenheims bref 30 dec. 1705 och 16 jan. 1706 (n. st.), RA. Kejs.

[5] Jfr Stralenheims bref 6 febr. och 19 sept. 1705 (n. st.), ib.

sympati, kunde Stralenheim emellertid märka af den stora bestörtningen och de få lyckönskningarna efter Rehnskölds seger vid Fraustadt i febr. 1706.[1] Och på försommaren s. å. gåfvo inkomna uppgifter, att sachsiskt kavalleri passerat Böhmen och Schlesien anledning till meningsutbyten mellan honom och de kejserlige i den gamla vanliga stilen. Han föreslog nu Karl XII att ge honom fullmakt till en deklaration, hvarigenom Österrike skulle varnas, att om dylikt ej förekommes, konungen med fullt fog kunde tillstoppa »diese quelle, woraus alles übel geflossen und annoch herkäme».[2]

När han skref detta, anade han nog knappast, hur nära handlingens stund var. Vid samma tid var det, som Karl XII långt i öster började sin återmarsch från sitt stora fälttag mot de nu på allvar i det polska kriget inblandade ryssarne och vände riktningen mot väster.

Då han d. 19 juli kom fram till Pulawy vid Weichsel, fann han till sin obehagliga öfverraskning ännu en gång Zinzendorff framför sig, medförande kreditiv från den nye kejsaren och enträget begärande audiens. Redan i början af 1706 hade man i Wien, bl. a. i samband med den lübska koadjutorsfrågans utveckling, beslutat att åter sända Zinzendorff till den svenske konungen; nu var naturligtvis hans främsta uppgift att söka afvärja den farliga riktningen af svenskarnes marsch. Af Stralenheim underrättad om den förestående missionen, hade Karl XII på förhand sökt afböja den, men han medgaf dock nu en audiens d. 20 juli. Om förhandlingarna vet man föga. Några allmänna försäkringar om vänskapens bibehållande med kejsaren samt hänsyn till riksfreden — hvari man synes inlagt mer betydelse än säkerligen menadt var — tycks varit den skörd, som Zinzendorff medförde på sin hemfärd öfver Warschau, medan Karl XII fortsatte sin marsch. Den 22 aug. gick han utan föregående

[1] Stralenheims bref 20 febr. 1706 (n. st.), ib. Jfr ock hans bref tre dagar tidigare, där han efter att ha bestridt riktigheten af utspridda rykten om kejserliga stämplingar mot Sveriges intressen tillägger: »Zwar kann ich vor dieses hofes innerlichen intentionen und zuneigungen niemals gut sprechen. Dieses aber erkühne mich fast zu versichern, dass bei jetzigen conjuncturen der kaiser sich E. K. M. feindschaft durch dergleichen verbindungen nicht zuziehen wird.»

[2] Stralenheims bref 12 juni 1706 (n. st.), ib.

notifikation öfver den schlesiska gränsen, och fem dagar senare ryckte han in i Sachsen.[1]

Såsom »das spatium zwischen dem schuss und den scheibe» hade Schlesien en gång betecknats af Stralenheim.[2] Sent omsider var nu det fruktade eller väntade skottet lossadt. Om dess verkan åt den polska såväl som åt den kejserliga sidan vittnar de båda Altranstädt-fördragens historia.

---

4. Den tillämnade kejserliga beskickningen till Ryssland.

(1702—1706.)

Endast tillfälligtvis har i det föregående vidrörts den sida af Österrikes förhållande till det nordiska kriget, som vette åt Ryssland. På händelsernas utveckling hade förhandlingarna mellan kejsaren och tsaren icke heller någon bestämmande inverkan; det är såsom återspeglande vissa egenskaper hos den österrikiska politik, med hvilken Karl XII hade att räkna, som historien om furst Portias legation ur den här anlagda synpunkten äger sitt ej obetydliga intresse.

Vid det nordiska krigets utbrott var Ryssland ej officiellt representeradt hos kejsaren, medan denne i Moskva blott höll en korrespondent vid namn Otto Pleyer. Under förra hälften af 1701 afsändes furst Peter Alexejevitj Golitsyn till Wien med kreditiv som rysk envoyé.[3] Hans första erfarenheter voro emellertid af tämligen nedslående art, i det man efter slaget vid Narva ej befanns vidare böjd att taga hans kommittent på allvar.[4]

---

[1] Stralenheim till K. M. 26 febr., 3 april och 17 juli 1706 (n. st.), RA, Kejs. Zinzendorff till Piper 29 juli (n. st.), RA, Kejs. min. skr. Pipers svar 20 juli, RA, Kanslipresidentens koncept. Bilaga, dat. 30 juli, till Cederhielms bref till Palmquist 1 aug., RA, Hollandica. Klopp, Fall des Hauses Stuart, XII, s. 194 f. Carlson, VII, s. 514 ff.

[2] Stralenheim till K. M. 19 sept. 1705 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Kreditivet af 31 jan. 1701 (g. st.), orig. i Wien, Russ. Sin officiella karaktär tycks Golitsyn emellertid utåt egentligen hållit i reserv, enligt hvad som t. ex. framgår af kejsarens instruktion för legaterna till Ryssland af 16 aug. 1704, Wien, Russ. Pleyer utnämndes till kejserlig sekreterare genom dekret af d. 5 okt. 1702, konc. i Wien, Russ.

[4] Schuyler, Peter the Great (London 1884), I, s. 506.

Från början af 1702 finner man i två memorial (från jan. och mars) påtagliga spår af hans diplomatiska verksamhet. Hans projekt innebar närmast en utveckling af 1697 års mot Turkiet slutna försvarsförbund, dels genom dess förvandling till offensivallians, dels genom dess utvidgning till att också gälla Sverige, hvars ogärningar vältaligt skildrades i den senare skrifvelsen.

Svenskarne, hvilka länge skola förberedt det nu pågående kriget, tycktes med stöd af westfaliska och Oliva-frederna mena sig kunna räkna på kejsarens tålamod. Frågan, om sistnämnda fred brutits från polskt eller svenskt håll, var ännu oafgjord, och under sådana förhållanden hade tsaren bragt polackerna undsättning. Men endast genom enig samverkan af alla Sveriges grannar — kejsaren, Ryssland, Polen, Danmark, Brandenburg-Preussen — kunde dessa trygga sig mot denna makt, som »plerumque ac fere semper occasionem prensare soleat maxime imparatum aut pessumdatum subito prosternendi, unde succrevit tanta victoriarum et conquisitionum farrago». Tsaren var fast besluten att endast på sådana villkor ingå fred med Sverige, att han behöll fria händer att gripa det i ryggen, om det ansatte kejsaren. Men som dennes arfländer ej gränsade till Sverige och han alltså svårligen skulle kunna göra någon diversion i Tyskland till tsarens förmån, antyddes i stället lämpligheten af ett ärftligt anti-svenskt förbund mellan Österrike, Ryssland och det med båda dessa makter redan förut förbundna Polen, innebärande militär samverkan och durchmarschrätt. Dessutom önskade tsaren bl. a. att vid de blifvande fredsunderhandlingarna bli delaktig af om icke den westfaliska så åtminstone den förnyade Oliva-fredens garantibestämmelser.

Vidare framhöll Golitsyn i enlighet med senare bekomna order lämpligheten af att äfven kejsaren läte en formlig beskickning afgå till Moskva. Därjämte antyddes, ehuru i mindre officiell form, önskvärdheten dels af en släktskapsförbindelse mellan tsar- och kejsarhusen, dels af tsarevitjs afsändande till Wien i och för någon tids vistelse därstädes.[1]

Inför Stralenheim hade Kaunitz tidigare med lugnande nonchalans betecknat Golitsyns förslag såsom »verschiedene unter einander geworfene propositiones», hvilka utan vidare afslagits.[2] Antagna blefvo de ej heller nu, men det skulle

[1] Golitsyns memorial 20 jan. och »hans ampliatio propositionis» 26 mars 1702 (g. st.?), orig. på ryska och latin i Wien, Russ. De punkter, hvilka här ofvan angifvits såsom ägande mindre officiell form, saknas åtminstone i de latinska originalen, men förekomma i sammastädes bevarade kopior af båda handlingarna och beröras också i konferensreferatet af 2 juli s. å. (n. st.), fb.: detta innehåller ett utförligt referat af Golitsyns förslag, som kan underlätta begripandet af dess stundom något egendomliga latin.

[2] Stralenheim till K. M. 8 apr. 1702 (n. st.), RA, Kejs. Han säger sig samtidigt »durch einen heimlichen doch sicheren weg» ha fått kännedom om ett nyligen af Golitsyn till Kaunitz öfverlämnadt projekt. Som den åberopade bilagan saknas, kan det ej afgöras, om därmed åsyftas memorialet af d. 26 mars.

varit alltför olikt den kejserliga diplomatin att utan vidare stöta en framsträckt hand ifrån sig. Det tillfälle till mogen öfverläggning, som här erbjöd sig, försummade man icke. Den 2 juli 1702 (n. st.) hölls konferensråd i frågan. och såsom dess resultat afgick ett vidlyftigt betänkande till kejsaren.

Här betonades först och främst tsarens makt och värdet af hans vänskap såväl med hänsyn till turkarne som också med afseende på Sverige och Polen, men i betraktande af den förevarande situationen och särskildt kejsarens pågående medling i det polska kriget liksom ock en framtida liknande verksamhet i kriget mellan Sverige och Ryssland afråddes bestämdt att inleda förhandlingar med tsaren mot Sverige. Äfven frågan om ett offensivförbund mot Turkiet betecknades såsom för tidigt väckt, medan i stället defensivförbundet kunde göras permanent. Däremot upptog man tanken på utsträckning af Oliva-garantin till Ryssland, och i samband därmed kunde inledas underhandlingar om dess accession till den stora alliansen, särskildt till motverkande af Frankrikes lockelser. Hvad legationen till Moskva beträffade, förklarades den på samma grunder som de förut anförda med hänsyn till Sverige vara inopportun och böra uppskjutas.[1]

Konferensbetänkandet godkändes af kejsaren, och ett svar till Golitsyn förbereddes under juli,[2] men afgifven blef resolutionen först i dec. s. å.[3] Till stor del följde den tankarna från sommaren. Medan offensivförbundet mot turkarne för tillfället afböjdes med hänsyn till det pågående kriget med Frankrike, förklarade sig kejsaren benägen att göra defensivalliansen ständig eller afsluta en ny och därom upptaga förhandlingar med Golitsyn. Förslaget om förbund mot Sverige afvisades med hänvisning till det franska kriget, till kejsarens bestående försvarsförbund med Sverige och särskildt till hans pågående och tilltänkta medlarverksamhet i det nordiska kriget. Han lofvade att vid den svensk-polska fredsunderhandlingen verka för Rysslands ernående af den garanti, som Oliva-freden innehöll. En betydande föränd-

---

[1] Konferensreferat 2 juli 1702 (n. st.) med kejsarens egenhändiga påteckning, Wien, Russ. Tsarevitjs mottagande tillstyrktes efter vägande af skälen för och mot: man var ängslig för den grekiska religionens utbredning och däraf möjligen framkalladt utvidgningsbegär hos Ryssland, som då kunde bli lika farligt som Turkiet, men man ville å andra sidan ej afskära sig möjligheten att vinna honom för den sanna läran och menade sig dessutom med honom i Wien kunna vara mera lugn, att ej tsaren tog det motsatta partiet.

[2] »Promemoria domino principi de Golizin insinuandum», koncept och renskrifter ib., konceptet först dateradt 24 juli, sedan 5 aug. 1702, men bådadera öfverstrukna.

[3] »Resolutio pro principe Golizin» 16 dec. 1702 (n. st.), koncept med påteckning: »Placet. Leopold», i Wien, Russ.

ring förefanns emellertid mot utkastet ett halfår tidigare: kejsaren accepterade nu förslaget om en legation till Moskva, i det han förklarade sig hafva till bevis på sin tillgifvenhet beslutit ditsända Johan Joachim von Zierotin, som äfven hade i uppdrag att inbjuda tsaren till accession till den stora alliansen.

Kort innan denna resolution afgafs, hade en diplomatisk gästroll gifvits i Wien af en större politisk aktör än furst Golitsyn. Då Stralenheim en dag var ute och red utanför staden, fick han syn på en person åkande i en öppen vagn med beväpnade män stående både framför och bakom sig, hvilken vid åsynen af den svenske ministern lät hästarna sätta af i fyrsprång, under det han ideligen såg sig om. Anande oråd, lät Stralenheim en af sitt folk sätta efter den okände, hvilken befanns taga in hos ryske ministern och enligt närmare efterspaningar vara en från Sachsen ankommen »ansenlig person» med hemlighetsfullt uppträdande och upptagen af ständiga konferenser med polska och danska ministrarne. Stralenheim misstänkte, att det kunde vara Patkul han hade att göra med, och efter tidens obesvärade metoder började han förbereda ett anslag mot hans frihet och lif,[1] men innan det hann mogna till utförande, försvann främlingen genom Ungern åt Ryssland; efterforskningar i kansliet gåfvo vid handen, att pass där utfärdats för en moskovitisk generalmajor »Pateky».[2]

Det var mycket riktigt Patkul, som, numera i tsarens tjänst, under hösten 1702 begifvit sig till Wien med nya projekt. De inskränkte sig icke till att skaffa officerare för den ryska armén — Ogilvie var hufvudvinsten[3] — utan hade också vidare syftning. Han hade bland annat tillkännagifvit tsarens benägenhet att på billiga villkor tillhandahålla kejsaren ett lån på två millioner (myntsorten har jag ej sett angifven) samt att på egen bekostnad i hans

[1] Han säger sig ha vidtagit åtgärder för att få klarhet i saken, »inzwischen aber mit annehmung einiger beherzten und vertraueten leuten alle meine mesures und sicherheiten zu nehmen, ihm als einen ohnedem vogelfrei erkannten verräter, falls man sich seiner person nicht hätte bemächtigen und ihn eilends davon bringen können, seinen verdienten lohn geben zu lassen».

[2] Stralenheim till K. M. 6 jan. 1703 (n. st.), RA, Kejs.

[3] Den 23 okt. 1703 (g. st.) ber tsar Peter kejsaren befalla Ogilvie att i enlighet med kejserligt bifall till genom Patkul framförd begäran och enligt med Golitsyn slutet kontrakt begifva sig i tsarens tjänst. Wien, Russ.

tjänst öfverlåta en kår på 6,000 man. Blefvo hans försök att vinna stämning för en antisvensk allians bestämdt afvisade, så hade han dock med dessa erbjudanden åstadkommit ett stoff till fortsatta förhandlingar.[1]

Först och främst skulle nu den utlofvade beskickningen afgå. Ett kejserligt dekret af 2 jan. 1703 ålade Zierotin att göra sig färdig för resan till Moskva,[2] men han undanbad sig, och uppdraget lämnades i stället (d. 5 mars)[2] åt furst Hannibal Alfons Emanuel von Portia, en ung man på 24 år, tillhörande en gammal adelssläkt med stamgods i Friaul, hvilken efter att först ha varit i bayersk tjänst sedermera blifvit kejserlig kammarherre.[3] Vid hans sida ställdes (d. 5 maj) geheimesekreteraren Jakob Ernst v. Plöckner.[2] Arbetsfördelningen var tänkt på sådant sätt, att Plöckner skulle sköta de egentliga förhandlingarna, medan Portia »gleichsamb den äusserlichen splendor führe».[4] Nödiga föreskrifter till vederbörande myndigheter utfärdades gång efter annan, i augusti utfärdades kejserlig fullmakt, erhölls pass af konung August,[5] uppsattes koncept till kreditiv och instruktion;[6] folk, hästar och annan utrustning lära varit anskaffade sedan våren. Men någon beskickning afgick ej under det året.

I slutet af året kan man iakttaga en ny vågkam af verksamhetsifver. Nya anordningar göras för resan,[2] som nu skulle gå öfver Mähren, Schlesien och Polen i stället för som förut öfver Ungern och Siebenbürgen, kreditivet är åter under behandling,[6] lämpliga förklaringar om beskickningens

---

[1] Om Patkuls besök i Wien se t. ex. Brückner, Peter der Grosse, s. 390; Herrmann, Geschichte des russischen Staates, IV, s. 145 ff; kejsarens instruktion för legaterna till Ryssland 16 aug. 1704 (n. st.), Wien, Russ.

[2] Koncept till dekret i Wien, Russ.

[3] Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, XXIII, s. 120 f.

[4] Konferensreferatet af 20 jan. 1704 (n. st.), Wien, Russ.

[5] Fullmakten af 18, passet af 14 aug. 1703 (n. st.), bådadera i original bland Portias papper, ib.

[6] I Wien, Russ., finnas utom originalet af 16 aug. 1704 (bland Portias papper) två koncept till kreditiv, det ena med datum 1 sept. 1703, ändradt till 9 jan. 1704, det andra med sistnämnda datum, ändradt till 16 aug. s. å. (allt n. st.). Till instruktionen af 16 aug. 1704 (i original bland Portias papper) finnes i Wien, Russ., ett koncept (med kejsarens originalpåteckning), också ursprungligen dateradt 1 sept. 1703, hvilket blifvit ändradt till 16 aug. 1704 samt en utskrift med förstnämnda datum. Där finnas vidare ett odateradt instruktionsutkast samt två uppteckningar af »Deliberanda pro missione in Moscoviam», hvilka enligt marginalanteckning diskuterades d. 5 juli 1703.

oundkomlighet och oskadlighet upprepas för Stralenheim,[1] och — d. 20 jan. 1704 (n. st.) göres hela frågan åter till föremål för en grundlig öfverläggning i konferensrådet.

Anledningen till denna nya eftertanke var ej blott den serie fragepunkter, som de båda sändebuden ingifvit,[2] ehuru de visserligen ej voro utan vikt — de angingo instruktion, kreditiv och pass; förhållningsorder för eventuellt sammanträffande med konungarne af Sverige och Polen, det erbjudna ryska manskapet, hypotek för det ryska lånet m. m. —, utan också den energiska kritik af hela beskickningen jämte yrkande på uppskof därmed, hvarmed Stralenheim några dagar tidigare bemött Kaunitz' framställningar om den svenska rikskontingenten.[3] Man torde erinra sig, under hvilken situation dessa förhandlingar fördes — tidpunkten för den djupaste ebben i kejsarens nödläge mot ungrare, fransmän och bayrare. — Det blef i verkligheten också själfva *quæstio an*, som kom att utgöra föremalet för konferensens betänkande.

Först och främst framhölls här, huru lätt man kunde stöta vare sig den ene genom beskickningens inställande eller den andre genom dess afgång. Den ryske tsaren vore visserligen att betrakta »als das nordische Engelland ... welcher respectu der Türken, Schweden, Polen und Brandenburg das æquilibrium halten und auf erforderlichen fall hülff leisten oder fried machen kann, wie respectu anderer potenzien von Engelland beschieht», och man kunde alltså med fog anse de nuvarande förhållandena, särskildt i betraktande af turkarnes ställning till Ungern, kräfva »eine sonderbare reflexion auf Moscau» och alltså beskickningens afgång. Men häremot fann deputationen andra skäl tala: »so bedenkt sie jedoch auch, dass die Moscowitische hülf sehr entfernt, die gefahr von Schweden aber ganz nahend ist, und vermeint solchem nach unmassgeblich, weilen der könig in Schweden mit einer grossen macht an denen Schlesischen grenzen stehet und zu förchten ist, es mögten in selbigem land viele zu finden sein, die ihre hineinrückung nicht ungern seheten, E. K. M. aber nichts empfindlicheres widerfahren könnte, als wann gegen Schlesien etwas tentiert und sie von selbiger seiten ebenfalls eingesperret werden sollten». Likaså framhålles konungens af Sverige ansenliga ställning särskildt inom Tyska riket och hans förmåga att där gagna kejsarens intressen liksom ock att skada dem, hvilket senare han dock hittills icke gjort, utan på kejsarens hemställan skonat Kursachsen. Deputationen ansåg också ännu icke allt hopp vara ute att komma i närmare förstånd med Sverige, hvilket den önskade så mycket mer, som »derselbe in

[1] Stralenheim till K. M. 22 dec. 1703 och 26 jan. 1704, jfr hans bref af 3 mars 1703 (n. st.), RA, Kejs.

[2] Odat. memorial i 7 punkter af Portia och Plöckner, orig. i Wien, Russ.

[3] Jfr härom konferensreferatet och Stralenheims nyss citerade bref af 26 jan. 1704 (n. st.).

seinem thun und lassen eine beständigkeit zeiget, worauf man sich verlassen kann.» Slutsatsen blef, »dass in betrachtung jetzgemelter motiven die von Schweden zu besorgen stehende gefahr dem von Moscau hoffenden vortel vorzuziehen und folglichen die gesandtschaft nacher Moscau auf einige wochen zu suspendieren seie.»

Emellertid borde man undvika att stöta tsaren, hvarför det för ryssarne borde betonas, att det ej var fråga om beskickningens inställande, utan blott ett kort uppskof därmed, förorsakadt af omöjligheten att komma fram genom Polen, då man ej fått pass från konungen af Sverige. För egen del räknade man dock med möjligheten, »dass nach verfliessung etlicher wochen die gesandte sich noch länger aufhalten müssten», hvarför man var betänkt på åtgärder för att sysselsätta det uppbådade folket; i hvarje fall vore det emellertid bättre att offra några tusen gulden än att genom hemskickande af folk och hästar ge ryssarne den föreställningen, att legationen alls ej skulle afgå.

Den kejserliga resolutionen innehöll:

»So viel die abschickung dieser gesandtschaft in Moscau anbelangt, lasse ich es bei diesem gutachten bewenden, doch . . . in alle weg zu verhüten seie, dass Moscau nicht zu viel offendiert werde», hvarjämte man borde tillse, att ej de genom uppskofvet vållade utgifterna stege alltför högt[1]

Mycket riktigt blefvo dessa »etliche wochen» månader, allt under det att folk och hästar höllos i beredskap. Man hör nu föga talas om legationen förrän på sommaren 1704.[2] Hvarför den dyker upp igen just då, är ej tydligt. Möjligen berodde det på nya ryska framställningar; i hvarje fall är det tydligt, att man i Moskva med otålighet väntade på sin begärda »legatio reciproca».[3] Möjligen var det också legaterna själfva, som framkallade ny behandling af saken.

Situationen hade tydligen blifvit dem något pinsam. På våren 1704 påminte Portia om sina förut framställda frågor och tillfogade därvid för egen del ytterligare sju punkter, mestadels af ekonomisk art, hvarvid han anhöll, att afresan ej måtte dröja längre än till juni, enär färden annars komme att räcka in på vintern. Då juni gick till ända och den fruktade eventualiteten alltså närmade sig, följde en ny skrifvelse, där han framhöll, hvilka oerhörda kostnader dessa upp-

[1] Konferensreferat af 20 jan. 1704 (n. st.) med kejsarens originalpåteckning i Wien, Russ.

[2] Då och då begärde man svenskt pass för den under betygande af dess oskadlighet. Jfr Stralenheims bref till K. M. 26 april 1704 (n. st.), RA. Kejs., och Zinzendorffs bref till Piper 10 juni s. å. (n. st.), RA, Kejs. min. skr.

[3] Pleyer skrifver till kejsaren d. 29 dec. 1703 (g. st.?), att tsaren uppgifves hafva sagt: »die baldige ankunft des kaiserlichen gesandten ist uns so notwendig, dass wir bei längeren ausbleibung desselben fast nicht wissen, zu was für resolution wir uns begeben sollten, und ist uns sein langes ausbleiben zu grosser verhinderniss in vielen dingen». Wien. Russ.

f — sexton månader hade han nu stått resfärdig med sin ıstning — vållade honom; de för vintern gjorda anordgarna hade måst omläggas för sommaren, nu artade det åter till en vinterresa, som i dessa kalla länder skulle ıga folk och hästar till undergång, och han förutsåg an, huru han »also dann beim tsarischen hof mit einer lumpt- und ruinierter pogache ankommen müsste.»[1]

Under juli vidtagas nu åter anordningar för beskickninıs affärdande. Legaterna fingo genom en skrifvelse af 11 juli (n. st.)[2] befallning att göra sig färdiga att afresa d första och med så pass liten utrustning, att onödiga ut'ter och dröjsmål undvekes, och hofkammaren fick i uppıg (d. 25 juli n. st.)[2] att ekonomiskt ställa dem till freds : de dryga utgifterna under deras väntan — som här dock beräknades till mera än 9 månader —, så att resan, »an ren beschleunigung sowohl I. K. M. und dero erbkönigich und landen als dem gemeinen wesen merklich gelegen », icke längre måtte fördröjas.

Under tiden påminte legaterna å sin sida i upprepade rifvelser om sina förut framställda och alltjämt obesvade frågepunkter, om utfärdande af instruktionen o. s. v. ımt begärde, att dagen för afresan måtte bestämmas.[3] I en utförligaste af dessa skrifvelser, afgången i Portias amn d. 1 aug. (n. st.),[4] behandlades hela beskickningsfråan i en utpräglad skeptisk, nästan ironisk ton.

Han utgår därifrån att, såsom framginge genom kejsarens skrifvelse af . 11 juli, *quæstio an* ej längre föreligger, hvadan han alltså tar för gifvet, tt vissa — i 5 punkter uppräknade — svårigheter blifvit öfvervägda, och tt trots vissa — i ytterligare 5 punkter angifna — betänkligheter det amera ej vore något tvifvel, att beskickningen är »de tempore».

Utläggningen af dessa dubier sker emellertid med både intresse och omsorg. Som pass ej bekommits från konungen af Sverige, vore det då ej att befara, att man härigenom gåfve honom anledning till brytning, »wor- zu er ohne dem schon vielleicht incliniert»? För att ej uppväcka någon jalousie» hos tsaren var det t. o. m. förbjudet för legaterna att gå genom

[1] Båda skrifvelserna till kejsaren, odaterade, orig. i Wien. Russ.
[2] Koncept ib.
[3] Ytterligare två odaterade skrifvelser till kejsaren från juli 1704, en från Portia, en från båda legaterna, ib.
[4] Kopia ib. Bland Portias papper, ib., finnes också en kopia med påskrift »Considerationes über die Mosc. rayss anno 1704 den 24 julij.» Det följande referatet är gjordt utan hänsyn till de olika punkternas inbördes ordning

svenska hären — hvilka misstankar skulle då ej en så ansenlig beskickning uppväcka »in dem gemüt des schon ohne dem übel inclinierten königs von Schweden»! Äfven anfördes tvifvelsmål beträffande möjligheterna att uträtta något. Utsikterna att uppnå kyrkounion och handelsförbindelse voro klena. Äfven de framställda ryska förslagen voro osäkra, det hade t. o. m. från visst ryskt håll antydts, att man efter ankomsten till Moskva skulle finna saken stå helt annorlunda, tsaren söker indraga kejsaren i ett för denne besvärligt krig, dylika anbud hade gjorts redan af hans förfäder, ehuru utan effekt — »instabilis enim eorum mens et Græcorum fides».

Särskildt framställdes den frågan, om det ej vore riskabelt att undervisa »diese starke und thaurhafte völker in der arte militair». Det åberopas, huru under Karl V:s tid 300 ryssar blifvit öfversända, hvilka man emellertid låtit dröja så länge i Lübeck, tills de alla rymt, och detta skall man låtit ske med tanke på ett eventuellt ryskt anfall på Ungern. Vore det rådligt att undervisa ryssarne i vapnens bruk, »so hätte nicht der alte Ochsenstern Schwedischer cantzler unter anderen seinen avertissements denen successoribus der cron Schweden für ein hauptsächliches fundament und hauptregul hinderlassen» en varning mot att inlåta sig i långvariga krig med ryssarne för att ej lära deras härskare krigskonsten, »dan dadurch er sich vor den redoutablisten monarchen der ganzen welt machen wurde». Särskildt vore det farligt att använda det ryska manskapet i det af den grekiska religionen anstuckna Ungern — tsarens afsikter framginge tydligt nog af det fynd af penningar och komprometterande papper, som gjorts i en hos ryska präster i Siebenbürgen beslagtagen madonnabild.

Sedan alla betänkligheter blifvit genomgångna, öfvergick slutligen Portia till att begära resolution på vissa punkter rörande den trots allt förestående beskickningen. De gällde sådana frågor som hypoteket för lånet, den öfverallt stängda marschvägen för manskapet, ifrågasatt hästköp, presenter till tsarens ministrar och favoriter, konkurrensen med de franska missionärerna, och för det sjunde och sista:

»ob und was gestalten das mediationswerk anzugreifen, ob solches mit eifer zu poussieren seie oder nicht, und ob mehr feuer zu fortführung des kriegs zu schüren seie, damit der könig in Schweden nicht gelegenheit habe (da unsere affairen besser und der Franzosen ihre schlimmer zu gehen scheinen) sich vor Frankreich wider uns zu declarieren, welches er gewiss nicht tuhen würdet noch könnet, so fern er mit Moscau und Polen engachiert ist».

De framställda betänkligheterna gjorde emellertid nu ej intryck. Den 11 aug. (n. st.) fingo legaterna order att resa om ej före så dock med utgången af samma månad,[1] d. 16 aug. fick deras kreditiv sitt tredje datum, och samma dag utfärdades instruktionen — ursprungligen uppsatt nära nog ett år tidigare.[2]

---

[1] Koncept i Wien, Russ., orig. bland Portias papper ib.

[2] Angående dateringen af kreditivet och instruktionen se ofvan sid. 228 not 6. Af Portias memorial af d. 1 aug. 1704 ser det ut, som om han skulle fått sig den då ännu ej utfärdade instruktionen meddelad, och bland

Kejsarens medling mellan Sverige och Ryssland — med afseende hvarpå tsarens mening och förslag skulle inhämtas — jämte Oliva-garantins utsträckning till Ryssland var enligt denna handling alltjämt kejsarens bud i fråga om det nordiska kriget. Samtidigt försummade han ej heller att låta inbjuda till accession till den stora alliansen, hvarom sändebuden kunde sluta provisoriskt fördrag. Beträffande låneanbudet, hvilket betecknades såsom ett angeläget verk, skulle de förvissa sig om tsarens villkor och kraf på säkerhet. Anbudet om krigsfolket skulle de tacksamt mottaga, men — under framhållande af det långa afståndet och risken för desertering — föreslå att manskapet i stället värfvades i kejsarens arfländer!

Instruktionen gaf vidare föreskrifter om inledande af förhandlingar angående hästköp, om tillvaratagande af de romersk-katolska intressena (här som eljes i skarp motsats mot Frankrike), om unionen mellan de romerska och grekiska kyrkorna, tsarevitj's mottagande, tsarens titulatur, etablerande af handelsförbindelser m. m. — ett ganska omfattande verksamhetsprogram alltså, om blott verksamheten sattes i gång.

Men nu breder sig åter plötsligt tystnaden öfver företaget. I okt. 1704 har Stralenheim visserligen att berätta,[1] att nu skall legationen afgå (denna gång genom Siebenbürgen och Valakiet), men i början af 1705 finner man åter Portia — fortfarande i Österrike, fortfarande med reseutrustningen i beredskap — klaga öfver fortfarande obesvarade frågor (nu femton månader gamla) och därtill lägga tretton nya, hvaribland en af så pass fundamental natur, som då han förklarar sig

---

hans papper i Wien, Russ., finnes verkligen utom originalet också en kopia af det ursprungliga konceptet.

[1] Stralenheim till K. M. 18 okt. 1704 (n. st.), RA, Kejs. I samma bref berättar han, att Golitsyn efter bekommen underrättelse om Narvas intagande på tsarens befallning ämnat fira segern med 3 dagars festligheter — han tänkte »öffentlich wein laufen zu lassen», illuminera sitt hus och ge måltider och baler för de förnämsta i hofvet och staden, hvartill inbjudningar redan utsändts. Men sedan Stralenheim gifvit sitt missnöje till känna, hade kejsarinnan låtit sina hofdamer förstå, att de ej borde besöka dessa baler, och platsen för vinlöpandet hade blifvit vägrad, hvarpå ryssen »vor gut befunden, lieber alle diese festiviteten einzustellen als mit seinen bei sich habenden bären allein herumb zu danzen»; han har emellertid i en särskild audiens besvärat sig hos kejsaren.

»weder in denen Polnischen noch Schwedischen affairen, so in dieses negotium einfliessen, im geringsten instruiert, wiel weniger in einen und andern wegen E. K. M. darbei versierenden interesse informiert, derfte also leichtlich in eine üble opinion gerathen, wann ich aus unwissenheit hierinfalls wider E. K. M. gnädigiste intention handeln thäte, massen man leicht erachten kann, dass mir unbewusst sein miesse, ob E. K. M. interesse erfordert auf den Nordischen frieden mit ernst zu tringen oder nicht», hvarför han bad om »allergnädiste eröffnung dero in hoc negotio führenden eigentlich intention.»

För öfrigt frågade han bl. a. fortfarande om lånehypoteket, hvarom han trots upprepade förfrågningar hos hofkammaren ej fått besked, och begärde förhållningsorder för den eventualiteten att tsaren skulle begära betalning för sina erbjudna trupper, liksom för det fall att han ville ha Lifland, Karelen och Ingermanland upptagna i sin titel. Såsom lämpligaste väg föreslogs nu att resa öfver Hamburg och sedan med en dansk fregatt.[1]

Utom denna framställning hade de österrikiska statsmännen nu också att taga i öfvervägande nya ryska projekt i den vanliga stilen.

Hvad som nu önskades var närmast diplomatiska tjänster: man fordrade ej, att kejsaren skulle göra något »directe und offensive» mot Sverige, men han måste med mera värme än hittills omfatta Danmarks intressen — hvars nytta och skada tsaren räknade lika med sin egen — och man begärde hans medverkan under hand till att bringa Danmark och Brandenburg till brytning med Sverige och hans löfte att ge dem sitt stöd vid blifvande fredsförhandlingar. Däremot erbjöd sig tsaren att uppfylla kejsarens fördragsenliga förpliktelser att hjälpa konungen af Polen, hvars krona nu stod på spel, och att därom träffa öfverenskommelse med kejsaren och Polen. Vidare var han beredd att på förmånliga villkor ge kejsaren som hjälptrupper 8,000 man infanteri och 4,000 man kavalleri samt efter vunnen seger öfver Sverige ingå offensivallians med honom — erbjudande 40—50,000 man *contra quemcunque* — på villkor som han kanske aldrig förr åtnjutit. Penningar skulle han också söka skaffa honom mot billigare ränta än han hittills måst betala.[2]

Den 5 mars 1705 gjordes nu åter beskickningen till föremål för behandling i konferensråd, hvarvid både instruktionen, Portias senaste memorial och hans tvifvelsamma betraktelser från föregående sommar togos i betraktande.

En af hufvudpunkterna i Portias frågor gällde, såsom af det föregående framgått, huruvida medlingen skulle göras på allvar eller ej. Härpå gafs nu följande upplysande besked:

[1] Portia till kejsaren, odat., orig. i Wien, Russ. Eftersom Kaunitz omtalas som död, kan handlingen ej vara tidigare än 1705.

[2] Odateradt memorial på tyska, kopia i Wien, Russ. Utdrag däraf medföljde rikshofkansliets skrifvelse till hofkrigsrådet 6 mars 1705 (n. st.), koncept ib.

Legaterna skulle korrespondera med de kejserliga ministrarne hos konungarne af Sverige och Polen och förvissa sig om medlingsverkets läge för att desto bättre kunna taga sina mått och steg, »wobei es auch annoch und folglichen hoc in passu bei ernannter instruction sein verbleiben hat und ihme fürsten, was dissentwegen von Schwedischer und Polnischer höffen vorhanden sein wird, mitgeteilt werden soll». Beträffande medlingen mellan Sverige och Ryssland förklarades, att kejsaren »selbige noch zur zeit würklich nicht angetragen, und ziehlet vermög obbemelter instruction ihre dermalige intention noch dahin, dem czaren in Moscau zu contestieren, dass auch sie zu wiederbringung des friedens zwischen Moscau und Schweden dero mediationsofficia fürzukehren geneigt seind, und ihre plenipotentiarii hierüber des czaren intention und vorschlag vernehmen sollen.»

Hvad konferensbetänkandet innehöll till besvarande af Portias frågor om de rysk-österrikiska mellanhafvandena beträffande handel och religion, presenter till de ryska stormännen, motverkandet af de franska stämplingarna o. s. v. är för denna framställning af mindre betydelse.[1] Åtskilliga punkter och däribland ej de minst viktiga — så t. ex. om det erbjudna lånet och manskapet — remitterades till olika myndigheters utlåtande;[2] i hufvudsak förklarades emellertid instruktionen böra bestå.

Hvad slutligen beträffar Portias tvifvelsmål om hela beskickningens nytta gjordes emellertid ett fullt bestämdt uttalande:

Härvid kunde man ej göra något afseende. *Quæstio an* var afgjord »affirmative» för två år sedan, och man hade ofta gifvit ryssarne försäkringar, att legationen skulle afgå. Om det också förefunnes skäl emot, ja, om man också visste, att ej i en enda punkt någonting stode att uppnå, kunde beskickningen därför dock ej inställas, ty detta skulle af tsaren uppfattas som en »offension und verachtung», hvilket måste undvikas med hänsyn till faran från turkarne, ungrarne och Frankrikes stämplingar i Ryssland. Nödiga åtgärder borde alltså vidtagas, »damit die gesandtschaft aufs baldigste fortgehen könne und dem czar in Moscau keine ursach gegeben werde hierüber einige jalousie zu fassen.»

Och det kejserliga godkännandet — sannolikt gifvet d. 16 mars (n. st.) — var hållet i samma ton af bestämdhet och hänsyn till Ryssland:

»Ich lasse es in allem bei diesem gutachten bewenden, und solle diesemnach nicht allein der fürst Portia verbescheidet, sondern auch angehencket

[1] Beträffande de af Portia omnämnda eventuella yrkandena på tsartitelns förbättring med Lifland etc. skulle legaterna, om de mot all förmodan framställdes, undskylla sig med »defectus instructionis.»

[2] Rikshofkansliet till hofkrigsrådet och till hofkammaren 6 mars 1705 (n. st.), koncept i Wien, Russ.

werden, diese gesandtschaft ohne weitern verzug anzutretten, damit man den Gallizin auch in seinem credit erhalte:» föreskrifter gåfvos angående afresan, skänker o. s. v., och slutligen tillades: »und ist dieses werk in alle wege zu befürdern, damit nicht etwa ein disgusto und unwillen erfolgen möge».[1]

Med ovanlig energi hade kejsaren alltså uttalat sin mening, hofkammaren fick (20 mars n. st.) order att med snaraste utanordna penningmedlen, och legaterna meddelades genom ett kejserligt dekret (af 21 mars n. st.), att kejsaren såväl resolverat, att instruktionen skulle inrättas med hänsyn till de framställda erinringarna, som att de utan vidare dröjsmål skulle anträda resan.[2] Beslutet var alltså fattadt; det var endast verkställandet, som återstod.

Men hvilka nu orsakerna kunna ha varit — de betänkligheter, som kunde utläsas ur utlåtandena från de myndigheter, som fått sakfrågorna till närmare pröfning,[3] kejsar Leopolds kort efteråt timade död med därpå följande förändringar, den fortfarande finanskrisen, trycket från svenskarne vid Schlesiens gräns eller andra omständigheter — säkert är, att äfven denna ansats löpte ut i den sand, där alla de föregående i denna fatala beskickningsfråga hamnat.

Efter mars månads utgång höres ingenting vidare därom, och i aug. 1705 synes ändtligen reseutrustningen ha blifvit upplöst. De rysk-österrikiska förhandlingarna blefvo nu koncentrerade till Stratmans och Patkuls förut omnämnda trupphandel, tills äfven den genom den senares fängsling tog en ända med förskräckelse.[4]

---

[1] Konferensreferat af 5 mars 1705 (n. st.) med kejsarens originalpåteckning i Wien, Russ.

[2] Båda skrifvelserna i koncept ib.

[3] Hofkrigsrådets utlåtande i fråga om det ryska manskapet och hästköpet afgick d. 12 mars 1705 (n. st.), orig. ib. I båda frågorna föreslogos vissa villkor, för den händelse förhandlingarna skulle sättas i gång, men betänkligheterna däremot återgåfvos med mycket eftertryck, särskildt beträffande manskapet, »was gestalten man ... zwar dem offerto kein glauben beimessen wolle, es auch anzunehmen gegen alle politica zu sein erachte, zumahlen diesen barbarn die kriegskunst zu erlernen alle gelegenheit vielmehr zu benehmen als zu geben.» Hofkammarens utlåtande af 27 mars (n. st.), orig. ib., låter ej heller synnerligen öfvertygadt i fråga om det erbjudna lånets sannolikhet och möjlighet.

[4] Se ofvan sid. 222. Golitsyn synes på våren 1705 ha lämnat Wien. Åtminstone finnas i Wien, Russ., tsarens avocatorier af 30 nov. 1704 (g. st.) orig., och kejsarens rekreditiv af 8 april 1705 (n. st.) i koncept. Stralenheim omnämner i sitt bref af 18 april 1705 (n. st.), RA, Kejs., att Golitsyn efter tagen afskedsaudiens står i begrepp att resa, missnöjd med sitt mottagande och med att den kejserliga beskickningen ej samtidigt afgick.

På våren 1706 dyker verkligen frågan om legationen än en gång upp på vanligt sätt; nu är det Plöckner ensam, som är utsedd till gesandt och skall komma öfverens med hofkammaren om subsistensmedlen för att därefter »påskynda» sin resa.[1] Men något spår af att han verkligen rest finns fortfarande ej.

Hvad åter furst Portia beträffar, fortgick skriftväxlingen med honom, men nu ej mer angående någon förestående resa, utan om ersättning för de dryga kostnader, han åsamkat sig. Wien-arkivet innehåller åtskilliga handlingar om denna sak, räckande ända in på året 1709.[2] Någon ingående undersökning af dem syntes ej löna mödan, men så mycket kunde vid en hastig blick på dem konstateras, att år 1706 en särskild kameralkommission måste tillsättas för utredning och uppgörelse i saken. I en odaterad uppgift på Portias fordringar[3] beräknas den tid, han stått färdig med full utrustning, till 2 år och 4 månader, fordringarna till öfver 68,000 floriner betalta och öfver 55,000 obetalta, summa 124,100 floriner.

Men man hade ju också ansett det vara värdt ett par tusen gulden och några veckors uppskof att undvika att stöta någon för hufvudet!

Resultatet af de mångåriga och växlingsrika förhandlingarna i Österrikes moskovitiska beskickningsfråga blef alltså rent negativt. Om man så vill, kan man ju ur svensk synpunkt uppföra detta på den kejserliga politikens kreditsida. Någon positiv illvilja, någon »direkt och offensiv» sträfvan att komma Sverige till lifs, kan man icke heller tillvita Österrike. Det var medlarens neutrala hållning, som det ville intaga till den stora kraftmätningen i norr. Men den neutralitet, som det nådde till, bar icke kännemärket af den genom egna krafter pålitliga välviljan, den »*beständigkeit, worauf man sich verlassen kann*», utan snarare af svag-

[1] Kejserligt dekret till Plöckner 10 maj 1706 (n. st.), skrifvelse till hofkammaren s. d., koncept i Wien, Russ.

[2] Bland Portias papper, ib.

[3] Ib.

hetens sträfvan efter hjälp från hvilkendera sidan som helst under samtidig ängslan att stöta den motsatta.

Det blef den kejserliga statskonstens uppgift att i hvarje särskildt fall väga mot hvartannat hjälpens och vådans storlek och närhet. De ryska anbuden voro alltför aflägsna och fantastiska för att, när det kom till kritan, kunna locka till förbindelser, som kanske skulle framkalla obehag och äfventyr på närmare håll, om man också på samma gång nogsamt ville akta sig att afskära möjligheterna för framtiden och ge Frankrike fritt spelrum. Men i striden mellan Karl XII och August stod saken annorlunda. Den senare var lättare både att vinna och förlora, medan den förre genom sin hänsynslösa koncentrering på den polska uppgiften band både sina och Sachsens stridskrafter och alltså — om också utan ringaste bitanke på Frankrikes bästa — i verkligheten kom att skada de allierades intressen. Under sådana förhållanden gled den österrikiska politiken in på vägar, som ej stodo i god öfverensstämmelse med hvad Sverige kunde fordra. Ett positivt ingripande, sådant som uppfyllelsen af garantin för Oliva-freden skulle inneburit, kunde väl svenskarne knappast på allvar vänta sig af Leopold I:s Österrike. Men det var ej nog med försummelsen af denna förpliktelse. De direkta fördelarna af ett förbund med konung August, som kunde draga honom undan de franska lockelserna och därjämte ge utsikt till militär hjälp, voro tillräckligt stora att föra Österrike ännu längre. Så kom detta att ikläda sig förpliktelser — hur mycket de nu kunde vara värda — ej blott för hans arfland, utan äfven för hans ställning i Polen, liksom också att gång på gång se genom fingrarna med hans truppers marscher fram och tillbaka öfver kejserligt område mellan det trygga tillhållet i Kursachsen och krigsskådeplatsen i Polen. Men därmed hade kejsaren också betagit sig sin rätt, då Karl XII till sist följde exemplet och öfver hans mark ryckte in i fiendens land.

Först med Karl XII:s inbrott och kvarblifvande i Sachsen träder förhållandet mellan honom och kejsaren upp i främsta linjen bland mängden af de båda makternas och hela Europas politiska frågor. Det är också kanske särskildt som förhistoria till 1706—07 års händelser, som de tidigare svensk-österrikiska mellanhafvandena under nordiska kriget

kunna vara af intresse. De äga ur denna synpunkt betydelse först och främst genom att ge infallet i Sachsen dess riktiga bakgrund. Men äfven de ämnen till förhandlingar och konflikt, som kommo att utgöra de olika elementen i 1707 års kris, äro till större delen skönjbara förut; de ha skymtat fram i det föregående det ena efter det andra, den lübska koadjutorstvisten, rikskontingentfrågan, frågan om ryska soldater i kejserlig tjänst, t. o. m. förvecklingar i anledning af svenska värfningar i Schlesien — och icke minst den motsättning, som slutligen tillspetsade sig till själfva hufvudfrågan, religionsförtrycket mot kejsarens protestantiska undersåtar och Sveriges fortlefvande anspråk på ställningen som evangelisk skyddsmakt.

Bihang.

Några utdrag ur österrikiske envoyén grefve G. H. v. Welz' depescher 1700—1702.[1]

(Stockholm 10 juli 1700.)

— — — [Konungen har gått till segels med flottan från Karlskrona och först för några dagar sedan åter gått i land vid Malmö,] nachdeme ihme der amiral Wachtmeister genannt die gefährliche consequenzen dieser seiner resolution, auf der flotte zu bleiben und weiters mit ihr zu gehen, auf das beweglichste remonstrieret und sich gar verlauten lassen, des commando sich eher zu begeben als mit hazardierung des königs person auf einem so unbeständigem element und bei zweifelhaftem ausschlag einer sich etwan ereignenden decisiven action sich gegen ganz Schweden responsabel zu machen. Dieser des königs so grosser eifer wird dem vernehmen nach von einem seiner generalen, den sie hier als des königs kriegsfavoriten considerieren, namens Rennschild, dem herzog von Holstein zum besten unterhalten — — —.

(Malmö 28 juli 1700.)

[W. ankom till Malmö d. 24, androg sitt uppdrag för Polus och begärde audiens hos konungen.] Darauf mir solche gestern als den 27 um 3 uhr nachmittags erteilet worden, in welcher ich nach anleitung des in der instruction allergnst anbefohlenen und nach dem exempel zweier meiner antecessoren an diesem hofe den könig in Teutscher sprach angeredet. Die antwort darauf gabe der neben dem könige stehende senator regius obgedach-

---

[1] Dessa utdrag ur enstaka bref från Welz återgifvas hufvudsakligen såsom uttryck af hans iakttagelser eller uppfattning af de handlande personerna, oberoende af sambandet med de i den föregående uppsatsen berörda förhandlingarna. Dateringen följer nya stilen Dessa liksom föregående citat återgifvas ordagrant, men med moderniserad stafning.

ter graf Polus eodem idiomate, welche præviis curialibus in gegensinuerationen bestanden, die mit E. K. M. viel jahre hero gepflogene und erneurte engere freundschaft und verbindnuss aufrichtigst zu unterhalten und ferner fortzusetzen. Nachdeme ich auch vernommen, dass der könig als ein junger herr einige repugnanz bezeige, mit den ihme unbekannten umzugehen und ihnen freien zutritt und ansprach zu verstatten, als habe gelegenheit genommen, meinem vortrag was anzuhengen von der königl. frau gross-mutter und denen beeden königl. princessinnen, davon der könig die ältere sehr liebet, auf welches er selbsten geantwortet und nachmals gegen seinem bei jetzigen conjuncturen viel geltenden generalleut. baron Rennschild bezeiget, dass es ihme nicht missfallen. — — —

(Malmö 8 aug. 1700.)

[Om öfvergången till Själland, hvarvid konungen har »animiret» soldaterna »mit dem degen in der hand, doch ohne übereilung»] — — — Der könig hat diese ganze action hindurch grossen eifer und sonderbare standthaftigkeit verspüren lassen, sich auch in bezeigung der freude uber dieses glüchlichen success gar moderat erwissen, darauf die nacht über in einer schlechten bauernhütten auf einem bret und stück holz untern kopf bis anbrechenden tag gelegen. — — —

(Helsingborg 29 aug. 1700.)

— — — [W:s framställningar till de svenska ministrarna.] Dieses ist, allergnädigster Herr, was ich denen kgl. ministris, absonderlich denjenigen, welche E. K. M. intentionen befördern zu helfen mehrers inclinieret scheinen, vorgestellet, unter die, nebens dem grafen Bengt von Ochsenstiern, der königl. rath graf Polus als ein ehrlicher und aufrichtiger mann, davon er verschiedene proben zu E. K. M. diensten gegeben, zu rechnen ist. — — —

(Helsingborg 5 sept. 1700.)

[W. har mottagit kejsarens reskript af d. 14 aug.] und zu allergehorsambsten vollziehung dessen inhalts I. K. M. von Schweden, so viel als sie leiden mögen, dass man ihnen von geschäften redet, das von I. K. M. anbefohlene vorgetragen, denen ministris aber solches alles umbständlicher zu vernehmen gegeben, die es dem könig hinwiederumb referieret und mir die antwort hierauf dahin gedeutet, dass — — —

(Kristianstad 12 sept. 1700.)

— — — [Det talas om expedition till Sachsen; konungens lifpage Klinckowströms, »so in grossen favor bei dem könig stehet und seine person selten quittieret», beskickning till Tyskland anföres som tecken till sanningen däraf. Andra anse det dock för »ein impracticables werk», som emellertid föreslagits af Vellingk, hvilken därigenom ej blott vill utsläcka de »imputationes», som gjorts honom för att han ej upptäckte anslaget mot Lifland, utan ock få del i befälet »und den general Reinschildt nicht allein umb des königs person lassen möge, als dessen favor etliche zu apprehendieren scheinen». Det försäkras, att Klinckowström blott rest med bref till hertigen af Holstein, som snart hitväntas, och man tror, »er werde den könig, wo nicht zu völliger einstellung der Lifländischen reise, doch dahin bereden können, dass er vorhero nach Stockholm gehe» och därifrån följer transporten till Lifland.] — — —

(Stockholm 22 sept. 1700.)

[Det antyddes för de främmande ministrarna, att konungen gärna såge, att de före honom återvände till Stockholm,] und habe ich denselben abend dem könig ein compliment zu machen gelegenheit gefunden, der zwar etwas zweifelhaft von seiner anherokunft, doch so geredet, dass er vielleicht noch vor der Liefländischen expedition eine reise hieher thuen würde. [W. har rest öfver Karlskrona] und alda gelegenheit gesucht, den generaladmiral graf Wachtmeister von einigen E. K. M. angehenden angelegenheiten zu unterhalten, als der sich solchen niemalen wiederig erzeuget und mit grosser freiheit seine meinungen in dem senat zu eröffnen pfleget. Er ist zugleich königl. rath und wird wegen seiner experienz in militaribus und weilen er von dem verstorbenen könig hochgehalten worden, auch von dem jetzt regierenden æstimiert. Seine über den Spänischen successionstractat geführte discours scheinen dasjenige zu confirmieren, was von seiner intention für E. K. M. intresse mir referieret worden. — — —

(Reval 15 nov. 1700.)

— — — [Polus är på grund af en »affectus apoplectici» så illa däran, att man tvitlar på att han skall komma upp,] welches dann derohalben absonderlich zu bedauern, weilen er ein mann gewesen, der die gute sache und E. K. M. interesse zu befördern sich befliessen. — — —

(Reval 24 dec. 1700.)

— — — [Efter underrättelsen om spanske konungens död har W. gjort för tillfället lämpade »repræsentationes»,] obwohln ich in betrachtung gegenwärtiger der Nordischen sachen beschaffenheit solche ohne nachdrückliche wurkung beurteilet. Dann obwohln der könig keine sondere neigung für Frankreich spüren lässet, auch denjenigen unter seinen ministren, so dieser partei zugethan zu sein geglaubet werden, kein grosses gehör giebet, ist doch aus verschiedenen anzeigungen zu schliessen, dass der Schwedische hof in erinnerung der ehdessen mit Frankreich gehabten und manchmal nicht unnützlich genossenen bündnüssen, auch in hoffnung entweder bey jetzigen oder hinkünftig sich ereignenden conjuncturen mehrere vorteile davon zu ziehen, gewisse consideration für Frankreich erhalten und sich nicht leicht gegen solches einlassen werde, [hvadan detta hof hvarken torde vilja eller under pågående krig kunna göra något af vikt för någondera parten i spanska frågan, såvida man ej ville hjälpa Sverige till en säker och god fred med Polen.] — — —

(Reval 21 febr. 1701.)

— — — [W. meddelar,] dass hier keine andere neigung als zur continuation des krieges zu verspüren seie, indeme S. K. M. von Schweden gemüte mehrers gegen den könig von Polen als dem czar von Moscau exarbieret scheinet und sie jenen allein die schuld des jetzigen krieges beimessen, ohne dessen instigation dieser den frieden nicht würde gebrochen haben. Und bin ich von des königs vertrautesten generalen versichert worden, dass der könig nichts vom frieden wolle reden hören, als welcher glaube, es könne keine garantie sufficient sein, ihn wieder zwei dergleichen feinde zu versichern — — — [hvarför konungen vore sinnad att afvakta en trupptransport fran Sverige, »um in dem stand zu sein, dero feinden zu erkennen zu geben, dass man sie nicht impune lacessiert».] — — —

(Reval 28 mars 1701.)

[Före sin afresa från Lais har W.] die gelegenheit beobachtet, I. K. M von Schweden ohne beisein einiges ihrer generalen und ministren vorzutragen, was E. K. M. mir allergnädigst anbefohlen — — — Worauf I. K. M. selbsten wider ihre gewohnheit sich mit fremden ministris über die negotia betreffende sachen in discours einzulassen geantwortet: dass sie quoad primum die interposition E. K. M. höchsten officien danknehmig erkanneten, und anderns versicherten, wie sie geneigt sein und bleibeten sowohl jetzund als nach geendigtem krieg die mit E. K. M. bishergepflogene gute intelligenz zu unterhalten, sich übrigens auf das beziehend, was dero minister in ihren nahmen mir weitläufiger auf diese zwei puncten geantwortet — — —

Es ist sonsten aus denen mit den vornehmsten bei hofe gehaltnen unterredungen abzunehmen gewesen, dass sie alle wünschten, der könig möchte zu friedensgedanken und tractaten inclinieren [med hänsyn till svårigheten af krigets fortsättning i detta uttömda land], allein befinde sich der könig wegen des von zwei feinden ihme ohne gegebene ursache zugefügten schadens und unrecht so sehr lædiert, dass er entschlossen zu trachten, wie er vorhero auf einige weise sich rächen und nachmals desto leichter sichere und gute friedensconditionen erhalten möchte, zu welchen beeden stücken zu gelangen er verhoffte, [då han efter bekomna förstärkningar instundande sommar skulle vara i stånd att företaga något.

W:s motföreställningar.]

Gegen welche vorstellungen sie nichts mit grund zu replicieren zu haben geständig waren und allein vorschützten, dass sie sich nicht getrauen, dem könig dergleichen repræsentationes so oft, bis sie etwas verfangen möchten, zu thun. — — —

(Reval 18 juli 1701.)

— — — Die ursach, dass der könig fremde ministros nicht bei sich haben will, dörfte vermuthlich diese sein: weilen die begierde, den krieg so lang zu führen, bis er sich an seinen feinden etwas gerochen haben möchte, alle andere sonst zu machen habende considerationes übertrifft und er demnach diejenige, so ihme im namen ihrer principalen remonstrationes zum frieden zu thun beordert sein und dann auch, wo nicht neue allianzen, doch neutralitätstractaten suchen, ungern bei seiner person hat, um des vorangeregten überhoben und etwan in dem familiaren umgang mit einem und dem andern seiner vertrautesten hofleute und officieren weniger gezwungen zu sein. — — —

(Riga 16 febr. 1702.)

— — — [Konungens företag mot Lithauen:] das rechte absehen aber dieses ganzen unternehmens ist so wenigen bekannt, dass man gewiss versichern kann, es werden nicht zwei oder drei personen davon gründlicher informieret sein, und bleiben auch diejenige dessen unwissend, welche sonsten wegen ihrer functionen für participes secretorum zu achten sein sollten. — — —

Strödda meddelanden och aktstycken.

Gardestrupper under konung Karl X Gustaf.

Under vintermånaderna 1905 och 1908 hafva, på uppdrag af d. v. sekundchefen för kungl. Svea Lifgarde öfverste C. Rosenblad, löjtnanterna Hugo Reuterskiöld och Gustaf Tornérhielm tjänstgjort i krigsarkivet för att biträda vid ordnandet af samma regementes därvarande arkiv. Uppgiften har denna gång varit att utreda frågan om gardet under konung Karl X Gustafs regering, en fråga, som synts invecklad nog. Löjtnant Reuterskiöld har för detta syftemål genomgått ej blott gardets egna handlingar, hvilka för dessa år äro jämförelsevis få, utan äfven en betydande samling af krigshandlingar och räkenskaper med sina resp. kvitton, och på detta sätt hafva gardets särskilda regementen och afdelningar efter hand blifvit klargjorda. Då man emellertid härunder erfarit, hvilket besvär det stundom vållat att få afgjordt, till hvilket regemente en viss gardesafdelning hört, enär dessa regementen — som i verkligheten äro ej mindre än elfva, och af hvilka ett dessutom är deladt i fem olika afdelningar — icke sällan bruka blott titeln lifgarde eller lifregemente utan något närmare angifvande, har man trott sig kunna göra andra forskare, som eljest skulle få vidkännas samma vedermöda, en tjänst genom att offentliggöra de resultat, till hvilka man kommit. Tvifvelsutan skulle de uppgifter, som här meddelas, kunna ytterligare kompletteras genom en fullständig undersökning af äfven de i Riksarkivet befintliga handlingarna. Men härtill har tyvärr saknats tid, och då andra arbeten i krigsarkivet äro planlagda för den närmaste tiden, har man föredragit att meddela detta utkast i det skick, hvari det befinner sig, hellre än att dröja därmed till oviss framtid. Några källanvisningar äro i allmänhet ej utsatta, beroende därpå att detta skulle tagit alltför stort utrymme i anspråk, enär uppgifterna sammanplockats såsom mosaikbitar från vidt skilda håll (de genomgångna handlingarna upptaga omkring 6 meter), men i Krigsarkivets utförligare anteckningar öfver denna sak äro källannotationerna för hvarje uppgift antecknade, hvadan en forskare har lätt att därstädes kontrollera dem. Slutredigeringen har verkställts af löjtnant Tornérhielm.

Numera aflidne amanuensen A. Hammarskiöld, som under flera år sysselsatt sig med forskningar rörande de svenska regementenas historia, lämnade under lifstiden upprepade gånger med benäget meddelande från Riksarkivets sida värdefulla upplysningar vid arbetets utförande.

I. Kavalleri.

Garde du corps.

Lifgardet i Stockholm, hvilket i början af 1653 ägde till chef öfversten grefve Jakob de la Gardie, bestod vid sagda tid af:

a) ett »*Compagnie de Guardie*»,

b) ett antal — till en början 3, från och med juli månad 4 — *andra kompanier*, alla med fransmän till kompanichefer.

Det s. k. Compagnie de guardie hade sitt eget befäl:[1] 1 kapten och 2 subalternofficerare, och bestod af: 1) adelsbussar: 3 korpraler och ett sextiotal bussar; 2) gemene (pikenerare och musketerare): 4 korpraler, 15—18 rotmästare, 15 20 underrotmästare samt ett åttiotal menige.

Våren och försommaren 1653 ägde åtskilliga förändringar rum inom lifgardet i Stockholm.

Ett förslag hade väckts, att de till Compagnie de guardie hörande gemene (pikenerare och musketerare) skulle afskiljas därifrån och bilda ett särskildt »Switzerkompagnie», hvarefter gardet skulle bestå af:

1) Hennes Kungl. Maj:ts lifgarde, 1 kapten, 1 löjtnant, 3 korpraler och 100 adelsbussar.

2) Schweitzerkompaniet, 1 löjtnant, 3 korpraler och 100 gula pikenerare.

3) Fyra kompanier soldater efter tysk ordning.

Denna förändring blef dock icke genomförd, utan man gick en annan väg. Schweitzerkompaniet kom ej till stånd. Från Compagnie de guardie afskildes de menige, så att kompaniet därefter uteslutande bestod af adelsbussar, hvarföre det kallades kompaniet af adel vid Kungl. Maj:ts Garde eller Hennes Kungl. Maj:ts lifkompani, hvilken senare benämning, då det var tal om befälet, omväxlade med Garde du Corps.

På samma gång utbröts kompaniet från sitt samband med lifgardet till fot (vid hvilket Kristoffer Delphicus von Dohna efterträdde Jakob de la Gardie såsom chef) och erhöll egen chef, generalmajor Lorentz von der Linde med titel kapten-major.

Detta garde tillades en särskildt hög rang att döma af att till dess löjtnant nu utnämndes en öfverste, Reinhold Live. Från och med juli tillkom ytterligare en löjtnant, äfven denne en öfverste, Bengt Horn, som erhöll rang framför Live. Den rang, som tillades detta kompani, framgår äfven af aflöningen. Under det att vid »öfriga kompanier» kaptenerna åtnjöto i månadslöning 24 daler s:mt samt löjtnanter och fänrikar 18, uppbar enligt en i krigsarkivet befintlig räkenskapsbok för hela gardet kaptenen och löjtnanterna vid Garde du corps mera än tiodubbla beloppet (resp. 250 och 185 daler s:mt).

Den 12 oktober 1653 afgick Lorentz von der Linde och efterträddes som chef för garde du corps af generalmajoren grefve Klas Thott.

Under 1654 bibehölls åtminstone till och med maj månad samma organisation, och numerären var ungefär densamma.

Sedan Thott afgått (före den 3 juli 1654), synes en ny organisation ägt rum, hvarvid adelsbussarne erhöllo namnet *drabanter af Kungl. Maj:ts garde*.

De äro under juni och september formerade på ett kompani, men under befäl af blott en korpral och från och med oktober förenas de med öfverstelöjtnanten Berthold Nilsson Skyttes kompani (f. d. kapten du Plessis').

1655 återfinnas de under första kvartalet på öfverstelöjtnant Bertil Nilsson Skyttes kompani, men när Skytte utreste på värfning och med april

[1] *Kapten:* Johan Eckhoff, afsked $^{29}/_{1}$ 1653, därefter François de Monceau (Monson). Erhöll enl. Ridderstad afsked $^{4}/_{6}$ 1653. *Löjtnant:* Johan Wrangel afsked $^{29}/_{1}$ 1653, därefter Saumaise du Plessis, blef kapten vid gardet d. $^{10}/_{6}$ 1653. *Fänrik:* Saumaise du Plessis, befordrad (se ofvan), därefter Daniel Worrin eller Warrin.

månad öfverlämnade detta kompani till kapten Svante Banér, försvunno de äfven därifrån.

De organiseras nu återigen såsom ett kompani Garde du corps.

På samma gång som Garde du corps åter organiserades såsom ett kompani med eget befäl, återfick detta befäl en hög rang och fortfor att äga denna ända till kårens upplösning 1660. Sålunda heter det, att Barthold de Mortaigne blef 1655 »löjtnant vid lifgardet under drabanterna», som var »till rangen och lönen lijka medh majorerne aff andra regementen ansedd». Tvifvelsutan afser denna utnämning Garde du corps. Uppgiften om löjtnanternas vid Garde du corps rang såsom majorer bekräftas äfven af krigskollegii koncept, däri det för den 14 nov. 1660 är för hvardera af nämnda löjtnanter antecknadt »tracteres som en major».

När gardestrupperna i juni 1655 öfverfördes från Sverige till Pommern för att deltaga i kriget mot Polen, var detta kompani äfven med. Uti utredningsförslaget upptages detsamma till 145 hästar, hvilket antal efter framkomsten till Pommern tyckes ha ökats till 200. Kassören Georg Muggs verifikationsbok för 1655 visar, att »Kongl. May:tz Guard de Corps» uppgick i Stettin den 27 juli s. å. till 1 öfverstelöjtnant, 2 löjtnanter, 1 kvartermästare, 1 furer, 3 korpraler, 1 barberare, 1 smed, 1 mönsterskrifvare, 1 profoss, 2 stockknektar, 4 trumpetare, 100 gemene. Man ser häraf, att detta garde är fullständigt organiseradt som ett eget förband.

I krigshandlingar och räkenskaper kallas nämnda garde än Garde du corps, än Ihr Königl. May:tt Leibcompagnie. Chef för detsamma var till en början öfverstelöjtnant Hans Georg Mörner [af Morlanda].

Det vill af Dahlbergs samling af ordres de bataille synas, som om konungens lifgarde till häst till en början äfven bestått af blott ett kompani och ofta uppträdt tillsammans med Garde du corps (drabanterna) såsom en enhet. Af räkenskaper vet man, att Garde du corps var med i Warschau, Krakau och Czervinsko hösten 1655. I marschen mot Königsberg i december 1655 uppgifver Dahlberg, att »Drabantgardet» (1 kompani) deltog, men i bataljen vid Gnesen den 27 april 1656 omnämner han både drabanter — ett kompani rytteri — och »Lifregementet», äfvenledes ett rytterikompani. I mars samma år har enligt räkenskaper Garde du corps varit med i Jaroslav, och i april och maj omtalas förnödenheter utlämnade i Thorn åt en del drabanter. Dahlberg uppgifver, att drabantkompaniet varit med i slaget vid Warschau i juli 1656. I början af oktober samma år synes af räkenskaper detsamma hafva varit i Frauenburg och i december 1656 i Marienburg.

1657 i januari och februari har kompaniet bekommit proviant i Marienburg, där äfven konungens lifgarde till häst samtidigt låg. Man kan af en del räkenskaper bli tveksam om befälsförhållandena, ty stundom anföres Mörner såsom öfverstelöjtnant vid »K. M. Leibgardie» (= hästgardet) och Fersen såsom öfverstelöjtnant vid »K. M. Leibcompagnie» (garde du corps, drabanterna). Frågan torde dock ej vara så inveckiad som den vid första påseendet ser ut. Man vet nämligen, att öfverstelöjtnant Mörner från början förde befälet öfver Garde du corps och att öfverstelöjtnant Otto Vilhelm v. Fersen skulle värfva folk till konungens lifgarde till häst. Sannolikt ha väl bådadera, som vid hvarandras sida upptagas såsom öfverstelöjtnanter vid gardet, kvarstått vid sina resp. förband. De bryderi vållande kvittona äro ofta skrifna af intendenturtjänstemän, som lätt kunnat sammanblanda dessa trupper, som med snarlika namn ofta uppträdde tillsammans. På ett sådant kvitto kan en dylik sammanblandning uppvisas. Intendenturtjänstemannen har utskrifvit kvittot öfver förnödenheter, som lämnats till K. M. Leibguardie och öfverstelöjtnant Mörner, men förnödenheterna äro vederbörligen kvitterade af regementskvartermästaren vid Garde du corps.

När konungen i slutet af juni 1657 gick mot Danmark, medföljde kompaniet. Sålunda berättas, att detsamma i juli 1657 erhållit pistoler och rör i Stettin och proviant i Demmin och den 12 januari 1658 funnos i Kiel 1 löjtnant, 1 korpral och 16 menige af Garde du corps. Hösten 1657 afgick

Mörner från befälet och efterträddes af Barthold de Mortaigne såsom öfverstelöjtnant.

De Mortaigne erhöll i Danmark, 1657 eller 1658, 2,000 rdr till rekrytering. 1659 i nov. berättas drabantkompaniet erhållit proviant i Stege.

När konungen återvände till Sverige, medföljde drabanterna.

Enligt Krigskollegii koncept den 14 nov. 1660 utgjordes kompaniet af: 1 öfverste (de Mortaigne), 2 löjtnanter, 1 regementskvartermästare, 1 skrifvare 1 barberare, 1 förare, 6 korpraler, 1 trumpetare, 1 smed, 103 gemene drabanter, summa 118.

Det skulle inkvarteras dels i Uppland dels i Södermanland.

Vid det i Stockholm kvarvarande kompaniet af Lifgardet under kapten Adolf Fredrik Taube är under hela år 1656 främst på kompaniet upptaget ett antal adelsbussar, hvilka dock synas stått i paritet med kompaniets två öfriga afdelningar, pikenerare och musketerare. Dessa adelsbussar hafva dock, i motsats till hvad fallet var vid pikenerarne och musketerarne, icke någon korpral. De uppgå under januari och februari till 24, i mars till blott 5 och under öfriga månader till 12 à 13.

Taube efterträddes i december 1656 af Johan Fredrik v. Holstein. Under 1657 består det hemmavarande kompaniet under honom fortfarande af samma tre kategorier, men adelsbussarne kallas från och med januari månad *drabanter* och äro ställda under befäl af en korpral. De uppgå nu till en styrka af 37 à 38.

Under 1658 januari till och med september äger samma förhållande rum vid kapten J. F. v. Holsteins kompani. Drabanterna uppgå till 37. Vid Carpelans äfvenledes hemmavarande kompani finnas inga drabanter.

Under 1659 äro inga drabanter upptagna på de hemmavarande kompanierna.

Efter Karl XI:s uppstigande på tronen upptages på gardets lifkompani (juli 1660) 1 korpral för drabanterna och 36 drabanter.

Officerslista.

Chefer: kapten-majorer (kaptener): generalmajor Lorentz von der Linde 1653, afgick den 12/10 1653; generalmajor Klas Thott 1653, afgick under förra halfåret 1654; öfverstelöjtnanter: Bertil Nilsson Skytte 1654, 1655; Hans Georg Mörner [af Morlanda] 1655—1657; öfverste Jakob Johan Taube 1657 20/11; öfverstelöjtnant Barthold de Mortaigne 1657, 1660. **Regementskvartermästare:** Henrik Kuhlman 1657—1660. **Löjtnanter:** öfverste Reinhold Live 1653; öfverste Bengt Horn juli 1653—januari 1654; öfverste Palantin [Balantin] 1654; Barthold de Mortaigne [1655]; Fredrik von Börstell 1658, 1660; David Bohl (Buhl) 1660. **Barberare:** Knut Lundeberg 1660.

Konungens Lifgarde till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 201 i K. A.]

Den 9 mars 1655 uppdrogs åt Otto Vilhelm v. Fersen att värfva »zu unser leibgvardie zu ross» 200 ryttare. Han synes hafva i rätt tid löst sitt uppdrag, ty den 31 aug. 1655 omtalas bland kavalleriet såsom »wirklich im felde vorhanden» 1 kompani gardesrytteri under öfverstelöjtnant v. Fersen. Denna styrka, hvilken till antal var jämnställd med Garde du corps, uppträdde enligt Dahlberg ofta i samband med det sistnämnda. Sedan v. Fersen öfvergått såsom chef till arfprinsens 2. Lifregemente till häst, fördes befälet öfver konungens Lifgarde till häst af öfverstelöjtnant Friedrich v. Buchwaldt. Kåren medföljde konungen till Danmark, där för densamma anvisades icke

a litet penningar till rekrytering. 1658 omtalas den med 3 kompanier sàsom inkvarterad på Laaland, där äfven Garde du corps var förlagdt. På sommaren 1660 blef Buchwaldts kår i Danmark satt på 2 kompanier, det ena under honom, det andra under ryttmästaren Cruser (Kröser) och förlades sedan i Skåne och Blekinge.

Den 14 februari 1661 inkom till krigskollegium en »Lista uber die beiden compagnien unter commando Herrn Obrist Friedrich von Buchwaldt», hvilken upptog, förutom staben, 2 kompanier, det ena under öfversten själf om 2 subalternofficerare, 1 kvartermästare, 1 fansmed, 2 trumpetare, 6 korpaler och 99 man, det andra under ryttmästare Cruser om 2 subalternofficerare, kvartermästare, 1 fansmed, 1 trumpetare, 2 korpraler och 33 man. Truppen utgjordes till största delen af tyskar jämte ett mindre antal polacker och landsmän och var då förlagd dels i Skåne, dels i Kalmar, Kronobergs och Jönköpings län. I november 1661 blef »Herrn Obristen Buchwalten esquadron» afdankad i Skåne. Hvarken vid uppsättningen eller genom sin upplösning har detta garde något samband med nuvarande Svea lifgarde.

Officerslista.

Chefer: öfverstelöjtnanter: Otto Vilhelm v. Fersen 1655—1657; (öfverste Friedrich v. Buchwaldt 1657—1661. **Regementskvartermästare:** Peter Nowis 1657—658. **Ryttmästare:** Cruser (Kröser) 1660, 1661.

Konungens Lifregemente till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 162 i K. A.]

Den 5 mars 1655 utfärdades patent för pfalzgrefve Filip af Sulzbach att i Tyskland värfva 9 kompanier ryttare »für unser Leibregiment». En i krigsarkivet befintlig odaterad rulla öfver regementets mönstring i Wolgast upptager 261 närvarande menige ryttare.

Officerslista.

Chef: Filip zu Sulbach; **major:** Pentz; **ryttmästare:** Pentz: Manteuffel; Ahlfeld; Schultz: Mandix; **löjtnanter:** Mathias Sieckenburger; Michel Lange; **kornetter:** Friedrich von Buchwald; Hans Adam von Barss; Moritz Hieronymus von Ahlefeldt; Christian Bohlt; Siefried von Rathlow.

Drottningens Lifgarde (lifreg:te) till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 120 i K. A.]

I mars 1655 ingick konung Karl X Gustaf öfverenskommelse med grefve Gustaf Adam Banér, att han skulle värfva två kompanier rytteri. Man synes hafva tänkt, att det ena skulle uppsättas i Svealand och det andra i Götaland att döma efter samlingsplatserna, som för det ena bestämdes till Enköping, Sigtuna och Uppsala och för det andra till Vimmerby och Västervik. Det nyuppsatta regementet erhöll namnet Drottningens lifregemente till häst, och för detsamma utnämndes Banér den 23 mars 1655 till öfverste och chef. Kapitulationen är daterad samma dag. De båda kompanierna funnos enligt Dahlberg med vid Oustzie på polska gränsen den 18 juli 1655. Kring denna kärna af inhemska ryttare samlades sedan en mängd värfvade utlänningar.

så att regementets styrka därigenom blef betydligt ökad. Redan den 31 juli 1655 räknar Dahlberg regementet till 4 kompanier.

Under Banér deltog regementet i polska fälttågen. Det var enligt Dahlberg med vid Krakaus eröfring 1655 och i slaget vid Warschau 1656. Våren sistnämnda år omtalas 7 kompanier.

Regementet medföljde konungen till Danmark och var enligt Dahlberg bland annat med om öfvergången af Lilla och Stora Bält. Sommaren 1657 nedlade Banér befälet för att i stället öfvergå till Adelsfanan. Efter Banérs afgång blef furst Johan Georg II af Anhalt chef, hvilken emellertid i juli 1658 lämnade den svenska krigstjänsten för att öfvergå i brandenburgsk. Därefter öfvertogs befälet af grefve Georg Friedrich af Waldeck. Regementet räknade 1659 8 kompanier. Det deltog i det olyckliga slaget vid Nyborg den 14 november 1659 och nödgades i likhet med de öfriga regementen sträcka vapen. Efter krigets slut afdankades detsamma i Stade 1660. Något sammanhang med det nuvarande kungl. Svea lifgarde har det icke.

Officerslista.

Chefer: Gustaf Adam Banér, 1655—1657; furst Johan Georg II af Anhalt —juli 1658; grefve Georg Friedrich af Waldeck 1658; **öfverstelöjtnanter:** Georg Henrik Lybecker 1658; Hans Bremer 1659, 1660; **majorer:** Kaspar Blakman; Wulf Ziegeler 1660; **regementskvartermästare:** Liebenthal 1660; **adjutant:** Wagner 1660; **ryttmästare:** Zimmerman 1656; Hans Fersen 1656; Jakob Bagghufvud 1656; Samuel Bagghufvud 1656; Jakob Truls 1659; **kaptenlöjtnant:** Heinrich Leo v. Meisenbugh (Mesebruch) 1660; **löjtnant:** Pieleriugh (Pielerug) 1660; **kornetter:** Heinrich Kuhlau 1660; Lamotte 1660; Volrath Jobst v. der Decken 1660; W. C. v. Schkoppe 1660.

H. K. H. Arfprinsens [1.] Lifregemente till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 216 i K. A.]

I oktober 1657 redovisas bland kavalleriet i Östersjöprovinserna »Han. Kongl. Högheets Lifreg:te Budbergh», hvilket bestod af 6 kompanier. Det låg den 8 oktober vid Reval och skulle enligt en anteckning »blifva i feldt ved Pernou».[1]

Under följande år är uti en disposition, dagtecknad Reval den 20 februari 1658, antecknadt bland annat: »Im Estlandh verbleiben vollgende Regimenter kavallerie: 6 compagnier Ihr Königl. Hoheit Leibregiment, worunter kan reduciret 2 comp.»

Det är alltför möjligt, att denna reduktion kom till stånd, ty i ett »extract vpå cavalleriet» från den 22 aug. 1658 upptages främst bland rytteriet »*H. K. Högheets Rijckz Arffurstens vnder Öfverst-leut. Vnger*», uppgående till 4 kompanier med tillhopa 138 man.[2] Omedelbart därefter följer i samma extrakt »H. K. Högheetz R. Arffurstens [reg:te] vnder Öfverste Fersen», 8 komp. med tillhopa 310 man.[3]

Att på grund af hittills tillgängliga källor med visshet afgöra, hvilket af dessa regementen är detsamma som f. d. Budbergs, låter sig ej göra, men man torde kunna förmoda, att det är öfverstelöjtnant Ungers dels på grund af den nämnda reduktionen, dels därför, att Ungers regemente, ehuru under befäl af blott en öfverstelöjtnant, upptages såsom äldre framför öfverste

[1] I januari 1657 finnes bland kavalleriet i Östersjöprovinserna äfven ett »Kongl. Hoghets Lifcompani» om 70 man. Det är möjligt, att detta kompani utgjordes af finnar och har i så fall knappast sammanhang med Budbergs reg:te.

[2] Enbart gemene ryttare uppgingo till 114.

[3] » » » » » 76.

v. Fersens. Främsta kompaniet på Ungers regemente utgjordes emellertid fortfarande af »Lifkompaniet». Öfverstelöjtnantens upptages såsom nummer två. Kan det vara möjligt, att Budberg fortfarande fastän här onämnd var chef?

År 1659 den 6 maj upptages uti ett extrakt på kavalleriet i liffländska armén regementet fortfarande till 4 kompanier med tillsammans 110 man, men det har i detta förslag, som börjar med Hans Kungl. Höghets reg:te, mist sitt namn af lifregemente och upptages såsom »Öfverstleutn:z välb. Reinholdh v. Vngerns esquadron» näst sist bland rytteriet. I februari 1660 undergick truppen mönstring i Estland. Den kallas äfven då blott för öfverstelöjtnant Reinhold v. Ungerns esquadron och upptages till 3 ytterligt svaga kompanier.

Officerslista.

Öfverste: Gotthard Vilhelm von Budberg 1657; **öfverstelöjtnant:** Reinhold von Ungern 1658, 1660; **major:** Lorentz Wernhoff 1660; **regementskvartermästare:** [vid H. K. Höghets Lifskvadron] Johann Perbandt; **ryttmästare:** Stackelberg 1658; Wernhoff 1658; Reinhold von Vietinghof 1660; **löjtnanter:** Leonard von Budberg 1660; Hans Buck 1660; Friedrich Kahl 1660; **kornetter:** Johan Haddeborn 1660; Melker Jarcken 1660; Jurgen Gehardt 1660.

H. K. H. Arfprinsens [2.] Lifregemente till häst.

[Utl. värfv. rytterireg:tet n:r 289 i K. A.]

Otto Vilhelm v. Fersen, hvilken sedan år 1655 varit öfverstelöjtnant vid konungens Lifgarde till häst, blef 1657 öfverste och chef för H. K. H. arfprinsens [2.] Lifreg:te till häst, stående i Östersjöprovinserna. Regementet räknade enligt ett »extract upå cavalleriet» den 22 aug. 1658 8 kompanier med en sammanlagd styrka af 310 man.

Den 6 maj 1659 upptages regementet uti ett annat »extract opå cavalleriet aff Lijfländsche arméen» fortfarande till 8 kompanier, men styrkan har nu sjunkit till 191 man. Det reducerades sedan, och på hösten samma år (okt., nov.) har regementet — efter ett förslag, »då arméen gick öfver Dynan in i Lijfland» — nedgått »efter reduktionen» till blott 91 man, fördelade på 4 mycket svaga kompanier.

Med Karl XI:s uppträdande på tronen erhöll regementet naturligtvis namn af *Konungens Lifregemente till häst.* Fortfarande räknande 4 kompanier, förlades det i Riga och fick till chef öfverste Carol von Arensdorff.

Officerslista.

Öfverste: Otto Vilhelm von Fersen 1658, 1659; Carol von Arensdorff; **öfverstelöjtnant:** grefve [Gustaf Helmer] Lillie 1658; **major:** Stackelberg 1658; **ryttmästare:** Wrangel 1658; Jörgens 1658; Schönbeck 1658; Hakenflycht 1658.

II. Infanteri.

Konungens [1.] Lifgarde till fot.

Från det i Sverige vid konung Karl X Gustafs tillträde till regeringen stående Lifgardet till fot utgingo åt skilda håll och på olika tider afdelningar, som fingo växlande öden. För vinnande af öfversikt torde vara lämpligast att behandla hvarje afdelning för sig, och börja vi med

a) afdelningen i Bremen-Verden.

I Sverige funnos vid Karl X Gustafs tillträde till regeringen 4 kompanier Lifgarde till fot under befäl af öfverste Karl Kristoffer v. Schlippenbach. Öfverstelöjtnant var Bertil Nilsson Skytte. Alla 4 kompanicheferna voro fransmän: (Saumaise du Plessis, Lovis de la Voyete, Olivier de la Chataigneray och Philippe de Saint Couat [Covatt]).

Af dessa sändes på sommaren samma år 2 kompanier till Bremen-Verden med anledning af kriget med staden Bremen. Kompanichefer voro kaptenerna Saumaise du Plessis och [Peder Larson] Sparre, styrkan uppgick till 236 man. Kompanierna kvarstodo i Bremen och Verden under återstoden af året. Äfven under år 1655 åtnjöto de aflöning i »Brehm- och Verdische guarnisonerne». Dessa kompanier sammansmulto med generallöjtnanten Kristoffer Delphicus v. Dohnas äfven i Bremen-Verden stående tyska regemente (utl. värfv. inf. reg:tet n:r 187 i K. A.) och försvinna.

Officerslista.

Kaptener: Saumaise du Plessis 1654, 1655; [Peder Larsson] Sparre 1654; **löjtnanter:** Fabian von Vietinghoff 1654; Vilhelm von Verhussen 1654; Jurgen Detloff 1655; **fänrikar:** Claus Eeckelöff 1654; Jurgen Detloff 1654; Veit von Winsheim 1655.

b) Afdelningen i Polen-Preussen.

Då konung Karl X Gustaf beredde sig till kriget med Polen, utsändes på sommaren 1655 till Pommern af gardet till fot i Stockholm 4 kompanier infanteri. De utgående kompanierna utgjordes af Lifkompaniet under kapten Svante Banér, majoren Anders Zöges samt kaptenerna Klas Johansson Ugglas och Jakob Spens', tillsammans uppgående med befälet till mellan 500 och 600 man. Hemma i Stockholm kvarstannade kapten Adolf Fredrik Taubes kompani.

För att uppbringa regementet till större styrka hade redan i mars öfverstelöjtnant Bertil Nilsson Skytte erhållit i uppdrag att värfva 5 kompanier tyska knektar och föra dem till Pommern.

Den 31 juli 1655 stodo 8 kompanier gardesinfanteri vid Damm, och den 31 aug. samma år omtalas »Das Leibregiment unter Obristleutnant Schütz» hafva »wirklich im felde» en styrka af 8 kompanier. Om de nya kompanierna och deras befäl känner man af hittills genomgångna handlingar ingenting. Icke heller har man af dem kunnat se, hvar gardet gått fram i Polen. Den enda upplysningen har varit, att Banérs kompani erhöll tyg i Warschau i oktober 1655.

Under år 1656 träffar man regementet i Thorn under februari och mars. Under april har det antagligen följt konungen, ty det berättas hafva en del sjuka (från 8 olika kompanier) liggande i Warschau, hvilka på konungens befallning i gåfva erhöllo en dukat per man. Någon del af regementet har

dock kvarblifvit i Thorn, enär för regementets räkning under april—juli förnödenheter därstädes kvitterades. Från slutet af juli 1656 till december 1658 träffas regementet i Thorn. Härunder har det i september och oktober 1656 varit svårt utsatt för pesten, i hvilken aflidit namngifne 1 kapten och 10 subalternofficerare. I september 1656 uppgick regementets styrka till 28 officerare och 416 gemene, i december samma år var antalet minskadt till 24 officerare och 331 gemene. I december 1657 funnos åter 28 officerare.

I december 1658 berättas regementet hafva kommit från Thorn till Elbing och där uppburit proviant för en styrka af 1 öfverste och 2 andra regementsofficerare, 7 kaptener, 12 subalternofficerare och 220 man. I Elbing kvarstannade regementet till slutet af mars 1659, då det afgick till Dirschau, där åtminstone 4 kompanier kvarstodo till början af september. Den 7 i samma månad återkom det till Elbing med 367 man och stannade sedan där tills reduceringen i juli följande år. Vid denna afskedades major Kurck, 4 kaptener, 12 subalternofficerare och en del danska knektar. (Gardets afdelning i Polen utgjordes, enligt Zöges bref till konungen den 11 augusti 1659, till mera än hälften af danskar.) I tjänst kvarstannade 2 regementsofficerare, 4 kaptener och 4 subalterner. Af Peter Creimers i krigsarkivet befintliga biografiska anteckningar synes framgå, att denna återstående del därpå lades i garnison i Riga, och att regementet följande år, 1661, därstädes sammanslogs med återstoden af f. d. Drottningens lifregemente till fot och bildade ett nytt regemente under öfverste Otto Johan Groothuusen. Detta nya regemente, som fick titeln *Kungl. Maj:ts Tyska Lifregemente i Riga* [utl. värfv. infanterireg:tet n:r 244 i K. A.], kan således till viss grad leda sin härstamning från gardet i Stockholm.

Officerslista.

Öfverste: Jakob Johan Taube af Kuddinge [1656] 1657, 1658, 1659; **öfverstelöjtnanter:** Bertil Nilsson Skytte 1655, 1656 (1656 chef för Jönköpings regemente); Anders Zöge 1656—1660; **majorer:** Anders Zöge 1655, öfverstelöjtnant 1656; Klas Johansson Uggla 1656, afgick 1657 (Ridderstad); Gabriel Johan Kurck 1660 (afsked juli 1660 med öfverstelöjtnants grad); **regementskvartermästare:** Niclas Rape 1658, 1659; **kaptener:** Svante Banér 1655; Klas Johansson Uggla 1655, 1656 (major 1656); Jakob Spens 1655, 1656; Baltzar Sturm 1656, 1659, 1660; Wilthardt 1656; Johan von Örten † 1656; Jakob Johan von Waiffen 1656; Grob [Grubb] 1656, 1660; Ernst Friedrich von Reichau [Reckhuf] 1656, 1657; Jakob Bennet 1657, 1659, 1660; Moritz von Sangerhausen 1657, 1659, 1660; Engelbrecht v. Tiesenhausen 1659, 1660; Hans Bernhardt Moltzan 1659, 1660; Gabriel Johan Kurck 1659; Johan Sack 1659; Martin Drepher 1659; Niclas Rape 1660; **löjtnanter:** Jeronimus Margalli 1655, † 1656; Andreas Nymayer 1655; Gabriel Johan Kurck 1656; Kalle † 1656; [Lars Persson?] Lillie † 1656; Remginger † 1656; [de] Langle † 1656; Johan Bremer 1657, 1659; Björn Jörgenson 1657, 1659; Magnus Oliveblad 1659; Johan Durel 1659; Nils Andersson Dalman 1659; Olof Hoock 1659; Hans Bernhardt Moltzan 1659; Corvitz Holmar 1659; Jonas Bryngelson 1659; Andreas Svensson 1659; Nils Andersson Malm 1660; **fänrikar:** Peder Cruus [Kruse af Edeby] 1655, † 1656; Engelbrecht von Tiesenhausen 1655; Robert Chuningam [Cunighame] 1655, † 1656; Johan Durel 1655; Berner [Berre] † 1656; Bartelmes † 1656; Baron Jurger † 1656; Marcus Åmaebberg 1657; Jurgen [Georg] Henrikson 1656, 1657, 1659; Christofer Deichman 1659; Martin Møller 1659; Christian Bengtson 1659; Johan Layn 1659; **skrifvare:** Lasterpage 1655, 1656; Lukas Lutzen 1656; **regementspastor:** Bernhardus Dropius 1658.

c) Afdelningen i Danmark.

Äfven vid konung Karl X Gustafs här i Danmark förekom en afdelning af Lifgardet till fot. De upplysningar, som hittills anträffats om denna, äro mycket torftiga.

1658 kommenderades denna afdelning af gardet af öfverstelöjtnant Hauser. Ett kompani af detsamma (ett sjuttiotal man med befäl) låg i juli—december såsom garnison i Fredriksodde. 2 kompanier följde konungen. På grund af deras ringa styrka — vid båda dessa kompanier uppgick sammanlagda styrkan af manskapet i juli, augusti och september ej mera än till 147 man — förenades med dem kontingenter ur andra regementen. Sålunda omnämnas i juli och augusti 3 små kompanier af Västgöta-Dals regemente under major Örneklo, äfvensom sista dagarna af samma månad och i början af september i deras ställe ett litet kompani österbottningar (64 korpraler och menige). En välbehöflig förstärkning erhöll gardet den 25 och 29 augusti 1658 genom ett från Sverige ankommet gardeskompani (1 kapten, 2 spel och 49 man — i ett förslag står, förmodligen omkastadt, 94). I ett styrkebesked, dateradt Kiöge den 27 januari 1659, upptagas sammanlagt 11 officerare, 18 underofficerare, 6 spel och 163 menige. 1659 skref konungen upprepade gånger i mars, april och maj om nedsändandet från Stockholm af ett gardeskompani till Kronborg. Den 18 maj rapporterade krigskollegium, att det var på väg. Det utgjordes af kapten Krister Carpelans »gamle värfvade kompani» under kapten Måns Balck (Carpelan själf stannade för värfning kvar i Sverige). Löjtnant var Herman Bölja. Vid Nakskov omtalas i augusti 1659 såsom döda af sina sår och begrafna löjtnant »Bölgiess von der Gvardie unter Schwerins» och fanrik Friedrich Heiss vid »Ihre Konigl. Maytt Leibguardie zue fuss». Sannolikt var denne Bölgiess Herman Böllia. Ridderstad säger sig ej ha funnit honom omnämnd efter den 15 juni 1659.

Hvad krigshändelser angår, känner man att gardets afdelning i Danmark deltagit i nyss anförda strid vid Nakskov äfvensom i Köpenhamns belägring oktober 1658—maj 1660.

Officerslista.

Öfverstelöjtnant: Johan Hauser † 1658; **major:** Hieronimus Lindeberg; **kapten:** Måns Balck 1659; **löjtnant:** Bölgies [Herman Bölja] † vid Nakskov i augusti 1659; **fänrik:** Friedrich Heiss † vid Nakskov i augusti 1659.

d) Afdelningen i Pommern.

Den 17 augusti 1659 anlände till Stettin »H. Kongl. May:ttz Lijf Gvardie» eller såsom det äfven kallades »H. May:ttz Lijfregemente tyskar», under öfverstelöjtnanten Klaus Ulrich von Schwerins befäl. Regementet uppgick till 350 man och säges i räkenskaperna vara kommet »ifrån För Pommern». Möjligt är dock, att det öfver Pommern sändts från Danmark, ty man vet, att en viss löjtnant Bölgies »von der Guardie unter Schwerins» stupat vid Nakskov i augusti 1659, och i oktober och november samma år är i Stralsundska och Stettinska provianträkningarna antecknadt, att till Schwerins regemente ett antal man efterkomne anländt från Seland. Därjämte är antecknadt, att i Stettin i november 1659 stupat »kapten Balcken», hvilken förmodligen är kapten Måns Balck. Kapten M. Balck kom från Sverige till Danmark på försommaren samma år.

En mindre styrka af regementet var kommenderad till Damm och återvände i september efter Damms dagtingan till det i Stettin kvarliggande regementet, hvarefter detta i medlet af oktober uppgick till 7 kompanier med 437 man. Det kvarlåg i Stettin året ut.

I december (den 8 och 10) berättas 142 man ligga sårade och sjuka. Styrkan upptages i denna månad till 7 kompanier med 404 man.

Ännu i september 1660 uppgick regementet, som fortfarande låg i Stettin, till 7 kompanier, men under denna månad har en reducering skett. Den 1 november äro kompanierna blott 4.

Regementet förlades i september 1660 till Damm.

Officerslista.

T. o. m. maj 1660.

Öfverstelötnanter: Klas Ulrik v. Schwerin 1659, 1660; Jens Ehrenbergh 1660; **major:** Fredrik Vilhelm Warnstedt 1659, 1660; **regementskvartermästare:** Paul Rubin 1659; **kaptener:** »Balcken», stupad i Stettin i nov. 1659, förmodl. Måns Balck; Peter Gerhard 1659, 1660; Klaus Hobe 1659, 1660; Kristian Gustaf Owstin 1659, 1660; Axel Johansson Willman 1659, 1660; Frans v. Cronman 1659, 1660; Wulff 1660; Baltzer 1660; **löjtnanter:** Hans Lauw † i okt. 1659; Friedrich Heisch (Heiss) 1660; Hans Heinrich 1659, 1660; Heinrich Westphal 1659, 1660; Anders v. Lühren 1659, 1660; Joakim Eltz 1659, 1660; Paul Rubin (se ofvan) 1659, 1660; Konrad Gutt 1659, 1660; **fänrikar:** Lorens Danielson 1660; Filip Jörcke 1659, 1660; Berndt Wehrkamp 1659, 1660; Hans Erik Drake 1659, 1660; Hans Lasche 1659, 1660; Peter Daniel 1659; Frantz Schröder 1660; Anders Erickson 1660.

Kvitton för regementet ha 1659 utfärdats af Niklas Schnaandern och Jochim Laeseke.

e) Afdelningen i Sverige.

Vid gardets afgång till Tyskland i juni 1655 för att deltaga i kriget mot Polen kvarstannade i Stockholm kapten Adolf Fredrik Taubes kompani. Detta kompani kvarlåg i Stockholm hela följande år 1656. I januari 1657 finnes kapten Johan Fredrik v. Holstein hafva efterträdt kapten Adolf Fredrik Taube såsom chef för det hemmavarande kompaniet. Kompaniet stod under jan.—aug. i Stockholm, sept.—nov. i Nyköping och i dec. på Gripsholm.

På grund af konungens bref den 30 nov. 1657 om värfning i Sverige af 4 kompanier till gardet ägde 1658 värfningar därstädes rum. Ett kompani uppsattes under kapten Krister Carpelan. Ett annat kompai skulle uppsättas af kapten Påvel Hökenflycht, men därmed gick trögt. De nyvärfvade kompanierna skulle enligt konungens bref den 16 juli och 17 aug. 1658 tillsvidare kvarstanna i Stockholm. Genom kungl. bref den 28 aug., 22 sept., 13 okt. och 2 nov. samma år skulle äfven Johan Fredrik v. Holstein anställa värfning.

Den 12 mars 1659 skref konungen, att det nyvärfvade gardet skulle fortfarande stanna i Sverige till Stockholms och skärgårdens försvar, men kort därpå, den 30 mars och 5 april, gaf han befallning att ett af Carpelans kompanier skulle nedsändas till Danmark, och denna befallning om skyndsamt afsändande dit ned af ett gardeskompani upprepades i bref den 7, 11, 18 och 21 maj. Sedan den 14 maj det äldre af kapten Carpelans nyvärfvade kompanier mönstrats i Stockholm för att afsändas med skeppet Scepter, kunde Krigskollegium den 18 maj rapportera, att detta kompani var på väg. Det bestod af nödigt befäl och 96 menige. Chef var kapten Måns Balck. Carpelan själf kvarstannade i Sverige för att hafva bestyr med sitt andra kompani, som var under uppsättning. Kapten Holstein skulle äfven värfva 2 kompanier. Kapten Hökenflychts värfning fortsattes, men gick alltjämt trögt.

Äfven under våren och sommaren 1659 tjänstgjorde det kvarvarande gardet delvis ute på befästningarna i skärgården. Under senare hälften af sept. samma år gaf konungen med anledning af fientligheter från norska sidan upprepade gånger order om, att 2 gardeskompanier skulle nedsändas till Göteborg, men den 4 okt. sände han kontraorder därom. Kompanierna

kunde fortfarande stanna i Stockholm.¹ I okt. skref han emellertid på nytt om de båda gardeskompaniernas nedsändande till Göteborg. De utgjorde af v. Holsteins båda kompanier »Hans Kongl. Höghets garde».

1660 upptagas 3 kompanier af K. M. Garde såsom förlagda i Stockholm samt på Vaxholm och Dalarö.

Officerslista.

Kaptener: Adolf Fredrik Taube 1655, 1656; Johan Fredrik von Holstein 1657, 1658; Christer Carpelan 1658, 1659, 1660; Mårten Thet 1658; Paul Tofreson Hökenflycht 1659; **löjtnanter:** Nils Lilliehöök 1654; Jacob Hilchin 1655, 1656; Christer Carpelan 1657; Mårten Thet 1658; Wellam Betton 1658; Zachris Zachrisson Stanke 1659; Alexander Beth 1660; **fänrikar:** Otto von Rolfshusen 1654; Christer Carpelan 1655; Hans Adam von Ende 1657; Jost Thomas von Sangerhausen 1657, 1658; Herman Edenberg 1658, 1659; Gustaf Ruutenkrantz 1659; Bertil Nilsson Tarentorp 1660; Olof Persson Tresk 1660; Charll Gyllenflögl 1660.

H. Kungl. Maj:ts (tyska) Lifgarde (lifreg:te) till fot.

[Utl. värfv. infanteriregementet n:r 311 i K. A.]

I mars 1654 hade drottning Kristina tanke på att under våren samma år med ett annat regemente låta aflösa och därefter till Sverige öfverföra de 10 kompanier »af guardet, som nu liggie i Riga», men däraf synes icke blifvit någoting. Efter Karl X Gustafs uppstigande på tronen bibehöll regementet tills vidare sitt namn, och genom kungl. bref den 21 nov. 1654 tillförsäkrades såväl befäl som trupp om sin gamla aflöning, likväl, som det synes, mindre i följd af regementets rang än »medan någon mehra consideration medh them är . . . i gönom dhe pohlnische värfningar som skee der uppå gräntzen». Regementet synes i början af 1655 bestått af 16 kompanier med tillsammans 1,441 man, men senare på våren samma år reducerats till 8 kompanier med tillsammans 1,157 man.

Snart skedde emellertid med detta regemente en genomgripande förändring. I dec. 1654 hade Karl X Gustaf öfverenskommit med riksskattmästaren Magnus Gabriel de la Gardie, att denne skulle värfva ett ryttericoch ett fotfolksregemente samt en bataljon dragoner. Den 30 mars 1655 utkom nu ett kungl. bref, som stadgade, att »vårt Lijf regemente som ut i Riga ligger», skulle — med undantag af lifkompaniet — öfverlåtas till de la Gardie, som ägde att af detta regemente, jämte det manskap han själf värfvat, bilda två regementen. Öfver det ena skulle han själf taga befälet, det andra skulle lämnas till hans broder, grefve Jakob Kasimir de la Gardie. Det återstående kompaniet under kapten Zöges befäl, hvilket fortfarande benämnes »vårt Lijfkompanie», skulle förläggas på Riga slott och synes hafva varit afsedt till kärna för ett framdeles blifvande regemente. Detta kompani uppgick till 150 man. I april samma år möter man emellertid Andreas Zöge såsom major och kompanichef vid konungens garde i Stockholm, hvarest han kvarblef under de närmaste tre månaderna och följde konungen sedan ut i kriget. Ännu i aug. 1655, då regementet stod i fältlägret vid Kokenhausen, bar det emellertid fortfarande namnet Lifgarde och upptogs då till 6 kompanier, 6 kaptener, 12 subalternofficerare, 36 underofficerare, 54 korpraler och 600 menige. Det har senare uppgått uti riksskattmästarens regemente till fot [utl. värfv. infanteriregementet n:r 208 i K. A.], hvilket kvarstannade i Östersjöprovinserna och där omtalas 1658—60.

Drottningens [tyska] Lifgarde (lifreg:te) till fot.

[Utl. värfv. infanteriregementet n:r 158 i K: A.]

Uti Peter Creimers meritförteckning i krigsarkivet omtalas, att öfverste Bengt Horn fick i uppdrag af konung Karl X Gustaf att uppsätta ett regemente, som skulle vara drottningens garde. Till officerare vid detta regemente kallade Horn förutom Creimer Otto Johan Groothuusen och Vilhelm zur Brüggen.

Detta regemente stod uti Bremen och Verden under jan.—mars 1655. Anno den 22 maj kallades det öfverste Bengt Horns regemente, men den 15 aug. 1655 benämndes det Drottningens Lifregemente och befann sig då i fältlägret. Det räknade då 6 kompanier.

Under 1656 befann sig regementet i Polen — i febr. omnämnes det i Thorn. 1 nov. och dec. 1656 stod regementet någon tid i Graudentz.

Under 1657 omtalas regementet såsom liggande i garnison i Elbing, dock utkommenderades stundom afdelningar till Marienburg, Dirschau m. fl. orter.

Under hela året 1658 lågo 8 kompanier i Elbing. I nov. samma år omtalas det såsom stående under Hans Furstl. Nåde Markgrefven [Gustaf Adolf] af Baden.

Under början af jan. månad 1659 kvarstod regementet i Elbing, men afgick sedan till Marienburg, där det omtalas under återstående delen af jan. och febr. Den 7 april säges det hafva återkommit till Elbing, hvarefter det kvarstod där året ut. Detacheringar af kompanier ha väl tidvis skett såsom i juli, då blott 6 kompanier af detsamma omtalas i Elbing.

Under de 6 första månaderna af 1660 synes regementet hafva stått i Elbing, och i april aflönades där en styrka af öfverstelöjtnanten, majoren, regementskvartermästaren, 7 kaptener, 16 subalternofficerare, 45 underofficerare och 261 menige. Då en mängd trupper afdankades i Preussen i juli 1660, träffade dock en sådan åtgärd icke detta regemente, hvilket nästan helt och hållet behölls kvar i tjänst. Ur tjänst afgingo 1 kapten [Georg Meidell] och 3 subalternofficerare. Däremot kvarstodo i tjänst öfverstelöjtnanten, majoren, regementskvartermästaren, 7 kaptener och 13 subalternofficerare. Den 1 aug. aflönades i Elbing 47 underofficerare och 293 man.

Regementet sammanslogs 1661 med det i Riga stående gardet (sid. 251), hvilket därefter steg till 10 kompanier. Detta nya regemente kallades än Kongl. Maj:ts Garde, än Kongl. Maj:ts tyska lifregemente och stod under befäl af öfverste Groothuusen.

Officerslista.

Öfverstar: Bengt Horn; markgrefve Gustaf Adolf af Baden 1658, i nov. 1658 omtalas markgrefven som chef; **öfverstelöjtnanter:** Sparre 1655; Otto Johan Groothuusen 1656—1660; **majorer:** Wilhelm zur Bruggen 1655; Fabian v. Vietinghoff 1657, 1659; [Lorens v. Campenhausen]; **regementskvartermästare:** Zacharias Wolff 1658—59; **regementspredikant:** Gottfried Korner † 1659; **kaptener:** Otto Johan Grootbuusen 1655; Johan Amels 1655; Johan Hecker 1655; Peter Creimer 1655; Lilliehöök 1655, 1656; Fabian v. Vietinghoff 1656; Hans Grube 1656, 1657, 1658; Johan v. Hafften eller Haftton 1656; Birger Fersen 1656, 1657, 1658; Ernst Haahren eller Haar 1656—1659; Georg Diedrich Maydel (Meidel), kaptenlöjtnant 1657, kapten 1658, afsked 1660; Lorens v. Campenhausen 1657, 1658; Gregor Furst 1657, 1658, 1660; Friedrich Reiss v. Eyssenberg, kaptenlöjtnant 1659; **löjtnanter:** Gustaf Appelbaum 1655; Johan v. Hafften 1655; Abraham Pistolencreutz 1655; Johan v. Vietinghoff 1657, 1658; Paul Johan Bremen 1657; Friedrich Reiss v. Eijsenbergh 1657, sårad 1659; Burchardt Clauss v. Holstein 1657, † 1659 i Elbing; Nikolaus Dalman 1659; Baltzer 1658; **fänrikar:** Freiedrich Reis v. Eijsenberg 1655; Jacobus v. Brootwijck 1655; Meijdel 1655; Berendt Klangwurst 1657; Cornelius Sitzler 1657; Peter Merck 1657; Zacharias Jastor 1657.

H. K. H. Arfprinsens [svenska] Lifgarde till fot.

Den 25 jun 1658 talar konung Karl X Gustaf uti ett bref i förbigående om »finnarne, som ähre under våhr herr sohns guardie» i Sverige och stadgar, att de skulle brukas på de skepp, med hvilka amiral Bjelkenstjerna skulle gå öfver till Wismar. Ersättning skulle från Lifgardet lämnas af nyvärfvade.

För den 1 aug. och 1 sept. 1658 finnas i Stockholm upprättade rullor »opå dhe nyverfvedhe till H. Kongl. Hög:tz Lijf Guardie». Chef för kompaniet var kapten Johan Fredrik v. Holstein. Det visar sig emellertid snart en tanke på att detta kompani skulle utsvälla till två, i det att kompaniet efter hand förságs med ett dubbelt antal »officerare». Ännu vid mönstringen den 6 sept. 1659 var emellertid detta garde formeradt på ett kompani. Men af mönsterrullan vid den mönstring, som ägde rum den 12 okt. 1659, visar det sig, att en klyfning af kompaniet ägt rum till två kompanier, hvarvid dock Stael v. Holstein namneligen kvarstår såsom chef för båda.

Under sommaren 1659 befunno de sig dels i Stockholm, dels på skansarna i skärgården. Den 29 okt. samma år mönstrades de i Stockholm för att afgå till Göteborg. De kallas i mönsterrullan »dhe nyverfvede under H:s Kongl. Hög:tz Lijf Guardie». De återfinnas senare i en annan »copierulla såsom »ifrån Stockholm kombne och i Giötheborgh munstrade den 27 November 1659». Underofficerarne och truppen äro i det hela desamma men vid 2. kompaniet är såsom chef placerad major Kristoffer Järner. För båda kompanierna angifves, att de äro värfvade af marskalken Johan Fredrik v. Holstein.

En ny mönstring ägde rum i Göteborg den 28 dec. 1659. Mönsterrullan för första kompaniet upptager William Bethun (Betton) såsom kaptenlöjtnant vid första kompaniet. För 2. kompaniet finnes ej kvar någon rulla i original. Däremot finnas uti den ofvan omtalade kopierullan upplysningar äfven om 2. kompaniet vid ifrågavarande mönstring och visar det sig af denna, att major Järner afgått från 2. kompaniet och ersatts af kapten Gotthard Strijk. Kopierullan meddelar äfven upplysningar om kompanierna för jan. månad 1660.

Emellan dessa original- och kopierullor finnes den skillnad att de förra kalla truppen Hans Kongl. Höghets Lifgarde, under det att kopierullan benämner den Hans Kongl. Maj:ts. I kopierullan angifvas dessutom de båda kompanierna i jan. månad såsom tillhörande öfversten grefve Nils Brahes eget kompani.

Det finnes slutligen några rullor med rekvisition af läning för nov och dec. 1659. I dessa upptages Johan Fredrich v. Holstein såsom chef för båda kompanierna med Bethun såsom subaltern på 1. och Bagge såsom subaltern på 2. kompaniet. Liksom kopierullan angifva dessa rullor kompanierna såsom tillhörande Kongl. Maj:ts Lifgarde.

För 1660 har man rullor, underskrifna resp. den 19 jan. och den 3 febr. öfver den i Stockholm varande nyvärfvade delen af 1. kompaniet, i hvilken J. F. v. Holstein upptages såsom kompanichef och Olof Ryttingh såsom fänrik. Om kompaniets i Göteborg stående del under kaptenlöjtnant Bethun lämnar den förut nämnda kopierullan upplysningar för jan. och mars månader. Om 2. kompaniet får man äfven af samma kopierulla upplysningar för jan. och mars.

Den 13 febr. 1660 afled konung Karl X Gustaf i Göteborg. Hans Kongl. Höghets Garde försvinner därmed och uppgår igen i Kongl. Maj:ts Garde, från hvilket det, såsom det synes, knappast någonsin varit riktigt skildt. Denna nära samhörighet framgår äfven af en bland krigshandlingar i Krigsarkivet förvarad »Förteckning opå den militie till häst och foot med officerare som vidh dhenne tid uthi Stockhollm, Waxholmen, Dallarö Skantzer . . . sigh befinner. Stockholm den 24 aug. 1659», i hvilken bland

ıdra trupper upptagas ej mindre än 4 kompanier »H. K. Höghetz Gvarde» imligen dels de båda som vi redan känna, dels 2 andra — Carpelans och ökenflychts — som annars räknas till konungens eget garde. Äfven i en :n 14 dec. 1659 uppgjord uträkning på läning för Carpelans kompani iges detta tillhöra H. K. Höghets garde. Då emellertid dessa båda uppiiter stå mera som undantag, ha härstädes Carpelans och Hökenflychts ompanier upptagits på Konungens garde.

Officerslista.

Kaptener: Johan Fredrik v. Holstein; [major] Kristoffer Järner; Gotthard ärijk; **kaptenlöjtnant:** William Alexander Bethun (Betton, Bitton); **löjtnanter:** ohan Robert Stuart; William Alexander Bethun (se ofvan); Gustaf Adolf Siegoth; **fänrikar:** Ludvig Brandt; Lars Bagge; Olof Ryttingh.

H. K. H. Arfprinsens [tysk-skottska] Lifgarde (reg:te) till fot.

[Utl. värfv. infanteriregementet n:r 307 i K. A.]

Detta regemente synes hafva bildats genom sammanslagning af Hans Königsmarcks regemente och öfverste William Cranstones skottska »skvadron» (bataljon). Det omtalas först 1658, bestod då af 7—8 kompanier och tjänstgjorde i Östersjöprovinserna. Sedan Cranstone erhållit afsked i dec. 1658, träffas detsamma i Elbing med 7 kompanier under Ludvig Hamilton. Det säges ha ditkommit från Thorn. I Elbing kvarstannade det till in i febr. 1659, då det afgick till Marienburg, men återvände redan i mars till Elbing, där det förutom en utflykt till Marienburg i juli sedan kvarlåg året ut. Under denna tid ha stundom kommenderingar utgått åt olika håll. Bland annat omtalas en styrka liggande i Libau i april. Regementet, som efter Karl X Gustafs död benämndes Unga konungens lifgarde, omtalas 1660 fortfarande i Elbing under första halfåret.

I slutet af juli 1660 afdankades i Elbing större delen [Hamilton, 1 major, 1 regementskvartermästare, 7 kaptener, 15 löjtnanter och fänrikar]. I tjänst behöllos blott 1 kapten, 1 löjtnant och 1 fänrik.

Officerslista.

Öfverste: William Cranstone; **öfverstelöjtnant:** Ludvig Hamilton; **majorer:** Welsson [Hwulson] † i Elbing i jan. 1659; Mercer [Merser] 1659, 1660; **regementskvartermästare:** Albrekt Segee 1659; **kaptener:** Ascherton; Lawsson [Lausson, Lasson] 1660; Metzschel; Tendler † i Marienburg 1659; **löjtnanter:** Low [Lohe. Lohr]; Archibald Sterlingh; David Thomsson [Thomasson] † i Elbing i febr. 1659, Jakob Swenson 1660.

Underrättelser.

Knut Hugo Blomberg †. Professorn i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Uppsala universitet K. H. Blomberg afled i Uppsala den 27 oktober 1909 vid 59 års ålder. Det var ett ovanligt

verksamt lif, som härmed tidigt afbröts, och flera äro de områden, på hvilka hans bortgång lämnat ett ej lätt fylldt tomrum. Ehuru B:s vetenskapliga produktion icke föll inom den egentliga historiens område, hade den dock betydelse för detta genom sina förutsättningar och hela sin riktning. Student 1869 ägnade sig B. under Hammarstrands och Svedelii ledning åt historiska och statsvetenskapliga studier. Ett väsentligt inflytande på dessas läggning utöfvade säkerligen Hammarstrands starka betonande af författningshistorien och Svedelii på historisk grund byggda föreläsningar i statskunskap, till hvilkas flitigaste åhörare B. hörde. Särskildt intresserade honom den urgamla svenska kommunala själfstyrelsens pånyttfödelse genom 1862 års kommunallagar, och ett uttryck härför blef hans gradualafhandling (1875): *Studier öfver det nuvarande svenska landstinget.* Till följd af denna sin studieriktning öfvergick han efter vunnen filosofisk doktorsgrad till juridiska fakulteten förnämligast för att fullfölja sina statsvetenskapliga studier under Rydins ledning, tog 1879 juris utriusque kandidatexamen och anställdes 1880 såsom docent i svensk statsrätt och rättshistoria vid Uppsala universitet, sedan han s. å. utgifvit och försvarat en afhandling *Om Sveriges Högsta domstols statsrättsliga ställning och betydelse*, hvaraf mer än hälften utgjorde en historisk utredning af den högsta domaremaktens äldre organisation i Sverige. 1880—81 studerade han i Kristiania och Köpenhamn Norges och Danmarks förvaltningsrätt, och under en fyra månaders vistelse i Strassburg åhörde han föreläsningar af den moderna statsrättens mästare Laband, af hvars uppfattning han mottog djupa intryck. Frukter af dessa studieresor framträdde i hans 1887—89 utgifna stora arbete: *Den nordiska förvaltningsrätten*, som bildade del V i samlingsverket *Nordisk Retsencyclopædi* och 1889 belönades med hela årsräntan af konung Oscar II:s jubelfestdonation. Genom ett nytt förtjänstfullt arbete: *Om svenskt statsborgarskap* (1891; kompletteradt 1903 med en framställning af 1894 års lagstiftning i ämnet) styrkte han ytterligare sin kompetens att blifva sin lärare Rydins efterträdare och utnämndes också efter dennes pensionering 1891 till e. o. professor i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Uppsala universitet samt 1894 till ordinarie professor i samma ämnen.

Med sin teoretiska begåfning förband B. stor praktisk förmåga; han blef också tidigt och i stor utsträckning använd i offentliga värf och ådagalade i dessas fullgörande mycken duglighet och det varmaste intresse. Inom det kommunala lifvet i Uppsala utöfvade han en långvarig och mångsidig verksamhet Inom Uppsala läns landsting, där han insattes 1889, vann han genom sin sakkunskap och sammanhållande förmåga ett betydande inflytande och erhöll också 1908 förtroendeplatsen såsom dess vice ordförande. 1893 valdes han till ledamot af riksdagens första kammare för Kopparbergs län och fick så tillfälle att i rikspolitikens tjänst använda sina statsrättsliga kunskaper. Någon ledande politiker blef B. väl

sj. men han var en verksam, intresserad och betrodd medlem af första kammarens majoritetsparti; framför allt gjorde han sig — såsom naturligt var — gällande inom konstitutionsutskottet, hvari han insattes 1897 och hvars ordförande han var 1902—1908, och om hans framstående förmåga såsom politisk debattör liksom om hans fosterländska sinnelag bära riksdagsprotokollen talrika vittnesbörd. Äfven som kommittéledamot fick han i praktiken omsätta sina statsvetenskapliga insikter, och sista året af sitt lif deltog han med synnerligt intresse i kommittéarbetet för »omorganisation af departementen och K. M:s kansli» — ett värf som han tyvärr ej fick föra till slut.

Undgås kunde ej, att denna mångfald af offentliga värf i någon mån verkade hindrande på hans vetenskapliga uppgifter, men tack vare hans utomordentliga arbetsförmaga och plikttrohet blef detta dock mindre fallet än man kunnat befara. Månne det emellertid ej var den tunga arbetsbörda han härigenom åtog sig, som i förtid bröt hans kraft? Då han såsom professor till följd af bristande tillgång på docenter i sina ämnen ej kunde erhålla vikarie sökte han genom koncentrerad lärareverksamhet ersätta den tid, som riksdags- och kommittéuppdragen röfvade från hans universitetsverksamhet, och på detta sätt bereddes dock alltid tillfälle för Uppsala universitets juris studerande att draga nytta af hans ovanligt framstående föreläsareförmåga. Och att denna hans föreläsareverksamhet var frukten af fortsatt vetenskaplig forskning, därpå gaf han ett verkligt lysande bevis, då han 1904 utgaf första och 1906 andra häftet af ett stort arbete i *Svensk statsrätt.* Att dettas fullbordan afbröts genom hans död, kan ej nog beklagas. Att döma af de utkomna partierna skulle B:s vetenskapliga förmåga och historiska skolning i förening med hans politiska erfarenhet därigenom åstadkommit den samlade, på moderna principer grundade framställning af svensk statsrätt, som vår litteratur så väl behöfver. Att det ej blef B. förunnadt att föra sina arbeten på detta verk till slut, är så mycket sorgligare, som de äfven skulle kunnat låta våra författningsförhållanden framstå i rätt belysning inför utlandet. Han var nämligen anmodad att lämna en öfversikt af den svenska författningen till det 1907 påbörjade tyska samlingsverket »Handbuch des öffentlichen Rechts», och för en sådan öfversikt skulle hans »statsrätt» blifvit en synnerligt god grundval.

Utmärkande för B. såsom människa var vänfasthet och själfuppoffrande tjänstvillighet, och med sorgen öfver en god medborgares bortgång blandas därför i rikt mått den enskilda tillgifvenhetens saknad.

(*S. J. B.*)

Knut Martin Stjerna †. Med docenten Knut Stjerna, död den 15 november, har vår fornforskning förlorat en af sina mest framstående yngre förmågor. Född 1874 i Malmö, aflade S. 1892 studentexamen, två år senare filosofie kandidatexamen samt 1902

filosofie licentiatexamen, var under åren 1903—1905 e. o. amanuens vid landsarkivet i Lund och disputerade 1905 på en afhandling med titel *Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern* (Antiquarisk tidskrift bd 18: 1), där han framställer hypotesen om en stark minskning af Bornholms befolkning under folkvandringstiden och ett nytt besittningstagande af öns nordösta del under 500-talets midt genom från Sverige kommen befolkning. En särskild sida af ämnet behandlade han i uppsatsen *L'origine scandinave des Burgondes* (1906). Året förut förordnades S. till docent i nordisk och jämförande fornkunskap vid Uppsala universitet. Till denna befattning lade han senare sekreterarebefattningen i Upplands Fornminnesförening och amanuenstjänsten vid universitetets samling af nordiska fornsaker. Bekant är ock, att S. hade sig anförtrodt inseendet öfver utgräfningarna på Studentholmen, liksom äfven den energi han utvecklade, när det gällde att rädda dessa dyrbara fornminnen undan förintelse. Trots sin tidiga bortgång och en tidtals ganska omfattande journalistisk verksamhet, hade S. medhunnit en omfattande vetenskaplig produktion. Redan 1898 publicerade han en mycket uppmärksammad »sagohistorisk studie» öfver *Erik den helige*, hvari han framlade den uppfattningen, att den legendariska Eriksfiguren företer en kontamination af drag från guden Frö och en på 1000-talet halshuggen, såsom helgon vördad missionär vid namn Erik (jfr Hist. Tidskr. 1899 och 1900). Ett stort antal uppsatser knyta sig till Beowulfdikten (»Hjälmar och svärd i Beovulf», 1903; »Vendel och Vendelkråka», 1904; »Arkeologiska anteckningar till Beovulf», 1903—1905; »Svear och götar under folkvandringstiden, 1905; »Drakskatten i Beovulf», 1906; »Fasta fornlämningar i Beovulf», 1908). I sin allmänna uppfattning af diktens historiska innehåll ansluter sig S. till dem som i geatas se götar, ej jutar. Äfven till Historisk Tidskrift har S. vid flera tillfällen lämnat bidrag, senast en i 1906 års årgång införd recension öfver den af Montelius författade delen af »Sveriges historia intill tjugonde seklet». Vid sin bortgång efterlämnade S. flera otrycka afhandlingar, af hvilka en, *Lund och Birka*, å annat ställe i detta häfte uppmärksammas.

En af sakkunnig hand författad teckning i Historisk Tidskrift för Skåneland, hvilken i hufvudsak legat till grund för dessa korta minnesord, ger följande karakteristik af S:s vetenskapliga verksamhet: »Den brinnande glöd, hvarmed han uppgick i detta intresse, har åstadkommit, att han, ehuru bortgången vid blott 35 års ålder, kunnat lämna efter sig en mannagärning, som i mycket bildar ett afrundadt helt och som är af bestående värde för nordisk fornforskning. Ingen kan nog riktigt fortsätta i den riktning, som han hade utstakat för sina forskningar, men han har i sina arbeten gifvit en rikedom på väckande uppslag, som det blir kommande forskaregenerationers uppgift att hvar på sitt sätt fullfölja och pröfva.»

— Den 27 november afled i Stockholm i en ålder af 70 år förste marinintendenten Axel Zettersten. Den aflidne var en

grundlig kännare af flottans arkiv, rörande hvilket han lämnat några meddelanden i 1886 års årgång af denna tidskrift. Resultaten af sina omfattande och grundliga forskningar nedlade han i ett stort arbete af hufvudsakligen militärförvaltningshistorisk karaktär *Svenska flottans historia*, hvars första del, behandlande tiden 1522—1634, utkom 1890. Andra delen utkom 1903 och omfattar amiralitetskollegii första period, m. a. o. åren 1635—1680. De båda digra banden, till hvilkas sammanhängande framställning ansluta sig talrika bilagor, vittna om en storartad forskareflit och utgöra en verklig grufva af uppgifter rörande den sjömilitära förvaltningen under den period af halftannat sekel, som de skildra.

— En betydande del af det nyutkomna tredubbla häftet af *Historisk Tidskrift för Skåneland* (bd 3: h. 4—6) är ägnad åt vår allra äldsta historia. Af Knut Stjernas hand föreligger en vidlyftig, synnerligen intressant undersökning om *Lund och Birka*, präglad af den nyligen bortryckte forskarens omfattande lärdom och ovanliga rikedom på idéer och uppslag. Med anknytning till den allmängiltiga iakttagelsen att människorna nu en gång äro »svaga för ålderns aristokrati, det må gälla släkt, folk eller bygd» ger förf. en hastig blick öfver de element, som bilda orsaksgrunden till föreställningarna om Lunds höga ålder och betydande ställning under hednatiden samt lämnar en kritisk redogörelse för den uppfattning, som i slutet af 1500-talet gjorts gällande af Chytræus. Därefter kritiseras de historiska bevis, som anförts för denna uppfattning — särskildt ett par ställen ur de isländska sagorna. Den pröfning förf. därefter underkastar det arkeologiska materialet ger det resultat, att Lund är att betrakta såsom »en på 1000-talets början nyskapad stad, hvilken anlagts under stark medverkan af främmande element och under mäktigt danskt skydd». Den uppfattning, hvartill förf. ledts af de arkeologiska synpunkterna, vinner ock stöd af de litterära källorna. »Det skriftliga källmaterialet har intet att nämna om Lund före 1000-talets början». Återstå så mynten. Här kritiseras Haubergs teori, att de s. k. Björkömynten präglats i Lund, och förf. sammanfattar resultatet af den numismatiska analysen i följande sats: före år 1000 intet, ett stycke in på 1000-talet stor betydelse och hastig utveckling under kungligt skydd. Såväl mynten som de litterära källorna tillåta en närmare precisering af tiden för staden Lunds uppkomst, i det de hänvisa på Knut den stores regering såsom Lunds grundläggningstid, och förf. gör troligt, att konungen därvidlag handlat efter engelsk förebild och velat i Lund skapa ett danskt London — därvid hänvisas bl. a. till att beteckningen af de båda städernas namn på mynten ofta är densamma, ja att ibland myntmästarens beteckning (Lund Denemac) på sätt och vis blir en föregångare till senare tiders Londinium Gothorum. Ett ytterligare bevis för att Lund liksom Sigtuna och Nidaros grundlagts genom en kunglig viljeakt finner förf. däri, att det ej ligger vid en häradsgräns. Slutligen framhålles, att Lunds grund-

läggning endast är en i raden af en mängd samtidiga stadsgrundläggningar, som beteckna den inbrytande medeltiden. Förf. öfvergår därefter att behandla Birka, som för hans uppfattning representerar en annan stadstyp: handelsstaden med akropol. Då Birkas anläggning går tillbaka till omkr. 800, finner förf. det orimligt att antaga, att det anlagts af landets nya inbyggare. Birka är ett handelsfaktori, anlagt af frisiska köpmän från Dorestat. Ett dylikt antagande, nämligen att staden sålunda från början haft en kristen befolkning förklarar det egendomliga fenomen, att ehuru staden redan omkr. 830 skildras såsom betydande, grafsaker från första hälften af 800-talet äro sällsynta för att efter 900 blifva synnerligen talrika. Det förklarar också Björkömyntens problem. Det kastar slutligen också ljus öfver Ansgarii missionsarbete, som eljes framstår »som ett halft obegripligt spontant försök i ogjordt väder», och förklarar såväl dess hastiga framgång som dess lika snabba som fullkomliga förfall. Från denna utgångspunkt skizzeras den första, på Birka-frisernas initiativ företagna missionsfärden till Sverige. Då Birka senare flyttas till Sigtuna, flytta friser med; på en runsten i sistnämnda stad talas om »frisernas gillesbröder». I en kort slutafdelning söker förf. äfven antyda det frisiska inflytande, som i olika riktningar utströmmat från Birka. — Häftets innehåll i öfrigt må endast helt summariskt angifvas. Lauritz Weibull uppvisar att *Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie* utgör en i senare hälften af 1600-talet eller början af 1700-talet utförd förfalskning. K. Fabricius meddelar ett aktstycke *Fra den gamle Grænse 1544.* Af Ebbe Tuneld föreligger en vidlyftig serie *Skånska runstensstudier.* C. G. Weibull meddelar ett par femårsberättelser, afgifna af landshöfdingen i Malmö 1805 och 1815, hvilka belysa det allmänna tillståndet i *Malmöhus län vid 1800-talets början.* Häftet afslutas med en af O. Almgren författad varm minnesruna öfver K. Stjerna.

— I de båda senaste årgångarna af *Fornvännen* har professor L. Fr. Läffler publicerat en serie undersökningar *Till 700-årsminnet af slaget vid Lena (31 januari 1208).* Den första af dessa studier behandlar den gamla versen »Contigit in Lenum», som förf. söker restituera till dess ursprungliga form och till hvilken han knyter åtskilliga kritiska anmärkningar. I den andra uppsatsen behandlas sägnen om Odens deltagande i slaget vid Lena. Förf. uppvisar, att denna berättelse går tillbaka till ett ställe hos Snorre Sturlason och följer den sedan på dess gång genom svenska häfdaböcker från Loccenius (1654) till O. Sjögren (1902). Den tredje studien utgöres af en laghistorisk undersökning om ett stadgande i Gutasagan, som enligt författarens mening ytterst står i samband med slaget vid Lena. Det åsyftade stadgandet är den bekanta föreskriften, att om krönt konung med våld fördrifvits från sitt rike, gutarne böra hvarje år sammanskjuta skatten och låta den ligga men efter tre år erlägga den till den, som då råder öfver

Svea rike. Efter en kritik af den förklaring af stadgandets tillkomst, som gifvits af Schlyter, söker förf., därvid utgående från ett af Snöbohm gifvet uppslag, att visa, att bestämmelsen i Gutasagan är äldre än 1285 och ej kan syfta på Erik Erikssons och Knut Långes strider utan måste tillkommit i anledning af händelserna 1208—1210. Som stadgandet talar om krönt konung, måste antagas att Sverker d. y. varit krönt, ehuru därom intet nämnes i de gamla källorna. Dessa omtala emellertid kröningarna ytterst oregelbundet, och ett uttryck i en påfvebulla af 1208 kan uppfattas såsom afseende Sverkers kröning. Tiden för stadgandets liksom för hela Gutasagans upptecknande synes böra sättas till omkr. 1220 — och förf. uttalar den förmodan, att ärkebiskop Andreas Suneson vid sitt besök på Gottland våren 1207 gifvit uppslag till Gutasagans upptecknande.

— Med ett nyligen utkommet tredubbelt häfte föreligger nu elfte årgången af *Personhistorisk Tidskrift* färdig. Det nya häftet inledes med en af tidskriftens utgifvare grefve C. M. Stenbock författad minnesteckning öfver K. H. Karlsson, hvartill sluter sig en af samma hand utarbetad förteckning öfver hans tryckta skrifter. Därefter följa några nya *Genealogiska anteckningar* af K. H. Karlsson, behandlande Roos af Ervalla och Roos af Hjelmsäter samt arfsindelningen efter fru Birgitta Magnusdotter (Porse). L. Fr. Läffler belyser kritiskt *De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar* och meddelar dessutom en mot Thiset riktad heraldisk undersökning *Ytterligare om Trolle-vapnet.* Af serien *Stockholms öfverståthållare* föreligger nu en ny afdelning, behandlande Mauritz Klingspor. A. Bohnstedt meddelar *Ett bref från Lars Lagersköld 1655.* Tidskriftens utgifvare redogör för *Schering Rosenhanes »Hortus Regius»* äfvensom för *Johan Gabriel Baners 128 anor* samt meddelar *Cath. Elis. von Pfuels personalia,* E. Lind af Hageby publicerar andra afdelningen af sin matrikel öfver *Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget.* För öfrigt innehåller häftet — förutom några arkivaliska meddelanden — en del recensioner öfver utkommen litteratur äfvensom början af ett register öfver Personhistoriska samfundets porträttförteckningar.

— Ur *Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift* (bd. 4: h. 4) antecknas en af K. Kjellmark afgifven berättelse om *Järnåldersgrafvar i Jämtland undersökta 1908* samt en uppsats af L. Bygdén om *Jämtlands representanter vid konungahyllningen i Opslo 1591.*

— I 1909 års årgång af *Bibelforskaren* föreligger af Hjalmar Holmquists hand en längre intressant uppsats *Från Swedenborgs ungdom och första stora verksamhetsperiod.*

— I Nya Dagligt Allehanda för den 23 och 31 oktober meddelar redaktör R. Björkman några anteckningar om *Fredskongressen i*

Jönköping. Ett hundraårsminne, innehållande »några interiörer från skvallret och lifvet bakom den officiella 'fridscongressens' kulisser».

— Det sist utgifna häftet af dansk *Historisk Tidskrift* (8 R., bd. 2: h. 3) innehåller tvenne uppsatser af intresse. Dr K. Fabricius afslutar sin studie öfver *Griffenfeld og Fuenmayor*. Af särskildt intresse äro de undersökningar, som knyta sig till Griffenfelds fall och den roll Fuenmayor därvid spelade. I sina slutord preciserar förf. i motsats till de åsikter, som häfdats af Jörgensen och Fridericia, sin uppfattning af Griffenfelds politik därhän att »han ville vinna ett förbund med Frankrike till Danmarks utvidgning på Sveriges bekostnad särskildt i Nordvesttyskland. För denna lön ville han t. o. m. affalla från Österrike, och han ansåg öfver hufvud ej kejsarens makttillväxt nyttig för Danmark. Skånes återvinnande framstod däremot ej för honom såsom särdeles önskvärdt, i hvarje fall ej i främsta rummet. Han behöfde därför ej Nederländernas hjälp för att vinna herraväldet till sjöss. Men det är möjligt, att han i sin fredsvänlighet drifvit politik med så långa vyer, att han i början af 1675 i sitt hjärta önskat samförstånd tills vidare med både Sverige och Frankrike.» — I en uppsats med titeln *Annalerne og Kalendariet fra Colbaz* lämnar landsarkivarien dr. Lauritz Weibull en källkritisk undersökning af nämnda skrifter. Sina resultat samlar förf. i följande satser: Colbazannalerna påbörjades i Lund under ärkebiskop Eskils tidigare år, fortsattes i Bosarp efter 1150 (kalendariet har förts såsom necrologium på nämnda ställe eller trakten däromkring) och öfverflyttades omkr. 1174 till klostret i Colbaz. Den världshistoriska delen hvilar på normanniska annaler; den ligger ej till grund för motsvarande partier i Annales Lundenses, som i stället användt en med Colbazannalernas källskrift besläktad krönika. Däremot utgöra de följande notiserna från 1150 det direkta underlaget för en hel rad notiser i både Annales Lundenses och den öfriga danska (och äfven svenska) annalistiska litteraturen. Författarens utredning talar mot den inom den tyska vetenskapen gängse teorien om Annales Lundenses majores.

— Ur de senast utkomna banden af *Historiske Samlinger* (bd. 2: h. 3, bd. 3: h. 1 och 2) anteckna vi den af professor Yngvar Nielsen meddelade urkundssamlingen *Diplomatisk Brevveksling om Norge mellem Wien og London (1814) og mellem Berlin og London (1813, 1814)*; i de anmärkningar, hvarmed förf. afslutar sin aktsamling, uttalar han i tämligen onådiga ordalag sin missbelåtenhet med den svenska historieforskningens och särskildt Oscar Alins sätt att behandla 1814 års händelser. I slutorden ger han dock uttryck åt sin förhoppning, att sanningen, d. v. s. den af honom företrädda ståndpunkten, skall segra — äfven i Sverige. I det uti tredje bandets första häfte införda urvalet *Af Generalmajor Paul Hansen Birchs efterladte Papirer* förekomma bl. a. åtskilliga bref

från frih. Carl Mörner och C. H. Anckarsvärd. I samma bands andra häfte märkes — utom den i Hist. Tidskrift tidigare (se ofvan, s. 64) uppmärksammade, af professor Yngvar Nielsen meddelade samlingen af *Diplomatiske Aktstykker fra 1814* — dels *Nicolai Wergelands udkast til grundlov for kongeriget Norge paa rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814*, utgifvet och försedt med noter af G. Tank dels några af prof. L. Daae meddelade *Breve og Optegnelser om Norge i 1814 fra Ove Mallings Papirer.*

— Ur *Historische Zeitschrift* (Dritte Folge, bd 8. s. 80 ff.) anteckna vi en synnerligen intressant orienterande studie af Karl Stählin öfver *Der diplomatische Kampf in der jüngsten Balkankrisis.*

— Med utgångspunkt i de tre sist utkomna delarna af Olliviers bekanta memoarverk (jfr ofvan sid. 181) behandlar i augustinumret af *Preussische Jahrbücher* utgifvaren H. Delbrück den mångomtvistade frågan om fransk-tyska krigets ursprung. Uppsatsen, som bär titeln *Ollivier über den Krieg 1870*, frambär — i modificerad form visserligen — de teorier, åt hvilka förf. gifvit uttryck i den i 1895 års årgång af nyssnämnda tidskrift (bd 82, s. 1 ff.) förekommande uppsatsen *Das Geheimniss der Napoleonischen Politik im Jahre 1870*, sedan dess omtryckt i författarens *Erinnerungen, Aufsätze und Reden.* Delbrücks tes i dess nuvarande form torde i korthet kunna sammanfattas så. Den Hohenzollenska kandidaturen till Spaniens tron var icke såsom Bismarck för Busch låtit påskina en för Frankrike utlagd fälla afsedd att framkalla det krig, som erfordrades för det tyska enhetsverkets fullbordan. Detta framgår med all önskvärd tydlighet af det intercipierade bref från Bismarck, som i Spanien publicerats och som Fester nyligen (i julinumret af *Deutsche Rundschau*) uppvisat vara ingenting annat än en instruktion för kanslerns förtrogne Lothar Bucher på hans hemliga beskickning i Spanien. Å andra sidan hade den dåtida franska politiken ingalunda den fredliga tendens Ollivier tillägger densamma — hvarmed icke skall bestridas, att hans egen fredskärlek var djup och äkta. Hans skildring visar blott, att det ej var han, som ledde den franska utrikespolitikens trådar. Bakom konseljpresidentens rygg hade dess verkliga ledare sökt militärpolitiska anknytningar till Italien och Österrike (ärkehertig Albrechts och general Lebruns missioner 1870) hvilka bättre motsvarade den högt uppdrifna självkänslan hos »la grande nation», så ömtålig om sin egen ära och så likgiltig för andra nationers. Med hänsyn härtill framstår Emsdepeschen icke som en förvanskning af sanningen utan tvärtom såsom ett djärft och fintligt grepp för att få den verkliga situationen fram i dagen och därmed framkalla en kris, som ändå i längden ej kunnat undgås. I slutet af uppsatsen framställer Delbrück en hypotes för att förklara å ena sidan Napoleons urakt-

låtenhet att drifva fram en definitiv uppgörelse med Italien och Österrike, å andra sidan omkastningen i den franska politiken under de ödesdigra julidagarna 1870. Napoleon, hvilken alltid haft större sympatier för Preussen än för Österrike, har aldrig tänkt sig fransk-tyska kriget som en afgörande kamp på lif och död utan snarare som en ridderlig och kortvarig kraftmätning, hvarefter de kämpande skulle enas om en uppgörelse, som tillerkände åt Preussen Sydtyskland och Belgien åt Frankrike.

— Ett intressant källbidrag till det andra kejsardömets historia utgör den af prins Napoleon (»Plon-Plon») förda journal öfver hans beskickning till kejsar Frans Joseph, då i Verona, som under titeln *Les préliminaires de la paix 11 juillet 1859* aftryckts i första augustinumret af *Revue des deux mondes*.

— I *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria* (vol. XXXII, Fasc. I—II, n:r 125—6, sid. 107—172) offentliggör Paolo Negri under titeln: *Disegni di Cristina Alessandra di Svezia per un'impresa contro il Regno di Napoli* en afhandling om drottning Kristinas planer att i förbund med hertig Francesco I af Modena företaga en expedition för att förjaga spanjorerna från Neapel. Framställningen grundar sig hufvudsakligen på i statsarkivet i Modena befintliga depescher 1655—58 från hertigens sändebud i Rom, Francesco Gualegno, och i Paris, Giuseppe Ronchi.

— I aprilnumret af *The American Historical Review* offentliggör professor C. H. Haskins det föredrag han på historiska kongressen i Berlin 1908 höll om *Normandy under William the Conqueror*. Samma häfte innehåller äfven professor H. Pirennes vid nämnda kongress hållna föreläsning *The formation and constitution of the Burgundian State (fifteenth and sixteenth centuries)*.

— Den i riksarkivariens årsberättelse för 1908 (jfr ofvan s. 182) bebådade matrikeln öfver tjänstemän vid *Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857* föreligger nu färdig, utarbetad af dr J. A. Almquist, och bildar den tredje volymen i andra serien af »Meddelanden från svenska riksarkivet» (Stockholm, Norstedt 1909; 322 s.; pr. kr. 3,50). Det arbete, som här föreligger — resultatet af omfattande forskningar i det gamla bergskollegii på det hela synnerligen väl bevarade arkiv, — afser, enligt hvad utgifvaren i företalet påpekar, att lämna upplysning dels om organisationen under skilda tider, dels också om de olika tjänsteinnehafvarne inom bergsstaten »hvarigenom forskningen i arkivet tvifvelsutan borde lättas». Arbetet sönderfaller i trenne afdelningar: den första behandlar organisationen, den andra bildar själfva matrikeln öfver personalen, den tredje slutligen meddelar densammas tjänsteförteckningar. Såsom bilaga sluter sig härtill en summarisk förteckning öfver bergskollegii arkiv. Det största intresset har naturligen

framställningen af organisationen. Från början handhades bergsöfverstyrelsen af kammaren, under hvilken äfven det af Gustaf II Adolf tilltänkta bergsamtet skulle sortera. Ännu i 1635 års arbetsordning för kammaren upptagas bergsärendena bland dem som där skulle behandlas. Initiativet till upprättande af en särskild bergsstyrelse togs genom ett memorial af Georg Grissbach, som remitterades till riksrådet Carl Bonde, hvars förslag till bergsstyrelse i hufvudsakliga delar lades till grund för organisationen af det nya generalbergsamtet, som den 14 febr. 1637 erhöll sin instruktion. Därefter tecknas organisationens ofullgångna skick till dess det nya verket 1649 organiserades såsom ett med de andra kollegierna jämnställdt bergskollegium. Därefter följer en sammanträngd öfversikt öfver nämnda verks utveckling fram till dess afskaffande 1856 äfvensom en redogörelse för den bergskollegium tillslagna betjäning (kansliet, fiskalsämbetet, kammarkontoret, notariekontoret, arkivet, proberkammaren, ingenjörsstaten, kemiska och mekaniska laboratoriet samt mineralogiska kabinettet). Senare delen af första afdelningen innehåller framställningen af bergmästaredistrikten äfvensom af de s. k. ämbetena för bergväsendet i gemen, d. v. s. direktörerna för de olika smidena äfvensom öfvermasmästarna. Slutligen lämnas en del upplysningar rörande Falu bergsskola, malmletarna samt järnvräkeriet och vågstaterna.

Matrikeln upptager längder öfver bergskollegii tjänstemän från presidenter ned till auskultanter, äfvensom öfver bergslagsstaterna; både ämbetsmän för bergsväsendet i gemen och ämbets- och tjänstemän i bergslagsdistrikten.

Den tredje och vidlyftigaste afdelningen, väl sannolikt och den som kostat mesta mödan att åvägabringa, upptager tjänsteförteckningar för de i matrikeln upptagna ämbets- och tjänstemän.

Den inledande framställningen af organisationen är skrifven med klarhet och precision; de meddelade längderna och tjänsteförteckningarna vittna, såvidt man af en flyktig granskning kan döma, om noggrannhet. Hvilken möda deras hopförande måste ha kostat, därom kan endast den ha en aning, som själf sysslat med dylika matrikelarbeten. I hög grad önskvärdt vore, att riksarkivet — i likhet med hvad som skett i Danmark — läte denna första matrikel följas af andra öfver förvaltningens olika områden. Vinsten däraf skulle blifva högst afsevärd ej blott för genealogen och personhistorikern utan öfver hufvud för alla dem, som syssla med utforskandet af fäderneslandets häfder.

— Svenska litteratursällskapets i Finland skriftserie har ökats med en ny volym, den åttionionde, innehållande en af Arvid Mörne författad, vidlyftig teckning af Daniel Hjorts författare *Josef Julius Wecksell* (Helsingfors 1909; 290 s.; 4 mark).

— I våra läroverksprogram publiceras som bekant icke så få undersökningar af verkligt vetenskapligt värde, ehuru de på grund af själfva publikationsformen allt för lätt undgå forskarens upp-

märksamhet och emellanåt på grund af abderitiska anordningar äro så godt som omöjliga att på vanlig väg anskaffa. Synnerligen välkommen blir därför den *Förteckning öfver afhandlingar och uppsatser som ingå i eller medfölja årsredogörelserna för rikets allmänna läroverk 1883—1909*, som uppgjorts af biblioteksamanuensen S. E. Melander (Lund 1909; VIII + 93 s.). Af tidigare förteckningar på området påpekar förf. i sitt företal dels Josephsons bekanta »Avhandlingar och program utgifna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890» dels en af Bagge påbörjad katalog öfver Nyköpings läroverksbibliotek (i nämnda läroverks redogörelse 1882—83), hvilken synes afsedd att vara en förteckning öfver samtliga »läroverksprogram och kataloger» men som »delat läroverksprogrammens vanliga öde och är för de flesta okänd». Den här föreliggande förteckningen är baserad på Lunds universitets biblioteks, Växjö gymnasiebiblioteks och Lunds högre allmänna läroverks samlingar. Den innehåller en ortsalfabetisk-kronologisk och en systematisk afdelning samt är dessutom försedd med författareregister. En blick på afdelningarna historia och biografi visar bredvid en mängd skrifter af helt och hållet efemär karaktär äfven en del undersökningar af verkligt värde. För historikern äger den Melanderska förteckningen emellertid såtillvida mindre betydelse, som hithörande litteratur med få och mindre betydande undantag redan finnes förtecknad i de af Setterwall utarbetade historiska bibliografierna.

— Ett urval af *Den heliga Birgittas uppenbarelser* i svensk öfversättning, har utgifvits af rektor Richard Steffen, som dessutom försedt dem med inledning, anmärkningar och förklaringar (Stockholm, Norstedt 1909; XLII + 336; pr. kr. 5,75).

— Den bekanta filologiska tidskriften Eranos' förlag har påbörjat utgifvandet af en ny serie bidrag till vår odlings historia nämligen en samling af *Svenskars bref och anteckningar från Italien*. »Allt för litet studerade», heter det i den anmälan som inleder den nya publikationen, »äro de mäktiga bidrag och påverkningar vår svenska kultur i skilda tider mottagit från Italien. Allt för litet uppskattade äro också de för vår egen och i viss mån jämväl för Italiens kulturhistoria viktiga dokument, som masstals gömmas i offentliga och enskilda bibliotek och vittna om dessa säregna kulturförbindelser, där vi visserligen oftast varit den mottagande, men äfven då och då den gifvande parten. Ett försök skall härmed göras att bringa några af de viktigaste och intressantaste bland dessa dokument till vetenskapens och allmänhetens kännedom.» Det nyutkomna första häftet af den nya publikationen innehåller en af fru Enni Lundström ombesörjd edition af *Olof Celsius d. ä:s Diarium öfver sin resa i Italien åren 1697 och 1698* (Göteborg 1909; VI + 90 s.; pr. 3 kr.).

Inledningen innehåller utom en beskrifning af den å Uppsala universitets bibliotek förvarade handskriften tillika en summarisk

öfversikt öfver de delar af anteckningarna, som icke blifvit tryckta, d. v. s. de som skildra resan från Sverige till Marseille och från Wien till Stockholm. Den del af reseskildringen, som in extenso aftryckts utgör en i det hela verkligt underhållande läsning. Dess författare har gjort sin resa med öppna ögon, med vaken vetgirighet och icke ringa sinne för det pittoreska eller komiska. Han lämnar minutiösa beskrifningar på de byggnader och konstverk han sett och återger ofta fullständigt de å dem befintliga inskriptioner af olika slag. Han antecknar sorgfälligt titlarna på de märkliga böcker han påträffar i biblioteken, liksom ock priserna på de verk han i boklådorna funnit. Befolkningens klädedräkter och vanor beskrifver han lifligt och målande. Ett särskildt intresse synes han — vi befinna oss i det vaknande naturintressets tider — ha haft för de många för en nordbo nya växter och djur, som mötte hans blickar. Man saknar heller icke uppgifter om de kulinariska rön af än uppmuntrande än nedslående art, som han på sin resa fått göra. Brist på kritiskt sinne kan man ej heller klaga öfver — man läse t. ex. den sardoniska skildringen af den berömde Magliabecchi; och författarens kärfva lutherska uppfattning ger sig då och då uttryck i utfall mot jesuiterna och andra vilsefarande andar. Hufvudparten af skildringen är naturligen ägnad åt Rom, men äfven andra orter t. ex. Florens och Venedig behandlas tämligen vidlyftigt. Utg. har löst sin uppgift med den största samvetsgrannhet och lämnat en efter filologiska principer gjord textedition. Man kunde nästan känna sig frestad att fråga om det utgifna arbetets beskaffenhet och betydelse verkligen stå i rimligt förhållande till all den möda, som nedlagts och måst nedläggas på åstadkommande af en edition, som skall motsvara så högt uppdrifna fordringar.

— Såsom frukten af en våren 1909 företagen studieresa till lillryska språknejder har dr Alfred Jensen under titeln *Mazepa* utgifvit en »serie historiska bilder från Ukraina och Karl XII:s dagar» (Lund, C. W. K. Gleerup 1909; VI + 240 s.; pr. kr. 4,75).

— Af d:r Fritz Arnheims förut i denna årgång (se öfvers. och granskn. s. 1 och ff) uppmärksammade urkundspublikation *Luise Ulrike die Schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses* har nu andra bandet utkommit omfattande tiden 1747—1758 (Gotha, F. A. Perthes 1910; XXXI + 519 s.; pr. 10 mark).

— En kortfattad teckning af *Strömsholms kanals historia* har utgifvits af major G. Nerman (Uppsala 1909; 59 s.).

— Den glädjande stegring af det historiska, framför allt personhistoriska intresset, som på de senare åren alltmer gjort sig gällande, har gifvit upphof till en rikhaltig litteratur på området, speciellt till en mängd samlingar af memoarer och bref. På sista tiden har skörden på detta område varit mer än vanligt rik.

Så har professor Schück nu utgifvit de båda återstående delarna af *Rutger Fredrik Hochschilds Memoarer* omfattande tiden 1789—1801 (Stockholm, Geber 1909; 255 s.; 346 s.; pr. 4 + 5,50 kr.). Fru M. Grandinsson har utsändt en ny del (den andra) af *Malla Montgomery-Silfverstolpes Memoarer* (Stockholm, Bonnier 1909; 329 s.; pr. 6 kr.). Den nya delen, som prydes af ett af Amalia v. Helwig ritadt, vackert porträtt af Malla Montgomery, skildrar åren 1804—1819. Under titeln *Ett gammalt familjearkiv* meddelar fröken A. M. Roos inom en sammanhållande ram en samling utdrag ur de Franzén-Grafströmska familjepapperen (Stockholm, Norstedt 1909; 366 s.; pr. 4 kr.). I de papper, som förvaras å det gamla Wærnska familjegodset Baldersnäs har fröken Lotten Dahlgren, som tidigare med mycken esprit och smak sammanställt familjepapper från Ransäters arkiv, funnit material för en teckning af *En svensk herrgårdssläkt* (Stockholm, Norstedt 1909; III + 350 s.; pr. 4 kr.). Vi hoppas snart kunna i ett sammanhang närmare fästa uppmärksamheten å denna bref- och memoarlitteratur.

— Af fröken Alma Söderhjelms vidlyftiga monografi *Jakobstads historia* föreligger nu en andra ståtlig volym omfattande tiden 1721—1808 (Helsingfors, Edlundska bokhandeln; 438 s.; pr. 4 mark).

— Under redaktion af William Norvin och Eiler Nystrøm har påbörjats utgifvandet af en serie monografier öfver *Fyens Historiske Herregaarde*. Hittills ha tvenne häften utkommit, innehållande det ena en skildring af Broholm af A. Thiset, det andra en skildring af Brahe-Trolleborg af L. Bobé (Odense, Miloske Boghandel 1909; 79 + 94 s. pris för häfte kr. 2,50).

— Af den af A. W. Ward, G. W. Prothero och Stanley Leathes utgifna *Cambridge Modern History* har nu sjätte bandet utkommit behandlande det adertonde seklet d. v. s. tiden från freden i Utrecht till franska revolutionen (Cambridge University Press 1909; XXXVIII + 1019 s.; pr. 16 s.). Skildringen af den svenska historien under frihetstiden och Gustaf III:s regering är författad af R. Nisbet Bain, den numera aflidne författaren till arbeten öfver Karl XII och Gustaf III äfvensom till en ganska bekant handbok i de skandinaviska ländernas historia; af samma hand äro äfven kapitlet om Polen under konungarna af det sachsiska huset samt om Ryssland under Anna och Elisabet. W. F. Reddaway har lämnat skildringen af Danmark under Bernstorffarne och Struense. Bland arbetets öfriga partier märkes teckningen af England under Georg I författad af A. W. Ward och J. F. Chance, den senare författare till ett nyutkommet arbete om *George I and the Northern War*. Walpole's och Pelhams tidsskede skildras af H. W. V. Temperley. Cannings biograf, under det att teckningen af Englands historia 1756—93 behandlats af ej mindre än trenne författare Wolfgang Michael, J. M. Rigg och M. J. Griffin, hvarjämte Irlands his-

toria anförtrotts åt R. Dunlop. Frankrikes utveckling 1714—46 tecknas af E. Armstrong, medan kapitlet om tiden fram till Ludvig XV:s död är af J. Lemoine's hand. Afdelningen om österrikiska tronföljdskriget har fördelats mellan C. T. Atkinson och E. Daniels, hvilken senare äfven författat hela skildringen af Preussens historia under det föreliggande tidsskedet, äfvensom af det sjuåriga kriget. Kapitlet om Katarina II är af professor O. Hötzsch. Den viktiga indiska historien tecknas af sir Alfred Lyall (Moguls välde) och P. E. Roberts. Volymen afslutas som vanligt med vidlyftiga bibliografier.

— Af markis De la Mazelière's stora arbete *Le Japon, histoire et civilisation* — som bekant en af de bästa populärt hållna framställningarna af Japans historia — har nyligen fjärde bandet utkommit, utgörande första delen af skildringen af det moderna Japan och behandlande revolutionen och restaurationen 1854—1869 (Paris, Librairie Plon 1909; CCXLII + 373 s.; pr. 4 fr.). Den såsom synes mycket vidlyftiga inledningen behandlar »La civilisation de l'Asie et la civilisation de l'Europe au dix-neuviéme siecle».

— Bayerns politik i dess sammanhang med det nya tyska rikets uppkomst har gjorts till föremål för ett par monografiska undersökningar, som torde vara förtjänta af uppmärksamhet. Den ena af dessa *Bayern und die Wiederaufrichtung des Deutschen Reichs* (Berlin, H. Walther 1909; (6) + 376 s.; pr. 6 mark) har till författare professor A. von Ruville, Chatams nyaste biograf, och har inom den lärda världen i Tyskland varit föremål för en liflig, om ock just ej så enbart smickrande uppmärksamhet. Förf., som dristigt för till torgs en ny metod, som han själf betecknat såsom »det sönderbrutna myntets», framställer på grundval af ett skäligen magert källmaterial åtskilliga djärfva hypoteser, af hvilka några redan gjorts till föremål för en kontrollanalys, som gifvit vid handen, att de långt ifrån äro att anse såsom vetenskapens sista ord. Den af de nya Ruvilleska teorierna, som otvifvelaktigt väckt det största uppseendet, är hypotesen att Bismarck under förhandlingarna om riksgrundläggningen hösten 1870 för att bryta sydtyskarnes motstånd hotat med publicering af vissa för de sydtyska regeringarna komprometterande aktstycken, som skulle befunnit sig bland de statspapper, som af de tyska trupperna påträffades på Rouher's gods Cerçay och därefter fördes till Berlin. Det andra af de ofvan antydda arbetena utgör en af Karl Alexander von Müller författad framställning af *Bayern im Jahre 1866 und die Berufung des Fürsten Hohenlohe*, hvilken utgör tjugonde bandet af det historiska bibliotek. som utgifves af redaktionen af »Historische Zeitschrift» (München & Berlin, R. Oldenbourg 1909; XVI + 292 s.; pr. 6 mark). Förf. ger en bild af läget och stämningarna i Bayern under märkesåret 1866 och en karakteristik af fust Hohenlohes personlighet och politiska åskådningar samt skildrar hans anträde till makten hösten 1866 och den nya ministärens program. Särskildt värdt

att uppmärksammas är det grundliga studium förf. ägnat den samtida tidnings- och flygskriftslitteraturen; såsom bihang lämnar han en vidlyftig bibliografisk sammanställning af det hithörande synnerligen vidlyftiga och svårgenomarbetade materialet. I en annan exkurs underkastar han några af Ruville i hans ofvan anförda arbete framställda hypoteser rörande vissa af 1866 års händelser en synnerligen hårdhändt och efter hvad det vill synas icke oberättigad granskning.

— Ett synnerligen intressant och värderikt bidrag till den samtida historien föreligger i den serie »historiskt-politiska orientstudier», som kapten E. af Wirsén offentligjort under titeln *Balkanfolken och stormakterna* (Uppsala, Akademiska bokförlaget 1909; VI + 394 s.; pr. kr. 5,50). Efter en allmän orienterande inledning om Balkanhalföns geografiska och etnografiska förhållanden äfvensom de sydslaviska staternas äldsta historia ges i raska drag en öfversikt öfver Islam och kristenheten i deras inbördes förhållande under nyare tid. Därefter följa dels en entusiastisk teckning af ett sydslaviskt framtidsfolk (bulgarerna), dels en mindre entusiastisk men knappast mindre intressant skildring af vissa serbiska förhållanden. Ett kapitel med titeln »Alexander den stores fädernesland» är ägnadt åt en framställning af den till synes hopplöst intrasslade macedoniska frågan och arbetets sista kapitel behandlar den sista Balkankrisen intill dess afveckling förliden vår.

I den afdelning, som behandlar Islams förhållande till kristenheten under nyare tid, upptages naturligen hufvudutrymmet af tiden efter 1870. Af särskildt intresse är teckningen af Berlinkongressen samt händelserna närmast före och efter. Förf. synes ha användt goda källor för sin framställning, och de sista årens vetenskap och vetenskapliga publicistik ha ju mycket sysslat med hithörande problem. God nytta har förf. uppenbarligen haft af Hanotaux's intressanta framställning, (i fjärde bandet af »Histoire de la France contemporaine»); däremot synes han ej haft tillfälle att begagna Fourniers i denna tidskrift (se ofvan s. 194) omnämnda studie, som i flera punkter väl åtminstone t. v. får anses ha karaktär af primärkälla.

För teckningen af de olika Balkanfolken har förf. kunnat bygga dels på personliga iakttagelser på ort och ställe dels på den nyaste och bästa litteraturen (arbeten af Jiriček, Jensen, Bertrand, Pinon m. fl.). Afdelningen om Bulgarien behandlar först landets befolkning, den civila och militära förvaltningen, kyrkliga förhållanden samt näringslif. Såsom särskildt läsvärda partier förtjäna här att framhållas redogörelserna för Bulgariens ypperliga militära organisation samt dess efter hvad det vill synas högst intressanta och aktuella agrarlagstiftning. Efter denna allmänna inledning följer en teckning af landets politiska utveckling. Mot furst Alexander är förf. ej vidare välvilligt stämd: »den gloria, som i världens ögon omstrålar 'hjälten från Slivnitsa' förlorar på när-

mare håll en god del af sin glans». Dock har han öppet öga både för hans många sympatiska sidor och för hans ytterligt svåra ställning. Dess större beundran hyser förf. för statsmannabegåfningen hos Stambulov och — än mer — den nuvarande konungen, hvars sega målmedvetenhet och utomordentliga diplomatiska skicklighet trots vissa frånstötande drag ovillkorligen äro ägnade att ingifva den största beundran.

Den framställning, som gifves af Serbiens utveckling, utgör på sätt och vis en rehabilitering med hänsyn till det afbräck Serbiens anseende lidit under den senaste krisen. Inledningsvis betonas de alldeles särskilda svårigheter som vidlåda dess ställning genom det ogynnsamma geografiska läget, de två rivaliserande dynastiernas kamp om makten samt slutligen genom den omständigheten, att konungariket omfattar blott en mindre del af den serbiska nationen. Framställningen af den inre dynastiska kampen 1800-talet igenom är naturligtvis tämligen tröstlös. Större intresse har skildringen af Serbiens försök att politiskt och ekonomiskt frigöra sig från Donaumonarkien (det s. k. »svinkriget») samt af »la Serbia irredenta».

I början af redogörelsen för den makedoniska frågan framhålles, att det i främsta rummet är den intensiva folkblandningen, som gör frågan så invecklad. Därefter tecknas i korthet den stora makedoniska krisen, dess förhistoria och utbrott, Wienprogrammet (21 febr. 1903), lord Lansdownes ingripande, Mürzsteg-programmet (22 okt. 1903) samt slutligen den samfällda europeiska interventionen 1905 samt dess följder.

Framställningen af den nyss afvecklade stora krisen inledes med en lifligt skrifven, med upplysande siffror späckad karakteristik af den rivalitet på det ekonomiska området, som gör sig gällande mellan makterna, och särskildt det omfattande och målmedvetna arbete Tyskland nedlagt på att tillkämpa sig sin plats i solen. Ett hufvudrum inom detta parti intager skildringen af de förhållanden, som stå i samband med Bagdadbanan. Efter några antydningar om 1906 års engelsk-turkiska gränskonflikt och en orienterande blick på den med den turkiska statens bestånd så intimt förknippade arabiska frågan tecknar förf. »den nya kursen» i Wien, som kom med friherre, numera grefve Aehrenthals öfvertagande af utrikesportföljen. Mot bakgrunden af en kort öfversikt öfver Donaumonarkiens inre förhållanden skildras den österrikiska aktionens förberedelser under ententernas år — 1907, Aehrenthals stora anförande i delegationerna d. 27 jan. 1908, däri han afslöjar sina planer på byggandet af en bana Uvats-Mitrovitsa, vidare det från ryskt håll lancerade motförslaget om en Donau—Adria järnväg samt den Iswolski-Aehrenthalska tvekampens återflyttande till det makedoniska reformarbetets område. Genom den turkiska revolutionen i juli 1908 inträder krisen i ett nytt skede, och förf. lämnar i detta sammanhang en öfversikt öfver hvad han kallar det turkiska reformarbetets historia från Muhammed Sokoli till Enver Bey. Därpå följer som slutkapitel en

skildring af de kritiska månaderna från konferenserna i Buchlar i sept. 1908 till den slutliga lösningen i mars innevarande år. Skildringen är intressant, men förf. synes ej varit i tillfälle att i dess helhet begagna det — efter vederbörlig kritisk siktning — värdefulla material, som framkom under den publicistiska duell mellan Iswolski och Aehrenthal, som följde på det politiska fälttåget — särskildt bekanta äro ju de med »Vox et preterea nihil» och »Vox alteræ partis» signerade artiklar, som offentliggjorts i september- och novembernumren af »Fortnightly Review». Så mycket om arbetets innehåll.

Författarens framställning bär prägeln af klarhet och åskådlighet, hans stil af en lifighet, som ibland öfvergår till självsvåld. Kompositionen är visserligen en smula löslig, i främsta rummet väl beroende därpå att förf. under intrycket af händelsernas utveckling delvis ändrat själfva planen för sitt arbete. Sådant det nu föreligger, kan man ej frigöra sig från intrycket, att de senare partierna äro genomarbetade med mindre omsorg än de tidigare, och några väl icke vilseledande men vanställande tryckfel ge äfven intryck af en viss brådska. Då och då känner man sig också frestad att sätta ett frågetecken i kanten — såväl i fråga om författarens allmänna uppfattning i vissa stycken som äfven beträffande vissa detaljer i framställningen. Det sagda gäller t. ex. om det ideligen återkommande, något monotona gnatet på ämbetsmän och »byråkratism», om den starkt och följdriktigt framträdande bristen på sympati för den engelska politikens syften och åtgärder, om den egendomliga förkärleken för det grekiska militärpronunciamentot. Framställningen af den stora kris, som fick sin temporära afslutning genom Berlinkongressen, hade äfven med hjälp af de senaste årens afslöjanden kunnat göras fylligare, och den skildring, som ges af den serbiska agitationen i Donaumonarkien och den serbiske diplomaten Spalajkovitch's verksamhet i dess tjänst, torde efter de sensationella upplysningar, som kommo fram under den bekanta processen mot Heinrich Friedjung, icke kunna utan vidare godtagas.

Det sagda hindrar emellertid ej, att arbetet i sin helhet vittnar om gedigna studier, sundt historiskt omdöme och afsevärd förmåga af klar och ledig framställning. Dessa förtjänster i förening med en rikhaltig samling goda illustrationer göra boken till en särdeles lämplig vägledning för den, som af historiskt eller politiskt intresse söker intränga i en af de viktigaste och mest invecklade af de frågor, som sedan gammalt behärska den internationella situationen.

Öfversikter och granskningar.

Gustave Vasa et la réforme en Suède. Essai historique. Par JULES MARTIN. XXX + 512 + IV s. Paris 1906.

Denna digra volym utgör ett glädjande vittnesbörd om att vår historia börjar i utlandet mera uppmärksammas. Den visar en aktningsvärd beläsenhet i den för handen varande litteraturen, och källforskningarna göra intryck af att vara både grundliga och omfattande. Desto mera är att beklaga, att vid åtskilliga af själfva hufvudpunkterna betänkliga luckor finnas, hvilka där göra skildringen afgjordt föråldrad — så framförallt rörande reformationsriksdagen 1527, detta beroende på författarens obekantskap med Hjärnes skrift i ämnet.

Det nya material, som framdragits särskildt ur Vatikanarkivet, är icke betydande vare sig till omfång eller värde. Af vikt är ett bref från ärkestiftets domkapitel till påfvestolen, aftryckt bland bilagorna, hvilket bl. a. ådagalägger, att mäster Knut verkligen varit erbjuden ärkebiskopsstolen. Vår kyrkas rätt till »successio apostolica» bestyrkes med några nya uppgifter (s. 240), och påfvens fåfänga försök 1524 och följande år att återknyta de redan afbrutna förbindelserna med Sverige påvisas för första gången. Dessutom har författaren i vidsträckt grad begagnat utländska, i Sverige föga eller icke alls kända källpublikationer, ur hvilka här och där många notiser af värde äro hämtade. Af särskildt intresse synas »Acta Tomiciana» (Posen 1852—76) vara. Dessa bestyrka bl. a. de i »Vita Johannis» förekommande uppgifterna rörande Gustafs friareplaner vid polska hofvet (ss. 310—313).

Hvad som emellertid ger arbetet dess särskilda intresse, är dess utpräglade katolska tendens. Författaren lefver så med i sina hjältars, Brasks och framförallt Johannes Magnus' öden, att hans skildring stundom får karaktären af partiskrift, och personer och händelser framträda öfverallt brutna genom ett den katolska rättrogenhetens allt omformande synglas. Gustaf Vasas stora egenskaper erkänner Martin visserligen, men läsaren måste få det intrycket, att konungen framförallt var en grym och trolös tyrann. Om också Gustaf ej var den, som tålde opposition eller förstod att uppskatta en motståndares förtjänster, är dock skildringen alldeles öfverdrifven, byggd som den

ofta är, hufvudsakligen på de katolska källorna: Brasks registratur och bröderna Magnus' skrifter. Mot Laurentius Andreæ tyckes förf. ha fattat ett verkligt hat. Inställsam, bakdantande, skenhelig, svekfull och egennyttig är för honom reformationens statsman. Det är han, som ledd af sin inrotade elakhet, ärelystnad och hat mot Johannes Magnus är reformationsverkets egentliga driffjäder och hufvud, under det att konungen mera framstår som handen, hvilken mer eller mindre villigt sätter i verket sin rådgifvares ingifvelser. Sekreterarens andel i den kyrkopolitiska omdaningen är ännu ej af forskningen fastställd. Martins framställning gör troligt, att han hittills allt för mycket skymts af sin store konungs skugga.

Bristande koncentration, saknad af strängt genomförda synpunkter och af ens kortfattade karakteristiker göra boken något svårtillgänglig — brister, som en ganska lättflytande stil icke förmår till fyllest uppväga. Men om arbetet i utlandet kan bidraga att sprida kännedom om och rikta intresset på vår äldre historia och vår häfdaforskning, äro vi författaren all tack skyldiga, helst hans verk för öfrigt är den bredast anlagda skildring af vår reformation, som finnes.

Birger Lövgren.

Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Etudes politiques. I. Origines et époque des relations non officielles 1570—1576. Par H. Biaudet. (4) + XII + 580 s. Paris, Plon 1907.

Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siecle. Notes et documents recueillis et resumés par H. Biaudet. I. Origines et période des relations non officielles 1570—1576. (1) + XVI + 267 s. Paris, Plon 1906.

Antonio Possevino, un diplomate pontifical au XVI:e siècle. Par L. Karttunen. VIII + 271 s. Lausanne, Pache-Varidel & Bron, 1908.

Ptolémée Gallio, Cardinal de Côme. Etude sur la cour de Rome, sur la secrétairerie pontificale et sur la politique des papes au XVI:e siècle. Par P. O. v. Törne. (6) + III + XXXVIII + 291 s. Paris, Alphonse Picard & fils 1907.

De arbeten, som här föreligga, behandla alla den påfliga politiken under 1500-talets senare hälft. Det i första rummet nämnda utgör början af ett stort anlagdt verk, som är afsedt att behandla påfvestolens förhållande till Sverige från början af Johan III:s regering till 30-ariga krigets utbrott. Genom en grundlig undersökning af denna tids svenska politik hoppas förf. kunna belysa de skäl, som förmådde Gustaf Adolf att ingripa i 30-åriga kriget. I

den nu föreliggande delen sysselsätter han sig efter en inledning med de icke officiella förhandlingarna 1570—76. De följande fyra delarna skola behandla de officiella förhandlingarna (Pontus de la Gardies, Antonio Possevinos och Francesco Erasos beskickningar 1576—1583), brytningsperioden (1583—1593). krisperioden under Sigismunds regering och förberedelserna till 30-åriga kriget.

Förf. är ju ej den förste, som behandlar hithörande frågor, men hvad som skiljer hans arbete från flertalet andra, är hans energiska användande af det rika källmaterial, som finnes förvaradt i främmande arkiv och bibliotek. Alltsedan Theiner utgaf sina i fråga om källmaterial i vissa afseenden epokgörande arbeten »Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl» (Augsburg 1838—39) och »Annales ecclesiastici» (1856), har man i Sverige varit medveten om hvilket rikt utbyte forskningen på ifrågavarande område kunde få genom en grundlig undersökning af bl. a. Vatikanarkivet. Redan innan detta helt öppnades för forskningen, hade också en svensk, lektor A. G. Ahlqvist, från Rom hemfört en värdefull samling afskrifter rörande motreformationen i Sverige. Tyvärr kom han aldrig i tillfälle att bearbeta sitt material. De arbeten om motreformationen i Sverige, som utkommit efter Theiners, hafva i fråga om handlingar ur Vatikanarkivet i allmänhet stödt sig på dennes arbeten och Ahlqvists afskrifter.' Ett undantag utgör F. Koneczny's 1901 utgifna »Jan III Waza i missya Possewina», som är utarbetad på grundval af självständiga forskningar i Vatikanarkivet. Koneczny har emellertid användt blott en handskriftskodex, hufvudsakligen innehållande bref från Possevino till kardinalen af Como.

Biaudet däremot har bedrifvit fleråriga forskningar i svenska arkiv och bibliotek, i Vatikanarkivet och andra italienska arkiv, såsom statsarkivet, arkiv i Milano, Florens, vidare i Simancas, i Wien och München o. s. v. Äfven privata arkiv ha öppnats för honom, såsom Capilupiarkivet i Mantua, ja, han har t. o. m. haft tillgång till afskrifter ur jesuitordens hemliga arkiv. Hans arbete vittnar dessutom om vidsträckt beläsenhet i den hithörande litteraturen, icke blott den på de stora kulturspråken författade, utan också den svenska, finska, polska, ryska m. fl.

Själfva framställningen är synnerligen fängslande. Förf:s lifliga stil rycker läsaren med och håller hans intresse vid makt från den första sidan till den sista. Genom en i det hela öfverskådlig gruppering af det väldiga materialet har det lyckats förf. att tydligt särlägga de enskilda trådarna i händelsernas väf, på samma gang han visar det nära sambandet dem emellan. Hans grundliga kännedom om den tid han skildrar och dess ledande personligheter har satt honom i stånd att ställa äfven förut kända fakta i skarpare belysning, och på åtskilliga punkter lämnar hans arbete nya uppslag af en betydande räckvidd. Där det befintliga arkivmaterialet ej räcker för en klar bild af händelserna, tillgriper han kanske något för gärna hypoteser, men erkännas må, att hans bruk däraf i de flesta fall är tilltalande; stundom skulle man dock önskat större försiktighet.

Arbetet föregås af en inledning, skildrande den svenska politiken från början af Gustaf Vasas regering till tiden omkring 1570. Särskildt sysselsätter sig förf. med den svenska politiken i Estland och Lifland från slutet af Gustaf Vasas regering, helt naturligt då de därmed sammanhängande förbindelserna med Polen sedermera spela en viktig roll i förhandlingarna mellan Sverige och Rom. Själfva afhandlingen behandlar i tio kapitel de första försöken till ett närmande mellan Rom och Sverige, förhandlingarnas återupptagande, konungavalet i Polen 1573, Paolo Ferraris sändande till Rom och Warszewickis beskickning till Sverige, Sforza-arfvet 1573, Petrus Rosinus' beskickning till Italien 1574, Johan III:s förhållande till Henrik III af Frankrike och kungavalet i Polen 1575, Sforza-arfvet 1575 och 1576 samt anledningarna till upptagandet af de *officiella* förbindelserna mellan den heliga stolen och Sverige. I ett bihang redogör förf. för Sforza-arfvets historia från Bona Sforzas död till Sigismund Augusts död. — Några af de viktigaste resultaten af förf:s forskningar må här anföras. För sammanhangets skull nödgas jag därvid medtaga åtskilligt, som förut är allmänt bekant.

Det synes, som om det varit hos kardinal Commendone, densamme som 1561 betrotts med uppdraget att inbjuda Sveriges konung att låta sig representeras vid Tridentmötet, som tanken först uppstått att förnya förbindelserna med Sverige. Tanken upptogs af den romerske nuntien i Polen, Vincentio Portico, och det var han. som bar ansvaret för de första åtgärderna till ett närmande. Genom Commendones och den bekante Hosius' sträfvanden hade reformationsverket i Polen hämmats, och Polen var åter ett katolskt rike. Commendones och Hosius' lagrar hade ej lämnat Portico någon ro. Han hoppades vinna kardinalshatten genom att bringa Sverige till lydnad under påfvestolen. I konung Sigismund Augusts syster Anna fann han en hängifven medhjälpare. Ett gynnsamt tillfälle att anknyta förhandlingar erbjöds genom de underhandlingar, som ledde till freden i Stettin. En af de polska underhandlarne, Martin Kromer. uppmanade på Porticos inrådan i bref drottning Katarina Jagellonica att söka förmå sin gemål att öfvergå till katolicismen. Drottningens svar blef afböjande, och Porticos samtidiga försök att förmå påfven Pius V till en intervention mellan Sverige och Danmark misslyckades likaså. I Rom hade emellertid intresset för Sverige blifvit väckt, och man beslöt, att jesuiten Stanislaus Warszewicki skulle begifva sig till Stockholm för att undersöka ställningen. Anländ till Polen, mottog W. underrättelsen, att Katarina af sin gemål förmåtts mottaga nattvarden under två gestalter, hvilket föranledde honom att afsta från sin resa till Sverige. Dessa händelser inträffade år 1570. Porticos sträfvan gick nu ut på att förskaffa Katarina biktfäder, som voro mer fasta i romersk bekännelse än hennes förutvarande biktfader, den gamle eftergifne pater Albert Grohowski. som medgifvit Katarinas kommunion »sub utraque». Valet föll på en polsk präst, Johan Herbst. Denne blef den förste hängifne arbeta-

ren för Roms intressen i Sverige. Tanken på en verklig mission i Sverige lät man emellertid fara.

Så stodo sakerna, då 1572 två dödsfall inträffade, som väsentligt förändrade situationen. Konung Sigismund August i Polen afled barnlös, och därmed öppnade sig för Johan III utsikten att för sig eller sin son vinna Polens krona. Dessutom fick Johan nu ett större intresse för de processer, som fördes i Neapel angående arfvet efter Sigismunds och Katarinas moder, Bona Sforza. För att ha framgång i sina planer på Polens krona och på Sforza-arfvet behöfde Johan emellertid stöd från Rom, och så erbjöd sig här en anknytningspunkt för nya förbindelser. — I Rom hade samma år den gamle, mot kättarne oförsonlige påfven Pius V aflidit och efterträdts af »missionspåfven» Gregorius XIII. I och med denna personförändring på påfvestolen ändrades taktiken mot kättarne. Gregorius sträfvade att med alla hjälpmedel, äfven politikens, få anknytningspunkter för förbindelser med protestanterna för att så locka dem tillbaka till Rom. Utsikterna till ett närmande mellan Rom och Sverige voro sålunda tydligen vida större år 1572, än de varit två år tidigare.

År 1572 inledas också de första underhandlingarna mellan det svenska hofvet och den romerska stolen. De föras i början i drottningens namn. Anledningen var följande. Herbst hade öfvertygat drottning Katarina om att hon begått en svår synd, då hon mottagit nattvarden »sub utraque». Drottningen önskade påfvens absolution, och i november 1572 afsändes en adelsman i Katarinas tjänst, Paolo Ferrari, bördig från Cremona, till Rom för att söka utverka dels påfvens förlåtelse för den begångna synden, dels hans tillstånd för Katarina att för framtiden mottaga nattvarden »sub utraque». Utom till påfven medförde Paolo Ferrari bref till kardinal Hosius, Katarinas förre biktfader, som vistades i Rom som Sigismund Augusts ombud i arfsprocessen. Förf. förmodar, att nattvardsfrågan blott var en förevändning för Ferraris sändande och att denne var betrodd med någon hemlig mission att söka vinna påfvens bistånd i fråga om det polska kungavalet eller om Sforza-arfvet. Förf. erkänner dock, att hvarken påfven eller Hosius i sina svarsskrifvelser göra minsta antydan härom. Den begärda absolutionen meddelades, men dispens för framtiden från romersk sed ville man ej meddela. Emellertid förespeglade man drottningen, att en sådan möjligen kunde beviljas, om svenska folket återvände till lydnad under påfven. — Samtidigt med att dessa underhandlingar inleddes, sökte Johan genom sin legat i Polen, Anders Lorichs, träda i förbindelse med Portico för att genom dennes förmedling vinna den åtrådda dispensen för Katarina.

Genom Johans och hans gemåls åtgärder väcktes i Rom förhoppningen, att en mission i Sverige kunde räkna på sympatier från drottningen och att äfven Johan skulle kunna drifvas till eftergifter, kanske till en omvändelse. Det beslöts också, att en mission skulle bedrifvas i Sverige. Ledningen af densamma öfverlämnades

ej, såsom man kunnat vänta, åt Portico utan åt Hosius. Portico hade genom sina förhastade åtgärder 1570 skadat sitt anseende som diplomat och förlorade dessutom genom sitt förhållande vid förhandlingarna före polska kungavalet kurians förtroende. I Hosius hoppades man däremot finna rätte mannen för Sveriges rekatolicering. Han hade visat en okuflig energi för att vinna Polen för Rom, och han åtnjöt svenska drottningens förtroende. Emellertid var hans val enligt förf. ett misstag. Ett oeftergifligt villkor för den lyckliga utgången af missionen i Sverige var, att endast två faktorer toges i betraktande, den katolska kyrkans intressen och Sveriges, de senare representerade af svenske konungens personliga intressen. »Men Hosius var framför allt *polsk* prelat; i förhandlingarna mellan Rom och Sverige införde han ett tredje, fullkomligt disparat element, Polens intressen, ofta diametralt motsatta Sveriges, och för dem tvekade han icke att uppoffra ej blott Sveriges utan också indirekt påfvestolens». För öfrigt var Hosius en medelmåttig diplomat.

Det dröjde en tid, innan Hosius kunde på allvar taga itu med det svenska missionsverket. En annan fråga tog både hans och kurians uppmärksamhet i anspråk, nämligen det polska kungavalet. Förf. skildrar utförligt de olika faserna såväl i de förberedande förhandlingarna som i själfva valförrättningen och uppvisar valets betydelse för förhållandet mellan Rom och Sverige. För Gregorius XIII:s utrikespolitik var valet af Henrik af Anjou ett svårt slag. Påfvens förhoppningar, att Polen under en österrikisk ärkehertig skulle ansluta sig till en rekonstruerad liga mot Turkiet, hade svikits. Äfven indirekt inverkade valet på påfvens politik. Kejsaren, som sköt en del af skulden för ärkehertig Ernsts misslyckande på påfven, och Filip II, som fruktade Frankrikes ökade inflytande genom valet, voro ej benägna att kasta sig i någon äfventyrspolitik gentemot Turkiet. Men då sålunda påfvens planer på strid mot Turkiet strandat, riktas hans ansträngningar så mycket ifrigare mot det protestantiska Europa, bl. a. mot Sverige. Inom fjorton dagar efter det nyheten om Henriks val ankommit till Rom, fick Hosius befallning af påfven att bedrifva missionsverket i Sverige med kraft. Den förut nämnde Warszewicki fick under försommaren 1573 order att hålla sig beredd att ofördröjligen begifva sig till Sverige. Men liksom 1570 blef hans resa inställd. Förf. ser orsaken i de polska förhållandena. De stränga katolikerna, som med oro hade mottagit underrättelsen, att Henrik svurit att upprätthålla religionsfriheten i Polen, ansågo sig ej under så brydsamma förhållanden kunna undvara en man med Warszewickis förmåga. Följden blef, att W. fick stanna. Förf. ser häri det första exemplet på att Hosius uppoffrade hänsynen till Sverige för Polens skull.

Äfven på Johans hållning gentemot Rom hade det polska konungavalet inflytande. Det var det katolska partiet, som segrat vid valet. Det blef därför allt mer tydligt för Johan, att ett närmande till Rom var nödvändigt, om han skulle ha några utsikter vid det

nya val, som man väntade. Dessutom tvang det allmänna politiska läget i Norden Johan att söka förbindelse med de katolska makterna, och särskildt måste han för att erhålla något af Sforza-arfvet söka vinna påfvens och Filip II:s välvilja. Alla dessa skäl förmådde det svenska kungaparet att hösten 1573 för andra gången skicka Paolo Ferrari till Rom. F. skulle bl. a. på nytt söka utverka påfvens dispens i nattvardsfrågan. Påfven intog emellertid samma standpunkt som förut. I det hela hade Ferraris beskickning ej några viktiga resultat i religiöst hänseende. Innan man i Rom ville bifalla Johans önskningar, fordrade man, att han skulle uttala sig bestämdt för katolicismen, och man uppmanade honom att som bevis på sin lydnad för påfvestolen sända en officiell representant till Rom under jubelåret 1575. För att öfvertyga drottningen om omöjligheten af en dispens skulle Warszewicki sändas till Sverige.

I Ferraris uppdrag hade ingått att äfven undersöka arfsfrågans läge. Han uppgjorde nu på egen hand utan något speciellt uppdrag från Johan en storartad plan att hjälpa sin herre. Framställningen af Ferraris aktion och däraf följande förhandlingar är enligt min mening det betydelsefullaste af de nya uppslag, som förf. gjort genom sitt arbete. En mera ingående redogörelse härför torde vara af intresse.

Genom frihetsrörelserna i Nederländerna hade Filip II:s krafter bundits, just då påfven önskade hans bistånd för strid mot turkarne och för Englands återförande till katolicismen. För påfven var sålunda kufvandet af rörelsen i Nederländerna af lika stor betydelse som för Filip. Men ett viktigt medel härför var en stark flotta, på samma gång ett stärkande af hafsgeusernas eller Elisabets stridskrafter till sjöss var ett hinder för realiserandet af påfvens planer. Det var på dessa omständigheter Ferrari byggde sin plan. Till medhjälpare hade han vunnit en adelsman från Bologna, Emilio Malvezzi, som varit i Sigismund Augusts tjänst. Genom M. fick Filip II:s ambassadör i Rom, don Juan de Zuniga, veta om Ferraris förhandlingar med påfven i kalkfrågan; dessutom lät M. förstå, att Johan III hade en utmärkt flotta om 50 stora krigsfartyg och att Elisabet af England och Wilhelm af Oranien önskade förvärfva en del däraf. Zuniga misstänkte genast, att det hela var en list från Johans sida för att vinna fördelar i arfsprocesserna, Emellertid underrättade han Filip II om hvad han hört, påvisade, att en sådan flotta kunde vara af betydelse för Nederländernas kufvande, men uttalade också sina misstankar, att Ferrari snart skulle förhandla med påfven om arfsfrågan, och lofvade att följa hans förehafvanden med uppmärksamhet. Men tiden gick utan att Ferrari indrog arfsfrågan i förhandlingarna. Zuniga blef orolig; skulle det möjligen förhålla sig så, som Malvezzi sagt, att Johan låg i underhandlingar med Elisabet och Wilhelm af Oranien om flottan, eller försökte man hålla Zuniga i okunnighet om påfvens förhandlingar med Ferrari? För att få klarhet utverkade Zuniga en audiens hos påfven, påstod härvid, att han *hört berättas*, att Ferrari

i sin herres namn erbjudit hans helighet en flotta för att nedslå upproret i Nederländerna. Påfven blef förvånad och lofvade att skaffa upplysning i saken. Han vände sig därför till Ferrari, som förklarade sig visserligen icke hafva någon instruktion i denna fråga, men dock icke betviflade, att man skulle kunna erhålla Johans hjälp, om man gåfve honom lämplig ersättning, exempelvis genom en fördelaktig lösning af arfsfrågan. Påfven meddelade genast Zuniga detta svar och visade det största intresse för saken. Så föreslog han, att Warszewicki, som skulle resa till Sverige, skulle få i uppdrag att förhandla äfven om flottan.

Genom sitt sluga tillvägagångssätt hade Ferrari sålunda åstadkommit, att Johan icke längre var den hjälpsökande utan en person, hvilkens hjälp man borde söka vinna, äfven om det skulle kräfva vissa uppoffringar. Filip II omfattade till en början saken med stort intresse, men sedan man inhämtat upplysningar om den verkliga storleken af den svenska flottan, svalnade hans ifver. Men påfvens ifver svalnade ej, och den eggade slutligen de spanska statsmännen till handling. Filip hade gifvit Requesens fullmakt att handla efter eget tycke, och det blef nu öfverenskommet, att visserligen icke Warszewicki utan en spansk agent skulle förhandla med Johan om flottan, men att W. skulle med påfvestolens auktoritet stödja spanjorens förslag. Enligt sin instruktion skulle W. framhålla för Johan fördelarna af att understödja Filip med en flotta och särskildt understryka, hvilken betydelse påfvens och Filips välvilja hade för en fördelaktig lösning af arfsfrågan.

Enligt den uppgjorda planen skulle W. befinna sig i Stockholm vid påsktiden 1574, men genom en mängd omständigheter fördröjdes hans resa och först den 24 juli landsteg han i Stockholm. Requesens' agent hade anländt mer än två månader förut; då det var af vikt, att den svenska flottan med det snaraste kom till spanjorernas hjälp, beslöt han att ej invänta Warzewickis ankomst utan handlade på egen hand.

Emellertid hade Johans självkänsla fått näring genom underrättelserna om den uppmärksamhet, som visats Ferrari i Rom. När nu ett sändebud kom för att å den mäktige spanske konungens vägnar begära understöd, trodde han sig kunna uppställa nära nog hvilka villkor som helst för sin hjälp. Så fordrade han bl. a. en lösning af arfsfagan, innan han ville bevilja någon hjälp. Requesens' agent måste återvända utan att något resultat uppnatts. Förf. uttalar en förmodan, att Warszewickis närvaro kunnat gifva förhandlingarna en annan utgång. Genom W. fick Johan en klarare föreställning om det politiska läget. W. fick också den uppfattningen, att Johan vore villig att slå af åtskilligt på sina fordringar gentemot Filip II. Från kurian gjordes äfven försök att förmå Filip att återupptaga förhandlingarna men tillsvidare förgäfves.

De direkta resultaten af Ferraris och Warszewickis politiska förhandlingar voro sålunda inga. Men tanken på ett svenskt—spanskt förbund lefde kvar. Den kombinerades med en af Johans

legat i Polen, Anders Lorichs, uppgjord plan om Köpenhamns eröfring genom de katolska makterna, och under Sigismunds och Clemens VIII:s tid växer ur dessa förslag en storartad plan om en katolsk liga, bestående af den heliga stolen, Spanien, kejsaren, Polen och Sverige, riktad ej blott mot Danmark utan mot samtliga protestantiska makter. Förf. utlofvar att i den sista delen af sitt arbete behandla denna ligas historia.

Utrymmet förbjuder en utförlig redogörelse för förf:s öfriga resultat i föreliggande del. Han påvisar, hur Johan genom utgången af det polska konungavalet 1575 och genom arfsprocessernas utveckling alltmer kom till insikt om att han ej kunde vinna något stöd i Rom, försåvidt han ej officiellt trädde i underhandling med påfven. Denna insikt ledde honom till afsändandet af Pontus de la Gardie och Petrus Fecht i en officiell beskickning till Rom.

Redan af denna korta öfversikt torde framgå, hvilken betydelse förf. tillmäter de rent materiella faktorerna vid underhandlingarna mellan Sverige och Rom. Öfverhufvud låter förf. de religiösa krafterna träda tillbaka åtminstone på svenska sidan. Redan i företalet framställer han den religiösa hänförelse, som tog sig uttryck i Uppsala möte 1593, såsom blott täckmantel för de olika partiernas egoistiska sträfvanden. Aristokratien sökte i den religiösa frågan en förevändning för kommande »pacta conventa» i polsk stil o. s. v. Huru förf. skall lyckas genomföra denna uppfattning vid den detaljerade skildringen af Uppsala möte och dess betydelse, återstår ju ännu att se. Här må blott med ett par exempel påvisas, att förf. redan i denna första del ej gifvit de religiösa faktorerna den rätt, som tillkommer dem.

Hans sträfvan att betona egoismen som drifkraft i de svenska partiernas politik förleder honom till uppenbart oriktiga uttalanden, t. ex. då han på tal om svenska konungahusets fruktan för folkets opposition mot katolicerande sträfvanden yttrar följande (sid. 185): Prästerskapet behöfde man ej taga med i beräkningen, det skulle ha böjt sig för katolicismen, såsom det senare skulle böja sig för liturgien. Men aristokratien, riktad genom kyrkans plundring, skulle aldrig samtycka till en ordning, som lätt hade kunnat medföra en undersökning angående dess egendomsförvärf. — Om också förf. har rätt i att majoriteten af det svenska prästerskapet böjde sig för konungens fordringar angående liturgien, så var det ju dock ur dess led de första opponenterna såväl mot liturgien som mot konungens kryptokatolska sträfvanden framträdde, under det de främste af adeln, en Hogenskild Bielke m. fl. intogo en vacklande hållning.

Det är särskildt i teckningen af Johan III:s person och de motiv, som ledde hans politik, som förf. enligt undertecknads mening underskattar de religiösa faktorerna. Förf. vill ej förneka, att Johan var religiöst intresserad, men han framhåller upprepade gånger, att hans religiösa öfvertygelse blott spelade en underordnad roll i fråga om hans politik. Den religiösa frågan var i grund

och botten blott ett redskap för Johans egoistiska politiska planer. Redan Johans teologiska lärdom drager förf. i tvifvelsmål. Några verkliga bevis anför han emellertid ej. Gentemot förf:s förmodan, att Johans teologiska studier blott varit ett tidsfördrif, hvaraf några reminiscenser lefde kvar under hans regenttid (sid. 110) stå hans samtidas vittnesbörd om hans verkliga lärdom på det teologiska området. — Förf. vågar icke bestämdt uttala, att Johan verkligen hyst några förhoppningar om en försoning mellan katolicismen och reformationen på grundval af ömsesidiga eftergifter. Intet fast, självständigt mål finnes för Johans religiösa sträfvanden. Han drifves fram och tillbaka mellan längtan efter Roms ynnest och fruktan för opposition hos sitt folk. Hans åtgöranden angående religionen äro ett slags reflexrörelser, motsvarande hans uppfattning af det politiska läget för stunden. — Är nu denna bild riktig? Förf. har otvifvelaktigt rätt, då han betonar, att politiska skäl haft stort inflytande på Johans förhållande till Rom och att hänsynen till Rom inverkat å hans inre kyrkliga sträfvanden, men han går säkert för långt, då han tillmäter de politiska skälen allena en afgörande betydelse och då han i den liturgiska rörelsen *blott* ser ett medel för vinnande af Roms stöd. — Jag måste här inskränka mig till några antydningar. Redan innan Johan börjat några underhandlingar med Rom, har han visat sitt intresse för religiösa och kyrkliga spörsmål. Jag behöfver blott påminna om de punkter, som han 1569 öfversände till de i Uppsala samlade biskoparnes behandling och som i vissa afseenden äro uttryck för samma sträfvanden, som sedermera resulterade i ordinantian och liturgien, vidare om Johans intresse för utgifvandet af 1571 års kyrkoordning. Den fråga, som först leder till förhandlingar mellan svenska konungahuset och Rom, var ju också en religiös fråga: kalkfrågan (att politiska motiv varit bestämmande vid Ferraris första beskickning, är, som ofvan nämnts, blott en förmodan af förf.). Oförklarligt vore vidare Johans sega fasthållande vid sina kraf gentemot påfven angående nattvardskalken m. m., om ej en verklig längtan funnits hos honom efter en försoning mellan kyrkorna på grundval af ömsesidiga eftergifter. Ännu oförklarligare ter sig det faktum, att Johan framhärdar vid sitt religiösa och kyrkliga program, efter det förhandlingarna med Rom strandat, och detta fastän folkets opposition mot hans sträfvanden blir allt starkare. På dessa och andra grunder synes mig förf:s teckning af Johan icke motsvara källornas vittnesbörd.

En annan anmärkning träffar förf:s här och där i texten eller helst i noter framförda, uppkonstruerade beskyllningar mot Sverige och svensk forskning och hans benägenhet att kasta ett skimmer af löje öfver våra historiska minnen. Endast ett par exempel, gripna ur högen, må visa, hur förf. går till väga. Förf. klagar sid 27 not 1. öfver att svenskarne hänsynslöst exploaterat Finland och som bevis härför anför han bl. a., att en stor disproportion fanns mellan Finland och det öfriga Sverige i fråga om utgörande

af de militära skyldigheterna. »År 1562» yttrar han, »räknade Sverige 200 adelsfamiljer, skyldiga att underhålla en rustad ryttare. Finland räknade 209.» Forsell, Sveriges inre historia, till hvilken förf. hänvisar, uppger visserligen (I p. 100) i en tabell just de tal, som förf. nämner, men denna tabell visar vidare, att Sverige räknade 28 adelsmän, som hade att uppsätta 2 ryttare, medan Finland blott räknade 7. För dem som hade att uppsätta 3 ryttare är proportionen 20 för Sverige mot 1 för Finland. Men dessutom räknade Sverige 19 adelsmän, som skulle uppsätta 4—21 rustade ryttare, medan Finland räknade ingen. För öfrigt är hela denna tabell att betrakta som en förmögenhetsuppskattning. Den utvisar blott, att fattiga adelsmän voro talrikare i Finland än i det öfriga Sverige, ej att man kräfde mera af finnarne. — Sid. 37 not 2 beskyller förf. de svenska historieskrifvarne för att de sökt mildra de förödmjukande ordalagen i den ryska fredstraktaten af 1557. I »Sveriges Traktater med främmande makter» skulle det ryska uttrycket »tschélom bytj» helt enkelt blifvit öfversatt med »bedja». Slår man upp »Sveriges Traktater», finner man emellertid, att utg. visserligen i texten användt uttrycket »bedja», detta efter en svensk öfversättning, *samtidig* med originalet, men att han i en not som variant upptagit det mera förödmjukande »bönfallit om tillgift», detta efter prof. Hjärnes, sålunda en svensk historikers, öfversättning af den ryska texten. — Sid. 249 framställas Johans legater vid polska kungavalet 1573, en Hogenskild Bielke, en Gustaf Banér, såsom quasi—barbarer, ej mäktiga att uttrycka sig på latin! Något bevis härför kan förf. naturligtvis ej framföra. — Tilläggas må, att förf:s angrepp i de flesta fall ej ha den minsta betydelse för hans framställning; de gå vanligtvis helt på sidan om ämnet. Det hade varit en stor vinst för arbetet, om de varit borta.

Som en bilaga har förf. utgifvit en samling »Notes et Documents» rörande den tid, första delen behandlar, och förf. utlofvar, att hvarje följande del skall åtföljas af en liknande bilaga. Förf. lämnar här i ej mindre än 616 n:r *referat* af bref och andra aktstycken. Äfven bref, som gått förlorade, söker han med stor takt och skicklighet rekonstruera efter de antydningar, som finnas på andra håll. Genom en mängd hänvisningar och register har förf. underlättat bruket af boken, som är ett ytterst värdefullt hjälpmedel för hvar och en, som vill sysselsätta sig närmare med ämnet.

Fröken Karttunens arbete »Antonio Possevino» gör ej anspråk på att vara en fullständig biografi, utan behandlar blott den berömde jesuitens diplomatiska verksamhet. I den raskt och liffullt skrifna boken, som delvis grundar sig på förf:s egna arkivstudier, men hufvudsakligen på andras arbeten, skildras Possevinos ungdom, hans uppträdande bland valdenserna i Piemont och verksamheten i Frankrike. Efter en framställning af förhandlingarna mellan Sverige och Rom före De la Gardies beskickning redogör förf. utförligt för Possevinos besök i Sverige. De sista kapitlen behandla hans verksamhet i Ryssland och Polen och hans sista diplomatiska verksamhet i Frankrike.

I v. Törnes bok skildras Gregorius XIII:s berömde statssekreterares lif och verksamhet. Förf. får härvid tillfälle att lämna en grundlig och intressant redogörelse för det påfliga hofvet och för Gregorius XIII:s politik. Förhandlingarna med Sverige beröras blott i förbigående.

Wilhelm Schlachter.

För hundra år sen. Skildringar och bref från revolutionsåren 1809—1810. Utg. af Sam Clason och Carl af Petersens. XVI + 272 sid. Sthm, Geber 1909.

Ett hundraårsminne den 6 juni 1809. Af Arvid Kempe. (Läsning för svenska folket 1909. Häft. 2.)

1809 års regeringsform. Af S. J. Boëthius. Uppsala, Akad. bokförlaget 1909. 46 s. Heimdals småskrifter. N:r 4.

Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum. Af P. Fahlbeck. 25 s. Lund, Gleerup 1909.

Svenska folket 1809 och svenska folket nu. Af J. Bergman. Kulturbiblioteket 8. (18) + 152 s. Sthm, Geber, 1909.

Det grundligaste arbete, som hittills utkommit till regeringsformens jubileum, är utan tvifvel prof. S. Clasons Afd. 9 af Sveriges Historia, hvars tre första häften utkommo redan förlidet år. Då det emellertid ännu icke är fullbordadt och säkerligen framdeles kommer att särskildt anmälas, förbigår jag det här.

Den första af de ofvan upptagna skrifterna torde höra till prof. Clasons förarbeten, som han ansett vara af den betydelse, att de bort särskildt utgifvas. Därmed hafva ock han och hans medarbetare gjort forskningen en god tjänst och dessutom ett stort nöje åt alla dem, som vilja ur första hands källor sätta sig in i denna viktiga brytningstids händelser.

Boken innehåller fyra särskilda skrifter, de tre första berättelser rörande statskuppen den 13 mars och händelser, som därmed omedelbart sammanhänga. Af dem är hofjägmästaren Greiffs berättelse förut tre gånger publicerad, ehuru i något afvikande redaktioner. Den här offentliggjorda, som närmast öfverensstämmer med Adlersparres »Handlingar rörande Sveriges — — historia», förskrifver sig från april 1809 och är således nästan samtidig med händelserna. Detsamma gäller om generaladjutanten K. G. af Melins berättelse, som har större intresse, enär den ger ett och annat nytt både om revolutionsdagen och de närmast föregående dagarna. Det gör ock generaladjutanten von Schotings i ännu högre grad och utmärker sig liksom Melins berättelse för stor trovärdighet, ehuru den upptecknats nära 30 år efter de händelser den skildrar. Författaren måste därför haft till sitt förfogande skriftliga uppteckningar och bref. Utgifvarne upplysa ock i förordet, att han innehaft sin morbroder v. Hausswolffs bref, hvilka utgöra den fjärde och utan fråga viktigaste och intressantaste delen i samlingen.

Den gamle öfverceremonimästaren visar sig här som en synnerligen god iakttagare med en mindre vanlig förmåga att teckna både personer och händelser. Han är i allmänhet väl underrättad och har tydligen alltid sökt sanning. Vi träffa således ypperliga porträtt, fast med ensidig belysning, t. ex. af L. v. Engeström och G. Adlersparre, en förträfflig skildring af Fersenska mordet och viktiga notiser om revolutionsplanerna i mars månad, som tyckas ha stått i orsaksförhållande till det förra.

Författaren var gustavian till lif och själ och detta i förening med det slags inskränkthet, som var en följd af hans ämbetsverksamhet, ger stundom anledning till omdömen, som måste förefalla oss i hög grad lustiga och bornerade. Då han den 13 mars träffade Hans Järta i hertigens rum, såg han, »hvad klass som skulle framkomma, och tog sitt lilla parti att synas mindre förundrad, än han borde». Han kunde emellertid icke undertrycka sin harm, när Järta efter regeringsformens antagande blef nordstjärneriddare, och han tyckte äfven, att det gick väl långt, då justitieråden Blom och Poppius och kansliråde C. G. Leopold blefvo bjudna till souper på slottet.

Arbetet åtföljes af ett personregister med födelse- och dödsår samt titel eller verksamhet, dock icke för alla i boken omnämnda. Om den bekanta Anna Sofie Hagman heter det t. ex. blott »m:lle». Särskildt hade fullständigare upplysningar varit önskliga, där texten har oriktiga uppgifter; så då Hausswolff kallar f. d. vicepresidenten i Förenta Staterna »en tid konung i Louisiana», borde väl upplysts hvad därmed afses. Ett och annat tryckfel bör rättas: G. M. Armfelt dog ej 1824 utan 1814; Johan Puke var kapten i holländsk, icke i holsteinsk tjänst; Carl Johan var född 1763, ej 1764.

I ett fall hafva utgifvarne gjort ett verkligt misstag af större betydelse, och det är, då de (sid. 204) uttrycka den förmodan, att bokstäfverna G. A. R. under en kärleksbiljett till Magdalena Ch. Rudenschöld betecka G. A. Reuterholm och icke Gustaf Ad. Rex. För det första måste Hausswolff väl kunnat skilja Gustaf Adolfs handstil från Reuterholms och för det andra talar all inre sannolikhet för att brefvet är från kungen och ingalunda från Reuterholm. Hvarför skulle t. ex. Reuterholm kalla sig den kongl. kärlekens tjänare?

* *
*

Arvid Kempe har på 11 sidor lämnat en redogörelse för regeringsformens tillkomst och innehåll, som är ett litet mästerstycke i klar och öfversiktlig framställning och visar, att han upparbetat sig till ett verkligt mästerskap i populariseringens svåra konst, då döden i förtid stäckte hans verksamma lif.

De bägge följande skrifterna äro äfven afsedda för ett större publikum men hållna i en mera akademisk stil. Professor Boëthius utgår från en allmän statsrättslig och historisk öfversikt, redogör därefter för regeringsformens tillkomst och undersöker till sist stats-

maktens fördelning och regeringsformens anda, sådan den ursprungligen varit och är. Detta senare är det egentliga föremålet för prof. Fahlbecks undersökning. Bägge författarne komma till samma hufvudsakliga resultat, nämligen att författningen är dualistisk med två sidoordnade, hvar och en inom sitt område självständiga organ för statsmakten. Detta är ju ock riktigt, åtminstone om man håller sig till grundlagarnas »bokstafliga innehåll». Bägge uttala ock hoppet, att vi äfven under det nya århundradet utan att dåras af främmande klutar måtte behålla vårt *nationella* monarkiska statsskick, som de anse vara ett väsentligt villkor för svenska folkets frihet, rättssäkerhet och lugna utveckling.

Ehuru lektor Bergmans bok endast undantagsvis kommer in på författningsfrågor och hufvudsakligen sysselsätter sig med att visa svenska folkets djupa förfall 1809 och dess upprättelse genom nykterhetsrörelsen 1909, har han dock här och där uttalanden, som visa, att han i socialpolitiskt afseende står på en annan plattform och talar för ett annat forum. Rösträttsreformen »måste föras vidare i demokratisk riktning, om den skall motsvara den långa rösträttskampens ändamål» (sid. 4). »Bostadsband och skattestreck lägga hinder i vägen för val af de bästa männen och röstning af äfven de djupaste leder» (sid. 68). Under det att prof. Fahlbeck anser, att de sociala och ekonomiska motsatserna skola fortfarande utkämpas inom eget område och icke öfverföras till statsskickets (sid. 25), så finner lektor Bergman, att »samhällsbyggnaden måste omläggas», »samhällets byggnad måste organiseras på kooperativ grund» (sid. 132, 148).

Ehuru de tre författarne hafva mycket olika historiska förutsättningar, är det dock *en* villfarelse, som går igen hos alla, beroende därpå, att den är allmän. Det gäller Hans Järtas förhållande till regeringsformen, som de alla tyckas uppfatta som väsentligen hans verk. Numera finnas källor, med hvilkas tillhjälp man kan ganska noga i detalj bestämma, hvilken andel Järta ägde i regeringsformen både hvad angår sakinnehåll och redaktion. Då detta emellertid icke lämpligen kan ske i en anmälan utan kräfver en särskild utredning, skall jag återupptaga frågan vid annat tillfälle.

Såväl prof. Boëthius (sid. 46) som lektor Bergman (sid. 68) uppgifver, att man redan 1809 skulle hos oss varit betänkt på att införa den allmänna rösträtten. Reformen 1866 gick ej så långt, säger prof. Boëthius. Detta beror på missförstånd, ty då konstitutionsutskottet talar om egenskaperna *bofast*, *oberoende* och *fullmyndig* såsom de enda egenskaper, som borde erfordras för valrätt, så bör märkas, att ingen enda af utskottets ledamöter har uttalat sig för allmän rösträtt i vår tids bemärkelse af ordet, och af de afgifna specialförslagen framgår att om vi 1810 fått en representationsreform, hade andra kammaren blifvit vald efter graderad skala, såsom ju ock då stadgades för val af borgareståndet och böndernas riksdagsmannaval. Värre var icke 1809—10 års radikalism.

Prof. Boëthius lämnar en god redogörelse för Montesquieus jämviktslära och tillika kritiska anmärkningar öfver hans statslära.

Det heter, att staten för Montesquieu var en samling af liktidigt lefvande individer, och att statens ändamål därför för honom blef den enskildes, individens, lycka, men att staten icke blott är folket för dagen utan det genom tiderna fortlefvande folket, och att statsverksamhetens uppgift därför ej blott är att sörja för de nu lefvande individernas väl utan i första rummet att betrygga folksamhällets eget bestånd. Denna kritik synes egendomlig gent emot en författare, som några rader efter det yttrande om maktens begränsning, hvilket prof. B. öfverst å sid. 9 citerar, själf skrifvit, »att alla stater hafva ett och samma ändamål, nämligen att trygga sitt bestånd» (un même objet, qui est de se maintenir). — Lika egendomlig tyckes mig den sedvanliga anmärkningen (Boëthius, sid. 16) att Montesquieu »ej observerat» den förskjutning i Englands statsskick, som blef en följd af parlamentarismen. Ty i slutet af kapitlet om Englands statsskick (XI:6) angifver han ju ganska tydligt, att han märkt det: »Det tillkommer icke mig att undersöka, om engelsmännen verkligen njuta denna frihet eller icke. Det är mig nog att säga, att den är upprättad genom deras lagar, och jag söker intet annat». Det är ungefär samma tanke, som Mably uttryckte om den svenska frihetstidens författning utan att bekymra sig vare sig om »lagarnas elaka verkställighet» eller om Gustaf III:s revolution. Om prof. B. i dessa stycken visat sig hyperkritisk mot Montesquieu, så tyckes han mig i en annan punkt allt för litet kritisk, då han i anslutning till »senare tiders forskningar i den germanska författningshistorien» upptager och utvecklar Montesquieus sats om den engelska författningens ursprung ur Germaniens skogar och i våra dagars republikanska presidentskap ser »intet annat än ett aflägg af *germansk* kungavärdighet». Häremot vill jag erinra om ett yttrande af den snillrike Hans Järta, som vunnit en märklig bekräftelse af våra dagars etnografiska forskning: »I allmänhet upptäcker häfdforskaren uti sedvanorna hos särskilda folkslag på samma ståndpunkt af odling en öfverensstämmelse, hvilken svårligen kan förklaras från deras stamförvantskap utan synes böra tillskrifvas en allmän naturlag för människosläktets utbildning.» Och de moderna republikerna tyckas mig stå i mycket närmare frändskapsförhållande till det reformerta bönemötet än till det gamla Germaniens samfundslif. Men som ordning och skick äro villkor för all frihets bestånd, hafva visserligen germanerna och icke minst svenskarne lämnat goda bidrag till frihetens utveckling genom sin goda disciplin, men den hafva de icke lärt sig i Germaniens skogar utan i romarnes legioner.

Professor Fahlbeck, som söker själfva grunden till frihetstidens olyckor däri, att vi då hade ett omedelbart folkvälde med riksdagen som organ, opponerar sig mot den uppfattningen, att det var ämbetsmännen, som fördärfvade politiken och sederna, och menar, att man förväxlat grund och följd. Men det är ganska visst, att det här var en växelverkan, och att frihetstidens depravation icke blott hade sin grund i riksdagens makt utan ock däri, att ämbetsmän utgjorde riksdagens majoritet. Det är ock otvifvelaktigt, att just denna om-

ständighet föranledde många ingrepp på den verkställande och dömande maktens område, eller med andra ord att utan de många ämbetsmännen hade vi aldrig fått en styrande riksdag, åtminstone icke i den omfattning, som nu skedde. Så är det tämligen klart, att godsägare och bönder aldrig kunnat känna en sådan frestelse att sätta sig till doms i en högre instans än konung och råd, om icke riksdagen inrymt en sådan mängd borgmästare, hvilka som jurister kände sig och verkligen voro mycket öfverlägsna en del ledamöter i justitierevisionen. Förhållandet är till fullo och en gång för alla bevisadt af Malmström såväl i hans afhandling om ämbetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden som i hans historia. Att engelsmännen ock fått pröfva samma slags olägenheter, framgår bl. a. af deras många lagar mot ämbetsmäns valbarhet och förbud att befordra parlamentledamöter.

Lektor Bergmans återblick är enligt författarens egen uppgift fotad bl. a. på den tryckta memoarlitteraturen och ett betydande antal otryckta bref. Hvad dessa senare angår, har skörden blifvit ganska obetydlig. Memoarerna åter äro tydligen författarens hufvudkälla, och detta utgör arbetets både styrka och svaghet, en styrka för den läsekrets, som icke känner dessa arbeten förut och således här får många intressanta upplysningar genom talrika citat, en svaghet, emedan materialet icke blifvit underkastadt vederbörlig kritik. Hårda och stundom oefterrättliga omdömen om den gamla tiden och dess män vidimeras genom utsagor af deras fiender, äfven då de gifva karrikatyrer eller smädelser. Och vid jämförelsen mellan förr och nu framträder stundom en besynnerlig inkonsekvens. Så menar förf., att Adlercreutz genom sin flathet före och under Fersenska mordet satt på sig »en outplånlig fläck», och han räknar härvid kuriöst nog generalen till spetsarna af det parti, som ville komma gustavianerna till lifs. Vid ifrågavarande tillfälle hade trupperna sannolikt order att undvika blodsutgjutelse, och det kan icke gärna vara något tvifvel om att Adlercreutz ej hade någon aning om hvad komma skulle. När förf. åter omtalar den stränga domen öfver deltagarne i upploppet under sparvägskonflikten i Norrköping 1904, finner han en jämförelse mellan det fria Sverige och det despotiska Ryssland verka »närmast som ett hån». Man har ansett strafflagens bestämmelse uti ifrågavarande fall sakna nödig latitud, men det är klart, att afsikten varit att genom ett starkt hot afstyra större olyckor af upphetsade folkmassor.

För öfrigt är det tydligt, att förf. i frågan om 1800-talets historia rör sig inom ett område, där han icke är rätt hemmastadd. Men att här ingå på någon detaljgranskning torde knappt vara af behofvet påkalladt.

Nils Höjer.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 26. N. F. Bd 22: H. 2. A. Kock, Kritiska anmärkningar till frågan om a-omljudet. — B. Kahle, Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400 (forts.). — Jón Jónsson, Um þatt Sigurðar slefu. — Th. Hjelmqvist, Anmälan av »Axel Olrik, Nordisk Aandsliv i Vikingetiden og i tidlig Middelalder.» — M. Hægstad, Anmälan av »Diplomatarium Færoense I av Jakob Jakobsen». — H. Pedersen, Anmälan av »Rocznik slawistyczny. Revue slavistique publiée par J. Łoś, L. Mańkowski, K. Nitsch et J. Rozwadowski. T. 1. Cracovie 1908». — L. Fr. Läffler, Nekrolog över Karl Henrik Karlsson.

Arte et Marte. Årsskrift utgifven af Adelsklubben A. D. K. **1909.** Redaktör och ansvarig utgifvare friherre C. E. Fleetwood. S. Leijonhufvud, Då kung Karl kom från Turkiet. Med 4 illustr. — E. De la Gardie, Julen på ett herresäte. — H. Toll, Åtten Toll's första tjänst under svenska fanor. Med 1 portr. o. 1 illustr. — H. Fleetwood, Några heraldiska afbildningar. Med 4 illustr.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utgifven af L. Weibull. **1909. Bd 3: H. 4—6.** K. Stjerna, Lund och Birka. — L. Weibull, Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie. — K. Fabricius, Fra den gamle Grænse 1544. — Malmöhus län vid 1800-talets början. Två femårsberättelser. Meddelade af C. G. Weibull. — O. Almgren, Knut Stjerna †.

Illustrerad Militärrevy. 1909, 5 6 C. O. Nordensvan, Poltavaminnet. Med 2 portr. o. 1 illustr. i texten. — **10**. T. J. P[etrelli], Svenska minnesvården vid Rhen (»die Schwedensäule»).

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. II: 3. J. A. Almquist, Bergskollegium och bergslagsstaterna 1637—1857. Administrativa och biografiska anteckningar.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1909, 6.** A. Bugge, Den islandske sagas oprindelse og troværdighed. — H. Begtrup, Det danske folks historie i det 19:de århundrede, anm. af H. Olrik. **7.** P. Lauridsen, Da Sönderjylland vågnede, anm. af H. Olrik.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1909, 10.** J. Roosval, Altarskåpen och teatern omkring år 1500. Med 11 bilder. — **11.** H. Hjärne, Calvin. Föredrag vid Religionsvetenskapliga sällskapets i Stockholm högtidssammankomst den 21 september 1909. Med

8 bilder. — **12.** O. Nordenskjöld, Ernst Henry Shackleton och hans sydpolsfärd. Med 16 bilder. — E. Meyer, Hvad man förr i världen tänkte om teaterns nytta.

Pedagogisk Tidskrift 1909, 5. H. Levin, Ur kyrkohistoriens källor, anm. af Aug. J—n. — **7.** H. Levin, Ur kyrkohistoriens källor, anm. af I. Holm. — **8.** H. Levin, Svar till lektor I. Holm. — **11.** I. Holm, Svar till lektor H. Levin.

Personhistorisk Tidskrift 1909. Årg. 11: H. 2–4. C. M. Stenbock, Karl Henrik Karlsson. Med 1 portr. — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 5. Roos af Ervalla och Roos af Hjelmsäter. 6. Arfsdelningen efter fru Birgitta Magnusdotter (Porse). — L. Fr. Läffler, De svenska landskapsvapnen i nyare framställningar. — L. Fr. Läffler, Ytterligare om Trolle-vapnet. — N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. 24. Wilhelm Mauritz Klingspor. Med 1 portr. — Ett bref från Lars Lagersköld 1655. (Medd. af M. Bohnstedt.) — C. M. S[tenbock], Schering Rosenhanes »Hortus Regius». — Johan Gabriel Banérs 128 anor. (Medd. af C. M. S[tenbock].) — Catharina Elisabeth von Pfuels personalia. (Medd. af C. M. S[tenbock].) — E. Lind af Hageby, Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget.

Samfundet Sankt Eriks Årsbok 1909. J. Flodmark, En bortglömd ungdomsteater i Stockholm. Med 8 fig. — S. Bergh, Drag ur Kungsholmens historia. 1—4. Bilagor. A. Källor för Kungsholmens historia. B. Förteckning öfver fastebref å tomter på Kungsholmen under senare hälften af 1600-talet. C. Förteckning på handritade kartor öfver Kungsholmen från 1600- och 1700-talen. Med 4 fig. — J. Unman, De la Gardieska palatset »Makalös» och dess kvarlefvor. Med 20 fig. — L. M. Bååth, Handritade kartor öfver Stockholm från 1600-talet. — C. Forsstrand, »Spökslottet». Några anteckningar ur ett gammalt Stockholmshus' historia. Med 5 fig. — Bilaga: Stockholms stads tänkebok under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom N. Sjöberg. 1. 1524—1529. 2. S. 49—64.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **1909. Årg. 30.** Redogörelse för sällskapets årsmöte. — O. Sylwan, Stockholms-Posten och Kellgren. — O. Sylwan, Bihang: Några notiser om Lidner. — F. Böök, Stagnelius och Chateaubriand. — M. Lamm, Lidnerstudier. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. — Bilagor: L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. H. 14 (= 2:5). — O. Wieselgren, Studier över Lejonkulans dramer.

Statsvetenskaplig Tidskrift. Utgifven af P. Fahlbeck. **1909, 1.** E. Sjöstrand, Anders Chydenius och räfsten mot växelkontoren vid 1765—66 års riksdag. — P. Fahlbeck, Sverige uti Tysklands allmänna mening. — **3.** P. Fahlbeck, Regeringsformen 1809—1909. Ett författningsjubileum. — O. Varenius, Regeringsformens 46 §. — Fr. Lagerroth, Om konungamakten i frihetstidens statsrättsliga teori. — **4.** R. Törnebladh, Vissa skiljaktiga beslut i kamrarna vid riksdagen 1909. — C. A. Reuterskiöld, Staten och storstrejken. — A. Frey, Kollektivaftal i Finland. — **5.** O. Söderqvist, Sveriges, Götes och Vendes konung.

Svenska Jägareförbundets Tidskrift 1909: H. 3. M. B. Swederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 3. Gustaf II Adolf (Forts. från föreg. häfte.)

Vinterbloss. Svenska Dagbladets julnummer 1909. C. Hallendorff, Från 1810 till 1910. — Ur 1810 års minnen: C. Forsstrand,

Två kronprinsar. — A. G. v. Düben, Berättelse om Fersenska mordet.

Vårt Fosterland. 1909, 1. L. G. Tidander, Huru svenska krigarne hade det i Ukrajna vintern 1708—09. Ett 200-års-minne. — **2.** L. G. Tidander, Kristina Gyllenstjerna och Kristian II. Med 1 illustr. — **5.** Billingsfors fabriker. Af G—r E—t. Med 2 illustr. — Gustaf Vasa om danskarna. — **6.** Gustaf IV Adolfs-minnet. Med 1 portr. o. 2 illustr. — **7.** Döbelns återtåg från Åland. Ett hundraårsminne. Med 1 portr. o. 1 illustr. — **8.** P. Harding, Bilder från Gotlands medeltid. 2. Fetaliebröderna på Gotland 1391—1398. — Några skisser från Sveriges sista krig i Tyskland 1813—1814. Efter en afliden svensk officers — I. F. E. v. V. — efterlämnade anteckningar. 2. Förposten vid Saalesströmmen. — **10.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. 9. Gustaf Fahlander. — **11.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. 10. Karl Wilhelm Malm. — Ur en ung grefve Pipers dagbok under tåget till Ukraijne 1709. 1. — **13.** L. G. Tidander, Våra tidigaste förbindelser med Ryssland. — L. G. Tidander, Förbundet mellan Sverige och Ryssland 1609. Ett märkligt 300-års minne. — Zar Nikolaus den förstes besök i Stockholm. Efter ryska källor upptecknade minnen från föregående zarbesök i Sveriges hufvudstad. Med 5 illustr. — Ur en ung grefve Pipers dagbok under tåget till Ukraijne 1709. 1. — **14.** L. G. Tidander, Slaget vid Poltava den 28 juni 1709. Ett sorgligt 200-års minne. — Med 2 illustr. — L. G. Tidander, Kapitulationen vid Perevolotschna den 1 juli 1709. Med 1 illustr. — **15.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. 11. Joakim Zakris Duncker. — **16 18.** L. G. Tidander. Expeditionen till Västerbotten 1809. — **19.** L. G. Tidander, Freden i Fredrikshamn den 17 september 1809. Ett sorgligt 100-årsminne. — **20 21.** Finlandsnummer. — **22.** L. G. Tidander, När svenska och finska trupperna sade hvarandra farväl. Ett gripande 100-års minne.

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. **1909, Levering 4. Fjerde Række. Bd 6: H. 3.** A. Bugge, Skaldedigtningen og Norges ældste Historie. — Kr. Kålund, Den norske Ledingsgerd. — N. Nicolaysen, Om Throndhjems Domkirke, særlig visse Punkter i Bygningens Historie för dens Förste Brand i 1325. 2—3. (Slutning.) — C. O. Munthe, Oberstlöitnant Johan Georg Ræder, 1751 —1808. (Fortsættes.)

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1909, Juli—Augusti.** G. A. Gripenberg, Poltava. — **September.** Br. Nordling, Ett blad ur vår skolas häfder. Raumo pedagogi. — I bokhandeln: Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von Fr. Arnheim. Bd 1. 1729 bis 1746, anm. af M. G. Schybergson. — **December.** G. Landtman, »Kung Karls krona». Ett gustavianskt minnesmärke i Ekenäs skärgård.

Deutsche Litteraturzeitung. 1909, N:o 34. P. W. Kohlmann, Adam v. Bremen, anm. af B. Schmeidler. — **39.** Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 22: 1391—1395, anm. af Joh. Kretzschmar. — **43.** Luise Ulrike, die Schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von Fr. Arnheim. Bd 1: 1729 bis 1746, anm. af A. Skalweit. — **46.** H. Koht. Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864, anm. af Aage Friis.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909, Nachrichten und Notizen II. H. 3.** Nachrichten und Notizen (bl. a.

Brieven van Johan de Witt. D. 1. 1650—57, anm. af G. Mentz). — O. Masslow, Bibliographie der deutschen Geschichte. — **H. 4.** H. Bloch, Die Kaiserwahlen der Stauferzeit. T. 2. — Kleine Mitteilungen. Zwei Briefe Samuel Pufendorfs an Johann Friedrich Gronov. Von J. Heeg. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. Personalien. — Todesfälle. — O. Masslow, Bibliographie der deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 8: H. 1.** E. Schwartz, Die Konzilien des 4. und 5. Jahrhunderts. — G. Dehio, Historische Betrachtungen über die Kunst im Elsass. — H. Oncken, Bennigsen und die Epochen des parlamentarichen Liberalismus in Deutschland und Preussen. — K. Stählin, Der diplomatische Kampf in der jüngsten Balkankrisis. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Historisch-politische Blätter 1908. Bd 142. J. Weiss, Kurfürst Maximilian I als Gemäldesammler. (Innehåller en hel del uppgifter om svenskarnas plundringar af bibliotek o. konstsamlingar i München under trettioåriga kriget.)

Preussische Jahrbücher. 1909, Dezember. R. Hoeniger, Der dreissigjährige Krieg und die deutsche Kultur.

Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte. 1909, 2, 3 4. O. Büchner, Die norwegische Agrarverfassung von der Kalmarer Union (1397) bis zur Verfassungsänderung (1660) unter besonderer Berücksichtigung des Pachtwesens.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1909, October.** H. H. Howorth, The Germans of Caesar. — F. M. Powicke, King John and Arthur of Brittany. — R. G. Marsden, Early prize jurisdiction and prize law in England. — E. A. Mc Arthur, Women petitioners and the Long Parliament. — G. B. Hertz, The English silk industry in the eighteenth century. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. R. E. Zachrisson, A contribution to the study of Anglo-Norman influence on English placenames, anm. af H. Bradley; E. W. Dahlgren, Les relations commerciales et maritimes entre la France et les Côtes de l'Océan Pacifique (commencement du XVIII:e siècle). 1. Le commerce de la Mer du Sud jusqu'à la paix d'Utrecht, anm. af H. E Egerton). — Short notices. — Index.

Revue critique d'histoire et de littérature. 1909, N:o 12. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrich des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder d. preussischen Königshauses. Herausg. v Fr. Arnheim. Bd. 1, anm. af R.

Revue d'histoire diplomatique. 1909, 4. Comte de Forbin. Les débuts d'une mission en Pologne au dix-septième siècle. Toussaint de Forbin et l'élection de Jean Sobieski. — A. Auzoux. La France et Mascate aux dix-huitième et dix-neuvième siècles. — L. de Laigue. Le comte de Froullay ambassadeur de France à Venise et la Monaca da Riva. — F. de Saint-Charles, Ententes et accords internationaux. — Documents originaux. La Russie sous Paul I:er, mémoires du chevalier de Bray. ambassadeur de Bavière. — Comptes rendus. — Table des matières de la vingt-troisième année. — Table des auteurs.

Revue Historique. 1909, Novembre—Décembre. L. Batiffol, Louis XIII et le duc de Luynes; 1:re partie. — P. Lehautcourt, La capi-

tulation de Laon (9 septembre 1870): fin. — G. Monod et A. Loisy, L'Orpheus de M. S. Reinach. — G. Canton. Napoléon et l'ablé Hanon, supérieur des missions étrangères et des soeurs de Saint-Vincent-de-Paul: fin. — Bulletin historique: Histoire de France. Epoque moderne, par H. Hauser. — Antiquités romaines. Publications françaises, par J. Toutain. — Histoire d'Allemagne. Publications relatives à l'histoire de la Réforme, par A. Stern. — Histoire d'Italie. Epoque contemporaine, par G. Bourgin. — Comptes-rendus critiques. — Correspondance. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben von FRITZ ARNHEIM. Erster Band. 1729 bis 1746. XXIX + 399 s. Gotha, F. A. Perthes 1909.

Utgifvaren af ofvanstående brefsamling, dr Arnheim, har redan från begynnelsen af sin vetenskapliga forskarverksamhet med särskildt intresse ägnat sig åt Fredrik den stores svenska syster, och han har i hennes personlighet och öden otvifvelaktigt funnit ett lika intressant som gifvande ämne. Gång på gång har han i större och mindre afhandlingar och uppsatser återkommit till Lovisa Ulrika, naturligtvis väsentligen därför att hon var den store konungens syster och spelat en viss roll för den preussiska politikens förhållande till de nordiska makterna. Vi svenska historiker hafva emellertid alla skäl att vara honom tacksamma för detta intresse, som för öfrigt äfven på några andra punkter af vår historia föranledt värdefulla bidrag till utredande af svensk-preussiska förbindelser. Främsta betydelsen af dr Arnheims hittills utgifna arbeten tillkommer otvifvelaktigt ofvanstående publikation. Dess program är att i två volymer meddela Lovisa Ulrikas bref till modern, den gamla änkedrottningen Sophie Dorothee, brodern konung Fredrik och de två mer jämnåriga syskonen prins August Wilhelm och den ogifta systern Amalie från början till och med år 1758. Begränsningen till dessa fyra medlemmar af familjen har sin naturliga grund däruti, att det egentligen var med dem, som Lovisa Ulrika förde en oafbruten och intimare brefväxling; brefven till de öfriga syskonen, med hvilka hon för öfrigt också, åtminstone i början, stått i träget brefutbyte, — själf försäkrar hon i ett bref af okt. 1745, säkerligen öfverdrifvet, att hon hvarje postdag skrifver till allesamman med undantag af den yngste brodern prins Ferdinand —, torde knappast innehålla något af vikt eller intresse vid sidan af de ofvannämnda brefväxlingarna. Slutåret 1758 motiverar utgifvaren med att den henne kärastc och närmast stående af syskonen August Wilhelm då afled, liksom modern gått hädan året dessförinnan, medan korrespondensen med konung Fredrik och prinsessan Amalie på grund af det pågående kriget försvårades och tidtals omöjliggjordes. Med

ett ord den intima och rika familjekorrespondensen upphör väsentligen under detta år och ersättes med mera sällsynta och oregelbundna brefutbyten mellan den svenska drottningen och de två kvarlefvande af de förra korrespondenterna. Det är ju emellertid icke uteslutet, att dr Arnheim senare någon gång fortsätter den ifrågavarande publikationen.

Det föreliggande första bandet meddelar icke mindre än 361 bref, hvaraf endast 46 falla på tiden 1729 till 1743 och alla de öfriga inom de tre åren 1744—46. Därtill komma såsom bihang några förut i »Oeuvres de Frédéric le Grand» tryckta bref och några i kommentarerna meddelade brefutdrag. Brefven till modern och brodern August Wilhelm hafva efter deras bortgång återsändts till Lovisa Ulrika och befinna sig i Sverige, de förra fördelade på Eriksbergs arkiv, Riksarkivet och Uppsala universitetsbibliotek, de senare i Kungliga Biblioteket i Stockholm. De öfriga brefven finnas dels i Hohenzollernska familjearkivet i Charlottenburg, dels i Geheime Statsarkivet i Berlin. Af de nu publicerade brefven hafva endast några utdrag hittills varit tryckta dels i »Politische Korrespondenz Friedrichs des Grossen», dels i uppsatser af Koser och Arnheim själf. Därjämte omnämner utgifvaren några utdrag i öfversättning hos Fryxell, men förbigår i sin noggranna redogörelse alldeles de talrika utdragen i Heidenstams bekanta bok: »Une soeur du grand Frédéric» etc., hvilket ju visserligen kan vara ursäktligt nog, ehuru väl självfva faktum, att en mängd citat i mer eller mindre noggrann form här äro återgifna, lämpligen bort omnämnas.

Det är tydligen många års möda, som ligger bakom det utomordentligt noggranna kopierandet, utgifvandet och kommenterandet af dessa bref. Utgifvaren har beträffande textens återgifvande följt de principer, som användts i de stora publikationerna af Fredrik II:s verk och korrespondens, säkerligen på mycket goda grunder. Lovisa Ulrikas bref äro nedskrifna på en i många afseenden felaktig och af germanismer uppblandad franska och med en synnerligen vårdslös, ofta oriktig ortografi. Af ett meddeladt prof framgår, att i regel så godt som all interpunktering saknas och att orden stundom äro sammanskrifna på ett sätt, som måst göra blotta dechiffreringen af dessa hastigt nedkastade rader till ett ganska mödosamt arbete. Vid normaliseringen af texten har professorn i Gent H. Pirenne varit utgifvaren behjälplig. Äfven brefvens datering har stundom erbjudit svårigheter, i det att någon gång datum ej varit utsatt eller — hvilket tyckes hända oftare — anförts efter den i Sverige till 1753 gällande gamla stilen. Utgifvaren har dock på grund af innehållet kunnat datera i det närmaste samtliga bref med full säkerhet.[1]

[1] Brefvet N:o 320 till systern Amalie är dock tydligen icke rätt placeradt och kan omöjligen, såsom författaren i en not gör sannolikt, vara af 5 aug. 1746. Om det tillhör denna månad, som är antagligt, måste det i alla händelser vara senare än brefvet N:o 322 af 8 aug. s. å. till samma person.

På brefvens kommenterande har utgifvaren likaledes nedlagt mycken omsorg. Samtliga i texten omnämnda personnamn, utgörande en mycket vid krets af personligheter företrädesvis ur samtidens furstehus och hof, identifieras där det är möjligt och angifvas i noterna med korta biografiska notiser; citat, i regel hämtade ur franska litteraturen, hänföras till vederbörande författare och verk, omnämnda böcker, skådespel m. m. återges i noterna med noggranna titlar, och samtida händelser och förhållanden, på hvilka Lovisa Ulrika oupphörligt anspelar, få vederbörlig förklaring.[1] Utgifvaren sitter tydligen inne med en beundrandsvärd kunskap om samtida, särskildt personliga förhållanden, naturligtvis främst de preussiska hofkretsarnas. Utom de mera kortfattade notiserna i noterna till texten har utgifvaren därjämte bifogat ett omfångsrikt kapitel »Erläuterungen», afsedt att »komplettera och beriktiga Lovisa Ulrikas bref medelst användandet af ytterligare otryckt material och citat ur de viktigaste tryckta källsamlingarna». Dessa kommentarier hafva säkerligen kostat utgifvaren ett drygt arbete, som dock knappt motsvaras af resultatet. Flera af förklaringarna hafva sitt stora intresse, men många notiser äro skäligen ointressanta och verka detaljkram, och hela kapitlet skulle lämpligen kunnat ersättas med ytterligare några kortfattade noter till hufvudtexten. Ett omsorgsfullt utarbetadt personregister underlättar arbetets begagnande och är af stort värde.[2]

Såsom inledning till breftexten har utgifvaren slutligen författat en kortare skiss af brefskrifvarinnans ungdom och lefnadsöden intill slutet af år 1746. Denna skiss är väl afpassad för sitt syfte att införa läsaren i ämnet. Här och där märker man den biografiske forskarens naturliga benägenhet att något öfverdrifva betydelsen af sin hjälte och att öfver hufvud så skonsamt som möjligt gå förbi alla brister; vid ett eller annat öfverord sätter man ett frågetecken. Så t. ex. kallas det präktiga lustslottet Drottningholm »eine ureigene Schöpfung Ulrikens» — ett omdöme, som väl är något vågadt, då Lovisa Ulrikas andel däri väsentligen inskränker sig till några tillbyggnader, säkerligen efter Tessins råd, och förändringar i den inre dekoreringen och möbleringen. En lika »ureigene Schöpfung» förklaras »die schwedische Akademie der Historischen Wissenschaften» vara eller, som det heter i en tidigare uppsats af dr Arnheim,[3]

[1] Sid. 232 uttalar författaren den förmodan, att en bok om Vasahuset, som Lovisa Ulrika sänder sin moder, möjligen är Girs' Johan III:s krönika. Detta kan knappt vara fallet, då det i brefvet uttryckligen står, att boken är på latin och därför egentligen afsedd för en plats i moderns stora bibliotek. Man skulle vilja gissa på antingen Messenius' Scondia Illustrata eller Loccenius' gamla rikshistoria.

[2] Utgifvaren sätter ett »von» framför de svenska adelsnamnen, vare sig denna prydnad hör dit eller ej. Särskildt när det gäller de gamla bekanta och ändock betitlade adelssläkterna Bjelke, Brahe, Sparre, Sture, Tessin etc. är detta enligt recensentens mening ej blott öfverflödigt, utan principiellt oriktigt.

[3] Aus Briefen d. Kronprinzessin Ulrike etc. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte II.

»ein glänzendes Denkmal, welches Hohenzollerngeist auf schwedischem Boden sich errichtet hat». Lovisa Ulrikas förtjänst får ju ej underskattas, men som bekant voro sträfvandena att få till stånd en historisk akademi äldre än Lovisa Ulrikas stiftelse, ehuru de först genom hennes protektion lyckades att blifva förverkligade, och Lovisa Ulrikas akademi förföll snart på grund af hennes brytning med de tongifvande kretsarna i och med revolutionsförsöket. I sin nuvarande form daterar sig akademien från dess omorganisation under Gustaf III. När man framhåller Lovisa Ulrikas betydelse för den franska kulturens blomstring i Sverige, förtjänar det att framhållas, att denna andliga kulturriktning ingalunda daterar sig från hennes ankomst utan då redan är i fullt flor och har rikt med glänsande representanter i konst och litteratur liksom i det sociala lifvet. Betydelsen af hennes ankomst var, att denna kultur i det unga hofvet fick en ny och mer glänsande social medelpunkt. Intet bevisar detta bättre än just dessa bref, som oupphörligt (sid. 71, 78, 89 m. fl.) gifva starka uttryck åt den unga prinsessans glädje och förvåning öfver att se sig omgifven af så många högt bildade, förfinade och spirituella sällskapsmänniskor, i regel tillhörande landets högsta aristokratiska kretsar, och föras in i en ström af idel moderna sällskapsnöjen och omgifvas med en lyx, elegans och frisk lefnadsglädje, som tyckas hafva öfverträffat det preussiska hofvets vanor. Utgifvarens påstående, att »den svenska litteratur- och konsthistorikern talar om Lovisa Ulrikas tidsålder», tål väl också någon modifikation — en dylik betydelse för svenska litteraturen och konsten har hon ju icke alls —, och hans välmenta råd till de svenska forskarne att ej glömma bort att äfven med erkännande ihågkomma hennes lärare och mentor Tessin är något öfverflödigt.

* *
*

Det första intryck, som ett studium af de nu utgifna brefven lämnar, är att läsaren umgås med en märkligt modern ande. Man har nästan svårt att ihågkomma, att mer än ett och ett halft sekel förflutit, sedan dessa breflappar nedskrefvos. De bära så fullständigt prägeln af en lefvande, rikt utrustad och rikt kännande människa med starkt temperament, lifligt ingenium och en sällsynt snabb uppfattningsförmåga. Särskildt brefven till de yngre syskonen August Wilhelm och Amalie spegla sällsynt väl Lovisa Ulrikas inre själslif. De äro outtömligt rika på infall, stundom skämtsamma och kvicka, stundom allvarliga nog; hennes anmärkningar äro ofta träffande, ofta öfverdrifna, alltid roande och intressanta. Hon är helt behärskad af den franska kulturen, tänker och skrifver på franska, beundrar Voltaire och citerar oupphörligt strofer ur hans verk eller andra franska klassikers. Någon gång möter ett tyskt uttryck, då mera på skämt eller med anspelning på barndomsminnen. Beskrifningarna på märkliga tilldragelser, som hon upplefver, främst resan till Sverige och mottagandet här, eller af det unga hofvets

nöjen äro målande, ofta satiriska, ofta fulla af entusiasm, alltid präglade af frisk lifslust, rikt kulturintresse och utpräglade sympatier eller antipatier. Just denna omedelbarhet i stilen och det starkt subjektiva, personliga draget i omdömen och skildringar gör denna brefväxling så tilldragande och lefvande. Man känner vid dess studium, hvilket märkligt afbrott gent emot äldre tiders själslif upplysningskulturen medförde och huru den mer moderna människotypen under denna tid liksom mognar.

Naturligtvis ger denna intima korrespondens i första rummet en rikedom af uppgifter rörande brefskrifvarinnan själf. Dessa ändra nu visserligen ingalunda det intryck, som forskningen redan gifvit af henne, men mängden af smådrag gör bilden fylligare och säkrare. Här möta vi henne blott i hennes första ungdom, då hon, fri från de band, som hemmet dock lade öfver en ung, ogift dotter, och i första jublet öfver huru rikt lifvet gestaltade sig och öfver den beundran, som öfverallt ägnades hennes skönhet, bildning och begåfning, kände hela sin personlighet växa och såg på lifvet och framtiden med alltigenom hoppfulla blickar samt drömde om ära, lycka och makt. Det var hennes lyckligaste tid dessa år, då hon gjorde sitt inträde i Sverige och emottogs med en utomordentlig välvilja och öfverströmmande sympatier. Tiden förflyter under idel angenäma sysselsättningar och nöjen i öfverensstämmelse med hennes egen smak, inom hennes familj inträffade intet, som på allvar kunde oroa henne, och snart finna vi henne som den unga modern, en egenskap som ytterligare ökar hennes lycka och entusiasmen för hennes person. Vi kunna i hennes bref följa det unga hofvets lif nära nog dag för dag, ett myller af personligheter rör sig kring henne såsom medelpunkten, och vi se det gustavianska hoflifvet i dess karakteristiska drag, färdigbildadt redan nu. Vi möta redan här dess lätta spirituella samtalston, dess intelligenta sysselsättningar, dess glada nöjeslif, teatraliska tillställningar och maskeradbaler — denna sista nöjesform berömmer Lovisa Ulrika sig af att hafva infört —, blott att detta hoflif under Lovisa Ulrikas glansdagar har åtskilligt mera af andlig finess, af sedesamhet och oskyldig glädje, det saknar den frivola tonen, det forcerade i nöjenas art och mängd, liksom dess stela etikett.

Lovisa Ulrikas karaktär ter sig i dessa bref öfver hufvud från den älskvärda sidan, dock röja sig gång på gång härsklystnaden och en utpräglad intriglusta liksom en viss dubbelhet. Detta sistnämnda drag, som i förstoradt mått går igen hos hennes äldste son, möter åtskilliga gånger. Än ställer hon sig väl med den ene, än med den andre på grund af hans inflytande eller för att vinna honom för sina syften, under det att hon i brefven bekänner, att hon föraktar eller afskyr personen i fråga. Så kallar hon Ungern-Sternberg en »fort méchant homme» och fortsätter: »je lui ai fait un accueil le plus obligeant, feignant d'ignorer le passé» (s. 290); biskop Kalsenius är »le plus grand fourbe de monde», men hon ämnar icke lämna honom, »sans lui graisser la patte. C'est le seul et unique moyen

de parvenir au but que l'on se propose: triste ressource et indignité impardonnable!» (s. 291). En annan egenskap, som följer henne genom lifvet, oförmågan att hushålla, möter också redan nu: hon är alltid i penningbehof, har gjort för stora utgifter och har skulder. Sådana följa ända från Berlin, och brodern Wilhelm eller systern bedes utverka anstånd med betalningen, förskottera smärre belopp eller mana på utbetalandet af arf efter fadern. Hennes maktbegär och förakt för politisk och borgerlig frihet träda flerestädes fram i skarp form. Med anledning af en politisk arrestering i Preussen förklarar hon i bref till brodern Fredrik, att lagarna äro så besynnerliga här, att man icke utan öfvertygande skäl vågar arrestera någon på blotta misstankar, »ce qui est plus pour la sûreté des particuliers que pour celle du royaume» (s. 324). Att ofrälse hafva inflytande på det politiska lifvet, finner hon orimligt; hvarken naturen eller försynen hafva någonsin skapat präster, bönder eller borgare för politiken (s. 338). Hvilket hennes eget ideal af statsform var, därom vittna hennes utrop: »Qu'on est heureux quand on est dans un pays qui n'a qu'un maître!» (s. 317) eller på ett annat ställe: »Malheureux pays qui est gouverné par des ministres et dont le prince n'est que le fantôme! Ma chère patrie, par la grace de Dieu, est à l'abri de pareils fléaux» (s. 254). Trots dessa despotiska tendenser är Lovisa Ulrika emellertid fullständigt oförmögen att bedöma personer, äfven i den närmaste omgifningen. Medan hon har idel loford för sina vänner, äro alla, som ha motsatt åskådning eller tillhöra annat politiskt läger, idel föraktfulla eller usla personer, och hon målar deras bild så svart, att man alldeles tycker sig vara midt uppe i den gustavianska tidens mest ilskna memoarlitteratur med dess subjektiva karakteristiker. Svenska sändebudet i Petersburg grefve Barck är »un traître», som uppoffrar alla kronans och fäderneslandets intressen (s. 295). Ryska ambassadören v. Korff är ett vidunder, framdraget ur helvetets afgrund, och »capable de tous les crimes jusqu'à celui qui répugne le plus à la nature qui est l'assassinat» (s. 337). Prästerna äro i allmänhet särskildt föremål för Lovisa Ulrikas ovilja. I ett bref till brodern Wilhelm heter det om dem, att det finnes intet ställe i världen »qui produise de plus grands fourbes et scélérats que ces messieurs que nous avons ici» (s. 205). Liknande uttryck möta så ofta både i dessa bref och senare, att de kanske snarast få betraktas som en jargon, som är gängse i syskonkretsen hemma i Berlin. Men naturligtvis vore de icke möjliga i allvarligt sammanhang utan den ganska prononcerade likgiltighet för den bestående religionen, som på flera ställen framträder. Visserligen klandrar Lovisa Ulrika själf i ett bref till samme broder (s. 329) dennes fritänkeri och ger en utläggning af sin egen religiösa ståndpunkt, men denna består i för denna tid ganska typiska och vanliga fraser om nödvändigheten af tron på en skapare, utgjutelser om hans allmakt och om behofvet af religionens tröst m. m., och på samma gång hon förklarar deismen

för ett förskräckligt brott, framträder ganska tydligt, att den är hennes egen ståndpunkt.

Af omgifningen i Sverige spelar ingen en större roll än Tessin. Den unga kronprinsessan är fullständigt intagen af honom och hans grefvinna, beundrar hans insikter, hans umgängessätt, hans älskvärdhet och klokhet, och hon hyser obegränsad tillit till hans statsmannaförmåga. Han är »nationens största snille» enligt hennes mening (s. 93). Äfven Adolf Fredrik bedömes här ovanligt gynnsamt. Prinsessan prisar hans sätt, hans bildningsintresse och hans godhet i alla tonarter. Redan det första intrycket är alltigenom gynnsamt, och oupphörligt i det följande prisar Lovisa Ulrika sin husliga lycka. Hon försäkrar bröderna och modern gång på gång, att hennes make är vida mer betydande än de tro, söker finna likhet i karaktär mellan honom och den älskade brodern August Wilhelm och har ingen antydan alls om några brister. Möjligen är detta politik, ty det verkar öfverraskande, att hon ej skulle genomskådat sin makes andliga obetydlighet och hans svaga, vankelmodiga karaktär, möjligen beror det däraf, att Adolf Fredriks verkligt goda egenskaper och obegränsade beundran och tillgifvenhet för henne själf ännu höllo hennes kritik tillbaka. Desto mera kritik får den gamle konung Fredrik, hvars utomordentliga vänlighet mot den unga prinsessan endast besvaras med utgjutelser om hans odrägliga tråkighet, löjliga utseende och slöhet (s. 137, 308 m. fl.) Konung Fredriks lefnadssätt kunde ej heller ingifva respekt, och med obarmhertig öppenhet hånar hon i brefven hem hans galanterier och älskogsförbindelser (s. 220). Lovisa Ulrika såg honom blott såsom en utlefvad gubbe men borde väl kunnat upptäcka något af de goda egenskaper, som utmärkt honom under hans yngre dagar och förmått fängsla och kvarhålla flera vänner och som ännu vid hans död kunde framkalla sådana omdömen som Gustaf Bondes i hans teckning af Sverige under Ulrika Eleonora och Fredrik I. Oupphörligt skina förhoppningarna fram om hans stundande frånfälle; så fort den gamle kungen är sjuk, ger hon uttryck härat, när hon ej vädrar blott förställning och politik. I ett bref (s. 131) är hon älskvärd nog att önska honom ännu 2½ år, så att hon hinner göra ett i djupaste hemlighet af henne själf planeradt besök i Berlin, i andra hoppas hon på hans omedelbara hädanfärd. Detta må vara förlåtligt men verkar icke särskildt sympatiskt. Öfver hufvud röjer sig i flera af hennes omdömen en kall egoism, som står vid sidan af mycken älskvärdhet i öfrigt

Af intresse är att iakttaga Lovisa Ulrikas hållning under den konflikt med konungen, som föranleddes af dennes önskan att vid hofvet introducera sin nya älskarinna. Kronprinsessans obenägenhet att gå konungens önskan till mötes och emottaga fröken Horn hedrar henne blott; i brefven hem framställer hon sina synpunkter och begär råd (s. 241). Det var emellertid af politiska skäl inopportunt att drifva konung Fredrik till brytning med det unga hofvet då motpartiet otvifvelaktigt skulle utnyttja en dylik eventualitet,

och man har därför tydligen från flera håll rådt Lovisa Ulrika att gå till mötes, äfven hennes egen familj. Något öfverraskande verkar dock ett nytt bref till modern, där hon ej alls har någon moralisk indignation eller några betänkligheter vidare, utan förklarar att hon blott låtsats ogilla konungens lefnadssätt och gjort svårigheter att taga emot den nya mätressen för att tillfredsställa det allmänna tänkesättet här i landet och särskildt prästerna, som eljest kunde få anledning att klandra hennes likgiltighet. »Ce qui dans un autre pays paraîtrait ridicule, fait dans celui-ci une très grande différence par rapport à leur façon de penser. J'ai donc été obligée de faire des difficultés pour la recevoir, et cela a duré assez longtemps pour que le public en fût informé» (s. 248). Liknande illegitima förbindelser voro den tiden alltför vanliga vid hofven, icke minst i Lovisa Ulrikas egén preussiska familj, liksom vid morbroderns hof i England, för att hon skulle taga alltför illa vid sig. Själf skämtar hon i bref till brodern August Wilhelm om hans och brödernas förbindelser (s. 161). Anmälaren har dock det subjektiva intrycket af hennes bref, att hon innerst ogillar denna immoralitet och att både hennes stolthet och känsla för det passande såras af nödtvånget att visa vänlighet mot fröken Horn, ehuru hon, när hon ej får medhåll ens af sina egna, kastar om för att icke synas vara bigott.

Allt som rör Lovisa Ulrikas egen familj sysselsätter hennes tankar på det lifligaste. Hon deltar varmt i alla glada tilldragelser i hemmet, sörjer öfver de konflikter, som esomoftast söndrade syskonkretsen, och är djupt orolig, då någon fara hotar hennes kära genom sjukdom eller när bröderna äro i kriget. Hon tänker sig tydligen ständigt in i förhållandena hemma, är liksom städse andligen närvarande där. Hon kan icke få nog af underrättelser hemifrån och tigger af brodern Wilhelm och systern Amalie oupphörligt bref och underrättelser. Detta är ju intet märkligt. Men kärleken till familjen synes vara mer än vanligt intensiv och djup, och uttrycken däraf äro äkta och mången gång rörande. För brodern Fredrik har hon en obegränsad beundran, blandad med en stark respekt. Hon gläder sig framför allt at hans bifall, ser i honom sitt främsta stöd, jublar formligen öfver hans segrar och hatar alla hans fiender och motstandare. Utgifvaren anmärker med rätta, att hon, systern i främmande land, hade större förståelse för den kungliga broderns väldiga personlighet, hans planer och sträfvanden än de i Tyskland lefvande syskonen. Förhållandet till modern är likaledes präglad af tillgifvenhet och respekt, och utgifvaren har kanske rätt däri, att bristen på inre sympati och öfverensstämmelse dem emellan alltför mycket betonats och öfverdrifvits. Dock är det väl knappt rätt att skylla på »den böswilligen Klatsch schwedischer Parteifanatiker», som lär hafva åstadkommit, äfven hos allvarliga historiker, en ren vrångbild af förhållandet mellan moder och dotter. Den bekanta berättelsen om den örfil, som Lovisa Ulrika i barndomen utan egentlig anledning skulle fått af modern, hvarvid hennes öra skadats af moderns juvelring, härstammar visserligen från Nordins

anteckningar, som återgå till muntlig berättelse af Lovisa Ulrika själf. Sanningen däraf är ju icke bevisad, men något orimligt ligger väl ej i en dylik, kanske tillfällig häftighet från moderns sida, och berättelsen bevisar knappt, äfven om den vore diktad, någon särskild elakhet hos de svenska partifanatikerna. Någon anledning att anse historien alldeles uppdiktad är också svår att finna. Gå vi till de nu utgifna brefven, märkes idel dotterlig vördnad och kärlek, ehuru uttrycken af hennes känslor verka något mera konventionella än i brefven till syskonen. Man finner dock ingen verklig inre förtrolighet, snarare en viss ängslan att på något sätt väcka moderns ogillande, trötta henne eller meddela något obehagligt. I de vida intimare brefven till de jämnåriga syskonen ber hon dem ofta dölja saker för modern, och i ett bref till August Wilhelm utgjuter hon sig i ganska bittert klander öfver modern, som hemkallat hennes tyska sällskapsdam, fröken von Knesebeck (s. 342). Att förhållandet ej varit det intimast möjliga, är ju ganska otvetydigt. Kärleken till brodern August Wilhelm och förtroligheten dem emellan får däremot öfvertygande uttryck; det är det vackraste syskonförhållande, man gärna kan tänka sig. Med systern Amalie gnabbas Lovisa Ulrika esomoftast och af gammal vana, men förhållandet är äfven dem emellan innerligt och äkta systerligt och något spår af missstämning, beroende på konung Fredriks bekanta rekommendation af Amalie i första rummet till den svenske friaren, finnes icke alls. Amalie är hennes ständiga kommissionär vid otaliga små uppköp utifrån, den som främst skall förse henne med notiser om allt och alla därhemma. De båda svägerskorna, konung Fredriks gemål och August Wilhelms, inbördes systrar, äro däremot tydligen icke i Lovisa Ulrikas gunst.

* * *

För den politiska historien lämna de föreliggande brefven kanske mindre än man skulle vänta. Den unga prinsessan, som kom såsom främling, okunnig om de svenska förhållandena och utan erfarenhet i öfrigt, kan naturligtvis icke under de två första åren af sin vistelse i det nya landet spela någon självständig roll. Helt visst kommer nästa del att i detta afseende ge rikare bidrag till politikens historia. Men den roll, hon verkligen spelade under dessa år, var betydelsefull nog. Den kan sammanfattas däri, att hon väsentligen bidrog till att föra sin gemål, arffursten, öfver till nära förbindelse med hattarne och påskynda den brytning mellan honom och ryska hofvet, som väl ändock förr eller senare måste inträda. Därigenom har hon också sin andel i partikampens utgång vid 1746—47 års riksdag. Själf har hon tydligen kommit till Sverige, full af ifver att gagna brodern Fredriks intressen och befordra ett närmare förbund mellan Sverige och Preussen. Då emellertid vänskapen mellan Preussen och Ryssland samtidigt blef allt svalare och Elisabet, påverkad af Alexei Bestuschew, allt mera närmade sig Österrike, innebar en

svensk förbindelse med Preussen och Frankrike ett lösgörande af Sverige ur ryska beroendet. Lovisa Ulrika ägnade sig med ifver åt denna uppgift. I hennes tidigare bref är det blott fråga om Preussens intressen; hon går på med, att Sverige fortast möjligt borde emancipera sig från Ryssland, och försäkrar, naivt nog efter föregående erfarenheter, att Ryssland blott är »un fantôme qu'il serait facile de faire évanouir» (s. 290). Hon hade tydligen intet alls emot att kasta riket omedelbart in i en häftig brytning med Ryssland och i Preussens armar, trots Sveriges egen vanmakt och Preussens allt annat än trygga ställning. Fredrik II var tydligen denna tid alltför upptagen af att bevara sitt rika schlesiska rof, för att han skulle kunnat gifva Sverige någon verklig hjälp. Adolf Fredriks dröjande och försiktiga hållning till Ryssland var egentligen ganska väl motiverad.

Vid sidan af brodern fick Lovisa Ulrika ganska snart en annan intim rådgifvare, som arbetade i samma riktning som denne, nämligen Karl Gustaf Tessin. Att den sluge och erfarne hattchefen hade sina särskilda syften är ju helt naturligt, men ännu tyckes åtminstone Lovisa Ulrika icke märka någon differens alls i de eggelser och råd, som kommo från honom, och dem som brodern gaf. När man läser hennes relationer om sina små politiska triumfer, kan man omöjligen undgå att märka, att hon hela tiden ledes och användes, först af konung Fredrik, sedan i växande grad af Tessin. Hon blir dennes förnämsta medel att fjättra tronföljaren vid partiet och därmed att stärka dess ställning för den kommande riksdagskampen. Om Tessin också otvifvelaktigt är gripen af verklig beundran och förtjusning för den unga prinsessan, med hvilken han har så mycket gemensamt i smak och bildning, har dock tydligen det politiska intresset att vinna och bruka Lovisa Ulrika eggat hans ansträngningar att roa och behaga henne. I hennes brinnande maktbegär, som han alltför väl genomskådat, fann han ytterligare ett medel att fjättra henne vid sitt parti, och han var tydligen den, som väckte den första tanken hos henne på en blifvande utvidgning af konungamakten. Redan så tidigt som den 17 nov. 1744 skrifver Lovisa Ulrika till brodern Fredrik: »Le comte Tessin est l'idole de la nation et le seul capable de soutenir ce qu'il commence. Il est certain que, si le Prince (Adolf Fredrik) fait la moindre démarche pour lui qui puisse l'attacher, il fera tout pour changer le gouvernement et le rendre souverain. Je crois, mon cher frère, que vous devez savoir ses sentiments là-dessus. Je vous supplie, si vous écrivez au Prince, de ne point faire mention de cette affaire-ci, mais en général lui faire entendre qu'en ménageant de certaines personnes, et par des distinctions marquées, il pourrait se faire un parti qui le mènerait à la souveraineté» (s. 121). Det verkar egendomligt att se ett svenskt riksråd och en af landets främsta män skynda att ingifva den blifvande drottningen dylika förhoppningar och eggelser. Säkert är, att de föllo i god jord och bidrogo att fästa Lovisa Ulrika vid Tessin och hans parti.

Den första triumf, som Tessin låter den unga kronprinsessan skörda på politikens fält och som hon också i bref hem med stolthet omtalar såsom sin personliga förtjänst (s. 68), är att han låter öfvertala sig af henne att kvarstå i senaten, ehuru han där är omgifven af en mängd afundsmän och fiender, som ej uppskatta hans förtjänster. Nästa seger blef Tessins utnämning i början af 1745 till öfverstemarskalk för det unga hofvet — en utnämning, inför hvilken Adolf Fredrik länge tvekade. Den betecknar hans öppna partitagande för hattarne och brytning med ryska partiet, hvaröfver Lovisa Ulrika och säkerligen äfven Tessin jublade såsom öfver en stor framgång. Det kan dock verkligen ifrågasättas, om detta utmanande steg var synnerligen klokt och om det ej för tronföljarparet medförde vida flera faror och förödmjukelser än fördelar. Adolf Fredrik kunde otvifvelaktigt på ett finare och mindre bryskt sätt hafva genomfört sin öfvergång till hattpartiet, om han underlåtit dylika onödiga utmaningar och liksom uppehållit hoppet hos den ryska politiken att kunna kvarhålla honom i sitt ledband. Men Adolf Fredrik saknade smidighet och självständig begåfning. Han var ett rö för vinden och påverkades städse af någon, som ägde hans förtroende. Från detta ögonblick blef detta i regel hans gemål, som var den starkare viljan men därför icke alltid den bättre insikten, och i sista hand de, som stodo bakom henne.

Efter denna framgång har Lovisa Ulrika för en tid mindre att förtälja om sin politiska verksamhet; förbundsfrågan kunde ju icke avancera, förrän riksdagen sammanträdt, och berodde af partikampens utgång därunder. Men när så tiden för riksdagen nalkades på sommaren 1746, trädde politiken åter i förgrunden af hennes intressen och hon kastade sig med ifver in i partiernas spel om makten. Hon hade nu fått en ny uppgift, att påverka allmänhetens stämning och värfva anhängare åt hattpartiet. I detta syfte följde hon sin gemål på hans resa till Uppsala och Västerås och utvecklade därunder all sin älskvärdhet och tjusningsförmåga, och på hösten åkte hon omkring på Stockholms gator med den lille arfprinsen för att ytterligare stegra sympatierna för tronföljarparet och det parti, som gjort dess sak till sin. Äfven när det gällde att anskaffa medel för att bearbeta riksdagsmännen, synes hon icke hafva undandragit sig personliga uppoffringar trots sina klena finanser. Riksdagskampen rörde sig ju också numera om hennes och hennes gemåls hela framtid i Sverige, icke minst just på grund af hennes eget förvållande och skarpa partitagande. Det är också lätt att förstå hennes ifver och spänning, innan det ännu blef klart, hvaråt segern skulle luta. Hon hade i själfva verket satt allt på ett kort. Därhän hade hennes egna passioner och oförmåga att bedöma faran samt Tessins slughet och glänsande societetstalanger fört henne. Hon hade varit ett redskap för hattpolitiken och hennes öde berodde af dess.

Riksdagens sammanträde förändrade med ett slag hela lifvet i Lovisa Ulrikas omgifning. Hon såg en mängd nya personer omkring sig och rörde sig i en atmosfer af politiska lidelser och in-

triger. Man hör här icke talas om annat än politik från morgon till kväll och all annan konversation är liksom bannlyst, skrifver hon hem (s. 318). Hon tycker, att hon befinner sig med ens liksom i ett helt annat land, hon står inför en mångfald nya gåtor och finner det hela förskräckligt. »Il y a des choses qui me passent et que je ne comprends point — förklarar hon — mais il est sûr qu'une diète est tout ce qu'il y a de plus affreux» (s. 329). Det skulle hon i långt högre grad få erfara senare. Dessa månader i slutet af 1746, då riksdagskampen stod och vägde, voro tydligen mycket pröfvande.

När vid slutet af året Fredrik II:s sändebud i Stockholm, grefve Finck, lämnade Sverige, fick Lovisa Ulrika tillfälle att medsända ett längre bref till brodern af 20 dec. 1746, otvifvelaktigt det i politiskt afseende mest intressanta aktstycket i samlingen. Det utgjorde liksom en relation öfver hennes verksamhet sedan ankomsten till Sverige. Otvifvelaktigt röjer detta bref mycken skarp iakttagelseförmåga och mycket politiskt intresse, men det vittnar också genom sina påtagliga öfverdrifter om en stor naivitet, som kulminerar i att skjuta skulden för alla olyckor på den stackars konungen. »C'est lui qui tisonne le feu et qui entre dans tous les projets abominables qui se trament contre l'honneur et contre l'avantage de la Nation.» Säkerligen har också Fredrik II bedömt sin systers förmåga något riktigare än utgifvaren, som menar, att om man uppmärksamt läser denna redogörelse så begriper man, »dass Friedrich der Grosse seine Schwester bereits damals für fähig erachtete, auf eigenen Füssen zu stehen». Månne han verkligen någonsin ansett det? Själf har han karakteriserat henne såsom »högmodig, häftig och intrigant», en karakteristik som historien icke vederlägger. Att han för egen räkning dragit så mycken nytta som möjligt af henne i början, är ju tydligt nog, men att han ansett henne mogen för självständig politisk gärning är föga troligt. Därtill var han alltför stor människokännare, och därtill funnos tydligen för stora brister i Lovisa Ulrikas karaktär och omdömesförmåga, trots viljan till makt och intresset för den politiska intrigen. Men ännu var Lovisa Ulrikas stjärna i stigande, och skuggorna hade icke på allvar hopat sig kring henne.

Nästa del af dr Arnheims värdefulla publikation skall säkerligen gifva oss mera af Lovisa Ulrika såsom politiker, och vi motse densamma med verkligt intresse.

L. S.

Svenska porträtt i offentliga samlingar. Utgifna under medverkan af Personhistoriska Samfundet. Af N. Sjöberg. D. 1. Drottningholm. D. 2. Gripsholm, Vasatiden. 52 s. + 50 portr.; XIV + 69 s. + 50 portr. 4:o. Sthlm, Hasse W. Tullberg 1905, 1907.

De i svenska statens ägo befintliga stora porträttsamlingarna erbjuda ett synnerligen rikt och viktigt material både för den personhistoriska och den konsthistoriska forskningen, men de äro ännu mycket litet använda och alltför litet kända. Öfver de samlingar, som stå direkte under Nationalmusei vård, museets egna och samlingarna på de kungliga lustslotten Gripsholm, Drottningholm, Rosersberg, Strömsholm m. fl., finnas väl handskrifna kataloger upprättade, ingående i den moderna lappkatalogen: »Svenska statens taflelsamling, hufvudinventarium», serierna A—E, i Nationalmuseum. Men därjämte finnas ju inom de flesta af statens ämbetsverk porträttsamlingar, kungaporträtt, bilder af f. d. chefer och tjänstemän, hvilka icke äro uppförda i någon gemensam katalog. Vidare äga ju åtskilliga halfofficiella och kommunala institutioner dylika samlingar af stort intresse, och slutligen hafva vi alla de porträtt, som i större och mindre samlingar finnas i enskild ägo.

Personhistoriska Samfundet har företagit sig att söka göra detta rika material kändt och användbart. För nående af detta mål har samfundet låtit sprida blanketter med formulär för porträttbeskrifningar, afsedda att ifyllas och insändas till samfundet för att bilda stommen till en stor allmän svensk porträttkatalog. Företaget har omfattats med intresse, och i hvarje häfte af Samfundets tidskrift omnämnas nyinsända dylika förteckningar öfver både myndigheters och enskilda personers porträttsamlingar. Förteckningarna deponeras tills vidare bland Samfundets i riksarkivet förvarade handlingar. Såsom nästa steg i bearbetningen får man tänka sig beskrifningarnas öfverförande på en lappkatalog, ett porträtt å hvarje lapp. Det personhistoriskt-ikonografiska intresset af en dylik allmän svensk porträttförteckning ligger i öppen dag. Äfven ur konsthistorisk synpunkt blir den förvisso af stor betydelse. Vi sakna ju ännu alltjämt ett utförligt arbete öfver den svenska konsthistorien, framför allt öfver bildkonsten. Porträttkonsten har här intagit ett bredt rum och under långa perioder varit den enda lifskraftiga konstarten.

De traditionella uppgifterna om hvem ett porträtt återger eller den konstnär, som utfört det, måste dock alltid tagas med reservation och pröfvas; ej sällan påträffar man rena förfalskningar, fantasiporträtt tillverkade långt efter vederbörandes död för att »komplettera» ett galleri af förfäder. Ännu oftare kan traditionen vara vilseledd i god tro: 1700-tals-porträtt uppgifvas föreställa personer, som lefvat långt tidigare, porträtt af högst olikartad karaktär tillskrifvas en och samma konstnär o. s. v. I många fall står här

ingen rättelse att vinna, utan bilden måste återföras till den stora gruppen »okände»; men ofta kunna jämförelser med andra porträtt, iakttagelser rörande målningssättet, dräktens snitt, befintliga ordensdekorationer etc. möjliggöra ett bestämmande af ett »okändt» eller en ändring af ett traditionellt namn.

Det är resultaten af ett dylikt arbete i samlingarna på Drottningholm och Gripsholm, som amanuensen N. Sjöberg framlagt i de hittills utkomna delarna af det verk, hvars titel läses här ofvan. — Han inleder sin redogörelse för Drottningholmssamlingen med en kortfattad historik. De äldsta porträtt som funnits på slottet tillhörde dess grundläggarinna, drottning Hedvig Eleonora: af dessa porträtt, som tidigast omtalas i ett inventarium från år 1709, finnas dock nu blott två kvar. I senaste tid hafva ditförts några af konung Oscar II inköpta porträtt från 1600-talets slut. När Hedvig Eleonora dog 1715, öfvergick Drottningholm till Ulrika Eleonora d. y., som betydligt ökade porträttsamlingen, dels med bilder af sina släktingar, dels med framstående äldre och samtida svenskars konterfej. Här funnos bl. a. serien Karl XI:s rådsherrar, nu på Gripsholm, en serie Karl XI:s generaler, nu till större delen på Karlberg, samt den å slottet ännu kvarvarande serien Karl XII:s generaler. — Fredrik I afstod vid drottningens död 1741 sin arfsrätt efter henne till kronan, hvarigenom bl. a. Drottningholm med dess samlingar blef statens egendom, för att dock efter några få år med nyttjanderätt öfverlämnas till dåvarande kronprinsessan, Lovisa Ulrika. Med henne gjorde rokokon sitt inträde på slottet, som nu pryddes dels med moderna franska taflor, grundstommen till den statliga samling dylika, som nu finnes i Nationalmuseum, dels med porträtt af drottningens släktingar i Tyskland och Sverige. Gustaf III ökade samlingen af dessa släktporträtt med åtskilliga pasteller af modeporträttören Lundberg samt med en af den berömde Alexandre Roslin målad serie. Under 1800-talet hafva med samlingen införlifvats dels åtskilliga porträtt af medlemmar af det regerande konungahuset, dels ett antal bilder af framstående personligheter, till en stor del härrörande ur Karl XV:s samling.

Sjöbergs porträttförteckning upptager 163 nummer, de flesta målningar i olja eller pastell samt ett fåtal byster och reliefer. Beskrifningarna äro synnerligen noggranna och fullständiga och på samma gång öfverskådliga och koncisa. Den praktiska och konsekvent genomförda uppställningen af beskrifningen är värd ett särskildt erkännande och kan tjäna som mönster för dem, som eventuellt vilja insända porträttbeskrifningar till Personhistoriska Samfundet. Förf. omnämner först bildens omfattning (knäfigur, bröstbild) och allmänna ställning (hufvudet t. h., v. handen i sidan), beskrifver därefter hufvudet och ansiktet samt slutligen dräkten uppifrån och nedåt, bakgrund, accessoarer och möjligen befintliga inskrifter och signaturer. Dessutom meddelas naturligtvis noggranna måttuppgifter, tagna på blindramens baksida, äldre katalognummer, uppgift å det rum i slottet, där porträttet f. n. är placeradt, samt, där så varit

möjligt, namnet på konstnären. Porträttförteckningen kompletteras af en förteckning öfver de i samlingen representerade konstnärerna med hänvisningar till de af dem utförda bilderna.

Det hela afslutas med femtio i autotypi utförda afbildningar af de mest representativa porträtten, hvilka dock i Drottningholmsdelen icke äro så lyckade, som man kunnat önska. — Raden inledes med ett Ehrenstrahlporträtt af Hedvig Eleonora, härstammande från Mälsåkerssamlingen, hvaraf en replik finnes i Hedvig Eleonora församlings pastorsexpedition i Stockholm. Från Mälsåker härstammar äfven det vackra porträttet af detta slotts byggherre, riksrådet Gustaf Soop. De båda här afbildade porträtten af Karl XI — i karusellrustning som Apollo och till häst i romersk dräkt —, båda af Ehrenstrahl, äro karaktäristiska paradbilder. Det sistnämnda är det ena af de två porträtt, som finnas kvar å Drottningholm sedan Hedvig Eleonoras tid. Af serien Karl XI:s generaler, målade af D. K. Ehrenstrahl 1680, äro här återgifna trenne, alla och särskildt porträttet af Erik Dahlberg intressanta som personskildringar. Af samlingens sju Karl XI:s-porträtt, alla af Ehrenstrahl, är utom de båda ofvannämnda äfven återgifvet helfigursporträttet af år 1690, framställande den allom bjudande suveräne konungen sittande, iklädd kunglig skrud med kronan bredvid sig och ett lejon vid sina fötter.

Äfven af Karl XII äger Drottningholm sju målade porträtt; det här afbildade är af den s. k. Altranstadt-typen, utfördt af David v. Krafft år 1707, och framställer den 25-årige skägglöse dunderguden i bröstbild, iklädd sin enkla blåa krigarrock. — Af serien Karl XII:s generaler, tillkommen på initiativ af Ulrika Eleonora för att utgöra ett äreminne öfver broderns stridskamrater, äro 11 st. återgifna bland planscherna. Mest karolinska äro de af Dav. v. Krafft åren 1718—19 målade porträtten af Rehnsköld, Hård, Armfelt, Mörner, Gjertta, Wachtmeister, Magnus Stenbock och v. Beckern. De båda osignerade porträtten af Strömfelt och Henning Rudolf Horn har förf. tillskrifvit Georg Engelhart Schröder, hvilket, liksom antagandet att J. H. Scheffel målat Karl Cronstedts, trots den karolinska uniformen eleganta rokokoporträtt, förefaller sannolikt.

De följande 20 planscherna äro egnade åt den holstein-gottorpska kungafamiljen, som företrädesvis porträtterats af Gustaf Lundberg i pastell och Alex. Roslin i olja. Af Lovisa Ulrika finnas å slottet sju målade porträtt, af hvilka icke mindre än fem återfinnas bland planscherna. Den intelligenta höga damens historia återspeglas i hennes drag: af den unga lifliga furstinnan blir den på en gång högdragna och förbindliga drottningen och slutligen den gamla oförsonliga och förgrämda änkedrottningen. Bilderna af den yngre generationen inledas med de af Lundberg på 1740—50-talen målade barnporträtten. Följa så två af samme konstnär målade pastellportrått af prinsessan Sofia Albertina samt därefter Carl Fr. v. Bredas ståtliga bild af Gustaf III, målad efter konungens död, enl. Sander 1798. Synnerligen intressanta både som personskildringar och som

konstverk äro de af Roslin åren 1774—75 målade porträtten af konungahusets damer och hertig Fredrik Adolf. Af icke kungliga äro endast afbildade den äldre Per Kraffts själfulla porträtt af en ung okänd dam och Gustaf Lundbergs pastell af öfverhofmästarinnan Ulrika Strömfelt.

De tio sista bilderna återgifva 1800-tals porträtt, Karl XIII af Westin 1817, tvänne ryttarbilder af Karl Johan, Oscar I och drottning Josefina samt syskonkretsen Karl (XV), Gustaf, Oscar (II), Eugenie och August. Det hela afslutas med Oskar Björks porträtt af konung Oscar II i amiralsuniform. — Bilderna äro lyckligt valda: hänsyn har tagits både till deras ikonografiska och till deras konstnärliga och kulturhistoriska värde. Särskildt 1600-talsporträtten äro dock icke så väl reproducerade, som man skulle önskat, 1700-talsbilderna äro bättre.

Denna brist har blifvit helt och hållet afhjälpt i den andra delen af det stora verket: Vasatidens porträtt i Gripsholmssamlingen, hvars illustrationer kunna betecknas som förstklassiga.

Porträttsamlingen på Gripsholm är som bekant en af de största i världen, omfattande öfver 1,800 nummer, och det har därför varit nödvändigt att dela upp förteckningen på flera band. Vasatiden räknar förf. till Kristinas tronafsägelse och som svenska porträtt har han medtagit äfven utländingar i svensk tjänst och utländingar målade af svenske konstnärer.

En historik öfver samlingen i dess helhet utlofvar förf. i sambandet med det följande bandet, som skall behandla den karolinska tiden. — I inledningen skizzerar han den svenska målarkonstens historia under Vasatiden och redogör för i hvad mån denna kan studeras i Gripsholmssamlingen. Så godt som alla de porträtt som stata med medeltida namn utmönstras, och i flera fall uppvisar förf. dem som förfalskningar från 1600-talet och ännu senare tider, något som dock ingalunda förut varit okändt, om det också icke varit påpekadt i de äldre tryckta katalogerna öfver samlingen. Dessa bilders karaktär af fantasiporträtt, tillkomna för att komplettera serier, är starkt iögonenfallande och har naturligen också beaktats af dem, som i senare tid sysselsatt sig med samlingens katalogisering i och för det ofvan omtalade hufvudinventariet öfver svenska statens tafvelsamling.

Med Gustaf Vasa gör en ny, en världslig konst sitt intåg i vårt land. Redan 1527, det år hvarmed räntekammarboksserien begynner, har konungen i sin tjänst konstnärer, och ur arkivens gömmor kunna, såsom redan Eichhorn m. fl. gjort, framletas både namn på konstnärer och uppgifter om af dem utförda arbeten. I allmänhet är det dock mycket vanskligt att med bindande bevis sammanföra konstnärsnamnen med bevarade konterfej. Förf. vågar ett försök och antager, att det intressanta porträttet af Gustaf Vasas syster Margareta, som är dateradt 1528, är måladt af tysken mäster Hillebrandt, som inkom hit 1527. Det intimt skildrade porträttet af den gamle kung Gösta själf från något af hans sista lefnadsår

tillskrifver han »möjligen» Lambrecht Rixius eller Anders målare. — Af stort intresse äro förf:s resultat angående några af damporträtten från 1500-talet; den bild, som traditionellt kallats Katarina Månsdotter, döper han på fullgoda skäl till prinsessan Elisabeth, Gustaf Vasas dotter, och det porträtt, som gällt för Katarinas af Sachsen-Lauenburg, anser han föreställa prinsessan Sofia, som bekant gift med hertigen af Sachsen-Lauenburg. En å porträttet befintlig inskrift, som förf. ej anför, talar visserligen emot denna omdöpning, men dräkten talar absolut för 1570-talet, något som äfven, oberoende af Sjöberg, påpekats af den kände danske 1500-talskännaren Troels Lund. Att äfven den unga dam, som kallats Katarina Stenbock, bär vanlig 1570-talskostym — ej änkedräkt — är ovedersägligt, och då porträttet ej äger den ringaste likhet med ett autentiskt porträtt af Gustafs tredje gemål, torde man kunna gå med på att det ej föreställer denna drottning. Med all reservation föreslår förf. att kalla henne prinsessan Cecilia.

Erbjuda de kungliga porträtten svårigheter, så är detta i ännu högre grad fallet med Vasatidens porträtt af icke kungliga personer i afseende på såväl hvem de föreställa som hvem som målat dem. Åtskilliga med traditionella namn betecknade porträtt hafva också här förts till gruppen okända. Här är en terra incognita, som ännu knappt är vidrörd af forskningen; förf. nöjer sig i afseende på konstnärerna tills vidare med att sätta »okänd mästare» under den mängd af sinsemellan mycket olikartade porträtt, som tillskrifvits J. H. Elbfas, hvarjämte han naturligtvis helt befriar denne konstnär från ansvaret för sådana porträtt, som visa sig vara tillkomna före 1625 och efter 1664, de år mellan hvilka Elbfas var verksam. Först med Kristinas tid beträda vi, säger förf., för konsthistorien välkända områden.

Den beskrifvande förteckningen upptager 192 porträtt af 112 personer. Beskrifningarna äro gjorda på samma konsekventa och verkligt mönstergilla sätt som i Drottningholmsdelen, och där så varit möjligt angifves porträttets historia samt af förf. kända repliker och grafiska reproduktioner. De i samlingen representerade konstnärerna, uppgående till ett 60-tal, äro sammanförda i en särskild förteckning, där kortfattade biografiska notiser och hänvisningar till utförda arbeten meddelas.

Bland afbildningarna är som n:o 1 medtagen den lilla medeltida statyett, som föreställer konung Karl Knutsson († 1470); den är, som förf. påpekar, intet porträtt i vanlig mening utan en donatorsbild från något altare och angifves endast genom den Bondeska vapenskölden som Karl Knutsson. Sjöberg tillskrifver den efter Roosval lübeckaren Bernt Notke, hvilken på 1480-talet, halftannat decennium efter Karl Knutssons död, vistades i Sverige och här utförde Storkyrkans i Stockholm bekanta St. Göran och draken. — Följer så det ofvan omtalade märkliga porträttet af Margareta, Gustaf Vasas syster, från år 1528 samt de tre från 1500-talet härstammande porträtt af Gustaf Vasa själf, som finnas å slottet och

af hvilka endast det första är måladt »ad vivum». 1500-talet representeras dessutom af åtskilliga porträtt af kungahusets damer (jfr ofvan), bland hvilka förf. egendomligt nog äfven medtagit. visserligen under rubriken »okänd dam», det porträtt som gått under benämningen Sigrid Vasa, Erik XIV:s dotter; i texten påpekar han dock, att dräkten ej är 1500-talets. Från 1500-talet härstamma de intressanta porträtten af Sturarna, Svante Stensson, Nils och Mauritz Svantesson alla med karaktäristiska svenska bondeutseenden och iförda praktdräkter, utan hvilka de näppeligen skulle tagas för förnäme män.

Af Johan III återgifves här en å Gripsholm förvarad kopia efter det enda originalporträtt af honom, som finnes, den i Siena befintliga helfigursbilden, utförd år 1572 af konungens hofmålare Johannes Baptista v. Uther. Det är af intresse att jämföra Johans porträtt med hans faders; det är samma typ, ehuru andligen förminskad, degenererad. Af Karl IX finnes intet enda originalporträtt bevaradt, men däremot äger Gripsholmssamlingen dylika af hans båda gemåler, här återgifna. Kristina af Holstein bär i bröstet ett smycke, visande Norges lejon, ett »pretentionsvapen», som hennes fader, hertig Adolf, förde jämte titeln »arfvinge till Norge».

Bland tidiga 1600-talsporträtt äro afbildade det vackra, i Holland målade porträttet af Jakob De la Gardie, de som personskildringar märkliga porträtten af Johannes Messenius (1611) och den gamle riksantikvarien Johannes Bureus (1627), det som kostymbild intressanta porträttet af riksrådet Klas Bjelke m. fl., alla af okände konstnärer. — Gustaf II Adolf hör väl till de personer, som blifvit mest afbildade, och dock äger man knappast något riktigt bra porträtt af honom; af Gripsholmssamlingens elfva Gustaf Adolfsporträtt har blott en liten miniatyr från år 1630 ansetts värd att afbildas.

Trettioåriga krigets svenskar läto ofta måla sina porträtt, af hvilka många finnas på Gripsholm. M. Mierevelt, Matheus Merian m. fl. voro de oftast anlitade konstnärerna. Några af de märkligare bilderna äro återgifna här: Erik Soop, afmålad 1629, samma år som han räddade sin konung vid Stuhm; amiralen Henrik Klason Fleming i en karaktäristisk dräkt 1631; Mierevelts bekanta, distinguerade porträtt af Axel Oxenstierna; fältmarskalken Gustaf Horn, Nils Brahe, Åke Tott, Gabriel Oxenstierna, pfalzgrefven Johan Kasimir, Johan Banér, Johan Rosenhane, öfverste Abraham Cronhjort, en karaktäristisk typ m. fl. Midt uppe i denna skara af barske krigare och kraftfulle statsmän och diplomater möter oss bilden af deras härskarinna »fröken» Kristina, som ung flicka, stående i ett gemak å Stockholms slott med utsikt öfver Skeppsholmen och iklädd en dyrbar dräkt af brokad med pärlor och juveler.

De något valhändta konterfejare, företrädesvis af tysk härkomst, som med sådan — kulturhistoriskt värdefull — noggrannhet afmålat 30-åriga krigets svenskar, tillfredsställde ej den konstförståndiga drottningen, sedan hon blifvit äldre. I David Beck och

Sebastian Bourdon, hvilka båda efter hvarandra (1647—51, 1652—54) vistades i Sverige, erhöll Kristina i sin tjänst ett par konstnärer, som mera motsvarade hennes anspråk. Bland Gripsholmssamlingens sju Kristinaporträtt finnes en här afbildad replik af det eleganta porträtt af Dav. Beck, som finnes i Nationalmuseum. Afbildadt är äfven Abr. Wuchters realistiska porträtt af drottningen från år 1660. — Samlingens som konstverk märkligaste bild är porträttet af Gustaf Horn, utfördt af Dav. Beck, hvilket återfinnes bland afbildningarna. På ett original af samme konstnär återgår äfven porträttet af den 26-årige generalen grefve Magnus Gabriel De la Gardie, som visar, hur han såg ut efter återkomsten från den lysande ambassaden till Frankrike. Sebastian Bourdon är företrädd genom det rättframma porträttet af Arvid Wittenberg och ett af en okänd ung man, enligt antagande en Wrangel. — Bildserien afslutas med porträtten af den svensk-polska drottningen Cecilia Renata, taget i Prag, och hennes svåger konung Johan II Kasimir af Polen, den siste manlige afkomlingen af Gustaf Vasas ätt.

Det här anmälda arbetets stora värde ur personhistorisk, konsthistorisk och kulturhistorisk synpunkt gör, att man lifligt hoppas, att dess framtid må varda betryggad. Subskriptionspriset för de ståtliga volymerna är satt så lågt som till 15 kr. och Personhistoriska Samfundets ledamöter erhålla dem för 10 kr.

Gustaf Upmark.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 18: H. 2. L. Levander. Sagotraditioner om sveakonungen Adils.

Fornvännen. 1908: H. 3. Frans de Brun. Försök till bestämmande af 1400-talets gamla och nya aln. Med 1 fig. — L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. 3.

Illustrerad Militärrevy. 1908, 1. T. J. P[etrelli]. Striden vid Malatitze. Med 3 kartskisser o. 1 portr. — **2.** Buxhövden. Förslag rörande öfvergång till Sverige. [1808]. — **4.** A. Munthe. Klas Fleming. Karl Gustaf Wrangel m. m., anm. af B. Holmgren. — **7.** T. J. P[etrelli]. En egendomlig trofé. Med 1 illustr.

Jernkontorets Annaler 1908. H. 1—2. M. B. Swederus. Bidrag till kännedom om Sveriges bergshandtering 1612—1654.

Julnummer utgifvet af adelsklubben A. D. K. **1908.** A. Hammarskjöld Två karoliner. [Alexander o. Nils Stromberg.] Med 1 portr. — C. E. Fleetwood. Några anteckningar om Bielkeätten och dess stamgods. Med 2 pl.

Kult och Konst. Utgifvare: R. Norén. **1908, 3.** J. Roosval. Gotländska forskningar (illustr.). — A. L. Romdahl, Roger van der Weyden och ett par broderier från Sveriges medeltid (illustr.)

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1908, 4. G. Bergenstråhle. Historiska anteckningar om Kungl. Göta lifgarde. D. 1., anm af [C. O.] N[ordensva]n. — **6.** L. W:son Munthe. Kungl. Fortifikationens historia. 2:3. anm. af H. J[ungste]dt. — **11. 12.** C. O. Nordensvan 1808, Synpunkter och betraktelser. – A. Stille, Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. anm. af [C. O.] N[ordensva]n.

Kyrklig tidskrift. 1908, 3. Hj. Lyth. En mesallians. Tidsbild från 1600-talets slut. [Om giftermålet mellan Christina Oxenstierna o. Nicolaus Bergius].

Läsning för svenska folket. 1908, 1. A. R[yd]f[or]s, Skuggsidor i partitidehvarfvets historia. — **2.** N. F. Lillieströle, Tåget öfver Bält och Roskildefreden. — E. N. Söderberg, Några drag ur den kristna psalmens historia. 7. — **3.** E. N. Söderberg, Några drag ur den kristna psalmens historia. (Slutet.) — **4.** I. Fehr, En af Fänrik Ståls hjältar. [Joachim Zakarias Duncker.] — E. Svensén, Bilder ur Sveriges forntid. 1.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. **1908, 7.** Litteratur. H. Gaebler, Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden,

anm. af E. Nachmanson. — 8. K. Fabricius, Hans Gram. (Breve fra Hans Gram, etatsråd, geheimearchivar, professor 1685—1748. Udg af H. Gram.) — A. Hammarskjöld, Handlade amiral Lilliehorn efter order i slaget vid Öland? — Litteratur. Brevvexling mellan N. M. Petersen og Carl Säve. Udg. af C. S. Petersen, anm af H. Bertelsen.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1908, 5. Hj. Haralds. En lucka i vårt statsskick. En utvecklingslinie utifrån 1907 års representationsreform. — R. Kjellén, Japans »ancien regime».

Tidskrift i militär hälsovård. 1908, 3. Edw. Edholm, Tiburtius, Historia om finska kriget 1741 och 1742.

Tidskrift i sjöväsendet. 1908, 2. G. Unger. Hade amiral Lilliehorn under sjöslaget den 26 juli 1789 konungens hemliga befallning att motarbeta härtig Carl.

Vår Flotta. 1908, Februari. G. Unger, Då holländarne hindrade Carl X Gustaf att stänga Östersjön. Ett apropos vid Roskildefredens firande. — **Mars—April.** E. Holmberg, Den Arkangelska Sjöexpeditionen 1701. Uppteecknad enligt historiska källor. — **Augusti.** S. Natt och Dag. Äntringen af »Styrbjörn» den 17 augusti 1808. — **September.** A. Zettersten, Örlogsskeppet Äpplet. En sjökrigshistorisk studie från Sveriges stormaktstid. — **Oktober.** E. Holmberg. Några gamla minnesblad ur sjökastellens historia. — **December.** N. Hallström, Minne af Fred. Henr. af Chapman. — E. Holmberg, Några gamla minnesblad ur sjökastellens historia

Vårt Fosterland. 1908, N:o 12. L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 2. Johan Fredrik Eek. Med 1 portr. — **15.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 3. Jakob Petrovitsch Kulneff. Med 1 portr. — **17.** En liten efterskörd till den 6 november 1907. Af En Lützen-farare. Med 1 pl. — L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 4. Johan August Sandels. Med 1. portr. — **21.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 5. Eberhard Ernst Gotthard von Vegesach. Med 1 portr. — **22.** L. G. Tidander, Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 7. [6]. Johan Adam Cronstedt.

Vårt Försvar 1908. Två hundraårsminnen: C. Westerlund, Intagandet af Kuopio den 12 maj 1808. — R. Melander, Svenska Örlogsflottans deltagande i händelserna 1808. — R. M[elander], Huru vi skyddade Norrlands kust 1808.

Norsk Militært Tidsskrift. 1908, 4. J. O. Wahl, Et bidrag til Tordenskjolds historie. — **8.** J. O. Wahl, Norske regimenter i Holsten og Nordtyskland 1713—1715. — **12.** H. J. Barstad, Bergenhusingerne i felten 1808—1811. 1. Bergenhusiske nationale grenaderbataljon, anm. af C. O. M.

Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1907. 2: Historisk-filosofiske Klasse, N:o 7, (tr. 1908). H. Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens in Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. Auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt.

Danske Magazin 1908. 5:e Række. Bd. 6: H. 3. Aktstykker vedrørende Christian Ditlev Reventlow som Diplomat og Feltherre. [1709 —13.] Medd. af A. P. Tuxen og L. Bobé. — Paul Heins Depecher fra Moskva Oktober—December 1699. Et Bidrag til den Store Nordiske Krigs Forhistorie. Ved A. P. Tuxen. — Christian Foss' Beretning om Sundhedstilstanden ved Felthæren i Skaane 1677. Medd af J. C. W. Hirsch.

Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4: H. 2. H. F. R[ørdam], Sven Rosén. Nogle Træk af en Sværmers Historie. Efter Kn. Heibergs Samlinger. — **H. 3.** P. S. Vig, Om Sven Rosén i Amerika.

Militært Tidsskrift. Udgivet af Det krigsvidenskabelige Selskab. (Khvn.) **1908, N:o 9.** Angrebet paa Bomarsund under Krimkrigen. Ved N. — **22/24.** Nieuwenhuis, Bernadotte som Chef for Nordhæren 1813.

Vort Forsvar 1908. Aarg. 28, N:o 711—713. K. C. Rockstroh, Möens Forsvarsordning i Krigen 1657—60 og samme Ö's Forsvar 1658—59 samt nogle Bemærkninger om Hærplanen af 1652.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1908, November.** L. Munck, Den franska diplomatin och 1808 års krig. — **December.** E. Estlander, En blick på de senaste årens politiska utveckling. — I bokhandeln: H. Hjärne, Svenskt och främmande, anm. af M. G. Schybergson.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1907 (tr. 1908). Über O. v. Friesen's Schrift: Om runskriftens härkomst. Referat v. W. Schlüter. — T. Christiani, Notizen zu den Biografien der Begleiter Rudbecks in Estland.

Beiheft zum Militär-Wochenblatt 1908: H. 11/12. Arnold, Schwedens Teilnahme am Siebenjährigen Kriege. Vortrag gehalten im wissenschaftlichen Verein zu Stralsund. Mit 1 Skizze.

Deutsche Literaturzeitung. 1908: N:o 47. J. Steenstrup, Tidsregning. anm.af H. Grotefend.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1908. Bd 21: H. 2. R. Krauel, Preussen und die Bewaffnete Neutralität von 1780. — Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von O. Meinardus. Bd 5. 1655—59, anm af M. Spahn. — Kirchhoff, Seemacht in der Ostsee. Bd 2. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 19. Jahrhundert. Nebst einem Anhang über die Vorgeschichte der Ostsee, anm. af R. Schmitt.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1908, H. 1. D. Schäfer, Die Sundzoll-Listen.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1908: H. 4.** R. Fester, Die Säkularisation der Historie. — E. v. Moeller, Der Antitrinitarier Johann Paul Alciat. — A. Herrman, Friedrich Wilhelm III, und sein Anteil an der Heeresreform bis 1813. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen (bl. a. H. Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, anm. af G. Kaufmann). — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, H. 4.** Nachrichten und Notizen. — Zeitschriften. — Kommissionen. — Personalien. — Erwiderung (H. Stamm und R. Gotte). — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 6: H. 1.** K. Müller, Die Anfänge der Konsistorialverfassung im lutherischen Deutschland. — O. Krauske, Macaulay und Carlyle. — K. Vollers, Lord Cromer und sein Egypten. — Miszelle. — Literaturbericht (bl. a. P. Fahlbeck, La constitution suédoise et le parlamentarisme moderne, anm. af Fr. Meinecke; Pommersches Urkundenbuch. Bd 6: Abt. 1. Bearbeitet v. O. Heinemann, anm. af v. Niessen). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Berichtigung.

Jahrbuch des historischen Vereins Dillingen 1907. Jahrg. 20. G. Rückert, Lauingen in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges (1634—1650).

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde 1908. Jahrg. 73. H. Chr. Cordsen. Beiträge zur Geschichte der Vitalienbrüder.

Jahresbericht des Thüringisch- Sächsischen Vereins für Erforschung des vaterländischen Altertums und Erhaltung seiner Denkmale im Halle a. d. Saale für 1905/1906 (tr. 1907). Zur Geschichte Gustav Adolfs.

Literarisches Zentralblatt. 1908, N:o 44. Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd 22. 1391—1395. — **51/52.** L. Arbusow. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. 3:e Aufl.: E. Seraphim, Baltische Geschichte im Grundriss, anm. af O. Hötzsch.

Militär-Wochenblatt. 1908, N:o 157. Ein Beitrag zur Strategie Wallensteins. Von K. S.

Montagsblatt. Wissenschaftliche Wochenbeilage der Magdeburgischen Zeitung. Organ für Heimatkunde. **1908, N:o 33.** T. O. Radlach. Eine neu entdeckte Tischrede Gustav Adolfs über seine Pläne und Ziele in Deutschland. (Gehalten in Halle a. S. nach seinem Siege bei Breitenfeld.) [Aus dem Tagebuch des Fürsten Christian II von Anhalt- Bernburg.]

Neue Heidelberger Jahrbücher 1908. Bd 15. Die Briefe der Kinder des Winterkönigs. Herausg. v. K. Hauck. [Innehåller en del uppgifter om drottning Kristina.]

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde 1908. Bd 29: H. 3/4. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utg. af C. Hallendorff, anm. af P. Haake.

Preussische Jahrbücher. 1908, Dezember. E. Daniels. Königin Victoria und lord Palmerston. 3.

Unterhaltungsbeilage zur Täglichen Rundschau. 1908, N:o 148. Litzmann, Zum Jahrestage von Fehrbellin. 28. (18.) Juni 1675.

Vierteljahrshefte für Truppenführung und Heereskunde. Herausgegeben vom Grossen Generalstabe. **1908: H. 3, 4.** v. Schlieffen, 1813. Mit 29 Skizze als Anlagen. [Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Gross-Beeren, Dennevitz och Leipzig.]

Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1908. Bd 9: H. 2. E. F. Fehling, Lübeck kontra Schweden. Die Geschichte einer alten Forderung.

Science of man. Journal of the royal anthropological society of Australasia. 1908. Vol 9: N:o 12. Mörner, »Charles XII and Sweden». Stirring events from Swedish history.

Öfversikter och granskningar.

Die Stellung Norwegens und Schwedens im Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. Auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt von Halvdan Koht (Videnskabs-Selskabets Skrifter II. Hist.-Filosof. Klasse. 1907. N:o 7). X + 348 s. Kristiania, in Kommission bei Jacob Dybwad. 1908.

Århundradet efter 1809 har oneckligen i förvånansvärdt ringa grad hittills behandlats af våra svenska historieskrifvare. I andra länder har man långt djärfvare gripit sig an med uppgiften att atminstone provisoriskt teckna äfven den nyaste tidens personer och händelser. Man har ej blott skrifvit sammanfattande öfversikter i handbokens form utan äfven i mycket stor utsträckning producerat diplomatiska afhandlingar, biografiska studier öfver de handlande personerna och ingående undersökningar af intressanta specialproblem. Här må blott exempelvis erinras om den rikhaltiga och grundliga historiska litteratur, som uppstått öfver sådana ämnen som det tyska rikets grundläggning, Napoleon III:s franska kejsardöme och den tredje republikens begynnelser, eller om den omfångsrika Bismarcklitteraturen, Morleys imponerande Gladstonebiografi, Neergaards mästerliga framställning af Danmarks historia »under junigrundloven», de många bidragen till Förenta staternas nyare historia o. s. v. I England har man ju en ytterligt omfångsrik, om också ej alltid tillräckligt gedigen och vetenskaplig biografisk litteratur öfver allehanda historiskt märkliga eller åtminstone bemärkta personers »Life and letters», som i alla händelser har den förtjänsten, att den bringar i dagen värdefullt källmaterial, särskildt ur ofta svårtillgängliga enskilda arkiv. Hos oss däremot är hittills skörden öfverraskande klen på denna del af historiens vida åkerfält. Personliga hänsyn hålla enskilda brefsamlingar onödigt länge stängda för forskaren, och den historiska vetenskapens yngre alumner välja vid presterandet af sina första lärdomsprof ytterligt sällan ämnen ur vår nyaste historia, hvilken dock ingalunda kan eller bör lämnas å sido såsom så blottad på intresse den vid första ögonkastet kan förefalla i jämförelse med äldre tiders svenska öden. Riksdagshistorien är

så godt som obearbetad efter 1840, sådana i Sveriges politiska utveckling djupt ingripande män som Hartmansdorff, Gripenstedt, De Geer och Manderström, andra att förtiga, ha ännu ej behandlats i ingående monografiska framställningar, och öfver det senaste århundradets svenska utrikespolitik finnas ej många moderna arbeten. På sista tiden förmärkes visserligen en vändning till det bättre i detta hänseende, hvarom bl. a. professor Warburgs förtjänstfulla arbete om J. G. Richert och riksarkivarien E. Hildebrands klara och sakrika öfversikt af Oscar I:s historia bära vittne, men stora och tacksamma arbetsuppgifter vänta ännu alltjämt här forskarne, som vid ett fördjupande i 1800-talets svenska häfder skola finna äfven andra och mera lockande ämnen än unionstvisternas historia, hvilken som bekant en tid af praktiskt-politiska skäl kom att om icke med förkärlek, så dock med rätt stor ifver af dem bearbetas.

Redan af ofvan angifna grunder måste man med uppriktig glädje hälsa det värdefulla bidrag till svensk historia under en för hela Nordens framtidsöde betydelsefull tid, som lämnats af docenten vid Kristiania universitet Halvdan Koht i den omfångsrika afhandling, hvarmed han i fjol förvärfvade doktorsgraden. Sverige-Norges ställning till den tysk-danska konflikt, som 1864 omsider ledde till det danska rikets stympande och Schlesvig-Holsteins förvärfvande som förstlingsfrukten af Bismarcks nationaltyska kraftpolitik, är denna afhandlings ämne. Fastän Koht — som redan en dansk granskare konstaterat — ej lyckats framkomma med något afgörande nytt i förhållande till Neergaards grundläggande framställning, så erbjuder dock ämnet så starkt fängslande intresse och är författarens flit och skicklighet vid det kritiska sammanställandet af det omfångsrika och vidt spridda tryckta materialet så erkännansvärdt stora, att boken väl försvarar sin plats bland de senaste årens läsvärdaste bidrag till nordisk historia. Däremot skulle man kunna anmärka, att titelns ord *auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt* inge större förväntningar än som sedan vid läsningen uppfyllas, ty det hittills otryckta material författaren användt — hufvudsakligen några statsrådsprotokoll från åren 1863–64 med depeschbilagor — kastar visserligen ett klarare och i ett par punkter också nytt ljus öfver Manderströms politik, men detta hindrar icke, att Neergaards ofvan omtalade stora arbete och det omfattande källmaterial, hvarpå det hvilar, fortfarande måste anses som »grundvalen» för vår kännedom om dessa händelserika års nordiska politik och, i stor utsträckning, äfven för herr Kohts framställning däraf.

D:r Kohts arbete inledes med en öfversiktlig skildring af 1848 års schlesvig-holsteinska kris och följer sedan frågans utveckling fram ända till Londonkonferensen 1864 — som emellertid påfallande knapphändigt behandlas — och den slutliga uppgörelsen genom freden i Wien. Han har därvid nästan uteslutande byggt sin klart disponerade och åskådligt genomförda framställning på det tryckta källmaterialet, hvilket han med stor flit och samvetsgrannhet samlat och

sofrat,[1] ett mödosamt arbete, hvars värde bäst inses, om man betänker, huru spridda och delvis svåråtkomliga dessa tryckta källor äro. Här ha sålunda i rätt stor utsträckning användts uppgifter och uttalanden i danska, svenska och norska tidningar under krisåren, den vidlyftiga tyska memoarlitteraturen samt äfven engelsk och fransk sådan har anlitats, och behörig hänsyn har tagits till den intressanta polemik rörande några särskildt omstridda punkter, som de senare åren förekommit i åtskilliga danska tidskrifter. Författarens totaluppfattning af konfliktens allmänna utveckling och mognande till en för det danska riket ödesdiger kris sammanfaller tämligen nära med den af Neergaard framlagda. Som norrman är emellertid Koht ju mera utomstaende än den danske författaren, hvars sträfvan till opartiskhet och oförbehållsamma påvisande af den danska politikens många svagheter dock som bekant beredt honom så allmänt och berättigadt erkännande för historisk objektivitet. Koht vill också lika ärligt vara fullt objektiv och lyckas oftast vinna detta syfte, men stundom färgas dock ofrivilligt hans framställning rätt betänkligt af den antipati han synbarligen hyser mot den skandinaviska riktningen i dessa års nordiska politik och måhända särskildt mot Carl XV både som regent och personlighet. Den politiska skandinavismen var som bekant nationalitetssträfvandenas mest karakteristiska, om ock omogna och öfverspända form här uppe i Norden samtidigt med denna tidsrörelses jubel- och klangår i Tyskland och Italien. D:r Koht är emellertid på en gång afgjord antiskandinav och lika afgjord anhängare af nationalitetsprincipen. Hans egen grunduppfattning af den schlesvig-holsteinska frågan tyckes nära sammanfalla med den, som kommer till synes i de tre norska statsråden Stang, Riddervold och Sørensens »sachlich fest begründetes Votum», då frågan i maj 1848 första gången förelades den norska regeringen i Kristiania. Schlesvigs delning efter språk- och nationalitetsgränser var här konklusionen, supplerad med ett starkt framhäfvande af de förenade rikenas af deras geografiska läge betingade förutbestämmelse till permanent neutralitet, hvilka följder än en dylik non-interventionspolitik kunde hafva för Danmark. Mot dessa norska premisser skulle nog åtskilligt kunna invändas. Den antiskandinaviska nationalitetsidé, som där framträdde, ledde t. ex. senare Riddervold till att — som hans kollega Manthey säger — vid en norsk regeringsöfverläggning 1862 »plumre ud med rent schlesvig-holstenske Sympathier» och Stang att vid ett annat tillfälle hålla »et mærkværdigt Forsvar for den tydske Opfattning af det Slesvig-Holstenske Spørgsmaal»[2]). Äfven Koht har sällan något klander för den schlesvig-holsteinska nationaltyska separatistpolitiken och tyckes underskatta

[1] Egendomligt nog bereder han (sid. 332—36) en tvifvelaktig och långrandigt berättad anekdot ur C. F. Ridderstads »Regnbågen» äran att omtyckas som särskild bilaga och att i texten utförligt refereras, fastän med reservationen »eine etwas novellenhaft ausgeschmückte Erzählung» (sid. 239).

[2]) Manthey, Dagbøger, udgivne af den Norske historiske Forening I, s. 246, 369.

möjligheten för en dåtida människa att vara på en gång tysktalande och god dansk undersåte. Så som emellertid danska regeringen både i sin inre politik i Schlesvig och sin diplomatiska försvarsaktion faktiskt betedde sig, hypnotiserad af bländande illusioner, kunde svårligen någonsin en för Danmark gynnsammare uppgörelse ha vunnits än Schlesvigs delning någorlunda efter nationalitetsgränsen, och detta skulle ju ock ha blifvit slutresultatet, om ej Danmark dåraktigt nog, trots den hopplösa situationen, bragt Londonkonferensens förhandlingar att stranda. Alldeles oafsedt den principiella bakgrunden till Kohts allmänna uppfattning af den tilltrasslade schlesvig-holsteinska frågan, så torde alltså föga vara att invända mot hans kritik såväl af helstatspolitiken som af de eiderdansk-skandinaviska illusionerna. Man torde äfven, hvad särskildt angår betydelsen för skandinavismen af stridens utgång, kunna instämma i hans slutreflektioner om att den utgång krisen fick betecknade ett nederlag för den politiska skandinavismen, oundvikligt därför att den »war auf Illusionen aufgebaut und konnte eine ernste Probe nicht ertragen», samt att den på de nordiska folkens hela andliga utveckling kom att utöfva en varaktig inverkan, som Koht uttrycker sålunda: »der Sieg des politischen Realismus gab auch im geistigen Leben der Romantik die Todeswunde».

Ju mer man söker studera sig in i den politiska skandinavismens historia, desto starkare blir intrycket af att den verkligen vid denna tid var »romantik» med ett ganska blygsamt reellt underlag under de bålstora fraserna. De akademiska kretsarnas skandinaviska känslor voro visserligen både äkta och — åtminstone hos de ledande männen — varaktigt djupa, men det myckna talet om Nordens enhet som ett folkkraf eller något liknande fick aldrig den rätta öfvertygande klangen, än mindre den till handling rent af nödgande spontana kraften. »Das Bewusstsein der nordischen Solidarität war in die breiten Massen der Völker nicht hineingedrungen» (Koht, sid. 249). Allra minst kunde man vänta sig någon verkligt allmän och uppoffrande hänförelse hos svenskar och norrmän i gemen för Eidergränsen, hvilken ju kunde ha sitt historiska berättigande och af skalder och rhetorer oskiljaktigt förknippats med begreppet »Norden», men som i självfva verket stred mot den språkligt färgade nationalitetsidé, som var tidens lösen och skulle ha gifvit den skandinaviska rörelsen dess segrande lifskraft. Det kan nu emellertid invändas, att ej heller vid Tysklands och Italiens lyckligt fullbordade enhetsverk det alltid var så helt med den folkliga solidariteten, utan att ledarnes öfverlägsna skicklighet fick ersätta hvad som brast därutinnan. Carl XV hade ju vissa förutsättningar för att uppträda som en Nordens Viktor Emanuel, men han förstod ej att afvakta det rätta ögonblicket för en »re galantuomo» att träda fram, och Manderström — hvars diplomatiska skicklighet Koht torde underskatta — var likväl ingen Cavour, som kunde leda det hela och för sin kunglige herre, rörelsens »figure-head», skapa detta ögonblick; än mindre ägde en Ploug eller en Sohlman, trots sina exotiska

revolutionära bekantskaper, förutsättningarna för att, borgerliga hedersmän som de voro, spela Mazzinis roll. Alla blefvo de därför i den med skandinavismen intimt förknippade schlesvig-holsteinska konflikten liksom äfven den danska politikens ledande professorer och ämbetsmän — när illusionerna om stormakternas oegennyttiga intresse för små nationaliteter hopplöst brusto — med lätthet utmanövrerade och besegrade af århundradets mest geniale realpolitiker, den här i Norden rent af löjligt underskattade herr von Bismarck, som råkade behöfva Schlesvig-Holsteins eröfring som stimulans för sitt tyska enhetsverk.

Inflätad i skildringen af hela den stora konfliktens utveckling gifves i Kohts arbete den samlade framställning af Sverige-Norges politik, särskildt i krisåren, titeln utlofvar. Här möter man också de nya källor författaren användt. De äro egentligen ej mer än tre: Aug. Chr. Mantheys dagböcker, hvilka äro under utgifning som bilaga till Norsk Historisk Tidskrift, några svensk-norska statsrådsprotokoll, innehållande exposéer öfver situationen af Manderström den 27 oktober 1863, 11 januari, 26 februari, 7 maj och 29 juni 1864 med bilagor, mestadels bestående af Manderströmska depescher till svensk-norska diplomater i utlandet och delvis äfven innehållande referat af till utrikesdepartementet i Stockholm ingångna diplomatiska aktstycken, samt slutligen en grupp delvis redan af riksarkivarien E. Hertzberg publicerade och kommenterade aktstycken, som belysa det påstådda ryska hot, hvilket i februari och maj 1864 antagits ha öfvat afsevärdt inflytande på den svenska politiken.

Mantheys dagböcker innehålla i främsta rummet notiser om stämningar och uttalanden vid öfverläggningar inom norska regeringen i Kristiania, men äfven en mängd delvis rätt viktiga upplysningar från Stockholm, mestadels ur Sibberns bref till sina kolleger. Här ges t. ex. en god framställning af det betydelsefulla sammanträde på Ulriksdal den 8 september 1863, då den »anständiga reträtten» i princip beslöts. Den bekräftar och utfyller De Geers och Gripenstedts skildringar och möjliggör en riktigare uppfattning af det kronologiska sammanhanget än den Gripenstedtska relationen, hvilken — affattad först 1874 — en smula kommit att sammandraga händelserna under dessa viktiga septemberdagar. I en mängd mindre betydande detaljer lämna de genomgående mycket noggranna Mantheyska uppteckningarna intressanta bidrag till en fylligare framställning af den svenska politikens gång. De bekräfta äfven för denna fråga Kohts i förordet uttalade allmänna omdöme, att »på de förhandlingar, som faktiskt bestämde utrikesförhållandena, hade Norge intet regelbundet inflytande». Flertalet norska statsråd — i synnerhet Stang och Riddervold — voro ganska ovilligt stämda mot hela den skandinaviska politiken, men af Mantheys anteckningar framgår (hvad dock Koht ej särskildt betonar), att de i långt mindre grad än sina svenska kollegor vågade sätta in sin ställning för att gifva nödigt eftertryck åt sina dämpande råd, och denna omständighet

bidrog naturligtvis väsentligt att förminska deras inflytande på de förenade rikenas danska politik.

De hittills opublicerade hemliga protokoll med bilagor, som Koht användt och nu aftrycker bland bilagorna till sin afhandling, har han enligt förordet erhållit tillgång till »durch wohlwollendes Zuvorkommen der Herren Minister Chr. Michelsen und J. Løvland» och »vänskapligt biträde» af två statssekreterare. Enligt svenska regler skulle motsvarande svenska exemplar först blifvit tillgängliga 1913 och 1914. Från den historiska vetenskapens synpunkt är ju de båda norska ministrarnas »välvilliga tillmötesgående» enbart glädjande, och i detta fall ha inga farliga statshemligheter därigenom kommit i dagen. Man vågar väl emellertid antaga, att liknande dokument från oss närmare liggande tider, hvilka till äfventyrs finnas i Kristiania, där förvaltas med tillbörlig diskretion. Intressant bland dessa aktstycken är den nu för första gången publicerade fullständiga texten till Manderströms för giljansprojektet afgörande depesch till Hamilton af den 5 oktober 1863, hvaraf sista fjärdedelen offentliggjordes 1864 under den bekanta officiösa och officiella polemik, som då fördes rörande sammanhanget med den svensk-norska hjälpens uteblifvande. Halls svarsnot till Hamilton af den 14 oktober aftryckes äfven (Bilaga VI) och löser den omstridda tvistefrågan, när den danska ministärens ledande man fick eller borde ha fått klart för sig, att allt hopp om allians var ute. Af denna not framgår, att det skedde vid den Manderströmska depeschens uppläsande för honom den 13 oktober och att Hall da inskränkte sig till att söka förhindra alliansförhandlingarnas afbrytande, enär »en Standsning eller Udsættelse af disse» enligt hans mening »vilde upaatvivleligen strax blifve Gjenstand for en meget sørgelig Mistydning baade her hjemme og i Udlandet». Därmed skulle Danmark beröfvas »en væsentlig Støtte i den øieblikkelige alvorlige Stilling» och den skandinaviska enhetstankens utveckling i allra högsta grad hämmas. Denna Halls not ursäktar i någon man Manderströms äfven af andra skäl förestafvade åtgärd att ej låta alliansförhandlingarna formellt afbrytas, fast utsikten till ett resultat blifvit den minsta möjliga och faktiskt gjorts beroende på utgången af Carl XV:s krampaktiga, men hopplösa försök att ersätta representationsreformens ministär med ett ultra-skandinaviskt kabinett, som ej skulle rygga tillbaka för att under alla förhållanden inlösa konungens löfte om väpnad hjälp till Schlesvigs försvar. Formellt beslut om att alliansförhandlingarna skulle förklaras »hvilande tills vidare» fattades först i sammansatt svenskt-norskt statsråd den 11 januari 1864, men Manderströms tal på riddarhuset den 24 november 1863 och trontalet den 8 december hade redan dessförinnan för Danmark och Europa tydligen kungjort den svenska politikens förändrade hållning.

Öfver denna svenska eller svensk-norska politik fäller Koht ungefär samma stränga dom som Neergaard. Han uppvisar, huru oförsiktigt man gaf sig in på alliansförhandlingarna och därvid påtog

sig en dryg del af ansvaret för Danmarks afvisande hållning mot de tyska krafven, t. ex. på marspatentets återkallande, samt huru man, sedan bubblan brustit, underlät att i god tid gifva danska regeringen klart och ärligt besked till varning mot fortsatt omedgörlighet i konflikten med de båda tyska stormakterna. I det stora hela måste man nog äfven från svensk sida gifva författaren rätt i hans omdöme om denna »Politik der Blindhet und Blendung», som »in i elfte och tolfte timmen» fördes både af svenska och danska »illusionspolitiker». Vid ansvarets utmätande få naturligtvis Carl XV, Hamilton och konungens oansvariga rådgifvare sin dryga del, men Kohts ofvan anförda omdöme omfattar uttryckligen äfven — hvilket förbisetts af Aage Friis i Dansk Historisk Tidskrift (8:de Række, 1:ste Bind, sid. 484—85) — deras danska bröder i förblindelsen, Hall, Ploug m. fl. (jfr Koht, sid. 250—251). Manderström tyckes Koht knappast fullt rättvist bedöma. Han och Danmarks båda öfriga främsta diplomatiska försvarare, lord John Russell och Hall, voro onekligen, som Koht (sid. 53) säger, »drei der grössten Tintenvergeuder der diplomatischen Welt», ordets män i motsats mot handlingens män Bismarck och Gortsjakov, men af de tre visade sig dock Manderström som den skickligaste ordkonstnären, och sedan den stora vändningen inträffat vid Ulriksdalsmötet, fullföljde han både försiktigt och bestämdt den nya politiken att kräfva bistånd af åtminstone en stormakt som förutsättning för ett svenskt ingripande. Detta framgår ej minst af de exposéer af hans hand, som förekomma i de af Koht publicerade statsrådsprotokollen och depescherna. Hvad som framför allt annat förebråtts Manderström är ju, att han bemantlade återtåget så omsorgsfullt, att Sverige-Norges politik brast i den öppenhet, hvarpå Danmark i sitt kritiska läge och efter föregående uppmuntringar kunde ställa kraf. Denna sin plikt att gifva klart besked »uppfyllde han ej tillfredsställande» hösten 1863, säger Koht (sid. 250); om hans motiv härvidlag har man emellertid svårt att med någon säkerhet döma, innan de närmare omständigheterna härvid blifvit upplysta, hvilket måhända kan ske, då Manderströms och Hamiltons papper blifva tillgängliga för forskningen.

Om »lättsinnet» i Carl XV:s personliga politik i danska frågan fäller Koht flerestädes i sitt arbete hårda domar, och han finner det t. o. m. »ej alltid möjligt att tro på dess ädla motiv». »Macht- und glanzsüchtiger Ehrgeiz verflicht sich mit dem ritterlichen Drange, dem Schwachen Hilfe zu bringen» (sid. 250). I mycket äro nog Kohts omdömen om Carl XV befogade, men stundom ligger deras orättvisa i öppen dag, såsom då han (sid. 224) på tal om de militära förberedelserna i Norge om konungen insinuerar, att »den tanken, kanske omedvetet, föresväfvat honom, att han, om han icke kunde genomdrifva kriget, dock skulle hafva krigsskådespelet, manövern», en tanke, som Koht anser, »ej främmande för hans karaktär med dess glädje öfver det yttre skenet». Några bevis, utöfver ett par samtidas lösa yttranden i denna riktning, kan Koht ej förebringa, och de norska rustningarna förklaras naturligast ur det norska för-

svarsväsendets klena skick och Carl XV:s fasta, af hans ansvariga rådgifvare biträdda föresats, att Sverige-Norge skulle ingripa, om den i september 1863 fastslagna förutsättningen, bistånd från åtminstone en stormakt, blefve verklighet, hvilket ju under den österrikiska flottans färd till de nordiska farvattnen ett ögonblick syntes ganska sannolikt. Om de blandade motiv, som torde ha förefunnits hos Carl XV, kan det vara tillräckligt att, som Neergaard, hänvisa till hans »uklare Higen efter Magt och Ry» (»Under junigrundloven», II, 683) utan att därför tillägga hans rustningsifver så tarfliga bevekelsegrunder som flärdfull lystnad efter militärisk ståt på paradfältet. Koht finner däremot »eine gewisse Realität» i Sören Jaabæks uppfattning, 1870 uttryckt i orden: »Jag visste att det var narrspel för att underhålla de höga herrarna, som ville leka krig med pengarna, men icke hjälpa Danmark. Hade man gifvit Danmark pengarna, så hade det åtminstone fått någon nytta af dem; men man ville äta och dricka upp dem — och lämna Danmark i sticket.» Denna simpla tankegång torde vara mera belysande för »den oböjlige demokraten» Jaabæks psykologi än för Carl XV:s.

Om den i folktraditionen till sin räckvidd säkerligen öfverskattade episoden med de varningar Manderström våren 1864 erhöll rörande Rysslands afsikter i händelse af ett svenskt fredsbrott lämnar Koht en intressant utredning (sid. 204—210; jfr bilagorna XV, XVIII, XXII—XXIV, XXX—XXXI). Han häfdar kraftigt, att depescherna i fråga torde vara helt eller till allra största delen förfalskade, och han är böjd att acceptera en från preussiskt håll framkastad gissning, att förfalskningarna utgått från revolutionära kretsar i Polen och Österrike samt åsyftat att genom skräckbilden af en ny helig allians drifva västmakterna och därmed Sverige-Norge till krig. Äfven denna hypotes förefaller rätt äfventyrlig; närmare upplysningar om huru de omtvistade depescherna kommit i Manderströms händer skulle kanske kunna skaffa något mera klarhet i denna dunkla sak.

Otryckta svenska källor, som belysa 1863—1864 års politik, torde ännu i regel vara svårtillgängliga, men det förefaller dock egendomligt, att Koht ej tagit kännedom om den på Kungl. Biblioteket i Stockholm förvarade Sohlmanska brefväxlingen, hvilken — om ock delvis rätt slarfvigt — anlitats och citerats af J. Clausen i hans öfversikt af skandinavismens historia. Ett och annat torde där ha varit att hämta, särskildt i Plougs, Rosenmüllers och Sturzen-Beckers bref till Sohlman samt några bref från Sohlman och von Qvanten till Rosenmüller. Ett par exempel må här till sist anföras för att bestyrka detta. Koht betviflar (sid. 37, not. 1) Clausens uppgift, att Ploug och Sturzen-Becker redan i juli 1856 skulle ha tillställt Oscar I sitt alliansprojekt, och han anser i stället med Hother Ploug, att här troligen ett missförstånd föreligger. Clausens källa är ett bref från Sturzen-Becker till Sohlman, och vid granskningen af detta i orginal finner man, att Clausen läst fel och fått sitt »juli» af dateringen, som är »*Kbhn Annandag Jul 56*».

i brefvet omtalas, att alliansprojektet tidigare afsändts till Oscar I samt »blifvit noga studeradt, vändt på alla sidor, åter genomstuderadt *och antaget* samt att måhända Virgin redan i dessa dagar äfven bearbetar Fredrik för initiativet». Ett annat bref från Sturzen-Becker till Sohlman är upplysande för den af Koht diskuterade frågan om när man i Danmark och de skandinaviska kretsarna öfverhufvud borde fått klart för sig den definitiva förändringen i svenska regeringens hållning till de Hall—Manderströmska alliansplanerna hösten 1863. Sturzen-Becker skrifver från Helsingborg den 18 oktober bl. a.:

Du bör i tid vara enskildt underrättad, från ju flera håll, ju bättre, om rätta ställningen af den stora *alliansfrågan*, hvilken i de sista veckorna låtit så mycket tala om sig, och jag finner det därför passande, att jag äfven för min del lemnar dig rörande denna sak alla de data, hvilka kommit mig tillhanda från, som jag tror, mycket säkra källor. Förrän jag går vidare: *alliansen går i putten.*

Sturzen-Becker nämner därpå flera detaljer, t. ex. Hamiltons »rörande bref» till prins Oscar af den 5 oktober om att ej vid sitt besök hos Fredrik VII på Glycksborg yttra något, som kunde väcka tvifvel om alliansen, samt omtalar, att betänkligheter »i elfte timmen uppstått inom *vår* regering» hos Gripenstedt, De Geer och Carlson. Särskildt har väl De Geer af »simpel politisk eftertanke» förmåtts till motstånd mot »Manderströms denna gång skäligen lättsindiga politik». Han fortsätter:

Jag endast vet, att De Geer och Carlsson jämte Gripenst. göra motståndet, att kung Carl af den orsaken dragit öronen åt sig, och att det nu beror på hvad inflytande prins O. kan lyckas göra gällande å högsta ort för räddande af Hamilton—Manderströms—Halls koalition.

Han inskärper, att utsikterna »aldrig varit klenare än just nu», samtidigt med att Plougs tidning »Fædrelandet» inbillar folk, att saken kan betraktas som definitivt afgjord. Sina uppgifter har han måhända fått af Tornérhjelm eller Blixen-Finecke, hvilka anses ha tillhört de invigda (jfr Koht sid. 129), och det förefaller otroligt, att han ej skulla ha varnat äfven sina danska vänner. Rosenmüller begär i bref från Köpenhamn den 23 oktober »på anmodan af flera personer» besked af Sohlman och nämner i ängslig ton just ryktena om att Gripenstedt, De Geer och Carlson äro bestämda motståndare till alliansen och att »kung Carl icke har kraft att gentemot detta motstånd *infria sitt ord*». Brefven bestyrka Kohts antagande, att rätt bestämda rykten om svängningen genom svenska hofvet närstående kretsar relativt tidigt nått Köpenhamn, där de blifvit kända äfven i icke officiella kretsar utan att dock vinna obetingad tilltro. Klarhet fick emellertid flertalet först genom Carl XV:s trontal den 8 december, hvarom bl. a. ett upprördt bref från Rosenberg till Sohlman af den 9 december bär vittne. Vid omnämnandet af det

en vecka senare publicerade olyckliga Sohlmantelegrammet om »22,000 man och han själf» tyckes Koht, (sid. 176) antaga, att Carl XV upptagit denna siffra och villkoret om att han själf skulle anföra hjälpkåren i den *skriftliga förbindelse* han lämnade Rosenmüller vid dennes audiens den 14 december, men af Sohlmans och Hebbes bref till Ploug torde framgå, att *dessa* uttalanden voro muntliga och att den skriftliga förbindelsen blott talade i allmänhet om väpnad hjälp i händelse af ett angrepp mot Schlesvig.[1] Qvantens i den Sohlmanska brefvolymen förvarade bref till Rosenmüller under våren 1864 innehålla äfven några intressanta detaljer om det mycket omtalade dynastiska unionsprojektet. Material torde nog ej saknas för eventuellt ytterligare belysande från svensk sida af 1863—64 års svensk-norska politik, hvars officiella konturer Koht i sitt förtjänstfulla arbete med i allmänhet säker hand uppdragit.

Verner Söderberg.

Fattigvården i Stockholm från äldre till nyare tid jämte beskrifning af Stockholms stads arbetsinrättningar. Med anledning af den nya arbetsinrättningens fullbordan en historisk öfversikt Af Jos. Müller. 473 s. Stockholm 1906 (utgifven 1908).

En sammanhängande framställning af den svenska fattigvårdens historia i dess helhet saknas ännu, och äfven de monografiska undersökningarna på området äro lätt räknade: Hedqvists korta studie öfver »Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden» och Dahlbergs »Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet», båda såsom akademiska lärdomsprof utgifna 1893, torde tillhöra de mest vetenskapligt hållna och tillika de mest kända. I öfrigt finnas naturligtvis spridda uppgifter och skildringar att hämta från olika håll, icke minst inom vår omfattande topografiska litteratur. Redan bristen på arbeten inom området gör sålunda ett verk sådant som det, hvars titel läses här ofvan, välkommet, och äfven det flyktigaste genombläddrande af den ståtliga volymen visar, hvilken rikedom af uppgifter rörande hufvudstadens fattigvård under flydda tider, som dr Müller, som bekant en af våra mest bemärkta fackmän på fattigvårdsfrågornas område, med ospard möda från olikt håll hopletat och sammanställt.

I en efterskrift meddelar förf., att det föreliggande arbetet ursprungligen varit afsedt att såsom minnesskrift vid öppnandet af Stockholms stads nya arbetsinrättning belysa såväl den gamla institutionen som den nyskapade. Då i följd däraf att den nya institutionen fullbordades tidigare än beräknadt var festskriften icke hunnit dessförinnan afslutas, utvidgade förf. sitt arbetes plan öfver

[1] Jämför Hother Plougs framställning i »Tilskueren» 1901.

den trängre ram, som ursprungligen fastställts, och har nu i stället lämnat en allmän öfversikt öfver Stockholms fattigvård i dess olika verksamhetsgrenar förr och nu. En icke obetydlig del af arbetet utgöres sålunda af en redogörelse för stadens fattigvård sådan den för närvarande ter sig; och dessa partier, hvilket intresse de än i och för sig må erbjuda, falla naturligen utom området för en *historisk* tidskrifts betraktelser. Efterföljande rader af en icke sakkunnig hand afse också blott att fästa uppmärksamheten å arbetet och att ge några antydningar om det rikhaltiga innehållet i dess hufvudpartier — den historiska framställningen.

I sin helhet sönderfaller arbetet i tvenne hufvudafdelningar, den ena behandlande fattigvården från äldre till nyare tid, den andra arbetsinrättningar i äldre och nyare tid. Inom hvardera utgöra de historiska partierna både de vidlyftigaste och intressantaste.

I den förra afdelningen behandlar förf. sitt ämne under fem underafdelningar. Den första af dessa omfattar tiden intill medlet af det adertonde århundradet. Efter några inledande ord om fattigvården i Stockholm under medeltiden skildras den sekularisering och centralisering af stadens fattigvård, som i samband med den kyrkliga omhvälfningen genomfördes af Gustaf Vasa, äfvensom inrättandet af det senare så bekanta hospitalet på Danviken, hvarefter en redogörelse lämnas för 1533 års hospitalsordning, 1626 års skråordning för nyssnämnda hospital äfvensom för bestämmelserna angående S:t Görans gamla hospital eller som det senare äfven kallades fattigstugan på Brunkeberg.

Efter en kort analys af de viktiga bestämmelser särskildt rörande de kommunala myndigheternas försörjningsplikt, som funnos i 1642 års tiggarordning och som ytterligare inskärptes genom kyrkolagen af 1686 och kungörelsen af d. 5 dec. 1788, öfvergår förf. så till en skildring af några under 1600-talet och början af 1700-talet nyupprättade institutioner, som i Stockholms fattigvård spelat en betydande roll. En af dessa är det sedan 1625 verksamma, för värnlösa och vanvårdade barn afsedda stora barnhuset, intill 1758 förenadt med ett för »skalkar och bofvar» afsedt tukthus. Ur den förstnämnda institutionen utvecklade sig så småningom (de viktigaste förändringarna tillkommo 1785[1] och 1850) den nuvarande »Allmänna barnhusinrättningen», under det att tukthuset 1779 uppgick i den på Långholmen inrättade arbets- och straffanstalten. En annan institution af betydelse och i stadens historia synnerligen känd var det i enlighet med bestämmelserna i 1698 års fattigordning år 1724 inrättade (rasp- och) spinnhuset, i stort sedt, säger förf., »ett gemensamhetsfängelse, dit man förpassade, liksom till tukthuset, förbrytare och lösdrifvare, gamla och unga, friska och sjuka». Anstaltens invånare fördelades till slut ett godt stycke in i förra seklet (1827, 1833) mellan de då nyorganiserade norra och södra

[1] Detta år förenades med stora barnhuset det s. k. lilla eller politibarnhuset vid Danviken.

korrektionsinrättningarna. En tredje af hithörande institutioner slutligen men af helt annan art är det 1686 af drottning Ulrika Eleonora grundade, ännu bestående Drottninghuset, en tillflyktsort för åldriga fattiga.

Härefter följer nu en framställning af Stockholms fattigvård i allmänhet, dess organisation och verksamhet under den tid, då den hörde under politikollegium, d. v. s. från 1672; under den föregående tiden från 1636 hade den legat under justitiekollegium. Förf. redogör därvid för de grunder, som för fattigvården uppställdes, och belyser genom talrika och delvis synnerligen roande och karakteristiska utdrag ur kollegii protokoll, huru dessa principer i de konkreta fallen tillämpades. Han ger ock upplysningar angående de ekonomiska förhållandena, särskildt rörande de insamlingar genom fattigbössor och stamböcker, som ägde rum på föranstaltande af såväl kollegiet som kyrkoråden. Då under här ifrågavarande period en icke ringa del af den staden åliggande fattig- och sjukvård var förlagd till Danviks hospital, intager detta också som tillbörligt en tämligen bred plats i skildringen.

Den andra af de ofvannämnda underafdelningarna behandlar tiden från 1700-talets midt till 1800-talets början. Här skildras den omorganisation af hufvudstadens fattigvård, som genomfördes af den sedan 1724 arbetande politi- och brandkommissionen. Den sökta utvägen till att råda bot på de öfverklagade och erkända bristerna i stadens dittillsvarande fattigvårdsförvaltning fann kommissionen i att sedan en mängd understödstagare och bettlare återsändts till sina hemorter eller hänvisats till allmänt arbete, söka förmå hvarje församling att själf sörja för sina fattiga. Trots det motstånd förslaget från några församlingars sida rönte, lyckades dock kommissionen slutligen genomdrifva upprättandet af fattighus i de olika territoriella församlingarna (1744—1762). För deras inrättande och organisation ger förf. en tämligen utförlig redogörelse, liksom ock för de under 1700-talets senare hälft inrättade arbetshusen. Med uppkomsten af församlingsfattighusen förlorade naturligen politikollegiet sin gamla centrala ställning inom hufvudstadens fattigvårdsförvaltning. Dess uppgifter begränsades till vissa bestämda områden, dit bl. a. hörde öfverinseendet öfver Danviks hospital, och de upphörde alldeles 1808.

Den tredje underafdelningen behandlar tiden från 1800-talets början till 1844. Här skildras först det onekligen högst intressanta centralisationsförsök, som gjordes genom den af 1805 års fattigvårdskommitté utarbetade, i så många fall om framsynthet vittnande stadgan af år 1807, och därvid lämnas en delvis synnerligen lärorik redogörelse för det sätt, hvarpå den nya ordningen fördes ut i lifvet, liksom ock för den bittra, i mycket orättvisa kritik, som från olika håll och mäktiga intressen riktades mot densamma och äfven föranledde dess upphäfvande. Afdelningens senare partier äro ägnade åt en framställning af den i väsentlig grad decentraliserade fattigvårdsförvaltning, som nu efter en kort öfvergångstid skapades genom

fattigvårdsförordningen af 1812. Till slut gifves en kort redogörelse för de förslag, som framlades af 1837 års fattiglagstiftningskommitté och som resulterade i 1843 års fattigvårdsstadga.

Det är den genom denna stadga fastställda ordningen, som utgör föremål för behandling i fjärde underafdelningen, ägnad åt tiden 1843—1864. I sin framställning understryker förf. särskildt den ledande myndighetens, stadsnämndens, sträfvande att åstadkomma större likformighet i praxis vid beviljande af understöd åt fattiga, liksom ock att i vissa afseenden genomföra en centralisation i förvaltningen, bl. a. genom fattighusens sammanförande till större anstalter.

Den femte och sista underafdelningen slutligen utgöres af en öfversiktlig framställning af Stockholms fattigvård under tiden 1864—1904, d. v. s. sedan den genom de nya kommunallagarna faststälda, i hufvuddragen ännu gällande nya ordningen trädt i verksamhet. Såsom af särskildt intresse inom detta parti af arbetet må framhållas den kritiska analys, som förf. ger af 1871 års fattigvårdsförordning i förhållande till tidigare lagstiftning på området, äfvensom skildringen af den skärpta centralisation af fattigvårdsförvaltningen, som genomfördes 1898 och som i åtskilligt leder tanken tillbaka till det system, som skapades genom 1807 års författning.

Arbetets andra afdelning behandlar såsom nämndt arbetsinrättningar i äldre och nyare tid. Framställningen inledes med några kortfattade anmärkningar om lagstiftningen rörande lösdrifvare och tvångsarbete intill midten af 1800-talet. Därefter följer en redogörelse för i Stockholm befintliga straff- och arbetsanstalter intill 1844, då Stockholms stads arbetsinrättning trädde i verksamhet. Förf. gifver så en vidlyftig skildring af denna anstalts verksamhet under tiden 1844—1904, hvarefter det hela afslutas med en detaljerad beskrifning öfver Stockholms stads nya arbetsinrättning. Förglömmas må ej häller, att arbetet är försedt med ett förträffligt sakregister.

I sitt företal har dr Müller själf blygsamt betecknat sin hufvuduppgift såsom materialsamlarens. Det kan heller ej nekas, att den stora mängd värdefullt material han från olika håll sammanfört och särskildt de talrika, i och för sig ofta mycket intressanta utdragen ur handlingarna en smula tynga framställningen och göra densamma — åtminstone för en icke fackbildad läsare såsom anmälaren — något svår att öfverskåda. I tillgänglighet skulle boken säkerligen vunnit på ett mera koncentreradt och systematiseradt framställningssätt. Särskildt borde, enligt anmälarens uppfattning, en del utdrag ur de samtida urkunderna ha hänvisats till noterna, liksom äfven en normalisering af stafningen i de med texten införlifvade citaten skulle varit önskvärd. Naturligt är äfven, att förf. inom ramen af det utrymme han haft att tillga hvarken kunnat eller ens afsett att gifva en uttömmande framställning af vår hufvudstads fattigvårdshistoria i dess helhet; åtskilliga frågor har han enligt eget vittnesbörd endast antydningsvis velat beröra. Men tack vare hans omfattande och mödosamma forskningar och på vidsträckt

praktisk erfarenhet hvilande sakkunskap finnes nu en stomme till en skildring af nyss angifvet slag, ett solidt underlag för kommande specialforskningar. Och när det som här gäller ett så godt som obrutet forskningsfält, må detta väl anses såsom förtjänst nog. Också har Vetenskapsakademien skyndat att gifva sitt erkännande åt det forskningsarbete förf. utfört genom att tillerkänna honom det Arnbergska priset. Det är nu blott att hoppas, att förf. själf får tillfälle att fullfölja de forskningar, han ställt i utsikt och för hvilka han dokumenterat sig såsom i eminent grad kompetent. Ett rationellt ordnande af stadens arkivväsen, hvilket väl får anses ej alltför aflägset och hvars behöflighet förf. betonat och de meddelade proveniensuppgifterna endast kunna starkare framhäfva, skall tvifvelsutan därvidlag underlätta hans och kommande forskares arbete.

H.

Weltgeschichte der Neuzeit. Von Dietrich Schäfer. Bd. 1, 2. VIII + 381, VII + 418 s. Berlin, E. S. Mittler & Sohn, 1908.

Den inledning, hvarmed den framstående historikern, känd icke minst genom sina forskningar inom de skandinaviska ländernas historia, försett det arbete, hvars titel läses här ofvan och som redan utgått i sin tredje upplaga, har en utprägladt programmatisk karaktär: den ger konturerna och motiveringen till den grundåskådning, som ligger under hela den följande framställningen. Namnet världshistoria, säger förf., förtjänar blott den framställning, som sysselsätter sig med mänskligheten i dess helhet och söker utforska de drifvande krafterna i dess utveckling. Och en världshistoria kan därför taga sin början först från den tid, då människans blick började omfatta hela jordkretsen. Därmed anser sig förf. — något godtyckligt kanske — såsom utgångspunkt för sin framställning ha vunnit de stora upptäckternas tid, ehuru han eljest ej vill tillmäta dessa upptäckter en så omedelbart omstörtande inverkan som vanligen sker. Sin allmänna uppfattning af hvad som bör vara den egentliga historieforskningens objekt, har författaren närmare angifvit genom den satsen[1] att kärnfrågan i afseende å allt historiskt lif ligger i kunskapen om utvecklingsbetingelserna för statsbildningar, och att utforskandet häraf är och förblir den historiska vetenskapens egentliga uppgift. Vid urvalet af stoff — en i ett arbete sådant som det här föreliggande naturligtvis särskildt kinkig fråga — utgår förf. från den nuvarande världspolitiska situationen såsom utvecklingens resultat och finner såsom dess särmärke täflingen mellan folken, närmast de ledande nationerna, om hegemonien i världen. Denna synpunkt blir den röda tråden i hela framställningen.

---

[1] I, s. 8.

Förf. kastar därefter en inledande blick på hufvuddragen af den statliga utvecklingen under medeltiden, hvarvid han kraftigt — och enligt anmälarens åsikt i det hela med fog — gör front mot den orättvisa och skefva uppfattning af medeltiden, som, nedärfd från renässansen, ännu på många ställen sitter i högsätet. Därvid framhålles kraftigt medeltiden såsom grundvalen för nutiden. I inledningens slutord ges några antydningar om utvecklingen och beskaffenheten af medeltidens kunskap om vår jord, och därmed vinner författaren utgångspunkten för sin egentliga framställning.

I sin helhet är denna indelad i fem böcker. I den första skildras i sju kapitel tiden fram till engelsmäns och holländares uppträdande i Ostindien d. v. s. fram till 1600-talets början. De båda första kapitlen gifva det ena en kort öfversikt öfver de stora upptäckterna, det andra en redogörelse för det europeiska statssystemets nydaning genom striderna om Italien, huset Habsburgs förbindelse med Spanien samt den nu först framträdande sekellånga rivaliteten mellan husen Habsburg och Valois-Bourbon. Skarpt framhålles, att det är dynastierna, ej folken, som det europeiska statssystemet har att tacka för sin uppkomst, men å andra sidan betonas äfven att just under denna öfvergångstid dynastierna fastare sammanväxte med sina stater och folk. Furstemakten har drifvit folken till ökad verksamhet utåt, bestämdare afgränsat dem mot hvarandra, befordrat enhetssträfvandena inom staterna och utvecklat sinnet för maktfrågor. Däri finner förf. själfva hufvudmotsättningen mellan medeltidens och den nyare tidens politiska lif.[1]

I nästa kapitel behandlas Tyskland och reformationen fram till religionsfreden i Augsburg. I afseende på uppfattningen af Luthers reformation och dess innebörd synes förf. så vidt man kan se[2] icke vara anhängare af den åsikt, som på senaste tiden med mycken skärpa och talang förfäktats af bl. a. Troeltsch[3] och som vill förlägga den afgörande brytningen med medeltidens religionsaskådning till en vida senare tid, till öfvergången mellan sjuttonde och adertonde seklet. Schäfer vänder sig ock mot den katolska häfdateckning, som utgått från Janssen, genom sitt skarpa betonande af, att i Tyskland mer än i något annat land jordmånen genom det sista århundradets utveckling var förberedd för det religiösa genombrott, som kom med Luther[4]. I afseende å framställningen af Tysklands förhallanden förtjänar påpekas framhäfvandet af de visserligen sins emellan olikartade och svårförenliga enhetssträfvanden, som vid medeltidens slut genomströmmade tyska riket och funno ett uttryck i 1495 års riksreform, äfvensom betonandet af de fördelar för Tyskland, som ett Habsburgskt kejsarval 1519 och en låt vara trångbröstad familje- och huspolitik erbjödo

[1] I, s. 50—52.
[2] I, s. 53, 61, 88 f.
[3] Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt (München 1908); Geschichte der christlichen Religion (Die Kultur der Gegenwart), 2 Aufl., s. 433 ff., 600 ff.
[4] I, s. 59.

framför andra tänkbara kombinationer.[1] Äfven förtjänar att framhållas författarens varning mot att vid tolkningen af här ifrågavarande epoks historia framhäfva de politiska bevekelsegrunderna på bekostnad af de religiösa.

I fjärde kapitlet skildras Väst- och Nordeuropas utveckling fram till omkr. 1560. Inledningsvis karakteriseras Calvins reformation med framhållande af de drag, som skilja densamma från Luthers. Utförligast uppehåller sig förf. naturligtvis vid Frankrikes historia. En hufvudförklaring till Frans I:s hållning i den kyrkliga krisen finner han däri att 1516 års konkordat redan gifvit konungamakten ett inflytande på den franska kyrkan, som en kyrklig omorganisation på reformationens basis knappast kunde öka. Femte kapitlet är ägnadt åt en öfversikt af motreformationen i Spanien, Tyskland och Frankrike. Förf. framhåller här, hurusom, särskildt i Tyskland, den religiösa motsättningen först småningom och förnämligast genom jesuiternas inflytande skärptes. Han erkänner, att kalvinismen visserligen var den stridsdugligaste riktningen inom protestantismen, men gör å den andra sidan gällande, att lutheranismen med sin mera toleranta och passiva hållning och mindre utvecklade politiska skicklighet dock i det väsentligaste träffat det rätta.

Det följande (sjätte) kapitlet innehåller en teckning af västra och norra Europas öden under motreformationen. Där gifves en skildring af nederländska frihetskriget, af kampen mellan Elisabet och Maria Stuart samt — under den enligt författarens eget medgifvande för trånga rubriken: uppkomsten af en baltisk fråga — af omhvälfningarna i norra och östra Europa. Sin öfversikt öfver reformationens och motreformationens historia afslutar förf. med ett starkt understrykande af att den religiösa motsättningen trots alla jesuiternas sträfvanden i motsatt riktning ej folkrättsligt — men väl statsrättsligt — haft någon afgörande betydelse; den har i många fall utöfvat inflytande på den politiska grupperingen de olika staterna emellan, men den har icke åstadkommit någon genomgripande omgestaltning af det europeiska statssystemet och icke heller sprängt den västerländska världens kulturella enhet.[2]

Bokens sista kapitel skildrar den västerländska kulturvärldens ställning till mänskligheten i öfrigt. Här gifves först en öfversikt öfver det turkiska väldets utveckling till Soliman den präktiges död. Därefter följer en framställning af Englands, Frankrikes och Hollands utveckling såsom sjöfarande och koloniserande nationer under 1500-talet, hvarvid påpekas, att England från början var ett rent agrariskt land, som först så småningom genom ihärdigt och målmedvetet arbete utvecklade sig till ett folk af sjöfarare och kolonister. I kapitlets sista del gifves slutligen en öfverblick öfver Tysklands ekonomiska lif under här ifrågavarande epok. Orsaken till att tyskarne, äfven om de under 1500-talet i det hela häfdade sin ställ-

[1] Dessa synpunkter ha gjorts till föremål för kritik i en anmälan af Wiegand i Historische Zeitschrift (3 Folge, Bd 7, s. 120).

[2] I, s. 181 ff.

ning i ekonomiskt afseende, dock så småningom såsom handlande och sjöfarande nation öfverflyglades af holländare och engelsmän, finner förf. i bristen på en stark centralmakt i stånd att drifva en målmedveten och nationell sjöfartspolitik. För svenska läsare af särskildt intresse är författarens skarpa framhållande af det nordiska sjuårskriget såsom vändpunkten i här föreliggande afseende. Gentemot den katolska forskningen — närmast åsyftas väl Janssen och hans skola — understryker Schäfer, att denna centralmaktens förlamning icke leder sitt ursprung från reformationen utan har sina rötter i förhållanden vida längre tillbaka i tiden, ända till investiturstridens dagar.[1]

De tre följande böckerna äro mera kortfattadt hållna än den första och äfven den femte och sista. Den andra boken skildrar i fyra kapitel det tidsskede, som ligger emellan drottning Elisabets död och frederna i Paris och Hubertsburg (1603—1763). Första kapitlet är ägnadt åt en i jämförelse med de föregående partierna kanske något knapphändig skildring af det trettioåriga kriget fram till Westfaliska freden. I nästa kapitel följer så en öfversikt öfver Englands utveckling från Elisabets död till restaurationen, präglad af den varmaste beundran för Cromwell och hans verk, vidare en teckning af Nederländernas maritima och kommersiella hegemoni under förra hälften af 1600-talet samt slutligen historien om den konflikt mellan Nederländerna och England, som ledde till den nederländska maktställningens störtande. På ett lyckligt sätt har förf. förstått att i nyss angifna motsättning infoga Karl X Gustafs kamp mot Danmark. Det tredje kapitlet behandlar Ludvig XIV:s tidehvarf. Den allmänna grundtanke, som genomgår denna teckning, nämligen att det är »le Roi Soleil» som ytterst bär skulden för den nu rådande osäkerheten i det internationella läget på kontinenten och för Englands världsherravälde på hafven, förtjänar knappast karakteristiken *sine ira et studio*. Och vid läsningen af kapitlet erinras man ovillkorligen om en stor tysk häfdatecknares — för öfrigt af författaren själf citerade ord — till Thiers: »Vi kämpa mot Ludvig XIV». Kapitlets förra del behandlar den franska politiken under Ludvigs regering. I knappaste form karakteriserar förf. densamma såsom framsprungen ur motsättningen mellan Habsburg—Bourbon och Frankrike—England, således en kontinental och en maritim fråga. Slutet af framställningen behandlar Frankrikes koloniala sträfvanden och dess undanträngande från hafven af sjömakterna. I kapitlets senare hälft åter skildras omhvälfningarna i Östeuropa fram till frederna i Fredriksborg, Stockholm, Nystad och Passarowitz, med starkt betonande af Brandenburg—Preussens uppstigande till betydenhet. Bokens fjärde och sista kapitel slutligen ger en mycket kortfattad och öfversiktlig samt ej särskildt intressant framställning af tiden från freden i Utrecht till frederna i Paris och Hubertsburg.

Arbetets tredje bok omfattar tiden 1763—1815 och är fördelad på tre kapitel. Det första af dessa bär samma titel som Sorels

[1] I, s. 220 ff.

berömda verk »Franska revolutionen och Europa». Af största intresse är därvidlag författarens allmänna uppfattning af revolutionen. Dess hufvudförtjänst är för honom att åter ha gifvit de under absolutismen bundna folken medbestämmanderätt i afseende på deras egna öden. I fråga om den franska revolutionens orsaker står Schäfers uppfattning i åtskilligt nära den som i flera mycket uppmärksammade arbeten häfdats af Adalbert Wahl.[1] Förklaringen till omhvälfningen i Frankrike ligger icke i främsta rummet i de sociala missförhållandena i och för sig — de voro ej mera skriande där än i andra länder, snarare mindre; jordfördelningen t. ex. synes från social synpunkt ha varit gynnsammare i Frankrike än i England — utan däri att de samhälleliga idéer, som fordrade de gamla förhållandenas afskaffande, till den grad genomsyrat folket och icke minst »the upper ten», att de beröfvat dem all motståndskraft mot den rörelse, som utgick från salongerna och litteratörerna. I samma riktning verkade de högsta klassernas af absolutismen framtvingade obekantskap med det politiska lifvet. I detta sammanhang uppdrages en intressant jämförelse mellan den engelska upplysningen och den franska. Af de öfriga synpunkter, som i kapitlet komma till uttryck, märkas apologien för Preussens deltagande i Polens delning, hvilket rättfärdigas från hvad professor Kjellén skulle kalla för geopolitisk synpunkt, liksom förklaringen af Frankrikes krigiska framgångar, hvilken sökes i nämnda lands nationella enhetlighet gentemot de splittrade tyska staterna.

Under rubriken England, Amerika och Frankrike inrymmes i andra kapitlet hufvudsakligen en teckning af den nordamerikanska fristatens uppkomst. Den tredje bokens sista kapitel bär rubriken »Napoleon och Europa». Författarens uppfattning af Napoleon är i det hela mycket ogynnsam. Han frånkänner honom all fransk patriotism, och han vill ej — såsom nyare franska forskare gjort — i honom se revolutionens räddare. Han delar heller icke den uppfattning, som häfdats af bl. a. Albert Sorel[2], nämligen att den Napoleonska politiken egentligen endast var ett fullföljande af idéer, som i århundraden behärskat den franska utrikespolitiken. Hufvudtemat i framställningen är, att Napoleon genom att ej återupprätta freden på kontinenten afskar sig alla möjligheter att verkligen krossa sin hufvudfiende England.

Den fjärde boken behandlar i tämligen öfversiktlig form tiden från Napoleons fall till Wilhelm den förstes tronbestigning d. v. s. från 1815 till 1861. Dess första kapitel innehåller en kort öfversikt öfver det nya Europa fram till julirevolutionen. I det andra kapitlet behandlas England och länderna på hinsidan hafven. De båda återstående kapitlen skildra — med hufvudvikten lagd på utvecklingen i Tyskland — tiden från julirevolutionen intill omkring 1860.

---

[1] Die Vorgeschichte der französischen Revolution, 1, 2 (1905, 1907).

[2] Jfr A. Brusewitz, Ur den nyare Napoleonlitteraturen (Hist. Tidskr. 1906), sid. 156 f.

Arbetets sista bok, som behandlar halfseklet från 1861 och fram till våra dagar, är jämförelsevis mera vidlyftigt hållen. Första kapitlet är ägnadt åt en teckning af det nordamerikanska secessionskriget samt den fas af striden om hegemonien i Tyskland, som slutar med fördraget i Gastein (1865). Det tyska enhetsverkets fullbordan genom 1866 och 1870 års krig behandlas i det andra kapitlet. I det tredje ges under rubriken »Tyskland och världsläget» en — af moderna politiska synpunkter ingalunda obesmittad, med statistiska uppgifter späckad — teckning af det nya tyska rikets utveckling på olika områden efter 1870. Det sista kapitlet slutligen skildrar jordklotets uppdelning mellan de olika stormakterna under den sista mansåldern ända fram till Japans framträdande på världsteatern, våra dagars entente-politik och den skärpta motsättningen mellan England och Tyskland. Härefter följa några korta slutord, där författaren i knappa drag söker skissera 1800-talets kulturella fysionomi och angifva några riktlinier för framtiden för de europeiska folken i allmänhet och det tyska i synnerhet.

De hufvudsynpunkter, som förf. inledningsvis angifvit såsom bestämmande för sin allmänna uppfattning och stoffurvalet och som ofvan antydningsvis framhållits, har han förstått att genomföra med största skärpa och följdriktighet, och en af arbetets icke minst tilldragande egenskaper är den prägel af helgjutenhet, som hvilar öfver detsamma. Ett drag förtjänar att särskildt framhållas. Det är det kraftiga understrykandet af sjöfärdernas och kolonisationsföretagens betydelse, en synpunkt som visserligen ingalunda är ägnad att öfverraska hos en hansans historiker.

Men denna författarens helgjutna uppfattning har sina dygders fel; den kan knappast fritagas från en viss ensidighet, som gör arbetets titel mindre adekvat. Enligt anmälarens uppfattning har förf. haft full rätt att se bort ifrån de s. k. kulturhistoriska synpunkterna och inskränka sin teckning till de politiska (statliga). Men hvad som däremot alldeles för mycket trängts i bakgrunden är staternas inre utveckling, de västerländska författningsidéernas och författningsinstitutionernas historia. Detta öfvervägande intresse för den yttre historien må vara väl förklarligt ur författarens starkt imperialistiskt färgade allmänna åskådning och såsom en reaktion mot den på sina håll framträdande benägenheten att underskatta den yttre politiska historiens vetenskapliga och pedagogiska betydelse. Men i ett arbete, som bär titeln »Weltgeschichte der Neuzeit», synes den inre utvecklingens undanskjutande i den utsträckning här skett böra betraktas såsom en bestämd brist.

Förnekas kan icke heller, att författarens i och för sig vällofliga sträfvan att ge Tyskland den plats i solen, som tillkommer detsamma, i vissa fall gått till öfverdrifter, som ibland förrycka perspektivet öfver utvecklingen. Ett utslag häraf kommer till synes i själfva periodindelningen; den epok, som skildras i den sista af arbetets fem böcker, räknas från Wilhelm I:s tronbestigning till våra dagar. Mer eller mindre godtycklig blir ju egentligen all periodindelning,

men den här begagnade synes anmälaren nästan vara ett rekord. Den anmärkning för något exklusivt tyska synpunkter, som här framställts, gäller alldeles särskildt den nyssnämnda femte och sista boken, af hvars fyra kapitel ett — och det vidlyftigaste — föga annat är än en lofsång öfver — ibland en apologi för — det nya tyska rikets enastående utveckling på alla områden. Hela arbetet slutar för öfrigt med en *fabula docet* till tjänst för författarens landsmän. En skildring af den allmänna utvecklingen kan naturligen aldrig undgå att i synpunkter och allmän uppfattning färgas af sin författares nationalitet. Men anmälaren kan icke undertrycka den anmärkningen, att förf. icke alltid lyckats draga den riktiga gränsen mellan tillåtligt och otillåtligt i detta afseende.

Frånsedt dessa mera principiella anmärkningar synes, enligt anmälarens mening, äfven på enskilda punkter den af författaren företrädda uppfattning nog så omtvistlig. Så t. ex. torde Schäfer säkerligen underskatta de konfessionella motsatsernas betydelse såsom faktor i utvecklingen. Om framställningen af Ludvig XIV och hans epok är redan förut taladt, och i det allmänna omdöme förf. fäller öfver Karl XII torde han knappast finna sig i öfverensstämmelse med de senare årens forskningar på området. Till arbetets minst lyckade partier hör, enligt anmälarens mening, kapitlet om Napoleon, där förf. ställt sig alldeles för afvisande mot den nyare franska forskningens synpunkter och icke lyckats få annat än ett tämligen konventionellt grepp på skildringens föremål.

Hvad vår egen historia angår, intager den i framställningen ingen betydande plats. Vidlyftigast är teckningen af Gustaf II Adolf och hans politik, och den är gjord med vid historisk blick och hänförd beundran för skildringens föremål. Om framställningen af Karl X Gustaf och Karl XII är förut taladt. Oväntadt njugga äro de få ord, som förekomma om Gustaf Vasa, karakteristikerna af Erik XIV och Johan III åter korrekta, under det att Karl IX knappast får sig tillmätt den betydelse han verkligen ägt. Öfver Frihetstiden fäller förf., som man ju kunde vänta, en mycket hård dom, och Gustaf III:s regering behandlas på några rader — i parentes sagdt innehållande oriktigt årtal för freden i Värälä. Och därefter försvinner Sverige så godt som alldeles ur skildringen. Hvad angår författarens allmänna uppfattning af den svenska historien, synes han icke tillräckligt skarpt ha framhäft de osteuropeiska förhållandenas sammanhang med och betydelse för hela den svenska politiken, ej heller den roll Sverige spelade och måste spela i de stora omhvälfningarna i Osteuropa under senare hälften af 1600- och början af 1700-talet.

Om anmälaren sålunda icke i allo kunnat göra till sina de synpunkter, som ledt författaren vid planerandet och utförandet af hans verk, och äfven i uppfattningen af enskilda problem eller epoker i några fall måst inlägga en reservation, så har han å andra sidan icke kunnat undgå att imponeras och tilltalas af den omfattande lärdom, den helgjutna uppfattning och det manliga, ibland en smula kärfva grepp på ämnet, som vid läsningen af Schäfers verk trädt honom

ill mötes. Och det kan inte nekas, att just genom den obestridiga ensidighet, som i vissa afseenden präglar arbetet, just genom att göra sin världshistoria så att säga till *prolegomena* för dagshistorien har förf. lyckats ge sin framställning ökadt intresse och ökad aktualitet. I detta afseende är boken så tämligen utan motstycke, och för en så värdefull tillökning till den historiska litteraturen är man förf. all tack skyldig. Det är att hoppas, att arbetet icke blott ma vid universitetsstudierna hos oss kunna ersätta torra tabeller eller föråldrade kompendier utan ock vinna spridning bland de historiskt intresserade för öfrigt till välbehöflig hjälp vid orientering i våra dagars världspolitiska lif. Det tillgodoser därmed en af den historiska vetenskapens angelägnaste uppgifter.

Torvald Höjer.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 25. N. F. Bd 21: H. 2. M. Kristensen, Bidrag til dansk sproghistorie. 1—10. — R. Brieskorn, Isländska handskriftsstudier. — J. Byskov, Dissimilation og Ordet Nögle. — R. Nordenstreng, Ett förslag till texträttelse i Hávamál. — E. Hellquist, Anmälan af »Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län på offentligt uppdrag utgivna af Kungl. ortnamnskommittén. D. 12. 3. 5. 10.» — H. Söderbergh, Anmälan av »Otto Jespersen: Modersmålets fonetik». — M. Olsen, Anmälan av »Richard Loewe, Germanische sprachwissenschaft (Sammlung Göschen n:o 238).» — H. Grüner Nielsen, Anmälan av »Das Markuskreuz vom Göttinger Leinebusch. Ein Zeugnis und ein Exkurs zur deutschen Heldensage von Bruno Crome.» — M. Kristensen, Nogle bemærkninger til dosent V. Dahlerups anmældelse i Ark. 25, s. 179 flg. — V. Dahlerup, En bemærkning.

Fornvännen. 1908: H. 4. L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. 3. (forts.) — **1909: H. 1.** Fr. Hall, Skokloster. Med 5 fig. — A. L. Romdahl, Stenhuggarmärken i Linköpings domkyrka. Med 4 fig. — J. Nordlander, Försvarskyrkor i Norrland. Med 1 fig.

Från svenska statsförvaltningen. 1909. H. 2. Svenska flaggan.

Historiska Handlingar. D. 22: N:r 2. Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom P. Sondén. [H.] 2.

Hvar 8 dag. 1909, 14/3. S. Hansson, Den 13 mars 1809. Med 3 portr.

Kyrklig tidskrift. 1909: H. 2. Hj. Holmquist, Ur Swedenborgsforskningens historia. 1—2.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1909, 1.** L. Bergström, Semitisk soldyrkan. Med 1 pl. — J. Roosval, Gottländska portaler. Med 1 fig. och 1 tabell. — J. Vising, Om stil och stilforskning. — **2.** O. Montelius, Naturrevolutioner i mellersta Italien för tre tusen år sedan. Med 20 fig. — E. S. Wester, Ur Katarina Jagellonicas lif. — J. Roosval, Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång, anm. af C. R. af Ugglas.

Numismatiska meddelanden 1908. H. 18. V. E. Lilienberg, Om svenska mynt och myntvärden.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1909. 1.** S. Bergh, Gustaf II Adolfs friarefärd till Tyskland 1620. Med 16 bil.

der. — L. Looström, Den blå damen. En porträttstudie på Gripsholm. Med 1 bild.

Personhistorisk Tidskrift 1908 (tr. 1909). Årg. 10: H. 3/4. N. Sjöberg, Några porträtt från Nordiska museets Karl X Gustafs-utställning. Med 6 portr. — G. Indebetou, De svenska grenarna af skottska ätterna Campbell. Med 4 fig. och 2 portr. — Nils Reuterholm till Jacob Cronstedt 1706—1707. Meddeladt af L. Wahlström. — Den äldsta kända skrifvelse af Erik Dahlberg i riksarkivet. Meddeladt af P. Sondén. — **1909. Årg. 11: H. 1.** C. G. Edelstam, Hedvig Elisabeth Charlotta och »Les loix de l'Amitié». — O. Bergström, Johan Blanck, adlad Blanck, och öfriga ägare af Lingarö. — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 4. Medeltidssläkter med namnet Pik. — K. Kson Leijonhufvud, Smärre bidrag till Gyltaättens personhistoria. — En gammal Karolins meritlista [C. M. Krusell.] Medd. af P. Sondén. — C.-M. Stenbock, Till vidstående Gustaf Vasa-porträtt. — K. Kson Leijonhufvud, Utdrag ur Näshulta och Årila församlingars kyrkoböcker. — A. W. Lundberg, Ur Göteryds kyrkoböcker. — Personhistorisk litteratur (bl. a. H. Fröding, Berättelser ur Göteborgs äldsta historia, anm. af O. M.; A. Barnekow, Anteckningar om släkten Barnekow, anm. af K. H. K[arlsson]; Arfstvisten mellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451—1480. Utg. af K. H. Karlsson o. Släkten Tre rosors godsarkiv. Utg. af K. H. Karlsson, anm. C.-M. S[tenbock]: G. Björlin, Johan Baner, anm. af B. Boëthius.)

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 29. 1908 (tr. 1909).** Redogörelse för sällskapets årsmöte. — O. Wieselgren, Samuel Olof Tilas. — H. Schück, Konungastyrelsens författare. — H. Schück, En medeltida balladstrof. — A. Blanck, En nyfunnen fortsättning till Erik Gustaf Geijers Feodalism och Republikanism. — R. Björkman. Die Hochdeutschen Comedianten. — F. Böök, Per Elgströms romantiska poesi. — J. Mortensen, Runebergs förebilder än en gång. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. — **Bilagor:** L. Bygdén. Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. H. 13 = (Bd. 2: 4) — Lejonkulans dramer utgifna af E. Ljunggren o. C. Polack. H. 2. Psyche.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet 1909. Allmänna årsmötet 1909. Med bilaga: Biskop Nils' visitationsstadga för Vadstena kloster af jan. 1448. Utg. af R. Geete. — **H. 135.** Svenska böner från medeltiden. Utg. af R. Geete. H. 3 (Sluth.) — **136.** Svenska medeltidspostillor. Utg. af R. Geete. D. 5: H. 1.

Språk och Stil. Tidskrift för nysvensk språkforskning. **1909. H. 1/2.** J. Nordlander, Anmärkningar till J. Burei Sumlen. — Th. Hjelmqvist, Till Agneta Horns lefverne.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1909. Hj Nehrman, På sydostkanten. Några sommarintryck från Kristianopel. Med 12 illustr. — O. Sjunneson, Laholm. Med 5 illustr. — R. Gerholm, Från Yngarens stränder. Några fakta och iakttagelser. Med 13 illustr. — M. Drake, Några bilder från Vingåkersbygden. Med 12 illustr. — G. Reuterholm, En midsommarfärd från Stockholm till Åbo 1777 ur G. Reuterholms brefsamling. Med 2 illustr. — H. Sandberg, Ängsön och dess »tusende nöjen». Med 11 illustr. — E. Modin, Vårdkasen på Multråberget. Med 3 illustr.

Vår Flotta. 1909, Januari, Februari. Några blad ur konung Oscar II:s brefväxling [1849.] Medd. af G. U[nge]r.

Historiske Samlinger udgivne af den norske Historiske Kildeskrift-kommission. Bd 3: H. 1. Af Generalmajor Paul Hansen Birchs efterladte Papirer. Udgivne ved G. Tank. — **2.** Af Generalmajor Paul

Hansen Birchs efterladte Papirer. Udgivne ved G. Tank. — Diplomatiske Aktstykker fra 1814. Udgivne efter Originaler og Koncepter i Arkivet i St. Petersburg af Y. Nielsen. — Nicolai Wergelands Udkast til Grundlov for Kongeriget Norge paa Rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814. Udgivet ved G. Tank. — Nogle Breve og Optegnelser om Norge i 1814 fra Ove Mallings Papirer. Ved L. Daae. Med Tillæg af fem Aktstykker, meddelte ved Y. N[ielsen].

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1909. Lev. 1. 4e Række. Bd 6: H. 2.** Literatur. (Forts.) — I. Gulowsen, Fra Voldemar Lövendahls Tid. Generallöitn. Tritzschler og Forræderiprocesserne 1710—1715. — H. Koht, Sagnet om Hvitramanaland. — L. Daae, Pros Knudsen til Nörholm. En norsk Adelsmand i Christian IVs Dage. — N. Nicolaysen, Om Throndhjems Domkirke, særlig visse Punkter i Bygningens Historie för dens förste Brand i 1328. — Y. Nielsen, Kansler-Embedets Ledighed 1542—1547. — 3. **4e Række. Bd 5: H. 6.** A. Bugge, Vestfold og Ynglingeætten. — H. B. Breien, Svensketoget til Norderhov. — R. Tank, Studier i Christiania Bys Folkemængde i det syttende Aarh. — I. Gulowsen, De gamle Varder.

Gads danske Magasin. Dansk Tidsskrift. 1909, Februar. Johs Lindbæk, Stormen paa København den 11. Februar 1659. — **Marts.** V. Andersen, Studenterne og Stormen paa København den 11. Februar 1659. Ved Mindefesten i Studenterforeningen. 1—6.

Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 1908. D. 24. K. A. Meinander, Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. Med illustr.

Finsk Tidskrift. Utgifven af R. F. v. Willebrand. **1909, Januari.** L. Mechelin, Vid årsskiftet. — E. S. Tigerstedt, En examen vid Haapaniemi krigsskola 1806. — **Mars.** R. F. v. Willebrand, Borgå landtdag. — **April.** E. Schybergson, Regeringskrisen. — J. Ahrenberg, Nya svenska memoarer.

Finskt Museum. 15. 1908. Ad. Neovius, Om myntet som slogs i Finland under medeltiden. — Ad. Neovius, Finlands administrativa, judiciela och kamerala indelning i äldre tider.

Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 88. Förhandlingar och uppsatser. 22. 1908 (tr. 1909). G. Heinricius, Om Adolf Ivar Arwidssons förbindelser med fosforisterna och götcrna i Sverige. Föredrag hållet vid årshögtiden den 5 februari 1908. — G. Heinricius, Om A. I. Arwidssons förvisning från Åbo akademi och bortflyttning från Finland. — O. Grotenfelt, A. I. Arwidssons sista tider och monumentet på hans graf. — R. Hausen, Litet nytt om Daniel Hjort. — A. Hultin, Finland och tronföljdsfrågan år 1743. En politisk föreläsning af Algot Scarin. — K. H. Leinberg, Till Åbo akademis studentmatrikel.

Baltische Monatsschrift. 1909, März. H. v. Pistolkors-Forbushof, Schottische Familien in Finland und Schweden.

Deutsche Literaturzeitung. 1909: N:o 3. L. Arbusow. Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. 3:e umgearb. Aufl., anm. af J. Girgensohn.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909: H. 1.** Fr. Curschmann, Über den Plan zu einem geschichtlichen Atlas der östlichen Provinzen des preussischen Staates. — J. Ziekursch, Friedrich von Cölln und der Tugendbund. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken (bl. a. Cl. Freiherr v. Schwerin, Die altgermanische Hundertschaft; S. Rietschel, Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundert-

schaft. T. 1; Cl. Freiherr v. Schwerin, Zur Hundertschaftsfrage, anm. af G. Seeliger). — Nachrichten und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II. H. 1.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — Erwiderung (H. Simonsfeld und C. Schambach).

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 6: H. 2.** S. Rietschel, Die Städtepolitik Heinrichs des Löwen. — W. Norden, Prinzipien für eine Darstellung der kirchlichen Unionsbestrebungen im Mittelalter. — H. Ullmann, Zur Beurteilung des Kronprinzen von Schweden im Befreiungskriege 1813/14. — Miszelle. — Literaturbericht (bl. a. A. Waddington, Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. T. 2, anm. af A. Pribram; Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. F. Hirsch, anm. af G. Mentz; Pommersches Urkundenbuch. Bd 6, Abt. 2, anm. af M. Wehrmann). — Notizen und Nachrichten. — **H. 3.** A. D. Xenopol, Zur Logik der Geschichte. — M. Klinkenborg, Ansicht der friesischen Geschichte im Mittelalter. — G. v. Below, Bürgerschaften und Fürsten. — R. Krauel, Eine Denkschrift des Freiherrn vom Stein aus dem Jahre 1806. — Miszelle. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. E. Dürbeck, Kursachsen und die Durchführung des Prager Friedens 1635, anm. af R. H.).

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1909, January.** E. Pears, The campaign against Paganism. — J. N. Figgis, Petrus Canisius and the German counter-reformation. — Th. Keith, The economic causes for the Scottish union. — C. Gill, The relations between England and France in 1802. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **April.** Ch. C. Haskins, The administration af Normandy under Henry I. — R. G. Usher, The deprivation of Puritan ministers in 1605. — C. Brinkmann, The relations between England and Germany, 1660—1688. P. 1. — J. H. Rose, The missions of William Grenville to the Hague and Versailles in 1787. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Revue d'histoire diplomatique. 1909, 1. Bureau de la Société pour 1909. — Conseil d'administration. — Liste des membres de la Société. — Recueils périodiques avec lesquels la Revue d'histoire diplomatique échange ses publications. — L. Adam, L'œuvre de La Haye et les deux conférences de la paix en 1899 et 1907. — Ch. Samaran, L'origine des nonciatures. — B. de Lacombe, Les papiers de M. de Nesselrode. — Vicomte de Guichen, La politique extérieure de Japon depuis quinze ans. — G. Troubetzskoï. Les préliminaires de la Conférence de Londres. — Comptes rendus (bl. a. Guichen, Pierre le Grand et le premier traité franco-russe (1682 à 1707) anm. af B.). — **2.** J. Martin, La préparation de l'Armada. — C. Baguenault de Puchesse, La duchesse de Dino. — P. Coquelle. La mission d'Alquier à Stockholm (1810—1811). — J. Ladriet de Lacharrière, Un essai de pénétration pacifique en Algérie. — G. Troubetzskoï, Les préliminaires de la Conférence de Londres. (Suite.) — M. A. de Pitteurs, Un ambassadeur d'Angleterre en France sous Elisabeth. — Comptes rendus (bl. a. A. Waddington, Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg, T. 2, anm. af F. de Saint-Charles.)

Revue Historique. 1909, Janvier-Février. G. Monod et Ch. Bémont. A nos lecteurs. — Ch. Bournisien, La vente des biens nationaux. L'application des lois. — E. Driault, Bonaparte et le Recès germanique de 1803. — Ch. V. Langlois, Doléances recueillies par les enquêteurs de saint Louis et les derniers Capétiens directs. — Bulletin historique: Le congrès de l'histoire des religions à Oxford (15—18 sept. 1908), par

G. Bonet-Maury. — France. Nécrologie: Achille Luchaire, par L. Halphen. Époque contemporaine, par E. Driault. — Allemagne Moyen âge: publications des années 1905 et 1906, par F. Vigener. — Histoire du christianisme, par Ch. Guignebert. — Correspondance. — Comptes-rendus-critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mars-Avril.** L. Hartmann, Les officiers de l'armée royale à la veille de la Révolution. — E. Driault, Bonaparte et le Recès germanique de 1803; fin. — Fr. Ricci, Note sur les tarifs de la Loi salique. — H. Hauser, Deux brefs inédits de Léon X à Ferdinand au lendemain de Marignan. — Bulletin historique: France. Époque de la Révolution et de l'Empire, par R. Reuss. — Angleterre, par Ch. Bémont. — Italie. Moyen âge, par R. Poupardin. — Pologne. Publications des années 1903—1907, par J. K. Kochanowski. — Cemptes-rendus-critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai-Juin.** V. Ermoni. La crise arienne. — L. Hartmann, Les officiers de l'armée royale à la veille de la Révolution: fin. — B. Monod, La question des investitures à l'entrevue de Châlons (1107). — Bulletin historique: Histoire de France. Époque moderne, par H. Hauser. — Histoire grecque. Publications étrangères, 1901—1908, par G. Glotz. — Histoire d'Angleterre, par Ch. Bémont; suite. — Histoire de Pologne. Publications des annés 1903—1907, par J. K. Kochanowski: fin. — Comptes-rendus-critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Adam von Bremen. Ein Beitrag zur Mittelalterlichen Textkritik und Kosmographie von PHILIPP WILHELM KOHLMANN. Leipziger Historische Abhandlungen. Heft. X. 135 s. Leipzig, Quelle & Meyer 1908.

Under de tolf år som förflutit, sedan anmälaren utgaf sin afhandling om Adam af Bremen, ha icke så få forskare gjort den berömde historieskrifvaren till föremål för undersökningar. Så har (år 1901) engelsmannen C. RAYMOND BEAZLEY åt Adam ägnat icke mindre än 35 sidor i sitt stora arbete »The dawn of modern geography». Följande år utgaf d:r WOLFGANG SCHLÜTER i Dorpat (Sitzungsber. der Gelehrt. Estn. Ges.) en liten afhandling med titel: »Was weiss Adam von Bremen über die Ostsee?». Vid den historiska kongressen i Berlin 1908 höll vidare doc. HERMANN KRABBO ett föredrag om »Nordeuropa in der Vorstellung Adams von Bremen», ett föredrag, som i år utkommit i tryck och försedt med kartor (i Hansische Geschichtsblätter, Erstes Heft). Slutligen har d:r KOHLMANN från Bremen 1908 utgifvit det arbete, hvars titel här ofvan angifvits.

Alla de nämnda tyska författarna ha känt till och användt också den skandinaviska litteraturen i fråga. Denna litteratur ha Schlüter och Kohlmann studerat på grundspråket, Krabbo åter i en öfversättning till tyska af undertecknads afhandling, verkställd af d:r Kohlmann.

Af de nu nämnda arbetena är Kohlmanns det mest omfattande. Det är af hufvudsakligen textkritisk natur, och dess tyngdpunkt ligger i ett »Anhang» (s. 57—132) där han genomgår hela Adams arbete i följd och förser det med kritiska och upplysande anmärkningar, som utgöra en mycket värdefull komplettering till noterna i Waitz' upplaga af Adam i Monumenta Germaniæ.

Afhandlingen innehåller för öfrigt mera omfattande undersökningar öfver vissa af den föregående forskningen mera uppmärksammade litteraturkritiska och kosmografiska problem, hvartill Adams framställning gifvit anledning. Så behandlar han frågan om hvad

Adam menar med Olla Vulcani, hvad begreppet Germania hos honom omfattar, om huruvida den fornhögtyska dikten Merigarto innehåller någon anspelning på nordmännens upptäckt af Amerika, en fråga som författaren besvarar nekande, innebörden af Adams skildring af solens skenbara rörelse och hans kosmografiska åskådning i allmänhet. hvarvid d:r Kohlmann i de flesta punkter kommer till liknande slutsatser, som framställts i rec. arbete. Utrymmet tillåter ej att ingå i någon diskussion om de för öfrigt mycket fåtaliga punkter. där jag hyser mot författaren afvikande meningar.

Af särskildt intresse är en liten exkurs i författarens arbete om den förlorade kartan i Wienerhandskriften, Mappa terre Saxoniæ. Det visas, att denna karta redan för hundratals år sedan försvunnit. kanske redan på 1400-talet, och att det är så godt som omöjligt att draga några slutsatser om huru den varit beskaffad.

Kohlmanns afhandling hvilar på mycket grundliga och omfattande källstudier, och för den som vill studera Adams arbete kommer K:s bok att i många afseenden bli en oumbärlig handledare.

S. L.

Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom PER SONDÉN. Historiska handlingar del. 22. 499 sid. Stockholm P. A. Norstedt & Söner 1907, 1909.

Svenske residenten i Dresden Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper, som bevaras i Kungl. Biblioteket i Hannover, bestå af 1:o) koncepter under året 1632; 2:o) dagbok, omfattande tiden från April till och med Oktober 1633; 3:o) svenskt registratur under året 1633 samt 4:o) tyskt registratur under samma år. Dessa handlingar äro redan förut delvis kända och tillgängliga för den historiska forskningen. De i historiskt afseende viktigaste bland dem äro tryckta, fullständigt eller i utdrag, i IRMERS arbete »Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser von 1631 bis 1634» (Leipzig 1888—91). Nu meddelas samlingen i sin helhet. Men utgifvaren har därvid förfarit så, att han fullständigt tryckt endast det, som ej finnes hos Irmer; af öfriga bref meddelas innehållet i sammandrag, under det att läsaren hänvisas till Irmers publikation för att där taga kännedom om ordalagen. Dagboken däremot aftryckes i sin helhet. Man skulle nog hafva önskat att få hela samlingen på ett ställe, men därigenom hade arbetets omfattning blifvit betydligt större. Utgifvaren har för öfrigt genom sina fullständiga och noggranna referat af de förbigångna styckena dragit försorg om att intet af vikt i fråga om innehållet går förloradt.

De förut ej tryckta brefven hafva ej i sak mycket nytt att säga utöfver det förut kända, men Tungels uppfattning af ställningar och

örhallanden får genom dem ett fylligare uttryck, och flera af dem äro dessutom i fråga om stilen och kraften i framställningen bland de aldra bästa, så att man äfven ur den synpunkten måste hälsa deras publicerande med glädje.

Tungel var svensk resident i Dresden från dec. 1631 till oktober 1633 (han afled i Dresden i oktober detta år). Han är ett af de första ständiga sändebud, som Sverige anställde vid något främmande hof. Det är ju först vid denna tid det blef brukligt, att Sverige underhöll ständiga representanter vid främmande hof. Platsen i Dresden var synnerligen viktig, och att Oxenstjerna hyste förtroende för Tungel, framgår däraf, att han hade för afsikt att göra honom till Salvius' efterträdare såsom svensk resident i Hamburg.

Några förhandlingar af större vikt förde ej Tungel under denna tid ,och det hörde knappast till hans uppgift. Oxenstjerna själf ledde, så länge han var i Tyskland, personligen Sveriges diplomati. Men residenten skulle gifva kansleren jämn underrättelse om ställningen vid det hof, där han var anställd och i allmänhet där verka för Sveriges intressen. Han betraktades snarast som en slags hederlig spion och var såsom sådan ej alltid väl sedd. Regeringarna voro ofta nog generade för dessa nitiska och misstänksamma iakttagare, som rapporterade allt till sina kommittenter. Exempel härpå erbjuda Grotius i Paris, hvars återkallande upprepade gånger påyrkades, och de franska sändebuden i Stockholm under 1630 talet, som ibland kunde få höra, att deras vagnar när som helst voro färdiga. Till det yttre bemöttes Tungel alltid väl, men i själfva verket visade man honom föga förtroende.

Sin uppgift att noga följa allt, som försiggick vid hofvet i Dresden, har Tungel fyllt på ett förträffligt sätt; därom vittna de papper, som nu befordrats till trycket. Han har ögon och öron öppna; knappast något kan passera, utan att han åtminstone får reda på att något är i görningen. Metoden att skaffa underrättelse var den vanliga. Genom skänker sökte man vinna inflytelserika män vid hofvet. Flera gånger yrkar Tungel på skänker åt män i den sachsiska regeringens tjänst; t. o. m. öfverhofpredikanten Hoë von Hoenegg höll sig ej för god att mottaga presenter. Att Tungel det oaktadt ej alltid fick fullständig kunskap om hvad som skedde var naturligt, då man ibland med flit sökte föra honom bakom ljuset; men redan underrättelsen, att vissa förhandlingar fördes, kunde vara värdefull nog, och Tungel uttalar ofta förmodanden om det som hemligen förehades, som vittna om hans vakenhet och skarpsinne.

Det kunde knappast finnas en lämpligare ort än Dresden för en diplomat, som önskade få en inblick i den dåvarande europeiska politikens irrgångar. Kurfursten Johann Georgs ställning var sådan, att han hade förbindelser med många af Europas makter äfven ur de mest skilda läger. Johann Georg af Sachsen hade ju velat bilda ett tredje parti i Tyskland, som skulle bevara sin neutralitet både mot kejsaren och Sverige. Dessa sträfvanden hade ej krönts med framgång, och halft motvilligt hade kurfursten kort före slaget vid

Breitenfeld måst kasta sig i armarna på Sverige och ingå förbund med Gustaf Adolf. Men Sveriges verklige vän blef han ej därigenom; därtill behärskades han allt för mycket af den tyske riksfurstens ovilja mot främmande inblandning i det heliga romerska rikets angelägenheter. I sitt hjärta längtade han endast efter ett tillfälle att befria sig från beroendet af Sverige och återigen närma sig kejsaren för att söka medla och möjligen uppträda såsom Tysklands fredsstiftare. Han stod politiskt vid skiljovägen, och det var oklart, hvilken vändning den tröge och långsamme fursten härnäst skulle gifva åt sin politik. Här fanns tydligen ett öppet fält för liflig diplomatisk verksamhet. Europas i det pågående kriget intresserade makter kunde hoppas att genom diplomatisk påtryckning inverka på den sachsiska politikens gång; en förändring i Sachsens ställning var af stor betydelse i Tyskland, det visste man. Därför hemsöktes äfven Johann Georgs hof af sändebud från alla möjliga håll, och det såg nästan ut, som om Dresden hade varit medelpunkten för Europas diplomati. Hit kommo sändebud från Sverige, Frankrike, Danmark, Generalstaterna, Brandenburg, Polen, Savoyen, tyska furstar, från Wallenstein och de böhmiska landsflyktiga, hvarjämte hemliga förbindelser spunnos med kejsaren. Det är en ständig växling af diplomater, som mottagas i staden, erhålla audiens, kallas till konferenser och — affestas.

I denna diplomatiska värld lefver Tungel med. Han uppvaktar gesanterna och samtalar med dem, han söker genom sina förbindelser vid hofvet skaffa sig kännedom om gången af deras förhandlingar. Med somliga står han på mera förtrolig fot, såsom med de brandenburgska och franska sändebuden, hvilka låta honom se sina papper; svårare har han att följa med t. ex. förhandlingar med Danmark eller Wallenstein. Allt hvad Tungel får veta meddelar han noggrant främst till Oxenstjerna, men äfven till andra svenska diplomater, med hvilka han uppehåller korrespondens.

Tungel kom till hofvet i Dresden några månader efter slaget vid Breitenfeld. Sverige och Sachsen hade i förbund segrat öfver de kejserliga och ligan. Sedan gällde det att uppehålla kommunikationen, och till det yttre skulle ju de båda makterna vara de bästa vänner. Tungel upptäcker genast, att Sachsen redan håller på att glida undan förbindelsen med Sverige och söka sig andra banor för sin politik. Sträfvandet efter fred framträder redan, och för en allmän fredstraktat verka landtgrefven af Hessen-Darmstadt, kurfurstens svärson, och sändebud från Danmark. Tungel klagar öfver att han ej får meddelanden om sachsiska hofvets afsikter. Dessutom vilja sachsarne så litet som möjligt aktivt deltaga i kriget men däremot få starkt skydd af den svenska krigsmakten. Deras ställning är vacklande och half. »Dee hafva alt gjordt à demi och velad föra ett metaphysiskt krieg, hvaraf dee äre vorde odieux hoos kejsaren och suspecte hoos H. K. Mt.»

Allt ifrån början får Tungel en ringaktande mening om den sachsiska diplomatien; han klandrar starkt kurfurstens långsamhet och

beslutsamhet, som gör diplomatisk förbindelse med honom till en plåga. I bref till Grubbe ger Tungel luft åt sina känslor: »Om min ägenheet gitter jagh M:r inted bemöda, allenast må jagh med ett ordh säija, om någon hade förseet och förbruted sigh till een hård penitence, och jagh hade stemma i capitled, då ville jagh råda att göran till resident hoos detta heteroclitiske(!) hufvuded, qui nec ipsemet consulere quid in rem sit novit, nec consiliosis morigerari potis est. Hans rådh äre inted af een humeur.» Ej mindre stöttes Tungel för hufvudet af de något öfverdådiga bordsvanorna vid Johann Georgs hof. »Vid detta hofvet lefver man non in luctu sed in luxu, uthi dageligt sus intill ljusa morgonen.» Grefven af Solms kom till hofvet som svenskt sändebud och förde resultatlösa förhandlingar, men de festliga samkvämen stördes ej däraf. »Churfursten caresserade ambassadeuren extraordinairement. Bancqueted varade till klockan emoot fem, då värd och gäst skildes åt, med ett temmeliged ruus, så att allt väll och med ett mutuell contentement den gången aflopp.»

Efter Gustaf Adolfs död blir ställningen vid det sachsiska hofvet ännu mera intressant. Det är tydligt, att Johann Georg kände sig lättad genom den väldige bundsförvantens försvinnande från den politiska skådebanan. Han får nu mer tillfälle att drifva det invecklade diplomatiska spel, som skulle föra till freden i Prag och Sachsens öfvergång till Sveriges fiender.

Att Johann Georg sträfvade efter att åter närma sig kejsaren märkte Tungel snart. Med misstänksamhet följde han den resa, som landtgrefven af Hessen företog till Leitmeritz för att underhandla med de kejserliga utskickade. Kurfursten sökte visserligen inför Tungel göra gällande, att han själf stode utanför hela förhandlingen och att det ej vore fråga om någon separatunderhandling. Tungel trodde ej, att saken var så oskyldig. »Bey menniglichen ist ess ein verdeckt essen undt sehr suspect werck.» I början hade han svårt att få några underrättelser om förhandlingarnas gång, men sedan fick Tungel audiens hos landtgrefven, som försäkrade, att det ej vore fråga om separatfred utan om en allmän fredsunderhandling, hvarvid kejsaren förklarat sig benägen för att godkänna Danmarks medling. Tungel litade ej fullt på dessa försäkringar utan trodde, att kurfursten endast väntade på ett lägligt tillfälle för att sluta fred med kejsaren och lämna Sverige i sticket. Han skrifver härom till Salvius, »Nu qvällias dee och läre ded snart föda, dermedh dee een långh tijd hafve godt hafvande, söckie inted annad än speciosas preetextus att skillie sigh ifrån oss och försona sigh medh Keijsseren igenom een particular accord, effter dee om een säcker universal freedh begynne misströsta.» Denna gång synes Tungels misstänksamhet nästan hafva gått för långt, ty enligt STRUCKS framställning[1] strandade förhandlingarna i Leitmeritz framför allt därpå, att Sachsen ej ville gå in på separatfred utan fordrade en allmän fredsunderhandling.

[1] Johann Georg und Oxenstierna, s. 117.

Det mål, som Johann Georg främst uppsatt för sig och som han med aktningsvärd seghet sökte nå, var nämligen en allmän fred. Själf ville han uppträda såsom Tysklands fredsstiftare. På en allmän fredskongress skulle alla tvistefrågor uppgöras under främmande medling. Frågan om fredsmedling intar en framskjuten plats i Tungels korrespondens. Det var ingen brist på makter, som ville medla. Polske konungen erbjöd sig men synes ej hafva blifvit tagen på allvar. »Den 7 Aprilis hade den polniske gesandten M:r Ernst Dönhoff audience, hvilcken varade en godh halff tijma; var sädan till middagsmål churfurstens gest och brachte uti sitt verck ett stoort ruus stilo curiae. Churfursten hafver drucken holled konungens i Poland interposition spotisch.» Savoyen erbjöd äfven sina tjänster, likaså England samt Frankrike, denna senare makt otvifvelaktigt för att söka göra hela förhandlingen om intet. Den enda medling, som kom längre än till ett erbjudande, var Danmarks. Tungel fann den för Sverige skadlig, då Sachsens afsikt vore att i Danmark få en motvikt mot Sveriges efter fördraget i Heilbronn yttermera ökade inflytande. »Nu, sädan dee förnimme ded allt är fast bättre än dee sigh inbillad hafve, uthi Heilbrun afluped, och finne sigh inted mehr bastant att hindra effecten på ded enhellige beslut, fremuot et ringuntur, heelt och håldne occuperade att komma in omnem eventum eet bastant contrepeso till väga emot dem, som deeras afvige consilia och vrångvijse procedures inted approbera kunde; låte och inted obscure märckia, ded dee numehr all sin lijt sättia till Danmarck, meenandes, der dee ded kunne få på balancen, att ded icke allenast skall giöra æquilibrium, utan emportera dee andre allesammans.»

Mot dessa sachsiska planer arbetas emellertid från flera håll i syfte att hålla Sachsen kvar vid ett fortsatt deltagande i kriget. Och dessa sträfvanden belysas klart genom Tungels papper. Om Oxenstjernas besök i Dresden och hans misslyckade försök till en närmare anslutning har han ej mycket att berätta. Däremot omtalar han, huru kurfursten af Brandenburg, som Oxenstjerna vunnit för den svenska politiken, kom till Sachsen för att söka inverka på Johann Georg, men förhandlingarna mellan de båda kurfurstarne ledde till intet . . . »dass man also wol sagen kan, diesser congressus electorum habe seinen end aber keinen schluss gehabt». De franska sändebuden söka äfven förmå kurfursten att afstå från alla tankar på fred; de yrka på Sachsens anslutning till Heilbronnförbundet eller på ett särskildt förbund mellan Sachsen och Frankrike. Men kurfursten svarar afvisande; han ville ej binda sig utan behålla händerna fria för sitt fredsverk. I Tungels brefväxling får man bevittna, huru förhandlingarna om fredskongressen långsamt skrida framåt, huru mötet i Breslau utlyses, huru danska sändebud komma utan att själfva mötet likväl öppnas. Som bekant gick hela medlingen om intet, men själfva det snöpliga slutet finnes ej omnämdt i Tungels korrespondens.

Tungels brefväxling har äfven betydelse för Wallensteinsforskningen, och i de senare publikationerna rörande Wallensteins sista tid har den äfven blifvit utnyttjad. I förhandlingarna mellan Sachsen och Wallenstein fick naturligt nog Tungel ingen del, tvärtom sökte man hemlighålla dessas innebörd för honom. Däremot för Tungel själf förhandlingar med de böhmiska landsflyktige, som nu spunno ett nät af intriger för att rädda sitt hemlands frihet med hjälp af Wallenstein eller Sverige och Frankrike. Tungel väntar ej af förhandlingarna med Wallenstein något gynnsamt resultat utan såg i dem faror för Sverige. Stillestånden i Schlesien, under hvilka Arnim som förde befälet öfver den sachsiska styrka, som var förenad med den svenska under Thurn, och Wallenstein underhandlade med hvarandra, ogillar han, då han bakom dem framför allt spårar Wallensteins försök att snärja sina motståndare för att sedan desto säkrare krossa dem. Han får bevittna, huru hans aningar slå in, då Wallenstein efter uppsägande af stilleståndet tillintetgör den svenska hären i Schlesien under Thurn. Meddelandena om detta nederlag äro bland de sista, som flutit ur Tungels penna. Men Tungel förutser äfven, att Wallensteins dubbelhet skulle göra honom misstänkt hos alla partier. Han skrifver till Grubbe: »Åtminstone vinner man medh denne tractat, att Fridland blifver hos ehrbare verlden antingen en skelm emot sin herre eller återigän meenedigh emot oss och särdeles denna churfursten, medh hvilkens ministris han särdeeles och synnerligen tracterad hafver.»

Många diplomatiska trådar löpte sålunda tillsamman i den sachsiska hufvudstaden. Ställningen var oklar och spännande. De sachsiska medlingsförsöken voro tydligen på väg att stranda; och då skulle ju kurfursten tvingas att intaga en bestämd position och antingen sluta separatfred med kejsaren eller afgjordt sluta sig till hans fiender. Att han skulle välja det förra alternativet kunde man förutse, men ännu var ej något afgörande steg i den riktningen taget. Äfven förhandlingarna med Wallenstein voro för tillfället afbrutna, men man kunde vänta deras återupptagande från Wallensteins sida, då spänningen mellan kejsaren och hans fältherre allt mer steg. Just när intresset är som störst, afbrytes emellertid Tungels brefväxling genom hans död, och man lägger med verklig saknad undan boken med hans efterlämnade papper.

Tungels stil kan ju ej kallas elegant; den höjer sig dock öfver hvad svenska diplomater på den tiden i allmänhet åstadkommo på sitt modersmål. Och framställningen är i allmänhet klar och kraftig; den lifvas här och där af en saftig humor, som särskildt går ut öfver det sachsiska hofvet, där man »håller afton- och morgonbön tillijka efter gamla vanan.»

Denna publikation ansluter sig på ett förträffligt sätt till och kompletterar i viss mån den stora editionen af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling.

Erik Falk.

Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges (Bibliothek Deutscher Geschichte). Von MORITZ RITTER. Bd 3. Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. 648 s. Stuttgart, J. G. Cotta. 1908.

Af Moritz Ritters stora arbete öfver Tysklands historia under motreformationen och trettioåriga krigets dagar föreligger nu tredje och sista bandet — skildringen af det trettioåriga kriget.

Denna del har liksom de båda föregående vunnit mycket bifall. Den fyller ett verkligen kändt behof af en god teckning af 30-åriga kriget och är säkerligen den bästa framställning, som finnes af denna epok intill freden i Prag. Ritter har genomarbetat hela den tryckta litteraturen samt på enstaka punkter äfven själf gjort nya forskningar. Utmärkande för arbetet äro klarhet och öfverskådlighet. Följdriktigt visar Ritter, huru den i Böhmen började striden allt mer och mer breder ut sig och huru den ena makten efter den andra drages med i densamma. I början af arbetet fäster man sig särskildt vid den ingående framställningen af den katolska reaktionens genomförande i kejsarens arfländer.

Vid behandlingen af den tid, då Sverige deltog i kriget, har Ritter med kritisk själfständighet tillgodogjort sig resultaten af en del nyare undersökningar af t. ex. Kretzschmar och Struck. Han framhåller, att främsta anledningen till Gustaf Adolfs deltagande i kriget var nödvändigheten att tillbakavisa det habsburgska husets försök att tillintetgöra protestantismen. Men eljes är Gustaf Adolf för honom mest den store eröfraren, som sökte land och byte på tysk botten. Den svenska krigföringen gick ut på att låta kriget föda sig själf, och blott alltför ofta släppte Gustaf Adolf alla krigets fasor lösa öfver det arma landet. Här möter man en viss motsats mot hvad som brukar sägas i svenska böcker om 30-åriga kriget. För öfrigt visar Ritter beundran för konungens stora egenskaper. Äfven Oxenstjerna som ledare efter konungens död vinner hans erkännande; han ägde en stor statsmans klara blick och fasta hand.

Omdömet om Johann Georg är strängt, strängare än hos Struck. Han saknade både politisk insikt och handlingskraft. Freden i Prag var en otillfredsställande lösning på stridsfrågorna. Bernhard af Weimar tecknas med stor sympati, och Ritter har sålunda ej velat göra till sina de åsikter, som framställas af Jacob i hans arbete »Von Lützen nach Nördlingen», där Bernhard framställes som en ännu oerfaren fältherre, som väl kan utföra en lyckad kupp men ej är mäktig af en målmedveten och planmässig krigföring. Ritter framhåller för öfrigt, att det ej var endast slaget vid Nördlingen, som gjorde slut på Sveriges makt i södra och västra Tyskland. Katastrofen var förberedd genom den inre upplösningen bland Tysklands evangeliska ständer.

Wallenstein däremot värderar Ritter ej högt vare sig såsom krigare eller statsman. Förf. står härvid i motsats till t. ex. Jacob, hvilken uppfattar Wallenstein såsom en den tyska enhetens förkämpe mot inre söndring och yttre fiender; att han misslyckades berodde på kortsyntheten hos kejsar Ferdinand, Maximilian af Bayern och andra tyska furstar. För Ritter däremot är Wallenstein framför allt den store egoisten, som åt sig genom hvad medel som helst ville grunda en mäktig ställning. Framstående som militärisk organisatör, var han ej lika betydande som fältherre och ännu mindre såsom statsman. I kriget uträttade han ej så mycket, som han med sina stora arméer borde hafva kunnat. Skarpt klandras hans krigsledning före slaget vid Lützen, som var ett verkligen svårt nederlag. Som politiker var Wallenstein framför allt en intrigmakare, som sökte underhålla förbindelser åt alla möjliga håll men visade sig oförmögen att fatta ett afgörande beslut och därför till sist förlorade förtroendet på alla håll. I förhållande till kejsaren var han en förrädare, och hans död måste betraktas som ett rättvist straff. »Aller Welt wurde kund, dass der Schöpfer der kaiserlichen Armée, dieser prahlerische und despotische Feldherr, dieser eigennützige und zweideutige Staatsman, weder Anhänglichkeit an seine Person, noch Zustimmung zu seinen Zwecken gewonnen hatte». Sin uppfattning om Wallensteins sista företag och orsakerna till hans fall har Ritter f. ö. närmare klargjort i en intressant uppsats »Wallensteins Ende», införd i Historische Zeitschrift för år 1906.[1]

Med freden i Prag afbrytes den utförliga framställningen. Slutet af kriget behandlas i ett enda kapitel med titeln »Der Westfälische Friede». Ritter anger såsom orsak härtill, utom bristen på utrymme, att kriget efter 1635 antog en alltmer universell karaktär, och att en ingående skildring af detsamma därför ej hör hemma uti en bok öfver en period af tysk historia. Härigenom blir emellertid framställningen stympad och arbetet förlorar betydligt i värde. Just den sista perioden af kriget är ännu ganska ofullständigt känd, och just här behöfde man en sådan ledtrad, som Ritters bok är för den äldre tiden.

E. Falk.

Upsala Universitetets Historia. Enligt uppdrag författad af Claes Annerstedt. Andra delen 1655—1718. Förra afdelningen. Universitetets öden. Senare afdelningen. Universitetets organisation och verksamhet. X + 447, (4) + 456 s. Uppsala 1908, 1909.

Till jubelfesten 1877 utkom det första bandet af Uppsala universitets historia, på uppdrag af universitetet författad af dåvarande docenten Claes Annerstedt. Kort därefter utnämndes Anner-

[1] Dritte Folge, bd I, s. 237 ff.

stedt till universitetsbibliotekarie, och den, som hade tillfälle att se den energi, med hvilken han kastade sig öfver sin nya verksamhet, kunde icke dölja för sig, att föga utsikt var, att han skulle få någon tid öfrig att fortsätta sitt stora verk. Och åren gingo. Vi fingo i Uppsala ett så godt som nytt universitetsbibliotek, men ännu stodo de långa rader af kapslar obegagnade, som innehöllo Annerstedts excerpt och anteckningar till universitetshistoriens andra band — obegagnade åtminstone af honom, ty åt alla andra, som kunde behöfva dem för sina forskningar, ställdes de beredvilligt till förfogande.

Men uppgiften var endast för tillfället lagd åsido, och genom åtskilliga undersökningar och urkundspublikationer — Olof Rudbecks bref, konstitutionerna af 1655, universitetsbibliotekets historia, Scheffer och Verelius — visade Annerstedt, att han fortfarande hade uppmärksamheten riktad åt forskningar i universitetets häfder. Så drog han sig 1904 såsom emeritus tillbaka från bibliotekets skötsel, och nu kunde han åter gripa författarens penna. Efter att hafva utgifvit tvenne större monografier i Svenska Akademiens Handlingar — öfver Olaus Martini och Magnus Stenbock — återvände han slutligen på universitetsmyndigheternas trägna uppmaningar till det sedan så långt tillbaka afbrutna arbetet, och nu gick detta undan med en fart, som gränsar till det underbara. Sedan de nödiga förarbetena blifvit gjorda — ty det för trettio år sedan samlade materialet måste ju revideras och ökas — gick själfva nedskrifvandet af den omkring 450 sidor digra första afdelningen för sig på sextio dagar, och efter endast några månader var äfven den andra, lika voluminösa afdelningen färdig; de olika företalen äro dagtecknade nov. 1908 och april 1909. Och dessutom hade författaren medhunnit ett bihang, innehållande aberopade urkunder, hvilket band skall utgifvas och delvis redan utgifvits i universitetets rektorsprogram.

Författaren säger, att han med tvekan gått till sitt värf, då han tydligen känt, huru kroppens och själens krafter begynt aftaga. Själf har han väl känt det så, ty medvetandet af att snart nå sjuttioårsgränsen verkar ju gärna såsom en självsuggestion i den riktningen, men läsaren har svårt att tro därpå, då han fördjupar sig i denna teckning, som så föga vittnar om åldringens aftagande kraft, utan snarare om en ung mans arbetslust, om dennes friska syn på lifvet och hänförelse för den uppgift, som blifvit hans. Och samma ungdomlighet ligger ock i stilen, som nu är densamma som för trettio år sedan och som minst af allt röjer någon årens åtföljande torrhet. En och annan hade mahända önskat den mera utpenslad, mera »akademisk», men förmodligen skulle den hafva förlorat därpå, ty i längden stå sig nog hvardagsporträtten bättre än ceremoniporträtten med frack och ordnar.

I Uppsala har man varit angelägen om att förvärfva Annerstedt såsom universitetets häfdatecknare — med rätta, ty knappast torde någon annan svensk man äga den förening af egenskaper, som fordras för ett dylikt värf. Den första och viktigaste är måhända kärlek till

universitetet, och det är just denna djupa känsla för Alma Mater Upsaliensis, som här vibrerar genom hela framställningen; såsom en varm fläkt slår den läsaren till mötes från bokens blad, och minnet häraf är kanske det intryck, som dröjer längst kvar efter det att man lagt de innehållsrika banden från sig. I företalet yttrar författaren, att han skridit till sitt värf »af sonlig tacksamhet mot det universitet, som fostrat och under femtio år till sitt värmande sköte slutit den, som med kärleksfull, om ock svag hand här sökt teckna sin moders skiftande öden i längesedan svunna tider». Men han kan vara viss om, att denna moder städse skall räkna *honom* bland sina ädlaste söner.

Den bild, författaren här tecknat, har för visso, såsom han själf säger, varit honom kär, men han har därför icke förgätit, att sanning bör vara häfdatecknarens främsta plikt. För mången kan Annerstedt i sin starka rättskänsla t. o. m. synas vara för sträng, särskildt mot dem, som tydligen stått hans hjärta nära — jag tänker främst på Olof Rudbeck, som i sin arbetskraft, sin oegennytta och sin varma känsla för universitetet ju har så många beröringspunkter med författaren själf. Då Annerstedt började sina forskningar till Olof Rudbecks biografi, kände han sig helt naturligt bländad af dennes fascinerande personlighet — ej underligt, då hans studier började med utgifvandet af Rudbecks egna bref, i hvilka denne med sin oefterhärmliga, drastiska stil gifver ett porträtt af sig själf och tecknar sin lifsgärning från synpunkten af hvad han *velat*. Men Annerstedt har icke stannat härvid, utan också låtit den andra parten taga till ordet, och den bild, han i sitt senaste arbete gifver af Rudbecks konflikter med kollegerna, utfaller snarast till deras fördel, ty som han säger: »Man har hittills ej fullt rättvist bedömt hans motståndare. I jämförelse med hans gigantiska personlighet och högtflygande sinne hafva de tagit sig ut som underlägsna, hvardagliga personligheter, hvilka ej kunde haft annat än orätt i striden, så mycket mera som Rudbeck själf i sina bestickande bref så utmålar dem.» Men de hade dock, fortsätter han »rätten på sin sida. Här sammanföllo visserligen deras egna intressen med universitetets, men man äger ej därför att såsom Rudbeck obevisadt påstå, att dessa intressen ensamt eller i första rummet bestämt deras handlingssätt. Hvem skiljer här, hvad känslan af plikt och hvad det egna intresset dikterade?» T. o. m. en i allo så osympatisk personlighet som den grälige, vetenskapligt undermålige Henrik Schütz får åtminstone så till vida en Ehrenrettung, att han i verkligheten visar sig vara ej fullt så svart som i Rudbecks bref; åtminstone såsom ämbetsman tyckes han hafva haft sina förtjänster, äfven om dessa innerst kanske väl nära sammanhängde med hans trätgirighet och hans lust att trakassera. Och andra, såsom den drifvande, hederlige Jacob Arrhenius, stå äfven i syftets renhet såsom Rudbecks fullt värdiga motståndare.

Men ändock — med alla sina fel och brister förblir denne nye Rudbeck oss nästan lika kär som den gamle. Idealbilden har

förvandlats till realistisk, den har fått ett syskontycke med hans Atlantica — de stora uppslagens och den bristfälliga beräkningens monumentum ingens — stormannen får stundom öfver sig något af ett barns naiva ohjälplighet, men dock måste man till sist, när man läst Annerstedts oveldiga teckning, stanna vid den dom, som en gång fälldes om gamle kung Gösta: »han var dock ett Guds mästerstycke.»

Strängare blir domen öfver Magnus Gabriel De la Gardie. De starka estetiska och vetenskapliga intressena, den för denna tid glänsande hofmannabegåfningen, karaktärens obestridliga godhet och välvilja förmå nämligen ej att dölja eller uppväga lytena. Med sin ytlighet, sitt lättsinne samt framför allt med sin hållningslöshet, som innerst berodde på moralisk feghet, gör den lysande hofmannen en rent ömklig figur, och hans historia såsom kansler är därför ett nästan odeladt bedröfligt kapitel. När man hos Annerstedt fått blicka in i hans oförmåga att handhafva de lagliga formerna, hans brist på konsekvens och hans svaghet för privata rådgifvare, verkar Karl XI:s eljes så föga sympatiska ämbetsmannavälde nästan befriande. Enväldet kom äfven här såsom en berättigad reaktion mot den föregående tidens godtycke, lättsinne och formlöshet, och dess brister visa sig egentligen, vid universitetet som annorstädes, först under Karl XII:s tid, då universitetet nästan saknade styrelse — kansler fanns då icke, ty Piper var så godt som hela tiden utrikes, den sista såsom fånge; af kungabref fick universitetet på nio år (1707—1716) endast ett, och så slutar det hela med att Karl XII ställer universitetet under en Högsta ombudsman och börjar en försäljning af universitetets jordegendomar, som dock lyckligtvis afbrytes genom hans död.

Det är således trots den jämförelsevis korta tiden af föga mer än ett halft århundrade en rik och omväxlande bild, som universitetet företer, en bild, som i smått återspeglar Sveriges egen utveckling. En dylik bild har icke varit lätt att gifva, och den har vuxit fram ur tusentals fakta, som författaren måst mödosamt hopleta och smälta samman till en enhet, element från ganska olika områden: från tidens ekonomiska och kamerala förvaltning, icke mindre än från dess lärdomshistoria. Ingendera har varit lätt att bemästra. Att för en modern forskare komma till rätta med de inkrånglade räkenskaperna, som 1600-talats egna män endast med största svårighet kunde klara, förutsätter ett oerhördt arbete, särskildt som skriftväxlingen rörande universitetets ekonomiska tvister ofta är af den beskaffenheten, att den gör en i sig mörk sak ännu mörkare. De flesta af den tidens ämbetsmän hade en släng af brännvinsadvokat hos sig och sökte i sina skrifter ej sällan att snarare krångla till än utreda ett mål.

Men svårast ha nog varit kapitlen om universitetets vetenskapliga verksamhet. I andra land, t. ex. Tyskland, men också Finland, har man redan sedan långt tillbaka haft specialhistorier öfver de olika vetenskaperna, och nya undersökningar se jämt och ständigt dagen. I Sverige stå vi så godt som utan dessa hjälpmedel, ty de gamla, från

1700-talet, tillfredsställa naturligtvis alls icke nyare fordringar, och de yngre äro mera utkast, som för öfrigt blott sysselsätta sig med enskilda partier, eller — som Nyblæus stort anlagda »Den filosofiska forskningen i Sverige» — börja först med den gustavianska tiden. Här har Annerstedt ensam fått bryta vägen, åtminstone så godt som ensam, och hans universitetshistoria har därför på samma gång blifvit, i hufvuddragen, en 1600-talets lärdomshistoria. För en period, då de olika vetenskaperna ännu voro så föga utvecklade som under 1600-talet, har detta varit möjligt för en enda man; för den följande tiden torde dylika nyröjningsarbeten knappt kunna företagas ens af en forskare med Annerstedts lärdom och arbetskraft. Skall arbetet kunna fortsättas i samma stil äfven för de följande perioderna, måste därför andra krafter hjälpande komma till, och åtminstone måste vi hafva några vetenskapligt hållna biografier öfver män som Swedenborg, Polhem, Ihre m. fl., som gått i spetsen för 1700-talets forskning. Öfver Linné finnes ju redan en mönstergill sådan, men denna är tyvärr nästan enastående. Med tanken på det lilla, som i våra dagar gjorts för den svenska vetenskapens historia, yttrar Annerstedt de sanna orden: »Allt för ofta hör man våra tiders unga ämnessvenner, i lycklig besittning af det rika arf, som århundradens vetenskapliga arbete utan vidare ställt vid deras dörr och i lika lycklig okunnighet om historiens viktigaste regel, att hvarje person skall bedömas efter sin tid och sina förhållanden, fälla en hård dom öfver sina fäders gärning. Denna brist i historisk skolning kan vara ursäktlig till en viss grad; beklaglig förblifver den i alla fall, och bristen på pietet för fädernas minne sätter alltid en fläck på det yngre släktet.»

I Annerstedts universitetshistoria hafva vi emellertid inledningen till en dylik svensk lärdomshistoria, och redan detta måste betecknas såsom ett storverk.

För den, som blott flyktigt studerar Annerstedts teckning af universitetets öden, falla onekligen bristerna hos tiden lättast i ögonen, småsinnet, grälsjukan, ofta äfven pliktförgätenheten hos 1600-talets lärde, och man får här, såsom på så många andra områden, onekligen det intrycket, att storhetstidens yttre maktställning alls icke uppbars af en verklig kultur inom landet och att det vetenskapliga utbytet af universitetets verksamhet i själfva verket var mycket ringa. Men om man med mera uppmärksamhet fördjupar sig i Annerstedts så objektiva framställning, tror jag dock, att man skall nödgas medgifva, att bristerna till en väsentlig grad kunna förklaras ur de ogynnsamma förhållanden, under hvilka 1600-talets män arbetade och som gjorde dem till hvad de blefvo.

För det första var universitetet onekligen illa styrdt. Både regering och kansler lyssnade hellre till privata meddelare än till universitetets lagliga myndigheter; t. o. m. en så rättskaffens och duglig ämbetsman som Benkt Oxenstjerna var ej absolut fri från detta fel, och universitetet saknade därför den trygghet, som endast lagen kan gifva. Därmed sammanhängde ock den ekonomiska osäkerheten.

Professorslönerna tyckas visserligen hafva varit ordentligt tillmätta, och man hör ej några klagomål öfver deras knapphet. Men å den andra sidan kunde dock otryggheten inom ekonomien ej undgå att ofördelaktigt inverka på universitetets verksamhet. I detta fall lågo professorerna fullkomligt i händerna på räntmästaren. Var denne en mindre hederlig man som Bo Cruzelius och Hallenstedt, gick detta ut öfver professorerna; var han en sangviniker som Verelius, som för öfrigt alldeles styrdes af Rudbeck, ledde också detta till betänkliga ekonomiska rubbningar. Härtill kommo regeringens och kanslerens godtyckliga, oöfverlagda anvisningar på den extra staten, den hotande reduktionen under Karl XI och slutligen den rena upplösningen under Karl den XII:s sista år. Ekonomiskt sedt lefde man — få lugna perioder frånsedda — med snaran om halsen.

Om än lönerna voro ordentligt tillmätta, så var dock staten så godt som uteslutande afsedd för dessa löner, och inga anslag funnos till universitetets vetenskapliga verksamhet, om man undantager att ett stipendium någon enstaka gång kunde anslås till understöd vid en vetenskaplig resa. Men några anslag till institutioner och vetenskapliga forskningar funnos ej, icke ens medel att befordra ett vetenskapligt arbete på tryck, och inför denna utsikt kan man förstå, att professorerna icke kostade på sig ett vetenskapligt författarskap, som så att säga måste hafva kommit af sig i portgången, ty så lysande var professorernas ställning icke, att de af egna medel kunde trycka några arbeten. De enda skrifter, som allmänheten köpte och som därför förläggare vågade sig på, voro religiösa uppbyggelseböcker, och utom dessa kunde endast sådana arbeten utgifvas, hvilka såsom Atlantikan på grund af det patriotiska innehållet kunde påräkna statsanslag. Vetenskapliga arbeten såsom Bilbergs fingo ligga otryckta.

Ett annat hinder låg nog i de öfverdrifna fordringarna på undervisning. Hvarje professor var skyldig att föreläsa fyra timmar i veckan, men dessutom gåfvo de enskilda kollegier i en utsträckning, som gärna bör hafva förlamat den vetenskapliga verksamheten, icke blott författarskapet utan ock studierna. Carl Lundius t. ex. gaf 1697 sex kollegier dagligen, Bilberg och Spole åtta år förut fem à sex. Till en del var detta intensiva lektionsgifvande nog nödvändigt, emedan studenterna voro ytterst klent förberedda, då de kommo från läroverken — någon verkligt effektiv studentexamen fanns ju icke, ty dekanuspröfningen, som motsvarade denna, var väl mest pro forma. En dylik undervisning förvandlar emellertid universitetsläraren till skoladjunkt, och långt ifrån att höja universitetsstudierna drar den i stället ned dessa. Under dylika förhållanden var det kanske rent af en fördel för vetenskapen och universitetsstudierna, att professorerna ofta — tack vare den slappa kontroll, som den blott för ett halfår fungerande rektorn kunde utöfva — helt enkelt skolkade från föreläsningarna.

Men i själfva verket var en fri vetenskaplig forskning omöjlig i följd af den intolerans, som utmärker hela 1600-talet icke blott i Sverige och för hvilken universitetet ingalunda kan göras ansvarigt.

Denna intolerans röjer sig icke blott på det religiösa området, inom hvilket den teologiska fakulteten, prästerskapet och regeringen gingo hand i hand att försvara ortodoxien, utan äfven inom statsvetenskapen, där hvarje tvifvel på konungamaktens gudomliga ursprung genast nedslogs, och historien, där rudbeckianismen var så godt som statsreligion. Med kännedom om detta oerhörda tryck kan man snarare förundra sig öfver, att lärarna inom den filosofiska och medicinska fakulteten likväl vågade komma fram med så pass frisinnade tankar, som vid disputationerna dock uttalades.

1600-talet var heller icke någon vetenskapens tidsålder, utan en epigontid efter renässansen. Blott i England spårar man gryningen till den nya period, som skulle taga arf efter renässansen, naturvetenskapens och den filosofiska empiriens tid, som inledes med Newton och Locke, och af detta nya fingo vi känning först under frihetstiden. Ur vetenskapens synpunkt genomlefde vi under vår storhetstid en renässansens gubbålder. Teologien hade hos bade katoliker och protestanter förbenats till liflös ortodoxi, och denna röjer sig bäst däri, att man öfverallt saknar en teologisk vetenskap, trots det att hela intresset rör sig kring konfessionen. På samma sätt är det med filosofien. Den protestantiska kyrkan hade som bekant från medeltidens teologi lånat den skolastiska metoden, och trots alla ansatser att bryta denna — ramismen och nyaristotelismen — frodades den under kyrkans hägn fortfarande vid de europeiska universiteten. Kartesianismen, som emot slutet af århundradet vinner terräng äfven i Sverige, betecknar knappast någon radikal brytning med metoden; den jonglerar i själfva verket lika friskt med de tomma begreppen, och först med Locke får man en verkligt modern filosofi. För öfrigt hade, som Annerstedt påpekar, kartesianismen mindre betydelse för filosoferna af facket, som fortforo »att hela tidevarfvet igenom tröska med den gamla halmen från medeltidens hårda skolastiska tegar», och de enda, som drogo någon nytta af det nya systemet, voro naturforskarna. Det är också hos dem, som man möter de första försöken att äfven mot bibelns auktoritet häfda vetenskapens resultat.

Under 1600-talet hade äfven filologien öfverallt i Europa ett gubbanlete. Upptäckareglädjens dagar voro slut och den abstrusa lärdomens hade kommit. Först med Wolf d. v. s. mot 1700-talets slut kom det en annan fart i den klassiska filologien, och en modern filologi kände man ännu icke till. Men väl kan man säga, att för såvidt en dylik existerade, svenskarne med sina editioner af de isländska sagorna snarast stodo i främsta ledet. Starkare led historien under teologiens och humanismens förenade tryck, ty vid undervisningen laborerade man fortfarande med de från Danielsboken ärfda »fyra monarkierna», och såsom äkta renässansepigoner sysselsatte universitetslärarna sig helst med »tolkning» af antikens historiska arbeten. Den moderna historien föll i stort sedt både i Sverige och utlandet utanför universitetsstudierna. Juridiken led likaledes af humanismens tryck, och vid universiteten koncentrerade sig därför studierna och föreläsningarna kring den romerska rätten, under det att man föga

intresserade sig för den inhemska. På 1600-talets mesopotamiska kurialspråk karakteriserar Björnclou denna brist hos samtidens juridiska fakulteter: »Thet är en scabies juristarum per alias oras, att then blifver allena æstimerat för en jurist, som hafver läst corpus juris romani och dess commentatores. Corpus juris romani är en god och stätelig bok, men såsom civitas, dher han var stadgat uthi, är nu inthet mer in rerum natura, uthan är slitten in innumeras et inter se discrepantes partes, alltså är thet jus och mycket af sig kommet och resonerar mest in cathedris.» Men äfven här gick Sverige snarast i spetsen, ty vi hade dock en storman på den germanska rättshistoriens område, Stiernhöök, äfven om han icke tillhörde Uppsala universitet.

De nya idéerna möta oss hos naturvetenskapsmännen, och hos alla — Rudbeck, Hoffwenius, Roberg, Drossander — återfinna vi en verkligt modern uppfattning af vetenskapen. De flesta voro också rikt begåfvade lärare och vetenskapsmän, som väl kunde upptaga täflan med utlandets. Att det vetenskapliga resultatet af deras verksamhet ej blef större, var näppeligen deras fel. Hela den naturvetenskapliga undervisningen var nämligen anförtrodd åt den medicinska fakultetens två professorer, och undantager man de genom Rudbecks energi skapade Botaniska trädgården och Theatrum anatomicum, saknade dessa lärare alla institutioner och voro hänvisade till att lära ut medicin och naturvetenskap ur bok — utan sjukhus, utan kadaver för dissektionerna, utan laboratorier och, man skulle kunna tilllägga, nästan utan studenter, ty den framtidsutsikt, som öppnade sig för en medicine studerande, var så mörk, att äfven den intresserade föredrog att kasta sig på de mera vinstgifvande teologiska studierna. Att universitetet under dylika förhållanden dock åstadkom så pass mycket, måste därför anses såsom en skäligen god arbetsprestation.

Med frihetstiden börjar Uppsala universitets storhetstid, och dit har dess häfdatecknare nu hunnit. Måtte han icke af några betänkligheter afhållas att utgifva också denna tredje del. Ingen är därtill mera skickad än han, och anmälaren kan tillägga, hvad författaren redan vet: att ingen biograf kan för Alma Mater Upsaliensis vara mera kär än den, som redan så mästerligt tecknat hennes äldre öden.

H. S.

Öfversikt af tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för matematik, astronomi och fysik. Utgifvet af K. Svenska Vetenskapsakademien i Stockholm. **Bd. 4: N:o 25.** A. Lindhagen, Om grunderna för vår tideräkning. En studie. — **Bd. 5: N:o 18.** A. Lindhagen, Der schwedische Kalender seit dem Jahr 1700.

Arkiv för nordisk filologi. Bd 25. N. F. Bd 21: H. 3—4. A. Lindqvist, Studier över svenska verbaladjektiv. — B. M. Olsen, Om nogle Vers af Arnórr Jarlaskáld. — Kr. Kålund, Ordet lemæn i oldlitteraturen. — Kr. Kålund, Codex Erfordensis af de Lundske annaler og de deri forekommende runetegn. — G. Schütte, Anmälan av »H. Munro Chadwick, The Origin of the English nation.» — R. M. Meyer, Ymi-Tuisto. — A. Noreen. Ortnamnskommitténs arbeten. Några antikritiska anmärkningar. — E. Hellquist, Svar på några antikritiska anmärkningar. — B. Erichsen, Bibliografi for 1907.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. På uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af I. Fehr. **14.** Maria Magdalenas altarskåp från Härad. Med 3 pl.

Det nya Sverige. Tidskrift för nationella spörsmål. Utgifven af A. Molin. **1909: H. 5.** C. A. Reuterskiöld, Den 6 juni 1809.

Fornvännen. 1909: H. 2 o. 3. L. Fr. Läffler, Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. (31 januari 1208). 3. (Slut.)

Från svenska statsförvaltningen. 1909. Årg. 3: H. 6. [N.] L[in]dh[ul]t, Till svenska ämbetsmannarangens historia. Ur författningssamlingar, rangreglementen och riksdagstryck.

Julhälsningar till församlingarne från präster i Skara stift 1908. Årg. 3. P. Nilsson, Blad ur Gudhems klosterhistoria. Med 1 illustr. — A. Lampa, Kungslena kyrka. Med 2 illustr.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 10. 1909.** S. Bring, Fördraget i Altranstädt. — J. E. Berggren, Hvad innehöll den trosbekännelse, som drottning Kristina aflade vid sin offentliga öfvergång till den romerska kyrkan? — O. Theding, M. Luthers lilla katekes i dess tidigaste svenska dräkt. 1—10. — E. Fryxell, Bref rörande ärkebiskop J. O. Wallin. — I. Collijn, Bibliografiska miscellanea. 1—6. — H. Levin, Bidrag till Visby stifts historia (Forts.) — H. Lundström, Ur »självbekännelser från början af förra århundradet« (Forts.). — Meddelanden och aktstycken. Några aktstycken från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst (forts. och slut från föreg. årg.). Medd. af N. Jacobsson. — Handlingar från rättegången

med Olaus Petri och Laurentius Andreæ i Örebro 1539—40. Medd. af H. Lundström. — Handlingar angående Karl IX:s räfst med professorerna i Uppsala med anledning af deras bref till konung Sigismund år 1598 m. m. Medd. af H. Lundström. — Biskop Kenicius i Skara supplik af år 1603 hos hertig Karl att erhålla transport till kyrkoherdeämbetet i Gefle. Medd. af H. Lundström. — En drastisk supplik från år 1624 af en sacellan från Strängnäs stift till änkedrottning Kristina d. ä. Medd. af H. Lundström. — Synodalstatuter från biskop Brynjulf i Skara, utfärdade den 7 juli 1280. Medd. af K. H. Karlsson. — Johan Wingårds självbiografi. Medd. af D. Fehrman.—K. B. Westman, Nicolaus af Cusa och Mäster Matthias de Suecia. — Granskningar och anmälningar. N. Jacobsson, Den svenska herrnhutismens uppkomst, anm. af Hj. H[olmquis]t. — E. Curtelius, Carl Eric Læstadius, en bild ur en norrländsk prästsläkts lif, anm. af H. Lundström. — **Bilaga**: Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. Ser. 2. Strängnäs stift. H. 1.

Kyrklig Tidskrift. **1909: H. 3.** Hj. Holmquist, Ur Swedenborgsforskningens historia. 3—4.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. **1: 19—21.** Riksarkivariens årsberättelse för 1908. — Handlingar rörande arkivväsendet. — Smärre utredningar. H. Brulin, Hartmansdorffska samlingen.

Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1908. Utgifna af O. Klockhoff. A. L. Romdahl, Några observationer i Linköpings domkyrka. Med 8 fig. — P. G. Berggren, Anteckningar om Linköpings franciskanerkloster. — J. Hulting, Johannisborgs slott. Med 2 pl.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1909, 4.** H. Holten-Bechtolsheim, Finnernes indvandring til Norge. — Om gammal sed och kultur i Estland. Af S—S.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. **1909, 9.** B. O. Aurelius, Ur Birgittinerordens historia. Med 15 bilder.

Pedagogisk Tidskrift 1909, 5. H. Levin, Ur kyrkohistoriens källor, anm. af Aug. J—n.

Svenska Jägareförbundets Tidskrift 1908. Årg. 46: H 3,4. M. B. Svederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 1. Gustaf Vasa. — **1909. Årg. 47: H. 1.** M. B. Svederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 2. Karl IX. — **H. 2.** M. B. Svederus, Svenska konungar som jägare och jagtvårdare. 3. Gustaf II Adolf.

Vår Flotta. 1909, Mars. Några data om Ostindiska kompaniet. Med 4 bilder. — **Augusti.** E. Holmberg, Ett sorgespel på hafvet. Skeppet Sofia Albertina förliser vid holländska kusten. Med 1 bild.

Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1909. Bd. 2: H. 10. Utgifvare: F. Ödberg. F. Ödberg, Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1573—1590). 2. — S. Schartau, Om bondeuppbåd i Skaraborgs län 1711—1715. — S. Landtmanson, Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 3. — S. Lampa, Slaget vid Lena, ett sjuhundraårsminne. Föredrag vid Västergötlands Fornminnesförenings möte i Kungslena den 8 juni 1908. — F. Ö[dberg]. Gustaf II Adolf och hans gemåls kungs- och drottningsstolar 1621 i Skara domkyrka (med plansch). — [O. Mannerfelt, Västergötlands grafstenar.] Skara domkyrka. 1. Medeltiden, (med bilder). — **Bilagor**; Innehållet i Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. D. 2 (häft. 1—10) med titelblad. — Förteckning öf-

ver äldre handlingar rörande Västergötland, införda i sin helhet eller i utdrag i D. 2 (häft. 1—10) af Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.

Fra Arkiv og Museum 1909. Bd 4: H. 1. A. Liljefalk, Bidrag til Laalands Historie under Svenskekrigen 1657—60; særlig Nakskovs Belejring. Hovedsagelig efter utrykte Kilder.

Historisk Tidsskrift. Ottende Række, Udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 1: H. 6.** K. C. Rockstroh, Knud Ulfeld till Svenstrup. En adelig Embedsmand de to sidste Aartier för Enevælden. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — **Bd 2: H. 1—2.** K. Fabricius, Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik. (Sluttes). — J. Steenstrup. Pebersvende. — Smaastycker. — Anmeldelser. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1907, vedrörende Danmarks Historie.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1909. 3:e Række. Bd 6: H. 2. H. P. Kristensen, Kommandör Jonas Palmqvist i Skagen 1697—98.

Beiträge zur sächsichen Kirchengeschichte. H. 22. 1908 (tr. 1909). Fr. Blanckmeister, Eine Rede Gustav Adolfs nach dem Sieg bei Breitenfeld.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen 1908. Jahrg. K. Schottmüller, Brandenburgische Kämpfe und Unterhandlungen mi dem Posener Adel im schwedischen Kriege 1655—1657.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1909: H. 2.** B. Hilliger, Alter und Münzrechnung der Lex Salica. Eine Antikritik. — H. Bloch, Die Kaiserwahlen der Stauferzeit. T. 1. — Kritiken (bl. a. L. Stavenow, Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von C. Koch, anm. af Fr. Arnheim; Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI. von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Hrsg. v. H. Schult, anm. af R. Kayser. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3.** E. von Moeller, Der heilige Ivo als Schutzpatron der Juristen und die Ivo-Brüderschaften. — M. G. Schybergson, Heinrich Gabriel Porthan, ein Vertreter der vergleichenden Geschichtsforschung im 18. Jahrhundert. — Th. Bitterauf, Der Prozess gegen Johann Philipp Palm und Konsorten 1806. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 79 H. 1.** J. Haller, Die Pragmatische Sanktion von Bourges. — W. Busch, Bismarck und die Entstehung des Norddeutschen Bundes. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Erklärung. — Berichtigung. — **H. 2.** J. Kromayer, Hannibal als Staatsmann. — M. Ritter, Über die Gründung, Leistungen und Aufgaben der Historischen Kommission. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. M. Ritter, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissigjährigen Krieges. Bd 3, anm. af F. Rachfahl.) — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Mitteilung. — Erklärung. — **H. 3.** H. Spangenberg, Landesherrliche Verwaltung, Feudalismus und Ständetum in den deutschen Territorien des 13. bis 15. Jahrhunderts. — Fr. Hartung, Berthold von Henneberg, Kurfürst von Mainz. — Miszellen. - Literaturbericht. —

Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Berichtigung.

Militär-Wochenblatt 1908. Jahrg. 93, N:o 125, 135, 149, 150, 151, 154. Roessel, Vor 250 Jahren. [Innehåller en framställning af den andel, som de brandenburgska trupperna hade i det svensk-danska kriget 1658.]

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1909, H. 4. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Herausg. von Fr. Arnheim. Bd 1, anm. af A. Vorberg.

Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte 1909. Bd 7: H. 2. O. Büchner, Die norwegische Agrarverfassung von der Kalmaren Union (1397) bis zur Verfassungsänderung (1660) unter besonderer Berücksichtigung des Pachtwesens.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1909, July.** H. W. C. Davis, The liberties of Bury St. Edmunds. — C. Perkins. The trial of the Knights Templars in England. — C. Brinkmann. The relations between England and Germany, 1660—1688. — W. Smart, The antecedents of the Corn Law of 1815. — Notes and documents. — Reviews of books. (bl. a. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausg. v. Fr. Arnheim, anm. af A. W. Ward.) — Short notices.

The Westminster Review. 1909, October. G. B. Jacobi, Swedenborg as a genius or as a madman.

The American Review of Reviews. 1908, January. Oscar II Sweden's democratic monarch. By A. Swedish-American. Med 1 portr.

Revue d'histoire diplomatique. 1909, 3. Assemblée génerale de la Société. — Rapport de M. le trésorier. — Barral Montferrat, Rapport de MM. les secrétaires de la Société. — Un témoin de la Revolution française à l'étranger d'après la correspondance inédite du chevalier de Bray. — G. Troubetzskoï, Les préliminaires de la Conférence de Londres. (Suite et fin.) — L. Adam, L'oeuvre de la Haye et la Conference navale de Londres (1908—1909). J. Aulneau, M. de Bismarck à la diète de Francfort et la politique de la Prusse pendant la guerre de Crimée. — J. Ladreit de Lacharrière, Un essai de pénétration pacifique en Algérie. (Suite et fin). Comptes rendus.

Revue Historique. 1909. Juillet—Août. H. de Genouillac, Une cité de Bas-Euphrate au quatrième millénaire. — Fr. Ch. Roux, La Russie et l'alliance anglo-française après la guerre de Crimée. — H. Monod. La version du duc d'Anjou sur la Saint-Barthélemy. — F. Barbey. Les mémoires de Fauche-Borel. — Bulletin historique: Historie de France. Moyen âge, par L. Halphen et Ph. Lauer. — Antiquités latines. Publications étrangères, par Ch. Lécrivain. — Histoire de Suisse. Publications des années 1905—1908, par V. van Berchem. — Histoire d'Allemagne. Moyen âge. Publications des annés 1905—1908, par F. Vigener: fin. — Correspondance. À propos des tarifs de la loi salique, par Th. Reinach. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** H. Harrisse, Sébastien Cabot, pilote-major de Charles-Quint (1512—1547). — P. Lehautcourt, La capitulation de Laon (9 septembre 1870); 1:re partie. — L. Halphen, Les biographes de Thomas Becket. — R. Michel, Les chevaliers du château des Arènes de Nimes aux XII:e et XIII:e siècles. — A. Esmein, Encore un

historien de Jeanne d'Arc. — G. Canton, Napoléon et l'abbé Hanon, supérieur des missions étrangères et des soeurs de Saint-Vincent-de Paul. — Bulletin historique: Les jubilés de Genève, par G. Monod. — Histoire de France. Époque de la Révolution et de l'Empire, par R. Reuss. — Histoire d'Allemagne. De 1648 à nos jours, par P. Darmstädter. Histoire d'Angleterre, par Ch. Bémont. — Histoire de Pays-Bas, par Th. Bussemaker. — Correspondance. À propos de l'assemblée de Mantaille. — Comptes-rendus critiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

29.

Bibliografi 1908.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

---

2. **Historisk Tidskrift**, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *T. Höjer.* Årg. 28. 1908. 263 + 116 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Sondén, P., Magnus Gabriel de la Gardie vid tronskiftet 1654.
Boëthius, B., Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland.
Stavenow, L., Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering.
Höjer, T., Den internationella kongressen för historiska vetenskaper i Berlin 1908.
Wittrock, G., Cæsar och Augustus. En öfversikt af nutida åsikter.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

413. **Historisk Tidsskrift**, udgivet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 5: H. 4—5. S. 257—432. Kristiania.

414. **Historisk Tidsskrift**, Ottende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia.* Bd 1: H. 3—5. S. 185 + 404 + 57—110. Khvn.

415. **Höjer, T.,** Den internationella kongressen för historiska vetenskaper i Berlin 1908. Några anteckningar.
Hist. Tidskr. 1908, s. 145—169.

1416. **Brate, E.,** Nordens äldre tidräkning. Läroverkspr. [Högre allm. läroverket å Södermalm.] 28 s. 4:o. Sthlm.

1417. **Steenstrup, J.,** Tidsregning. En kort oversigt over kronologien til vejledning ved historisk studium. 74 s. Khvn. Pr. 1 kr.

1418. **Historia,** Sveriges, intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M.* och *L. Weibull, G. R. Fahræus, L. Stavenow, S. Clason* och *A. Rydfors*, utgifven af *E. Hildebrand.* Med talrika illustrationer och kartor. H. 71—75. Afdeln. 9 A: H. 1—3. 9 B: H. 1—2. S. Clason, O. E. Hildebrand, 1809—1858. 144 + 96 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 1892.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1905, 1906 och 1907 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

1419. **Hjärne, H.,** Svenskt och främmande. (3) + 238 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 75 öre.
Innehåller bl. a.: Renässans och reformation; Upsala möte; Gustaf Adolfs minne: Vårt trosarf efter Gustaf Adolf; Sveriges Östersjövälde och Europa; Roskildeminnet; Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning.
Se nedan »Recensioner» 1893.

1420. **Hjärne, H.,** Sveriges Östersjövälde och Europa. Några synpunkter (1889).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 80—97.
Förut i Ny Svensk Tidskr. 1889.

1421. **Kuylenstierna, A.,** Svenska bragder och stordåd ute och hemma i krig och fred. Efter äldre och nyare källor skildrade. Med många illustrationer i texten samt 8 planscher. H. 7—39. S. 97—619 + (6) s. 4:o. Sthlm, Froléen & Comp. 1907, 08. Pr. 30 öre häftet. (Se N:r 893).
Innehåller bl. a.: Andra slaget vid Breitenfeld; Kristoffer Polhems lif och verksamhet: Amiral Claes Johansson Uggla på »Svärdet»; Gustaf Vasa befriar och återupprättar Sverige; Viborgska gatloppet och slaget vid Svensksund; Klas Kristersson Horns sjösegrar; Sörmlänningarna rädda Stockholm; Tåget öfver Bälten; Johan Banér räddar Sveriges ställning i Tyskland; Psilander på »Öland»; Slaget vid Leipzig; Engelbrekts befrielsekrig; Stockholms slott; Tredagarsslaget; Slagen vid Kolberger Heide o. Femern; Axel Oxenstiernas statskonst; Jakob Pontusson De la Gardie eröfrar Ryssland; Slaget vid Holoftzin; Rehnsköld vid Fraustadt; Magnus Stenbock vid Helsingborg; Slaget vid Lützen; Karl XI räddar Skåne åt Sverige; Olof Rudbeck, Atlanticans författare; Slaget vid Gadebusch; Hans Wachtmeister nyskapar svenska flottan; Nils Ehrensköld vid Jungfrusund; Döbelns återtåg från Åland.

1422. **Studier,** Historiska, tillägnade professor *Harald Hjärne* på hans sextioårsdag den 2 maj 1908 af Lärjungar. (5) + XXIV + 811 + (1) s. + 1 portr. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 18 kr.
Se nedan »Recensioner» 1894.

1423. **Östersjöväldet.**
Det nya Sverige 1908. Årg. 2, s. 145—162.

1424. **Kolmodin, J.,** De fornsvenska Volga-färderna.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 1—24.

1425. **Levander, L.,** Sagotraditioner om sveakonungen Adils. 55 s.
Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 18: N:o 3.

1426. **Schück, H.,** Byzans och Norden. 1—3.
Aftonbladet 1908, N:o 124 (30/5), 130 (6/6), 135 (13/6).

1427. **Läffler, L. Fr.,** Till 700-årsminnet af slaget vid Lena (31 januari 1208). 1—3.
Fornvännen 1908, s. 44—48, 92—101, 137—152.

1428. **Ramsay, A.,** Genom sekler. Bilder ur en svensk storätts lif. IV + 320 s. Sthlm, Björck & Börjesson (tr. i Helsingfors).
Handlar om Birger Jarl, Magnus Ladulås, Birger och hans bröder och Magnus Eriksson.

1429. **Tunberg, S.,** Det världsliga frälsets uppkomst i Sverige.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 25—38.

1430. **Cordsen, H. Chr.,** Beiträge zur Geschichte der Vitalienbrüder.
Jahrbücher u. Jahresberichte d. Vereins f. mecklenburgische Geschichte u. Altertumskunde 1908. Jahrg. 73, s. 1—30.

1431. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 3. 1431—1471. Udgivet af *A. Krarup* og *J. Lindbæk*. Udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. (2) + 463 + (1) s. Khvn, Gad.

1432. **Bildt, C.,** Kristian I:s besök i Siena 1474.
Hist. Tidskr. 1908, s. 105—106.

1433. **Söderberg, V.,** Det Hemming Gadh tillskrifna talet mot danskarne.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 645—674.

1434. **Samuelsson, S.,** Om traditionen som källa för Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 125—138.

1435. **Hjärne, H.,** Renässans och reformation. [Tal.] (7 sept. 1893).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 1—15.
Förut tr. 1893. Svenska Spörsmål. H. 13.

1436. **Söderqvist, O.,** Brömsebrotraktaten och den yngre oldenburgska ättens anspråk på Sverige.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 139—160.

1437. **Biaudet, H.,** Giovanni Ascemins relation, ett Vatikanbidrag till Johan III:s och till Karin Månsdotters historia. [1570.]
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 115—132.

1438. **Karttunen, L.,** Antonio Possevino un diplomate pontifical au XVI:e siècle. Akad. afh. [Helsingfors.] VIII + 271 s. Lausanne.

1439. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Riksarkivet. D. 9. 1588—1592. IV + 1026 s. Khvn, Reitzel.

1440. Två aktstycken rörande mötet i Reval 1589. Meddelade af *M. G. Schybergson*.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 82—90.

1441. **Hjärne, H.,** Upsala möte.
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 16—34.
Förut i Ord och Bild 1893.

1442. **Kastman, C.,** Uppsala mötes historia. 133 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 25 öre.
Svenskt Folkbibliotek. II: 3.

1443. **Almquist, H.,** Tsarvalet år 1613. Karl Filip och Mikael Romanov.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 197—224.

1444. **Edin, K. A.,** Gustaf Adolfs planer på landtregeringens organisation 1623—1624.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 225—258.

1445. **Lohmeyer, K.,** Zur altpreussischen Geschichte. Aufsätze und Vorträge. VII + 321 s. Gotha, Perthes 1907.
Innehåller bl. a. Gustav Adolf u. d. preuss. Regierung 1626.

1446. The register of the Privy Council of Scotland. Edited and abridged by *P. H. Brown*. Second series. Vol. 8. 1544—1660. XIV + 605 s. Edinburgh.
Innehåller en del uppgifter om svenskarnas truppvärfningar i Skotland.

1447. **Brulin, H.,** Stilleståndet i Altmark 1629.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 259—310.

1448. The relation of *Sydnam Poyntz* 1624—1636. Edited for the royal historical society by *A. T. S. Goodrick*. (3) + 155 s. London.
Camden third series. Vol. 14.
Innehåller bl. a. åtskilliga uppgifter om svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.

1449. **Doehler, P. R.,** Geschichte des Dorfes Leuba in der königlichen Sächsischen Oberlausitz. Nach archivalischen Quellen bearbeitet. (2) + 199 + (2) s. + 8 pl. + 1 karta. Zittau 1907.

1450. **Hill, D. J.,** A history of diplomacy in the international development of Europe. Vol. 2. The establishment of territorial sovereignty. XXV + 663 s. + 4 kartor. London, Longmans 1906.
Berör bl. a. äfven Sveriges deltagande i trettioåriga kriget.

1451. **Jacob, K.,** Zwei Fragmente der Wenckerschen Chronik zur Geschichte des 30jährigen Krieges.
Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 1908. N. F. Bd 23, s. 131—149.

1452. **Noailles, A.,** vicomte de. Episodes de la guerre de trente ans. Bernard de Saxe-Weimar (1604 à 1639) et la réunion de l'Alsace et la France. IV + 502 + 1 geneal. tabell + 5 kartor. Paris, Perrin.

1453. **Boëthius, B.,** Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland.
Hist. Tidskr. 1908, s. 67—104.

1454. **Bothe, Fr.,** Gustaf II Adolfs ekonomiska politik. Dess betydelse för hans tyska fälttåg. 2. Öfv. af en artikel i Franfurter Zeitung.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 2 (3 i).

1455. **Hjärne, H.,** Gustaf Adolfs minne. Tal (6 nov. 1892).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 35—56.
Förut i Svensk Tidskr. 1892. Äfven separat 15 s. Uppsala 1892.

1456. **Hjärne, H.,** Vårt trosarf efter Gustaf Adolf (20 dec. 1894).
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 57—79.
Förut i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1894, N:o 287 B.

1457. **Radlach, T. O.,** Eine neu entdeckte Tischrede Gustav Adolfs über seine Pläne und Ziele in Deutschland. (Gehalten in Halle a. S. nach seinem Siege bei Breitenfeld). [Aus dem Tagebuch des Fürsten Christian II. von Anhalt-Bernburg.]
Montagsblatt. Wissenschaftliche Wochenbeilage der Magdeburgischen Zeitung. 1908, N:o 33.

1458. **Wäschke, H.,** Aus dem Tagebuch des Fürsten Christian II. von Anhalt-Bernburg. Beiträge zur Geschichte des 30-jährigen Krieges. [Innehåller bl. a. en del yttranden af Gustaf II Adolf.]
Zeitschrift des Vereins für Kirchengeschichte der Provinz Sachsen 1908 Bd 5.

1459. Zur Geschichte Gustav Adolfs. [Samtida omdömen om Gustaf Adolf.]
Jahresbericht des Thüringisch-Sächsischen Vereins für Erforschung des vaterländischen Altertums und Erhaltung seiner Denkmale in Halle a. d. Saale für 1905 1906 (tr. 1907), s. 8—13.

1460. Bericht Kempendorfs aus dem Feldlager vor Steinau des 25. August 1632. (Aus dem Nachlass des Professor *J. Opel* zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges.)
Neue Mitteilungen aus dem Gebiet historisch-antiquarischer Forschungen 1907. Bd 23, s. 115—119.

1461. Slaget vid Lützen. (Ur en österrikisk krigshistoria.) Öfvers. af *G. W—d.*
Vårt fosterland 1908, s. 155, 157—158. Med 1 illustr. o. 1 karta.

1462. **Moschkau, A.,** Die Kirche zu Meuchen bei Lützen. Die erste Gustaf Adolf Kirche Deutschlands.
Blätter für heimatliche Geschichte. Beiblatt zu den »Zittauer Stimmen» 1908. Jahrg. 2, s. 21—23, 27—28, 32—33.

1463. **Pehrsson, P.,** Gustaf Adolfs minnesvård vid Lützen. 48 s. + 5 pl. + 1 portr. Uppsala 1907.
(Särtryck ur prof. E. Staves Julbok 1907.)

1464. **Rückert, G.,** Lauingen in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges (1634—1650).
Jahrbuch des historischen Vereins Dillingen 1907. Jahrg. 20, s. 1—62.

1465. **Kernkamp, G. W.,** Zweedsche Archivalia: Brieven van Samuel Blommaert aan den Zweedschen rijkskanselier Axel Oxenstierna, 1635—1641. Brieven van Louis de Geer 1618—1652. Varia betreffende Louis de Geer.
Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht) 1908. Deel 29, s. 1—441.

1466. **Arnheim, Fr.,** Gustaf Adolfs Gemahlin Maria Eleonora v. Brandenburg. Eine biographische Skizze. 4. Reisepläne und Fluchtversuche. 5. Die heimliche Flucht nach Dänemark (1640).
Hohenzollern Jahrbuch 1907. Jahrg. 11, s. 175—205.

1467. **Morgenbesser, M.,** Geschichte von Schlesien. Herausg. v. *H. Schubert.* 4te verbesserte Aufl. IX + 447 s. Breslau, Max Woywod.
Berör bl. a. trettioåriga kriget och svenskarnas fälttåg i Schlesien.

1468. **Schoenborn, H.,** Geschichte der Stadt und des Fürstentums Brieg. Ein Ausschnitt aus der Geschichte Schlesiens. VIII + 388 s. Brieg, Leichter Nachf.
Berör svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget.

1469. **Waddington, A.,** Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. Sa politique extérieure, 1640—1688. T. 2. VI + 632 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 1903.

1470. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm. Danska kriget 1643—1645. Teckningarna af *J. Hägg.* D. 2: 1. Omfattande tiden juli—december 1644. VIII + 214 s. + 1 portr. + 3 kartor + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.
Svenska sjöhjältar. 5.
Se nedan »Recensioner» 1904.

1471. **Pinder, O.,** Der Abzug Torstenssons vor Pegau (Dezember 1644).
Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte. H. 21.

1472. **Klaar, K.,** Episode v. Tirols Schwedenzeit.
Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlberg 1907. Jahrg. 4, s. 406—422.

1473. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh.* D. 12. 1647, 1648. H. 1. 256 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

1474. **Ritter, M.,** Das römische Kirchenrecht und der Westfälische Friede.
Historische Zeitschrift 1908. 3:e Folge. Bd. 5, s. 253—282.

1475. Brieven van Johan de Witt. D. 1. 1650—57 (1658). Bewerkt door *R. Fruin* uitgegeven door *G. W. Kernkamp*. XXVI + 600 + (1) s. Amsterdam, J. Müller, 1906.
Werken Hist. Gen., 3:de Serie, N:o 18.

1476. **Sondén, P.,** Magnus Gabriel de la Gardie vid tronskiftet 1654.
Hist. Tidskr. 1908, s. 1—49.

1477. **Edén, N.,** Schlippenbachs beskickning till Tyskland 1654—1655.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 311—352.

1478. Die Briefe der Kinder des Winterkönigs. Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen v. *K. Hauck*. XLVII + 364 + (1) s.
Neue Heidelberger Jahrbücher 1908. Bd 15.
Innehåller en del uppgifter om drottning Kristina.

1479. **Rockstroh, K. C.,** Möens Forsvarsordning i Krigen 1657—60 og samme Ö's Forsvar 1658—59 samt nogle Bemerkninger om Hærplanen af 1652. 1—2.
Vort Forsvar 1908, 22/3, 5/4, 19/4, Aarg. 28, N:o 711, 712, 713.

1480. **Carlbom, L.,** Rutger von Ascheberg och hans förtjänster i Karl X Gustafs krig. En tidsbild. Till det 250-åriga minnet af Tåget öfver Bält och freden i Roskilde 1658.
Göteborgs Aftonblad 1908, N:o 47 (26/2).

1481. **Hallendorff, C.,** Karl X Gustaf på Själland 1658. Minnesskrift på 250 årsdagen af freden i Roskilde. Med 23 illustrationsbilagor. 36 s. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 3 kr. 50 öre.

1482. **Åkeson, N.,** Karl X Gustaf och hans nordiska politik. Läroverkspr. S. 5—11. 4:o. Helsingborg.

1483. **Lilliestråle, N. F.,** Tåget öfver Bält och Roskildefreden. Ett 250-års-minne.
Läsning för svenska folket 1908, s. 81—98.

1484. **Söderberg, V.,** Tåget öfver Bälterna. Ett tvåhundrafemtioårsminne.
Stockholms Dagblad 1908, N:o 31 (1/2).

1485. Tåget öfver Bälten. 30 jan.—12 febr. 1658. Af *G. A.*
Vårt fosterland 1908, s. 38—40. Med 2 kartor.

1486. **Bagge, P.,** Tal vid läroverkets Roskildefest. Läroverkspr. 8 s. 4:o. Västerås.

1487. **Edén, N.,** Freden i Roskilde. Ett tvåhundrafemtioårsminne. 24 s. Uppsala, L. Norblads Bokh. Pr. 15 öre.
Föreningen Heimdals populärvetenskapliga tidningsartiklar 1908: 3.

1488. **Falk, Alb.,** Vid 250-årsminnet av Roskildefreden. Läroverkspr. [Beskowska skolan.] S. 6—13. Sthlm.

1489. Freden den 26 februari 1658.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1490. **Haralds, Hj.,** Roskilde. Den 26 februari 1658.
Det nya Sverige 1908. Årg. 2, s. 141—144.

1491. **Hjärne, H.,** Roskildeminnet. Tal i Uppsala Universitets aula den 26 februari 1908. 15 s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 15 öre.
Äfven i *Hjärne, H.*, Svenskt och främmande, s. 98—106.

1492. Roskildefredens 250-års dag. 26 febr. 1658—26 febr. 1908. Ett minnesblad utgifvet af Bohusläns Gille. 10 s. Med flera illustr. o. portr. 4:o. Sthlm. Pr. 50 öre.

1493. **Roskildeminnet.** Af *W. C—rg.*
Vårt fosterland 1908, s. 68—69.

1494. **Stavenow, L.,** Roskilde fredens betydelse. Föredrag.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 48 (27/2).

1495. **Tidander, L. G.,** Freden i Roskilde. Ett 250-årsminne.
Vårt fosterland 1908, s. 67—68.

1496. **Vendel, V.,** Roskildeminnet. Tal till Högre latinläroverkets ungdom vid minnesfesten den 26 februari 1908. Läroverkspr. 7 s. 4:o. Göteborg.

1497. **Weibull, C. G.,** Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning. 170 s.
Hist. Tidskr. för Skåneland. Årg. 3. H. 1—3 (Årg. 1908.)

1498. **H[ansso]n, S.,** Fredens organisatörer.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1499. Riksrådet Christer Bondes resa i de skånska landskapen 1658. Medd. af *S. H[ansso]n.*
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1500. Svenskerne mod Halden. Förste Angreb i 1658. Et 250 Aars Minde.
Verdens Gang 1908, N:o 256 (17/9).

1501. **Grandjean, P. B.,** Kjöbenhavns Amts Skove efter Svenskekrigen 1658—60.
Tidsskr. for Skovvæsen 1908. Bd 20, s. 101—126.

1502. **Unger, G.,** Då holländarne hindrade Carl X Gustaf att stänga Östersjön. Ett apropos vid Roskildefredens firande.
Vår Flotta 1908, s. 13—15. Med 4 portr.

1503. **Branting, Agn.,** En resande svensks anteckningar från Danmark 1659.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 109—119. Med 10 bilder.

1504. **Wittrock, G.,** Carl X Gustafs testamente. Den politiska striden i Sverige 1660. Akad. afh. XIX + 362 s. Uppsala, Förf. Pr. 3 kr.

1505. The Cambridge modern history. Planned by the late lord *Acton.* Edited by *A. W. Ward, G. W. Prothero, Stanley Leathes.* Vol. 5. The age of Louis XIV. XXXII + 971 s. Cambridge.
Kap. 18. *W. F. Reddaway,* The Scandinavian kingdoms. 19. *R. N. Bain,* Charles XII and the great northern war.
En mycket utförlig bibliografi på 150 s. finnes i slutet af denna vol. (Se N:o 1739.)

1506. **Lundqvist, K. G.,** Sveriges förbund med Kur-Sachsen år 1666. Med 2 bilagor.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 353—382.

1507. **André, L.,** La candidature de Christine de Suède au trone de Pologne. (1668.)
Revue Historique 1908. T. 99, s. 209—243.

1508. **Hallenberg, Aug.,** Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden. (Se N:o 980.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 65—136.

1509. **Litzmann,** Zum Jahrestage von Fehrbellin. 28. (18.) Juni 1675.
Unterhaltungsbeilage zur Täglichen Rundschau 1908, N:o 148.

1510. **Varenius, O.,** Ludvig XIV:s bref af den 20 mars 1676 till Marquis de Feuquières. Med 3 bilagor.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 383—418.

1511. **Schwebs, P.,** Die brandenburgische Marine im Seekriege 1676. Inaug. Diss. 54 s. Berlin 1907.
Kap. 2. Die Seeblockade Schwedisch—Pommerns.

1512. Dr. Christian Foss' Beretning om Sundhedstilstanden ved Felthæren i Skaane 1677. Medd. af *J. C. W. Hirsch.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 270—272.

1513. **Lyth, S.,** Karl XII:s moder.
God Jul! Hälsning från kristliga föreningen af unge män i Stockholm Årg. 14, s. 53—83. Med 6 illustr. i texten.

1514. **P[alme], O.,** Om Carl XII:s dop. Ett litet bidrag.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 26—27.

1515. **W[estrin], T[h].,** Från 1699 års svenska ambassad till Ryssland. Tsar Peter som värd och som gäst.
Hist. Tidskr. 1908, s. 170—177.

1516. Paul Heins' Depecher fra Moskwa Oktober—December 1699. Et Bidrag til den Store Nordiske Krigs Forhistorie. Ved *A. P. Tuxen.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 251—267.

1517. **Hjärne, H.,** Karl XII. En uppgift för svensk häfdaforskning.
Hjärne, H., Svenskt och främmande, s. 107—146.
Förut tr. i Vintergatan 1897.

1518. **Voltaire, F. M. A. de,** History of Charles XII king of Sweden. Translated by *W. Todhunter.* Introductory notes by *J. Burns.* XXIV + 347 s. London & New York.
Everyman's library edited by E. Rhys. 270.

1519. Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter. Utg. af *Aug. Quennerstedt.* [D.] 4. (1) + XLV + 390 + (1) s. + 1 portr. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 8 kr. Tr. i 250 exemplar.
Innehåller: *J. H. v. Kochens* dagbok; *S. Arvidssons* och *O. W. Klinkowströms* rapport; *O. Hårds* dagbok: *N. Frisks* tjänsteförteckning.

1520. **Holmberg, E.,** Den Arkangelska sjöexpeditionen 1701. Upptecknad enligt historiska källor.
Vår Flotta 1908, s. 25—29, 40—42. Med 2 illustr.

1521. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom *C. Hallendorff.* X + 272 s. Sthlm. Nordiska bokh. Pr. 8 kr.
Historiska Handlingar. D. 19: N:o 2.
Se nedan »Recensioner» 1909.

1522. **Vehse, E.,** August der Starke sein Leben und Lieben. Unter gleichzeitiger Berücksichtung älterer und neuerer Literatur kurz zusammengefasst von *E. Arnold.* 2:e Aufl. 149 s. Stuttgart.
Bibliothek des 17. und 18. Jahrhunderts.

1523. Pis'ma i bumagi imperatora Petra Velikago. [Kejsar Peter den Stores bref och papper.] T. 5. 1707. XXVI + 764 + LXXXII + (1) s. S.-Peterb. 1907.

1524. **Fuchs, K.,** Zur Erinnerung an die Konvention von Altranstädt (22. August 1707).
Der Leipziger 1907, Jahrg. 2, s. 949—950. Mit Abb.

1525. **Stille, A.,** Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Med karta utarbetad af *C. Bennedich.* VI + 246 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 5 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1911.

1526. **Stille, A.,** Metod och kritik vid Karl XII:s-forskningen. (Se N:o 1911).
Hist. Tidskr. 1908, s. 225—249.

1527. En ung flickas hågkomster af Carl XII. Ett tvåhundraårsminne. Af *N. W.*
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1908, N:r 141 (20/6), 146 (27/6).

1528. **[Wirsén, E. af],** Slaget vid Holofzin. Ett tvåhundraårsminne. Af *Condé.*
Aftonbladet 1908, N:r 152 (4/7).

1529. **P[etrelli], T. J.,** Striden vid Malatitze.
Illustrerad Militärrevy 1908, s. 24—30. Med 3 kartskisser o. 1 portr.

1530. **Hård, O.,** Dagbok från sin fångenskap 1708—1722.
Karolinska krigares dagböcker. D. 4, s. 337—374.

1531. Pobědy Petra Velikago nad švedami 200 lět nazad. Lěsnaja—Poltava. [Peter den stores segrar öfver svenskarna för 200 år sedan. Liesna—Poltava.] 48 s. + 2 kartor o. flera illustr. i texten. S.-Peterb.

1532. **Pavlovskij, I. Fr.,** Bitva pod Poltavoj 27-go ijunja 1709 goda i eja pamjatniki. [Slaget vid Poltava den 27 juni 1709 och dess minnen.] (5) + 243 + XXXIII + (1) s. 129 illustr. o. 4 kartor. Poltava.

1533. Aktstykker vedrörende Christian Ditlev Reventlow som Diplomat og Feltherre. [1709—1713.] Meddelte af *A. P. Tuxen* og *L. Bobé.*
Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6, s. 237—250.

1534. **Kochen, J. H. v.,** Kansli-dagbok från Turkiet till största delen förd af J. H. v. Kochen 1709—1714. Med bilagor.
Karolinska krigares dagböcker. D. 4, s. 1—313.

1535. **Arvidsson, St.,** och **Klinkowström, O.,** Rapport öfver sin polska resa 1712. Jämte anmärkningar.
Karolinska krigares dagböcker. D. 4, s. 315—336.

1536. **Wahl, J. O.,** Et bidrag til Tordenskjolds historie. [1713.]
Norsk Militært Tidsskr. 1908. Bd 71, s. 238—241.

1537. **Wahl, J. O.,** Norske regimenter i Holsten og Nordtyskland 1713—1715. (Et bidrag til den store nordiske krigs historie.)
Norsk Militært Tidsskr. 1908. Bd 71, s. 433—461.

1538. **Westrin, Th.,** Väntans och besvikelsens dagar i Åbo 1715—1716.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 31—46.

1539. Karl XII i Norge. En gammel Beskrivelse. [1716.]
Morgenbladet (Kristiania) 1908, N:r 59 (31/1).

1540. Briefe der Herzogin Elisabeth Charlotte von Orléans nach Modena, Stockholm und Turin.
Historische Vierteljahrschrift 1908. Jahrg. 11, s. 314—332.
Brefven till Stockholm äro till Karl XII 1716, till Ulrika Eleonora 1719, 20.

1541. **Berg, R. G:son,** Karl XII:s-minnet och hundraårsfesten 1818.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 127—140.

1542. **Chance, J. F.,** The Northern pacification of 1719—20. P. 3. The completion.
The English Historical Review 1908, s. 35—64.

1543. **Polievktov, M.,** Baltijskij vopros v rousskoy politikė poslė Nichtadtskago mira (1721—1725). [Östersjöfrågan och Rysslands politik efter freden i Nystad.] XI + 301 + 48 + 16 s. S.-Peterb. 1907.

1544. **R[yd]f[or]s, A.,** Skuggsidor i partitidehvarfvets historia.
Läsning för svenska folket 1908, s. 20—55.

1545. **Heckscher, E.,** Produktplakatet och dess förutsättningar. Bidrag till merkantilsystemets historia i Sverige. 1—5. Med 1 bilaga.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 693—784.

1546. **Sjöstrand, E.,** Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764 Akad. afh. XX + 271 + (1) s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 3 kr.

1547. **Palmén, E. G.,** Sinclairin murha 1739.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 17—32.

1548. **Edholm, Edw.,** Tiburtius, Historia om finska kriget 1741 och 1742.
Tidskr. i militär hälsovård 1908, s. 244—247.

1549. Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Herausgegeben v. *Fr. Arnheim.* Bd 1. 1729 bis 1746. XXIX + 399 + (1) s. Gotha, Perthes 1909 [1908].

1550. Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719. D. 18. 1751—1752. H. 1. [Utg. på Ridderskapets och Adelns bekostnad af *G. O. Berg.*] 241 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.

1551. **Arnold,** Schwedens Teilnahme am Siebenjährigen Kriege. Vortrag gehalten im wissenschaftlichen Verein zu Stralsund.
Beiheft zum Militär-Wochenblatt 1908, s. 453—482. Med 1 Skizze.

1552. **Hochschild, R. F.,** Memoarer. Utgifna af *H. Schück.* D. 1. [1771 —1789.] VIII + 246 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 1913.

1553. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 32. 1772. [März bis October 1772.] (1) + 681 + (1) s. Berlin, Duncker.

1554. **Tidander, L. G.,** Huru 1772 års statshvälfning tog sin början.
Vårt fosterland och dess försvar 1908, s. 20—22.

1555. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. Öfversatt och utgifven af *C. Carlson Bonde.* D. 1. 1775—1782. 2:a uppl. XXIV + 475 s. + 1 portr. + 5 bilagor. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.

1556. **Krauel, R.,** Preussen und die Bewaffnete Neutralität von 1780.
Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1908. Bd 21, s. 435—499.

1557. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. Utg. af *M. Grandinson.* D. 1. 1782—1803. 353 s. + 2 slägttab. + 2 portr. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1914.

1558. Svenska flottans hemsegling från Finska viken (i Nov. 1788) för 120 år sedan. (Ur ett gammalt manuskript.)
Vår Flotta 1908, s. 133.

1559. **Hammarskjöld, A.,** Handlade amiral Lilliehorn efter order i slaget vid Öland? (Se N:o 1560.)
Nordisk Tidskr. 1908, s. 583—590.

1560. **Unger, G.,** Hade amiral Lilliehorn under sjöslaget den 26 juli 1789 konungens hemliga befallning att motarbeta härtig Carl?
Tidskr. i sjöväsendet 1908. Årg. 71, s. 83—98.

1561. **Stavenow, L.,** Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet af Gustaf III:s regering.
Hist. Tidskr. 1908, s. 131—144.

1562. **Stavenow, L.,** Jacob von Engeströms förslag till regeringsform och konungamördarnes författningsprogram.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 443—476.

1563. **Wahlström, L.,** Till historien om Sverige och Ryssland 1796.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 477—506.

1564. **Nordin, R.,** Bonaparte och Fersen.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 507—534.

1565. **Hamnström, M.,** Liljencrantz' memorial i realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 535—558.

1566. **Sjöberg, N.,** En svensk soldats minnen från Gustaf IV Adolfs Pommerska krig.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 18—26.

1567. Die Belagerung Stralsunds vom 29. Januar bis 1. April 1807.
Stralsundische Zeitung. Sonntagsbeilage. 1907, N:o 8—12.

1568. **Leisner, G.,** Die bayer. Brigade Vincenti in Schwed.-Pommern u. auf Rügen 1807.
Darstellungen aus der bayerischen Kriegs- und Heeresgeschichte 1907. H. 16, s. 117.

1569. **Maricourt, M. de,** Louis XVIII en Suède et en Angleterre d'après le Journal du duc de Gramont 1807.
Société d'hist. contemporaine. 18e assemblée générale, s. 14—23.

1570. **Cederberg, A. R.,** Eräitä kirjeitä vuosilta 1808 ja 1809.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 104—114.

1571. **Cronéborg, W.,** Ett hundra-års minne 1808—1908.
Vårt fosterland och dess försvar 1908, s. 3—5.

1572. **Lindén, K. E.,** Sjukvård och läkare under kriget 1808—1809. IX + 229 + (1) s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 85.

1573. Hundraåriga minnen. [Från kriget 1808—09.] Meddelade af *R Hausen.*
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 344—352.

1574. **Munck, L.,** Den franska diplomatin och 1808 års krig. (Se N:o 1048.)
Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 324—343.

1575. **Nordensvan, C. O.,** 1808. Synpunkter och betraktelser. (2) + 192 s. + 2 kartor. Sthlm. Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 1916.

1576. Meddelanden till J. L. Runeberg om händelser under finska kriget 1808—09. Utg. af *W. Söderhjelm.*
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908). s. 353—397.

1577. **Schulman, H.,** Striden om Finland 1808—1809. H. 1—8. 256 s. Med många illustr. o. portr. i texten + 3 kartor. Sthlm. Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre häftet.

1578. **Tidander, L. G.,** Då landtvärnet uppsattes. Ett 100-årsminne.
Vårt fosterland 1908, s. 152—153.

1579. **W[allis], E.,** Ett hundraårsminne för dagen. 1808—09 års krig.
Aftonbladet 1908, N:o 43 (21/2). Kvällsuppl.

1580. Slaget vid Sijkajocki den 18 april 1808.
Vårt fosterland 1908, s. 142—143. Med 1 illustr.

1581. **[Westerlund, C.],** Striden vid Revolaks den 27 april 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 113 (27/4).

1582. **Westerlund, C.,** Intagandet af Knopio den 12 maj 1808.
Vårt Försvar 1908, s. 18—32. Med 1 karta.

1583. **Melander, R.,** Svenska örlogsflottans deltagande i händelserna 1808.
Vårt Försvar 1908, s. 32—43.

1584. **Melander, R.,** En skärgårdsstrid under 1808 års krig. 1—2.
Aftonbladet 1908, N:o 190 (18/8), 191 (19/8).

1585. **M[elander], R.,** Huru vi skyddade Norrlands kust 1808.
Vårt Försvar 1908, s. 67—79.

1586. **Nordmann, P.,** Cronstedt och Sveaborgsofficerarna. Efter Hufvudstadsbladet.
Stockholms Dagblad 1908, N:o 127 (11/5).

1587. **Nordmann, P.,** Folkresningen på Åland. Ett hundraårsminne. Efter Hufvudstadsbladet.
Göteborgs Handels- o. Sjöfarts-Tidning 1908, N:o 146 (27/6).

1588. **[Westerlund, C.],** Slaget vid Lappo den 14 juli 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 188 (14/7).

1589. **Örström, O.,** En minnesgärd åt Klingspor på Lappodagen.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 191 (17/7).

1590. **[Westerlund, C.],** Striden vid Alavo den 17 augusti 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 222 (17/8).

1591. **Natt och Dag, S.,** Äntringen af »Styrbjörn» den 17 augusti 1808. (Ur kommendörkapten S. Natt och Dags efterlämnade papper.)
Vår Flotta 1908, s. 89—93. Med 1 illustr.

1592. **[Westerlund, C.],** Slaget vid Ruona-Salmi den 1 och 2 september 1808. 1—2. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 237 (1/9), 238 (2/9).

1593. **[Westerlund, C.],** Slaget vid Oravais den 14 september 1808. Af *S—g—e.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 250 (14/9).

1594. **Buxhövden, F. V. v.,** Förslag rörande öfvergång till Sverige. [1808.]
Illustrerad Militärrevy 1908, s. 57—65.

1595. **Brisman, S.,** Realisationsfrågan 1808—1834. I. Frågans förhistoria och första framträdande 1808—1818. Akad. afh. VIII + 204 s. + 2 bilagor. Göteborg.
Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. XII: 1.

1596. **Clason, S.,** Hvad innehöll aftalet i Kongsvinger mars 1809? Med 1 bilaga.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 559—584.

1597. **Hallendorff, C.,** När Gustaf IV Adolf störtades.
Vinterbloss 1908, s. 18—22. Med 4 illustr.

1598. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** ›En opartisk och sannfärdig berättelse om revolutionen den 13 mars 1809.› Efter i Ericsbergs arkiv förvarade egenhändiga anteckningar öfversatt af *C. Carlson Bonde.*
Vinterbloss 1908, s. 7—15. Med 13 illustr.

1599. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich. Namens der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte herausgegeben von *H. Schulz.* VIII + 612 + 1 portr. Leipzig, Avenarius.
Innehåller några bref från Friedrich Christian till Karl XIII och Karl Johan 1810, 1814 och ett bref från Karl XIII till Friedrich Christian 1810. Såsom bihang medföljer: Aufzeichnung von F. S. Silfverstolpe 1810.
Se nedan ›Recensioner› 1918.

1600. **Coquelle, P.,** Napoléon et la Suède (l'élection de Bernadotte).
Comité des travaux historiques. Bulletin historique et philologique 1906 (tr. 1907), s. 266—295.

1601. **Fehling, E. F.,** Lübeck kontra Schweden. Die Geschichte einer alten Forderung. Vortrag gehalten in der Gesellschaft zur Beförderung gemeinnütziger Tätigkeit am 17. März 1908.
Zeitschrift des Vereins f. Lübeckische Geschichte u. Altertumskunde 1908. Bd 9, s. 353—368.

1602. Hemliga utskottets protokoll och handlingar vid urtima riksdagen i Örebro 1812. Utgifna af *V. Vendel.* (3) + 108 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1 kr. 75 öre.
Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handlingar. 4:e följden. XI: 3.

1603. Die Franzosenzeit in deutschen Landen 1806—1815. Im Wort und Bild der Mitlebenden. Herausg. v. *Fr. Schulze.* Bd 2. 1812—1815. IX + 379 s. [Med många illustr. o. pl.] Leipzig, R. Voigtländers Verlag.
Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Grossbeeren o. Dennewitz.

1604. **Jensen, N. P.,** Napoleons Felttog 1813. Udgivet med understöttelse af Carlsbergfondet. (5) + 526 + (1) s. + 12 kartor. Khvn, V. Tryde. Pr. 10 kr.

1605. **Nieuwenhuis,** Bernadotte som Chef for Nordhæren 1813.
Militært Tidsskr. (Khvn) 1908. Aarg. 37, sp. 446—452, 457—464, 481—486.

1606. **Schlieffen, v.,** 1813. Mit 29 Skizze als Anlagen. [Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Gross-Beeren, Dennewitz och Leipzig.]
Vierteljahrshefte f. Truppenführung u. Heereskunde von Grossen Generalstabe. 1908. Jahrg. 5, s. 357—406, 531—582.

1607. **Voss, v.,** Die Befreiungs-Kriege 1813—1815. Auf Grund der neuesten Quellen bearbeitet. Mit 13 Porträts der Fursten und bedeutendsten Heerführer sowie einer kurzen Lebensbeschreibung derselben. XII + 254 + (1) s. + 10 kartor + 8 bilagor. Berlin, Vossische Buchhandlung.
Preussen-Deutschlands Kriege. 4.
Innehåller bl. a. en framställning af slagen vid Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig.

1608. En Deltager om Kampen ved Sehested d. 10 Decbr. 1813.
Vort Forsvar 1906, N:o 654.

1609. Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve. Et Bidrag til Skandinavismens og den nordiske filologis historie. Udgivet af *C. S. Petersen.* Khvn, Schubotheske forlag.
Se nedan ›Recensioner› 1919.

1610. **Hallendorff, C.,** Förhandlingarna om de skandinaviska rikenas neutralitetsförklaring under Krimkriget.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 585—620.

1611. **Reuterskiöld, C. A.,** Om neutralitetsidéens förverkligande i Sveriges nyaste historia.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 621—644.

1612. **Motzfeldt, K.,** Dagböger 1854—1889. Udgivet af *E. Motzfeldt.* Med Forfatterens Portræt og Biografi. IV + 565 s. Kristiania & Khvn, Gyldendal (tr. i Kristiania). Pr. 12 kr.

1613. **Manthey, Aug. Chr.,** Dagböger for Aarene 1856—1874. Udgivne af den norske historiske Forening. Bd 1: H. 6. S. 401—480. Kristiania.

1614. Statsraadskiftet i 1861. [Utdrag ur *Fredrik Stangs* efterladte Papirer.]
Morgenbladet 1908, N:o 210 (12/4).

1615. **Bergwitz, J. K.,** Statsraadskonferencen d. 8 Sept. 1863 paa Ulriksdals Slot.
Folkebladet 1906. [D.] 27, s. 36—38.

1616. **Koht, H.,** Die Stellung Norwegens und Schwedens in Deutsch-Dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864. Auf Grundlage neuer Aktenstücke dargestellt. X + 348 s. Christiania, J. Dybwad.
Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1907. 2. Historisk-filosofisk Klasse. N:o 7 (tr. 1908).
Se nedan »Recensioner» 1920.

1617. **Kjellén, R.,** 1866—1909. Historiska randanmärkningar till den svenska rösträttsfrågans lösning.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 675—692.

1618. **Bugge, S.,** Samhold i Norden.
Populær-Videnskabelige Foredrag. Efterladte Arbeider. Kristiania 1907. S. 117—130.

1619. **Waultrin, R.,** Une cession à bail. La dernière enclave Suédoise en Allemagne. Réunion de Wismar, Poel et Neu-Kloster au Grand Duché de Mecklenbourg-Schwerin (20 juin 1903). 15 s. Paris 1905.
Extrait de la Revue général de droit international public.

1620. **Besthorn, R.,** Oscar II.
Gads Danske Magasin. Dansk Tidsskr. 1907/08, s. 245—248.

1621. **Boëthius, S. J.,** Oskar II †.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 1—8.

1622. **Hasselgren, A.,** Oscar II. En lefnadsteckning. Med talrika illustrationer. 624 s. + 1 portr. Sthlm, Fröléen & Comp. (tr. i Uppsala). Pr. bunden 8 kr.

1623. **Hildebrand, H.,** Konung Oscar II.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 65—70. Med 4 bilder.

1624. **Jensen, J. S. Crone,** Oscar II. Mennesket — Kongen — Digteren. Et Mindeskrift. 69 s. + 1 portr. Næstved, C. Hindings Boghandel. Pr. 1 kr. 60 öre.

1625. Norske Minderuner over Kong Oscar II. Texten redigeret ved *Kyng.* 46 s. [Med många illustr. i texten.] Kristiania, L. E. Tvedtes Forlag 1907.

1626. **Nathorst, A. G.,** Konung Oscar II och den geografiska forskningen.
Ymer 1907, s. 307—313.

1627. **Oscar II.** Sveriges konung 1872—1907. En minnesskrift åren 1829—1896 bearbetning efter *J. Linck*. åren 1897—1907 af *H. A. Ring*. Jämte en bilaga af *O. Hellkvist*. Med talrika illustrationer. (Under redaktion af *A. Hallgren*.) (2) + 632 + 80 s. + 1 portr. Sthlm, Sv. Bokförl. Ivar Baarsen. Pr. bunden 12 kr.
Kap.: Konungens inländska resor är förf. af *L. G. Tidander*.

1628. **Rémusat, M.,** Oscar II sa vie et son règne.
La Revue hebdomadaire 1907. [T.] 12, s. 455—470.

1629. **Thyrén, J. C. W.,** Oscar II. Tal vid Lunds universitets minnesfest den 7 mars 1908. 23 s.. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 25 öre.

1630. Till Hans Majestät Oscar II konung af Sverige Haag 1907. [Utg. af *Th. Boon*.] 85 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt.

1631. **Fahlbeck, P.,** Soziale und politische Zustände in Schweden nach deutscher Auffassung. Ein Wort zur Aufklärung.
Preussische Jahrbücher 1908. Bd 133, s. 515—548.

1632. **Söderberg, V.,** Aftalen om Nordsjön och Östersjön.
Det nya Sverige 1908, s. 241—258.

Biografi och Genealogi.

1633. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. [23.] Grefve Gustaf Adam Taube.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 59—67. Med 1 portr.

1634. **Lewenhaupt, Eug.,** Berömda uppländska män och kvinnor. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 553—608.

1635. **Lind af Hageby, E.,** Officerskårer vid tillfälligt uppsatta inhemska regementen under stora nordiska kriget.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 81—96.

1636. **Rudelius, F.,** Kalmar regementes chefer 1623—1907. Biografiska anteckningar. Teckningar af *H. Björkman*. (2) + 150 + (1) s. Med 23 portr. Sthlm.
Bilaga till Personhistorisk Tidskr. 1907 (tr. 1908). Skrifter utg. af Personhistoriska Samfundet. 2.
Se nedan »Recensioner» 1922.

1637. **Släkter,** Svenska, under medverkan af Personhistoriska Samfundet utgifna af *T. Uggla* och *V. Ljungfors*. H. 1. 64 s. Lund. Pr. 3 kr.

1638. **Stamtaflor,** utgifna af Riddarhusdirektionen genom *A. Lewenhaupt*. (1) + 17 + (1) + 65 + (1) + 26 s. Sthlm, Fritze. Pr. 2 kr.
Innehåller stamtaflor öfver slägterna *Brahe*, *Lewenhaupt* och *De la Gardie*.

1639. **Tidander, L. G.,** Fänrik Ståls hjältar. Minnesbilder. 1. Odert Reinhold v. Essen. 2. Johan Fredrik Eck. 3 Jakob Petrovitsch Kulneff. 4. Johan August Sandels, 5. Eberhard Ernst Gotthard von Vegesack. 7. [6.] Johan Adam Cronstedt.
Vårt Fosterland 1908, s. 167—168, 183—185, 247—249, 280—281, 284, 340—343, 368—369. Med 4 portr.

1640. **Tigerstedt, E. S.,** Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808—1809. Med 53 portr. m. m. (3) + 230 s. Helsingfors. Söderström. Pr. 6 kr.
Se nedan »Recensioner» 1924.

1641. **Ättartal,** Svenska. 14:e och sista årgången af slägtsamlingsverket svenska ättartal. [Utg. af *V. Örnberg*.] VIII + 320 s. Wadstena. V. Janssons bokh. Pr. 3 kr.
Se nedan »Recensioner» 1925.

1642. **Kohlmann, Ph. W.,** *Adam von Bremen*. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Textkritik und Kosmographie. VIII + 135 s. Leipzig. Quelle u. Meyer (tr. i Braunschweig).
Leipziger Historische Abhandlungen. H. 10.

1643. **Björlin, G.,** *Johan Baner*. D. 1. IX + 533 + (1) s. + 1 portr. + 1 illustr. o. många illustr., portr. o. kartor i texten. Sthlm. Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1926.

1644. **Stenbock, C.-M.,** Om ätten *Barnekows* namn och ursprung.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 75—80. Med 5 fig.

1645. **Fleetwood, C. E.,** Några anteckningar om *Bielkeätten* och dess stamgods.
Julnummer utgifvet af Adelsklubben A. D. K. 1908. s. 16—19. Med 2 pl.

1646. **Ödberg, F.,** Om *Hogenskild Bielkes* moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid 1513—1590. Anteckningar. 1.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8/9, s. 6—84. Med illustr.

1647. **Hellström, C.,** *Nils Bielke*. Ett minne från Karolinska tiden.
Vårt fosterland och dess försvar 1908, s. 28—33. Med 2 portr. o. 2 illustr.

1648. **P[alme], O.,** Några officiella upplysningar om Nils Bielke i kejserlig tjänst.
Hist. Tidskr. 1908, s. 108—111.

1649. **Forsstrand, C.,** En Stockholms-vivör under rokokon. Några anteckningar om *Erland Broman*.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1908, s. 65—85. Med 2 portr.

1650. **Müller, Fr.,** *Karl Friedrich von Cardell*. Ein Demminer als Königlich Schwedischer Generalfeldzeugmeister und Chef der gesamten Artillerie. 2:e Aufl. 76 s. Demmin.
Dritter Anhang der Beiträge zur Kulturgeschichte der Stadt Demmin.

1651. **Hallström, N.,** Minne af *Fred. Henr. af Chapman*. Uppsatt och upplast i Kongl. Orlogs-Manna-Sällskapet den 14 Mars 1817. (Infördt i originalets form och med anledning af att 1908 ett hundra år förflutit efter af Chapmans död.)
Vår Flotta 1908, s. 137—141. Med 1 portr. o. 1 illustr.

1652. **Tidander, L. G.,** Fredrik Henrik af Chapman. Ett 100-års minne.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 224 (19/8).

1653. **Schauman, G.,** Biografiska undersökningar om *Anders Chydenius* jämte otryckta skrifter af Chydenius. Med Anders Chydenii porträtt och andra illustrationer. XI + 645 s. Helsingfors. Pr. 7 m.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 84.
Se nedan »Recensioner» 1928.

1654. **Tidander, L. G.,** *Erik Dahlberg.*
Vårt fosterland 1908, s. 36—38. Med 1 portr.

1655. **Lindholm, P. A.,** »*Sven Dufvas*» saga. [Bång.]
Aftonbladet 1908, N:o 101 (2/5).

1656. **Schöldström, B.,** Hvem var Sven Dufva? Bång, Till eller Lång? (För Aftonbladet.)
Aftonbladet 1908, N:o 100 (1/5).

1657. **Fehr, I.,** En af fänrik Ståls hjältar. Till hundraårsminnet af sista finska kriget. [*Joachim Zakarias Duncker.*]
Läsning för svenska folket 1908, s. 241—277.

1658. **Nordensvan, C. O.,** *Georg Carl von Döbeln.* 103 + (1) s. + 1 portr. + 5 pl. + 1 facs. tr. + 1 karta. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. inb. 1 kr. 50 öre.
Svenskar.

1659. **Johnsson, P.,** *Paul Enertsen.* Den siste danske prästen i Skåne. Anteckningar. 75 s. Landskrona. 100 numrerade exempl.

1660. *Erik Gustaf Geijers* reseanteckningar från England. Utg. af *A. Blanck.*
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 33—111.

1661. **Schück, H.,** Kurir och poet. [*Henrik Hammarberg.*]
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 8, s. 31—41.

1662. **Wieselgren, H.,** *Lars Johan Hierta.* En förkämpe för utvecklingen. 2:a uppl. 40 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Verdandis småskrifter. 7.

1663. *Agneta Horns* lefverne efter Ellen Fries' efterlämnade manuskript utgifvet med tillägg af *S. Leijonhufvud.* 226 + (2) s. Med 13 illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 1930.

1664. **Stille, A.,** *Sven Lagerbring.* Tal vid Lunds universitets minnesfest den 6 mars 1907. 14 s. Lund. Pr. 50 öre.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:o 2.

1665. **Ingers, E.,** *Erik Lindschöld.* Biografisk studie. 1. Akad. afh. XII + 264 s. Med 4 bilagor. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

1666. **Linné, C. v.,** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utgifna af Upsala Universitet. Afdeln. 1: D. 2. Skrifvelser och bref till K. Svenska Vetenskaps-Akademien och dess sekreterare. Utgifna och med upplysande noter försedda af *Th. M. Fries.* IX + 347 + (3) s. Sthlm, Ljus (tr. i Upsala). Pr. 6 kr. 50 öre.

1667. *Anders von Reiser* och Lärkesholmsstiftelsen. En svensk Adam Homo från 1700-talet. Af *Hzn.*
Svenska Dagbladet 1908, N:o 201 (27/7).

1668. **R[ördam], H. F.,** *Sven Rosén.* Nogle Træk af en Sværmers Historie. Efter Kn. Heibergs Samlinger.
Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4, s. 229—257.

1669. **Vig, P. S.,** Om Sven Rosén i Amerika.
Kirkehistoriske Samlinger. Femte Række. Bd 4, s. 599—605.

1670. **Hallman, M.,** *Anders Carl Rutström.*
Hallman, M., Danviksfolk, präster o. vinskänkar, s. 161—238.

1671. **Rydholm, P.,** *Henrik Schartau,* ett hundrafemtioårsminne.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. V—XXII + 1 portr.

1672. **Sjöholm, J.,** Nya bidrag till kännedomen om Henric Schartaus undervisning och åskådning. 126 s. + 1 portr. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 2 kr.

1673. **Arnheim, Fr.,** Freiherr *Benedikt Skytte* (1614—1683), der Urheber des Planes einer brandenburgischen »Universal-Universität der Völker, Wissenschaften und Künste».
Festschrift zu Gustav Schmollers 70. Geburtstag. Beiträge zu brandenburgischen und preussischen Geschichte herausg. von Verein f. Geschichte der Mark-Brandenburg, s. 65—99.

1674. *Gustaf Otto Stenbock.* Af *V. S.*
Vårt fosterland 1908, s. 103—105, 125—126. Med 2 illustr.

1675. **Hammarskjöld, A.,** Två karoliner. [*Nils* och *Alexander Stromberg.*]
Julnummer utgifvet af adelsklubben A. D. K. 1908, s. 3—7. Med 1 portr.

1676. **Fehrman, D.,** *Carl Fredrik af Wingård* såsom biskop öfver Göteborgs stift. [D.] 1. Wingårds verksamhet för kyrka och skola. (5) + 209 s. Lund.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:o 5.

1677. **Bergström, O.,** När *Wrangelska* grafkoret vid Skokloster reparerades år 1820.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 68—72.

Heraldik och numismatik.

1678. **Appelgren, T. G.,** Förteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt. [H.] 1. Medeltidsmynt. VIII + 57 + 6 s. + 6 pl. + 1 portr. 4:o. 2. Gustaf I:s och Erik XIV:s samt hertigarne Johan och Carls mynt. 84 + (2) s. + 10 pl. 4:o. Helsingfors 1908, 06.

1679. **Gaebler, H.,** Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden.
Corolla numismatica. Numismatical essays in honour of Barclay V. Head. Oxford 1906. S. 368—386.
Se nedan »Recensioner» 1933.

1680. **Romdahl, A. L.,** Epitafier från Skara domkyrka i Västergötlands fornminnesförenings museum i Skara.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8/9, s. 117—131. Med illustr.

1681. **Romdahl, A. L.,** Sköldemärken i Linköpings domkyrkas korhvalf.
Kult och Konst 1908, s. 43—46. Med 1 bild.

Krigshistoria.

1682. **Barstad, H. J.,** Bergenhusingerne i felten 1808—1811. 1. Bergenhusiske nationale grenaderbataljon. Udgivet med offentligt bidrag. 240 s. + 3 kartor + 1 pl. Kristiania, Cammermeyers Boghandel. Pr. 5 kr.
Se nedan »Recensioner» 1934.

1683. **Brammer, G.,** Livgarden 1658—1908. (3) + 337 + (1) s. + 1 pl. + 1 karta o. många portr. o. illustr. i texen. Khvn, V. Tryde. Pr. 6 kr.

1684. **Drag,** Några. ur den svenska militärmusikens äldsta historia.
Svenska Dagbladet 1908. N:o 312 (15/11).

1685. **Holmberg, E.,** Några gamla minnesblad ur sjökastellens historia.
Vår Flotta 1908, s. 117—119, 141—143. Med 1 illustr.

1686. **Horn, G. v.,** Svenska sjötåg under 1500-talet. Med illustrationer af *J. Hägg.* 76 + (1) s. + 7 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.

1687. **Kirchhoff,** Seemacht in der Ostsee. Bd 2. Ihre Einwirkung auf die Geschichte der Ostseeländer im 19. Jahrhundert. Nebst einem Anhang über die Vorgeschichte der Ostsee. Mit 6 Karten und 10 Plänen. Kiel, Robert Kordes.

1688. **Munthe, L. Wson,** Kongl. fortifikationens historia. D. 3: H. 3. VII s. + s. 385—534 + (1) s. + 7 kartor + 1 pl. Sthlm.
Tidskr. i fortifikation 1908. Bihang.

1689. **P[etrelli], T. J.,** En egendomlig trofé.
Illustrerad Militärrevy 1908, s. 322—325. Med 1 illustr.

1690. **Zettersten, A.,** Örlogsskeppet Äpplet. En sjökrigshistorisk studie från Sveriges stormaktstid.
Vår Flotta 1908, s. 104—107. Med 1 illustr. o. 1 karta.

Litteratur- och konsthistoria.

1691. **Bumpus, F.,** The cathedrals and churches of Norway, Sweden and Denmark. With forty illustr. 299 s. London, Werner Laurie.

1692. **Fryxell, A.,** Min historias historia. Autobiografisk uppsats. 2:a uppl. Försedd med inledning och afslutning samt med noter och illustrationer utgifven af *E. Fryxell.* 227 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.

1693. **Hahr, Aug.,** Inledning till svensk arkitektur under 1500- och 1600-talen. Lund. Pr. 15 öre.
Sommarkurserna i Lund 1908.

1694. **Hallendorff, C.,** Gustaf Adlerfelts journal från Karl XII:s krig.
Hist. Tidskr. 1908, s. 111—113.

1695. **Hesselman, B.,** Giöta Kiämpa-wisa. En språk-estetisk undersökning.
Språk och stil. Tidskr. för nysvensk språkforskning 1907. Årg. 7, s. 201—236.

1696. **Hisserich, W.,** Die Prinzessin von Ahlden und Graf Königsmark in der erzählenden Dichtung. (Ein Beitrag zur vergleichenden Literaturgeschichte.) Inaug. Diss. [Rostock.] 50 s. Darmstadt 1906.

1697. **Lamm, M.,** Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk. Akad. afh. XII + 457 + (1) s. Uppsala, Förf.
Se nedan »Recensioner» 1937.

1698. **Lamm, M.,** Samuel Triewalds lif och diktning.
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 112—173.

1699. **Löw, G.,** Sveriges forntid i svensk historieskrivning. 1. VII + (1) + 174 s. Sthlm, Fritze (tr. i Uppsala). Pr. 2 kr.

1700. **Nilsson, A.,** Kryptbilderna i Lunds domkyrka.
Fataburen 1908, s. 42—53. Med 13 fig.

1701. **Palme, O.,** »Les Anecdotes de Suède» och dess författare.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 419—442.

1702. **Paulson, Joh.,** Litet textkritik till Olaus Magnus.
Eranos 1907. Vol. 7, s. 119—130.

1703. **Roosval, J.,** Gottländska forskningar. 1—4.
Kult och Konst 1908, s. 89—105, 161—177. (Med illustr.)

1704. **Roosval, J.,** Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång. 58 + (1) s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm. Föreningen för bokhandtverk. Pr. 10 kr.

1705. **Swartling, B.,** Johannes Magnus' Historia Metropolitanæ Ecclesiæ Upsalensis.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 107—124.

1706. **Sylwan, O.,** Till Utile Dulcis historia.
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 230—241.

1707. **Tikkanen, J. J.,** Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor.
Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 157—182. Med 18 illustr.

1708. **Tynell, L.,** Gumlösa kyrkas funt.
Historisk Tidskr. för Skåneland 1908. Bd 2, s. 356—367.

1709. **Upmark, G.,** Gustaf Vasas porträtt af år 1542. Ett arbete af Jacob Binck.
Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 1—8. Med 1 portr. o. 2 portr. i texten.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

1710. **Beauchet, L.,** Loi d'Upland. Livre de la procédure.
Nouvelle revue historique de droit français et étranger 1908. Année 32, s. 66—94.

1711. **Blomberg, H.,** Föreningen med Norge.
Blomberg, H., Svensk statsrätt. H. 2, s. 163—203.

1712. **Blomberg, H.,** Svensk statsrätt. Föreläsningar. H. 2. (4) s. + S. 145—288. Uppsala. Almqvist & Wiksell 1906. Pr. 3 kr.
Innehåller bl. a.: Föreningen med Norge; Statsmaktens organisation.

1713. **Dalin, C. O.,** Rättshistorisk undersökning om eganderätten till prestgårdarne i Skåne, Halland och Blekinge. 31 s. Malmö, Cronholmska bokh. Pr. 60 öre.

1714. **Förarbetena** till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utgifna af *W. Sjögren*. D. 7. Utlåtanden öfver lagkommissionens förslag. XI + 666 s. Uppsala. Pr. 10 kr.

1715. **Girgensohn, P.,** Om förhållandet mellan de s. k. Västmannalagarna.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 39—58.

1716. **Hjelmqvist, Th.,** Bidrag till tolkningen af runinskriften på Forsaringen.
Arkiv för nordisk filologi 1908. N. F. Bd 20, s. 231—259.

1717. **Hurn** rätt skipades i Sverige för trehundra år sedan. Utdrag ur uppländska domböcker för år 1608, med förord af *W. Sjögren.* Utgifna af *G. O. Berg.* 35 s. Uppsala, L. Norblads bokh. Pr. 50 öre.

1718. **Malmgren, Rob.,** Om särskilda utskott. Till belysning af den svenska riksdagens utskottsväsende. Akad. afh. 130 + XXIII s. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 2 kr.

1719. **Melander, C. G.,** Svenska riksdagens justiticombudsman. En statsrättslig undersökning. 1: 1. Akad. afh. XI + (1) + 160 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 3 kr.

1720. **Palme, S.,** Befordringsgrunderna vid ämbetsmannautnämningar i Sverige. En kort framställning af utvecklingen från »godtyckio sino» till »endast . . . förtjänst och skicklighet».
Statsvetenskaplig Tidskr. 1907, s. 185—208.

1721. **Rietschel, S.,** Untersuchungen zur Geschichte der germanischen Hundertschaft. T. 1. Die skandinavische und angelsächsiche Hundertschaft. 95 s. Weimar, Herman Böhlaus Nachfolger 1907.
[Aus: Zeitschrift d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgeschichte. Germ. Abt.28.]

1722. **Schwerin, Cl. Freiherr v.,** Die altgermanische Hundertschaft. Inaug. Diss. [München.] 215 s. Breslau, M. & H. Marcus 1907.
Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte. H. 90.

1723. **Söderqvist, N.,** Le blocus maritime. Étude de droit international. Akad. afh. [Uppsala.] 307 s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 7 kr. 25 öre.

1724. **Westman, K. G.,** Konung och landskapliga myndigheter i den äldsta svenska rättegången. 1—2.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 785—811.

Bibliografi.

1725. **Almquist, Joh. Ax.,** Hans Majestät konung Oscar II:s genom trycket utgifna skrifter 1849—1907. 57 s. Sthlm.
Ur: Oscar II:s skrifter.

1726. **Bergh, S.,** La nouvelle organisation des archives de Suède. 7 s. Besançon.
Extrait du Bibliographie moderne 1907, N:o 6.

1727. [**Bienemann, Fr.**], Katalog des Schwedischen Generalgouverneur-Archivs zu Riga. 70 s. Riga.

1728. **Bring, S. E.,** Förteckning öfver Sven Lagerbrings tryckta arbeten och manuskript. Univ. Progr. 71 s. Lund 1907.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. Nr 1.

1729. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 12 (= Bd 2: 3). Sp. 193—288. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 10.

1730. **Godsarkiv,** Släkten Tre rosors. Birgitta Larsdotter, gift Flemming, och Göstaf Johanssons jordabref förtecknade 1561. Utgifvare: *K. H. Karlsson.*
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8 9, s. 132—182. Äfven separat.

1731. **Grape, A.,** Bidrag till en Hjärne-bibliografi. Systematisk förteckning öfver professor Harald Hjärnes intill ²/₅ 1908 utgitna skrifter.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. I—XXIV.

1732. **Handlingar** rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2.] Handlingar angående landsarkivorganisationen.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 17—18, s. 146—210.

1733. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben v. *G. Schuster*. Jahrg. 29. 1906. Hälfte 2. VIII + 379 + 281 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *T. Höjer* och utgör s. 133—144 af tredje afdelningen; afdelningen för Finland är skrifven af *K. Grotenfelt* o. *A. Hackman* och utgör s. 144—152 af tredje afdelningen.

1734. **Kircheisen, M.,** Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters einschliesslich der Vereinigten Staaten von Nordamerika. Bd 1. XLVIII + 412 s. Berlin, Mittler u. Sohn.
Kap. 12. Nordische Staaten. S. 232—247.

1735. **L[un]d[strö]m, [H.],** Några ord om Uppsala Domkapitels arkiv.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 305—312.

1736. **P[alme], O.,** Originalmanuskriptet till Rasmus Ludvigssons krönika om Erik XIV.
Hist. Tidskr. 1908, s. 107—108.

1737. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1907. 42 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1908. 50 separatexemplar.

1738. **Setterwall, K.,** Svensk kyrkohistorisk bibliografi 1903—1906.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 408—423. 25 separatexemplar.

1739. **[Setterwall, K.],** The Scandinavian kingdoms. Charles XII and the great northern war. [Bibliography.]
The Cambridge modern history. Vol. 5, s. 876—882.

1740. **Stephany, G. Chr.,** Bremensia im Reichsarchiv in Stockholm.
Zeitschrift d. Historischen Vereins f. Niedersachsen 1907, s. 378—380.

1741. **Stridsberg, G.,** En svensk kulturbild. Sveriges historia och kammararkivets traditioner.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 127 (¹¹/₅).

1742. **Öfversikt,** Kronologisk, af innehållet i Historiska handlingar till trycket befordrade af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, del. 1—20. 2 s. Kartongblad till del 20. [Sthlm.]

Topografi.

1743. **Anderson, W.,** Ölands kyrkliga minnesmärken och deras vård.
Kult och Konst 1908, s. 129—135.

1744. **Blad,** Strödda, ur Sundsvalls stads historia 1621—1721. H. 1. 68 s. Sundsvall, Sunessons bokh. 1906. Pr. 1 kr. 50 öre.

1745. **Bolmstedt, Alb.,** När Kristianstads kyrka byggdes och invigdes. Anteckningar. Separattryck af artiklar i Kristianstads läns tidning. Tillägg: När 200-årsminnet af kyrkans invigning firades. 32 s. 16:o. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. Pr. 50 öre.

1746. **Bååth, L. M.,** Upplands förvaltning. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 609—678.

1747. **Curman, S.,** Stockholms nuvarande rådhus.
Ord och Bild 1908, s. 357—369. Med 13 bilder.

1748. **Flodmark, J.,** Det gamla bryggeriet. Ett minnesblad ur Södermalms krönika.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 47—60. Med 3 fig.

1749. **Forsstrand, C.,** Stockholm 1809.
Vinterbloss 1908, s. 16—18. Med 3 illustr.

1750. **F[orsstrand], C.,** Stockholmsbilder. Söders minnen. — von der Nothska och Rumpffska husen.
Svenska Dagbladet 1908, N:o 312 (15/11).

1751. **Fröding, H.,** Berättelser ur Göteborgs äldsta historia. (3) + 366 + (2) s. + 8 portr. + 9 pl. o. planer. Göteborg, W. Zachrisson. Pr. inb. 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1940.

1752. **Gråbrödraklostret** i Ystad. Ett gammalt minnesmärke, som skall restaureras. Af *C. W.*
Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1908, N:o 188 (15/8).

1753. **Hammar, M. F.,** Om Karlshamn en stad i Blekinge. Akad. afh. Lund 1743. Præses: *Sv. Bring.* Öfv. från latinet af *G. Herrlin.* Läroverkspr. 34 s. + 1 karta. 4:o. Karlshamn.

1754. **Handlingar,** Äldre. angående Västergötland. (Forts. från föregående häfte.) [1661—1733.] Medd. af *F. Ö[dberg].*
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2. H. 8/9, s. 183—197.

1755. **[Johnsson, P.],** Från det äldre Borås. Några blad ur dess kulturhistoria. Af *Sten Stensson.* 42 s. Borås, Västra Dagbl. Särtr. i 10 exempl.

1756. **Kiörkiobok** i Stigsiö oprättadh anno 1684. I utdrag utgifven af *S. A. Hjeltström.*
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 8 (1907), s. 23—57.

1757. **Kolsrud, N. O.,** Om Hamarbispen Karl Jenssons æt.
Personalhistorisk Tidsskr. 1908. Femte Række. Bd 5, s. 61—85.
Berör Jemtlands historia.

1758. **Kumlien, A.,** Gotländska landskyrkor. Några anteckningar.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 65—75. Med flera illustr. i texten.

1759. **Lovén, N. E.,** Landskrona under svenska tiden 1658—1908. Historiska anteckningar. III + (1) + 290 s. + 2 pl. Landskrona, Förf. Pr. 3 kr.

1760. **Lundahl, T.,** Några minnesrika herresäten i Kålland.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1908, s. 234—252. Med många illustr. i texten.

1761. **Lundgren, G. E.,** Beskrifning öfver Vestermo kyrka i Södermanlands län från äldsta till närvarande tid. 50 s. Eskilstuna 1907.

1762. **Malmström, O.,** Till Helsingborgs slotts och stads historia. 41 s. + 4 pl. Helsingborg, Killbergs bokh. Pr. 1 kr.

1763. **Minnesbok,** Grangärde församlings. Utgifven af *A. Magnevill.* D. 1 VIII + 210 + (1) s. 2. (1) + 188 + (1) s. Med en del illustr. o. p till större delen i texten. Uppsala, Almqvist & Wiksell 1907. Pr fö båda del. 3 kr.

1764. **Möller, P.,** Lillöhus. En medeltidsborg.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 226—233. Med 2 illustr i texten.

1765. **Nerman, G.,** Grängesbergs kapellförsamling. En skildring. 20 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 40 öre.

1766. **Nerman, G.,** Laxåverken. En redogörelse. 19 s. Med 1 pl. Uppsala, Förf. 1907.

1767. **Nilson, Alfr. B.,** Försvunna skånska medeltidsstäder.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 106—131. Med många illustr. i texten.

1768. **Nordlander, J.,** Ångermanland i Stockholms stads tänkeböcker.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildnings N:o 9, s. 39—48.

1769. **Nordström, Th.,** och **Dahlander, M.,** Örebro slotts byggnadshistoria IV + 155 s. + 30 pl. + 1 portr. 4:o. Örebro, Lindhska bokh.

1770. **Privilegier,** Vänersborgs, och donationer. (2) + 87 + (3) s. Vänersborg, Bergius bokh. (tr. i Göteborg). Pr. 1 kr.

1771. **Quist, A.,** Ösmo kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från präster i stiftet. Årg. 5, s. 60—75. Med 5 illustr. o. 1 portr. i texten.

1772. **R[am]m, A.,** Göteborg år 1658.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 47 (26/2).

1773. **Ronneby brunn** 1705—1905. Minnesskrift utgifven af brunnsstyrelsen. Med talr. illustr. o. kartor. H. 2: *O. Ingstad.* Historisk öfversikt. S. 103—225 + 1 karta. 4:o. Sthlm, Fritze. Pr. 3 kr.

1774. **R[udberg, Aug.],** Något om Skara stifts kyrkor, isynnerhet från forna tider. 18 s. Mariestad 1907.

1775. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 2. 102 s. + 15 pl. + 1 portr 3. 101 s. + 17 pl. Westervik, Ekblad & Comp. Pr. 2 kr. delen.

1776. **Sandström, J.,** »Slottet» i Vists socken. Några meddelanden.
Västergötlands fornminnesf. tidskr. Bd 2: H. 8 9, s. 1—5. Med illustr.

1777. **Schück, H.,** Det kungliga slottet i Uppsala. 1—2.
Aftonbladet 1908, N:o 101 (2/5), 107 (9/5).

1778. **Slott,** Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. H. 1. Södermanland. 32 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm. Pr. 5 kr.
H. 1: Stenhammar, Ericsberg o. Rockelstad af *C. Forsstrand:* Sjöholm af *G. Upmark.*

1779. **Städer,** Gamla svenska, gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk i bilder jämte förklarande text utgifvet af svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst. H. 1. XIII s. + 61 pl. Med 61 s. förklarande text. 4:o. Sthlm, J. Cederquist. Pr. 3 kr. 50 öre.

1780. **Svensén, E.,** Öresund.
Svensén, E., Världsvägarna i världshistorien, s. 5—49.

1781. **Sverige,** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius*, och efter hans död af *A. Kempe*. Med många illustr. och planer. 1: 11—14, 4: 10—13. H. 20—27. S. 641—896 + s. 577—832. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

1782. **Trolle-Bonde, C.,** Gyllenborgska huset vid Brunkeberg år 1781.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 61—63.

1783. **Tänkebok,** Stockholms stads, under Vasatiden. Utgifven af Samfundet S:t Erik genom *N. Sjöberg*. 1. 1524—1529. 1. 48 s.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908.

1784. **Upmark, G.,** Stockholms rådhus och dess betydelse i Stockholmsarkitekturens historia.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 1—15. Med 21 fig.

1785. **Uppland.** Skildringar af land och folk. Utgifven af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala genom *A. Erdmann. K. Hildebrand* och *E. Apelqvist*. Bd 2: H. 3. 4. S. 321—739 + (1) s. + 1 kartongbl. + XXIII + 1 pl. + 3 portr. + 1 karta. Med en mängd illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 4 kr.

1786. **Urkunder** till Stockholms historia. 1. Stockholms stads privilegiebref 1423—1700. H. 3: [1660—1684.] [Utg. af *K. Hildebrand* och *A. Bratt*.] S. 321—478 + IV s. Sthlm, Wahlström & Widstrand (tr. i Uppsala). Pr. 3 kr.

1787. **Wahlfisk, J.,** Kils kyrka med omgifningar. 30 s. Med 11 illustr. i texten. Sthlm 1907.
Särtryck ur arbetet »Till hembygden» 1907.

1788. **Wiklund, K. B.,** De svenska nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. (2) + 248 s. 4:o. Uppsala.

1789. **Wittrock, K. J. H.,** Från Botkyrka och Salem. Några vägledande ord för dem som besöka dessa bygder.
Svenska Turistföreningens Årsskr. 1908, s. 156—179. Med många illustr. i texten.

1790. **Wåhlin, Th.,** »Observa autem» — — — Ännu ett ord angående hr Weibulls Studier i Lunds domkyrkas historia.
Kult och Konst 1908, s. 63—72. Med 4 bilder.

1791. **Östman, N.,** Lifvet i Stockholm under stormaktstidehvarfvet. Hufvudsakligast på grundval af skönlitteraturen.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1908, s. 16—46.

Kulturhistoria.

1792. **Ahlberg, K.,** Den svenska farmaciens historia. H. 3—12. S. 129—668 + (2) + X s. + 6 pl. Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. 25 öre häftet.

1793. **Ahnfelt, O.,** Några blad ur vår fattigvårds historia. 16 s. Sthlm, Ekmans förlagsexpedition. Pr. 25 öre.
Religiösa folkskrifter på evangelisk luthersk grund. N:o 5.

1794. **Annerstedt, Cl.,** Upsala Universitets historia. Enligt uppdrag författad. D. 2. 1655—1718. Afdeln. 1. Universitetets öden. X + 417 s. Uppsala, Akademiska bokförlaget. Pr. 8 kr.

1795. **Arfstvisten** emellan Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och Ture Turesson (Bjelke) 1451—1480. Efter handskrifter i Riksarkivet utgifven af *K. H. Karlsson.* XXVII + 119 s. Sthlm. Pr. 2 kr. 25 öre.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. II. 134.

1796. **Barck, J.,** En berättelse om jordbruket i Malmöhus län år 1759. Medd. af *C. G. Weibull.*
Hist. Tidskr. för Skåneland 1908. Bd 2. s. 372—380.

1797. **Bugge, A.,** Kleine Beiträge zur ältesten Geschichte der deutschen Handelsniederlassungen im Auslande und besonders des Kontors zu Bergen in Norwegen.
Vierteljahrschrift f. Social- u. Wirtschaftsgeschichte 1908. s. 186—209.

1798. **De Brun, Fr.,** Försök till bestämmande af 1400-talets gamla och nya aln.
Fornvännen 1908, s. 128—136 Med 1 fig.

1799. **Finansställning,** Sveriges och Finlands, år 1582. [Äfven finsk titel.] Utg. af *J. H. Vennola.* IV + 176 s. Helsingissä.
Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden. 7.
Todistuskappaleita Suomen historiaan julkaissut Suomen historiallinen seura. 3.

1800. **Flentzberg, Ant.,** Spott och spottning.
Fataburen 1908, s. 105—125.

1801. **Grip, E., Steffen, R., och Leffler, K. P.,** Folktro, folkdiktning och folkmusik [i Uppland]. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 381—447.

1802. **Hahr, Aug.,** Ur en schlesisk adelsmans dagbok i Sverige på 1590-talet. [Erik Lassotas von Steblau.]
Nordisk Tidskr. 1908, s. 193—203. Med 6 bilder.

1803. **Hallman, M.,** Danviksfolk, präster och vinskänkar. Historier från gamla Stockholm. 238 s. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. 2 kr. 75 öre.
Innehåller: Politiekollegium, Danviken och S:t Johannes hospital: Vinskänkar och gatulif; Två Ladugårdslandspräster: Johan Gustaf Hallman. Anders Carl Rutström.

1804. **Hamilton, K., och Grip, E.,** Seder och lefnadssätt [i Uppland]. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 349—380.

1805. **Hammarstedt, N. E.,** Allmogens byggnadssätt, boningsinredning och dräkt [i Uppland]. (Se N:o 1785.)
Uppland. Bd 2, s. 321—348.

1806. **Heckscher, E.,** Prishistoriska metodfrågor.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 161—171.

1807. **Heinricius, G.,** Israel Hwassers uttalanden i hans finska korrespondens om personer och förhållanden i Sverige.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 47—86.

1808. **Holmberg, A.,** En högtidssammankomst i Sundhets Collegium. Ett 91-årsminne ur glömskan framdraget. 47 s. + 4 portr. Sthlm. Nord. bokh. (i distribution). Pr. 1 kr. 50 öre.

1809. **Karlsson, K. H.,** Borgerskapets gubbhus 1787—1908. (2) + 69 s. + 5 pl. + 2 portr. pl. + 3 portr. + 1 karta. Sthm. Ej i bokhandeln. Tr. i 250 numrerade exemplar.

1810. **Kölgren, Edv.,** Bidrag till Vimmerby läroverks historia. Läroverks-pr. 16 s. 4:o. Vimmerby.

1811. **Lampa, S.,** Anteckningar rörande äldre bygdelif i Västergötland. 2. (Se N:o 1284.)
Västergötlands fornminnesf. tidskr. 1907. Bd 2: H. 8 9, s. 81—103. Med illustr.

1812. **Larsson, Ludv.,** Bilder från fordom. Framletade ur arkiven i Växjö. (3) + 151 s. Sthlm, Ljus. Pr. 4 kr. 50 öre.
Innehåller bl. a.: Olof Rudbeck och Växjö domkapitel: Manhaftig löjtnanten Jacob Barkhausen och Sara Johansdotter Bringia: Läkare och läkekonst i 1600-talets Växjö.

1813. **Lennmalm, F.,** Svenska läkaresällskapets historia 1808—1908. (2) + 480 + LXX + (1) s. + 6 portr. + 4 pl. o. många portr. o. illustr. i texten. Sthlm.
Svenska läkaresällskapets handlingar. Bd 38.

1814. **Lithberg, N.,** Bröllopsseder på Gotland. (Forts.) (Se N:o 773 och 1288.)
Fataburen 1908, s. 129—148.

1815. **Ljungh, H.,** Ett riksdagsmannaval i Willands härad 1751.
Hist. Tidskr för Skåneland 1908. Bd 2, s. 368—371.

1816. **[Lovén, N.],** Folklifvet i Skytts härad i Skåne vid början af 1800-talet. Barndomsminnen utgifne af *Nicolovius*. 3:e uppl. XII + (1) + 211 s. + 1 portr. + 1 pl. + 1 musikbilaga. Med flera illustr. i texten. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 2 kr. 75 öre.

1817. **Lundgren, G. B.,** Lappkvinnan Margareta.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 7 (1907), s. 45—55.

1818. **Lyth, Hj.,** En »mesallians». Tidsbild från 1600-talets slut. [Giftermålet mellan Christiana Oxenstierna o. Nicolaus Bergius.]
Kyrklig Tidskr. 1908. s. 269—281.

1819. **Montelius, O.,** Handeln i forna dagar med särskildt afseende på Skandinavien och tiden före Kristi födelse. 1—2.
Nordisk Tidskr. 1908, s. 295—327, 383—414. Med 83 fig.

1820. **Mourelo, J. R.,** Las relaciones cientificas de Suecia y España. Memorias de la real sociedad Española de historia natural. Homenaje à Linneo en el secundo centenario de su nacimiento 1707—1778. 1907. T. 5, s. XIX—XXVI.

1821. **Müller, Jos.,** Fattigvården i Stockholm från äldre till nyare tid jämte beskrifning af Stockholms stads arbetsinrättningar. Med anledning af den nya arbetsinrättningens fullbordan en historisk öfversikt. 437 + (1) s. + 2 kartor. Sthlm. 1906[—08]. Tr. i 500 exemplar.
Se nedan »Recensioner» 1942.

1822. **Nordlander, J.,** Minnen af heden tro och kult i norrländska ortnamn.
Ymer 1908, s. 113—121. Med 1 karta.

1823. **Nordlander, J.,** Norrlands äldsta sägner.
Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsf., N:o 7 (1907), s. 1—44.

1824. **Norlind, T.,** Musiken i Uppsala under 1600-talet.
Kult och Konst 1908, s. 29—42.

1825. **Nyblom, C. R.,** En sjuttioårings minnen. Anteckningar. [D.] 1. Skolgossetiden 1832—1850. (3) + 230 s. + 1 portr. 2. Studenttiden 1850—1861. 3. Mannaåldern. 1861—1867. (3) + 329 + (1) s. Sthlm. Alb. Bonnier. Pr. 9 kr.

1826. **Reutersvärd, K.,** Kadettlif på Karlberg för 50 år sedan. [Med många illustr. i texten.] 152 s. Sthlm, Gustaf Lindström. Pr. 2 kr. 50 öre.

1827. **Rudberg, G.,** Några drag af öfvertro från Västergötland.
Fataburen 1908, s. 58—62.

1828. **Schück, H.,** Ur gamla papper. Ser. 8. (1) + 192 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.
Innehåller bl. a.: Henrik Sparre: Kurir och poet; Ruinen på Stadensholmen; Exercitiemästare: Från historieskrifningens barndom.

1829. **Schäfer, D.,** Die Sundzoll-Listen.
Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1908, s. 1—33.

1830. **Sommarin, E.,** Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720. Akad. afh. XVI + 183 + (1) s. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 1943.

1831. **Sommarin, E.,** Ett hufvudproblem i ekonomisk historia.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 65—83.

1832. **Sommarin, E.,** Till prisernas och arbetslönernas historia.
Statsvetenskaplig Tidskr. 1908, s. 248—276.

1833. **Swederus, M. B.,** Bidrag till kännedom om Sveriges bergshandtering 1612—1654.
Jernkontorets Annaler 1908, s. 1—76.

1834. **Sydow, C. W. v.,** Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner. (Forts.) (Se N:o 1297.)
Fataburen 1908, s. 19—27.

1835. **Weibull, L.,** Den lundensiska Finnsägnen.
Fataburen 1908, s. 27—41.

Kyrkohistoria.

1836. **Aktstycken,** Några, från arkivet i Herrnhut till belysande af grefve Zinzendorfs första förbindelser med Sverige och den svenska herrnhutismens uppkomst. Medd. af *N. Jacobsson.*
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 313—344.

1837. **Anderson, W.,** Kristendomens ankomst till Öland. 1—2.
Varden 1908, Aarg. 6, s. 10—15.

1838. **Bratt, A.,** Kyrkan och prästen enligt Sveriges tidigaste lagar. 34 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Verdandis småskrifter. 159.

1839. **Bref,** Tvänne, från år 1815 angående det s. k. Norrlandsläseriet [Medd. af *H. Lundström.*]
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 297—304.

1840. **Engdahl, R.,** Bidrag till den svenska kyrkolagstiftningens historia i det sextonde och sjuttonde århundradet. 42 s. Lund, Gleerupska Univ. bokh. Pr. 75 öre.

1841. **Fjetterström, Rud.,** Vadstena kloster och lifvet där.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Linköpings stift 1908, s. 31—41. Med 3 illustr.

1842. **Holmquist, Hj.,** De svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel 1571—1687. Ett bidrag till kyrkoorganisationens och kyrkolagstiftningens historia i Sverige. VIII + 174 + (2) + 40 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Uppsala universitets Årsskr. 1908.

1843. **Holmquist, Hj.,** De äldsta urkunderna rörande ärkestiftet Hamburg —Bremen och den nordiska missionen.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 241—283.

1844. **Holmquist, Hj.,** Öfversikt öfver domkapitlens historia i Sverige samt kyrkostyrelsens nuvarande organisation i andra evangelisk-lutherska länder. Enligt uppdrag utarbetad. 50 s. Sthlm 1907.
Särtryck ur Underdånigt betänkande med förslag till lag angående organisation af stiftsstyrelse m. m. Afg. d. 31 dec. 1906 af därtill i nåder utsedda kommitterade.

1845. **Höjer, T.,** Till kännedomen om Vadstena klosters ställning såsom religiös institution.
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 59—106.

1846. **Jacobsson, N.,** Den svenska Herrnhutismens uppkomst. Bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Sverige under 1700-talet. Akad. afh. (6) + XLVI + 227 s. + Bilagor 83 s. Uppsala. W. Schultz.

1847. **Jansson, Hj.,** Visby kapitel under den danska tiden (1586—1645).
Historiska Studier tillägnade H. Hjärne, s. 161—196.

1848. **Levin, H.,** Ur kyrkohistoriens källor. Kyrkohistorisk läsebok. VIII + 317 s. Sthlm. Norstedt. Pr. 3 kr. 50 öre.

1849. **Norlind, T.,** Vadstena klosters veckoritual.
Samlaren 1907 (tr. 1908). Årg. 28, s. 1—31.

1850. **Privilegie- och skyddsbref** för Vadstena kloster, utgifna af K. Kristoffer 1442 och 1444. Utg. af *R. Geete*. S. 173—190. Sthlm.
Bilaga till Sv. Fornskr.-Sällsk:s årsmöte 1908.

1851. **Rodhe, Edv.,** De svenska bibelsällskapens uppkomst. (Se N:o 1312.)
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 12—64.

1852. **Rodhe, Edv.,** Kyrka och skola i Sverige under 1800-talet. En kyrkohistorisk undersökning. 1. 276 + (1) s. Lund. Pr. 4 kr.
Lunds Universitets Årsskr. N. F. Afd. 1. Bd 3. N:o 2.

1853. **Rosengren, J.,** Några kyrkliga och pedagogiska reformtankar från slutet af 1700-talet.
Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 137—240.

1854. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström*. H. 6. VII + (1) s. + s. 465—680. Sthlm. Norstedt (tr. i Uppsala). Pr. 2 kr.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 4.

1855. **Vågman, O.,** Fruklostret i Vreta.
Julhälsningar till församlingarne från präster i Linköpings stift 1905, s. 24—30. Med 3 illustr.

Finland och Östersjöprovinserna.

1856. **Berättelse,** En, om släkten Frosterus' öden. Publicerad af *H. Råbergh*.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—1906 (tr. 1907), s. 45—78.

1857. **Bidrag** till Helsingfors' stads historia. Samlade och utgifna af *P. Nordmann.* [D.] 4. Borgerskapets suppliker, kungliga resolutioner och bref åren 1714—1796. 227 s. 5. Gamla Helsingfors 1550—1640. 182 + (2) s. + 1 pl. + 1 karta. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 82, 86.

1858. **Brottmål,** Kyrkoherden Henrik Florinus'. 1705. Medd. af *K. G. Leinberg.*
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—06 (tr. 1907), s. 176—185.

1859. **Cederberg, A. R.,** Eräs maaseutuarkistoistamme.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 133—141.

1860. **Christiani, T.,** Notizen zu den Biographien der Begleiter Rudbeck's in Estland.
Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1907 (tr. 1908), s. 92—98.

1861. **Grotenfelt, G.,** Landtbruket i Finland under medeltiden.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 45—48.

1862. **Grotenfelt, K.,** Suomen asemasta uskonpuhdistuksen murros-ajalla.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 7—16.

1863. **Grotenfelt, O.,** Borgå förste biskop Johannes Gezelius Nepos. VIII + 108 + (3) s. Borgå. Pr. 2 m. 75 p.
Bidrag till Borgå stads historia utgifna på föranstaltande af Borgå Museiförening. 1.

1864. **Grotenfelt, O.,** Sigfrid Porthan. Historiæ et philosophiæ moralis lector vid Borgå gymnasium (1741—1798).
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 231—343.

1865. **Halnari, O. A.,** Suomalaiset Amerikassa 1600-luvulla.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 62—69.

1866. **Hartman, T.,** Borgå stads historia. D. 2. IV s. + s. 257—486. Borgå, G. L. Söderström 1907. Pr. 4 m. 25 p.

1867. **Hastig, Joh.,** Katedralskolan i Åbo 1722—1806. (2) + 247 + (10) s. + 2 tab. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 2. [II.] 8.

1868. **Krohn, K.,** Finnarnas hednagudar.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 22—32.

1869. **Kulturhistoria,** Finlands. Medeltiden. Med bidrag af flere författare utgifven af *P. Nordmann* o. *M. G. Schybergson.* [H.] 1. 48 s. Helsingfors, Söderström. Pr. 1 m. 25 p. för häftet.
H. 1 innehåller: *P. Nordmann,* Finlands bebyggande. Den svenska kolonisationen: *K. Krohn,* Finnarnas hednagudar: *K. K. Meinander,* St. Henrikslegenden i ord och bild: *G. Grotenfelt,* Landtbruket i Finland under medeltiden.

1870. **Leinberg, K. G.,** Timmermansorden och dess medlemmar i Finland.
Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 81. Förhandlingar och uppsatser. 21. 1907 (tr. 1908), s. 267—306.

1871. **Meinander, K. K.,** St. Henrikslegenden i ord och bild.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 33—44.

1872. **Melander, K. R.,** Katovuosista 1630-luvun alkupuolella.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 156—173.

1873. **Melander, K. R.,** Suomen edustajista aatelis-, pappis- ja talonpoikaissäädyssä Ruotsin valtiopäivillä 1617—34.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 142—155.

1874. **Museum,** Åbo stads historiska. Kulturhistoriska bilder. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. H. 2. 3. S. 33—80 + 1 pl. + 1 portr. o. många illustr. i texten. Helsingfors. Förlagsaktieb. Helios 1907, 08. Pr. 1 m. 60 p. för häfte, en billigare uppl. 90 p. för häfte.
H. 3 innehåller bl. a. Biskop Hemmings skrin o. Ett porträtt af Gustaf Mauritz Armfelt.

1875. **Neovius, Ad.,** Lojo sockens kyrkliga förhållanden. 1.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—1906 (tr. 1907), s. 79—168.

1876. **Nordenstreng, S.,** Fredrikshamns stads historia. Utgifven af Fredrikshamns stad. D. 1. Det svenska väldets tid 1653—1742. X + 255 s. + 4 kartor. Fredrikshamn. Pr. 3 m.

1877. **Nordmann, P.,** Finlands bebyggande. Den svenska kolonisationen.
Kulturhistoria, Finlands. Medeltiden, s. 7—21.

1878. **Ramsay, J.,** Unge Klas Kristersson. [Jägerhorn till Spurila.] En tidsbild från 1500-talet.
Finsk Tidskrift 1908. T. 64, s. 20—25.

1879. **Rein, Th.,** Filosofins studium vid Åbo universitet. (2) + 326 + (1) s. Helsingfors.
Åbo universitets lärdomshistoria. 10. Filosofin.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 80.
Se nedan »Recensioner» 1945.

1880. **Ruuth, M.,** Hernhutilaisuuden esiintyminen Suomessa Abr. Achreniuksen valaisemana.
Finska kyrkohistoriska samfundets protokoll och meddelanden. 6. 1905—06 (tr. 1907), s. 33—44.

1881. **Salenius, J. M.,** Oloja ja tapauksia Veikkolan lahjoitusmaalla 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alulla.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 174—180.

1882. **Schybergson, M. G.,** Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning. D. 1. XIII + 281 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 83.

1883. **Schybergson, M. G.,** Den historiska universitetsundervisningen.
Historiallinen Arkisto 20. Vihko 2, s. 70—81.

1884. **Söderhjelm, A.,** Jakobstads historia. D. 1. 508 + (1) s. + 1 karta. Med flera illustr. i texten. Helsingfors, Edlund 1907. Pr. 4 m.

Allmän och utländsk historia.

1885. **Historie,** Norges. Fremstillet for det norske folk af *A. Bugge*, *E. Hertzberg*, *O. A. Johnsen*, *Y. Nielsen*, *J. E. Sars* og *A. Taranger*. Med talrige illustrationer i teksten og paa bilag. H. 1—2. Bd 4: Halvb. 1: H. 1. *Y. Nielsen*. Tidsrummet 1539—1660. 32 s. Bd 6: Halvb. 2: H. 1. *J. E. Sars*. Tidsrummet 1814—1905. 32 s. Kristiania, Aschehoug. Pr. 50 öre häftet.

1886. **Lenotre, G.,** Bilder från revolutionen. Prisbelönt af Franska Akademien. Bemyndigad öfversättning af *A. Börtzell.* XI + 405 s. + 1 portr. o. flera illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.

1887. **Lindblom, Alg.,** Världshistoriskt panorama. Bilderna utvalda under medverkan af framstående fackmän och artister af *M. Reymond.* Med en mängd pl. o. illustr. Afdeln. 1. Gamla tiden: Forn- och medeltiden. S. 137—200 + (1) s. St. 4:o Sthlm, Chelius & Comp. Pr. 50 öre häftet.

1888. **Sjögren, O.,** Världshändelserna och kulturutvecklingen. Allmän världshistoria. Med omkring 1200 illustrationer. H. 1—18. Bok 1. Inledning, Urtiden, Forntiden. H. 1—8. 192 s. Bok 4. Nya tiden 2. (1789—1905.) H. 1—10. 240 s. Sthlm, Frölén & Comp. (tr. i Uppsala). Pr. 30 öre häftet.

1889. **Svensén, E.,** Världsvägarna i världshistorien. 252 + (2) s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 75 öre.
Kulturbiblioteket. 7.

1890. **Världshistorien** i skildringar och livsbilder. Med många illustrationer. Bd 1. Författare: *A. B. Drachmann. Hj. Holmquist. H. Koht. Br. Kristensen. E. Lehmann. Cl. Lindskog. Axel Olrik* och *H. Schück.* 554 + (1) s. C. W. K. Gleerup 1907. 08. Pr. inb. 7 kr. 50 öre.
Gleerupska biblioteket. Naturen och människolivet i skildringar och bilder under medverkan af nordiska vetenskapsmän utgifvet af *Fr. Berg, N. Lundahl, H. N. Bang, I. Bondesen* och *N. Rolfsen.* 1.

1891. **Wittrock, G.,** Cæsar och Augustus. En öfversikt af nutida åsikter. Hist. Tidskr. 1908, s. 195—224.

Recensioner.

1892. Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M. o. L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason* o. *A. Rydfors,* utgifven af *E. Hildebrand.* (Se N:o 5712, 6119, 6478, 9. o. 462.)
Afd. 3—4 rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 55—65 af *N. Edén.* Afdeln. 5—6 rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 8—12 af *C. Hallendorff:* Några anmärkningar mot porträtten i verket »Sveriges historia intill tjugonde seklet» i Hist. Tidskr. 1908, s. 52—55 af *N. Sjöberg:* Afdeln. 7—8 i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 27—32 af *S. J. Boëthius:* Afd. 5, 6, 8 i Pedagogisk Tidskr. 1908, s. 128—130, 179—183 af *N. Höjer.*

1893. **Hjärne, H.,** Svenskt och främmande. (Se N:o 1419.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 43—49 af *T. Höjer;* i Stockholms Dagblad 1908, N:o 118 (2/5) af *V. Söderberg;* i Finsk Tidskr. 1908. T. 65, s. 476—478 af *M. G. Schybergson.*

1894. Historiska studier tillägnade Harald Hjärne. (Se N:o 1422.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 91—96 af *Ehd* [*E. Hildebrand*].

1895. Pommersches Urkundenbuch. Bd 6: Abth. 1—2. 1321—1325. Bearbeitet v. *O. Heinemann.* (Se N:o 468 o. 900.)
Rec. i Göttingische gelehrte Anzeigen 1908, s. 587—595 af *M. Perlbach.*

1896. **Daenell, E.,** Die Blütezeit der deutschen Hanse. (Se N:o 469.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1908. Bd 100, s. 378—381 af *O. Meltzing.*

1897. **Lindbæk, Joh.,** Pavernes Forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. (Se N:o 906.)
Rec. i Literarisches Zentralblatt 1908, sp. 1062—1063 af *J. Steenstrup.*

1898. Hansisches Urkundenbuch. Bd 10: 1471—1485. Bearbeitet von *W. Stein.* (Se N:o 909.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1908. 3:e Folge. Bd 5, s. 150—153 af *H. Keussen.*

1899. **Troels-Lund, T. F.,** Peder Oxe. (Se N:o 478.)
Rec. i [Dan.] Hist. Tidsskr. 1907. 8:e Række. Bd 1, s. 307—324 af *P. Engelstoft.*

1900. **Almquist, H.,** Sverge och Ryssland 1595—1611. (Se N:o 920.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 1—7 af *H. B[ruli]n.*

1901. **Sobieski, W.,** Henryk IV wobec Polski i Szwecyi (1602—1610). Se N:o 923.)
Rec. i Revue Historique 1908, s. 177—179 af *A. Schurr;* i Revue d'histoire diplomatique 1908, s. 469—472 af *B. U.*

1902. **Herold, R.,** Gottfried Heinrich Graf zu Pappenheim. (Se N:o 936.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1908, s. 174—176 af *Kloevekorn.*

1903. **Waddington, A.,** Le grand électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. T. 2. (Se N:o 1469).
Rec. i Revue Historique 1908. T. 99, s. 401—402 af *G. Blondel.*

1904. **Munthe, Arn.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm: Danska kriget 1643—1645. D. 2: 1. (Se N:o 1470).
Rec. i Aftonbladet 1908, N:o 55 (6/3) af *[S.] B[er]gh;* i Svenska Dagbladet 1908, N:o 90 (2/4) af *C. Hallendorff;* i Illustrerad Militärrevy 1908, s. 169—172 af *B. Holmgren.*

1905. Protokolle und Relationen des brandenburgischen Geheimen Rates aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Von *O. Meinardus.* Bd 5. 1655—1659. (Se N:o 962.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1908, s. 179—183 af *F. Hirsch;* i Literarisches Zentralblatt 1908, s. 54—57 af *K. Breysig;* i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1908. Bd 21, s. 594—596 af *M. Spahn.*

1906. **Blomgren, L.,** Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i augusti 1658? (Se N:o 973.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908, s. 124—126 af *H. B[ruli]n.*

1907. Journalen van de Admiralen van Wassenaer-Obdam (1658—59) en de Ruyter (1659/60), uitgegeven *G. L. Grove.* (Se N:o 976.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 153—154 af *K. Fabricius.*

1908. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 19. Politische Verhandlungen. Bd 12. Herausg. v. *F. Hirsch.* (Se N:o 532.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1908, s. 327—332 af *E. Müsebeck.*

1909. Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704. Utg. af *C. Hallendorff.* (Se N:o 1521.)
Rec. i Neues Archiv f. sächsische Geschichte u. Altertumskunde 1908. Bd 29, s. 357—360 af *P. Haake.*

1910. **Carlson, E.,** Fördraget mellan Karl XII och kejsaren i Altranstä[illegible] 1707. (Se N:o 997.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 37—43 af *H. Brulin;* i Nordisk Tidskr. 1908, s. 147—150 af *Th. Westrin.*

1911. **Stille, A.,** Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709. Med karta utarbet[illegible] af *C. Bennedich.* (Se N:o 1525.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 66—84 af *E. Carlson;* i Svenska Dagbladet 1908, N:o. 86 (29/3) af *C. Hallendorff;* i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 342—344 af [*C. O.*] *N*[*ordensva*]*n.*

1912. **Stavenow, L.,** Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von C. Koch. (Se N:o 1012.)
Rec. i Literarisches Zentralblatt 1908, sp. 936—937 af *J. Steenstrup;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 163 (17/7) af *E. Nasmann.*

1913. **Hochschild, R. F.,** Memoarer. D. 1. (Se N:o 1552.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 352 (27/12) af *C. Hallendorff.*

1914. **Montgomery-Silfverstolpe, M.,** Memoarer. D. 1. 1782—1803. (Se N:o 1557.)
Rec. i Dagens Nyheter 1908, N:o 13888 A (27/12) af *R. G:son Berg;* i Svenska Dagbladet 1908, N:o 352 (27/12) af *C. Hallendorff.*

1915. **Holm, E.,** Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—180[illegible]) Bd 3: D. 1. (Styrelse og reformer 1784—1791.) (Se N:o 1025.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 370—372 af *J. Lindbæk.*

1916. **Nordensvan, C. O.,** 1808. Synpunkter och betraktelser. (Se N:o 1575.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 120 (4/5) af *C. Hallendorff;* i Stockholms Dagblad 1908, N:o 121 (5/5); i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 315—317.

1917. Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808—1812. Publ. par le Grand Duc *Nicolas Mikhaïlowitch.* T. 1—5. (Se N:o 1048.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 13—21 af *S. Clason;* i Revue d'histoire diplomatique 1908, s. 319—320 af *L. Pingaud.*

1918. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg mit König Friedrich VI von Dänemark und dem Thronfolger Prinzen Christian Friedrich (Se N:o 1599.)
Rec. i Literarisches Zentralblatt 1908, sp. 327—328 af *Fr. Schulze.*

1919. Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve. Udg. af *C. S Petersen.* (Se N:o 1609.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 613—615 af *H. Bertelsen.*

1920. **Koht, H.,** Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt. (Se N:o 1616.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1908, s. 585—586 af *G. Kaufmann.*

1921. Svenskt biografiskt lexikon. Ny följd. Bd 10: H. 3. [Utg. af *L. G. Tidander.*] (Se N:o 1089.)
Rec. i Aftonbladet 1908, N:o 76 (1/4) af *V. M*[*illqvist*].

1922. **Rudelius, F.,** Kalmar regementes chefer 1623—1907. (Se N:o 16[illegible])
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 141 (25/5) af *A.—H—ld.*

1923. **Sjöström, C.,** Göteborgs nation i Lund 1669—1906. (Se N:o 1[illegible])
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 88 (15/4) af *S. H*[*ansso*]*n.*

1924. **Tigerstedt, E. S.,** Biografiska anteckningar om Savolaxbrigadens män 1808—09. (Se N:o 1640.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1908, s. 45—47 af [*A. Wi*]*lskm*[*an*].

1925. Svenska Ättartal. Utg. af *V. Örnberg*. D. 14. (Se N:o 1641.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 150 (4/6) af [*C. M. Kje*]*ll*[*berg*.]

1926. **Björlin, G.,** Johan Baner. D. 1. (Se N:o 1643.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1908, N:o 351 (24/12) af *V. S*[*öderber*]*g*.

1927. Birgittalitteratur. (Flavigny. Sainte Brigitte de Suède. J. Jörgensen. Romerske Helgenbilleder o. K. Krogh-Tonning. Die heilige Birgitta von Schweden.) (Se N:o 1095 o. 1096.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskr. 1908, s. 390—394 af *K. B. Westman*.

1928. **Schauman, G.,** Biografiska undersökningar om *Anders Chydenius* jämte otryckta skrifter af Chydenius. (Se N:o 1653.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1908. T. 65. s. 233—253 af *M. G. Schybergson*.

1929. **Wahlström, L.,** Erik Gustaf Geijer. (Se N:o 1103.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908, s. 86—88 af *H. Borelius*.

1930. Agneta Horns lefverne efter Ellen Fries efterlämnade manuskript utgifvet med tillägg af *S. Leijonhufvud*. (Se N:o 1663.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 347 (20/12) under titeln »Axel Oxenstiernas dotterdotter» af *C. Hallendorff*.

1931. **Annerstedt, Cl.,** Fältmarskalken grefve Magnus Stenbock. Minnesteckning. (Se N:o 654.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10. s. 43—45 af *O. P*[*alm*]*e*.

1932. **Wilskman, A.,** Släkten Wilskman. (Se N:o 1127.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1908. Årg. 10, s. 100—101 af *C. S*[*chöldströ*]*m*.

1933. **Gaebler, H.,** Die Münzsammlung der Königin Christina von Schweden. (Se N:o 1679.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1908. s. 533—536 af *E. Nachmanson*.

1934. **Barstad, H. J.,** Bergenhusingerne i felten 1808—1811. D. 1. Bergenhusiske nationale grenaderbataljon. (Se N:o 1682.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskr. 1908, s. 705—708 af *C. O. M*.

1935. **Bergenstråhle, G.,** Historiska anteckningar om Kungl. Göta lifgarde. D. 1. (Se N:o 1133.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 107—110 af [*C. O. N*[*ordensva*]*n*.

1936. **Munthe, L. W:son,** Kungl. Fortifikationens historia. D. 2: 3. (Se N:o 669.)
Rec. i Kungl. Krigsvetenskaps Akad. Tidskr. 1908, s. 142—147 af *H. J*[*ungste*]*dt*.

1937. **Lamm, M.,** Olof Dalin. (Se N:o 1697.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1908, N:o 173 (29/6) af *Fr. Böök*.

1938. **Sjöberg, N.,** Svenska porträtt i offentliga samlingar. D. 1. Drottningholm. 2. Gripsholm Vasatiden. (Se N:o 1170.)
Rec. i Deutsche Literaturzeitung 1908, sp. 1571—1575 af *E. W. Moes*]

1939. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1875—1900. (Se N:o 1196.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1908, N:o 7 (9/1) af *V. Söderberg;* i Le Bibliographe Moderne 1907, s. 288 af *H. Stein;* i Hist. Tidsskr. (Khvn) 1907. 8:e Række. Bd 1, s. 332—333 af *M. M*[*ackepran*]*g;* i Nordisk Tidskr. 1908, s. 292—294 af *S. Leijonhufvud*.

1940. **Fröding, H.,** Berättelser ur Göteborgs äldsta historia. (Se N:o 1751.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1908, N:o 243 (19/10) af *K. W[arbur]g;* i Svenska Dagbladet 1908, N:o 181 (7/7) af *C. F[ors-strand].*

1941. **Montelius, O.,** Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus. (Se N:o 775.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1907. Jahrg. 10, s. 515—517 af *R. Much.*

1942. **Müller, Jos.,** Fattigvården i Stockholm. (Se N:o 1821.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1908, N:o 354 (29/12).

1943. **Sommarin, E.,** Bidrag till kännedom om arbetarförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720. (Se N:o 1830.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 96—101 af *Fr. Hjelmqvist.*

1944. **Wieselgren, S.,** Vårt Uppsalalif. Minnen från 60-talet. (Se N:o 1303.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1908. T. 64, s. 302—305 af *R. F. v. Willebrand.*

1945. **Rein, Th.,** Filosofins studium vid Åbo universitet. (Se N:o 1879.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1908. T. 64, s. 204—218.

1946. **Säve, T.,** Napoleon III och det andra franska kejsardömet. (Se N:o 5653, 6077 o. 6437.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1908. Öfv. o. gr., s. 101—112 af *T. Höjer.*

REGISTER.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 27 mars 1909.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för 1908.

Svenska Historiska Föreningen har under år 1908 räknat omkring 750 årsafgift betalande medlemmar inom och utom Sverige, hvartill dessutom komma 18 postprenumeranter. Sedan under året kammarherren grefve Sam. af Ugglas erlagt afgift såsom ständig ledamot, uppgår antalet sådana till 82 och den af deras afgifter bildade fonden till kr. 6,150.

I styrelsens sammansättning har under år 1908 ingen förändring ägt rum.

Under det gångna året har föreningen utgifvit en ny årgång — den tjugoåttonde — af sin tidskrift. Styrelsen har ansett sig böra till Kungl. Maj:t ingå med framställning om ett anslag af 1,500 kr. såsom ett bidrag till bestridande af kostnaderna för utgifvande af Historisk Tidskrift under 1908, men Kungl. Maj:t har icke funnit skäl föreligga att till denna framställning lämna nådigt bifall. Däremot har föreningen detta år liksom flera föregående haft glädjen från Vitterhets- historie- och antikvitetsakademien mottaga ett anslag af 500 kr.

* * *

Ett särskildt omnämnande i en berättelse sådan som den här föreliggande förtjänar den internationella kongress för historiska vetenskaper, som den 6—12 sistlidne augusti afhölls i Berlin. Deltagandet i kongressen var från svensk sida synnerligen lifligt, i det att från vårt land ett 30-tal forskare inom den historiska vetenskapens olika grenar infunnit sig till densamma. De insatser, som från svensk sida gjordes i kongressens arbeten, mottogos med välförtjänt erkännande: professor Hjärnes föredrag om Gustaf II Adolf hörde sålunda tvifvelsutan till kongressens mest uppskattade, och

äfven inom flera af sektionerna gjorde svenska vetenskapsmän, bl. a. professor O. A. Danielsson och bibliotekarien Aksel Andersson, uppmärksammade inlägg. En särskild tillfredsställelse bereddes de svenska deltagarna genom den sympati och det aktningsfulla erkännande, som från alla håll och särskildt från våra tyska fränders sida trädde svensk vetenskap och svensk kultur öfver hufvud till mötes. I öfrigt må det vara nog att hänvisa till den kortfattade redogörelse för kongressens arbeten, som af föreningens sekreterare lämnats i Historisk tidskrift.

Äfven på en annan vetenskaplig fackkongress har under året den svenska häfdaforskningen varit företrädd, nämligen vid den kongress för det spanska befrielsekrigets historia, som i oktober ägde rum i Zaragossa till firande af 100-årsminnet af stadens befriande från fransmännen. Såsom Sveriges ombud närvar professor Arthur Stille, som därvid på grundval af svenskt källmaterial lämnade ett bidrag till det spanska befrielsekrigets historia.

* * *

De i flera föregående årsberättelser berörda undersökningarna af i utländska arkiv befintliga handlingar af betydelse för den svenska historien ha äfven under år 1908 fortsatts, i det att fil. kand. Kurt Weibull i Lybecks statsarkiv påbörjat excerperingen af pundtullslistorna för vissa år under den senare medeltiden.

* * *

Med anledning af professor H. Hjärnes under året timade 60-årsdag har ett stort antal af hans lärjungar såsom en gärd af tacksamhet för hvad som genom hans undervisning skänkts dem, utgifvit en diger festskrift, hvaruti i monografisk form behandlas en mängd problem från olika skeden af vår egen historia alltifrån de fornsvenska Volgafärderna till rösträttsfrågans lösning 1909. I sin helhet torde festskriften genom sitt innehåll ge en god föreställning om den det historiska intressets mångsidighet, som tryckt sin prägel på professor Hjärnes undervisning, liksom om den rent metodiska skolning, som af densamma blifvit en frukt. Professor Hjärne själf har under året i en volym sammanfört ett antal förut på skilda håll och tider offentliggjorda uppsatser och föredrag, i hvilka han belyst en mängd problem ur Sveriges eller främmande länders historia. Åtskilliga af de där ånyo publicerade essayerna torde både hvad angår uppfattningens djup och synpunkternas mångsidighet och hvad angår vidsträckt lärdom och fint utmejslad form höra till det bästa vår moderna historiska litteratur har att uppvisa.

Under det gangna året har döden bortryckt den svenska häfdaforskningens nestor, förre unversitetsbibliotekarien dr Carl Gustaf Styffe, död den 20 mars 1908. Osedvanligt lång blef hans arbetsdag i den svenska odlingens tjänst. Han var en af de få kvarlefvande af dem, som kunde räkna sig såsom Erik Gustaf Geijers

personliga lärjungar. År 1845 framlade han sitt första akademiska lärdomsprof, en afhandling om 1669 års landtdag i Malmö, och ännu dagarna före sin bortgång sysslade han med förberedelser till en ny upplaga af ett af sina yppersta verk, den historisk-topografiska skildringen af Skandinavien under unionstiden. Sin förnämsta berömmelse har den aflidne dock vunnit såsom urkundsutgifvare: såsom sådan tillhör han helt säkert de främsta Sverige någonsin ägt. Hans vidtomfattande arkivkännedom, genomträngande skarpsinne, sällsynta minne, minutiösa noggrannhet och ihärdiga flit satte honom i stånd att på här ifrågavarande område utföra ett arbete, som kvalitativt och kvantitativt är lika storartadt, ifrån samlingarna af instruktioner för landtregeringen och den civila förvaltningen till de band af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling han mera än sjuttioårig utgaf, efter det han lämnat ämbetsgöromålen bakom sig. Men äfven hans kritiska undersökningar och sammanfattande framställningar på medeltidshistoriens fält skola, trots kärfheten i framställningssättet och en ibland framträdande torrhet i uppfattningen, som göra dem till en mödosam läsning, stå som oförgängliga minnesvårdar öfver hans lärdom. Forskare ha funnits och finnas, som djupare än han blickat in i den historiska utvecklingens inre sammanhang och mera fängslande tecknat dess förlopp, men ingen har med varsammare och säkrare hand lagt de grundvalar, på hvilka den nyare forskningen har att resa sin byggnad. Med särskild tacksamhet erinrar sig Historiska Föreningen den insats den bortgångne såsom styrelsemedlem gjort i dess arbeten.

Med Viktor Örnberg, död den 6 juli 1908, bortgick den väl främste bland våra nu lefvande ättkännare. I det stora släktsamlingsverk, hvari han offentliggjort resultaten af sina forskaremödor — icke minst i de af honom med särskildt varmt intresse omfattade kyrkoarkiven — och hvars fjortonde band utkom endast några veckor före hans död, har han skänkt vår genealogiska litteratur ett af dess standard works, ett verk som tillika i förtjänster som brister bär prägeln af sin upphofsmans originella personlighet. Och genom sitt pioniärarbete har han kraftigt bidragit att grundlägga och fostra ett intresse för genealogisk och personhistorisk forskning, som redan burit vackra frukter och som snart sagdt för hvarje år synes vara i tilltagande.

På krigshistoriens område hade Agathon Hammarskjöld, död d. 27 november 1908, koncentrerat hufvudparten af sitt lifliga historiska intresse, och han har genom en rad af — delvis ganska vidlyftiga — monografiska undersökningar lämnat värdefulla bidrag till dess utforskande. Vid sidan af detta sitt specialfack ägde den bortgångne en mindre vanlig allmänhistorisk beläsenhet och han har om det historiska intressets väckande och underhållande inlagt betydande förtjänster genom föreläsningar, i hvilka de bästa sidorna i hans forskning och hans personlighet funno sig uttryck.

* * *

Antalet under året utgifna urkundspublikationer har varit ganska betydande. Bland fortsättningar å i tidigare årsberättelser uppmärksammade serier må först och främst antecknas nya häften af den af Severin Bergh redigerade editionen af Svenska riksrådets protokoll samt af de genom G. O. Bergs försorg utgifna Ridderskapets och adelns protokoll fr. o. m. 1719. Af det sedan flera år tillbaka i bokhandeln utgångna första bandet af Hedvig Elisabet Charlottas dagbok har en ny upplaga utkommit. Quennerstedt har ökat sin vackra och värdefulla publikation af Karolinska krigares dagböcker och andra samtida handlingar med ett nytt omfångsrikt band, som till större delen upptages af en för Karl XII:s-forskningen så värdefull och hittills okänd källskrift som J. H. von Kochens dagbok. Af den genom professor W. Sjögren utgifna samlingen af förarbetena till Sveriges lag har en ny del sett dagen, innehållande utlåtanden öfver lagkommissionens förslag. Den af K. Hildebrand påbörjade editionen af Stockholms stads privilegiebref intill 1700, hvars utgifvande bekostas af Humanistiska Vetenskapssamfundet, har af Arnold Bratt fortsatts med ett nytt (tredje) häfte, omfattande åren 1660—1684. Slutligen har Herman Lundström med det sjätte häftet af Svenska Synodalakter från 1500-talets ingång af denna viktiga publikation afslutat första serien, ägnad åt de bevarade aktstyckena från ärkestiftet.

Af urkundssamlingarna i öfrigt må omnämnas de af K. H. Karlsson utgifna handlingarna i arfstvisten mellan Erik Eriksson Gyllenstjerna och Ture Turesson Bjelke, hvilka utgöra en värdefull tillökning till det icke alltför rikhaltiga rättshistoriska materialet från den senare medeltiden. I det holländska historiska samfundets meddelanden har Kernkamp, känd för tidigare forskningar rörande de svensk-holländska förbindelserna, aftryckt en hel samling svenska urkunder näml. Blommaerts bref till Axel Oxenstierna äfvensom bref från och anteckningar om Louis De Geer. Hallendorff har i Historiska Handlingar utgifvit en till största delen från statsarkivet i Dresden hämtad samling af handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning 1704. En urkundssamling af särdeles stort intresse, mindre dock från den rent politiska historiens synpunkt än med hänsyn till den ryktbara och glänsande personlighet den belyser, är den af Arnheim påbörjade samlingen af Lovisa Ulrikas familjebref. Det hittills utgifna första bandet sträcker sig till 1746 och berör sålunda endast de allra första åren af hennes vistelse i Sverige såsom kronprinsessa. Inom området för vår allra nyaste historia faller endast den edition af Hemliga utskottets protokoll och handlingar vid Örebro-riksdagen 1812, som i Göteborgs vitterhetssamhälles handlingar utgifvits af Vendel, hvilken som bekant för några år sedan monografiskt behandlat nämnda riksmöte.

Det alltmera stegrade intresse för memoarlitteratur af olika slag, som under de senaste åren i vårt land gjort sig gällande, har gifvit upphof till och funnit ytterligare näring i en mängd samlingar

— jag behöfver blott nämna de af Levertin, Schück och Bonde utgifna. Denna litteratur har naturligtvis varit af ett från historisk synpunkt i hög grad växlande värde, från synnerligen intressanta saker såsom Hedvig Elisabet Charlottas och Skjöldebrands memoarer till jämförelsevis ganska obetydliga såsom presidenten Ulfsparres anteckningar. Äfven det gångna året har sett framträdandet af nya bidrag till en dylik memoarlitteratur. Ett synnerligen tilltalande specimen är den ur Ellen Fries' samlingar af Sigrid Leijonhufvud utgifna själfbiografien af Agneta Horn, hvilken utan att ge några bidrag till det stora händelsesammanhanget på ett säkerligen enastående sätt återger det kärfva lifvet på adelsgårdarna. En själfbiografi af ett helt annat kynne men såsom historisk källa af en liknande art äro de af Malla Grandinson publicerade, åren 1782—1803 omfattande memoarerna af Malla Montgomery-Silfverstolpe, hvilka gifva en synnerligen liflig och konkret bild af sällskapslifvet på herregårdarna och i Stockholm för något mer än ett århundrade sedan, och där man äfven ser skymta förbi några af dem som få år senare fingo Sveriges öden i sina händer. Det från rent historisk synpunkt största intresset af litteraturen på här ifrågavarande område erbjuder väl kanske den af Schück påbörjade upplagan af R. F. Hochschilds memoarer, af hvilka första bandet hittills utkommit, omfattande åren 1771—1789. De Hochschildska anteckningarna, från okt. 1787 förda i dagboksform, äro af ett visst värde, särskildt på grund af författarens förbindelser med vissa initierade kretsar. Nekas kan emellertid ej, att de äro tämligen torra, och den opartiskhet, som författaren tillerkänner sig själf, får icke öfverskattas.

Vända vi oss bland bearbetningarna först till de akademiska afhandlingarna inom den rena historien eller på dess gränsmarker, så är årets skörd osedvanligt rik. En betydande del af dem rör sig på ett för forskningen jämförelsevis nyvunnet och af densamma hittills föga bearbetadt fält, nämligen vår ekonomiska historia. Hit höra Sjöstrands gedigna undersökning rörande bank- och myntpolitiken under Hattväldet, till icke obetydlig del fotad på forskningar i riksbankens arkiv, Brismans icke minst genom sitt klara framställningssätt förtjänstfulla studier öfver realisationsfrågan 1808—1818 samt Sommarins teckning af arbetarförhållandena vid våra bruk under äldre tider, ett arbete särskildt viktigt på grund af det rika material författarens ihärdiga flit där tillhopabragt. Närmast på författningshistoriens område faller Wittrocks vidlyftiga och omsorgsfulla undersökning rörande Karl X Gustafs testamente och den politiska striden i Sverige 1660, en afhandling som i likhet med Brismans nyssnämnda arbete förskaffat sin författare en akademisk docentur i historia. Ett par af afhandlingarna syssla med den gällande författningsrätten, men ha båda till behandling upptagit jämförelsevis periferiska problem.

Hvad i öfrigt angår bearbetningarna på den egentliga historiens fält, är deras antal jämförelsevis ringa. Inom medeltidshistorien må

antecknas Brates skarpsinniga undersökning rörande Nordens äldre tideräkning och Läfflers ännu ej afslutade studier öfver Lena-slaget. För 1600-talet märkas — frånsedt Sondéns och B. Boëthius' i Historisk Tidskrift meddelade uppsatser — en ny afdelning af Arnheims biografiska skiss öfver Maria Eleonora, vidare första bandet af en omfångsrik och intressant lefnadsteckning öfver Johan Banér, författad af generallöjtnant Björlin, samt en ny del af Munthes förtjänstfulla Svenska Sjöhjältar, innehållande en omsorgsfull framställning af kriget med Danmark juli—december 1644. På Karl XII:s-forskningens område faller ett af årets intressantaste arbeten, professor Stilles fängslande framställning af Karl XII:s fälttågsplaner 1708—1709. I detta arbete har författaren gjort ett försök att, på grundval af en ingående och till sina resultat ganska öfverraskande kritisk granskning af källorna, delvis med indragande af nytt material i diskussionen, samt en omsorgsfull utredning af de militärgeografiska förhållandena, i dess helhet skildra och värdesätta detta viktiga och till stora delar ännu alls icke eller ofullständigt belysta skede af vår krigshistoria.

En ej obetydlig del af hvad som under berättelseåret utgifvits i historiska ämnen hänför sig till de minnen, som till det gångna året anknyta sig. Bland den litteratur, som i anledning af Roskilde-minnet sett dagen, märkas utom Edéns och Hjärnes föredrag en förträfflig liten uppsats af Hallendorff samt den kritiska sammanställning af materialet, som med omsikt och sakkunskap gjorts af C. G. Weibull. Till hundraårsminnet knyta sig Lindéns studie öfver sjukvården i finska kriget och några »synpunkter och betraktelser» af Nordensvan. Till den allra nyaste historiens fält hör Halvdan Kohts grundliga framställning af Sverige-Norges ställning i den tysk-danska konflikten 1863—1864. Ett ej ringa intresse erbjuder arbetet genom det nya material, som författaren tack vare den norska regeringens högst ovanliga liberalitet kunnat i detsamma tillgodogöra sig — en samling protokoll i sammansatt svenskt-norskt statsrad åren 1863 och 1864 med till desamma hörande allegater. Ehuru författaren afgjordt underskattar den dåvarande svenska utrikesledningen och särskildt utrikesstatsministern grefve Manderström och säkerligen öfverdrifver betydelsen af de norska inflytanden, som under krisen gjorde sig gällande, kan man dock ej undgå att finna, att han i sitt arbete ådagalagt en erkännansvärd sträfvan efter opartiskhet.

Den bibliografiska vetenskapen är inom årets bokskörd i ringa grad företrädd. Utom ett nytt häfte af Bygdéns anonymlexikon märkas Bienemanns förteckning öfver det svenska generalguvernörsarkivet i Riga, den af K. H. Karlsson utgifna 1500-talsförteckningen öfver släkten Tre rosors godsarkiv, Setterwalls kyrkohistoriska bibliografi för åren 1903—1906 samt J. A. Almquists förteckning öfver konung Oscar II:s af trycket utgifna skrifter.

Vända vi oss därefter till litteratur- och lärdoms- samt konsthistoriens områden, så möta vi först såsom ett af årets betydelse-

fullaste arbeten den nya halfdelen af Annerstedts monumentala Uppsala universitets historia. Den nya volymen behandlar universitetets öden under Karlarnes tidehvarf. Af det oerhördt rika material, som författarens forskareflit sammanfört och som han suveränt behärskar, har han med beundransvärd skicklighet förmått sammanfoga en helhetsskildring, så klar och fängslande, att läsaren aldrig löper fara att drunkna i de meddelade enskildheternas mängd eller att tyngas af de forskningsmödor, som ligga bakom de eleganta och lättflytande perioderna. På området är i öfrigt att anteckna Löws studier öfver Sveriges forntid i svensk historieskrifning, ett välkommet bidrag till vår magra historiografiska litteratur, Lamms lärda studie öfver Dalin, den nya upplagan af Fryxells Min historias historia samt Roosvaals undersökningar om legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång.

På genealogiens fält märkas, utom den förut omnämnda fjortonde årgången af Örnbergs *magnum opus* Svenska ättartal, först och främst den nya släktbok, som under Personhistoriska samfundets egid börjat utgifvas af Uggla och Ljungfors, samt vidare Adam Lewenhaupts stamtaflor öfver ätterna Brahe, De la Gardie och Lewenhaupt.

Af de biografiska arbetena ha några uppmärksammats redan i den föregående öfversikten. Med frånseende af åtskilliga delvis värdefulla uppsatser må här vara nog att framhålla det nya bandet af Linnés brefväxling, liksom det föregående redigeradt af Th. M. Fries, vidare Nordensvans korta lefnadsteckning af general von Döbeln, Ingers' studie öfver Erik Lindschöld samt Fehrmans monografi öfver Wingårds episkopat i Göteborg. Värdt af ett omnämnande synes ock, att hundrafemtioårsminnet af Henric Schartaus födelse gifvit upphof till ett par — f. ö. mindre betydande — studier.

Inom den egentliga krigshistoriens gebit är skörden osedvanligt mager; påpekas må blott en ny afdelning af Munthes grundliga fortifikationshistoria.

Den topografiska litteraturen är som vanligt alltför rikhaltig för att kunna göras till föremål för ett utförligare omnämnande. Af fortsättningar på förut påbegynta arbeten må framhållas åtta nya häften af Ahlenius' och Kempes stora topografiska verk öfver Sverige, äfvensom de båda sluthäftena af den af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala utgifna skildringen af Uppland, som väl kan betecknas såsom vår första modernt vetenskapliga landskapsskildring. Såsom af särskildt intresse för historikern må påpekas det af Bååth författade parti, som behandlar Upplands förvaltning. Wiklund har i anslutning till de under föregående år bedrifna undersökningarna i renbetesfrågan utgifvit en historik öfver de svenska nomadlapparnes flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. Af stadsbeskrifningar må erinras om Lovéns historik öfver Landskrona stad under dess svenska tid samt om Frödings berättelser ur Göteborgs äldsta historia. Slutligen må nämnas, att samfundet

S:t Erik genom N. Sjöberg påbörjat utgifvandet af Stockholms stads tänkeböcker under Vasatiden.

Bland under året utkommen litteratur på den ekonomiska och sociala historiens fält tilldrar sig vår uppmärksamhet Müllers på omfattande forskningar fotade, vidlyftiga teckning af Stockholms fattigvård i äldre och nyare tid, ett arbete som af Vetenskapsakademien nyligen belönats med Arnbergska priset. I öfrigt märkas på området, utom de akademiska afhandlingar, som förut omnämnts, de af Heckscher och Sommarin i Statsvetenskaplig tidskrift publicerade undersökningarna till den ekonomiska historiens metodik, samt vidare Swederus' bidrag till kännedomen om vår bergshandterings utveckling under förra hälften af 1600-talet och Karlssons historik öfver borgerskapets gubbhus.

På det kyrkohistoriska området äro — förutom ett antal delvis ganska värdefulla smärre uppsatser — att märka Jacobssons studier till den svenska Herrnhutismens historia, Holmquists skarpsinniga och uppslagsrika undersökningar rörande de svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel samt slutligen Rodhes välgjorda och aktuella framställning af kyrka och skola i Sverige under 1800-talet.

Återstår nu blott att beröra den mängd af sinsemellan disparata arbeten, som i brist på bättre terminologi bruka sammanföras under rubriken kulturhistoria. Här böra först och främst framhållas de samlingar af kulturhistoriska uppsatser som utgifvits af Schück, Larsson m. fl. Af värde för kännedomen om lifvet i Uppsala vid midten af förra seklet äro de själfbiografiska anteckningar, som efterlämnats af professor Nyblom. På medicinalhistoriens område äro att anteckna dels den af Lennmalm författade jubileumsskriften öfver Svenska läkaresällskapets historia 1808—1908 dels Ahlbergs öfversikt öfver den svenska farmaciens historia.

En plats för sig intaga de under året utkomna alstren af den finska historieforskningen, af hvilka ett flertal behandlar den period, då de finska landskapen ännu utgjorde en del af den svenska monarkien. På detta område märkas bland urkundssamlingarna de af Vennola utgifna aktstyckena rörande Sveriges och Finlands ekonomiska ställning 1582 samt tvenne nya band af Nordmanns bidrag till Helsingfors stads historia. Öfverhufvudtaget är i Finland — i motsats till hvad förhållandet åtminstone förr varit hos oss — städernas historia föremål för ett utomordentligt lifligt intresse, och en ganska omfattande litteratur har på detta område uppvuxit, under det gångna året företrädd af monografier öfver Borgå, Fredrikshamn och Jakobstad, den sista författad af fröken Alma Söderhjelm. På lärdomshistoriens område äro att märka Reins förträffliga teckning af filosofiens studium vid Åbo universitet, Hastigs monografi öfver Åbo katedralskola intill 1806, samt första bandet af Schybergsons intressanta lefnadsteckning öfver H. G. Porthan. Ett alldeles särskildt intresse erbjuda slutligen Schaumans biografiska undersökningar öfver Frihetstidens snillrikaste nationalekonom, Anders Chydenius.

Sist må här beröras några arbeten inom den allmänna historiens område. Svensén har utsändt en välskrifven och tankeväckande bok om världsvägarna i världshistorien, därvid fullföljande en idékedja, som återfinnes i hans för några år sedan utgifna bok om Sverige och dess grannar. I öfrigt äro att anteckna — utom Karttunens korta teckning af Possevino och den af Laursen utgifna nya delen af Danska kancelliets brefböger — vicomte de Noailles' vidlyftiga studie öfver Bernhard af Weimar och Elsass' förvärfvande åt Frankrike samt en andra del af Waddingtons grundliga teckning af Fredrik Vilhelm den store kurfursten och hans utrikespolitik. I den under året utkomna femte volymen af Cambridge Modern History, hvilken behandlar Ludvig XIV:s tidsålder, är behandlingen af den svenska historien anförtrodd åt samma sakkunniga hand som i tidigare delar. Slutligen må ej förgätas, att de Motzfeldtska dagböckerna, hvilkas offentliggörande i vårt västra grannland väckt så mycken uppmärksamhet och väl egentligen faller inom indiskretionens råmärken, innehålla en del intressanta upplysningar om den svenska regeringens ställning under den stora unionskrisen 1883—1884.

Härefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af Svenska Historiska Föreningen blifvit utsedda att granska föreningens räkenskaper för år 1908, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1907			kr.	8,528: 22
Inkomster:				
Hans Maj:t Konungens årsafgift . . .	kr.	50: —		
648 årsafgifter à 5 kr.	»	3,240: —		
18 postprenumeranter à 5,02 kr. . .	»	90: 36		
2 afgifter för 1907	»	10: —		
1 d:o för 1909—10	»	10: —		
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —		
Redovisning från Fritzes k. hofbokhandel	»	359: 30		
D:o från Nordiska bokhandeln .	»	54: —		
D:o från Danmark	»	38: 25		
Försålda häften af Hist. tidskrift . . .	»	253: 50		
D:o 2 ex. Anckarsvärds minnen .	»	3: —		
D:o 58 ex. Svensk hist. bibliografi 1875—1900 à 6 kr. . .	»	348: —		
D:o 23 ex. d:o à 5 kr.	»	115: —		
D:o 1 ex. d:o à 7,20 kr. . . .	»	7: 20		
Transport	kr.	4,653: 61	kr.	8,528: 22

	Transport	kr. 4,653: 61	kr.	8,528: 22
Räntor	»	475: 39		
Anslag af Vitterhets- hist.- o. antikv.-akademien	»	500: —		
Gåfvor, insamlade genom Claes Annerstedt	»	70: —	kr.	5,699: —
		Summa	kr.	14,227: 22

Kredit.

Utgifter:

Å redaktionskonto	kr.	2,175: --		
Å boktryckerikonto	»	3,832: 79		
Å distributionskonto	»	164: 49		
Å diversekonto	»	544: 89	kr.	6,717: 17
Saldo till 1909			»	7,510: 05
		Summa	kr.	14,227: 22

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	kr.	5,500: —
Å sparkasseräkning	»	1,704: 18
Kontant i kassan	»	305: 87
Summa	kr.	7,510: 05

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen för dess förvaltning under år 1908.

Stockholm den 17 mars 1909.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1908 års förvaltning.

Därefter diskuterades ett af styrelsen väckt förslag rörande årsafgiftens förhöjning från fem till sju kronor och därmed följande ändring i § 10 af föreningens stadgar. Då antalet närvarande icke uppgick till det enligt § 12 af nämnda stadgar för stadgeändring erforderliga, kunde i frågan intet beslut fattas, men beslöto på förslag af ordföranden de närvarande enhälligt att uttala sig för den af styrelsen sålunda föreslagna förhöjningen.

Den afgående styrelsens medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Professor Carl Hallendorff höll föredrag om »Novembertraktaten och Ålandskonventionen».

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.
